

CHRONOLÓGIA STARŠÍCH SLOVENSKÝCH DEJÍN

CHRONOLÓGIA STARŠÍCH SLOVENSKÝCH DEJÍN

Ján Lukačka

Ján Lukačka

Ján Lukačka a kol.

**CHRONOLÓGIA STARŠÍCH
SLOVENSKÝCH DEJÍN**

Ján Lukačka a kol.

© Historický ústav Slovenskej akadémie vied

© PhDr. Vladimír Turčan

Doc. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

PhDr. Viliam Čičaj, CSc.

Doc. PhDr. Mária Kohútová, CSc.

Recenzenti

Dr. H. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

Prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

Ľazyková úprava

autori textov

Grafická úprava

Jozef Hupka

Návrh obálky

Jozef Hupka

Vydal Historický ústav SAV vo vydavateľstve PRODAMA

Túto prácu finančne podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja
na základe zmluvy č. APVV – 51 – 03905

ISBN 978-80-969782-8-1

Ján Lukačka a kol.

CHRONOLÓGIA STARŠÍCH SLOVENSKÝCH DEJÍN

JÁN LUKAČKA A KOL.

ÚVOD

Vážení čitatelia,

nie bezdôvodne sa naša súčasnosť zvykne charakterizovať ako vek informácií. Tie sa na nás valia zo všetkých strán. Bežný čitateľ však vždy nevie rozlíšiť kvalitu jednotlivých informácií a tak je niekedy zavalený aj rôznym balastom. Nerobíme si žiadne ilúzie, že práve história je tým vedným odborom, ktorý najviac priťahuje pozornosť slovenských čitateľov. Bez poznania vlastnej minulosti však ľudský jedinec nie je kompletný. Človek by mal vedieť aspoň základné dáta z minulosti svojho rodiska, regiónu i vlastnej krajiny. Ambíciou predkladanej knihy je podať čitateľovi reprezentatívny súbor základných informácií zo starších slovenských dejín. Pod staršími dejinami rozumieme históriu územia dnešného Slovenska od praveku až do polovice 19. storočia, keď vďaka revolučným pohybom definitívne končí pomerne dlhá epocha v dejinách ľudstva tradične nazývaná feudalizmus. Dlhý sled jednotlivých udalostí je chronologicky rozčlenený podľa zaužívaného chronologického členenia slovenských dejín. Každý záznam začína datovaním a je vysádzaný tučne. V prípade, že ďalšia udalosť sa odohrala v rovnakom čase, prípadne ju nemožno v rámci roka bližšie zadatovať, je uvedená iba čiernym bodom. Kurzívou vysádzané heslá označujú udalosti, ktoré sa síce neudiali na Slovensku, ale svojim významom následne ovplyvnili aj vývin v Uhorsku či na Slovensku. Rovnako kurzívou sú vysádzané názvy literárnych či historických diel ale aj priame citácie z dobových prameňov. V okrúhlych zátvorkách s hviezdičkou nasledujúcich za menami historických osobností sa uvádzajú dáta ich narodenia.

Nazdávame sa, že snaha po prístupnom a prehľadnom spracovaní slovenských dejín, nájde odozvu najmä medzi mladými ľuďmi, resp. študentmi stredných škôl. Môže sa stať dobrou pomôckou pre tých, ktorí sa rozhodli študovať spoločenské vedy a osobitne históriu. Tu sa totiž pri prijímacom pokračovaní požaduje prehľadná znalosť národných dejín. Potešujúca je aj skutočnosť, že o dopĺňanie svojich historických vedomostí prejavujú veľký záujem aj seniori v rôznych kurzoch vzdelávania. Aj oni v predkladanej publikácii nájdu mnohé zaujímavé informácie, ktoré im pomôžu zorientovať sa v starších slovenských dejinách.

Ján Lukačka

OBSAH

Úvod	5
Pravek a protohistória do prelomu letopočtov	9
Doba Rímska	23
Od príchodu Slovanov po zánik Veľkej Moravy (5. stor. – začiatok 10. stor.)	42
Slovensko súčasťou arpádovského Uhorska (10. stor. – 1301)	62
Slovensko za vlády Anjouovcov	68
Slovensko v období neskorého stredoveku	75

Slovensko vo včasnóm novoveku	94
Zápas o miesto Slovákov v Uhorsku	202
Formovanie novodobého slovenského národa	241
Summary	294
Použitá literatúra	295
Prílohy	296

JÁN LUKAČKA A KOL.

Pravek a protohistória do prelomu letopočtov

Vladimír Turčan

Najstaršie a zároveň najdlhšie obdobie dejín – pravek – sa podľa aktuálnych vedeckých poznatkov začal na území Slovenska zhruba pred 600 000 rokmi, kam datujeme počiatok staršej dobe kamennej (paleolit). Z tejto doby pochádzajú najstaršie identifikované doklady ľudskej činnosti, hrubo opracované kamenné nástroje. Samozrejme, že budúci archeologický výskum môže tento dátum posunúť hlbšie do minulosti. Problémom je však nemožnosť precíznejšieho datovania týchto najstarších artefaktov. Ich tvary sa totižto celé stáročia nemenili a to sa týka aj techniky ich výroby. Podľa týchto a ďalších príznakov, identifikovateľných v širšom euroázijskom rámci, a to sa týka aj kolísky ľudstva na africkom kontinente, možno tvrdiť, že paleolitická spoločnosť vo svojom vývoji zaznamenala iba nepatrný vývoj, ktorý bol natoľko nepatrný, že je v archeologickom materiáli v podstate nepostihnuteľný.

Práve tvary zhotovovaných artefaktov, spôsoby ich výroby, aplikovaná výzdoba či použitá surovina sú základnými kritériami pre určovanie relatívnej a absolútnej chronológie, identifikovanie časopriestorových kontextov, prevrstvovania jednotlivých kultúr alebo sledovania šírenia civilizačných výdobytkov. Štúdiom týchto fenoménov vieme určiť, kedy náš región civilizačne stagnoval a naopak, v ktorých obdobiach sa spolupodieľal na vyžarovaní civilizačného pokroku do okolia.

Z hľadiska komplexného výskumu našich najstarších dejín má veľký význam aj štúdium období, v ktorých bolo dnešné slovenské územie na periférii udalostí, resp. procesov, zahájených a rozvinutých v iných častiach kontinentu, ktoré prenikli na dnešné Slovensko s istým časovým odstupom. Aj samotná neolitická revolúcia, prebiehajúca v našom pásme pred cca 7 000 rokmi, prebehla v porovnaní s oblasťou Blízkeho východu takmer o dve tisícročia neskôr. Bola síce časovo oneskorená, priniesla však prevratné civilizačné a demografické zmeny zavedením pestovania kultúrnych plodín, ustajnením divo žijúcich zvierat či budovaním trvalých prírbytkov.

V dobe bronzovej, ktorá sa azda trocha nadnesene označuje za „prvú zlatú dobu“ Slovenska, sa severokarpatský región stal naopak skutočným centrom stredoeurópskeho vývoja. Hoci pre absenciu písomných prameňov nevieme, ako sa volali etniká, ktoré tu v tom čase žili, disponujeme dôležitými poznatkami o ich vysokej hospodárskej úrovni, ktorej zdrojom boli predovšetkým domáce ložiská farebných kovov. Jeden typ bronzového meča s typicky formovanou rukoväťou dostal v archeologickej literatúre názov „liptovský“ podľa hustej kumulácie nálezov i pravdepodobnej lokalizácie výroby.

Takéto zmeny, bez ohľadu na to, či ich naše územie prijímalo alebo vyžarovalo, však neprebíhali na celom dnešnom slovenskom území rovnomerne a v rovnakej intenzite. Počas celého praveku sa jednotlivé regióny vyvíjali nerovnomerne. Dnešné Slovensko bolo vlastne až do počiatku stredoveku rozdelené do troch samostatných regiónov so samostatným etnickým a kultúrnym vývojom – na juhozápadne Slovensko, stredné Slovensko a východné Slovensko. K zjednoteniu krajiny došlo len výnimočne. Bolo to tak predovšetkým v období badenskej kultúry (druhá tretina 3. tis. pred Kr.). Pod „zjednotením“ však treba rozumieť jednotu materiálnej kultúry (predovšetkým v tvarech a výzdobe keramiky, samozrejme s lokálnymi nie príliš výraznými odlišnosťami), nie však jazykovú a etnickú totožnosť - k tomu sa archeológia samozrejme vyjadriť nemôže. Predmetom štúdia archeológie je totižto materiálna kultúra. To znamená jej vyhľadávanie v nálezových kontextoch (ktoré sú zároveň historickou informáciou), systematizovanie a interpretovanie. Za archeologické pramene považujeme

doklady ľudskej činnosti zanechávané na sídliskách, pohrebiskách, v depotoch, ako aj ojedinelé či náhodné nálezy, ale tiež historickú štruktúru krajiny a paleogeografiu.

Rekonštruovať najstaršie dejiny možno len preklenutím obmedzených možností archeologických metód interdisciplinárnou spoluprácou s inými spoločenskými či prírodnými vedami, štatistikou a pod. Veľmi nádejný sa ukazuje výskum ľudských kostrových pozostatkov pomocou analýzy DNA. Týmto spôsobom je možné riešiť základný problém archeológie – torzovitost prameňov. Z materiálnej kultúry sa navyše zachovajú len látky, odolávajúce zubu času, ako keramika, sklo, kovy alebo kosti.

V čase, keď sa naše územie nachádzalo v bronzovej a v halštatskej dobe, vo sa vyspelejších oblastiach, akými boli východné Stredomorie a Blízky východ, už informácie zaznamenávali písmom. Keďže niektoré javy mali všeobecnejší civilizačný charakter, možno naše archeologickou metódou získané poznatky konfrontovať s literárnymi prameňmi vyspelých kultúr. Snáď najznámejšie sú Homérove diela *Iliada* a *Odysea*, v ktorých nachádzame podrobnosti, až frapantne vysvetľujúce na Slovensku objavené archeologické situácie (napr. kultové praktiky, pohrebné rituály, spôsob života elity a pod.).

Príchod Keltov do stredného Podunajska v 4. storočí pred Kr. včlenil naše územie čiastočne do historickej doby – „protohistórie“. Kelti boli vôbec prvé etnikum, ktoré poznáme podľa mena. Naš región si začali v tejto dobe všímať antickí geografi a dejepisci. Zapísali síce nekonkrétne a zväčša presnejšie nelokalizovateľné informácie, avšak dostačujúce k tomu, aby aj naše územie vstúpilo do protohistórie. V čase pobytu Keltov v našej vlasti vznikli aj prvé písomné záznamy, ktoré vznikli dokázateľne priamo na slovenskom území. Ide o latinské nápisy na keltských minciach bratislavského typu (biateky).

2 milióny pred Kr.

Počiatok antropogenézy, v ktorom na africkom kontinente objavil najstarší vývojový stupeň človeka, zhotovujúceho primitívne pracovné artefakty. Bol to počiatok jeho dlhodobého fyzického a duševného vývoja.

600 000 - 300 000 pred Kr.

Obdobie starého paleolitu. Najstaršími dosiaľ doloženými dokladmi osídlenia slovenského územia sú primitívne, hrubo obité kamenné nástroje v podobe sekáčov z lokalít juhozápadného Slovenska, vyrábané ľuďmi typu *Homo erectus*, pochádzajúce z náhodných nálezov alebo z vrstiev (Nové Mesto nad Váhom). Paleoantropologické nálezy dosiaľ zistené neboli.

250 000– 40 000 pred Kr.

Stredný paleolit. Striedali sa ľadové a medziľadové doby. Pôvodný typ človeka *Homo erectus* bol vystriedaný neandertálcom (*Homo sapiens neanderthalensis*). Došlo k rozvoju výroby kamennej industrie po technologickej i typologickej stránke, objavili sa pohreby s milodarmi.

150 000 - 35 000 pred Kr.

Od atlantického pobrežia po Stredomorie a na východ až do strednej Ázie sa rozvinula mousterienska kultúra, ktorej tvorcom bol neandertálsky človek. Charakterizujú ju kamenné úštepy zhotovované z diskovitých jadier otlčených do trojuholníkových hrotov a retušované, vyrábané z lokálnych surovín. Obyvateľstvo žilo v otvorených táboroch v blízkosti minerálnych prameňov (Banka, Gánovce, Bojnice, Radošina), v chladných obdobiach boli využívané aj jaskyne.

100 000 pred Kr.

V termálnom žriedle na území dnešných Gánoviec pod Vysokými Tatrami sa utopila neandertálska žena. Z prameňa, postupne zanášajúceho, vznikla až 200 m vysoká vrstva travertínu. V roku 1926 bol v nej náhodne objavený výliatok jej mozgovne. Ide o dosiaľ najstarší paleoantropologický nález z územia Slovenska.

70 000 pred Kr.

Mimoriadne silná sopečná erupcia sopky Toba na ostrove Sumatra, trvajúca dva

týždne, spôsobil celosvetovú klimatickú katastrofu. Mračná popola dlhodobo zatienili slnko, dôsledkom čoho nastalo prudké ochladenie a zánik väčšiny ekosystémov. Podľa odhadov klesol počet ľudí na 10 000, ktorí prežili v tropických oblastiach Afriky.

40 000 - 32 000 pred Kr.

Ako najstarší prejav stredoeurópskeho mladého paleolitu vytvoril *Homo sapiens* z tradície mousterienu v období teplého náporu tzv. würmského zaľadnenia szeletiensku kultúru, ktorú rozšíril do krasových oblastí severného Maďarska, sprašových oblastí západného Slovenska, na Moravu a na severe po oblasť Krakova. V spracovaní kameňa prevládali obojstranne opracované listovité hroty, škrabadlá, vrtáky, rydlá a pod. Obyvateľstvo okrem otvorených sídlisk obývalo sečne aj jaskyne.

40 000 - 13 000 pred Kr.

Mladý paleolit. Neandertálskeho človeka vystriedal *Homo sapiens fossilis* (kromaňónsky človek), fyzicky priamy predchodca dnešného typu človeka. Zároveň vrcholila civilizácia lovcov a zberačov. Bola zdokonalená technika výroby kamenných nástrojov, spôsoby lovu (využitie oštepú), vzrástol podiel kostí ako spracovateľnej suroviny a pravdepodobne došlo k spoločenským zmenám.

35 000 - 27 000 pred Kr.

Košická kotlina a podhorie Vihorlatu osídlil ľud s aurignacienskou kultúrou, ktorej tvorcom bol človek typu *Homo sapiens sapiens*. Typickými artefaktmi aurignacienu boli jemne retušované čepelovité nástroje, hlavne škrabadlá s bočnou retušou. Často boli ako výrobná surovina spracovávané kosti. Obyvateľstvo žilo v otvorených dočasných sídliskách a v jaskyniach.

29 000 - 15 000 Kr.

Východnú a strednú Európu osídlil ľud s gravettienskou kultúrou. Charakteristickými artefaktmi boli úzke kamenné čepele a široká tvarová i funkčná rozmanitosť nástrojov, drobotvaré opracovanie kameňa a jeho využitie v kombinácii s drevenými a kostnými rukoväťami. Objavili sa prvé brúsené

a hladené kamenné predmety a výnimočne aj kultové sošky žien (venuše). Obyvateľstvo, sídliace v otvorenom teréne (Moravy nad Váhom, Cejkov, Kašov) sa živilo hl. lovom mamutov a rastlinnou potravou.

28 000 pred Kr.

V jaskyniach severného Španielska dožívali poslední jedinci neandertálskeho typu človeka. Európu úplne ovládli kromaňonci.

Okolo 22 860 pred Kr.

Anonymný príslušník ľudu gravettienskej kultúry vyrezal z mamutieho kla sošku ženy (Venušu), dosiaľ najstaršie známe umelecké dielo na Slovensku. Soška bola nájdená v Moravanoch nad Váhom (datované pomocou metódy C₁₄).

15 000 - 9000 pred Kr.

Ako najmladšia paleolitická kultúra vznikla na území Francúzska magdalenienska kultúra lovcov sobov a divých koní, ktorá sa na východ rozšírila až po Karpaty. Jej ľud sídlil v otvorených táboroch a v jaskyniach. Typickými artefaktmi boli drobnovaré kamenné nástroje, špecializované lovecké zbrane a výrobky z kostí. Doklady výtvarného prejavu (jaskynné umenie) sa na našom území dosiaľ nenašli.

13 000 pred Kr.

Na Blízkom východe začala tzv. neolitická revolúcia, počas ktorej sa špecializované koristnícke spoločenstvá zmenili pod vplyvom zhoršujúceho sa prírodného prostredia na roľníkov a chovateľov dobytky, bola zahájená domestikáciou divo žijúcich zvierat a vysievanie semien voľne rastúcich rastlín. Zároveň začal proces rozsiahlych spoločenských, technologických a kultúrnych zmien.

11 000 pred Kr.

Vďaka celosvetovému oteplovaniu sa rozšírili predchodcovia dnešných obilnín, ktoré sa stali základom obživy vtedajšieho obyvateľstva.

10 000 pred Kr.

Cez pevninskú šíju, ktorou bola v tomto čase spojená Sibír a Aljaška, prišli do Ameriky dovedy človekom neosídlenej, prví ľudia. Podľa antropologických výskumov pochádzali pravdepodobne z Mongolska alebo Japonska.

8 000 - 5000 pred Kr.

Mezolit, stredná doba kamenná, hospodársky i kultúrny záverečná epocha paleolitu v prevažnej časti Euroázie. Zmeny vo vývoji podnebia po ústupe ľadovca priniesli väčšie množstvo zrážok, objavili sa teplomilnejšie druhy fauny a flóry a zmenili sa podmienky k osídleniu. Prevažná časť obyvateľstva, zvyknutá na studené podnebie, ustúpila na sever.

- *Vybudovanie najstaršieho opevneného mesta v dejinách ľudstva v Jerichu na Blízkom východe neďaleko Mŕtveho mora (dnes Jericho, Izrael).*

7. tisícročie pred Kr.

V Gréckej Tesálii sa ako na prvom mieste európskeho kontinentu usadili roľníci pôvodom z Blízkeho východu. Pestovali kultúrne plodiny (pšenicu, proso, jačmeň, šošovicu), chovali hospodárske zvieratá, no nevedeli ešte vypalovať keramiky (tzv. predkeramický neolit).

6. tisícročie pred Kr.

Vzrast obyvateľstva a medzikmeňové konflikty zapríčinili posun neolitických komunít z Grécka do európskeho vnútrozemia, ktoré postupne neolitizovali (starčevsko-križská kultúra).

Na Blízkom východe sa začínajú stavať prvé domy z dreva, kameňa a tehál.

Prelom 6/5. tisícročia pred Kr.

Stredná Európa sa dostala do obdobia teplých a vlhkých liet a miernych zím, t. j. podnebiu blízkeho dnešnému stredomorskému regiónu. Väčšinu krajiny pokryli lesy.

Počiatok 5. tisícročia pred Kr.

Počiatok neolitu (mladšej doby kamennej). Do strednej Európy prenikli z juhovýchodu vlny migrantov s neolitickou civilizáciou. Pristahovalci zaviedli nový hospodársky systém: pestovanie kultúrnych plodín, chov dobytky a výstavbu pevných drevených domov. Pokrok v remeslách sa prejavil hlavne vo výrobe keramiky a hladených kamenných nástrojov. Noví osadníci sa usadzovali predovšetkým na kvalitných černozemných pôdach v okolí vodných tokov a zmenili ich na polia. Predstaviteľmi prvých roľníkov na našom území sa stal ľud kultúry s lineárnou keramikou, ktorá sa sformovala v strednom Podunajsku, odkiaľ sa rozšírila do okolitých

krajín. Na východnom Slovensku s centrom v Košickej kotline sa rozvinula kultúra s východnou lineárnou keramikou, ktorá sa šírila aj na Ukrajinu, do Transylvánie a Moldavska.

Prvá polovica 5. tisícročia pred Kr.

Na juhozápadnom Slovensku s výbežkami na stredné Ponitrie a stredný tok Ipľa ako aj v enkláve na Spiši bol predchádzajúci vývoj prevrstvený železovskou skupinou. Na ostatnom území Slovenska naďalej pokračoval vývoj kultúry s lineárnou kramikou.

Povodie Hornádu, Bodvy, Slanej, sporadicky aj územie východne od Tisy ovládol ľud bukovohorskej kultúry, siahajúcej až na územie dnešného Maďarska. Špecifickým výrobkom ľudu tejto kultúry bola kvalitná, tenkostenná keramika.

Koniec prvej polovice 5. tisícročia pred Kr.

Na východnom Slovensku sa usadil ľud s alföldskou lineárnou keramikou, rozšírenou aj vo východnom Maďarsku, Zakarpatskej Ukrajine a na severe Rumunska.

Druhá polovica 5. tisícročia pred Kr.

Pomerne jednotná kultúra ľudu s lineárnou keramikou sa rozpadla na regionálne skupiny, archeologicky sa prejavujúce hlavne výzdobou keramiky.

Z južného Poľska prenikli na Spiš roľníci, ktorí cez Popradskú kotlinu osídlili aj Liptov. Neskôr ho však pre nevyhovujúce podnebie opustili.

Prelom 5/4. tisícročia pred Kr.

V strednej Európe nastalo suchšie obdobie, blízke súčasnému. V dôsledku klimatických zmien a čiastočných zmien fauny i flóry sa takmer vyludnili enklávy na Spiši, Šariši, Východoslovenskej nížine a v Slovenskom Krase.

Počiatok 4. tisícročia pred Kr.

Na rozsiahlom území od rieky Sáva až po južnú Moravu a juhozápadné Slovensko sa ako súčasť neskoroneolitického komplexu rozšírila lengyelská kultúra. Ako jej špecifický prejav sa na Považí, Ponitří a Pohroní vykryštalizovala lužianska skupina. Jej nositelia ako prví na Slovensku zosnulých spaľovali.

Do čiastočne vyludneného východného Slovenska prenikli osadníci z južného Poľska a Potisia. Sformovala sa potiská kultúra, ktorá sa rozšírila do oblastí riek Tisy a na Zemplínsku nížinu. Keramika tejto kultúry sa výnimočne objavuje aj na juhozápadnom Slovensku.

Druhá polovica 4. tisícročia pred Kr.

Zo západnej časti strednej Európy prenikol cez Poľsko na Zemplín do prostredia lengyelskej kultúry a do Zakarpattia ľud kultúry s vypichovanou keramikou.

3500 pred Kr.

V hlavnom meste Sumerskej ríše Uruku zostavili chrámoví úradníci najstaršie písmo na svete, pozostávajúce z grafických symbolov, znamenajúcich vždy jeden pojem. Ich zoskupením bolo možné zostavovať celé vety.

Okolo 3200 pred Kr.

V Mezopotámii objavili Sumeri techniku tavby bronzu.

Pri tavbe medi v Egypte a Mezopotámii náhodne vzniklo sklo ako vedľajší produkt výroby. Neskôr sa z neho začali zhotovovať korálky.

Polovica 4. tisícročia pred Kr.

V rovinatých územiach východného Slovenska sa sformoval polgársky kultúrny okruh, ktorého ľud ovládol aj priľahlú časť Zakarpatska, potiskú oblasť Maďarska a časť Sedmohradska. Podľa archeologických nálezov došlo k vzrastu sociálnych rozdielov medzi obyvateľstvom. V jej materiálnej náplni sa objavili prvé medené výrobky a prvé zlaté šperky (Tibava, Veľké Račkovce)

3300 pred Kr.

Počiatok eneolitu (chalkolitu). K tradičným výrobným surovinám pristúpila meď, ktorá sa stala predmetom obchodu. Začala sa využívať ťažná sila dobytky, zapriahnutých za drevené resp. kostené radlo, vďaka čomu vzrástla poľnohospodárska produkcia. Zmeny sa odrazili aj v nadstavbových javoch.

Koniec 4. tisícročia pred Kr.

Východoslovenskú nížinu, Košickú kotlinu a Zakarpatskú Ukrajinu osídlil ľud s bodrogkeresztúrskou kultúrou. V západnej časti

krajiny doznievala lengyelská kultúra, ktorú vystriedala skupiny Bajč – Retz.

3000 pred Kr.

Legendárny prvý kráľ Egypta Menej zjednotil Horný a Dolný Egypt, vybudoval v delte Nílu nové hlavné mesto Memfis a založil prvú dynastiu faraónov.

Egyptskí pisári začali z drene močiarnej trávy vyrábať papyrus.

2. tretina 3. tisícročia pred Kr.

Po prvý krát v dejinách Slovenska bolo celú jeho územie okrem Kysúc, Oravy a horného Pohronia kultúrne zjednotené ľuďmi s kanelovanou keramikou (tiež badenská kultúra) s rozsahom od Sedmohradska a Balkánu až do Čiech a južného Poľska. Zvýšený počet obyvateľstva znamenal zhustenie sídlisk, stavaných pozdĺž vodných tokov a na výšinných polohách. Ako najstaršia fáza badenskej kultúry vznikla na juhozápadnom Slovensku bolerázska skupina.

2640 pred Kr.

V Egypte postavili prvú monumentálnu stavbu v dejinách - stupňovitá pyramída kráľa Džósera, postavenú architektom Imhotepom ešte za panovníkovoho života.

okolo 2630 pred Kr.

V Číne založil cisár Chuang-ti (2697 - 2597) chovnú stanicu priadky morušovej na výrobu hodvábu. Tajomstvo jeho výroby ostalo utajené.

Polovica 3. tisícročia pred Kr.

Na Blízkom východe sa objavili prvé železné predmety, vykované z meteoritického kovu, ktorý však bol príliš vzácny a kvalitou nevhodný na remeselné spracovanie.

Druhá polovica 3. tisícročia pred Kr.

Po zániku badenskej kultúry na juhozápadnom Slovensku sformovalo v rámci neskoeneolitického komplexu miestne obyvateľstvo dve lokálne prejavy a to bošácku skupinu, rozšírenú po oboch stranách Malých a Bielech Karpát, ako aj v oblasti horného Ponitria a Požitavia a skupinu Kosihy - Čaka. Na juh juhozápadného Slovenska v tom čase prenikol cez Dunaj z Balkánu ľud kostolackej skupiny.

- Na východnom Slovensku, predovšetkým v Košickej kotline a na Východoslovenskej

nížine a vo východnej časti Maďarska vznikla na podloží zaniknutej badenskej kultúry za pôsobenia východných a juhovýchodných vplyvov skupina Nyírség - Zatin. Hornaté územia s málo úrodnými pôdami východného Slovenska, Poľsko, Zakarpatskú Ukrajinu a Sedmohradsko osídlil ľud skupiny východoslovenských mohýl.

Koniec 3. tisícročia pred Kr.

Slovenské územia zasiahla okrajovo expanzia ľudu kultúry zvoncovitých pohárov (názov podľa výrazného tvaru keramiky v tvare obráteného zvona) pôvodom z Iberského polostrova. Ľud tejto kultúry prepojil strednú Európu s vyspelými civilizačnými prúdmi a predznamenal vznik civilizácie doby bronzovej.

3. tisícročie pred Kr.

Na Blízkom východe došlo k postupnej domestikácii koňa, používaný hl. ako jazdecké zviera. Ku koncu tisícročia sa prostredníctvom východo-európskych stepných kultúr rozšíril aj do strednej Európy.

Prelom 3/2. tisícročia pred Kr.

Zapriahnutie koní do záprahu popri hovädzom dobytku a onagerov (druh somára) na Blízkom východe spôsobilo prevratnú zmenu v suchozemskej doprave. Toto obdobie sa skončilo až zavedením železničnej dopravy.

2. tisícročie pred Kr.

Doznievanie atlantického podnebia (epiatlantiku) na európskom kontinente s charakteristickým striedaním suchých a vlhkých období, počas ktorých boli priemerné teploty cca o 1 – 2 °C vyššie oproti súčasnosti. Ľudskou činnosťou sa znižovalo zalesnené územie na úkor poľnohospodárskej pôdy.

Okolo roku 2000 pred Kr.

Počiatok doby bronzovej. Na naše územie sa rozšírili znalosti metalurgie farebných kovov. Zintenzívnili sa tovarová výmena zo vzdialenejšími oblasťami a vzrástla remeselná produkcia. Osídlenie postúpilo do horských oblastí. Vzhľadom na to, že bronziarstvo umožnilo výrobu špecializovaných, účinných zbraní, vzrástol význam vojenskej

zložky. Spoločenské a etnické zmeny sprevádzal ďalší rozvoj kultúry.

19. storočie pred Kr.

Z Malopolska a Sliežka prenikli cez Moravskú bránu na územie medzi riekou Moravou a Váhom pastiersko-roľnícke kmene s charakteristickou materiálnou kultúrou, archeologicky označenou ako kultúra Chľopice - Veselé. Expanziou nového ľudu zanikla väčšina neskoroneolitických kultúr.

- Východoslovenskú nížinu, Košickú kotlinu a pravdepodobne aj Spiš osídlil ľud kultúry Nyírség - Zatin. Územné rozšírenie kultúry bol v krátkej dobe obmedzený expanziou ľudu kultúry Chľopice - Veselé.
- Ondavskú vrchovinu, poriečie horných a stredných tokov Torysy, Tople, Ondavy a Laborca, ako aj prilahlé regióny v Poľsku a v Zakarpatskej Ukrajine ovládol ľud kultúry východoslovenských mohýl.

18. storočie pred Kr.

Pod vplyvom kultúry Chľopice - Veselé a skupiny Kosihy - Čaka sa na území od Žitného ostrova po čiaru Topoľčany - Nové Mesto nad Váhom a na dolnom Ponitří a Považí sformovala Nitrianska skupina, kultúrne nadväzujúca na kultúru so šnúrovou keramikou. V materiálnej kultúre sa prejavila výrazným zastúpením bronzovej industrie. Rozširovanie kultúry Chľopice - Veselé viedla k zániku skupiny Kosihy - Čaka.

Východné Slovensko, predovšetkým Košickú, Hornádsku a Podtatranskú kotlinu ovládol expanziou z poľského územia ľud koštianskej skupiny. Remeselníci tejto kultúry prechádzajú zo spracovania medi na výrobu bronzu.

17. storočie pred Kr.

Ako juhovýchodnú okrajovú zónu svojho rozšírenia osídlil podstatnú časť Podunajskej nížiny až k oblasti Púchova ľud únetickej kultúry, ktorý ovládol región od stredného Nemecka po Veľkopolsko. Inváziou ľudu únetickej kultúry zanikla nitrianska a maďarovská kultúra.

- Ako periférna zložka moravsko-slovensko-rakúskej vetvy únetickej kultúry s výrazným podielom kisapostackej kultúry sa sformo-

vala medzi Dunajom a dolným tokom rieky Nitra hurbanovský typ.

- Ľud Wieselburskej kultúry z Burgenlandu obsadil zadunajskú časť Bratislavy (dnešné Rusovce) ako najsevernejšiu hranicu svojho rozšírenia.

Na dolných tokoch Hrona, Iplu, Nitry a Žitavy, ako aj v Lučeneckej a Rimavskej pahorkatine, sa rozšírila hatvanská kultúra, ktorá vznikla južne od Dunaja.

1686 pred Kr.

Babylonský kráľ Chamurabi vydal zbierku zákonov vytesaných do kamenej stély vo svätyni v Babylone, obsahujúcu v 280 paragrafoch zákony trestného, občianskeho a obchodného práva.

1600 pred Kr.

Chattušiliš I. (asi 1600 - 1590 pred n. l.) založil Chetitskú ríšu s hlavným mestom Chattušašu (dnes Boğazköy v Turecku). Ekonomika ríše bola popri tradičných činnostiach postavená aj na ťažbe a spracovaní železa.

16. storočie pred Kr.

Na ľavobrežnú časť stredného Podunajska a pozdĺž vodných tokov na sever prenikol ľud severopanónskej kultúry, sformovanej v Zadunajsku na báze hurbanovského typu a neskoroneolitických kultúr. Počas expanzie prenikol aj do prostredia maďarovskej kultúry.

- Juhozápadné Slovensko od rieky Moravy po Ponitrie a Požitavie s výnimkou územia pozdĺž Dunaja, osídlenom ľuďom severopanónskej kultúry, obsadil ľud maďarovskej kultúry, sformovanej na podloží únetickej kultúry za prispenia impulzov z juhu.
- Zo Sedmohradska a východného Potisia prenikol na Východoslovenskú nížinu, Spiš a zrejme aj do okolia Rimavskej Soboty ľud otomanskej kultúry a kolonizoval územia, osídlené ľuďmi koštianskej skupiny a vybudoval v Nižnej Myšli (okr. Košice) pevnosť, ktorá sa stala na dve storočia politickým a obchodným centrom regiónu.

15 - 14. storočie pred Kr.

Ako súčasť komplexu mohylových kultúr vznikla na území Dolného Rakúska, Južnej Moravy a juhozápadného Slovenska po riekou Váh stredodunajská mohylovej kul. a v Bur-

genlande, Zadunajsku a na západnom Slovensku vznikla z podložia maďarovskej kul. karpatská mohylová kul.

- Otomanská kultúra sa rozvinula do tzv. klasickej fázy. V opevnených osadách sa rozvinula vyspelá remeselná výroba. Kultúra expandovala na západ a cez Spiš aj na územie Poľska.

1465 ± 35 pred Kr.

Pravdepodobne prvý železný predmet na slovenskom území - rukoväť dýky, ktorej čepeľ sa nedochovala. Išlo zrejme o honosný dar alebo na tú dobu raritnú obchodnú komoditu. Artefakt bol nájdený v roku 1955 v kultovej studni v Gánovciach (datované pomocou metódy C¹⁴).

Polovica 15. stor. pred Kr.

Zanikla civilizácia staršej doby bronzovej. V strednej Európe došlo k historickým a civilizačným zmenám, vedúce k novej etnickej a politickej mape kontinentu.

14. stor. pred Kr.

Na území Ipeľskej a košickej kotliny s enklávami na Spiši a v údoliach Hornádu, Torysy a Tople vznikla pôsobením otomanskej kultúry a karpatskej mohylovej kultúry pilinská kultúra. V jej prostredí nastal rozvoj metalurgie a zavádzanie nových technologických postupov do remeselnej výroby.

Na východoslovenskú nížinu a do severovýchodných horských oblastí Slovenska zasahla z juhu kultúra Suciú de Sus, rozšírená v severozápadnom Rumunsku, severovýchodnom Maďarsku a v priľahlej časti Zakarpatskej Ukrajiny.

1337 pred Kr.

V Egypte zavraždili 20 ročného faraóna Tutenchamóna, ktorého vládou skončilo obdobie XVIII dynastie. Bezvýznamný panovník, známy len tým, že sa vzdal náboženskej orientácie svojho otca, sa stal slávnym vďaka objavu jeho bohatej hrobky v roku 1922.

Okolo 1300 pred Kr.

Obdobie katastrofálnych horúčav, počas ktorých klesla hladina vody o cca 7 metrov. V Európe predznamenala rozsiahle kultúrne a etnické zmeny.

13. stor. Kr.

Ľud karpatskej mohylovej kultúry prenikol údolím Váha na sever. V tom istom čase postúpil ľud stredodunajskej mohylovej kultúry riekou Nitra do horských oblastí Slovenska, kde sa výrazne zvýšila hustota osídlenia, vrátane horských oblastí. Obe kultúry prispeli k formovaniu lužickej kultúry.

- Severné Slovensko po Nitriansku a Trenčiansku kotlinu, sa stali severnou okrajovou zónou osídlenia počiatkovej fázy lužickej kultúry, ktorá ovládla územie od rieky Bug po Baltské more na severe a po rieky Saale a Labe na západe. Na vzniku l. k. participovalo aj obyvateľstvo Slovenska. Podľa niektorých bádateľov je l. k. jedným z komponentov vzniku slovanského etnika.

Na východnom Slovensku zanikli opevnené osady, vybudované ľuďmi otomanskej kultúry.

Druhá polovica 13. stor. pred Kr.

Plynulým vývojom z domáceho podložia, predovšetkým vývojom zo stredodunajskej mohylovej kultúry vznikla na území Záhorskej nížiny a Podunajskej nížiny s východnou hranicou na rieke Váh velatická kultúra. V Podunajskej nížine sa sformoval pod východokarpatskými vplyvmi tzv. predčakan-ský horizont Čačianskej kultúry ako priamy dedič karpatskej mohylovej kultúry s prispáním východných vplyvov. Zhruba po piatich storočiach sa obyvateľstvo čačianskej kultúry vystaňovalo na juh ako súčasťou udalostí okolo vystúpenia Dórov v Grécku.

1250 pred Kr.

Odchod Židov z Egypta na čele s Mojžišom. Po 40 rokoch putovania dorazili do Palestíny.

Koniec 13. stor. pred Kr.

V egejskej oblasti došlo k veľkému sťahovaniu národov, vrátane útokov tzv. morských národov do Palestíny, Egypta a Sýrie, rozvrátenie Chetitskej ríše a príchodu indoeurópskych Dórov na Peloponéz.

12. stor. pred Kr.

Doba konsolidácie regiónov, ktoré osídlil ľud lužickej kultúry.

Vyvrcholenie a zánik pilinskej kultúry predovšetkým vďaka zásahu Gávskej kultúry.

Nástup kyjatického typu v južných oblastiach stredného Slovenska za prenikania vplyvov lužickej kultúry. Na juh expandoval z Potisia ľud Felsőszöcskej kultúry.

- *Na pahorku Hisarlik (dnes Çauakkale v Turecku) vzniklo rozsiahle opevnené sídlisko, totožné s Trójou, opísanou v diele Homéra.*

Koniec 12. stor. pred Kr.

Na východnom Slovenska zanikla pod tlakom z prostredia Gávskej a lužickej kultúra a pílinská kultúra. Na jej podloží sa sformovala kyjatická kultúra, ktorej ľud osídlil Ipeľskú, Lučeneckú a Rimavskú kotlinu, ako aj Krupinskú planinu.

1160 pred Kr.

V Číne skonštruovali magnetickú plávajúcu ihlu, pomocou ktorej sa dá orientovať v priestore bez zemepisných identifikačných bodov.

11. stor. pred Kr.

Pôvodné územie velatickej kultúry sa stalo sídelným územím ľudu podolskej kultúry, ktorá vznikla pod vplyvom kyjatickej kultúry.

Druhá polovica 2. tisícročia pred Kr.

Chetiti si osvojili technologický postup spracovania železa a uplatnili ho v remeselnej výrobe. Z Blízkeho východu sa nový kov rozšíril cez egejskú oblasť ku Grékom a na Balkán, odkiaľ sa šírili ďalej na sever.

okolo roku 1000 pred Kr.

Zánikom velatickej a čakanskej kultúry skončila mladšia doba bronzová a nastúpila neskorá doba bronzová. Vyznačoval sa expanziou lužickej kul. na juh. Došlo k zväšenému budovaniu hradísk, čo signalizuje nepokojné pomery.

9. stor. pred Kr.

Na pozadí politických zmien, predovšetkým pokračujúceho tlaku lužickej kultúry zo severu a zániku kultúry stredodunajských populnicových polí sa na Slovensku objavili prvé výrobky zo železa. K rozvoju metalurgie železa a jeho plnému remeselnému využitiu došlo až o storočie neskôr. Severné Slovensko, kam technologický pokrok neprenikol, začalo civilizačne a hospodársky zaostávať.

776 pred Kr.

Pravdepodobný dátum konania prvých kultových hier v Olympii (Grécko), ktoré sa až do roku 393 konali každé 4 roky a trvali 5 - 7 dní. Počas konania hier boli gréckymi mestskými štátmi zastavené všetky boje. Hry boli ako pohanské slávnosti zakázané kresťanmi v roku 393.

8. stor. pred Kr.

Počiatok civilizácie doby halštatskej (podľa Hallstatt, Rakúsko), ktorá integrovala kultúry doby bronzovej a priniesla hlboké politické, spoločenské a ekonomické zmeny. Vzrastol počet vojnových konfliktov a klesol počet obyvateľstva, pričom došlo k rozsiahlym etnickým presunom. Stredné Podunajsko sa dostalo do tesnejších väzieb s juhom Európy.

S výnimkou Oravy zanikla lužická kultúra. Jej ľud sa z časti transformoval do novo vznikajúcich kultúr.

- Gávská kultúra na východnom Slovensku dožila v tzv. somotorskom type, poznamenanom silnými východnými vplyvmi.

- *Počiatok veľkej gréckej kolonizácie, počas ktorej Gréci zakladali osady na stredomorskom a čiernomorskom pobreží. Každá kolónia sa stala samostatným mestským štátom a nadviazala kontakty s domorodým obyvateľstvom, vďaka čomu sa rozvíjal regionálny aj stredomorský obchod.*

- *Čiernomorské stepi medzi Donom a Dunajom obsadili Skýti, zväz kočovných kmeňov iránskeho pôvodu a podrobili si okolité kmene.*

Druhá polovica 8. stor. Kr.

Grécky básnik Homér vytvoril diela Iliada a Odysea, opisujúce priebeh Trójskej vojny a osudy niektorých jej účastníkov. V diele zachytil množstvo zemepisných, politických a etnologických informácií.

753 pred Kr.

21. 4. *Podľa tradície bratia Romulus a Remus, synovia boha vojny Marsa a vestálky Rey založili neďaleko ústia Tiberu mesto Rím. Archeologické výskumy ukázali, že počiatky osídlenia na mieste neskoršieho Ríma pochádzajú z oveľa starších čias a mesto vzniklo postupne, prerastaním okolitých osád do jedného urbanistického celku.*

Okolo 750 pred Kr.

Na juhozápadnom Slovensku vznikla po líniu Nitra - Piešťany - tok Iplu na podloží kultúr popolnicových polí slovenská kalenderberská kultúra v čele s kniežacou vrstvou, sídliacou na centrálnych hradiskách (Smolenice), ktorá svojich zosnulých pochovávala pod mohutnými mohylami so zložitou vnútornou konštrukciou (Dunajská Lužná, Dolné Janíky).

- Na východnom Slovensku, Zakarpatskej Ukrajine a v oblasti hornej Tisy sa sformovala na zložitom etnickom podklade pod tráckym impulzom lokálna kuštanovická kultúra (podľa lokality Kuštanovice, Ukrajina) a typickou materiálnou kultúrou (prvé výrobky zo železa na východnom Slovensku, keramika vyrábaná na hrnčiarskom kruhu). Pôvodná kultúra ľudu popolnicových polí sa udržala len v horských oblastiach.

587 pred Kr.

júl. *Dobytie Ľudej novobabylonským kráľom Nabukadnesarom II, zničenie Jeruzalema a deportácia väčšiny Židov do Babylónska, odkiaľ sa mohli vrátiť až v roku 539 pred n. l..*

508 - 507 pred Kr.

Vyhnanie posledného kráľa etruského pôvodu Tarquinia Suberba z Ríma a vznik republiky, v ktorej vládol 300 členný senát zložený z príslušníkov aristokracie.

Druhá polovica 6. stor. pred Kr.

V dôsledku posilňovaniu mocenských pozícií Perzie na východe a Kartága na západe ukončili Gréci kolonizáciu stredomorského a čiernomorského pobrežia.

Koniec 6. stor. pred Kr.

V dielach antických autorov sa po prvý krát objavili zmienky o etniku, ktoré Gréci nazvali Keltmi a Rimanmi Galovia, sídliacom severo-východne od Álp v juhozápadnom Nemecku, východnom Francúsku a priľahlej časti Švajčiarska.

490 pred Kr.

V bitke pri Maratone zvíťazilo aténske vojsko vedené stratégom Miltiadom nad Peržanmi a zabezpečilo si dominantné postavenie na Peloponéze.

Počiatok 5. stor. pred Kr.

Halštatská kultúra sa nachádzala na vrchole. Vznikla sieť neopevnených sídlisk ako hospodárskych zázemí vyšších hradísk. Vzrástli majetkové pomery kniežacích rodov.

5. – 4. stor. pred Kr.

Na južné Slovensko prenikli jazdecké skupiny trácko-skýtskeho pôvodu, ktorých zo Sedmohradska vytlačili nájazdy Skýtov. Ich archeologickým prejavom sú pohrebiská a kostrovými hrobmi, obsahujúce na kruhu točenú keramiku, typický šperk a súčasti jazdeckého výzbroja. Zničili moc halštatských kniežat a pôvodné obyvateľstvo zdecimovali. Splyvaním dobyvateľov s pôvodným obyvateľstvom vznikla vekerzugská kultúra.

- Na severnom Slovensku sa ako regionálny prejav inde už zaniknutej kultúry lužických popolnicových polí vyvinula oravská skupina, ktorej náčelníci žili na opevnených hradiskách (Tupá skala nad Vyšným Kubínom, Hrádok pri Istebnom). Izolovaní v horských kotlinách sa dočkali príchodu Keltov.

490 pred Kr.

Aténčania pod vedením Miltiada zaznamenali pri Maratone (Grécko) rozhodné víťazstvo v grécko-perských vojnách a donútili Peržanov k úteku z Peloponézu.

Okolo 450 pred Kr.

Počiatok včasnej doby laténskej na Slovensku. V archeologických nálezoch (Stupava, Bučany, Bratislava - Dúbravka) sa objavili artefakty, charakteristické pre včasnolátenske umenie západnej Európy. V počiatocnom horizonte sa pravdepodobne ešte nejednalo o výsledok priamej etnickej expanzie Keltov, ale kultúrny zásah do domáceho podlažia.

Po roku 400 pred Kr.

Počiatok expanzie Keltov na juhozápadné Slovensko, ktorí cez dunajské brody prenikli na slov. územie. Obsadili údolia Váhu, Nitry, Hrona a Iplu, neskôr prenikli aj na Východoslovenskú nížinu. Pôvodné obyvateľstvo zlikvidovali alebo vytlačili mimo slovenské územie. Priniesli pokrok v spracovaní kovov, výrobe keramiky (hrnčiarsky kruh) a v agrotechnológii. Ich príchod je doložený len

niekoľkými lokalitami (Hurbanovo, Maňa, Komjatice).

• *Vpád Keltov do Itálie, počas ktorého obsadili aj Pádsku nížinu, z ktorej vytlačili Etruskov. Zahájili zároveň vojenskú inváziu na Hercýnsky les. Dôvodom ich expanzie bolo preľudnenie a sociálne napätie v pôvodných sídlach.*

Polovica 4. stor. pred Kr.

Expanzia Keltov z Podunajska na východ. Časť z nich sa obrátila na juh a okupovala adriatické pobrežie. Imigračné vlny obsadzovali predovšetkým úrodné oblasti.

• *Vedci Hiketas a Ekfantos zo Syrakúz zistili, že zem je guľatá a rotuje okolo svojej osi. Herakleides Pontikos neskôr prišiel k záveru, že zem sa pohybuje okolo slnka.*

387 pred Kr.

Kelti, medzi nimi aj príslušníci kmeňa Bójov, počas vpádu do Itálie a po víťazstve pri Alii vypálili Rím s výnimkou Kapitolu, hoci ho obliehali 7 mesiacov. Po vyplatení výkupného v zlate Kelti odtiahli.

336 pred Kr.

Po zavraždení Filipa II. sa stal macedónskym kráľom Alexander Veľký (356 - 323). Medzi iným prijal posolstvo Keltov, ktorí prenikli na juh Karpatскеj kotliny a na severný Balkán. Časť Keltov vstúpila do jeho služieb.

Okolo 300 pred Kr.

Počiatok strednej doby laténskej, v ktorej sa rozšírila a zhustila sieť sídlisk. Kelti prenikli aj na stredné Slovensko a na južnú časť východného Slovenska, kde vznikla symbióza s pôvodným obyvateľstvom halštatskej doby.

283 pred Kr.

V bitke pri Vadimonskom jazere (dnes jazero Bassano, Taliansko) Rimania porazili Etruskov, ktorí tým pádom prestali byť mocnosťou Apeninského polostrova. Víťazstvom sa Rimanom otvorili dvere k romanizácii jadranského pobrežia, odkiaľ o tri storočia neskôr nastúpili k dobytíu južnej časti stredného Podunajska.

279 pred Kr.

Keltská invázia zasiahla Peloponézsky polostrov. Kelti sa neúspešne pokúsili o vyplenenie Apollonovej veštiarne v Delfách. Časť Keltov prenikla do Malej Ázie, kde založili vlastný štát.

275 – 120 pred Kr.

Stredná doba laténska. Došlo k zahusteniu osídlenia predovšetkým vďaka návratu keltských družín z Balkánu a Itálie, kde utrpeli porážky. Kelti začali stavať opevnené sídliská (oppidá – Bratislava, Devín, Plavecké Podhradie, Nitriansky Hrádok, Zemplín). Na severnom Slovensku sa sformovala zmiešaná púchovská kultúra, zasahujúca aj do Poľska a na Moravu.

264 pred Kr.

Medzi Rimanmi a foenickým prístavným mestom Kartágom vypukli boje o ovládnutie Stredomoria (prvé púnske vojny). Bojmi boli postihnuté rozsiahle oblasti, medzi iným aj Itália. Víťazní Rimania ovládli západné Stredomorie.

212 pred Kr.

Spojením obranných valov na úseku 24560 km pozdĺž severných hraniciach čínskej ríše dal cisár Čchin Š-Chuang-ti vybudovať najdlhší fortifikačný múr na svete, aby ochránil krajinu pred mongolskými vpádmi.

Koniec 3. stor. pred Kr.

Kelti ovládli východné Slovensko. Pod ich tlakom zanikla kuštanovická kultúra, ako aj zbytky ľudu popolnicových polí, ktorí prežívali v horských oblastiach. Zbytky pôvodného obyvateľstva sa stali súčasťou púchovskej kultúry.

181 pred Kr.

Rimania založili v Adriatickom zálive vojenskú pevnosť Aquileia ako základňu pre ovládnutie oblasti východne od Álp. Aquileia sa stala dôležitým obchodným uzlom, z ktorého sa po tzv. jantárovej ceste, spájajúcej Adriatickú oblasť s Pobaltím, prepravoval aj na naše územie importovaný tovar z Itálie.

149 pred Kr.

Po viac ako 100 rokoch skončili rímsko-púnske vojny o nadvládu nad Stredomorím absolútnym víťazstvom Rimanov. Porazené Kartágo zrovnali so zemou. Obyvateľstvo odvieďli do otroctva.

120 – 60 pred Kr.

Mladšia doba laténska. Na území dnešného Slovenska došlo k ďalšiemu vzrastu populácie presídlením českých Keltov. V regióne sa prejavil silný tlak Dákov z rumunských hôr.

Druhá polovica 2. stor. pred. Kr.

Veľmi pravdepodobne ako výsledok zmenej politickej situácie a reliigiózných predstáv Kelti prestali pochovávať nespálené telá zosnulých a prešli na žiarový spôsob. O spôsobe pohrebného rituálu v tejto dobe nepriniesla archeológia žiadne poznatky. Osídlenie sa rozšírilo až na okraj vtedajších sídliskových regiónov, pravdepodobne v súvislosti so snahou exploatovať surovinové ložiská.

Koniec 2. storočia pred Kr.

Kelti z juhozápadného Slovenska prenikli do severných horských oblastí a podrobili si tamjšie obyvateľstvo.

- V archeologických nálezoch na juhozápadnom Slovensku sa popri keltských výrobkoch objavili aj produkty z dáckych remeselných dielní (hlavne keramika), sprevádzané pravdepodobne etnickou infiltráciou Dákov, zrejme ako výsledok oslabenia politickej moci Bójov.

Počiatok 1. storočia pred Kr.

Na východné Slovensko prenikol ľud lipickej kultúry, ktorá sa zhruba storočie predtým sformovala na Podnestří a v Moldavsku ako symbióza keltského a dáckeho obyvateľstva. Jej prítomnosť reprezentujú predovšetkým lokality v Zemplíne a v Prešove.

- Príslušníci germánskeho kmeňa Kvádov sa z dnešných Čiech začali sťahovať na juhozápadné Slovensko, predovšetkým do údolí dolných tokov riek Váh, Nitra a Hron.

Prvá polovica prvého stor. pred Kr.

Dácka kolonizácia časti juhozápadného Slovenska, hlavne Ponitria. Strategickým centrom ich prenikania za Dunaja sa stalo oppidum na Devíne.

73 pred Kr.

Povstanie otrokov v Itálii, vedené gladiátorom tráckeho pôvodu Spartakom, ktoré sa po ťažkých bojoch končilo porážkou vzbúrencov. Spartakus v boji zhybnul.

Okolo 60 pred Kr.

Počiatok neskej doby laténskej, v ktorej sa Kelti dostali pod nadvládu Dákov, archeologicky doloženú zmiešanou keltsko-dáckou

kultúrou na juhozápadnom a východnom Slovensku.

- Z Gótskeho vyrzil smerom na juh od Baltského mora kmeň Longobardov a po bojoch s Vandalmi prenikol do južného Nemecka, odkiaľ postupne migroval do stredného Podunajska.

60 pred Kr.

Vplyvní rímski politici, Gaius Iulius Caesar, Marcus Licinius Crassus a Gnaeus Pompeius tajnou dohodou získali moc nad republikou, čím vlastne ukončili jej existenciu (tzv. prvý triumvirát).

60. roky 1. storočia pred Kr.

Dáci zo svojich pôvodných sídelných území v Sedmohradsku prenikli na sever a západ. V bojoch porazili aj keltský kmeň Bójov.

59 pred Kr.

V Ríme bolo za konzula zvolený Gaius Iulius Caesar (100 - 44 pred n. l.), pochádzajúci zo starého patricijského rodu. Jeho vnútorná politika viedla k zániku republikánskeho zriadenia. Zahájil expanziu Ríma na územia ležiace severne od Álp. Táto expanzia v konečnom dôsledku viedla až k príchodu Rimanov na stredné Podunajsko.

Pred 58 pred Kr.

Neúspešné obliehanie centra norických Keltov Noreie Bójmi. Neúspech oslabil vojensko-politickú pozíciu Bójov v stredodunajskej oblasti a posilnil vplyv Norikov. Informáciu o udalosti zapísal do svojho diela „Zápisky o vojne Galskej“ G. I. Caesar.

58 pred Kr.

G. I. Caesar počas bojov s Arivistom v Galii narazil na germánske kmene Markomanov a Kvádov, ktorých potomkovia sa počiatkom 1. storočia n. l. usídlia na juhozápadnom Slovensku. Vo svojich Zápiskoch ich G. I. Caesar uvádzal pod spoločným menom Svébovia.

- Bójovia, ktorí unikli po porážke od Dákov zo stredného Podunajska do Galie, podľahli v boji légiiam G. I. Caesara. Bójovia sa po porážke už nespamätali a ako etnikum zanikli.

Po roku 55 pred Kr.

Bratislavské oppidum postihla katastrofa, ktorej historickým pozadím bol pravdepo-

dobne keltsko-dácky konflikt. Vypálená bola aj osada pod južným svahom bratislavského hradného kopca, stopy ďalších požiarov sú archeologicky doložené na viacerých miestach vo vnútri oppida. Napriek tomu, že plocha bývalého oppida ostala osídlená, funkciu regionálneho centra prebrala opevnená osada na Devíne.

okolo 50 pred Kr.

Dáci na čele s kráľom Burebistom (asi 82 – 44 pred n. l.) porazili Tauriskov, ktorí sa usadili v Noriku a Bójoj, vedených kráľom Kritasyrosom, ktorí sa vysťahovali do Galie. Dáci posunuli hranice svojho štátu až po rieku Moravu. Sídelné územie Bójoj na strednom Podunajsku, v ktorom klesol počet obyvateľov na minimum, nazvali Rimania „bójska púšť“.

45 pred Kr.

1. január. G. I. Caesar zaviedol tzv. juliánsky kalendár, vypracovaný pravdepodobne podľa výpočtov neznámeho astronóma z Alexandrie, ktorý navrhol rok o 365 dňoch s ďalším dňom, pripadajúcim na každý štvrtý rok. Kalendár bol postupne prebratý celou Európou.

44 pred Kr.

15. marec. *Na vrchole moci bol v Ríme zavraždený G. I. Caesar, ktorého atentátnici upodozrievali z úmyslu dať sa vyhlásiť za kráľa. Caesar určil vo svojom testamente za dediča synovca Octaviana.*

Koniec prvej polovice 1. storočia pred Kr.

Na severnom Slovensku došlo ku konfliktu s neidentifikovaným útočníkom. Hradiská púchovskej kultúry boli napriek predchádzajúcemu posilňovaniu ich obranného potenciálu vypálené, vrátane prestavaného centrálného hradiska Havránok nad Liptovskou Marou. Po konflikte hradiská neobnovili.

- Zavraždenie dáckeho kráľa Burebistu na hradisku Argedava jeho vlastnými súkmeňovcami, ktorí odmietli panovníkove centralizačné tendencie. Dácky štát, spojený len vojenskou silou, sa rozpadol na štyri samostatné časti podľa kniežacích území a stratil vplyv na strednom Podunajsku.

40 pred Kr.

V Brundisii uzavrel Octavianus, Marcus Antoninus a Aemilius Lepidus dohodu, v ktorej si definovali sféry vplyvu v Rímskej ríši (tzv. druhý triumvirát).

35 - 34 pred Kr.

Rímska armáda pod Octavianovým velením obsadila územie medzi riekami Drávou a Sávou, obývanou Ilírmami, čím sa vytvorili predpoklady pre postup k strednému toku Dunaja.

27 pred Kr.

16. január. *Gaius Octavianus sa v Ríme vzdal formálne všetkej moci, prepožičanej senátom. Senát mu však moc vrátil a udelil titul Augustus, vznešený. Octavianus postupne sústredil do svojich rúk všetky rozhodujúce funkcie v štáte.*

25 pred Kr.

Rimania, vedení konzulom Marcom Viniciom porazili germánske kmene Markomanov a Kvádov v Porýní. V snahe dostať sa mimo dosah rímskych zbraní, začali sa obidva kmene presúvať na východ.

15 pred Kr.

Norické kráľovstvo, rozkladajúce sa na území väčšej časti dnešného Rakúska, nazvaného podľa keltského kmeňa Norikov, bolo mierovou cestou anektované Rimami. Akt pripojenia „priateľskou“ zmluvou bol súčasťou rímskej politiky dosiahnuť brániteľnú hranicu na Dunaji. Kráľovstvo malo význam aj pre svoje surovinové zdroje.

asi 10 pred Kr.

Konzul Marcus Vinicius, miestodržiteľ cisára Augusta v Illyricu, podnikol ako odpoveď na útoky Dákov vojenskú výpravu za Dunaj. V bojoch porazil viacero kmeňov, medzi nimi tiež etniká, sídliace na severnom okraji dáckeho teritória, t. j. aj na dnešnom východnom Slovensku, na ktoré cez Potisie pravdepodobne prenikli rímske jednotky. Vojenská expedícia zrejme postihla keltských Kotínov, žijúcich v hornatých územiach severného Slovenska a Osov, usadených východne od nich. V správe o výprave, zachovanej v tzv. tusculskom nápise (dnes Frascati juhovýchodne od Ríma) sa spomínajú aj Anartiovia, ktorí sídlili snáď v oblasti

Bukových vrchov. Nápis, medzitým stratený, je možnou najstaršou správou o kontaktoch Rimanov s našim územím.

- Panónia, obývaná Keltmi a Panóncami, pôvodne súčasť Illyrica, sa stala rímskou provinciou. Zaberala západnú časť dnešného Maďarska, východné Rakúsko, priľahlú časť Chorvátska, ako aj zadunajskú časť Bratislavy na dnešnom slovenskom území. Južná hranica Slovenska pozdĺž dunajského toku sa tak dostala do priameho kontaktu s antickou civilizáciou.

Po roku 9 pred Kr.

Markomanský veľmož Marobud previedol svoj kmeň z pôvodných sídiel v povodí Mohanu, kde ich ohrozovali Rimania, do stredných Čiech, ktoré boli predtým osídlené Keltmi. K Markomanom sa pripojil aj kmeň Kvádov. V novej vlasti vybudoval Marobud územne rozsiahle a vojensky dobre organizované kráľovstvo, ktoré zakrátko začalo prekážať Rimanom.

7 – 6 pred Kr.

Podľa kresťanskej tradície sa v Galilei rodičom Jozefovi a Márii narodil syn Ježiš. Udalosť mali sprevádzať zvláštne znamenia, ktoré niektorí ľudia chápali ako znak príchodu Spasiteľa. Pred prednasledovaním kráľa Herodesa I. odišli s ním rodičia do Egypta.

Doba rímska

Vladimír Turčan

Do prelomu starého a nového letopočtu sa slovenské územie nachádzalo kultúrne v období praveku. Od paleolitu, v ktorom sa v našom regióne objavili prví homínidi, sa tu postupne vystriedali desiatky kultúr. Ale až vďaka záujmu Rimanov o stredoeurópsky priestor sa začala naša krajina vymaňovať z hmly praveku a pomerne rýchlo (hoci len na štyri storočia) prešla do doby historickej. Najstaršie zmienky o dnešnom slovenskom území nájdeme v dielach antických geografov, ktorí však pracovali so sprostredkovanými informáciami obchodníkov či vojakov a z dnešného hľadiska boli ich správy príliš všeobecné a nepresné.

Znalosti antického sveta o stredoeurópskom teritóriu sa zvlášť rozšírili a skonkretizovali potom, ako rímske légie dosiahli po bojoch na Balkáne dunajský breh na úseku jeho stredného toku a obsadené územia začali romanizovať. V tesnom susedstve našich súčasných hraníc vznikli dve rímske provincie: Panónia (dnešné západné Maďarsko a prilahlá časť Rakúska – zo Slovenska sem patrilo len zadunajské územie Bratislavy) a Noricum (Rakúsko). Slovenské územie sa tým dostalo do bezprostredného kontaktu s antickou civilizáciou. V tom čase, podobne ako takmer celý pravek, bola naša krajina geopoliticky i sídelne rozdelená na tri samostatné celky. Východné Slovensko, hlavne jeho nížinaté oblasti, boli pod vládou Keltov, sídliačich tu už štyri storočia a Dákov. Sever krajiny obýval ľud púchovskej kultúry, koreniaci svojimi počiatkami v dobe bronzovej. Juhozápadné Slovensko s historickou štruktúrou, vybudovanou v 4. – 1. storočí pred Kr. Keltmi, bolo počiatkom letopočtu zrejme takmer vyludnené. Situácia sa zmenila po migrácii Germánov zo stredných Čiech. Príslušníkov kmeňov Markomanov a Kvádov sem po palácových prevratoch premiestnili Rimania. Podľa archeologických prameňov osídlili predovšetkým úrodnú Trnavskú tabuľu. Keďže germánska spoločnosť žila ešte na úrovni praveku, dunajský tok tak oddelil od seba dve antagonistické civilizácie. Germáni nemali vlastné písmo (s výnimkou rún, tie však nie sú na našom území dosiaľ doložené), nerazili mince, ich remeselná produkcia i využívané agrotechnológie boli na neporovnateľne nižšej úrovni a nebudovali dokonca ani hradiská. Tieto faktory spôsobovali trvalo nižšiu životnú úroveň obyvateľstva dnešného Slovenska v porovnaní s romanizovaným Zadunajskom. Z nášho územia sa vyvážali predovšetkým nerastné i organické suroviny, potraviny a ako špecifická komodita otroci (otrokmi sa stali napr. aj Germáni, porazení súkmeňovcami pri hazardných hrách). Z rímskych provincií putovali na sever hlavne luxusné výrobky ako nádoby z farebných kovov, sklo, drahocenné odevy, šperky a kvalitný hrnčiarsky tovar. Časté nálezy strieborných a bronzových rímskych mincí v germánskom prostredí zrejme nedokladajú zavedenie monetárneho systému; používali ich skôr ako surovinu pri výrobe vlastných šperkov alebo ako tezaurácia hodnoty. Významným faktorom pre rozvoj obchodu bola skutočnosť, že slovenským územím prechádzala jantárová cesta, spájajúca Adriatickú oblasť a Pobaltím. Jedna z trás tejto transkontinentálnej cesty viedla Záhorím, iná Považím. Dotyk dvoch civilizácií na rôznom stupni spoločenského vývoja priniesol veľké kultúrne výzvy predovšetkým pre zaostalejšiu germánsku spoločnosť. Napriek tomu, že historické správy ako aj archeologické pramene, ako už bolo uvedené, svedčia o rozsiahlej obchodnej výmene, Germáni neboli schopní z vnútorných príčin transformovať svoju spoločnosť a stať sa civilizačne súčasťou antického sveta. Hoci niektorí bádatelia uvažujú o čiastočnej romanizácii kvádskych a markomanských komunít žijúcich v tesnej blízkosti rímskej hranice, zvanej *limes romanus*, treba uviesť, že vtedajšie obyvateľstvo nášho územia ostalo naďalej kultúrne i technologicky na úrovni praveku.

Vzájomné vzťahy medzi Rimanmi a Germánmi v nepravidelných intervaloch prerastali v napätie, ktoré sa občas zmenilo v ozbrojený konflikt. Najväčší z nich, tzv. markomanské vojny, rozpúťali Germáni v roku 166 a trval štrnásť rokov. Konflikt považovali samotní Rimania za najväčšie ohrozenie svojej krajiny hneď po vojnách púnskych. V prvej fáze bojov prenikli Germáni až do strednej Itálie. Len s maximálnym úsilím sa podarilo Rimanom zorganizovať obranu a prejsť do ofenzívy. Jej výsledkom bolo prenesenie bojov na územie dnešného Slovenska. Vojenské operácie prebiehali predovšetkým v oblasti Bratislavskej brány, na Záhorí a na dolnom Považí, ako aj na dolnom Pohroní. Pobyt rímskych expedičných jednotiek na našom území je doložený nielen písomnými prameňmi, ale aj archeologickými nálezmi (napr. pozostatkami pochodových táborov). Jednoznačné víťazstvo Rimanov v markomanských vojnách viedlo k rozsiahlym sídelným a demografickým zmenám. Ťažisko osídlenia juhozápadného Slovenska sa z časti presunulo na stredné Považie, severná časť krajiny sa do veľkej miery vyľudnila, ale východ posilnili prisťahovalci unikajúci z konfliktného zóny.

Obraz politického vývoja slovenského územia z prvého až z počiatku piateho storočia skresľuje skutočnosť, že autori všetkých písaných prameňov boli výlučne Rimania a informácie sú preto podávané z ich pohľadu. Konkrétnejšie sú správy o etnologických pomeroch Germánov a predovšetkým obraz materiálnej kultúry, ktorý reprezentujú nálezy zo žiarových hrobov, výplní sídliskových objektov a výnimočne aj depotov. Rímska prítomnosť je na dnešnom Slovensku doložená okrem vyššie spomenutých svedectiev z vojenských konfliktov aj základmi kamenných stavieb (Bratislava – Dúbravka, Bratislava – Devín, Stupava, Veľký Kýr, Pác pri Trnave). Vpád Hunov znamenal koniec rímsko-germánskeho susedstva na našom území. Romanizované obyvateľstvo a väčšina Germánov sa vysťahovali na západ.

12 - 9 pred pred Kr.

Po bojoch na Balkáne Rimania postupne vojensky ovládli územie až po stredný tok Dunaja a zriadili tu provinciu Panóniu, ležiacu na území Maďarska, západného Rakúska, Chorvátska a v zadunajskej časti Bratislavy. Dnešné Slovensko sa tak v priestore od ústia Moravy po ústie Ipla do Dunaja dostalo do bezprostredného susedstva s antickou civilizáciou.

6 po Kr.

Rimania sa rozhodli eliminovať nebezpečenstvo, vyplývajúce podľa nich z príliš silnej Marobudovej ríše, vojenskou akciou. Podľa plánu, vypracovaného Augustovým vojenským veliteľom Tiberiom, malo spolu 12 légii preniknúť kliešťovým útokom do centra Marobudovej ríše v stredných Čechách. Západná skupina vojsk vyrazila z Mogontiacu (dnešný Mainz v Nemecku) smerom na západné Čechy, druhá z Carnunta (vtedy súčasť provincie Noricum, podľa archeologických výskumov názov pôvodne snáď totožný s dnešným Devínom) s plánom presunúť sa cez Záhorie, Pomoravie a Českomoravskú vrchovinu do východných Čiech. K spojeniu oboch prúdov chýbalo už len 150 km, keď v Panónii a v Dalmácii vypuklo povstanie autochtónneho obyvateľstva. Jednotky pochádzajúce z Carnunta boli prevelené späť, aby sa podieľali na potlačení vzbury. Medzi Marobudom a Rimami bol následne uzavretý mier. Počas prechodu Dunajom legionári prechodne obsadili aj kopec Devín, na ktorom v tom čase stálo keltské hradisko oppidálneho typu. Ich pobyt na kopci dokazujú základy menšej vežovitej stavby, objavené archeologickým výskumom v mieste neskoršieho stredného nádvorja stredovekého hradu.

14

19. august. V Nole pri Neapoli zomrel Octavianus Augustus, prvý rímsky cisár. Ako dedič svojho strýca G. I. Caesara bol iniciátorom vojenských aktivít, ktoré viedli k príchodu légii na stredné Podunajsko. Novým cisárom sa stal Tiberius (14 – 37).

• Pod dojmom správy o smrti cisára Octavianu Augusta sa v panónskych posádkach uvoľnila disciplína. Na viacerých miestach došlo k vzbure vojakov, požadujúcich úľavy vo výcviku a zvýšenie žoldu. Situáciu upokojil až príchod Drusa, syna nového panovníka, ktorý sľúbil predniesť požiadavky legionárov svojmu otcovi. K upokojeniu situácie prispelo aj nečakané zatmenie slnka, v čom vzbúrenci videli zlé znamenie. Vodcovia vzbury boli popravení a légie pokračovali vo výcviku.

• Rimania zahájili program opevňovania hranice na Dunaji. Pozdĺž jeho južného brehu vybudovali reťaz veľkých pevností a menších strážnych veží, vzájomne vizuálne previazaných a spojených kvalitnými cestami. Hranica, zvaná *limes romanus*, mala plniť úlohu bariéry proti Germánom, žijúcim na sever od rieky Dunaj, t. j. aj na dnešnom slovenskom území. Ako prvá bola na stredodunajský *limes* presunutá légia XV. Apollinaris z Emony, ktorú utáborili západne od sútoku Dunaja a Moravy, kde sa začalo s výstavbou legionárskeho tábora Carnuntum (územie medzi dnešnými rakúskymi obcami Petronell a Deutsch Altenburg). Tábor dostal názov podľa pôvodnej miestnej keltskej osady Carnús, ktorej poloha nie je dodnes presne lokalizovaná. Podľa niektorých rakúskych bádateľov by mohlo ísť o Devín. Úlohou légie bolo chrániť severopanónsku hranicu v širšej oblasti sútoku Moravy s Dunajom vrátane prilehlej časti Žitného ostrova. V prvej fáze tu Rimania vybudovali drevozemný tábor. V jeho blízkosti vzniklo civilné sídlisko, ktoré neskôr zohralo významnú úlohu pri romanizácii okolitého územia..

19

Kráľa Marobuda zvrhol s pomocou miestnych veľmožov markomanský šľachtic Katvalda a ujal sa vlády nad českými Germánmi. Marobudus, ktorý trávil mladosť v Ríme, unikol so svojou družinou do Norika. Rimania ho oddelili od ostatných bojovníkov a internovali v severotalianskej Ravenne, kde po 18 rokoch zomrel.

pred rokom 20

Do južných oblastí slovenského územia prenikli spoza Dunaja Sarmati (iránske kmene, príbuzné so Skýtmi), pričom zrejme zdecimovali zbytky pôvodného keltského obyvateľstva a ovládli územie krátkodobo okupovali.

21

Proti kráľovi českých Germánov Katvaldovi vystúpili markomanskí veľmoži a za podpory hermundurského náčelníka Vibilia ho porazili a vyhнали. Katvalda utiekol k Rimanom a zbytok života dožil ako azylant vo Forum Iulii v Narbonskej Galii. Príslušníkov germánskych vojenských družín Marobuda a Katvaldu, ktorí ostali po oboch prevratoch v stredných Čechách bez vodcov, presídlil Tiberius spolu s ich rodinami medzi rieky *Marus et Cusus* (identifikované ako Morava a Váh). Za panovníka im dosadil mladého kvádskeho veľmoža Vannia. Tento štátny útvar pod rímskym protektorstvom uvádzajú antické pramene pod názvom Vanniovo kráľovstvo (*Regnum Vannianum*). Rozkladalo sa na juhozápadnom Slovensku, s jadrom pravdepodobne na Trnavskej tabuli, ako poukazujú archeologické nálezy z pohrebísk (Sládkovičovo, Kostolná pri Dunaji).

40

Légia XV. Apollinaris vybudovala v Carnunte (poloha medzi rakúskymi obcami Petronell a Deutsche Altenburg) nový vojenský tábor, chránený kamennými múrmi a priekopami. Tábor, situovaný na križovatke kontinentálnych ciest podunajskej a jantárovej, sa stal pilierom obrany a romanizácie celého regiónu.

40. roky 1. storočia

Sever Slovenska, obývaný ľudom púchovskej kultúry prepadli neznámi útočníci, pravdepodobne Lugiovia, sídliači severne od Karpát, ktorí sa zhruba v tom čase presúvali severoslovenskými priesmykmi a Považím na juhozápadné Slovensko podporiť miestnych vzbúrených šľachticov Vangia a Sida v odpore proti kvádskeho kráľovi Vaniovi a neskôr im pomohli k víťazstvu. Veľká časť dedinských sídlisk a hradísk púchovskej kul-

túry boli vypálené, niektoré už zrejme nikdy obnovili. O udalostiach chýbajú akékoľvek písomné správy; jediným zdrojom informácií sa stali archeologické nálezy.

50

Kráľ Vannius bol zosadený prevratom, ktorý zorganizovali synovia jeho sestry Vangio a Sido v spojení s hermundurským kráľom Vibiliom. Vannius sa spoliehal na pomoc sarmatských Iazygov, ktorí sa však dali vyprovokovať k predčasnému útoku a boj prehrali. Vannius preto zišiel zo svojich pevností (ktoré dodnes nie sú lokalizované) a po porážke musel aj družinou slovenské územie opustiť. Uchýlil sa na jednu z lodí rímskej flotily, kotviacej na Dunaji.

V súvislosti s vývojom situácie na juhozápadnom Slovensku vyhlásili Rimania vojenskú pohotovosť podunajských posádok, avšak svojmu spojencovi Vanniovi nijakým spôsobom nepomohli. Ich lode, prirazené k slovenskému brehu Dunaja niekde v blízkosti Devína, nečinne čakali na výsledok konfliktu medzi Germánmi. Ich jedinou aktivitou bol prevoz porazeného germánskeho panovníka do rímskeho exilu.

Okolo 50

Na brehu Dunaja oproti jeho sútoku s Váhom na území dnešnej maďarskej dediny Ó-Szőny, ktoré pôvodne patrilo kmeňu Azalov, vystavali Rimania drevozemné opevnenie Brigetio, v ktorom sídlila nám dnes už neznáma vojenská jednotka. Pevnosť mala za úlohu chrániť rímsku hranicu pred germánskymi Kvádmi, obývajúcimi Pohronie. Strategický význam polohy zvyšovala skutočnosť, že tadiaľto prechádzali cez Dunaj diaľkové obchodné cesty.

Počiatok druhej polovice 1. stor.

Za vlády cisára Nerona (54 – 68) zorganizoval Iulian, organizátor gladiátorských hier v Ríme, obchodnú výpravu za jantárom k pobrežiu Baltského mora. Výprava prechádzala Carnuntom a jej účastníci preto takmer určite prešli aj slovenským územím (pravdepodobne Záhorím). Späť do Ríma dovezli také množstvo jantáru, že ním bolo možné vyzdobiť celú arénu.

62

Légia XV. Apollinaris bola prevelená na východ. Jej pozíciu v Carnunte zaujala Légia X. Gemina, presunutá na 6 rokov z Hispánie.

64

18. 7. Za vlády cisára Nera zachvátil cirkus Maximus v Ríme veľký požiar, ktorý sa rýchlo rozšíril po celom meste. Popolom lahla väčšina obytných domov a sčasti bol zničený aj cisársky palác. Katastrofa sa stala impulzom k prvému hromadnému prenasledovaniu kresťanov, obvinených bez dôkazov zo založenia požiaru.

69

Po tragickom konci vlády cisára Nerona (54 – 68) prepukli v Ríme boje o moc. Behom roka sa k moci dostali traja cisári, avšak všetci bez authority. V meste prepukli krvavé zrážky, z ktorých vyšiel víťazne Vitellius, pôvodne legát v Dolnej Germánii. Medzitým vtrhol do Itálie jeden z veliteľov podunajských légii Primus, ktorý sa pridral na Vespaziánovu stranu ktorý bol veliteľom vojsk v Judei. Na základe zmluvy sa útoku po boku panónskych jednotiek zúčastnili aj slovenskí Germáni, vedení náčelníkmi Sidom a Italikom. K stretnutiu oboch armád došlo u Bedriaca pri Cremone. Porazeného Vitellia, ktorý sa chcel pôvodne vzdať trónu v prospech Vespaziana, zavraždila rímska spodina. Po víťazstve sa slovenskí Germáni podieľali na plienení okolitej krajiny. Na juhozápadné Slovensko sa vrátili s množstvom koristi. Časť z nej bola neskôr objavená archeológmi ako inventár v žiarových hrobch pohrebísk na Trnavskej tabuli.

September. Po niekoľkotýždňovom obliehaní dobyli Rimania Jeruzalem. Väčšina obyvateľstva prišla o život, ostatných odviekli do otroctva alebo prinútili k vystaňovaniu.

71

Z východu sa vrátila do Panónie Légia XV. Apollinaris, kde sa podieľala pod velením cisára Vespasiana (69 - 79) na víťaznom ťažení proti Židom. Predpokladá sa, že s rímskymi jednotkami prišli do strednej Európy aj prví židovskí prisťahovalci ako remeselníci alebo otroci. Légiu po príchode umiestnili do jej

pôvodnej posádky v Carnunte, kde jej technické jednotky zahájili rozsiahle stavebné a opevňovacie práce.

79

24. august. Silný výbuch sopky Vezuv zničil mestá Pompeje, Herkulaneum, Stabiae, ako aj okolité vidiecke usadlosti. Prírodná katastrofa si vyžiadala desiaty tisíce obetí. O priebehu katastrofy vieme vďaka zápiskom Plínia ml., ktorého strýc Plínius st. katastrofu pozoroval na vlastné oči.

89

Napriek zmluve, zaväzujúcej slovenských Germánov poskytnúť Rimanom v prípade potreby vojenské kontingenty, sa Markomani a Kvádi odmietli zúčastniť pripravovanému útoku légii na Dáciu, pretože sa obávali narastajúcej rímskej dominancie v regióne. Plánom Rimanov bolo, aby Germáni zaútočili zo severozápadu, zatiaľ čo légie by postupovali od Moesie (rímska provincia v severovýchodnom Balkáne), čím by Dákov zovreli do klieští. Germánski poslovnia, ktorí prišli do Panónie Rimanom vysvetliť stanovisko svojich kmeňov, boli na rozkaz cisára Domitiana (81 – 96) zavraždení. Rimania vpadli cez Dunaj na germánske územie; tu však utrpeli na dnes neznámom mieste katastrofálnu porážku. S Dákmi, v ktorých čele stál kráľ Decebalus, musel Domitian uzavrieť pre Rimanov nevýhodný mier. V dôsledku rímskeho neúspechu boli patronácie Impéria zbavení aj slovenskí Germáni. Správy Rimanov, zúčastňujúcich sa na bojoch v Podunajsku, sa stali základným prameňom pre rímskych historikov o našej oblasti.

• Na posilnenie rímskej obrany bola do Panónie prevelená Légia XXI. Rapax (Drtriaca).

89 – 93

Výsledky vojenských operácií posilnili sebavedomie Germánov natolko, že začali úzochiť na okolité kmene. Na jar roku 92 zaútočili Markomani a iné svebske kmene na svojich severných susedov Lugiov a porazili ich. Lugiovia sa vzhľadom na obmedzené vlastné sily obrátili o pomoc na cisára Domitiana, ktorý im však poslal len 100 jazdcov. Ich prítomnosť mala odradiť Germánov od ďalších útokov. Markomani ich prítomnosť považo-

vali za akt nepriateľstva a spolu so sarmatskými Iazigmi vpadli do Panónie. V bojoch rozprášili légiu XXI. Rapax, ktorá už nebola nikdy znovu zostavená.

92

Máj. Domitianus sa osobne dostavil na stredodunajskú hranicu, kde prebiehali krvavé boje proti Svébom, Sarmatom a Dákom. Až po ôsmich mesiacoch sa mu podarilo barbarov jednoznačne poraziť a vytlačiť z Panónie, za čo mu v Ríme postavili triumfálny oblúk. xx Cisár Domitian vydal zákaz pestovať vinič v provinciách. Hoci pre obchod medzi Panóniou a slovenskými Germánmi toto nariadenie nepredstavovalo výrazné obmedzenie, poznamenalo zrejme rozsah obchodnej výmeny.

97

Na ochranu stredodunajskej hranice pred Germánmi, žijúcimi v oblasti dolného Považia a Ponitria, bola do auxiliárneho tábora *Brigetio* zo západu provincie prevelená Légia I. *Adiutrix*. V *Brigetio* stacionovala až do konca prítomnosti rímskej armády v regióne.

- Cisár Nerva (96 - 98) spolu s adoptovaným synom Traianom, neskorším cisárom, porazil v bojoch Kvádov a Sarmatov, ktorí opakovaně útočili na Panóniu. Germánov donútil opäť uznať klientský pomer k Rímu. Rímnia si vymohli právo dosadzovať germánskym kmeňom kráľov (*ex auctoritate Romanae*).

98

Rímsky historik Publius Cornelius Tacitus (okolo 55 - okolo 120) píše dielo *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* (Germania), v ktorom opisuje zemepisný, politický a etnografický obraz germánskych kmeňov. Zdrojom jeho správ boli predovšetkým informátori, ktorí sa zúčastnili v rôznych funkciách na rímskej strane predchádzajúcich bojov. Bol to prvý antický písomný prameň, čiastočne zachytávajúci aj situáciu na území dnešného Slovenska. Dielo vyšlo v rokoch 98 - 100.

100

V *Brigetio*, na mieste pôvodného auxiliárneho tábora, vybudovali Rímnia legionár-

sku pevnosť s kamennými múrmi, obohnanú dvojitou priekopou, okolo ktorej začala postupne vyrastať civilná osada (*canabae legionis*) s remeselníckou štvrtou a kultovým okrskom. Západne od vojenského tábora bol postavený amfiteáter.

Koniec 1. stor.

Vo veku 80 rokov zomrel rímsky občan pôvodom z Itálie Q. A. Primus, ktorý pôsobil ako vojak a tlmočník v posádkach na stredodunajskej hranici a neskôr sa venoval obchodu. Presné miesto jeho pôsobenia nie je známe; náhrobná stéla zosnulého s nápisom sa našla v roku 1976 zamurovaná v druhotnej polohe do steny kostola v dedine Boldog (okr. Senec).

Druhá polovica 1. storočia

V rámci programu dobudovania reťaze oporných bodov na stredodunajskej hranici obsadili Rímnia aj územie dnešnej bratislavskej časti Rusovce a vybudovali tu na brehu Dunaja (dnes je koryto rieky posunutá na sever) drevo-zemný tábor *Gerulata*, obohnaný priekopami. Tábor postavila pravdepodobne kohorta V *Lucencium Callaecorum*. Názov jednotky, ktorá tu bola stacionovaná ako prvá, nie je v písomných správach zachytený. V blízkosti pevnosti bolo zároveň zriadené pohrebisko.

- V dnešných bratislavských častiach Vajnory a Dúbravka vybudovali Germáni sídliská dedinského typu s remeselníckymi dielňami na spracovanie železných rúd a kováčskymi vyhňami.

Koniec 1. storočia

Na zabezpečenie panónskych hraníc pred útokmi barbarských kmeňov vyčlenili Rímnia štyri légie z celkového počtu 30 légii, ktorými v tom čase disponovali. Za miesta legionárskych táborov boli vybrané pevnosti Vindobona (dnešná Viedeň), Carnuntum, *Brigetio* a *Aquincum* (dnešná Budapešť). Pevnosti boli pozdĺž južného brehu Dunaja prepojené kvalitnými cestami. Civilné osídlenie a obchodné či remeselné aktivity, ktoré sa na vojenské pevnosti naviazali, znamenali pre pohraničné oblasti na území dnešného Slovenska prílev kvalitného antického tovaru

a pravdepodobne čiastočné zavedenie monetárneho systému pomocou rímskych razieb vo vzájomnom obchode.

105

Čínsky dvorný úradník Cchaj Lun objavil papier. Vynález udržiavali Číňania takmer sto rokov v utajení.

106

Rimania obsadili dácke hlavné mesto Sarmizegetuzu a Dácia bola premenená v provinciu s rovnakým menom. Domáce obyvateľstvo bolo z časti vyvraždené, z časti uniklo mimo dosah Rimanov, zbytok bol postupne romanizovaný. Pre slovenských Germánov znamenala nová mocenská situácia na dolnom Dunaji a prítomnosť nových rímskych posádok ďalšie ohrozenie ich už aj tak obmedzenej suverenity.

- Rímsku provinciu Panóniu rozdelil cisár Traján (98 – 117) na dve administratívne časti: Hornú P. (*Pannonia Superior*) so sídlom miestodržiteľa v Carnunte a Dolnú P. (*Pannonia Inferior*) so sídlom miestodržiteľa v Aquincu. So slovenským územím susedila na severe Panónia Horná.

- Pôvodný neidentifikovaný vojenský oddiel v Gerulate vystriedalo 500 jazdcov jednotky ala I. Cannanefatum, presunutých z tábora Lopodunum (dnes Ladenburg v Nemecku). Príslušníci jednotky boli naverbovaní z kmeňa Kananfátov, žijúcich pri ústí Rýna v Holandsku.

107

Sarmati zaútočili na Panóniu. Z provincie ich vytlačili jednotky pod velením budúceho cisára Hadriána. Bližšie informácie o priebehu bojov sa nezachovali.

117

Kmene Iazygov a Roxolanov zaútočili na Panóniu.

- *Smrť cisára Traiana (98 - 117), prvého cisára neitalského pôvodu, za ktorého dosiahla rímska ríša po dobytí Arménie a Mezopotámie svoj historicky najväčší rozsah. Rímske provincie, vrátane podunajských, zaznamenali významný hospodársky rozvoj.*

117 – 118

Na posilnenie ochrany stredodunajskej hranice pred Germánmi prevelili do Carnunta z Vindobony légiiu XIV. Gemina Martia Victrix, kde vystriedala légiiu XV. Apollinaris, ktorá bola definitívne presunutá do provincie Cappadocia (krajina na východe Malej Ázie). XIV. légia zostala v Carnunte až do konca rímskej kontroly nad Panóniou.

118

Leto. Päť kilometrov východne od Brigetia sa skupina Kvádov pokúsila brebrodiť Dunaj a preniknúť cez rímsku hranicu do Panónie. Útočníkov zastavila skupina batavských jazdcov vyslaná z blízkeho kastellu pri dnešnej maďarskej obci Füzitő (5 km východne od Brigetia), ktorá predstierala útok proti pozíciám útočníkov nájazdom k Dunaju. Kvádi boli natoľko ohromení, že po hádke obrátili zbrane proti sebe navzájom. Konflikt medzi Kvádmi nakoniec museli riešiť diplomatickým zásahom samotní Rimania, čím si upevnili svoju kontrolu nad zadunajskými Germánmi, ktorí uznali svoj pôvodný klientský pomer voči Rímu a prijali od cisára Hadriana (117 - 138) ním vymenovaného nového kráľa.

124

Cisár Hadrián navštívil Panóniu, aby sa osobne presvedčil o stave a účinnosti hraničných opevnení, chrániacich Impérium pred nájazdami Germánov zo severnej strany Dunaja. Civilnému sídlisku, ktoré vyrástlo pri vojenskom tábore v Carnunte, udelil štatút rímskeho mesta (*municipium*).

130

Po potlačení židovského povstania vedeného Šimonom Bar Kochbom Rimanmi a zničení Jeruzalema odišla väčšina preživších Židov do diaspory. Jeruzalem, do ktorého pod trestom smrti nesmel žiaden Žid vstúpiť, bol premenovaný na kolóniu Aelia Capitolina.

137 – 138

Podľa nejasných písomných správ prebiehali medzi Germánmi a Rimanmi boje, ktorí sa skončili porážkou Barbarov. Zrejme išlo len o lokálne šarvátky. O udalostiach vieme len vďaka správe, že vtedajší miestodržiteľ Hor-

nej Panónie Q. Haterius. Nepos získal triumfálne odznaky.

okolo 140

V Poetoviu (dnešný Ptuj v Slovinsku) prišiel na svet Marcus Valerius Maximianus. V dospelosti ako dôstojník velil vyčlenenej jednotke, ktorá na prelome rokov 179/180 na záver markomanských vojen prezimovala v dočasnom tábore pri germánskej osade Laugaritio na území dnešného Trenčína.

140 - 144

Rimania vyrazili mince s nápisom *Rex Quadis datus* (kráľ Kvádom dosadený). Na ich rube je vyobrazený cisár Antininus Pius (138 - 161) oblečený v tóge, symbole mieru, ako kladie do rúk germánskeho panovníka, ktorý stojí na rovnakej úrovni, kráľovské atribúty. Uvedené symboly ako aj samotný nápis mali dokumentovať priamu závislosť Germánov od Rimanov v tejto dobe a zároveň skutočnosť, že na strednom Podunajsku v tom čase vládol mier. Meno vtedajšieho kvádskeho kráľa sa nedochovalo.

145

Časť vojakov z aly I. Cannanefatum, ktorá slúžila v Gerulate, prevelili do provincie Mauretania v severnej Afrike, kde bola nasadená do bojov proti rebelujúcemu domácejmu obyvateľstvu.

152

Návrat vojakov ala I. Cannanefatum z Mauretanie späť do Gerulaty. Jednotka utrpela počas bojového nasadenia straty, avšak v historických prameňoch je jedinou menovite doloženou obeťou jazdec Adiutor, pochovaný v alžírskom mestečku Tipoza.

160

V egyptskej Kanope umrel grécky astronóm, matematik a zemepisec Klaudios Ptolemaios (*okolo 100), ktorý v diele *Geógrafiké hyfégésis* (Návod k zemepisu) uviedol popri inom aj zemepisné informácie so súradnicami (horstvá, rieky, osady a kmene), viažúce sa s väčšou alebo menšou pravdepodobnosťou k dnešnému slovenskému územiu, napr. *Sarmatika oré* (zrejme horstvo východne od Váhu), *Luna Hyle* (pravdepodobne Malé Karpaty), rieky *Marus* a *Cusus* (Morava a Váh), *Kelemanciu* (osada v blízkosti Komárna)

a *Leukaristos* (okolie Trenčína). Ďalšie osady, uvádzané K. Ptolemaiom, ktoré evidentne ležali podľa mapy na dnešnom slovenskom území, neboli dosiaľ lokalizované.

161

Za rímskeho cisára zvolili filozofa Marca Aurelia (161 - 180), ktorý väčšiu časť svojej vlády strávil bojmi proti Germánom na strednom Podunajsku. Jeho spoluvládárom sa stal Lucius Verus (161 - 169).

• Medzi Rimanmi a Parthskou ríšou prepukol ozbrojený konflikt. Spolu s jednotkami, určenými na jeho potlačenie boli pod velením Lucia Vera dočasne odvelené do Orientu aj oddiely légie XIV. z Carnunta a légie I. z Brigetia. Aquincum (na území dnešnej Budapešti) opustila kompletná légia II. Aditrix.

165

Na dunajskú hranicu medzi pevnosťou Arrabona (Ráb, dnešný Győr v Maďarsku) a Brigetiom preniklo germánskym územím 6 000 longobardských (germánsky kmeň žijúci v tom čase na dolnom Polabí) a objíských bojovníkov (kmeň neznámeho pôvodu) s cieľom zaútočiť na Panóniu. Podnetom k akcii boli popri inom zrejme aj správy o oslabení rímskej obrany v pohraničných pevnostiach po odchode niektorých jednotiek do Orientu. Skôr, ako útočníci stihli prebrodiť rieku na dnes už neidentifikovanom mieste medzi ústím Moravy a Váhu do Dunaja, objavili sa na rímskej strane hraníc príslušníci jazdeckých oddielov z Arrabony a Adiavu (pevnosť ležiaca na východ od Brigetia) v čele s veliteľom M. Macrinusom Vindexom. Spolu s pechotou z légie I. Aditrix ich útok v zárodku zastavili a prinútili k úteku. Markomanský kráľ Ballomarius bol predvolaný pred hornopanónskeho legáta M. Iallia Bassu. K legátovi sa dostavil na čele zástupcov jedenástich podunajských kmeňov. Museli sa zodpovedať za porušenie dohody, podľa ktorej Germáni nesmeli dovoliť cudzím bojovníkom prejsť cez ich územie smerom na Panóniu. Kráľ odprisahal, že podobné porušenie zmluvy sa nezopakuje. V skutočnosti však Germáni zo slovenského

územia útok podporovali a v zálohe pripravovali s Longobardmi a Obijmi ďalší pokus o násilné prebrodenie Dunaja. Okamžite po návrate Ballomara za Dunaj všetky germánskej hranice, spolu so spojencami spoza Karpát, z Českej kotliny, ako aj z území ležiacich východne od Karpát a dokonca aj z dnešného Bavorska, mohutnými útokmi prerazili na viacerých miestach Limes Romanus a zaplavili Panóniu. Vypukli tzv. markomanské vojny, charakterizované po ich skončení samotnými Rimanmi ako najťažšie boje v ich dejinách hneď po troch ničivých vojnách s Kartágom.

166

Po návrate z úspešnej vojenskej expedície v Oriente boli príslušníci podunajských jednotiek v čele s Luciom Verom okamžite odvelené späť do materských posádok v Podunajsku, aby zasiahli do bojov v Panónii. Z Orientu však priniesli mor, ktorým nakazili aj časť ostatných vojakov, z ktorých veľká časť epidémii podľahla. Vzhľadom na dramatický pokles stavov mužstva v légiách boli vyhlásené nové odvody a po prvýkrát od čias cisára Hadriána dokonca aj v samotnej Itálii.

167

Rimania neboli schopní organizovane čeliť germánskym nájazdom cez Dunaj. Po provincii operovali zväčša len menšie mobilné jednotky (vexilácie). Keďže obaja cisári získali piatu aklamáciu za víťazstvo (prvé štyri získali za víťazstvá nad Parthami), možno predpokladať, že Rimania zviedli v tomto roku s Germánmi víťaznú bitku.

168

Mor, privlečený rímskymi legionármi, ktorí boli dočasne prevelení na východ Impéria, sa začal nekontrolovateľne šíriť po celej Rímskej ríši. Mnohé oblasti boli takmer úplne vyludnené.

- Vzhľadom na nepriaznivý vývoj na bojisku cisári Marcus Aurelius a Lucius Verus osobne vyrazili z Ríma na stredné Podunajsko. Keď sa medzi Germánmi rozšírila správa, že cisári už vstúpili do Aquileie (prístav a vojen-

ská pevnosť na Adriatickom mori), v strachu začali ustupovať späť na sever. Cisárskym legátom sa ospravedlnili za vpád, slúbili zachovať mier a dokonca potrestať organizátorov vpádov na pôdu Impéria. Keďže prišli o kráľa (nie je zrejmé, či v boji alebo sa stal obeťou morovej epidémie) vyžiadali si potvrdenie voľby jeho nástupcu. Kým Lucius Verus považoval záruky Barbarov za dostatočné, Marcus Aurelius chcel na jar budúceho roku pokračovať v operáciách z Aquileie, kde chcel stráviť zimu prípravami vojenskej ofenzívy.

169

Február. Vzhľadom na morovú epidémiu sa cisári rozhodli k návratu do Ríma. Na ceste však nečakane zomrel spolucisár Marca Aurelia Lucius Verus, ranený mŕtvicou. Po obdržaní tejto správy Germáni okamžite obnovili útoky na Panóniu a Norikum, pričom vraj zabilí až 20 000 Rimanov.

Jeseň. Vzhľadom k nepriaznivému vývoju vojenskej situácie na strednom Podunajsku cisár Marcus Aurelius opustil Rím a presunul sa na panónske bojisko.

170

Jar. Markomani a Kvádi znova vpadli na územie Panónie. Počas útokov zničili niekoľko severopanónskych vojenských táborov a silne poškodili tábor légie I. Adiutrix v Brigetiu. Po vydrancovaní Panónie prekročili Alpy a pritiahli pod múry Aquilie. Potom, ako Rimania pod vedením Marca Aurelia nasadili na ochranu Apeninského polostrova všetky jednotky, ktoré mali k dispozícii, vrátane oddielov gladiátorov, začali Germáni strácať iniciatívu a ustupovať na sever. Rimania ich postupne vytlačili do ich východiskových pozícií za Dunaj.

171

Rimania, vymanení z defenzívy, preniesli boje na severný breh Dunaja, na dnešné slovenské územie, kde uštedrili Germánom rozhodnú porážku. Nečakaným manévrom sa rímskym vojakom podarilo získať späť časť koristi, ktorú Markomani prevážali pri ústupe z Panónie na severnú stranu Dunaja. Veľká časť lupu bola však v tom čase pravdepodobne už prepravená do Barbarika. Na

severe sa ocitli aj desaťtisíce zajatcov, väčšinou civilných obyvateľov z podunajských provincií. Počas prudkých bojov zahynul aj vodca jedného z menších germánskych kmeňov Naristov Valao, ktorého vlastnou rukou zabil veliteľ I. pomocného práporu M. V. Maximianus. Za tento čin ho osobne vyznamenal cisár. Porazení Kvádi uzatvrelí s Marcom Aureliom mierovú zmluvu, podľa ktorej sa zaviazali vrátiť Rímu všetkých zajatcov a vydať zbehov, dodať kontingenty koní a hovädzieho dobytku. Cisár zároveň vydal Germánom zákaz vstupovať na rímske trhy.

172

Jar. Cisár Marcus Aurelius si v Carnunte zriadil svoj hlavný stan, z ktorého pripravoval preniesť boje na moravské a slovenské územie. Po vybudovaní pontónového mostu cez Dunaj vytiahol veľký expedičný zbor v čele s cisárom proti toku rieky Morava do „zeme Kvádov“, ktorých bez väčších obetí porazili a prinútili zrušiť spojenectvo s Markomanmi. Zároveň ich donútili prijať záväzok, že nedovolia cudzím kmeňom prechádzať cez ich územie smerom k podunajskej hranici. Kvádi museli zaplatiť vojnové retribúcie v podobe koní a dobytku, vrátiť zajatcov a zbehov, pričom im cisár zakázal vstupovať na rímske trhy pri vojenských posádkach. Po týchto udalostiach kapitulovali aj Markomani a niekoľko susediacich menších kmeňov. Okrem toho Rimania dosiahli s barbarmi dohodu, podľa ktorej sa 15 km široký koridor pozdĺž severného brehu Dunaja dostal pod ich vojenskú kontrolu. Táto zóna bola neskôr zredukovaná na šírku 7 km. Vojenskú hegemoniu Rimanov v regióne dokazuje aj fakt, že o mier požiadali dobrovoľne aj menšie kmene a dokonca sa ponúkli postaviť kontingenty bojovníkov pre Rimanov.

11. jún. Jednotka rímskych legionárov, operujúca na slovenskom území, sa na neznámom mieste v hornatom teréne dostala do germánskeho obklúčenia, odrezaná od vodného zdroja. Rimanov, ktorí sa bránili len do kruhu zostavenými štítmí, zachránila pred masakrou vraj len nečakaná prudká búrka. Nebeský blesk (*fulmen de caelo*) zahubil Ger-

mánov a zničil ich drevené obliehacie stroje. Rimanom však búrka neublížila, naopak nečakaný dážď im umožnil obnoviť sily a zvíťaziť. Udalosť opísal grécky historik Cassius Dio (asi 155 - 235) v diele *Rómaiké historiá*. Príbeh je vytesaný aj ako 11. scéna na stĺpe Marca Aurelia v Ríme. „Zázračný dážď“ je pripísaný jednotlivými autormi buď rímskym bohom Jupiterovi alebo Merkurovi, či modleniu kresťanských vojakov, ktorí sa mali nachádzať medzi obklúčenými legionármi.

15. október. Marcus Aurelius a jeho 11 ročný syn Commodus boli za víťazstvo nad Germánmi poctení v Ríme čestným titulom *Germanicus*.

173

Germáni odmietli Rimanom vrátiť zajatcov odvedených z Panónie (sami ich priznali viac ako 150 000), zvrhli prorímskeho kráľa Furtia a v rozpore s dohodou si bez predbežného súhlasu Rimanov zvolili za nového panovníka Ariogaisa. Na porušenie zmluvy zareagovali Rimania vojenským útokom údolím Hrona na germánske územie, zahájené z Brigetia. Akcia sa skončila jednoznačným víťazstvom Rimanov. Kráľ Ariogaisos sa ocitol v zajatí a bol internovaný v egyptskej Alexandrii.

Zima. Vojenské jednotky Iazygov sa pokúsili preniknúť za pomoci Kvádov do dolnej Panónie, boli však rýchlo odrazení a v zmätku unikli cez zamrznutý Dunaj späť do barbara.

175

Jar. Na stredodunajské bojisko bol povolaný syn Marca Aurelia Commodus. Obaja cisári opätovne prijali čestný titul *Germanicus*, vyjadrujúci ich víťazstvo nad Germánmi.

- Na severnom brehu Dunaja oproti legionárskej pevnosti Brigetio, na území dnešnej obce Iža pri Komárne, postavili Rimania na ploche viac ako troch hektárov vojenský tábor, chránený drevo-zemným valom a hrotytými priekopami. Vo vnútri stáli vojenské baraky z nepálených tehál, kryté slamou, usporiadané do ulíc. Jeho úlohou bolo monitorovať bezpečnostnú situáciu na severnej

strane Dunaja. Posádku tvorili jazdecké oddiely lukostrelcov.

- Rimania a Germáni uzavreli mier. Podľa zmluvy museli Germáni vysídliť pobrežný pás pozdĺž severného brehu Dunaja, ktorý sa dostal pod priamu rímsku vojenskú kontrolu.

19. máj. Cisár nechal na bojisku svojho syna Commoda, pretože sa musel presunúť do Sýrie potlačiť vzburu tamjšieho miestodržiteľa, hrdinu partského ťaženia Avidia Kassia (po falošnej správe o smrti Marca Aurelia ho prevolali cisárom), ktorého však v tom istom roku zavraždili.

176

Do panónskych hraničných posádok boli prevelené zo Sýrie pomocné jednotky. Hranicu s dnešným slovenským územím posilnila kohorta quingenaria Canathenorum et Trachonitarum, ktorá bola stacionovaná v auxiliárnom tábore Ad Flexum (dnes Mosonmagyaróvár v Maďarsku).

177

Germáni a Sarmati využili skutočnosť, že cisár Marcus Aurelius aj jeho syn Commodus sa nachádzali v Ríme a obnovili útoky na územie impéria (tzv. druhá germánska vojna). V bojoch zahynul aj veliteľ rímskych vojsk Marcus Bassaeus Rufus. Vzhľadom na situáciu na bojisku a smrť M. B. Rufa, ktorému predtým za hrdinstvo postavil senát tri sochy, sa obaja cisári vzdali čestného titulu *Germanicus* a *Sarmaticus*.

178

Marcus Aurelius so svojim spoluvládcom, synom Commodom, opustili Rím a pricestovali medzi panónske légie. Cisár sa okamžite ujal velenia, avšak spočiatku sa légiiám ani pod ich velením nepodarilo prejsť do ofenzívy. Počas pohybu vojsk údolím rieky Hron písal Marcus Aurelius v niektorom z poľných táborov časť svojej filozofickej knihy *Rozhovory so sebou (Ta eis heauton)*; kniha bola písaná v gréckom jazyku). Podľa niektorých bádateľov sa tábor nachádzal v okolí dnešnej obce Šarovce.

179

Vojenský drevozemný tábor Rimanov v Iži pri Komárne bol zničený nečakaným úrokom Germánov. Posádka tábor v chvate opustila. V horiacich kasárňach zanechali Rimania časť výstroje a výzbroje, nájdenú v 20. storočí archeologickým výskumom.

- Prefekt Tarruntenius Paternus dosiahol nad podunajskými Germánmi rozhodujúce víťazstvo. Jednu z bitiek vraj neprežil žiaden z germánskych bojovníkov. Obaja cisári prijali novú aklamáciu. Výsledky bojov viedli cisára k úvahám o anexii územia medzi stredným tokom Dunaja a severokarpatským horským oblúkom, z ktorého plánoval zriadiť novú nárazníkovú provinciu Markomaniu.

- Kvádi dospeli k rozhodnutiu, že presunú svoje sídla bližšie k spriateleneému kmeňu Semnónom, aby unikli pred rímskou ofenzívou. Cisár Marcus Aurelius dal preto obsadiť horské priesmyky na severnom Slovensku. Na území Germánov operovalo až 40 000 mužov v rímskych uniformách, vôbec najviac za celé obdobie rímskej doby.

179/180

Zimné mesiace. Vyčlenená jednotka (vexilácia) zložená z 855 vojakov II. Pomocnej légie z posádky v Aquincu (na území dnešnej Budapešti) prenikla riskantným pochodom až ku germánskej osade Laugaricio, ležiacej v okolí Trenčína, 120 km od rímskych hraníc, kde si vybudovali pochodový zimný tábor. Na počesť tejto udalosti dal veliteľ jednotky legát Marcus Valerius Maximianus vytesať do brala pod dnešným Trenčianskym hradom ďakovný nápis venovaný bohyni víťazstva (*Victoriae augustorum*). Presná poloha germánskej osady ani vojenského tábora neboli dodnes lokalizované. Je to najsevernejšie miesto dnešného Slovenska, na ktorom je jednoznačne doložený pobyt rímskych legiónárov. Ďalšie vyčlenené jednotky postupovali na sever územím Moravy (pochodový tábor pri Olomouci).

180

17. marec. Vo veku 59 rokov nečakane zomrel v zimnom tábore v Sirmiu alebo v Carnunte cisár Marcus Aurelius ako obeť morovej epi-

démie. Novým panovníkom sa stal jeho syn Commodus, ktorého umierajúci cisár žiadal, aby premenil územie osídlené Germánmi na rímske provincie.

- Keltskí Kotíni, žijúci na severnom Slovensku, ktorí boli vo vojnovom konflikte s Markomanmi už od 1. storočia, sa síce zaviazali Marcovi Aureliovi vystúpiť proti Germánom, ale cisárovmu poverencovi Tarrunteniovi Paternovi túto službu odmietli. V boji väčšinu z nich Rimania zlikvidovali. Tých, čo prežili, vystaňovali do Dolnej Panónie. V tom istom čase násilne vysídli aj kmeň Osov do severovýchodnej Panónie. Scéna tejto historickej udalosti je zobrazená aj na stĺpe Marca Aurelia v Ríme.

- Druhá germánsko-rímska vojna skončila zastavením ofenzívnych operácií voči Germánom na príkaz nového cisára Commoda, ktorý neveril v schopnosť rímskej administratívy a armády romanizovať zamýšľanú novoutvorenú provinciu Markomaniu na území medzi Dunajom a Tatrami. Privítal žiadosť germánskeho posolstva o mier. Germáni boli už zrejme zdecimovaní a ich elita vyvraždená, pretože posolstvo tvorili len dvaja šľachtici a dve osoby menej urodzené. Commodus vydal rozkaz stiahnuť zo slovenského územia všetky operačné jednotky a podunajskú hranicu hermeticky uzavrel.

22. október. Vojna medzi Germánmi a Rimami, trvajúca 15 rokov bola aj formálne ukončená vzájomnou zmluvou. Podľa nej museli Germáni rešpektovať rímsku kontrolu pásma pozdĺž severného brehu Dunaja, nebojovať proti žiadnym spojencom Ríma, vydať všetkých zajatcov, každoročne dodať kontingenty bojovníkov a platiť dane vo forme obilia. Kmeňové zhromaždenia sa mohli konať raz mesačne, vždy za prítomnosti rímskeho úradníka.

- Vzhľadom na vypálenie drevo-zemného tábora v Iži pri Komárne rozmiestňovali Rimania do okolia vojenskej jednotky usídlené v dočasných poľných táboroch chránených drevenými palisádami a viacnásobnými priekopami. Tieto tábory boli využívané aj

ako základne pre oddiely, operujúce v priľahlom germánskom vnútrozemí.

180 – 196

V Ríme vztýčili 42 m vysoký stĺp vybudovaný na počesť v tom čase už zosnulého cisára Marca Aurelia, pripomínajúci jeho víťazstvo nad stredoeurópskymi barbarmi. Na špirálovite sa točiacom reliéfe bolo vytesaných 116 scén, zachytávajúcích boje počas markomanských vojen v rokoch 166 – 180. Pôvodne sa na vrchole nachádzali pozlátené sochy cisára a jeho manželky Faustíny (v roku 1589 ich nahradili sochou apoštola Pavla). Výjavy sú jediným ikonografickým svedectvom vtedajších udalostí odohrávajúcich sa z veľkej časti na slovenskom území. Zachytávajú schematický vzhľad krajiny, typy obydlí, germánsky odev a účesy, pontónový most cez Dunaj a pod., ako aj scénu s tzv. zázračným dažďom. Dokumentačnú hodnotu pamiatky do istej miery relativituje skutočnosť, že sochári zrejme nepoznali vytesané reálie z autopsie. Stĺp je dnes umiestnený na námestí Piazza Collona v centre Ríma.

Po roku 180

Medzi vojakmi, prevelenými na stredodunajské bojiská z východných provincií, sa objavili aj vyznavači východného indoíranskeho božstva Mithru. Najbližšie k slovenskému územiu sú doklady mithraizmu archeologicky doložené v Carnunte (svätyňa) a pravdepodobne aj v Gerulate (fragment hlinenej nádoby).

- Územie východného Slovenska dočasne osídlili príslušníci dnes neidentifikovateľného etnika, o ktorého existencii vieme len na základe archeologických dokladov.

183 – 184

V meste Diana Veteranorum (dnes Zana v Alžírsku) dala mestská rada postaviť sochu za zásluhy miestodržiteľovi provincie Africa Markovi Valeriovi Maximianovi, ktorý ako dôstojník velil vyčlenenej jednotke, ktorá na prelome rokov 179/180 prezimovala v Laugaritiu (dnešný Trenčín). Táto udalosť bola uvedená v texte, vytesanom do vápencového podstavca, na ktorom socha stála. Podstavec sa našiel v 20. storočí zamurovaný v stene

byzantského kostola a jeho text významne dopĺňa naše informácie o osobe M. V. Maximiana. Osud samotnej sochy je neznámy.

- Na hranicaich Dácie Rimania počas vojenských operácií po prvý krát narazili pri vojenských akciách na Gepidov, východogermánsky kmeň, ktorí pôvodne tvoril jednotu s Gótmí, pochádzajúcimi zo Škandinávie.

188 - 189

Cisár Commodus po prvý krát ako cisár zorganizoval ťaženie proti podunajským Germánom, tzv. tretiu germánsku vojnu. Dôvodom boli útoky barbarov, ktorí napriek oslabeniu a odveleniu cca 20 000 mužov do rímskych jednotiek v cudzine (spomínajú sa napr. v Británii) ohrozovali Panóniu. Podľa rozhodnutia senátu ostal panovník v Ríme a vojnu viedli jeho legáti. O priebehu bojov sa vie len to, že pre Rimánov skončili bez zaznamenateľnejšieho úspechu. Cisár dokonca neprijal imperátorskú aklamáciu. Klud zbraní bol vykupovaný platbami klientským germánskym panovníkom.

193

9. apríl. V Carnunte bol správca Hornej Panónie Lucius Septimus Severus, rodák zo severoafrického mesta Leptis Magna, miestnou posádkou, tvorenou XIV. légiou, proklamovaný za cisára. Ku germánskym kráľom, ktorých kmene sídlili severne od Dunaja, vyslal posolstvo, aby si získal ich lojalitu, čo sa mu vďaka sľubom aj podarilo. Po príchode do Ríma porazil oddiely svojho protikandidáta Didia Juliana (cisársky titul kúpil v dražbe) a stal sa zakladateľom dynastie Severovcov.

193 - 211

Markomanský alebo kvádsky kráľ Aistomodius, ktorý bol v klientskom pomere k cisárovi Septimovi Severovi, musel pravdepodobne pre kolaboráciu s Rimánmi utiecť do Panónie, kde bol po smrti pochovaný svojimi dvoma bratmi v Carnunte. Všetci traja súrodenci zrejme získali za služby cisárovi rímske občianstvo.

Prvá tretina 2. storočia

Do legionárskeho tábora v Brigetiu previelili légiu I. Adiutrix. Jej tábor vybudovaný na

ploche 23 ha bol obohnaný dvojitou hrotitou priekopou. Dva kilometre od legionárskej pevnosti začalo okamžite vyrastať civilné osídlenie s dielňami, obchodmi a miestami zábavy.

Prvá polovica 2. stor.

Drevo-zemný tábor v Gerulate bol zväčšený (mohlo ísť až o plochu 4,5 ha) a prestavaný z kameňa. Na jeho prestavbe sa podieľali nielen technické jednotky z légii, stacionované v okolitých posádkach, predovšetkým v Carnunte a Vindobone, ako aj súkromné tehliarske firmy. Z nápisov objavených v Ephese a v Attalei vieme, že v tejto dobe boli vo veliteľských funkciách v Gerulate príslušníci jazdeckého stavu Gavius Balbus a Crepereius Paulus.

Druhá tretina 2. storočia

Germáni z naddunajského barbarika (t. j. aj zo slovenského územia) nečakane prepadli civilné mesto v Carnunte, mnoho budov vypálili a vydrancovali. Legionársky tábor pravdepodobne útoku odolal.

Počiatok druhej polovice 2. storočia

V polohe Kopec nad dnešným mestom Stupava (okr. Malacky) vybuďovali Rimania na mieste pôvodnej germánskej osady malú vojenskú pevnosť. Úlohou pevnosti bolo monitorovanie bezpečnostnej situácie na území ležiacom severne od Carnunta a na úseku jantárovej cesty, ktorá prebiehala slovenským Pomoravím. Pevnosť pozostávala z budovy štvorcového pôdorysu a pozdĺžnych žlabových barakov. Zloženie ani početný stav posádky nie je známy.

Druhá polovica 2. storočia

Civilné sídlisko v Carnunte sa stalo prvým antickým mestským útvarom, ktorý sa rozkladal tesne na hranici so slovenským barbarikom. Mesto zohralo významnú úlohu v obchodných a kultúrnych kontaktoch smerujúcich na slovenské územie.

- Osady púchovskej kultúry na severnom Slovensku boli obyvateľstvom postupne opúšťané. Obyvateľstvo sa stalo pravdepodobne súčasťou nedobrovoľného sťahovania etníc žijúcich na severoslovenskom území do Panónie, ktoré tesne pred skončením marko-

manských vojen nariadil cisár Marcus Aurelius. Celá oblasť ostala na šesť ďalších storočí takmer ľudoprázdna, pravdepodobne s výnimkou menších etnických komunít, ktorým vďačíme za zachovanie niektorých pôvodných germánskych, keltských a illýrskych geografických názvov až do príchodu Slovanov.

- V Panónii a Noriku sa objavili prvé komunity kresťanov, ktorí pôsobili hlavne v mestách, kde sa nachádzali vojenské posádky. Vyznavačmi nového náboženstva boli v najstaršom období predovšetkým cudzinci z východného Stredomorja, radoví vojaci, obchodníci a otroci, prípadne nemajetní príslušníci romanizovaného obyvateľstva.

Koniec 2. storočia

Na mieste zhoreného drevo-zemného tábora (*castellum*) v dnešnej Iži pri Komárne, zničeného v roku 179 nečakaným germánskym útokom, zahájili Rimania na ploche vyše 3 ha výstavbu rozsiahlej vojenskej pevnosti s kamennými múrmi, vysokými 4 – 5 m, vežami, s vnútornou hlinenou ochodzou a s rozsiahlou zástavbou vo vnútri (veliteľská budova, kasárne, nemocnica, kúpele, sklady). Obranný potenciál pevnosti zvyšoval dvojité prstenec hrotitých priekop a valov. Výstavbu realizovali technické jednotky I. légie z Brigetia.

- Pôvodná vidiecka osada autochtónneho obyvateľstva (Kelto), ležiaca severozápadne od Gerulaty v katastri dnešnej Bratislavy - Jaroviec, bola prebudovaná na poľnohospodársku usadlosť typu „villa rustica“. Usadlosť sa stala súčasťou hospodárskeho zázemia Rimanov sídliačich v Gerulate.

- *Zo severného Poľska sa začal smerom k Čiernej moru presúvať germánsky kmeň Góto, pochádzajúci z južného Švédska (Gotland). Časť z nich sa na dolnom Povislí obrátila na západ.*

- *Na Novom Zélande došlo ku katastrofickému výbuchu sopky Tāupo, ktorý podľa vulkanológov a klimatológov spôsobil celosvetové zhoršenie klímy, výrazné ochladenie a nárast dažďových zrážok. Vzhľadom na zväčšenie plochy zaplavovaného územia dochádzalo aj na slovenskom území k presunu niektorých sídlisk do vyšších polôh.*

Prelom 2/3. storočia

Pôvodné kelto-dácke obyvateľstvo na východnom Slovensku prevrstvila nová vlna prisťahovalcov, pravdepodobne vandalských Hastingsov, na čele s majetnou veľmožskou vrstvou. Zmenená etnická situácia sa archeologicky prejavila nálezmi kvalitnejšej remeselnej produkcie (hlavne hrnčiarских výrobkov) a horizontom bohatých hrobov elity. Na východ sa zároveň presunula časť obyvateľstva z juhozápadného Slovenska, predovšetkým z Pohronia. Ich migrácia zrejme súvisela s útekem Germánov po markomanských vojnách z dosahu ich vplyvu. Východné Slovensko zaznamenalo dočasný hospodársky rozkvet a obchodné kontakty so Stredomorím a Pričiernomorím.

- Výstavba luxusných obytných domov v civilnom meste Brigetio s interiérovými nástennými maľbami. Ruiny týchto stavieb boli v súčasnosti odkryté archeologickými výskumami.

- Podľa zachovaného nápisu bol v tejto dobe prefektom (veliteľom) gerulatskej posádky muž menom Marius Firmus, podľa mena možno rodák zo severnej Itálie.

Po roku 211

Cisár Caracalla (211 – 217) dal posilniť pevnostný pás Limes Romanus a pozdĺž dunajskej hranice dal pre potreby armády vystavať novú cestu. Pre väčšiu efektívnosť obrany proti Markomanom a Kvádum na slovenskom území a Sarmatom na východe posilnil a reorganizoval podunajské posádky. K vojenským útokom proti Germánom sa však nepripravoval.

212

Z rozhodnutia cisára Caracallu bolo udelené všetkým slobodným obyvateľom rímskej ríše občianstvo (*civitas*), pokiaľ boli príslušníkmi niektorých z obcí s výnimkou tzv. *dediticiov*, t. j. určitých skupín prepustencov a príslušníkov konkrétnych domorodých kmeňov v provinciách.

212/213

Do Panónie prenikli pravdepodobne cez stredné Slovensko bojovníci kmeňa Dákov, utrpeli však od Rimanov porážku.

214

Cisár Caracalla rozdelil Panóniu na dve samostatné provincie, Panoniu Superior (Panónia Horná) a Panoniu Inferior (Panónia Dolná). Na severe hraničili obe provincie s územím dnešného Slovenska. Strediskami rímskej obrany naďalej ostali pevnosti v Carnunte a v Brigetiu.

- Na cisára Caracallu sa obrátili Germáni, aby potrestal ich kvádskeho kráľa Gaiobomara za zradu. Kráľa jeho krajanovia priviedli do Nikomédie (mesto a prístav v severozápadnej časti Malej Ázie, dnes Ízmit v Turecku), kde bol cisárom odsúdený a popravený. Ďalší z obvinených šľachticov spáchal samovraždu. Konkrétne dôvody potrestania nie sú známe. Udalosť je však svedectvom vnútorných sporov medzi Germánmi a ich závislosti na rímskej moci v tomto čase.

- Civilné sídlisko pri vojenskej pevnosti Brigetio získalo mestské výsady a stalo sa *municipiom* (mesto s vnútornou samosprávou). Zároveň sa dostalo pod správu provincie Panónia Dolná. Stavby vojenskej pevnosti boli zrekonštruované a prestavané.

214 – 215

Caracalla odrazil útok Kvádov a obnovil vojenské stanice na území barbarov.

233

Markomani a Kvádi zaútočili na podunajské provincie a pustošili civilné sídliská. Cisár Severus Alexander, ktorý sa v tom čase nachádzal v Antiochii, pricestoval na bojisko. Bližšie správy o priebehu bojov sa nezachovali.

249

Rímsky cisár Decius (248 – 251) vydal dekrét, ktorým nariadil obyvateľom rímskej ríše verejne prinášať obeť oficiálnym bohom. Keďže kresťania toto nariadenie odmietli rešpektovať, začali ich úrady prenasledovať.

253 – 268

Za vlády cisára Galienu (253 – 268) bola časť Markomanov na čele s kráľom Attalom presídlená do Hornej Panónie, aby sa znížil tlak barbarov na hranicu.

259 – 260

Markomani, Kvádi a Sarmati vpadli do Panónie. Do zajatia Kvádov sa dostal aj príbuzný

cisára Valeriána Valerius Flaccinus. Vyslobodil ho až zásah vojenského tribúna Proba. Po prudkom útoku zlikvidovali Germáni vojenský tábor i civilné mesto v Gerulate a vykrádali hroby. Obyvateľstvo, ktoré nestáča uniknúť, pravdepodobne z časti vyvražďili. Gerulata už nikdy nebola obnovená v jej pôvodnej rozlohe.

270

Vpád Markomanov, Kvádov a Sarmatov do Panónie. Cisár Aurelianus (270 – 275) viedol s útočníkmi obranné boje. Rimania porazili aj Vandalov, sídliacich na východnom Slovensku, ktorí následne požiadali cisára o mier, poslali rukojemníkov a vypravili kontingent 2000 jazdcov do spojeneckých oddielov.

Po roku 270

V dnešných Ostrovanoch na východnom Slovensku bol pochovaný vandalský panovník (kráľ?) s mimoriadne bohatým sprievodným inventárom, obsahujúcim zlaté a strieborné artefakty, pravdepodobne dary od Rimanov v súvislosti s uzavretím mieru. Hrob bol náhodne objavený v roku 1790. Zachránené nálezy sú dnes uložené v múzeách vo Viedni a v Budapešti.

281

Rimania zrušili zákaz pestovať vinič v provinciách, vydaný v roku 92 vtedajším cisárom Domitianom.

282

Do Panónie vpadli kmene Sarmatov a Kvádov.

283

Jeseň. Kvádov a Sarmatov, ktorí vpadli do Panónie, porazil Karinus, syn cisára Kara (282 - 283).

283 - 284

Cisári Karinus (283 – 285) a jeho brat a spolucisár Numerianus (283 – 284) zvädzali lokálne boje proti Kvádov. O ich priebehu sa okrem faktu, že Germáni boli porazení, nezachovali konkrétnejšie informácie. Cisár Karinus oslávil za víťazstvo triumf v Miláne.

284

Za rímskeho cisára bol zvolený Diocleianus (vládol v rokoch 284 – 305, † 316), autor vládneho systému štyroch cisárov (tetrarchia) a reformátor

armády, hospodárstva a štátnej správy. Roku 305 sa nečakane vzdal vlády a žil ako súkromník v Salonae (dnešný Split Chorvátsku)

285

Jar. Germánov, pravdepodobne Markomanov aj Kvádov, sídliačich nad stredným tokom Dunaja, porazil cisár Dioklecianus a získal titul *Germanicus Maximus*.

294

Cisár Dioklecián rodelil Panóniu na štyri provincie. Novými administratívnymi centrami sa stali mestá *Savaria* (dnes Szombathely v Maďarsku), *Siscia* (dnes Sisak v Chorvátsku), *Sopianae* (dnes Pécs v Maďarsku) a *Sirmium* (dnes Srijemska Mitrovica vo Vojvodine). V týchto aj v ďalších väčších mestách sa začali rozsiahle stavebné a opevňovacie práce.

299

Markomani a Kvádi utrpeli v bojoch porážku od spolucisárov Diokleciana a Maximiana (286 – 305). O udalosti sa nezachovali žiadne bližšie informácie.

300

Indický učenec Vatsjajana Mallanaga zostavil na základe ústnej tradície učebnicu erotiky Kámasutru.

306

Po zmätkoch v rímskej ríši bol vojakmi v Galii dosadený za cisára Konštantín I. Veľký (306 – 337), ktorý dovršil premenu monarchie na dominát, uzákonil dedičné pripútanie kolónov k pôde (kolonát) a zrovnoprávnil kresťanskú cirkev s ostatnými náboženstvami.

308

11. november. Bývalý cisár Dioclecián v čestnej funkcii *senior augustus* zvolal na podnet cisára Galeria (293 – 311) vládnu konferenciu do Carnunta, na ktorej sa mal vyriešiť spôsob nástupníctva a rozdeliť moc v ríši medzi štyroch panovníkov (*tetrarchia*). Za cisárov boli vyhlásení Licinius na západe a Konštantínom I. Veľkým ako spolucisárom a Galerius Maximianus na východe so spolucisárom Daikom.

310

27. jún. Germáni utrpeli od Licinia, jedného zo štyroch vtedy vládúcich cisárov, kto-

rému bola zverená správa Panónie, ďalšiu vojenskú porážku.

313

Február. Počas rokovaní s Liciniom v *Mediolane* (dnes Miláno v Taliansku) vyhlásil cisár Konštantín I. Veľký tzv. *Milánsky edikt*, ktorým vyhlásil náboženskú slobodu, zrovnoprávnil všetky náboženstvá v ríši a cirkvám priznal daňové úľavy, ako aj právo prijímať dedičstvo. Kresťanom vrátil všetky majetky, vrátane kultových miest a stal a ich nadšeným podporovateľom.

330

1. máj. Cisár Konštantín I. Veľký preložil hlavné mesto rímskeho Impéria do Byzantionu, malej osady na brehu Bosporu, založenú okolo roku 660 pred n. l. Dórmi z Megary, ktorú premenoval na *Kónstantínopolis*. Výhodná poloha novej metropoly s námorným prístavom, ležiaca na rozhraní Európy a Ázie, viedla k jej rýchlemu politickému, ekonomickému a kultúrnemu rozvoju ako centra východnej časti pôvodnej Rímskej ríše.

30 roky 4. storočia

V bratislavskej časti Dúbravka bola na mieste pôvodnej germánskej dedinskej osady vybudovaná antickou technológiou kamenná viacpriestorová stavba, podľa zachovaného pôdorysu a viacerých detailov pravdepodobne kúpele. Jej majiteľom bol zrejme romanizovaný príslušník germánskej elity, ktorý predtým pôsobil v rímskych službách. Bližšie okolnosti ani zmysel stavby nie sú známe, pravdepodobne išlo o symbol majetkových pomerov majiteľa.

Druhá tretina 4. storočia.

Na území dnešnej obce Cífer -Pác (okr. Trnava) postavili rímski remeselníci rozsiahlu usadlosť, pravdepodobne sídlisko miestneho germánskeho veľmoža, ktorý bol predtým v rímskych službách, resp. bol prorímsky orientovaný. Súčasťou jeho rezidencie, vystavanej z kameňa antickou technológiou, boli aj remeselnícke dielne a poľnohospodárske objekty.

350

Gótsky biskup Wulfila, umiernený arián (kresťanský teologický smer), preložil Bibliu do gótskeho jazyka. Kvôli prekladu skon-

štruoval abecedu, zloženú z gréckej, latin-
skej abecedy a runových znakov.

Polovica 4. storočia

Počas bojov medzi Germánmi pochádzajú-
cimi zo slovenského územia a rímskymi jed-
notkami z podunajských posádok bol silne
bol poškodený vojenský tábor v dnešnej Iži
pri Komárne.

- V rímskych písomných prameňoch bola
zaznamenaná posledná písomná správa
týkajúca sa Kotínov, ktorých svojho času
cisár Marcus Aurelius dal vystaňovať zo slo-
venského územia do južnej Panónie. V čase
zaznamenania správy žili ako „*Cives Cotini*“
v okolí dnešnej Mursy a Osijeka (severový-
chodná Slavónia v dnešnom Chorvátsku).

- Gepidi sa pod vedením kráľa Fastidasa
vystaňovali do severnej Dácie a osídlili Sed-
mohradsko.

357

Cisár Konštantín II. (337 - 361) sa musel
opäť vypraviť z Ríma do Panónie, pretože
Germáni a Sarmati ohrozovali hranice Panó-
nie a Moesie. Jeho prítomnosť na bojisku
donútila útočníkov k okamžitému návratu
za Dunaj. Rimania následne vyplienili sídla
Germánov a Sarmatov.

- Podľa rímskych prameňov bolo Germánmi
ovládané severné Zadunajsko rozdrobené
na viacero politických útvarov, ktorým vládli
samostatní panovníci. Pravdepodobne naj-
mocnejší z nich, Arahari (Ahararjis), ovládal
východnú časť kvádskeho teritória. V západ-
nej časti Kvádmi osídleného územia vládol
kráľ Viduari (Viduharjis). Jednotliví panov-
níci disponovali vlastnými oddielmi bojovní-
kov a spájali sa len v prípade väčších výprav.
Podobná situácia bola aj na východe Sloven-
ska, ako to dokazujú archeologické nálezy
bohatých hrobov.

358

Konštantín II. prekročil na čele vojsk Dunaj
a začal pustošiť germánske a sarmatské
osady. Kvádi sa zľakli mohutného zoskupe-
nia rímskych vojsk v Panónii a kráľ Arahari
požiadal o uzavretie mierovej zmluvy v mene
Kvádov i Sarmatov. Útočníci navrhli Rima-
nom ukončenie bojov, položili im k nohám

zbrane a ponúkli za rukoječníkov vlastné
deti.

Druhá polovica 4. storočia

V dnešnom Veľkom Kýre (predtým Mila-
novce), hlboko v germánskom zázemí,
vybudovali rímski remeselníci kamennú
viacpriestorovú stavbu, ktorá mala zrejme
vojenskú a obchodnú funkciu.

371

Rimania vybudovali pri Solve (dnes Ostri-
hom v Maďarsku) za 48 dní burgus „Com-
mercium“, ktorý mal mať okrem vojenskej
aj obchodnú funkciu pre styk s germánskym
obyvateľstvom, žijúcim na dolnom Pohroní,
ktorým viedla dôležitá transkontinentálna
obchodná cesta.

374

Germáni protestovali proti výstavbe nových
rímskych pevností na kvádskej pôde, t. j.
aj na území dnešného Slovenska. Archeo-
logicky sú doložené stavebné úpravy a pre-
stavby vojenských pevností v Iži pri Komárne
a v Bratislave – Devíne. Equitus, úradník
poverený riadením opevňovacích prác
v Podunajsku, dal výstavbu až do rozhod-
nutia cisára zastaviť, ale nový miestodržiteľ
Valerie Marcellianus (protekcne dosadený
syn prefekta Maximina) nariadil v stavbách
pokračovať. Rozhorčení Kvádi vedení krá-
ľom Gabiniom vpadli do Panónie a Moesie,
pričom ohrozovali aj Sirmium. Marcellianus
pozval Gabinia do svojho sídla, kde ho dal
zavraždiť. V reakcii na vraždu svojho kráľa
vyplienili Germáni Panóniu, vraždili miestne
obyvateľstvo a odvádzali za Dunaj zajatcov
i dobytok. Rímske légie zastavili germánske
útoky až pri Sirmiu.

60 roky 4. storočia

Na juhozápadnom okraji Carnunta dal cisár
Konštantín II. postaviť triumfálny oblúk
na počesť víťazstva Rimanov nad Kvádmi
a Sarmatmi (oblúk je dodnes stojaca a záro-
veň najlepšie zachovaná antická stavebná
pamiatka v strednej Európe pod názvom
Heidentor – Pohanská brána).

375

Jar. Na stredné Podunajsko sa dostavil cisár
Valentinianus I. (364 – 375)., ktorý sa o uda-

lostiach v strednom Podunajsku dozvedel počas pobytu niekde v okolí Bazileja. Okamžite sa aj so svojim sprievodcom presunul do Carnunta, odkiaľ po trojmesačných prípravách a príchode oddielov z Galie zahájil krátko po 9. apríli ofenzívu proti Germánom. Územie Pomoravia obsadili rímske jednotky vedené vojvodcami Merobaudom a Sebastianom, iný prúd na čele s cisárom prekročil Dunaj pri Aquincu a smeroval do Potisia a oblúkom k dolným tokom Hronu a Váhu. Ani jednou z týchto expedícií však neboli Rimania schopní zasadiť nepriateľom rozhodujúci úder, pretože hlavným germánskym silám sa podarilo uniknúť na sever. Rimania aspoň pustošili obsadené územie.

17. marec. Valentinián I. prijal v Brigetiu kvádskych vyslancov, ktorí cisárovi ponúkli mier a rukojemníkov. Počas audiencie došlo k hádke, v ktorej Kvádi obvinili Rimánov z neoprávnených stavebných aktivít na ich území a úmyselného vyvolania konfliktu. Cisár, ktorý sa rozčúľil nad odvahou a opovážlivosťou barbarov, odpadol náhle ranený mŕtvicou, na následky ktorej v ten istý deň zomrel. Jeho smrťou sa skončilo úsilie Ríma o ovládnutie území, ležiacich na sever od stredného toku Dunaja.

376

Etniká žijúce medzi Čiernym morom a Tisou sa dostali pod silný tlak Hunov, ktorý spôsobil zánik Ostrogótskeho kráľovstva. Miestne obyvateľstvo v strachu pred divými kočovníkmi utieklo na západ. Zvyšku Ostrogótov, cca 200 000 ľuďom, povolili Rimania prechod na územie Impéria v oblasti dolného Dunaja.

378

Ostrogóti, nespokojní s podmienkami života v Rímskej ríši a s nedostatkom potravín, vyplienili balkánske provincie. Pokus Rimánov potlačiť vzburu sa skončil pri Adriano-poli (dnes Edirne v Turecku) ich porážkou a smrťou cisára Valensa (364 - 378), ktorého telo zmizlo bez stopy. Víťazstvom Ostrogótov sa otvorila celá Karpatská kotlina nomádov.

379

Do Panónie, ktorý ostala bez účinnej obrany, vpadli hordy Hunov, Ostrogótov a Alanov, ktorí veľkú časť provincie vyplienili.

Posledná štvrtina 4. storočia

Rímsky kastel v Iži pri Komárne, v tomto storočí niekoľko krát prestavovaný, násilným spôsobom po útokoch Germánov zanikol. V jeho areáli sa dočasne usadili Kvádi spolu s niektorými skupinami germánskych prisťahovalcov z východu.

385

V Ríme bola na mieste pôvodnej svätyne boha Mithru a obytných domov postavená kresťanská bazilika, v ktorej v roku 869 pochovali byzantského misionára Konštantína - Cyrila, ktorý so svojim bratom Metodom pôsobili na Veľkej Morave.

393

Olympijské hry, konané od roku 776 pred n. l. v Gréckej Olympii, boli ako pohánske slávnosti kresťanským cisárom Theodosiom I. Veľkým (379 - 395) zakázané.

395

17. január. Po smrti cisára Teodosia I. Veľkého bola Rímska ríša rozdelená medzi jeho synov Honoria, ktorý sa stal panovníkom v jej západnej časti s hlavným mestom v Miláne a Arcadia, ovládajúceho východnú časť s metropolou Konštantínopolom. Hranica prebiehala Ilyrikom. Rozdelené časti sa už nikdy nespojili.

- Huni prekročili Dunaj a vyplienili provincie Moesiu a Trákiu, obsadili Uhorskú nížinu a podmanili si väčšinu Gótov, usídlených na pôde Impéria. Udalosti okolo príchodu Hunov do Európy opísal vo viacerých knihách významný neskororímsky historik Ammianus Marcellinus (okolo 332 - ?), pričom zaznamenal okrajovo aj udalosti týkajúce sa slovenského územia. Všetky opísané informácie však získal od informátorov z druhej ruky.

- Vizigóti na čele s kráľom Alarichom prenikli až k bránam Ríma, mesto dobyli a niekoľko dní plienili. Ušetrili len kostoly, pretože Alarich bol ariánskym kresťanom. Jeho ďalšie

plány dobyť Afriku prekazila jeho predčasná smrť.

396

Manželka markomanského panovníka Fritigil poslala milánskemu biskupovi Ambróziovi dary a žiadosť o poučenie v kresťanskej viere. Pod jeho vplyvom požiadala svojho manžela, aby sa poddal Rímanom. Rímske úrady vysídlili časť Markomanov, ktorí panovníka nasledovali, do provincií Noricum Ripense a do Hornej Panónie.

Koniec 4. storočia

Vzhľadom na politickú a vojenskú situáciu v Impériu boli vojenské stavby v Gerulate z časti zbúrané a v priestore severného rohu pôvodného opevnenia postavená malá kamenná pevnosťka so studňou uprostred. Na jej výstavbu použili aj kamenosochárske diela zo starších náhrobkov.

- V dôsledku hunských útokov sa z Panónie vysťahovala väčšina romanizovaného obyvateľstva smerom na juh a západ.
- Keďže Rímania neboli schopní naďalej brániť Carnuntum, odvelili tamjšiu vojenskú flotilu do Vindobony a posádku presunuli do vnútrozemia.

- Slovenské územie sa vďaka udalostiam v Panónii stalo takmer ľudoprázdny. Lip-tov, Spiš a Oravu krátkodobo osídlil ľud neznámej etnicity, ktorý sa zaoberal popri poľnohospodárstve a pastierstve primitívnym hutníctvom železa a spracovaním dreva.

4/5. storočie

Na území bývalej vojenskej pevnosti Brigetio sa prechodne usídlili migrujúce skupiny obyvateľstva.

Rieka Dunaj prestala byť po štyroch storočiach od panónskeho úseku až po jej ústie do Čierneho mora rímskou hranicou. Celé územie bolo kvôli útokom nomádov opustené úradmi, väčšinou romanizovaného obyvateľstva ako aj vojenskými jednotkami.

402

Hlavným mestom Západorímskej ríše sa stala Ravenna lepšie chránená prírodným prostredím pred nájazdami barbarov.

Od príchodu Slovanov po zánik Veľkej Moravy (5. storočie – začiatok 10. storočia)

Ján Lukačka

Slovenské dejiny začínajú na prelome 5. a 6. storočia, keď sa prví Slovania usadzujú v naddunajských priestoroch Karpatskej kotliny. Pri svojom postupe na juhozápad sa stretli naši predkovia so zvyškami predchádzajúcich etnických spoločenstiev, od ktorých prebrali názvy najvýznamnejších horstiev a vodných tokov a osvojili si aj základné výtvarné neskoroantické civilizácie. Vďaka tomu došlo v slovanskom prostredí k rýchlemu civilizačnému vzostupu, čo sa prejavilo uvoľňovaním starých kmeňových štruktúr a rozmachom pôdohospodárstva a remesiel. Do tohto prostredia zasiahli koncom 60. rokov 6. storočia Avari, ktorí sa vďaka vojenskej prevahe stali novým hegemonom Karpatskej kotliny. Polstoročie ich tvrdej nadvlády skončilo povstaním Slovanov v rokoch 623 – 624, keď pod vedením franského kupca Sama uštedrili Avarom niekoľko porážok. Vzápätí nato vznikol kmeňový zväz Samova ríše, ktorý úspešne odolával pokusom o obnovu avarskej nadvlády i protekcionizmu zo strany Franskej ríše. V polovici 7. storočia sa Samova ríša rozpadla a časť Slovanov sa znovu dostala po avarského področia. Slovansko-avarské vzťahy však získali novú dimenziu, ktorú možno charakterizovať ako spoluzitíe. Tento stav skončil v poslednom desaťročí 8. storočia, keď vojenské výpravy franského kráľa Karola Veľkého a jeho syna Pipina rozvrátili avarskú moc. Dovtedy závislé slovanské kniežatstvá po obvode Karpatskej kotliny rozrušili mocenské štruktúry Avarov a zmocnili sa väčšiny nimi kontrolovaných území. Tak vzniklo na prelome 8. a 9. storočia na juhozápadnom Slovensku Nitrianske kniežatstvo. Paralelný vývin prebehol aj na južnej Morave, kde vzniklo Moravské kniežatstvo. Od začiatku 9. storočia sa začal v oboch kniežatstvách intenzívnejší proces kristianizácie. Vďaka písomným prameňom i archeologickým nálezom je tento proces lepšie zdokumentovaný na území Nitrianskeho kniežatstva. Najnovšie archeologické nálezy z Bojnej dokladajú pôsobenie misionárov z mediteránnej oblasti ešte v predveľkomoravskom období.

Blízkosť oboch kniežatstiev (ich centrá boli od seba vzdialené iba 100 km) viedla nakoniec k vzájomnej mocenskej konfrontácii asi roku 833, z ktorej vyšiel víťazne moravský knieža Mojmir I. Porazený nitriansky knieža Pribina musel aj s časťou svojej družiny odísť do exilu a stal sa nakoniec zakladateľom Panónskeho kniežatstva. Spojením oboch dovtedy samostatných kniežatstiev sa začína veľkomoravská fáza slovenských dejín, ktorá trvala do roku 906. Počas trvania Veľkej Moravy došlo k nebyvalému mocenskému i hospodárskemu vzostupu tohto najvýznamnejšieho štátneho útvaru západných Slovanov. Najmä za vlády Svätopluka I. (871 – 894) dosiahla jeho ríša najväčší územný rozsah a moravská elita sa v mnohých ohľadoch začínala rovnať franskej. V tomto období došlo k vytvoreniu samostatnej moravsko-panónskej cirkevnej provincie na čele s arcibiskupom Metodom a staroslovienčina sa stala uznaným liturgickým jazykom. Ani v období najväčšieho rozmachu Veľkej Moravy sa nestrácali prejavy veľkomoravského dualizmu. Nitra sa stala sídlom údelných kniežat (vojvodov) v rámci mojmirovskej dynastie a druhé známe biskupstvo na Veľkej Morave bolo celkom logicky založené v Nitre roku 880.

Po smrti Svätopluka I. došlo k zápasom medzi jeho synmi Mojmirom II. a Svätoplukom II., do ktorých sa zamiešali Frankovia a najviac z nich vyťažili Starí Maďari, ktorí sa roku 896 usadili na severovýchodných hraniciach Veľkej Moravy. Veľkomoravský štát zanikol najpravdepodobnejšie v roku 906, keď Starí Maďari vojensky zničili jeho opevnené centrum v priestore dnešných Mikulčíc na južnej Morave. Územie niekdajšieho Nitrianskeho kniežatstva sa rozpadlo na menšie územno-správne celky, na čele ktorých stáli príslušníci veľkomoravskej elity. O ovládnutie tohto priestoru sa v priebehu 10. storočia zväčšoval zápas medzi českými Přemyslovcami a Arpádovcami.

Začiatok 5. storočia

Etnický konglomerát nomádskych kmeňov zo strednej Ázie – Huni so svojimi spojencami Ostrogótmí a Alanmi ovládli Dunajsko-karpatskú kotlinu. Prvé správy o Hunoch prinášajú čínske pramene. Okolo roku 370 po Kr. Huni prekročili rieku Volgu a dočasne sa usadili v Pričiernomorí. Odtiaľ začali podnikat vojenské ťaženia proti Východorímskej ríši a dostali sa k dolnému Dunaju. Okolo roku 402 – 404 prenikli do Potisia, kde si postupne podmanili Gepidov. Ich spojenci Ostrogóti zaujali rímsku provinciu Panóniu. Huni svojím postupom na západ vyvolali dovtedy nebývalý pohyb etnických spoločenstiev, ktorý sa tradične nazýva veľké sťahovanie národov. V jeho dôsledku došlo k náporu na Západorímsku ríšu, ktorá tomuto tlaku nedokázala odolať a zanikla.

427 – 433

Rimania využili momentálnu vojenskú prevahu nad barbarmi a na krátky čas znovu ovládli Panóniu. Neustále útoky okolitých kmeňov a vyčerpanosť rímskych posádok však neumožňovali Rimanom natrvalo obnoviť svoju moc v tejto provincii.

448

Rímsky rétor Priskus zaznamenal prvú správu o Slovanoch na dolnom Dunaji. V službách cisára sa vybral rokovať s hunským kráľom Atilom o mieri. Na svojej ceste k nemu sa stretol s ľudom, ktorý ho pohostil medovinou.

451

Na Katalaunských poliach v Galii (severné Francúzsko) sa odohrala krutá bitka medzi rímskymi légiami vedenými vojvodcom Aetiom a Hunmi vedenými ich kráľom Atilom. V povestnej bitke národov sa podarilo Rimanom poraziť obávaného protivníka, ktorého vojská pustošili rímske provincie. Na oboch stranách bojovali germánske kmene. Vojenská porážka vyvrátila mýtus o neporaziteľnosti Atilu a pozdvihla sebedôveru kmeňov podrobených Hunmi.

454

Gepidi a ich spojenci v bitke pri rieke Nedao v Panónii porazili Hunov a zničili ich ríšu. Rozvrat nastal po nečakanej smrti hunského

kráľa Atilu (*okolo roku 400) počas svadobnej noci s germánskou princeznou Ildikó. Atilovi synovia začali medzi sebou bojovať o moc. Zmätky využili podrobené národy a povstali proti Hunom. Gepidi ovládli Potisie a Ostrogóti sa zmocnili Panónie.

454 – 469

Mocenské vákuum po porážke Hunov využili najmä germánske kmene a zabrali územia predtým ovládané Hunmi. Ostrogóti ovládli Panóniu, južnú Moravu s priľahlými oblasťami Dolného Rakúska a Záhoria obsadili Heruli a na väčšine juhozápadného Slovenska získali dominantné postavenie Svébi (časť niekdajších Kvádov) na čele s kráľom Hunimundom. V medziriečí Dunaja a Tisy sa usadili Skíri a Sarmati. V takejto konstelácii vydržalo mierové spolužitie medzi spomínanými kmeňmi necelé dve desaťročia.

469

Ostrogóti usadení v Panónii v jedinej bitke na rieke Bolii porazili koalíciu Svébov, Herulov, Skírov a Sarmatov, ktorým pomáhali aj oddiely Gepidov a Rugiov a dočasne sa stali najmocnejším etnickým spoločenstvom v Karpatskej kotline.

470

Ostrogótsky kráľ Thiudimer so svojím vojskom prekročil zamrznutý Dunaj a rozvrátil Svébske kráľovstvo na juhozápadnom Slovensku. Porazený kráľ Hunimund s časťou svojho ľudu odtiahol proti prúdu Dunaja na západ a usadil sa medzi Alamani.

472

Územia Skírov a Sarmatov zabrali Gepidi a ich ríša sa rozšírila na celú východnú časť Karpatskej kotliny.

473

Ostrogóti na jeseň vedený kráľom Thiudimerom a jeho synom Theodorichom opustili Panóniu a odtiahli do byzantskej Mézie. Odtiaľ roku 488 pod vedením Theodoricha Veľkého odišli na Apeninský polostrov. V Panónii uvoľnili priestor pre Herulov, ktorí sa dočasne stali rozhodujúcou silou na strednom Dunaji.

476

Náčelník germánskeho kmeňa Skírov Odoaker zosadil posledného západorímskeho cisára Romula Augustula a zmocnil sa väčšiny územia dnešného Talianska. Tento akt uznala aj Východorímska ríša. Rím prestal byť hlavným mestom a barbarské kmene sa natrvalo stali hegemónmi nielen na Apeninskom polostrove, ale aj v ostatných provinciách. Zánik Západorímskej ríše sa považuje za medzník, keď definitívne skončilo obdobie neskorkej antiky a začalo obdobie stredoveku.

prelom 5. a 6. storočia

Slovania začali prenikať karpatskými priesmykmi do naddunajských priestorov. Pri svojom postupe sa stretli so zvyškami starších etník, od ktorých prebrali pomenovania najvýznamnejších horstiev a vodných tokov. Usádzali sa najmä v rovinatých oblastiach s najúrodnejšou pôdou, s dostatkom pastvísk a v blízkosti zdrojov pitnej vody. Nevyhýbali sa však ani priestorom horských kotlín. Prítomnosť starých Slovanov nám neomylné dokladá keramika pražského typu. Pre nové etnikum bol charakteristický aj žiarový pohrebný rítus. Slovania svojich zomrelých spaľovali na hranici, zvyšky ich kostí a popol ukladali do urien, resp. jamiek a nad hrobom obyčajne navšili mohylu z hliny a kamenia. Do hrobov vkladali aj milodary.

508

Longobardi na čele s kráľom Tatom porazili Herulov a zabrali všetky ich územia v severnej Panónii, Rugilande a na Morave i s priľahlým Záhorím.

528

Byzantský cisár Ľustinián I. nechal spísať zbierku zákonov Corpus iuris civilis, vychádzajúcu zo starého rímskeho práva, ktorá neskôr výrazne ovplyvnila európske dejiny práva.

529

Benedikt z Nursie založil na vrchu Monte Cassino kláštor a sformuloval pravidlá rehole benediktínov. Kláštory nového reholného spoločenstva sa postupne rozšírili do celej kresťanskej Európy.

548 – 552

Slovania sídliači v severnej časti Karpatskej kotliny ako spojenci Gepidov prechádzali cez

územia ich ríše a plienili byzantské provincie na Balkáne. K naddunajským Slovanom sa uchýlil aj uchádzač o langobardský trón Hildigis. Okolo roku 550 bojoval na čele 6 tisícového slovanského jazdeckého vojska proti byzantským oddielom v oblasti Benátok.

567

Germánski Longobardi usadení v Panónii sa dostali do vojnového konfliktu s Gepidmi usadenými v Potisí. Kráľ Longobardov si pozval na pomoc kočovných Avarov a spoločne rozvrátili Ríšu Gepidov. Spojeneckí Avari však po víťaznom boji zostali v Karpatskej kotline a začali ohrozovať svojich bývalých spojencov. Pod vedením kagana Bajana začali budovať na strednom Dunaji avarský kaganát.

568

2. apríl. Longobardi tiesnení Avarmi sa rozhodli opustiť Karpatskú kotlinu. Na čele s kráľom Alboinom odtiahli do severného Talianska a tu založili svoje nové kráľovstvo.

623 – 624

Slovansko-avarskí miešanci sa vzopreli proti sústavnému útlaku Avarov a spolu s okolitými Slovanmi začali proti nim viesť otvorený odboj. Na ich čelo sa postavil franský kupec Samo a v niekoľkých bitkách nad Avarmi zvíťazil. Slovania si Sama zvolili za svojho kráľa. Tak vznikol kmeňový zväz nazývaný Samova ríša. Jej jadro sa rozprestieralo na juhozápadnom Slovensku, južnej Morave a v Dolnom Rakúsku.

631

Pri hrade Wogastisburg (ležal pravdepodobne neďaleko ústia Enže do Dunaja v Rakúsku) došlo k bojovému stretnutiu medzi Slovanmi a franským kráľom Dagobertom. V trojdňovej bitke sa Slovanom podarilo Frankov poraziť a zvyšok vojska zahnať na útek. Následne ešte kráľ Samo zorganizoval niekoľko odvetných výprav, ktoré sa dostali až do Durínska. Samov úspech podnietil aj ďalších západných Slovanov, aby sa stali jeho spojencami.

658

Po 35 rokoch vlády zomiera kráľ Samo (*okolo roku 600). Podľa kronikára Frede-

gara mal 12 slovanských manželiek a splodil s nimi 22 synov a 15 dcér. Samova ríša sa krátko po jeho smrti rozpadla a Avari začali znovu rozširovať svoj vplyv aj do naddunajských priestorov. Voči Slovanom sa však už správali oveľa miernejšie, čo sa prejavilo vzájomným ovplyvňovaním a relatívne mierovým spolužitím oboch etník.

732

2. októbra. Franský majordomus Karol Martel v bitke pri Poitiers porazil moslimských Arabov, ktorí po dobytí Iberského polostrova prekročili Pyreneje. Tým zastavil ich expanziu do ďalších oblastí západnej Európy.

754

14. apríla. Franský kráľ Pipin III. daroval pápežovi Štefanovi III. územia bývalého Ravenského exarchátu, rímske vojvodstvo a ďalšie mestá na území stredného Talianska, čím sa položili základy pre vznik samostatného pápežského štátu. (donácia sa považuje za falzum)

787

23. októbra. Skončil sa VII. ekumenický koncil (II. nicejský), ktorý povolil v Byzantsku uctievanie obrazov svätých. Ukončil sa tak dlhý spor medzi táborom tých, čo považovali obrazy svätých za hodné uctievania (ikonidúlia) a obrazoborcami, čo uctievanie takýchto obrazov striktno odmietali ako modlárstvo (ikonoklazmus).

788

Franský kráľ Karol Veľký vyhlásil franskú zvrchovanosť nad Bavorskom a začal zasahovať aj do pomerov v stredodunajskom priestore. Na východe svojej ríše zriadil pohraničné marky na obranu pred Avarmi a začal proti nim pripravovať vojenské ťaženie.

791

Karol Veľký a jeho syn Pipin zaútočili proti Avarom v Karpatskej kotline. Pipin dobyl avarskú pevnosť v Kranjsku a dva vojenské zbory pod vedením Karola Veľkého bez väčšieho odporu postúpili až k ústiu rieky Ráb do Dunaja. Krátko nato vznikla Avarská marka (neskôr Východná marka), ktorej úlohou bolo chrániť franské územia pred útokmi z východu.

795

Rozbrojmi oslabených Avarov prepadol friulský markgróf Erik spoločne so slovanským vojvodcom Vojnomírom a dobyl avarský sídelný hrnk (opevnené hradisko). Zmocnil sa veľkého pokladu avarských kaganov, ktorý poslal Karolovi Veľkému do Cách. Avarský tudun i kapkan (avarskí hodnostári) sa poddali kráľovi Karolovi a nechali sa pokrstiť.

796

Kráľovič Pipin po pokorení Avarov zvolal do vojenského tábora na brehoch Dunaja synodu, ktorej hlavnou náplňou boli otázky kristianizácie avarského a slovanského obyvateľstva v stredodunajskom priestore. Prijala zásadu, že krstiť sa má v dvoch termínoch – na Veľkú noc a počas Svätodušných sviatkov. V prípade nebezpečenstva smrti sa mohlo krstiť kedykoľvek. Pred krstom sa mali pohania zoznámiť so základmi kresťanskej vierouky a nemali byť k tomuto aktu nútení násilím. Neodporúčalo sa ani strašiť pohanov krvavým mečom, peklom či inými hrôzami.

Koniec 8. – začiatok 9. stor.

Úpadok avarskej moci sa následne prejavil celkovým rozvratom ich spoločnosti, čo viedlo k bojovým potýčkam medzi jednotlivými avarskými vodcami. Novú situáciu využili vládovia naddunajských Slovanov sídliači v Nitre a na južnej Morave a s pomocou vojenských družín sa v krátkom čase zbavili avarskej nadvlády a začali zaberat nimi kontrolované územia.

800

25. decembra. Pápež Lev III. využil návštevu franského kráľa Karola Veľkého v Ríme a nečakane ho korunoval za cisára Rímskej ríše. Po viac ako troch storočiach tak bola obnovená inštitúcia cisárstva. Územne sa však cisárstvo viazalo iba na Franskú ríšu a severnú a čiastočne aj strednú časť dnešného Talianska.

803

Cisár Karol Veľký vyslal z Bavorska vojenskú výpravu, ktorej cieľom bolo obnoviť franskú nadvládu v avarskom tudunáte (nižšia územná jednotka Avarov). Po jej úspešnom skončení prišiel do Regensburgu aj tudun

Zodan, ktorý sa spolu s mnohými Avarmi a Slovanmi poddal cisárovi. Medzi spomínanými Slovanmi boli pravdepodobne aj Moravia a Nitrania.

805

Naddunajskí Slovania vyhnaní posledné zvyšky Avarov sídliačich severne od Dunaja v oblasti Komárna za Dunaj. Reakciou na silnejúce útoky Slovanov proti Avarom bolo uznesenie ríšskeho snemu v Thionville, ktoré zakazovalo kupcom vyvážať zbrane cez východné hranice Franskej ríše do krajín Slovanov a Avarov.

811

Cisár Karol Veľký opätovne vyslal vojenskú výpravu do Panónie, aby ukončila rozbroje medzi Avarmi a Slovanmi. Po jej skončení prišli cisárovi zložiť hold do Cách avarský kagan, tudun a ich veľmoži ako aj slovanské kniežatá z okolia Dunaja. Moravia a Nitrania sa na tomto akte zrejme nezúčastnili.

828

Salzburský arcibiskup Adalráam vysvätil na sídelnom majetku kniežata Pribinu v Nitre (Nitrave) prvý murovaný kresťanský kostol v jeho kniežatsve. Návšteva Adalráama v Nitre bola aj diplomatickou misiou, ktorej cieľom bolo získať podporu Pribinu pre vojenskú akciu namierenú proti Bulharom. Ich vojská totiž v predchádzajúcom roku obsadili franské územia v Panónii.

829

Bavorský kráľ Ludovít Nemeec rozhodol o sporných hraniciach v Panónii medzi Pasovskou a Salzburskou diecézou. Potvrdil príslušnosť Hornej Panónie (ležiacej medzi Viedenským lesom a dolným tokom Ráby) k Pasovskej diecéze. Ludovítovo rozhodnutie sa týkalo aj Nitrianskeho kniežatstva, lebo prostredníctvom Hornej Panónie sa stalo súčasťou misijnej oblasti Pasovského biskupstva.

Prvá tretina 9. stor.

Na najvýznamnejších Pribinových opevnených hradiskách na juhozápadnom Slovensku začala kristianizácia misionármi pochádzajúcimi pravdepodobne z bavorskej resp. aquilejskej oblasti. Svedčia o tom

nálezy zvonov a prenosného oltára, ktoré sa našli na významnom slovanskom hradisku v chotári Bojne.

833

Jar. Moravský knieža Mojmir I. prepadol Nitrianske kniežatstvo a po ťažkých bojoch sa mu podarilo dobyť a zničiť Pribinove hradiská v Majcichove a Pobedime na Považí a Bojnú v Považskom Inovci. Tým si otvoril cestu k Nitre. Pribina prestal klásť odpor a s častou svojej družiny opustil svoje kniežatstvo a hľadal podporu u Frankov. Mojmir vojensky obsadil dobyté územie a pripojil ho k svojej države. Od tohto roku možno datovať vznik Veľkej Moravy.

Máj. Knieža Pribina prišiel po vyhnaní z Nitry k správcovi Východnej marky Ratbodovi. Ten ho predstavil bavorskému kráľovi Ludovítovi Nemecevi. Na kráľov osobný príkaz bol Pribina poučený vo viere a pokrstený v Kostole sv. Martina na dvorci patriacemu Salzburskému arcibiskupstvu v Traismaueri.

Okolo roku 840

Bavorský kráľ Ludovít Nemeec prijal Pribinu do svojich služieb a ako léno mu udelil územie na dolnom toku rieky Sály (Zala) v Panónii. V Blatnohrade si Pribina vybudoval svoju rezidenciu a stal sa horlivým podporovateľom kresťanstva. Na zverenom území dal so súhlasom salzburského arcibiskupa postaviť viacero kostolov. Stal sa prvým vládcom Panónskeho kniežatstva

843

August. Na základe Verdunskej zmluvy bola Franská ríša rozdelená na tri časti. Západná časť ríše (neskoršie Francúzsko) pripadla Karolovi II. Plešivému, stredná časť (Porýnie, Burgundsko a územia na Apeninskom polostrove) pripadli Lotarovi a východné oblasti (neskoršie Nemecko) získal Ludovít II. Nemeec. Následky rozdelenia ríše čoskoro pocítili Slovania susediaci s Východofranským kráľovstvom, pretože Ludovít Nemeec sa pustil do rozširovania svojho vplyvu smerom na východ.

846

August. Na Veľkej Morave došlo k vnútorným konfliktom, do ktorých mocensky zasiahol kráľ Ludovít Nemeec. Zosadil knieža

Mojmíra I. a nahradil ho jeho synovcom Rastislavom. Z Ludovítovho počínania je zrejmé, že vládcov Veľkej Moravy považoval za svojich vazalov. Neodhodlal sa však znovu dosadiť Pribinu do Nitry.

850

24. január. Na hradisku v Blatnohrade nechal Pribina postaviť Kostol sv. Márie Bohorodičky, ktorý vysvätil salzburský arcibiskup Liupram. Na tomto slávnostnom akte sa okrem duchovenstva zúčastnili aj poprední Pribinovi veľmoži. Okrem jeho syna Kocela sa menovite uvádzajú 14 vplyvní slovanskí družinníci, ktorí boli v jeho službách ešte v Nitrianskom kniežatstve.

855

Ludovít Nemec zaútočil na Veľkú Moravu, aby tak potrestal knieža Rastislava, ktorý podporil odboj správcu Východnej marky Ratboda. Rastislav sa pred presilou franských vojsk uzavrel do svojho dobre opevneného hradiska, preto útočníci plienili iba jeho nechránené okolie. Na ústupe Moravania znepokojovali Ludovítove vojská a nakoniec spustošili niektoré oblasti Východnej marky.

861

6. júl. Knieža Pribina (*okolo roku 800) zrejme padol v bojoch s Moravanmi. V mocenských zápasoch medzi Ludovítom Nemcom a jeho synom Karlomanom zostal verný starému kráľovi. Karlomana podporil knieža Rastislav tým, že napadol Panónske kniežatstvo a znemožnil Pribinovi pomôcť Ludovítovi. Nástupcom Pribinu sa stal jeho syn Kocel.

Druhá polovica roka. Vládca Veľkej Moravy Rastislav sa obrátil na pápeža Mikuláša I. s prosbou o vyslanie misionárov, ktorí by v reči zrozumiteľnej jeho ľudu šíрили kresťanstvo. Pápež Rastislavovej žiadosti nevyhovел, lebo sa nechcel dostať do konfliktu s Ludovítom Nemcom a bavorskými biskupmi, ktorí považovali naddunajský priestor za svoje misijné územie. Okrem toho v Ríme neboli takí misionári, ktorí by ovládali reč Slovanov.

862

Rastislav sa obrátil na byzantského cisára Michala III. so žiadosťou o vyslanie učiteľa (biskupa). Uvedomoval si totiž, že ruka v ruke s kristianizáciou jeho dŕžavy sa šíril aj politický vplyv Východofranského kráľovstva. Misionári pôsobiaci na jeho území sa totiž nezodpovedali jemu, ani neboli riadení z jeho dvora, ale z Pasovského biskupstva. Rastislav sa preto usiloval zriadiť vlastnú cirkevnú provinciu, ktorej duchovenstvo by pôsobilo v intenciách jeho politických zámerov a cieľov.

863

Leto. Na Veľkú Moravu prišla byzantská misia vedená bratmi Konštantínom (Cyriľom) a Metodom. V okolí ich rodného mesta Solún žili Slovania, preto obaja bratia dobre ovládali slovanskú reč. Konštantín zostavil z malých písmen gréckej abecedy prvé slovanské písmo hlaholiku. Do staroslovienčiny (macedónskeho nárečia) preložil najdôležitejšie liturgické texty. Činnosť byzantskej misie s nevraživosťou sledovali bavorskí misionári, ktorí boli proti používaniu nového liturgického jazyka a bezdôvodne ich podzrievali aj zo šírenia herézy.

864

August. Východofranský kráľ Ludovít Nemec vojensky napadol Veľkú Moravu. Rastislav sa pred jeho vojskom uzavrel na dobre opevnenom hrade Devín. Hrad sa síce Frankom nepodarilo dobyť, ale obliehaním prinútili Rastislava prijať mierové podmienky, ktoré obsahovali aj sľub vernosti. Okrem toho musel Rastislav dať Frankom rukojemníkov. Po skončení obliehania sa vládca Veľkej Moravy necítil viazaný vynútenými sľubmi a naďalej viedol nezávislú politiku.

867

Leto. Konštantín a Metod so skupinou svojich žiakov opustili územie Veľkej Moravy a pravdepodobne sa hodľali vrátiť do Byzantska. Cestou do Benátok sa zastavili u kniežaťa Kocela v Blatnohrade, ktorý veľmi priaznivo prijal nimi zavedenú liturgiu sv. Petra v staroslovienčine.

Jeseň. Knieža Kocel dal solúnskym bratom k dispozícii 50 žiakov, aby ich naučili písať a používať pri bohoslužbách staroslovienčinu. Spoločne sa potom odobrali do Benátok, kde sa uskutočnila známa dišputa s tzv. trojjazyčníkmi, ktorí tvrdili, že odbavovať bohoslužby možno iba po latinsky, grécky a hebrejsky. Konštantín naopak hájil právo používať národné jazyky.

Vianoce. Pápež Hadrián II. po preskúmaní odobril používanie bohoslužobných kníh preložených do staroslovienčiny tým, že ich nechal položiť na oltár v bazilike Santa Maria Maggiore v Ríme.

868

Počas pobytu v Ríme členovia byzantskej misie pokračovali v prekladoch biblických textov do staroslovienčiny. Metod a niektorí učeníci boli vysvätení za kňazov. Chorľavejúci Konštantín koncom roka vstúpil v Ríme do baziliánskeho gréckeho kláštora, kde prijal rehoľné meno Cyril.

869

14. februára. V Ríme zomrel Konštantín (Cyril) zvaný Filozof (*okolo roku 826, Solún). S veľkou úctou a pietou ho pochovali v Kostole sv. Klementa, ktorého ostatky priniesol do Ríma. Pred svojím skonom prosil brata Metoda, aby pokračoval v začatom diele na Veľkej Morave.

Jún – september. Pápež Hadrián II. na žiadosť kniežata Kocela vyslal Metoda ako pápežského legáta pre državy ovládané Rastislavom, Svätoplukom a Kocelom a povolil používanie liturgie sv. Petra v staroslovienškom jazyku.

August. Východofranské vojská začali koordinovaný útok proti Slovanom. Jedno vojsko zaútočilo na polabských Srbov, ktorým prišli na pomoc Česi, ďalšie udrelo proti Rastislavovu sídlu na Morave a tretie útočilo proti Svätoplukovi vládnucemu v Nitrianskom údelnom vojvodstve. Významnejšie vojenské úspechy však nedosiahli.

Koniec leta. Metod sa vydal z Ríma na Veľkú Moravu. Zdržal sa však u Kocela, kde prečkal vojnové udalosti odohrávajúce sa práve na Veľkej Morave. Na žiadosť kniežata Kocela

sa Metod znovu vrátil do Ríma, aby tu získal vyššiu cirkevnú hodnosť, ktorá by mu umožnila samostatne riadiť cirkev na Veľkej Morave a v Panónii.

870

Začiatok roka. Pápež Hadrián II. vysvätil Metoda za misijného arcibiskupa a pápežského legáta pre Veľkú Moravu a Panóniu. Metod sa vydal na cestu, aby sa ujal zverenej územia. Cestou sa zdržal u Kocela v Blatnohrade.

• V tom istom čase sa na Veľkej Morave rozpútal zápas medzi Rastislavom a údelným vojvodom Svätoplukom. Rastislav nebol ochotný rezignovať na svoje nezávislé postavenie voči Frankom. Svätopluk naopak začal tajne vyjednávať o uznaní franskej zvrchovanosti. Rastislav sa preto rozhodol svojho synovca odstrániť. Ten sa však o jeho plánoch dozvedel a pripravil strýkovi Rastislavovi pascu na poľovačke a zajal ho. Svätopluk potom odovzdal Rastislava Frankom. V Regensburgu ho odsúdili, oslepili a vrhli do väzenia, kde v neznámom čase zomrel. Franské vojská obsadili Moravu a jej správcami sa stali markgrófi Východnej marky Wilhelm a Engelschalk.

Koniec roka. Metod sa napriek nepokojným pomerom pokúsil dostať na Veľkú Moravu. V Panónii ho však zajali bavorskí biskupi a v Regensburgu s ním zinscenovali súdny proces. Obvinili ho z neoprávneného pôsobenia na ich misijnom území a šírenia herézy. Potom ho takmer dva a pol roka väznili v jednom z bavorských kláštorov.

871

Frankovia sa rozhodli zbaviť aj Svätopluka. Obvinili ho zo zrady a vrhli do väzenia. V Nitrianskom údelnom vojvodstve však vypuklo ľudové povstanie proti franskej okupácii. Povstalci prinútili člena vládnucej dynastie kňaza Slavomíra, aby sa stal ich vládcom. Pod jeho vedením potom vyhnali franské posádky z Moravy. Frankovia v tiesni zmenili postoj voči Svätoplukovi a postavili ho na čelo franskej vojenskej výpravy, ktorá mala potlačiť povstanie. Svätopluk však prebehol pred rozhodujúcou bitkou k Mora-

vanom a uštedril Frankom krutú porážku. Počas jeho vlády (871 – 894) sa Veľká Morava stala rozsiahlou ríšou.

872

Máj – jún. Bavorský kráľ Ludovít Nemec sa nehodlal zmieriť s porážkou svojich vojsk na Veľkej Morave a zorganizoval proti Moravanom dve vojenské výpravy. Sasi a Durínčania súčasne udreli proti Čechom a Veľkej Morave. V Čechách dosiahli čiastkové úspechy, ale na Morave neuspeli. Utekajúcich franských vojakov vraj napádali aj slovanské ženy a kyjakmi ich zhadzovali z koní. Druhá výprava pod vedením Karlomana plienila zrejme východné územia Veľkej Moravy. Svätopluk tajne poslal silné vojsko k Dunaju, kde napadol vojsko Bavorov, ktoré tu strážilo kotviace lode a úplne ho zničil.

873

Pred 14. májom. Nový pápež Ján VIII. energicky zakročil proti tým bavorským biskupom, ktorí sa podieľali na odsúdení a uväznení arcibiskupa Metoda. Vyslal dokonca svojho legáta biskupa Pavla z Ancony, aby sa namieste postaral o Metodovo prepustenie a uvedenie do úradu správcu cirkvi na Veľkej Morave. Údajne prepustenému arcibiskupovi doručil aj list, ktorým mu zakázal používať starosloviensky jazyk pri slúžení omší, čo však Metod nerespektoval.

Druhá polovica roka. Vyslanci Svätopluka a Ludovíta Nemca začali rokovania o podmienkach uzavretia mieru medzi Východo-franským kráľovstvom a Veľkou Moravou.

874

Máj. Svätopluk prostredníctvom svojho vyslanca kňaza Jána z Benátok uzavrel vo Forchheime mierovú zmluvu s kráľom Ludovítom Nemcom. V zmysle jej znenia sa vládca Veľkej Moravy zaviazal ku každoročnému plateniu čestného tribútu ríši. Ludovít Nemec naopak prisľúbil, že v budúcnosti nebude zasahovať do vnútorných pomerov na Veľkej Morave. Svätopluk si spomínanou zmluvou uvoľnil cestu k expanzii do okolitých slovanských krajín.

Po roku 874

Svätopluk začal organizovať vojenské výpravy proti kniežatu Vislanov. Navonok svoju expanziu zdôvodňoval tým, že mu ide o šírenie kresťanstva. V týchto expanzívnych snahách ho podporil aj arcibiskup Metod, ktorý prostredníctvom poslov nabádal v Krakove vládcu Vislanov, aby prijal krst dobrovoľne, a tak sa vyhol vojenskému konfliktu. Po jeho odmietnutí Svätopluk pripojil Vislansko k svojej ríši a porazené knieža Metod pokrstil v zajatí.

Pred rokom 876

Pravdepodobne bez potomstva zomrel Príbinov syn Kocel (*okolo roku 830, v Nitre), panónsky knieža, ktorý bol priaznivcom používania slovienskeho jazyka v liturgii a arcibiskupa Metoda. Po jeho smrti sa správy kniežatstva ujal korutánsky vojvoda Arnulf. Kocelom vymrel rod najstarších známych vládcov Nitrianskeho kniežatstva.

879

Prvá polovica roka. Svätopluk poslal do Ríma kňaza Jána z Benátok s posolstvom. Prostredníctvom vyslanca pápež Ján VIII. pozval do Ríma arcibiskupa Metoda, aby sa očistil z herézy, z ktorej ho obvinili bavorskí kňazi.

880

Jún. Na pozvanie pápeža prišli do Ríma posolstvo Svätopluka vedené veľmožom Zemežizňom a arcibiskupom Metodom. Na Svätoplukovu žiadosť pápež Ján VIII. bulou *Industriae tuae* prijal vládcu Veľkej Moravy a jeho ľud pod ochranu sv. Petra, čím fakticky zrovnoprávnil Svätopluka s ostatnými panovníkmi kresťanskej Európy. Na Svätoplukovu výslovnú žiadosť vysvätil švábskeho benediktínskeho mnícha Wichinga za nitrianskeho biskupa a podriadil ho arcibiskupovi Metodovi. Pápež tiež Svätoplukovi oznámil, že Metod je pravoverný muž a naďalej má jeho plnú dôveru. Povolil aj používanie staroslovienciny v liturgii a Svätoplukovi na jeho výslovné želanie umožnil počúvať omše slúžené v latinčine.

881

Wiching hneď po svojom vysvätení za biskupa intrigoval proti arcibiskupovi Metodovi. Nešťítíl sa spísať ani falošnú pápežskú listinu adresovanú Svätoplukovi, ktorou mal údajne pápež zakázať používanie staroslovienčiny v liturgii. Metod stratil trpezlivosť s neposlušným sufragánom Wichingom a poslal ho na misijnú cestu do novopripojených oblastí Potisia, resp. Vislanska. V priebehu tohto roka Metod absolvoval dlhú cestu do Konštantínopolu, kde zrejme informoval o svojej činnosti na Veľkej Morave.

882

Svätopluk odrazil útok Bulharov, ktorí sa snažili získať späť územia v Potisí stratené v dôsledku predchádzajúcich bojov. Po víťaznom ťažení pripojil k svojej ríši rozsiahle oblasti Zátisia (neskôr nazvané nepokrstená Veľká Morava), vďaka čomu mohol kontrolovať obchod so sedmohradskou soľou.

883 – 884

Svätopluk vtrhol s veľkým vojskom do Panónie a úplne tu zničil franskú správu. Jej predstaviteľov dal pozabíjať alebo zmrzačiť a celé jej územie až po riekku Drávu a Viedenský les pripojil k svojej ríši.

884

Svätopluk sa stretol s franským cisárom Karolom Tučným na rokovaníach pri Tullne. Prislúbil, že viac nebude vojensky napádať východofranské územia. Na týchto rokovaníach sa pravdepodobne zúčastnil aj arcibiskup Metod.

- Nitriansky biskup Wiching pokračoval v intrigách voči svojmu predstavenému arcibiskupovi Metodovi. Mohol si to dovoliť aj preto, lebo patril k obľúbencom Svätopluka. Nakoniec Metod potrestal svojho sufragána tak, že ho zbavil biskupskej hodnosti.

885

Svätopluk sa zmieril s korutánskym a panónskym vojvodom Arnulfom a stal sa krstným otcom jeho nemanželského syna Svätopluka (Zuentibolda). Wiching so súhlasom Svätopluka odišiel do Ríma, kde ho pápež Štefan V. znovu ustanovil do biskupskej hodnosti. Využil príležitosť a znovu obvinil Metoda zo

šírenia bludov. Pápež pod dojomom týchto obvinení zakázal používanie staroslovienčiny v liturgii a jazyk ľudu povolil používať iba pri kázňach a výklade biblických textov.

6. apríla. Hlava veľkomoravskej cirkvi arcibiskup Metod zomrel (*okolo roku 815, Solún) v kruhu svojich najbližších učeníkov. S veľkou pietou ho pochovali v katedrálnom chráme Panny Márie. Za svojho najvhodnejšieho nástupcu pokladal Gorazda, ktorý bol vzdelaný nielen v staroslovienskom, ale i v latinskom jazyku.

Začiatok roka 886

Biskup Wiching podporovaný Svätoplukom začal prenasledovať stúpcov staroslovianskeho jazyka pri slúžení omši. Tých, ktorí odmietli prejsť na latinský obrad, vyhнали z krajiny. Niektorých dokonca predali do otroctva. Väčšina prívržencov staroslovienčiny našla útočisko na území Bulharska v Preslavi pri Ochridskom jazere.

890

Kráľ Svätopluk uzavrel vo Viedenskom lese mier s východofranským kráľom Arnulfom. Ten mu následne udelil kniežatstvo Čechov. Svätopluk však kontroloval Čechy už od roku 888, keď zomrel český knieža Bořivoj a jeho synovia Spytihněv a Bratislav boli ešte v detskom veku. Je veľmi pravdepodobné, že Svätopluk sa v tomto čase zmocnil aj Lužíc a Sliezska. Jeho ríša tak dosiahla najväčší územný rozsah.

Pred 891

Podľa tradície zaznamenananej českým kronikárom Kozmasom založil Svätopluk v Nitre pod vrchom Zobor benediktínske opátstvo sv. Hypolita. Iniciátorom založenia bol zrejme biskup Wiching, ktorý bol pôvodne benediktínskym mníchom.

892

Východofranský kráľ Arnulf začal nepriateľsky vystupovať proti Svätoplukovi, ktorý prestal odvádzať dohodnutý tribút, a snažil sa ho vojensky pokoriť. Na čele svojho vojska podporovaný oddielmi kniežata Braslava a starými Maďarmi vtrhol na územia Veľkej Moravy a štyri týždne tu plienil, pričom významnejší vojenský úspech nedosiahol.

Vojenskú výpravu proti Svätoplukovi zopakoval aj v nasledujúcom roku.

894

Leto. Najvýznamnejší panovník Veľkej Moravy kráľ Svätoluk zomrel (*okolo roku 845). Rozsiahlu ríšu zanechal svojim dvom synom. Starší z nich Mojmír II. sa stal ústredným vládcom a mladší Svätopluk II. získal vojvodský údel so sídlom v Nitre. Medzi bratmi panovalo napätie, ktoré neskôr prerástlo do otvoreného nepriateľstva.

895

Jún. České kniežatá využili oslabenie Veľkej Moravy po smrti Svätopluka a na sneme v Regensburgu uznali zvrchovanosť Východofranského kráľovstva. Svoje konanie odôvodnili tým, že Moravia ich kruto utláčali.

896

Príslušníci staromaďarského kmeňového zväzu sa pod tlakom Pečenehov pohli z Eteközu smerom na západ a po prekonaní karpatských priesmykov sa usadili v riedko osídlenom Potisí. Hlavné bojové sily zväzu boli v tom čase zamestnané bojmi s Bulharmi, v ktorých nakoniec utrpeli ťažkú porážku.

898 – 899

Rozbroje medzi Svätoplukovými synmi vyústili do vnútornej vojny, do ktorej sa zamiešali aj Bavori na strane nitrianskeho údelného vojvodu Svätopluka II. Oslobodili ho z obklúčenia a odvedli ho so sebou. Jeho ďalšie osudy sú neznáme.

899

Na základe žiadosti moravského kniežata Mojmíra II. vyslal pápež Ján IX. na Veľkú Moravu svojich legátov, aby tu obnovili správu veľkomoravskej cirkevnej provincie. Pápežskí legáti vysvätili na Morave arcibiskupa a troch biskupov. Arcibiskup sídlil na Morave a jeden z biskupov v Nitre. Sídlá ďalších dvoch biskupstiev nie sú bližšie známe.

899 – 900

Vojenské oddiely Starých Maďarov ako spojenci franského cisára Arnulfa porazili kráľa Berengára a potom plienili v Lombardii (v severnom Taliansku). Pri návrate do Potisia vyplienili a natrvalo obsadili Panónske kniežatstvo, ktoré dovtedy spravoval knieža Braslav.

906

Vojsko Moravanov vedené Mojmirom II. utrpelo ťažkú porážku od Starých Maďarov. Následne bolo dobyté a vypálené hradisko v Mikulčiciach. (Podľa uhorskej historickej tradície sa tak stalo pri Bánhide v Zadunajsku). V boji zrejme padol aj vládca Veľkej Moravy Mojmír II. (*okolo roku 870) a väčšia časť jeho družiny. To spôsobilo zánik štátu a rozpad vyššej cirkevnej organizácie. Nebojové zložky starousadlého obyvateľstva (najmä v južných rovinatých oblastiach) sa postupne dostávali do područia Starých Maďarov.

Slovensko súčasťou arpádovského Uhorského kráľovstva

(10. storočie – 1301)

Ján Lukačka

Ak sme o obyvateľoch naddunajských priestorov doteraz hovorili ako o Slovanoch, od 10. storočia začíname používať etnonymum Slováci, pretože práve v tomto období sa definitívne rozpadá slovanská jazyková jednota a začínajú sa formovať samostatné západoslovenské jazyky – slovenčina, čeština a poľština. Preto ani na území Slovenska nemohli žiť v tomto období ťažko definovateľní Slovania, ako sa to prezentuje v niektorých starších prácach. Uvedomujeme si pritom, že správnejšie by bolo používať pôvodné etnonymum „Sloven“, ktoré bolo živé až do 14. storočia. Potom sa však etnonymum zmenilo na „Slovák“, ktoré pretrvalo až do súčasnosti. Preto kvôli zrozumiteľnosti a ľahšej orientácii hovoríme už od 10. storočia o Slovákoch a krajine, ktorú obývali, nazývame Slovenskom.

Zánikom Veľkej Moravy začiatkom 10. storočia nebola prerušená sídelná kontinuita tunajšieho obyvateľstva, ktoré si udržalo svoj jazyk, kultúru a základné kresťanské zvyky. Po roku 920 začali na územie juhozápadného Slovenska prenikať jazdecké strážne jednotky Starých Maďarov. V polovici 10. storočia Nitru ovládli Arpádovci, no v severnejších oblastiach Slovenska sa uchovali staršie územno-správne jednotky s rôznou mierou závislosti od Starých Maďarov. Arpádovci pri budovaní uhorského štátu cielavedome nadväzovali na staršiu veľkomoravskú územno-správnu organizáciu a využívali aj hospodársky potenciál starousadlého obyvateľstva. O všestrannej recepcii starších slovanských reálií, pre ktoré Maďari dovtedy nemali jazykové vyjadrenie, svedčia dodnes zachované západoslovenské jazykové „výpožičky“ v maďarskom jazyku. Od polovice 10. storočia vzniká v priestoroch prieniku starých Maďarov do starších slovanských sídelných oblastí belobrdský kultúrny horizont ako prejav synkretizmu pôvodne celkom odlišných kultúr.

Jasné kontúry Uhorska sa začali črtáť za vlády prvého uhorského kráľa Štefana I., ktorý sa v zápase o nástupníctvo po otcovi Gejzovi mohol oprieť o vojenskú pomoc slovenských veľmožov a ich družín. Za jeho vlády pokročila kristianizácia najmä maďarského obyvateľstva a vybudovala sa vyššia i nižšia cirkevná organizácia. Nepochybne zo starších tradícií vychádzalo zriadenie údelného vojvodstva v Nitre. Jeho vládcovia vždy pochádzali z dynastie Arpádovcov a v niektorých obdobiach sa stali konkurentmi panujúcich uhorských kráľov. Disponovali totiž vlastným vojskom, razili vlastné mince a v niektorých obdobiach viedli aj samostatnú zahraničnú politiku. Keď začiatkom 12. storočia kráľ Koloman údelné vojvodstvo zrušil, Slováci stratili vlastný územnosprávny rámec pre ďalší vývoj. Pomerne slabou náhradou za túto stratu bolo obnovenie Nitrianskeho biskupstva, ktoré nepochybne nadviazalo na vtedy ešte živú tradíciu z 9. storočia.

Koncom 12. storočia skončila v Uhorsku éra patrimonialneho štátu, v ktorom mal dominantné postavenie kráľ. Patril mu rozhodujúci podiel všetkej osídlenej i neosídlenej pôdy a nerastného bohatstva. Pri svojich rozhodnutiach nemusel dbať na mienku svojich dvoranov. Pomery sa začali rýchlo meniť po smrti Bela III. počas vlády jeho synov Imricha a Ondreja II. Štedré donácie z kráľovských majetkov začali ohrozovať vrstvu kráľovských servientov, ktorí roku 1222 prinútili kráľa Ondreja II. vydať Zlatú bulu. Mala im garantovať staršie zaužívané práva, najmä však dedičnosť ich majetkov. Kráľ však ustanovenia buly nedodržiaval, čo vyvolávalo nespokojnosť jeho prvorodeného syna Bela, ktorý po nástupe na trón začal s dôkladnou revíziou donácií svojho otca a strýka Imricha. V druhej polovici 30. rokov 13. storočia podporil vznik privilegovaných stredovekých miest, ktoré sa mali stať protiváhou rastúcich mocenských ambícií šľachty. Jeho úsilie bolo prerušené ničivým tatárskym vpádom

v rokoch 1241 – 1242, ktorý odhalil vážne nedostatky v systéme obrany krajiny. Po odchode Tatárov kráľ oživil mestotvorný proces a umožnil všetkým šľachticom budovať opevnené sídla (hrady). Okrem toho pozýval hostí z cudziny, ktorí sa mohli usadiť vo vyludnených priestoroch kráľovstva. V krajine sa začalo rozširovať osídľovanie na nemeckom (zákupnom) práve, ktoré bolo výhodnejšie ako staršie zvykové právo.

Emancipácia šľachty pokročila v druhej polovici 13. storočia, keď došlo k zápasu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom V. Klasická feudálna anarchia zavládla v krajine počas panovania Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290), ktorý sa ani po dosiahnutí dospelosti o vládne záležitosti príliš nestaral. Moc na seba strhli príslušníci najvýznamnejších šľachtických rodov, ktorí si postupne vybudovali rozsiahle državy a v nich rozhodovali nezávisle od kráľa. Napriek čiastkovým úspechom sa anarchiu v Uhorsku nepodarilo potlačiť ani poslednému arpádovskému kráľovi Ondrejovi III.

907

4. júla. Pod Bratislavou došlo k bitke medzi Bavormi a Starými Maďarmi. Vojsko Bavorov pod vedením vojvodu Liutpolda utrpelo zdruvujúcu porážku. Okrem samého veliteľa tu zahynulo mnoho významných veľmožov a biskupov. V dôsledku tejto porážky zanikla Východná marka a Maďari získali kontrolu nad územím až po riekou Enžu. Maďarský kmeňový zväz sa stal novým hegemónom Karpatskej kotliny.

Po roku 920

Jazdecké oddiely Starých Maďarov začali prenikať do rovinatých oblastí juhozápadného Slovenska. Na strategicky významných miestach zanechali strážne jednotky, ktorých úlohou bola kontrola tohto priestoru. Svojich mŕtvych bojovníkov pochovávali na malých pohrebiskách v plnej zbroji i s koňom, resp. s jeho časťou.

955

10. augusta. Nemecký cisár Oto I. na hlavu porazil v bitke na rieke Lech pri Augsburgu lúpežiacie oddiely Starých Maďarov. Výpravu približne 12 tisíc bojovníkov viedli vojvodovia Lél, Bulču (Bulcsu) a Šúr (Súr). Väčšina bojovníkov v bitke zahynula alebo sa utopila v rieke. Náčelníkov zajali a potupne popravili. Od tejto udalosti ustali výpravy namierené do nemeckých krajín a Starí Maďari boli nútení prejsť na usadlý spôsob života.

955 – 965

Arpádovec Takšoň (Taksony) využil smrť najbojovnejších staromaďarských náčelníkov pri rieke Lech a postupne zaujal územia, ktoré ovládali. Tak sa stal najmocnejším a najvplyvnejším vládcom v celom kmeňovom zväze. Zmocnil sa aj juhozápadného Slovenska spolu s Nitrou, ktoré do roku 955 ovládal vojvoda Lél.

Okolo 971

Takšoňov syn Gejza sa stal veľkokniežatom so sídlom v Ostrihome. S jeho menom sa spájajú začiatky budovania uhorského štátu. Svoju družinu vyzbrojil podľa západoeurópskych vzorov dvojostými mečmi. Gejzov mladší brat Michal sa stal údelným vojvodom v Nitre.

972

Nemeckí misionári na čele s Brunom zo Sankt Gallenu pokrstili v Ostrihome veľkoknieža Gejzu, jeho rodinu a najvýznamnejších príslušníkov kniežacej družiny. Týmto aktom sa začala kristianizácia Starých Maďarov. V Zadunajsku a na juhozápadnom Slovensku žilo už predtým pôvodné kresťanské obyvateľstvo, ktorého rady sa ešte rozšírili o zajatcov privlečených zo západných krajín.

Pred 995

Údelný vojvoda Michal zrejme už dávnejšie obnovil v Nitre Kostol sv. Emeráma a veľmož Poznan sa postaral o obnovu schátraného opátstva sv. Hypolita na Zobore a daroval mu časť zo svojich rodových majetkov. Vďaka tomu sa stal svetským patrónom kláštora.

995

Do Uhorska prišli českí benediktíni na čele s pražským biskupom Vojtechom a břeňnovským opátom Anastáziom (Astrikom), aby tu pomohli vybudovať cirkevnú organizáciu. Vojtech pri tejto príležitosti udelil Gejzovi a jeho synovi Vajkovi (Štefanovi) sviatosť birmovania. Gejza neskôr odstránil svojho mladšieho brata Michala a do Nitry dosadil syna Štefana. Michalovi synovia Ladislav a Vazul si zachránili život útekou do zahraničia.

996 – 997

Nitriansky údelný vojvoda Štefan a jeho manželka Gizela založili na Nitrianskom hrade pri Kostole sv. Emeráma Nitriansku kapitulou a obdarovali ju majetkami. Pri kapitule sa v priebehu nasledujúceho storočia konávali tzv. božie sudy.

997

Po smrti veľkokniežaťa Gejzu (*okolo roku 945) vzniesol nároky na nástupníctvo šomodský vojvoda Kopáň (Koppány), ktorý tiež pochádzal z rodu Arpádovcov. Okolo neho sa začali zhromažďovať prívrženci pohanstva a vyvolali otvorenú vzburu. Štefan sa uchýlil do opevneného tábora na brehu Hrona pri Bíni. Jeho rady posilnili oddiely domácich veľmožov Poznana a Honta ako aj Orzia. Potom pod velením Vencelína, veliteľa vojen-

ského sprievodu kňažnej Gizely, Kopáňa pri Vespríme (Veszpém) porazili. Štefan odmenil víťazných vojvodov časťou majetkov porazeného Kopáňa ležiacich za riekou Drávou a bohato obdaroval aj kláštor sv. Martina na Pannonhalme.

1000 alebo 1001

25. decembra alebo 1. januára. Pápež Silvester II. so súhlasom nemeckého cisára Ota III. poslal Štefanovi I. kráľovskú korunu, ktorou bol korunovaný za prvého uhorského kráľa. Pravdepodobne pri tejto príležitosti bolo založené Ostrihomské arcibiskupstvo. Takmer celé jeho diecézne územie sa rozprestieralo na území dnešného Slovenska (nepochybne sa pritom rešpektovala vtedy ešte živá tradícia o územnom rozsahu veľkomoravského Nitrianskeho biskupstva). Prvým arcibiskupom sa stal Dominik.

1001 – 1002

Poľský kráľ Boleslav Chrabrý zaujal územie Slovenska až po Dunaj a odovzdal ho do správy Ladislavovi Lysému, staršiemu synovi niekdajšieho údelného vojvodu Michala, ktorý musel uznať poľskú zvrchovanosť. Kráľ Štefan bol nútený preniesť svoje sídlo z Ostrihomu do Stoličného Belehradu (Székesfehérvár), ktorý sa stal tradičným korunovačným mestom uhorských kráľov.

1013 – 1015

Neznámy mních západoeurópskeho pôvodu na pokyn kráľa Štefana spísal *Knihu mravných poučení kráľovičovi Imrichovi*. Popri všeobecne mravných formuláciách sa v knihe objavujú aj praktické rady, ako zachovať Uhorské kráľovstvo v takom rozsahu, ako ho vytvoril Štefan. Budúci kráľ Imrich mal chrániť rôznorodosť svojej krajiny v jazykoch a zvyklostiach, pretože kráľovstvo jediného jazyka a mravu je slabé a krehké.

1029

Staropoľská ríša vybudovaná Boleslavom Chrabrým sa rozpadla. Nitriansky údelný vojvoda Vazul (Vasil), mladší brat Ladislava Lysého, nedokázal obhájiť svoje postavenie a musel sa poddať kráľovi Štefanovi I. Ten ho dal uväzniť v Nitre.

1030

Moravský knieža Břetislav ako spojenec nemeckého cisára Konráda II. vtrhol do Uhorska, pričom ohrozovo Nitriansko. Konrád sa dostal cez Zadunajsko až k Ostrihomu, na spiatočnej ceste ho až po Viedeň znepokojovalo kráľovské vojsko.

Pred 1031

Kráľ Štefan I. vydal druhú knihu zákonov, v ktorej sa zaviedla povinnosť platenia desiatkov biskupom a budovanie farskej organizácie na území celého kráľovstva. Každých 10 osád malo na vlastné náklady postaviť farský kostol, zabezpečiť ho potrebným majetkom a farské hospodárstvo živým inventárom. Odev a bohoslužobné rúcha mal zabezpečiť kráľ, kňazov a knihy biskupi.

1031

2. september. Kráľovič Imrich (*asi roku 1007) utrpel na poľovačke na diviaka smrteľné zranenia a zomrel bez potomstva. Kráľ Štefan I. krátko nato prikázal oslepiť v Nitre uväzneného Vazula, aby ho tak vylúčil z nástupníctva na uhorský trón. Vazulovi synovia Levente, Ondrej a Belo ušli do cudziny.

1031 – 1032

V jaskynke neďaleko Zoborského kláštora v chýre svätosti zomrel Svorad (Ondrej), benediktínsky mních a pustovník. Rehoľné rúcho dostal od opáta Filipa, ale s jeho povolením sa zdržiaval mimo kláštora. Viedol odriekavý život, odopieral si odpočinkov a ťažko pracoval v lese. Navyše na svojom tele nosil na znak kajúcnosti kovovú reťaz. Pochovali ho v Chráme sv. Emeráma v Nitre.

Okolo 1034

Zbojníci prepadli a zaškrtli pustovníka Benedikta a jeho telo hodili do Váhu. Mylne sa totiž nazdávali, že nazhromaždil z milodarov vo svojom jaskynnem príbytku na Skalke pri Trenčíne veľký majetok. Až po roku sa našlo Benediktovo telo a bolo pochované po boku jeho učiteľa Svorada (Ondreja) v Nitre.

1038

15. augusta. Zomrel Štefan I. (*okolo roku 970, asi Ostrihom), zakladateľ Uhorského

kráľovstva. Pochovali ho v kráľovskej kaplnke blahoslavenej Panny Márie v Stoličnom Belehrade v kamennom sarkofágu z rímskych čias. Jeho nástupcom na tróne sa stal Štefanov synovec Peter Orseolo, ktorý však nebol veľmi obľúbený.

1041

September. Palatín Aba využil všeobecnú nespokojnosť s vládou Petra Orseola a zvrhol ho z trónu. Pod menom Samuel sa sám ujal vlády. Peter ušiel k nemeckému kráľovi Henrichovi III. a hľadal uňho pomoc pri znovuzískaní uhorského trónu.

1042

Február. Kráľ Samuel Aba podporovaný nemenovaným nitrianskym údelným vojvodom podnikol neúspešný vojenský útok na územie Východnej marky a do Korutánska.

September. Nemecký cisár Henrich III. a jeho spojenec české knieža Břetislav vtrhli do Uhorska, aby dosadili zvrhnutého Petra Orseola na uhorský trón. Obsadili Bratislavu a juhozápadné Slovensko až po rieku Hron. Dobyté územia odovzdali do správy Domoslavovi, synovi Ladislava Lysého. Po odchode cudzích vojska však Samuel Aba Domoslava z Nitry vyhnal.

1044

Marec – apríl. Podozrievavý kráľ Samuel Aba nechal v čase Veľkého pôstu v Čanáde popraviť 50 veľmožov, ktorých považoval za svojich odporcov.

jún – júl. Henrich III. znovu vtrhol na čele silného vojska do Uhorska, aby dosadil na trón zvrhnutého kráľa Petra. V bitke pri Menfő v Rábskej župe sa cisárovi podarilo poraziť vojsko kráľa Samuela Abu, ktorý po prehratej bitke ušiel z bojiska. V Heveši ho dostihli prívrženci kráľa Petra a zabili ho. Peter Orseolo sa znovu ujal vlády v Uhorsku.

1045

26. mája. Nemecký kráľ Henrich III. po prísaha vernosti v Stoličnom Belehrade odovzdal Uhorsko ako léno kráľovi Petrovi Orseolovi, čo v krajine vzbudilo všeobecné pohoršenie. Kráľovskú korunu a kopiju sv. Mórica, ktoré predstavovali symboly moci Štefana I. poslal Henrich do Ríma.

1046

Proti vláde kráľa Petra vypuklo v priebehu leta v Zátisi pohanské povstanie. Povstalci sa chceli vrátiť k starým slobodám (pohanstvu) a na uhorský trón povolali Vazulových synov Ondreja a Leventeho, ktorí žili v Kyjevskej Rusi. V priebehu septembra sa Ondrej vydal do Uhorska a blížil sa na čele vojska k Budínu. Tu ho chceli privítať zhromaždení biskupi, ale prepadli ich pohanskí povstalci a viacerých z nich zabili. Medzi obeťami boli aj čanádske biskup Gerard a Bystrík, ktorý bol pravdepodobne svätiacim biskupom v Nitre. Koncom septembra bol za uhorského kráľa korunovaný Ondrej I.

Asi 1048

Kráľ Ondrej I. povolal z Poľska svojho brata vojvodu Bela a odovzdal mu do správy tretinu kráľovstva, t. j. 15 kráľovských komítátov. Z nich 11 tvorilo Nitrianske údelné vojvodstvo a zvyšné 4 menšie Biharské údelné vojvodstvo. Sídлом Bela sa stala Nitra, kde mal vlastný dvor a disponoval aj vojenskou družinou.

1051

Nemecký cisár Henrich III. a jeho spojenec český knieža Břetislav I. znovu vpadli do Uhorska. Cisár sa snažil zaujať Zadunajsko a Břetislav bez väčších problémov obsadil juhozápadné Slovensko. Neúspech cisára v Zadunajsku však prinútil aj Břetislava vzdat sa dobytého územia.

1052

Leto. Cisár Henrich III. sa na čele vojska podporovaného loďstvom dostal až k Bratislavskému hradu a celých 8 týždňov ho bezvýsledne obliehal. Zručný potápač Zotmund navráťal a potopil mnoho cisárskych lodí. Uzmieriť bojujúce strany prišiel osobne aj pápež Lev IX. Mier sa však podarilo uzavrieť až v nasledujúcom roku.

1054

16. júla. *Pápežský legát kardinál Humbert položil na oltár Hagie Sofie v Konštantínopole bulu obsahujúcu cirkevnú kľatbu nad konštantínopolským patriarchom, čo viedlo k rozkolu medzi východnou (gréckou) a západnou (latinskou) cirkvou.*

1057

Kráľ Ondrej I. nechal korunovať za kráľa svojho štvorročného syna Šalamúna, čím porušil pôvodnú dohodu, podľa ktorej mal byť jeho nástupcom mladší brat, nitriansky a biharský údelný vojvoda Belo.

Pred 1059

Vojvoda Belo začal v Nitre raziť vlastné mince (vojvodské denáre), ktoré boli vďaka bohatým náleziskám striebra v stredoslovenskej oblasti hodnotnejšie ako súčasné kráľovské peniaze.

1059

24. januára. *Pápež Mikuláš II. vydal dekrét o voľbe pápeža, ktorým vylúčil zasahovanie cisára a rímskej šľachty do tohto procesu. V budúcnosti pápeža volilo kolégium kardinálov.*

Druhá polovica roka. Kvôli zhoršujúcim sa vzťahom s bratom Ondrejom I. ušiel vojvoda Belo do Poľska k svojmu švagrovi Boleslavovi II. Smelému, aby od neho získal vojenskú pomoc.

1060

Začiatkom roka sa údelný vojvoda Belo vrátil späť do Uhorska. Na jeseň potom s poľskou pomocou pri rieke Tise porazil svojho brata Ondreja I., ktorý ušiel z bojiska, ale po páde z koňa sa zranil a dostal do zajatia, kde zakrátko zomrel (*okolo roku 1015, asi Nitra). Dňa 6. decembra bol Belo korunovaný za nového kráľa.

1061

V Potisí opäť vypukla pohanská vzbura vedená Jánom, synom Vatu. Belo I. po jej potlačení zvolal do Stoličného Belehradu zhromaždenie, kde navrhol viacero reformných opatrení. Okrem iného nariadil preložiť trhové dni z nedele na sobotu, aby sa zvýšila účasť ľudí na bohoslužbách.

1063

Jeseň. Kráľ Belo I. zomrel 11. septembra pri Mošoni (*pred rokom 1020), keď tiahol proti nemeckému vojsku Henricha III. Cisár dosadil na uhorský trón bez väčšieho odporu Ondrejovho desaťročného syna Šalamúna. Belovi synovia Gejza, Ladislav a Lampert ušli do Poľska. Koncom septembra sa však posilnení vojenskými oddielmi ich ujca Boleslava

II. Smelého vrátili do Nitrianskeho údelného vojvodstva.

1064

20. januára. Podľa mieru uzavretého v Rábe (Győr) pripadlo Nitrianske údelné vojvodstvo Gejzovi a Biharské údelné vojvodstvo Ladislavovi, synom Bela I. a Šalamún zostal uhorským kráľom. Údelní vojvodovia Gejza a Ladislav vládli vo svojich údeloch relatívne nezávisle od kráľovskej moci.

Okolo 1064

Pätkostolský biskup Maurus (pôvodom pravdepodobne z okolia Nitry) dokončil legendu o najstarších svätcoch z územia Slovenska – sv. Svoradovi (Ondrejovi) a Benediktovi.

1067

České vojsko prepadlo a vyplienilo okolie Trenčína. Kráľ Šalamún spolu s vojvodom Gejzom vpadli na Moravu, kde tiež plienili.

1072 – 1073

Vzťahy medzi údelnými vojvodami Gejzom a Ladislavom a kráľom Šalamúnom sa začali zhoršovať. Gejza bol nútený poslať bratov Ladislava a Lamperta do Ruska, Čiech a Poľska so žiadosťou o vojenskú pomoc.

1074

14. marca. Vojsko údelných kniežat vojvodov Gejzu a Ladislava posilnené oddielmi olomouckého údelného vojvodu Ota porazilo v bitke pri Mogyoróde kráľa Šalamúna. Gejza sa stal novým uhorským kráľom, pričom mladšiemu bratovi Ladislavovi pripadol údel v Nitriansku a najmladšiemu Lampertovi v Biharsku. Porazenému Šalamúnovi zostali iba hrady Bratislava a Mošon, pri obrane ktorých očakával pomoc cisára Henricha IV.

1075

Marec. *Pápež Gregor VII. vyhlásil tzv. dictatus papae, ktorým postuloval nárok na zvrchovanosť pápežskej moci. Týmto aktom zakázal akúkoľvek laickú investitúru (dosadzovanie do cirkevných úradov), čím vyvolal dlhoročné spory so svetskou mocou.*

• Gejza I. založil v Hronskom Svätom Beňadiku benediktínske opátstvo a štedro ho obdaroval majetkami v Tekove a v Potisí. Kláštor sa neskôr stal významným centrom

stredovekého písomníctva a vzdelanosti. Od začiatku 14. storočia sa stal aj hodnoverným miestom, kde sa vyhotovovali listiny o dôležitých právnych pokonaniach.

1077

28. január. *V rámci boja o investitúru sa nemecký kráľ Henrich IV. na hrade Canossa v rúchu kajúcnika podrobil pápežovi Gregorovi VII. a dosiahol tak zrušenie cirkevnej kliatby, ktorú nad ním pápež vyriekol.*

25. apríl. Zomrel kráľ Gejza I. (*pred rokom 1040). Pochovali ho vo Vacove. Za nového kráľa korunovali jeho mladšieho brata Ladislava I. Ten zveril správu údelu v Nitre najmladšiemu bratovi Lampertovi. V Bihari sa stal údelným vojvodom Šalamúnov syn Dávid.

1080

Zosadený kráľ Šalamún odovzdal Ladislavovi I. Bratislavský hrad a podrobil sa mu. Ladislav ho zato obdaroval niektorými majetkami a príjmami. Neumožnil mu však zúčastňovať sa na výkone moci. Po krátkom čase sa Šalamún stal organizátorom protikráľovskej vzbury, ktorá sa skončila jeho uväznením vo Visegráde.

1083

V polovici júla boli v Nitre vyhlásení za svätých pustovníci Svorad (Ondrej) a jeho žiak Benedikt. Noví svätci sa zároveň stali spolupatrónmi tunajšieho starobylého Chrámu sv. Emeráma. V polovici augusta sa svätcom stal aj prvý uhorský kráľ Štefan a začiatkom novembra aj jeho syn Imrich.

1091

Jar. *Ladislav I. na základe žiadosti svojej sestry Heleny, vdovy po chorvátskom kráľovi Zvonimírovi, vtrhol do Chorvátska, aby tu ukončil boje o trón. Severnú časť krajiny (Slavónsko) pripojil k Uhorsku.*

September. Kráľ Ladislav I. povolil českému kniežatu Břetislavovi, aby sa usadil na západnej hranici Uhorska v okolí Bánova na Morave neďaleko Trenčína aj so svojou 2-tisícovou družinou. Břetislav sem ušiel zo strachu pred svojím otcom, českým kráľom Vratislavom II.

1092

20. máj. Na cirkevnej synode zvolanej z iniciatívy kráľa Ladislava I. boli vyhlásené mnohé nariadenia týkajúce sa cirkvi, ale aj laikov (celibát kňazov, zákaz pohanských prežitkov, obmedzenia práv izmaelitov a židov, ustanovenia o miestach, kde sa môžu konať tzv. božie súdy atď.)

1095

29. júla. Zomrel kráľ Ladislav I. (*okolo roku 1040). Jeho nástupcom sa stal synovec Koloman, ktorý sa vrátil domov z poľského exilu. Mladšiemu Kolomanovmu bratovi Álmošovi sa ušlo Nitrianske údelné vojvodstvo.

26. november. *Pápež Urban II. vyzval kresťanov, aby oslobodili Svätú zem z rúk moslimov. Jeho výzva viedla k organizovaniu viacerých križiackych výprav na Blízky východ.*

1096

Jún. Začiatkom júna sa z Čiech priblížil k Nitre oddiel križiakov smerujúci do Svätej zeme pod vedením Folkmara s úmyslom usporiadať pogrom na komunitu tunajšieho židovského obyvateľstva. Oddiely Nitrančanov však rozhodným zásahom rozprášili rabujúcich križiakov.

Začiatok 12. storočia

Pravdepodobne na podnet kráľa Kolomana (niektorí autori hovoria o Ladislavovi I.) vzniklo najstaršie uhorské kronikárske dielo nazvané *Gesta Hungarorum vetera*, ktoré sa však nezachovalo. Vieme o ňom iba vďaka okolnosti, že z neho čerpali neskorší kronikári.

1104

Prvá ostrihomská cirkevná synoda ustanovila, aby spory duchovných osôb v cirkevných záležitostiach riešili výlučne cirkevné súdy. Zakázala tiež ženit sa už vysväteným kňazom.

1108 september

Nitriansky údelný vojvoda Álmoš po troch rokoch pobytu v exile vtrhol s vojskom nemeckého cisára Henricha V. a českého kniežata Svätopluka do Uhorska. Cisár začal obliehať Bratislavu a Svätopluk plienil na Považí. Vojenské akcie sa napokon skončili

prímerím. Henrichovi V. sa podarilo zmieriť kráľa Kolomana s jeho bratom Álmošom.

- Krátko po odchode cisára z Uhorska však kráľ prikázal oslepiť Álmoša i jeho maloletého syna Bela, čím Nitrianske údelné vojvodstvo zaniklo.

1109

Február. Český knieža Svätopluk a jeho mladší brat olomoucký údelný vojvoda Oto II. Čierny znovu vtrhli na juhozápadné Slovensko a prenikli až k Nitre. Tu okrem iného spustošili aj majetky Zoborského kláštora.

Okolo 1110

Kráľ Koloman, vychádzajúc zo staršej veľkomoravskej tradície, obnovil biskupstvo v Nitre. Keďže juhozápadné Slovensko bolo už celé storočie súčasťou Ostrihomskej diecézy, nitrianski biskupi sa museli uspokojiť s územím Nitry a jej najbližšieho okolia a vzdialeným trenčianskym komitátom.

1111

Pred 1. septembrom. Na žiadosť zoborského opáta Godofreda poprední nitrianski veľmoži prisahou potvrdili platnosť donácie kráľa Štefana I. pre Zoborské opátstvo. Podľa nej kláštora patrila tretina všetkých kráľovských mýt vybraných v Nitre a na rieke Váh až po Trenčín.

1113

pred 1. septembrom. Z iniciatívy zoborského opáta Godofreda prikázal kráľ Koloman vyhotoviť súpis všetkých majetkov kláštora v oblasti Ponitria, Požitavia, Považia a v Turci a presne vyznačiť ich hranice. Takto vznikol veľký súbor miestnych a chotárnych názvov, ktoré celkom jednoznačne svedčia o vyvinutom slovenskom osídlení v spomínaných regiónoch.

Pred 1116

Kráľ Koloman zákonnými článkami upravil vzťahy medzi kresťanským a židovským obyvateľstvom krajiny. Okrem iného nariadil, aby sa o väčších finančných transakciách medzi kresťanmi a židmi vyhotovovali písomné svedectvá.

1116

13. mája. Po smrti kráľa Kolomana (*okolo roku 1070) nastúpil na trón jeho syn Šte-

fan II. Krátko nato, v dôsledku vojenskej porážky, musel českému kniežatu Vladislavovi I. odstúpiť územie medzi Bielymi Karpatmi, riekou Moravou, Olšavou a Veličkou, ktoré sa stalo trvalou súčasťou českého štátu (Moravy).

1119

V Bologni bola založená prvá univerzita v Európe. Jej chýrna právnická fakulta sa postupne stala vyhľadávaným miestom štúdia aj pre študentov z Uhorska.

1122

23. september. *Vo Wormse uzavrel pápež Kalixt II. s nemeckým cisárom Henrichom V. dohodu, tzv. Wormský konkordát, ktorým sa skončil boj o investitúru; cisár sa vzdal investitúry a súhlasil s kanonickou voľbou biskupov a opátov. Po voľbe mal však panovník právo uviesť zvoleného hodnostára do jeho úradu.*

1123

Uhorskí veľmoži na čele s Kozmom z rodu Poznanovcov odmietli podporovať kráľa Štefana II. počas vojenského ťaženia v Haliči a hrozili odchodom domov. Šlo o prvý zaznamenaný prípad odporu aristokracie voči rozhodnutiu panovníka vo včasnostredovekom Uhorsku.

Okolo 1130

Veľmož Lampert z rodu Hontovcov založil na svojom majetku v Bzovíku benediktínsky kláštór sv. Štefana a obdaroval ho rozsiahlymi majetkami. Zakladacia listina potvrdzuje, že iba malú časť svojej majetkovej držby získal Lampert od arpádovských kráľov alebo od drobnejších pozemkových vlastníkov. Väčšina majetkov, darovaných kláštóru, tvorila veľmožov dedičný rodový majetok pochádzajúci zrejme ešte z preduhorského obdobia.

1131

1. marca. Zomrel kráľ Štefan II. (*roku 1101). Keďže bol bezdetný, o dva mesiace korunovali za nového kráľa slepého Bela II. Na krajinskom sneme zvolanom do Arađu došlo k surovému zúčtovaniu s časťou veľmožov, ktorí údajne súhlasili s oslepením Bela a jeho otca Álmoša. Obeťou týchto represálií sa stal

aj veľmož Lampert a jeho syn Mikuláš z rodu Hontovcov.

1143

Jágerský biskup Martýrius vysvätil novoza-ložený benedikťínsky kláštor Panny Márie v Krásnej nad Hornádom. Založili ho pravdepodobne príslušníci veľmožského rodu Abovcov.

1146

Koniec marca – začiatok apríla. Po smrti Bela II. (*okolo roku 1108) sa nezákonný syn kráľa Kolomana Boris vytrvalo usiloval o uhorský trón. Pomocou najatých nemeckých žoldnierov sa síce zmocnil Bratislavského hradu, ale nový kráľ Gejza II. ľahko vytlačil jeho ozbrojencov z krajiny.

Okolo polovice 12. storočia

Arabský geograf a cestovateľ al Idrísí vo svojom opise európskych krajín spomína aj Uhorsko. Ako veľké, ľudnaté a významné mestá uvádza Nitru a Bratislavu.

1156

Ostrihomský arcibiskup Martýrius daroval cirkevný desiatok zo 70 dedín v Ostrihomskom, Tekovskom, Hontianskom a Nitrianskom archidiakonáte Ostrihomskej kapitule a jej kanonikom s podmienkou, že sa budú každý deň modliť pri novozriadenom oltári v Kostole Panny Márie.

Pred 1160

Na pozvanie kráľa Gejzu II. sa v Sedmohradsku a na Spiši usadili prví saskí osadníci. V menšej miere sa medzi novými hosťami objavili aj Valóni. Hostia sa mohli riadiť podľa právnych zvyklostí svojej domovskej krajiny.

1162

31. marec. Zomrel uhorský kráľ Gejza II. (*roku 1130). Za nového kráľa korunovali jeho najstaršieho syna Štefana III. Byzantský cisár Manuel súčasne presadil voľbu protikráľa Ladislava II. (Štefanovho brata), ktorý však krátko nato zomrel.

1169

Uhorský kráľ Štefan III. sa z podnetu pápežského legáta kardinála Manfreda zaviazal, že bez predbežnej porady s pápežom nebude v budúcnosti zosadzovať ani prekladať bis-

kupov či kráľovských prepoštov a opátov a cirkevné majetky nedá do užívania svet-ským osobám.

Pred 1171

Štefan III. založil v Jasove premonštrátsky kláštor sv. Jána Krstiteľa a obdaroval ho majetkami v blízkom okolí.

1172

Po smrti kráľa Štefana III. (*roku 1147) ostrihomský arcibiskup Lukáš a najvyšší dvorskí hodnostári určili za nástupcu jeho mladšieho brata Bela III., ktorý dlhodobo žil na cisárskom dvore v Byzantsku. Za kráľa ho korunoval až začiatkom nasledujúceho roka kaločský arcibiskup.

1183

Uhorský kráľ Belo III. daroval Nitrianskemu biskupstvu tretinu z trhových poplatkov vybraných v Nitre, tretinu výnosu z troch mýtnych staníc (v dnešných Nových Zámkoch, oproti Zoboru a v Turci) a tri lode soli.

Pred 1185

Ťažko zranený šľachtic Stojslav z rodu Poznanovcov vo svojom testamente daroval väčšinu svojich dedičných rodových majetkov (medzi nimi aj dnešnú Radošinu) Zoborskému kláštoru. Jeho sídlo (opevnený dvorec s rotundou sv. Juraja v chotári Nitrianskej Blatnice) spustlo.

Okolo 1185

Kráľ Belo III. pred zás nubami s francúzskou princeznou Margitou Kapetovou nechal vyhotoviť súpis svojich kráľovských príjmov. Okrem dôchodkov zo 72 kráľovských žúp, z výmeny mincí, mýtnych a colných poplatkov, príjmu z predaja soli a dane od hostí sem zarátal aj príjmy jednotlivých biskupstiev, z ktorých najchudobnejšie, vzhľadom na nepatrnú rozlohu diecézneho územia, bolo Nitrianske. Malo príjem iba 300 hrivien ročne.

1188

Vyhnaný haličský knieža Vladimír sa uchýlil do Uhorska pod ochranu Bela III. Ten na čele uhorského vojska obsadil Halič a za miestodržiteľa vymenoval svojho mladšieho

syna Ondreja. Týmto sa začali tri desaťročia trvajúce boje o vládu nad touto krajinou.

1189

Máj. V poľnom tábore pri Bratislave (na území dnešnej Petržalky) sa pod vedením rímskeho cisára Fridricha I. Barbarossu zhromažďovali vojská 3. križiackej výpravy smerujúce do Svätej zeme.

Okolo 1190

Na strieborných denároch Bela III. sa po prvý raz vyskytol dvojramenný kríž umiestnený v štíte ako panovnícky erb, ktorý okrem celouhorskeho symbolizoval aj slovenské územie.

1192

27. jún. Za prítomnosti pápežského legáta Gregora bol vo Veľkom Varadíne vyhlásený za svätého uhorský kráľ Ladislav I. Neskôr sa stal symbolom rytierstva a často bol zobrazovaný ako bojovník proti pohanským Kumánom.

1196

23. apríl. Po 25 rokoch vlády zomrel kráľ Belo III. (*roku 1148), ktorý patril k najvýznamnejším panovníkom z rodu Arpádovcov na uhorskom tróne. Jeho smrťou končí obdobie trvania patrimoniálnej monarchie, kde kráľ rozhodoval o všetkých významných záležitostiach autokraticky. Po Belovi nastúpil na trón jeho starší syn Imrich I., ktorý bol za kráľa korunovaný už roku 1194.

1199

10. marec. Kráľ Imrich I. nechal zhabať zakladacie listiny Leleského prepoštstva uložené vo Vacovskej katedrále, pretože vacovského biskupa Boleslava, zakladateľa kláštora, podozrieval z účasti na protikráľovskom sprisahaní organizovanom kráľovým mladším bratom vojvodom Ondrejom.

Prelom 12. a 13. stor.

Na území Slovenska žilo okolo 200- až 250-tisíc obyvateľov. Celkový počet obyvateľstva Uhorska dosiahol okolo 2 miliónov.

Po 1200

Neznámy notár kráľa Bela III., zvaný Anonymus, na základe starších prameňov, ústnej tradície, ale i vlastnej fantázie, spísal najstaršie dejiny Uhrov (Maďarov).

1203

Október. Kráľ Imrich pre zjavné pokusy o podkopanie kráľovskej autority zajaľ pri Varaždíne svojho mladšieho brata Ondreja a jeho manželku Gertrúdu. Ondreja uväznil a Gertrúdu poslal späť k otcovi do Merána v severnej Taliansku.

1204

január – apríl. Alexander z rodu Hont-Poznanovcov (syn nitrianskeho župana Tomáša, zakladateľa rodu grófov zo Sv. Jura a Pezinka) so svojimi prívržencami vyslobodil vojvodu Ondreja a svojho brata Sebeša z väzenia v Ostrihome. Chorý kráľ Imrich už nemal dost síl na potrestanie tohto skutku.

24. apríl. Pápež Inocent III. povolil premiestniť Prepoštstvo sv. Spasiteľa z Bratislavského hradu do podhradia, pretože početné návštevy kostola ohrozovali bezpečnosť kráľovského hradu.

September. Zomrel uhorský kráľ Imrich (*roku 1174). Formálne na trón nastúpil jeho maloletý syn Ladislav III., no skutočným vládcom sa stal regent Ondrej II.

1205

29. máj. Za uhorského kráľa korunovali Ondreja II. Cestu na trón mu definitívne uvoľnila smrť 5-ročného Imrichovho syna Ladislava III. Ondrejova vláda sa niesla v znamení neustálych bojov o Haličské kráľovstvo, ktoré vyčerpávali nielen kráľovskú pokladnicu, ale vyvolali všeobecnú nespokojnosť kráľovských servitov (šľachty) i cirkvi.

1206 – 1217

Kráľ Ondrej II. štedrými donáciami majetkov v Bratislavskej a Nitrianskej župe odmenil všestranné služby svojich verných dvoranov, nitrianskeho župana Tomáša a jeho synov Alexandra a Sebeša (predkov svätajurských a pezinských grófov), čím sa títo šľachtici zaradili k najmajetnejším rodom na území Slovenska.

Okolo 1208

Kráľ Ondrej II. obdarúval svojich obľúbenecov z radov veľmožov rozsiahlymi majetkami, neraz aj celými župami. Pod vplyvom kráľovnej Gertrúdy boli na kráľovskom dvore uprednostňovaní cudzinci, čo vyvolávalo

medzi uhorskou aristokraciou hnev voči nim a kráľovnej.

1212

26. september. *Cisár Fridrich II. vydal Zlatú bulu sicílsku, ktorá nanovo upravila vzťahy českého štátu k Svätej rímskej ríši. Čechy boli definitívne povýšené na kráľovstvo.*

1213

28. september. Sprisahanci z radov najvyššej dvorskej aristokracie využili neprítomnosť kráľa a počas poľovačky v Pilišských horách zavraždili kráľovnú Gertrúdu (*okolo roku 1190, Meráno). Vyčítali jej najmä okaté uprednostňovanie cudzincov z jej sprievodu pri udeľovaní hodností a majetkov. Kráľovi Ondrejovi II. sa do konca svojej vlády nepodarilo potrestať všetkých vinníkov.

1213 – 1229

Sudcovia (župani), ktorí nevedeli rozhodnúť komplikované súdne spory, posielali sporné stránky do Veľkého Varadína, kde sa obvinení museli podrobiť skúške žeravým železom pred tzv. božím súdom. Výsledok bol zaznamenaný do registra, v ktorom sa nachádzajú aj stránky z územia Slovenska.

1214

Ondrej II. nechal korunovať za kráľa svojho prvorodeného syna Bela. Na Spiši sa stretol s krakovským kniežatom Leškom Bielym a uzavrel s ním spojenectvo proti haličskému kniežatu Vladislavovi.

1217

Omodej z rodu Hont-Poznanovcov pred odchodom na križiacku výpravu založil na svojom rodovom majetku v Bíni premonštrátsky kláštor Panny Márie a obdaroval ho nevelkými majetkami.

1217 – 1218

Uhorský kráľ Ondrej II. sa na čele vybraného vojska zúčastnil na križiackej výprave do Svätej zeme. Viac ako boju sa kráľ venoval nadväzovaniu diplomatických kontaktov a zhromažďovaniu relikvií. Počas jeho neprítomnosti krajinu spravovali kráľovi verní baróni na čele s ostrihomským arcibiskupom Jánom. Konkurenčné zoskupenie veľmožov sa však odmietlo podriaďiť týmto správcom

a zápas skončil vyhnaním arcibiskupa Jána z krajiny a rozvratom kráľovských financií.

1222

Začiatok mája. Ondrej II. privilegálnou listinou potvrdil výsady kňazského stavu. Duchovné osoby nepodliehali svetským, ale iba cirkevným súdom a nemuseli platiť kráľovskú daň.

Pred 29. májom. Ondrej II. pod tlakom kráľovských servientov vydal Zlatú bulu, v ktorej garantoval základné práva uhorskej šľachty (najmä dedičnosť a ochranu jej majetkov) udelené ešte Štefanom I. Bula okrem toho obsahuje články zakazujúce darovania veľkých majetkov, zákaz udeľovania dvorských hodností cudzincom, kumuláciu hodností v rukách jednotlivcov, právo servientov na riadny súd a záväzok kráľa zvolávať každoročne zhromaždenia na sviatok sv. Štefana do Stoličného Belehradu.

1223

29. marca. Pápež Honorius III. vyzval kráľa Ondreja II., aby nezanedbával platenie desiatkov cirkvi. S rovnakou výzvou sa obrátil aj na županov, barónov a všetkých obyvateľov Uhorského kráľovstva.

Máj – jún. *Mongoli na čele s Džingischánom porazili na rieke Kalke vojská ruských kniežat a ich spojencov Kumánov, čím si otvorili cestu k výbojom do stredovýchodnej Európy.*

• *Pápež Honorius III. schválil regulu žobravej rehole menších bratov (františkánov), ktorá sa zakrátko nato rozšírila po celej Európe.*

1224

Nitriansky biskup Jakub založil na Skalke pri Trenčíne malé benediktínske opátstvo na mieste, kde pustovníčil a zahynul sv. Benedikt. Na obživu mníchov vyčlenil dedinu Újazd, dve vinice v chotári Nitry, usadlosť v dedine Skala a päťdesiatinu zo svojho biskupského cirkevného desiatku.

1226 – 1234

Začal sa dlhotrvajúci spor medzi panonhalským opátom Urošom (Uriášom) a poddanými kláštora z Diakoviec, do ktorého zasahovala okrem domácich svetských a cirkevných súdov aj Rímska kúria. Poddaní kláštora odopierali plniť stupňujúce

sa nároky opáta na robotné a dovtedy neobvyklé služobné povinnosti. Napokon však museli prijať rozhodnutie súdu a podriať sa opátovi.

1229

Provinciál Nemeckej provincie františkánov Ján poslal do Uhorska prvých rehoľníkov tejto žobravej rehole. Už v nasledujúcom roku vznikla samostatná uhorská provincia františkánov, ktorí sa následne začali usadzovať vo väčších sídlach mestského charakteru (Bratislava, Trnava, Nitra). Neskôr sa v Uhorsku objavili aj príslušníci ďalšej žobravej rehole dominikáni.

1233

20. august. Kráľ Ondrej II. uzavrel s pápežským legátom Jakubom Berežským dohodu, v ktorej sa zaviazal rešpektovať výsady cirkvi v Uhorsku. Prislúbil tiež nepripustiť do úradov židovských a saracénskych finančníkov. Platnosť dohody potvrdili aj najvyšší dvorskí hodnostári.

• Kráľ Ondrej II. schválil dohodu medzi Ostrihomskou kapitulou a nemeckými hosťami zo Sebechlebov týkajúcu sa ich záväzkov voči svojej vrchnosti. Nemci sa totiž predtým proti požiadavkám kapituly vzbúрили a na kráľov príkaz boli zo Sebechlebov vyhnaní.

1235

21. september. Zomrel uhorský kráľ Ondrej II. (*okolo roku 1177). Ostrihomský arcibiskup v Stoličnom Belehrade korunoval za jeho následníka mladšieho kráľa Bela IV., ktorý patril ku kritikom a oponentom otcovej politiky v kráľovstve.

1238

Uhorský kráľ Belo IV. udelil hosťom, usadeným v Trnave, mestské privilégia podľa vzoru Stoličného Belehradu. Pravdepodobne v tom istom čase udelil podobné výsady aj Banskej Štiavnici, Krupine a Zvolenu, ktoré sa však počas tatárskeho vpádu stratili.

1239

Uhorský kráľ Belo IV. súhlasil s tým, aby sa do východných, riedko osídlených oblastí Uhorska prisťahovali pohanskí Kumáni, vedení náčelníkom (kniežaťom) Kutenom. Neskôr sa kráľ rozhodol usídlit Kumánov aj

na iných, hustejšie osídlených miestach krajiny, čo vyvolalo odpor miestneho obyvateľstva i šľachty.

1240

10. september. Belo IV. udelil mestské výsady uhorským a nemeckým hosťom usadeným v podhradí komitátneho hradu Starý Tekov. Hradskí vojaci, ktorí dovtedy žili na tomto území, sa mohli buď odsťahovať, alebo sa stať členmi mestskej komunity.

1241

11. apríl. Tatári pod vedením Batuchána pri rieke Slanej na hlavu porazili kráľovské vojsko. Iba kráľovi Belovi IV. sa s menším oddielom podarilo vyviaznuť a ujsť do bezpečia.

• Koncom mesiaca druhý prúd Tatárov pod vedením Orduchána, ktorý predtým zvíťazil v Sliezsku nad Henrichom Pobožným, prenikol pri Trenčine na územie Slovenska a spustošil husto obývané juhozápadné Slovensko.

1242

2. február. Po niekoľkomesačnom obliehaní stále ešte odolávali Tatárom dobre opevnené mestá a hrady (Nitra, Bratislava, Komárno, Filakovo, Abovský Novohrad). Úspešne sa dokázali brániť aj jednoduchí ľudia v horskom prostredí.

Jar. Keď sa tatárski velitelia dozvedeli o smrti veľkého chána Ogotaja, nečakane opustili Uhorsko, pretože sa chceli uchádzať o jeho trón. Zanechali po sebe spustošenú krajinu. **Zima.** V krajine vypukol hladomor, pretože sedliaci zo strachu pred Tatármi neobrobili svoje polia. Podľa dobových kroník si vyžiadali vraj viac obetí, ako tatárske plienenie.

1243

7. jún. Uhorský kráľ Belo IV. potvrdil svojím privilégiom staršie výsady spišských kopijníkov. Kopijníci boli pôvodne strážcovia hraníc, ktorí sa v priebehu prvej polovice 13. storočia včlenili do radov nižšej šľachty. Kráľ ich natrvalo oslobodil od platenia kráľovských daní a nemuseli platiť ani mýtnu poplatku. Ak sa dopustili ťažšieho priestupku, mal ich súdiť spišský župan. Neskôr si vytvorili vlastnú samosprávu.

1245

Pred 12. júnom. Kráľ Belo IV. nechal popraviť za zbojstvo Malšovho syna Mikuláša z rodu Branč-Lipovníckych, ktorého sa dopustil v časoch tatárskeho vpádu. Jeho majetkové podiely v okolí Topoľčian udelil svojmu vernému dvoranovi Štefanovi z rodu Gut-Keledovcov.

1246

15. jún. V bitke medzi uhorským a rakúskym vojskom pri Viedenskom Novom Meste padol rakúsky a štajerský vojvoda Fridrich II. Babenberský (*okolo roku 1210). Keďže ním vymrel rod Babenbergovcov po meči, medzi Uhorskom a Českým kráľovstvom sa začal vyše 30-ročný zápas o babenberské dedičstvo.

1248

2. september. Uhorský kráľ Belo IV. udelil podľa vzoru Stoličného Belehradu hostom a obyvateľom Nitry mestské výsady za statočnosť pri obrane pred Tatármi. Ešte predtým nechal ohraničiť chotár mesta a prideliť mu dedinu Dvorčany.

• V priebehu tohto roka získali mestské privilégia pravdepodobne aj Košice, Prešov, Veľký Šariš, Sabinov a Levoča na Spiši.

1251

15. júl. Belo IV. vydal zakladaciu listinu pre premonštrátske prepoštvstvo v Turci (dnešný Kláštor pod Znievom). Kláštora mala patriť aj osada Sasov pri Kostole sv. Alžbety (dnešný Kežmarok). Pre odpor saských hostí bol kráľ nútený vydať v nasledujúcom roku novú zakladaciu listinu, kde sa už osada Sasov nespomína.

1253

13. marec. Predkovi Forgáčovcov, Ivánkovmu synovi Ondrejovi, daroval kráľ z vďačnosti za záchranu života po bitke s Tatármi na rieke Slanej, majetok Gýmeš (dnešný Jelenec), nachádzajúci sa pod hradom, ktorý vybudoval spomínaný Ondrej.

1254

28. jún. Uhorský kráľ Belo IV. potvrdil staršie majetkové práva pilišského opáta v Bratislave a jej najbližšom okolí okrem iného aj preto, lebo opát z vlastných prostriedkov

nechal postaviť Vodnú vežu oproti brodu cez Dunaj.

1255

Kráľ Belo IV. podľa vzoru Banskej Štiavnice udelil saským hostom usadeným v novej osade Bystrici mestské privilégia.

1256

Spišský šľachtic Jordán z Hrhova získal od kráľa neobývaný les po oboch stranách rieky Poprad, ležiaci v hraničnom pásme oproti Poľsku s tým, že darované územie môže zaľudniť novými osadníkmi.

1257

Uhorský kráľ Belo IV. listinnou formou zaručil kráľovským poddaným z Turca a Liptova, ktorí ušli zo svojich majetkov kvôli príkořiam zo strany kráľovských úradníkov, ich staré slobody.

1260

12. júl. V bitke pri Kressenbrune na brehu rieky Moravy porazil český kráľ Přemysl Otakar II. uhorské vojsko. Prehra znamenala obrat v boji o babenberské dedičstvo.

Začiatok septembra. V Bratislave sa po prehratej bitke uskutočnilo rokovanie medzi znepriatelenými stranami, na ktorom sa prijali predbežné podmienky pre uzavretie mieru.

1261

31. marec. Uhorský kráľ Belo IV. sa po vojenskej porážke pri Kressenbrune vzdal nárokov na Štajersko v prospech českého kráľa, čo vyvolalo rozhodný nesúhlas jeho prvorođeného syna a následníka trónu Štefana.

1262

Pred 5. decembrom. Bratislavským mierom uzavretým medzi Belom IV. a jeho synom mladším kráľom Štefanom V. sa Uhorské kráľovstvo rozdelilo na dve časti. Východná časť krajiny vrátane východného Slovenska pripadla Štefanovi a Zadunajsko so západným a stredným Slovenskom Belovi IV.

1264

Leto. Benátsky kupec Wilamus navštívil na Šarišskom hrade mladšieho kráľa Štefana V., kde mu predal rôzny tovar v celkovej hodnote 1 485 hrivien striebra. Išlo o drahé tex-

tílie, šperky, mince, kožušiny a iný luxusný tovar.

1265

11. marec. Na Bolonskej univerzite sa po prvý raz spomína existencia združenia uhorských študentov študujúcich na tejto chýrnej škole.

Začiatok marca. Mladší kráľ Štefan pri Isaszegu porazil vojská svojho otca Bela IV. V nesladujúcich mierových rokovaníach sa znovu potvrdilo rozdelenie krajiny na dve polovice.

1267

Pred 7. septembrom. Na zasadnutí snemu oboch častí kráľovstva v Ostrihome kráľ Belo IV. opätovne potvrdil výsady uhorskej šľachty. Okrem iného sa zaviazal každoročne zvolávať do Stoličného Belehradu snemové zhromaždenia, na ktorých sa mali zúčastňovať zástupcovia z každej kráľovskej župy.

1269

10. – 13. september. Poslovia mladšieho kráľa Štefana V. uzavreli v Melfi v južnom Taliansku dohodu so sicílskym kráľom Karolom I. z Anjou. Podľa nej sa mala Karolova dcéra Izabela vydať za Štefanovho syna Ladislava a naopak Karolov syn Karol II. Kulhavý si mal vziať Štefanovu dcéru Máriu.

• Belo IV. na žiadosť nemeckých hostí udelil Kežmarku mestské výsady a nechal ohraničiť chotár mesta, do ktorého boli zahrnuté aj staršie osady strážcov a rybárov.

1270

3. máj. Na Zajačom ostrove pri Budíne zomrel po 35 rokoch vlády uhorský kráľ Belo IV. (*roku 1206). Jeho dcéra Anna ušla aj s korunovačnými klenotmi k manželovi svojej dcéry do Prahy. Štefan krátko nato prebral vládu aj nad západnou časťou kráľovstva a začal sa pripravovať na vojnu s českým kráľom Přemyslom Otakarom II.

1270

December. Uhorské vojsko napriek uzavretému prímeriu vtrhlo do Štajerska a Dolného Rakúska a spôsobilo tu značné škody.

1271

Apríl – máj. Český kráľ Přemysl Otakar II. vtrhol na čele vojska na juhozápadné Slo-

vensko, kde sa bez odporu zmocnil Devína, Bratislavy, hradov v Malých Karpatoch Svätého Jura, Pezinka a Červeného Kameňa ako aj Trnavy a Nitry. Nakoniec prenikol až k Hronu.

2. júl. Vyslanci českého kráľa Přemysla Otakara II. a uhorského kráľa Štefana V. uzavreli v Bratislave mier. Napriek tomu, že jeho platnosť potvrdili krátko nato obaja kráľi, nemal dlhé trvanie.

25. augusta. Štefan V. udelil Sasom usadeným na Spiši kolektívne výsady. Na ich základe neskôr vznikla provincia 24 spišských miest. V súdnych záležitostiach Sasi podliehali vlastnému grófovi, sídiacemu v Levoči.

1272

Január. Štefan V. potvrdil výsady drobných šľachticov (predialistov) ostrihomského arcibiskupa, ktorých majetky zväčša ležali na území dnešného Slovenska.

Koniec júna. Chorvátsko-slavónsky bán Joachim z rodu Gut-Keledovcov zajal kráľoviča Ladislava a zadržoval ho na svojom hrade Koprivnica v Chorvátsku. Kráľovi Štefanovi sa hrad nepodarilo dobyť.

6. augusta. Na dunajskom ostrove Čepel náhle zomrel 33-ročný kráľ Štefan V. (*roku 1239). Pochovali ho v dominikánskom kláštore na Margitinom ostrove.

September. Začiatkom mesiaca ostrihomský arcibiskup Filip korunoval za kráľa Štefanovho 10-ročného syna Ladislava IV. Kumánskeho, ktorý sa čoskoro stal hračkou v rukách veľmožov.

1273

Máj. Vojsko Moravanov vtrhlo na juhozápadné Slovensko, aby pomstilo predchádzajúce pustošenie kumánskej jazdy na Morave.

Júl – august. Takmer 60-tisícové české vojsko znovu pustošilo na juhozápadnom Slovensku. Podarilo sa mu opätovne dobyť Nitru, pričom zhorela aj biskupská katedrála a archív.

11. septembra. *Ríšski kurfirsti zvolili za rímskeho kráľa dovtedy málo známeho grófa Rudolfa*

Habsburského, ktorý sa energicky pustil do zápasu s Přemyslom Otakárom II.

1274

7. marca. Zomrel významný katolícky teológ Tomáš Akvinský (*roku 1225), predstaviteľ vrcholnej scholastiky. Od roku 1268 sa jeho učenie stalo oficiálnym učením dominikánskeho rádu.

1275

V Banskej Štiavnici sa spomína kláštor dominikánov, ktorí spravovali mestský špitál sv. Alžbety. Dominikáni v meste pôsobili už pred tatárskym vpádom. Aj napriek zničeniu ich kláštora sa sem znovu vrátili.

1276

21. novembra. Vyslanci českého kráľa Přemysla Otakara II. uzavreli pri Viedni mier s Rudolfom Habsburským. V rámci dohodnutých mierových podmienok mal český kráľ vrátiť zaujaté hrady v západných oblastiach Uhorska (aj na juhozápadnom Slovensku).

1278 26. augusta. Spojené vojská Rudolfa Habsburského a Ladislava IV. Kumánskeho porazili na Moravskom poli vojsko českého kráľa Přemysla Otakara II. Uhorským oddielom velil palatín Matúš Čák (strýko Matúša Čáka Trenčianskeho).

1279

Apríl. Z popudu Rímskej kúrie prišiel do Uhorska pápežský legát biskup Filip, aby pomohol zastaviť rozvrat krajiny a prinútil kráľa Ladislava IV. vysporiadať sa s pohanskými Kumánmi.

14. septembra. Na cirkevnej synode v Budíne, zvolanej z podnetu pápežského legáta Filipa, boli prijaté opatrenia proti neporiadkom v cirkvi.

1280

Leto. Ladislav IV. a jeho matka Alžbeta sa pred pápežským legátom Filipom slávnostne zaviazali ráznejšie vystúpiť proti pohanom (Kumánom) a rôznym heretikom v krajine. Okrem toho na znak pokánia kráľ obdaroval špitál v Budíne každoročným príspevkom vo výške 100 hrvien zo svojho príjmu z baní v Gelnici.

1281

Leto. Finta z rodu Abovcov povstal proti kráľovi, ktorý ho zbavil palatínskeho úradu. Kráľovi sa podarilo pokoriť vzdorujúceho veľmoža, keď dobyl viacero jeho hradov.

1282 – 1285

Klerik Ladislava IV., Šimon z Kézy, vo svojom kronikárskom diele *Gesta Hunnorum et Hungarorum* vyhlásil Hunov za predkov Maďarov. Okrem toho vypočítal 108 najstarších maďarských rodov, ktoré údajne koncom 9. storočia zaujali novú vlasť.

1285

Január. Tatári ako spojenci Ladislava IV. vtrhli na Spiš, do Šariša a Abova. Vojsko uhorských veľmožov však Tatárov pri Podolínci porazilo.

Začiatok septembra. Kráľovské vojsko oblahlo vzbúrených Spišiakov na Spišskom hrade. Súčasťou kráľovského vojska boli aj oddiely Tatárov, ktorí vyrabovali Spišskú kapitulú.

1287

Pred 16. marcom. Vojské oddiely uhorských veľmožov na čele s Ivanom z Kószegu pri rieke Žitave porazili vojsko kráľa Ladislava IV. Kumánskeho.

1288

13. máj. Ladislav IV. Kumánsky daroval mesto Nitru biskupovi Paškovi za jeho verné služby i ako odškodnenie za príkoria, ktoré mu spôsobili Kumáni. Odvtedz sa Nitra stala natrvalo biskupským mestom.

8. máj. Ostrihomský arcibiskup Lodomer (Vladimír) sa pápežovi Mikulášovi IV. sťažoval na svojho kráľa Ladislava IV. Kumánskeho, ktorý porušil prisahu. Navrhol pápežovi, aby vyhlásil križiacke ťaženie proti Tatárom a kráľovi.

1289

Vojské oddiely rakúskeho vojvodu Albrechta ako spojenci Ladislava IV. vtrhli do západouhorskeho pohraničia. Mali tak pomôcť kráľovi v jeho zápase s uhorskými veľmožmi. Rakúšania obsadili okrem Bratislavy aj Trnavu a hrady Svätý Jur, Pezinok a Šaštín.

1290

10. júl. V kumánskom tábore v Zátísi traja Kumáni zavraždili kráľa Ladislava IV. Kumánskeho (*roku 1262). Nevedno, či išlo o spontánnu vraždu zo žiarlivosti, alebo o pripravené odstránenie kráľa, ktorého už nikto nerešpektoval.

23. júl. Uhorské stavy zvolili za nového kráľa vnuka Ondreja II., vojvodu Ondreja Benátskeho. Nový panovník, ktorý vládol pod menom Ondrej III., sa už pred korunováciou zaviazal zachovávať práva uhorskej šľachty a potrestať všetkých, ktorí pustošia kráľovstvo.

Začiatok septembra. Ondrej III. sa pred zhromaždením prelátov, barónov a ostatných šľachticov zaviazal skonsolidovať pomery v krajine, vrátiť cirkvi neprávom odňaté majetky, neudelovať hodnosti a hrady cudzincom, nekrestanom a nešľachticom. Župani mali súdiť iba v prítomnosti 4 zvolených zástupcov miestnej šľachty v každej župe.

1291

28. august. Po predchádzajúcich vojenských úspechoch uhorských vojsk uzavrel Ondrej III. mier s vojvodom Albrechtom v Hainburgu. Podľa neho sa Rakúšania zaviazali vydať mestá Trnavu a Bratislavu.

2. december. Ondrej III. udelil Bratislave rozsiahle mestské privilégia, vďaka ktorým sa mesto pomerne rýchlo zotavilo zo škôd spôsobených nedávnymi bojmi s Rakúšanmi.

1295

September. Spišskí šľachtici Jordán a Eliáš z Hrhova poverili Wernera zo Žakoviec, aby v neobývanom lese rozprestierajúcom sa popri ceste zo Spiša do Gemera založil novú osadu (Vernár).

1296

Koniec roka. Kráľovský kastelán Trenčianskeho hradu Martin Bugár odovzdal hrad Matúšovi Čákovi a vstúpil do jeho služieb. Matúš prestaval kráľovský komitátny hrad na svoju rezidenciu.

1297

2. november. Ondrej III. daroval svojej manželke Agneši Habsburskej Bratislavskú župu

spolu s hradom a všetkými majetkami, ktoré tu získal od odbojného Matúša Čáka.

1298

5. august. Na sneme v Pešti boli prijaté viaceré zákonné články, ktoré posilňovali panovnícku moc. Ďalšie boli namierené proti svojvôli oligarchov a najmä ich úsiliu podriaďiť si drobnú šľachtu.

1299

28. január. Ondrej III. udelil hosťom z Veľkého Šariša, Prešova a Sabinova také isté výsady, akými sa riadili hostia na Spiši.

29. september. Na Skale útočišťa v chotári Letanoviec bol založený kartuziánsky kláštor, ktorý spočiatku vlastnil iba menšie majetky v najbližšom okolí.

Koniec roka

Ondrej III. vrátil synom Kazimíra z rodu Hont-Poznanovcov hrady Čachtice, Tematín, Bojnice a Prievidzu, ktoré im predtým násilne odňal Matúš Čák. Reálne však nevedel zabezpečiť reštitúciu pôvodným majiteľom.

1300

21. január. Ondrej III. ustanovil Barleva a Jaroslava Diviackych za ostrihomských kastelánov s mimoriadnymi právomocami na boj proti Matúšovi Čákovi. Významnejšie akcie však proti trenčianskemu oligarchovi nestačili uskutočniť.

1301

14. január. Na Budínskom hrade zomrel kráľ Ondrej III. (*okolo roku 1265). Ním vymrela dynastia Arpádovcov, ktorí vládli v Uhorsku okolo 400 rokov.

Slovensko za vlády Anjouovcov (1301 – 1387)

Ján Lukačka

Začiatok 14. storočia sa niesol v znamení zápasu o uhorskú korunu medzi dynastiou Přemyslovcov a neapolských Anjouovcov. Najmä vďaka podpore Rímskej kúrie napokon z tohto stretu vyšiel víťazne Karol Róbert, ktorý v zápätí odrazil aj nároky vojvodu Ota Dolnobavorského. Svojich vnútorných protivníkov z radov šľachtickej oligarchie kráľ postupne mocensky eliminoval a od začiatku 20. rokov 14. storočia sa mohol sústrediť na konsolidáciu anarchiou rozvráteného kráľovstva. Vďaka reformám (mincovej, zemepanskej banskej slobode a daňovej) sa nanovo rozbehol mestotvorný proces, oživila sa banská ťažba a rozprúdil sa vnútorný i zahraničný obchod. Dlho trvajúci vnútorný mier v krajine mal blahodárny vplyv na celkovú konsolidáciu pomerov. Uhorské kráľovstvo v tomto období zaznamenalo nebývalý hospodársky, kultúrny a populačný rast.

Priaznivé vývinové trendy pokračovali aj za Ľudovíta I. Veľkého, ktorý nadviazal na politiku svojho otca. Zaplietol sa však do nákladných vojen o neapolské dedičstvo, ktoré skončili nezdarom. Ľudovítovo postavenie v regióne strednej Európy sa posilnilo roku 1370, keď sa na základe nástupníckych zmlúv stal aj poľským kráľom. Išlo však iba o personálnu úniu. Anjouovcom sa podarilo výrazným spôsobom obmedziť rast šľachtických majetkov. Dosiahli to aj vďaka novému spôsobu honorovania najvyšších kráľovských hodnostárov. Neudelovali im väčšie majetkové donácie, ale prepožičiavali im iba príjem z konkrétne určených hradných panstiev v čase, keď zastávali kráľom zverenú funkciu. V priebehu 14. storočia vyvrcholili priaznivé hospodárske i spoločenské premeny, ktoré priblížili Uhorsko k západnej Európe. V tomto období sa v krajine udomácnila šľachtická rytierska kultúra. Popri šľachte sa v spoločnosti výraznejšie začalo presadzovať meštianstvo. Okrem privilegovaných miest (kráľovských a zemepanských) vzrástol v priebehu 14. stor. najmä počet mestečiek, kde sa konávali pravidelné týždenné trhy a od konca 14. stor. aj jarmoky. Pozoruhodne sa koncom Ľudovítovej vlády zvýšilo sebavedomie Slovákov v mnohých mestách a mestečkách a začali sa dožadovať spoluúčasti na ich správe.

1301

Druhá polovica januára. Pred Ostrihomom bol za uhorského kráľa korunovaný 12-ročný Karol Róbert z rodu Anjouovcov. Všeobecné uznanie však nezískal.

August. Kaločský arcibiskup Ján (z rodu Forgáčovcov) korunoval za nového kráľa Václava III. z dynastie Přemyslovcov (v Uhorsku vládol ako Ladislav V.). Najväčšou Václavovou oporou bol oligarcha Matúš Čák Trenčiansky.

1302

28. februára – 1. marca. Václav III. udelil Matúšovi Čákovi z vďačnosti za podporu pri jeho voľbe za kráľa do dedičného vlastníctva Nitriansku a Trenčiansku župu, čím sa trenčianskemu oligarchovi podarilo zlegalizovať fakticky už dávnejšie existujúci stav.

18. novembra. *Pápež Bonifác VIII. vydal bulu Unam sanctam, v ktorej požadoval absolútnu prioritu duchovnej moci pred svetskou.*

1303

31. mája. Pápež Bonifác VIII. vyhlásil za jediného zákonitého kráľa Uhorska Karola Róberta. Prostredníctvom uhorských prelátov sa Rímska kúria snažila presadiť uznanie svojho chránenca aj medzi uhorskou vyššou šľachtou.

1304

Leto. Český kráľ Václav II. na čele silného vojska vtrhol do Uhorska, vylúpil poklad ostrihomského katedrálneho kostola a pred Budínom sa stretol so svojim synom Václavom III. V polovici augusta vymenoval Ivana z Köszege za miestodržiteľa a obaja Přemyslovci sa spolu vrátili aj s uhorskými korunovačnými klenotmi do Prahy.

1306

1. októbra. Spišský prepošťa Pavol povolil synom Bohumíra z Liptova postaviť na ich majetkoch vo Važci a Svätom Jáne nové kostoly.

1307

Koniec mája. V Dvoroch nad Žitavou sa konala provinciálna cirkevná synoda, na ktorej ostrihomský arcibiskup Tomáš a ďalší preláti ostro odsúdili drancovanie cirkevných majetkov a pohrozili exkomunikáciou

všetkým, ktorí by neuznali Karola Róberta za legitímneho kráľa.

12. júla. Mestská rada Košíc vydala štatút kupeckej gildy kožušníkov, ktorí získali v meste významné postavenie.

13. októbra. *Na príkaz francúzskeho kráľa Filipa IV. Pekného v priebehu jediného dňa zajali všetkých príslušníkov rehole templárov vo Francúzsku a skonfiškovali ich majetok.*

1308

10. novembra. Kardinál Gentilis sa stretol v Kekési pri Visegráde s Matúšom Čákom Trenčianskym. Trenčiansky oligarcha sa zaviazal uznať Karola Róberta za kráľa a uzavrieť s ním mier. Nič z toho však nedodrжал.

1309

14. júna. V Kostole Panny Márie na Budínskom hrade už druhýkrát korunovali Karola Róberta za uhorského kráľa v prítomnosti najvýznamnejších cirkevných a svetských hodnostárov. Matúš Čák a grófi z Köszege na korunovácii chýbali.

14. november. Pápež Klement V., ktorý bol intronizovaný v Lyone, sa odmietol presídliť do Ríma a za svoju rezidenciu si vybral Avignon, čím začalo tzv. avignonské zajatie pápežov.

1310

27. august. V Stoličnom Belehrade sa uskutočnila v poradí už tretia a definitívna korunovácia Karola Róberta za kráľa tzv. pravou svätoštefanskou korunou.

Druhá polovica roka. Matúš Čák napriek otvorenej roztržke s kráľom pokračoval v upevňovaní svojich pozícií na strednom Slovensku. Ovládol Zvolen a od Balašovcov získal hrady Lupču, Zniev, Sučany a Oravu.

1311

6. júla. Pápežský legát kardinál Gentilis pre ťažké prehršky voči kráľovi a cirkvi vyobcoval Matúša Čáka z cirkvi. Ten však exkomunikáciu nedovolil vo svojej dŕžave vyhlásiť a trest nenadobudol účinnosť.

Začiatok septembra. Pri ozbrojenej zrážke medzi Košičanmi a Omodejom z rodu Aba bol bývalý palatín zabitý a jeho dvaja synovia sa dostali do zajatia u Košičanov.

1312

15. júna. Kráľovské vojsko s príspeňím košických mešťanov a spišských Sasov porazilo v bitke pri Rozhanovciach vojsko Omodejových synov a vybrané vojsko Matúša Čáka. Karol Róbert následne skonfiškoval všetky majetky Omodejovcov na východnom Slovensku a časť z nich udelil svojim verným rytierom Drugetovcom.

1313

1. novembra. Kráľ Karol Róbert daroval Nitriansku župu nitrianskemu biskupovi Jánovi a biskupstvu, čím anuloval vlastníctvo tejto župy Matúšom Čákom. Reálne však nedošlo k žiadnej zmene, pretože Matúš až do svojej smrti pevne kontroloval jadro svojej državy.

Okolo 1314

Magister Donč z rodu Balašovcov prešiel z tábora oligarchov (predtým stúpenec Omodejovcov a Matúša Čáka) na stranu Karola Róberta, čím výrazne posilnil vplyv kráľa na území stredného Slovenska.

1315

máj – júl. Český kráľ Ján Luxemburský sa rozhodol potrestať opovážlivosť Matúša Čáka, ktorý obsadil niektoré hrady na východnej hranici Moravy. Oblahol Matúšov hrad Holíč, ale z obáv pred nástrahami Uhrov ukončil vojenskú výpravu a uzavrel mier s Matúšom.

1317

Leto. Vojsko Matúša Čáka dobylo a vyplienilo Nitriansky hrad s katedrálňm kostolom a biskupa Jána vyhnalo z jeho sídla.

3. november. Kráľovskému vojsku sa po dvojmesačnom obliehaní podarilo dobyť Matúšov hrad Komárno. Karolovi Róbertovi vojensky pomohol aj nemecký kráľ Fridrich III. a zvolenský župan Donč so svojimi lip-tovskými servientmi.

1318

3. marec. Nitriansky biskup Ján opätovne vyobcoval z cirkvi Matúša Čáka a jeho najbližších familiárov ako nepolepšiteľných rebelov a plieniteľov cirkevných majetkov.

26. november. Zvolenský župan magister Donč udelil Ružomberku mestské výsady podľa vzoru Nemeckej Lupče.

1321

18. marec. Na Trenčianskom hrade zomrel prirodzenou smrťou Matúš Čák Trenčiansky (*asi roku 1260), pán Váhu a Tatier. Pred smrťou určil za svojho nástupcu Štefana Čecha z rodu Šternberkovcov.

Apríl – máj. Kráľovskému vojsku sa silou zbrání, vyjednávaním a príslubmi beztretnosti podarilo zmocniť väčšinu Matúšových hradov na juhozápadnom Slovensku.

4. – 8. augusta. Kráľovské vojsko sa v prítomnosti Karola Róberta zmocnilo Trenčianskeho hradu, kde sa bránili najvernejší stúpeneci nebohého Matúša Čáka vedení jeho synovcom Štefanom Čechom.

1323

6. január. Karol Róbert začal v Uhorsku proces peňažnej reformy. Namiesto znehodnených drobných mincí začal raziť hodnotné strieborské denáre a groše, ktoré nemali podliehať každoročnej nútenej výmene.

1326

Karol Róbert nariadil razbu zlatého florénu (dukátu), ktorý sa čoskoro stal vyhľadávaným medzinárodným platidlom. Zároveň zaviedol kráľovský monopol na drahé kovy.

1327

13. februára. Uhorský a český kráľ uzavreli v Trnave spojenectvo namierené proti Habsburgovcom. Spojenecké zväzky mali byť ešte utužené sobášom kráľovských detí Ladislava (syn Karola Róberta) a Anny (dcéra Jána Luxemburského).

17. mája. Karol Róbert zaviedol v Uhorsku zemepanskú banskú slobodu. Podľa nej mohli cirkevní i svetskí zemepáni na svojich majetkoch slobodne ťažiť všetky druhy rúd a nerastov. Z vyťažených rúd však museli odvádzať banskú daň zvanú urbura.

1328

17. novembra. Karol Róbert udelil hostom usadeným v banskej osade Kremnica mestské práva podľa vzoru Kutnej Hory. Mesto sa čoskoro stalo sídlom banskej komory a začali sa tu raziť aj mince.

1330

17. apríla. Niekdajší stúpenec Matúša Čáka novohradský šľachtic Felicián Zach sa pokú-

sil o atentát na kráľovskú rodinu počas obeda v kráľovskom paláci vo Visegráde. Vážnejšie zranenia pritom utrpela iba kráľovná Alžbeta. Príčinou atentátnikovho zúfaleho činu bolo údajné zneuctenie jeho dcéry na kráľovskom dvore.

1332 – 1337

Do Uhorska prišli vyberači pápežských desiatok Rajmund de Bonofato a Jakub Berengarius, ktorí tu so súhlasom kráľa vyberali pápežský desiatok. Z ich činnosti sa zachoval register všetkých fár, kláštorov, prepoštviev a biskupstiev v Uhorsku a ich príjmov.

1333

6. mája. Nitriansky biskup Meško predal dve biskupské dediny v Tekove, aby tak získal prostriedky na obnovu zničenej biskupskej katedrály v Nitre.

1334

5. mája. Kráľ na základe žiadosti sedmohradského vojvodu Tomáša udelil Rimavskej Sobote mestské výsady podľa vzoru mesta Budína vrátane práva ohradiť sa hradbami.

1335

26. marca. Mincovú komoru v Kremnici dal Karol Róbert do prenájmu oravskému kastelánovi Ipolitovi za 600 hrivien ročne. Zároveň vydal nariadenie, že sa tu majú raziť okrem dukátov vysokej rýdzosti aj strieborné groše a denáre.

Polovica augusta. V Trenčíne sa stretli splnomocnenci Karola Róberta, poľského kráľa Kazimíra III. a českého kráľa Jána, aby tu prerokovali podmienky uhorsko-česko-poľského spoločenstva.

1336

6. januára. Kráľ Karol Róbert v záujme zavedenia poriadku a bezpečnosti na Českej ceste spájajúcej Prahu s Brnom, Trnavou, Ostrihomom a Budínom určil výšku mýtnych poplatkov a presne vyznačil colné a mýtné miesta na spomínanej obchodnej ceste. Vďaka týmto opatreniam sa rozprúdili živšie obchodné kontakty medzi Českým kráľovstvom a Uhorskom.

1338

20. septembra. Na základe anonymnej sťažnosti uhorských prelátov a barónov pápež Benedikt XII. napomenul kráľa Karola Róberta, aby nesiahal na práva cirkvi a duchovných osôb v Uhorsku.

1340

3. októbra. Karol Róbert udelil Turčianskemu Svätému Martinu mestské výsady podľa vzoru Krupiny. Martin však aj naďalej zostal súčasťou hradného panstva Sklabiňa a vyvíjal sa ako zemepanské mestečko.

1342

20. júna. Pri delbe majetkov medzi príslušníkmi rodu Diviackych sa spomína v Diviakoch nad Nitricou existencia dedinskej farskej školy, ktorá stála v tesnej blízkosti farského kostola.

16. júla. Zomrel kráľ Karol Róbert (*okolo roku 1288, Neapol). O šesť dní neskôr korunovali za kráľa jeho 16-ročného syna Ludovíta I.

1343

20. apríla. Ludovít I. vyňal obyvateľov Podolínce pod súdnej právomoci spišských županov, ako aj starolubovnianskych kastelánov a povýšil Podolínce na kráľovské mesto.

1344

20. januára. Kráľ Ludovít I. udelil Bratislave právo konať výročný trh (jarmok) na sviatok sv. Vavrinca.

26. mája. V Štítniku, ktorý bol v tomto čase strediskom gemerského železiarstva, sa spomína existencia hámra na vodný pohon.

1345

10. marca. Kráľovský taverník Vavrínec nariadil mýtnikom v Šintave a Vlčkovciach, aby od Kolínčanov a iných kupcov prichádzajúcich z nemeckých krajín nevyberali vyššie mýtné poplatky ako od českých a moravských obchodníkov.

1346

6. mája. Kráľ Ludovít I. vzhľadom na narastajúcu zločinnosť udelil Košiciam právo stíhať zločincov na celom území Abova v súčasnosti so šľachtickou župnou vrchnosťou.

1347

11. november. Kráľ Ľudovít I. opustil Vysegrád a tiahol na čele kráľovského vojska do Talianska, aby pomstil smrť svojho mladšieho brata vojvodu Andreja. Tým zahájil vojnu o neapolské dedičstvo.

1347 – 1349

V Uhorsku sa rozšírila morová epidémia. Jej priebeh však nemal také katastrofálne následky ako v ľudnatých západoeurópskych mestách.

1348

7. apríla. Český kráľ Karol IV. založil v Prahe univerzitu, ktorá sa stala vyhľadávaným miestom štúdia aj pre slovenských študentov.

16. apríla. Pápež Klement VI. nariadil päťkostolskému biskupovi a ďalším cirkevným hodnostárom, aby prešetrili možnosť povýšenia Spišskej kapituly na katedrálnu a zriadenia samostatného biskupstva pre oblasť Spiša a Liptova.

1348 – 1352

V celej západnej Európe sa rozšírila veľká morová epidémia (čierna smrť), ktorá v husto obývaných oblastiach znížila populáciu o viac ako polovicu.

1350

27. apríla. Krajinský sudca Tomáš zbavil majetkov chudobných zemanov zo Zorkoviec v Turci len preto, lebo pri súdnom spore predložili poškodené listiny spečatené úplne zničenými pečaťami a preto boli predmetné listiny vyhlásené za falza.

1351

11. decembra. Ľudovít I. na sneme v Budíne vydal dekrét, v ktorom s istými modifikáciami potvrdil platnosť Zlatej buly z roku 1222. V dekréte sa zdôrazňuje, že všetci príslušníci šľachtického stavu majú mať rovnaké slobody a výsady a ich majetky majú byť nescudziteľné.

1353

Pred 20. aprílom. Na kráľovský príkaz bola vykonaná revízia pečatí hodnoverných miest v celom Uhorsku, pretože dochádzalo k ich častému zneužívaniu pri vydávaní hodnoverných svedectiev.

1356

6. marca. Kráľ Ľudovít zakázal mýtnikom na Dunaji vyberať akékoľvek poplatky z vína a obilia vezeného na lodiach bratislavských plavčikov až po mesto Visegrád.

1358

5. februára. Kráľ vyzval Hronskosvätobenedického opáta, aby sa podieľal na oprave spadnutého mosta cez rieku Hron oproti Starému Tekovu.

V priebehu roka. Na základe kráľovského nariadenia zisťovali poverené osoby v každej župe existenciu kráľovských služobníkov (potomkov hradských jobagiónov), spisovali ich menovité zoznamy a majetkové pomery.

1361

9. augusta. Kráľ Ľudovít I. udelil Košiciam právo núteného skladu na tovary, ktoré privážali obchodníci z Poľska a Ruska.

1363

Druhá polovica roka. Na základe kráľovského nariadenia boli z Uhorska vyhnaní židovskí obchodníci, ktorí sa uchýlili do susedného Rakúska a Čiech.

1364

12. mája. Poľský kráľ Kazimír Veľký založil univerzitu v Krakove, kde čoskoro začali študovať aj študenti pochádzajúci predovšetkým zo severného Slovenska.

V priebehu roka. Kráľovský notár Ján zo Šarišských Sokoloviec prezývaný súčasníkmi Slovákom (Tót) spísal kroniku o vláde Ľudovíta I.

1365

12. marca. Rakúsky vojvoda Rudolf IV. založil univerzitu vo Viedni, kde mali možnosť študovať aj študenti z dnešného Slovenska. Najviac ich bolo z juhozápadného Slovenska ale aj zo Spiša.

1367

Na základe kráľovského nariadenia bola mincová komora prenesená z banského mesta Smolníka do Košíc.

1368

25. februára. V Budíne sa uskutočnili rokovania medzi Ľudovítom I. a poľským kráľom Kazimírom III. o rozšírení obchodných stykov.

1369

7. mája. Kráľ Ľudovít I. udelil Košiciam erbovú listinu. Je to vôbec prvá listina tohto druhu pre mesto v Európe. Neobsahuje však miniatúru mestského erbu, pretože ani v kráľovskej kancelárii nevedeli, ako má byť mestský erb stvárnený.

1370

17. novembra. Na základe predchádzajúcich zmlúv o nástupníctve bol v Krakove po smrti Kazimíra Veľkého (*3. 4. 1310) korunovaný za poľského kráľa Ľudovít I. Veľký. Išlo však iba o personálnu úniu a faktickú vládu v Poľsku vykonávala regentská rada zložená z poľských šľachticov.

1370 – 1380

Podľa vzoru talianskych kastelov bol vo Zvolene postavený nový kráľovský hrad (dnešný Zvolenský zámok) ako reprezentačné (občasné) sídlo panovníka.

1371

9. marca. Kráľ Ľudovít I. zakázal vyberať mýtné poplatky od cirkevných osôb a od pútnikov putujúcich k ostatkom svätých.

1373

Okolo 1. októbra. Ľudovít I. rokoval v Košiciach s poľskými stavmi o otázke nástupníctva niektorej zo svojich dcér na poľský trón. Poľská šľachta sa však zdráhala prijať vládu Anjouovcov v ženskej línii.

1375

4. apríla. Ľudovít I. dal do užívania taverníkovi kráľovnej Jurajovi Bubekovi hradné panstvo Trenčín a ďalšie k nemu podliehajúce panstvá. Po skončení úradnej kariéry však musel tieto majetky vrátiť kráľovi.

1376

7. marca. Ľudovít I. povýšil Bardejov medzi slobodné kráľovské mestá s tým, že Bardejovčania majú také isté práva a povinnosti ako mešťania Košíc a Budína.

1378

6. januára. Kráľ Ľudovít I. nariadil všetkým mýtnikom v Šariši, aby nevyberali mýto od povozov, ktoré budú voziť drevo, kamene a vápno potrebné pri budovaní mestských hradieb Prešova.

1379

Okolo 6. februára. Ľudovít I. sa stretol vo Zvolene s českým a rímskym kráľom Václavom IV., aby definitívne dohodli podmienky zásnuh uhorskej princeznej Márie a Václavovho mladšieho brata Žigmunda Luxemburského.

1380

11. októbra. Kráľ na základe sťažnosti košických kupcov zakázal všetkým sudcom v krajine zadržiavať a súdiť Košičanov. Všetky prípadné spory sa mali riešiť pred mestským súdom v Košiciach.

1381

7. mája. Ľudovít I. na základe sťažnosti žilinských Slovákov nariadil upraviť zloženie mestskej rady v Žiline tak, aby v budúcnosti v nej zasadal rovnaký počet Slovákov i Nemcov. Richtári sa potom striedavo volili z jednej i druhej národnosti.

1382

10. septembra. V kráľovskej kúrii v Trnave zomrel uhorský kráľ Ľudovít I. Veľký (*5. marca 1326 asi vo Visegráde). Pochovali ho v Stoličnom Belehrade.

17. septembra. Ostrihomský arcibiskup Demeter korunoval za uhorskú kráľovnú 12-ročnú dcéru Ľudovíta I. Máriu, ktorá bola počas celej svojej vlády pod silným vplyvom svojej matky a palatína Mikuláša Gorjanskeho.

1383

5. februára. Kráľovná Mária udelila mestské výsady Prievidzi s tým, že mesto bude každoročne odvádzať do kráľovskej pokladnice 400 zlatých.

1385

August. Záhrebský biskup Pavol Horváti povolal na uhorský trón neapolského kráľa Karola II. Malého z rodu Anjouovcov. Súčasne snúbenec kráľovnej Márie Žigmund Luxemburský na čele vojska vtrhol do Uhorska a v Budíne prinútil svoju snúbenicu Máriu k sobášu.

31. decembra. Ostrihomský arcibiskup Demeter korunoval v Stoličnom Belehrade za uhorského kráľa dračského vojvodu Karola II. Malého.

1386

7. februára. V paláci kráľovien Márie a jej matky Alžbety v Budíne spáchal Blažej Forgáč atentát na Karola II., ktorý po dvoch týždňoch zraneniam podľahol.

17. februára. *Litovský veľkoknieža Vladislav Ťagelovský sa stal poľským kráľom. Založil poľsko-litovskú dynastiu Ťagelovcov, ktorá neskôr okrem Poľska vládla aj v Čechách a Uhorsku.*

December. Žigmund Luxemburský sa na čele vojska vydal do Chorvátska, aby vyslobodil zo zajatia kráľovnú Máriu a jej matku Alžbetu.

Slovensko v období neskorého stredoveku

Ján Lukačka

Anjouovské obdobie prinieslo Uhorsku dlhé obdobie vnútorného mieru a všestranný rozmach stredovekej spoločnosti. V nasledujúcom období 15. storočia už nepokračovali priaznivé trendy, ale začali sa prejavovať symptómy stagnácie a dokonca aj postupného úpadku spôsobeného viacerými faktormi. Na prvom mieste treba spomenúť dlhotrvajúce husitské vojny a nasledujúcu feudálnu anarchiu, ktorá trvala až do vlády Mateja Korvína. Retardujúco pôsobila aj narastajúca osmanská hrozba, ktorej odvracanie si vyžadovalo nemalé finančné i ľudské zdroje.

Prvé nepokojné obdobia zažila krajina počas dlhej vlády Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437), ktorý sa síce snažil podporovať hospodársky rast (najmä miest), ale kráľovstvo vyčerpávali jeho nákladné vojenské ťaženia proti husitom. Po Žigmundovej smrti krátko vládol jeho zať Albrecht Habsburský. Následne v Uhorsku prepukla anarchia a zápas medzi dvorskou (habsburskou) stranou, ktorá našla najviac stúpcov na území Slovenska (jej vedúcou osobnosťou bol český žoldniersky kapitán Jan Jiskra) a tzv. národnou (jagelovskou), ktorú viedol Ján Huňady. V tomto období sa na území Slovenska popri latinčine začala používať aj slovakizovaná čeština nielen v súkromných, ale aj verejných záležitostiach. Okrem toho časť šľachty slovenského pôvodu začala spontánne používať slovenskú podobu svojich šľachtických predikátov.

Osobitnú kapitolu v dejinách neskorého stredoveku predstavuje vláda Mateja Korvína (1458 – 1490), ktorý sa úspešne pokúsil o vybudovanie centralizovanej monarchie so silnou panovníckou mocou. Realizoval pritom viaceré reformy, ktorých cieľom bolo oživenie hospodárstva, zefektívnenie súdnictva, kráľovskej kancelárie a zvýšenie vzdelanostnej úrovne úradníkov. Po sobáši s Beatricou Aragónskou sa v Uhorsku začal šíriť v Uhorsku humanizmus a renesancia. Daňovou reformou strojnásobil svoje príjmy. Nemalé prostriedky dostával aj od Rímskej kúrie a Benátok na boj proti Turkom. Napriek tomu neustále zápasil s nedostatkom financií. Veľké prostriedky vynakladal na budovanie silného kráľovského žoldnierskeho vojska, ale aj na chod svojho okázalého kráľovského dvora. Väčšie protiturecké ťaženie stále odkladal a svojich mecenášov prekvapil uzavretím prímeria so sultánom. O to viac sa angažoval v agresívnych vojnách proti svojim susedom (Čechám, Poľsku a Rakúsku).

Epilógom stredoveku bola slabá vláda jagelovských kráľov Vladislava II. a jeho syna Ľudovíta II. V tomto období sa naplno prejavili všetky choroby uhorskej stredovekej spoločnosti. Vzrástlo sociálne napätie, ktoré naplno prepuklo počas Dóžovho povstania a v stredoslovenskej banskej oblasti došlo k banickým vzburám proti neudržateľným pomerom. Paradoxne práve v tomto čase sa Osmanská ríša rozhodla pre veľký útok proti kresťanským monarchiám v stredovýchodnej Európe, na ktorý Uhorsko nebolo pripravené.

1387

31. marca. Žigmund Luxemburský bol v Stoličnom Belehrade korunovaný za uhorského kráľa. Predtým sa musel zaviazat, že bude rešpektovať výsady uhorskej šľachty.

1388

16. júla. Poľský šľachtic Stibor zo Stiboric získal od kráľa Žigmunda hradné panstvo Beckov, ktoré sa po honosnej prestavbe stalo jeho sídelným majetkom. Postupne získal od kráľa aj ďalšie panstvá na strednom Považí a Záhorí.

26. novembra. Žigmund anuloval všetky výsady Sasov usadených v Jablonove na Spiši, lebo odmietli poslušnosť svojmu zemepánovi spišskému prepoštovi Mikulášovi.

1390

Koniec mája – začiatok júna. Žigmundovo vojsko sa násilím zmocnilo viacerých hradov na juhozápadnom Slovensku, ktoré držal z titulu zálohovania kráľov príbuzný moravský markgróf Prokop.

20. novembra. Kráľ nariadil všetkým sudcom v krajine prísne potrestať každého falšovateľa peňazí. Prekvapujúce je, že najčastejšie boli falšovateľmi mincí bohatí feudáli a falšovanie sa obyčajne dialo na ich hradoch.

1391

22. marca. Kráľ Žigmund upozornil jágerského biskupa Štefana, aby pri svojich sporoch s prešovskými mešťanmi nezneužíval právo interdiktu (cirkevnej kľiatby).

28. septembra. Po odhalení falzátorskej činnosti Jána Literáta z Madočian bol tento drobný šľachtic upálený. Krajinský sudca Imrich Bubek následne zvolal zhromaždenie turčianskej šľachty, na ktorom musel každý šľachtic predložiť donačné listiny za účelom preskúmania ich pravosti.

1392

15. júna. Kráľovná Mária nariadila, aby z jej viníc každoročne priviezli 2 sudy vína do kartuziánskeho kláštora v Lechnici (Červenom Kláštore).

25. septembra. Poľskí kupci získali od kráľa Žigmunda záruky na slobodné a bezpečné obchodovanie na území severovýchodného Slovenska až po Košice.

1393

15. januára. Kráľ Žigmund Luxemburský dal svojej sestre Margite vydateľ za rakúskeho vojvodu Ernesta Habsburského ako veno mesto Skalicu a tri hradné panstvá v Nitrianskej župe.

23. februára. Na základe kráľovského nariadenia mohol Kremničanov v budúcnosti súdiť iba ich vlastný richtár alebo kráľovský taverník. Cez mýtné stanice mohli kremnickí mešťania prechádzať so svojimi povozmi bez platenia mýta.

1394

12. apríla. Na základe uznesenia uhorských stavov sa mala v každej župe vybrať daň vo výške pol zlatého od každej usadlosti na obranu krajiny pred útokmi Turkov.

22. mája. Stibor zo Stiboric získal od kráľa hradné panstvá Korlátku, Dobrú Vodu a Plavecký hrad.

1395

17. mája. Kráľovná Mária sa napriek vysokému stupňu tehotenstva zúčastnila na polovačke a po nešťastnom páde z koňa zomrela (*roku 1371) pri predčasnom pôrode ona i jej dieťa.

Jún – júl. Uhorské vojsko zastavilo pri Prešove vojenskú výpravu poľského kráľa Vladislava Jagelovského, ktorý sa chcel zmocniť uhorského trónu v mene svojej manželky Hedvivy, sestry nebohej kráľovnej Márie.

1396

Koniec júla. Kráľ Žigmund na čele križiackej výpravy, ktorú tvorili okrem uhorských oddielov aj rytieri z Nemecka a Francúzska, prekročil na juhu hranice Uhorska a vydal sa v ústrety brannej moci osmanského sultána.

28. septembra. V bitke pri Nikopoli sultán Bajazid na hlavu porazil nedisciplinované križiacke rytierske vojsko. Kráľ Žigmund sa zachránil útekem na lodi do Konštantínopolu. Sedmohradský vojvoda Stibor odviezol z bojiska zvyšky uhorského vojska domov.

1397

Začiatok roka. Moravský markgróf Prokop vtrhol na územie Slovenska a obsadil tu viaceré hrady, aby tak donútil kráľa Žigmunda vrátiť staré dlžoby.

24. mája – 7. júna. Na žiadosť ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaniže vykonal biskup Anton prvú písomne zachytenú vizitáciu Ostrihomskej diecézy, nachádzajúcej sa prevažne na území dnešného Slovenska.

Október. Na sneme šľachtických stavov v Temešvári kráľ Žigmund potvrdil všetky staršie výsady uhorskej šľachty, ktorá si za prísľub obrany krajiny zabezpečila nezdaniateľnosť.

1398

21. júla. Pápež Bonifác IX. povolil manželke Stibora zo Stiboríc a Beckova Dobročne konzumovať mäso aj v období pôstu s odôvodnením, že po konzumácii rýb jej býva zle.

1399

23. mája. V listine Sandzivoja, pána hradu Považská Bystrica sa po prvý raz uvádza predikát šľachtica v slovenskej podobe. Menovite sa spomína zeman Ivanuš Podmansky z Podmanína (neskoršie sa zmenilo na Podmanický).

1400

20. januára. Bývalý palatín Leustach z Jelšavy spísal v tureckom zajatí testament, v ktorom odkázal všetky svoje majetky synom Jurajovi, Petrovi a dvom dcéram. Sumu 100 zlatých odkázal aj kláštoru Sv. Kríža v Prievidzi.

September. V Trnave sa začalo vyšetrovanie možných prívržencov valdénskej herézy (náboženskej sekty), ktorá sa sem dostala z nemeckých krajín.

1401

28. apríla. Uhorskí preláti a baróni pod vedením ostrihomského arcibiskupa Jána a palatína Detrika Bubeka zajali a uväznili v Budíne kráľa Žigmunda a Stibora zo Stiboríc zbavili hodnosti sedmohradskeho vojvodu. Neskôr ho však, po získaní prísľubu beztrestnosti, prepustili na slobodu.

1402

22. január. Kráľ Žigmund udelil právo skladu mestám Bardejov, Levoča, Trnava, Bratislava a Šoproň. Mešťanom spomínaných miest udelil tiež právo slobodne obchodovať na území celého kráľovstva.

August. V Dalmácii sa vylodilo vojsko Ladislava Neapolskeho, syna nebohého Karola

II. Malého, ktorý si robil nároky na uhorský trón.

1403

19. júla. Ladislav Neapolský sa v Zadare postavil sa na čelo vojska, ktoré začalo vojenské operácie proti kráľovi Žigmundovi. Začiatkom augusta ho tu korunoval Ján z Kaniže za nového uhorského kráľa. Súčasne na juhozápadnom Slovensku vypukla protikráľovská vzbura pod vedením jágerskeho biskupa Tomáša Ludanického.

9. augusta. Kráľ Žigmund vydal v Bratislave zákaz odvádzania desiatkov Rímskej kúrii, ktorá podporila protikráľa Ladislava Neapolskeho.

1404

Január – marec. Kráľovským vojskám sa podarilo zlomiť odpor väčšiny šľachtických povstalcov. Proti zvyškom rebelov, ktorí sa pod vedením jágerskeho biskupa Tomáša Ludanického uchýlili do Sedmohradska, kráľ vyslal svojich verných vojenských veliteľov Jána Horvátiho a Petra z Perína.

6. apríl. Kráľ Žigmund uzákonil tzv. *placetum regium* (zákaz zverejňovania a platnosti pápežských búl bez predbežného súhlasu kráľa v Uhorsku).

1405

15. apríla. Kráľ Žigmund Luxemburský vydal tzv. Menší dekrét (*decretum minus*), ktorým sa jednotne upravovalo právne postavenie miest a mešťanov v Uhorsku. Išlo najmä o ochranu domáceho trhu, oslobodenie od platenia mýta, slobodu pohybu pre mešťanov a právo byť súdený len pred vlastným richtárom.

1406

15. augusta. Kráľovná Barbora sprostredkovala dohodu medzi bzovickým prepoštom a jeho poddanými, ktorí ho obvinili zo svojvoľného zvyšovania ich povinností.

1. novembra. Na zhromaždení šľachty Abova a Šariša spísali zoznam tulákov, zlodejov a zbojníkov, ktorí mali byť bezodkladne zlikvidovaní.

1407

8. apríla. Pápež Gregor XII. umožnil správcovi farského kostola v Modre Jánovi absol-

vovať univerzitné štúdium s tým, že z výnosu svojho benefícia si môže hradit náklady spojené so štúdiom.

1408

10. februára. Kráľ požiadal ostrihomského arcibiskupa Jána, aby nenútil spišského prepošta a kapitulú prispieť 200 zlatými na opravu baziliky v Ostrihome, pretože duchovenstvo na Spiši je chudobné.

12. decembra. Kráľ Žigmund a kráľovná Barbora spoločne založili elitný Dračí rád, ktorého členmi sa mohli stať iba príslušníci vyššej šľachty z radov uhorských barónov a výnimočne i z významných cudzincov.

1409

22. apríla. Kráľ sa zaviazal každoročne darovať kartuziánom v Lechnici dva baly súkna na zhotovenie mníšskych habitov a dva sudy solených haringov.

7. augusta. *Koncil v Pise zosadil rímskeho i avignonského pápeža a za nového pápeža zvolil Alexandra V. Keďže dovtedajší pápeži svoje zosadenie neuznali, vzniklo trojpápežstvo, inak nazývané aj veľká schizma.*

1410

20. marca. Český reformátor Hieronym Pražský vo svojej kázni prednesenej v Budíne ostro vystúpil proti neporiadkom v cirkvi.

11. júla. Mesto Bratislava informovalo kráľovského taverníka Jána Bubeka o zadržaní povozov spišských kupcov naložených medou a voskom, lebo odmietli zaplatiť mýto pri Vodnej veži.

1411

21. júla. Vo Frankfurte nad Mohanom zvolili ríšski kurfirsti uhorského kráľa Žigmunda za nemeckého (rímskeho) kráľa.

7. decembra. Na príkaz svätojurských a pezinských grófov ich familiári a poddaní vylovili na ramene Malého Dunaja v chotári Trhovej Hradskej chránené rybníky patriace Bratislavskej kapitule j. Okrem bežných druhov rýb sa im podarilo uloviť 76 víz, 4 veľkých sumcov a 8 štúk.

1412

8. novembra. Pred začiatkom výpravy proti Benátskej republike dal kráľ Žigmund poľskému kráľovi Vladislavovi Jagelovskému do

zálohu hradné panstvo Starú Lubovňu a 13 spišských miest za 37-tisíc kôp českých grošov (okolo 88-tisíc uhorských zlatých).

1413

7. augusta. Mesto Bratislava požiadalo kráľa Žigmunda o potrestanie svojho bývalého richtára Ulricha Rauhenwortera, ktorý svoj úrad zneužíval a mesto poškodil o 1 300 zlatých.

1414

Začiatok leta. Zomrel Stibor zo Stiboric a Beckova (*?), pán Považia, jeden z najvýznamnejších šľachticov Uhorska. Jeho rozsiahlu majetkovú doménu zdedil jediný syn Stibor mladší.

1414 – 1418

Kráľ Žigmund zvolal Kostnický koncil, ktorého hlavným cieľom bolo odstrániť tzv. veľkú schizmu v cirkvi. Na koncile sa okrem kráľa a jeho manželky zúčastnilo početné posolstvo uhorských stavov pozostávajúce z najvýznamnejších prelátov a barónov. Okrem nich sem prišli aj zástupcovia najvýznamnejších kráľovských miest. Kronikár koncilu Ulrich von Richental zaznamenal aj príchod Stibora ml. z Beckova, ktorý do Kostnice prišiel, podľa slov kronikára, zo slovenskej krajiny.

1415

6. júla. *Na koncil do Kostnice predvolali reformného českého kazateľa majstra Jána Husa. Keďže nechcel odstúpiť od svojho učenia, ako nenapraviteľného kacíra ho nakoniec odsúdili a upálili na hranici. V Čechách vyvolal tento akt veľké pobúrenie.*

1416

7. januára. Bratislavský prepošt Ján Jubar sa sťažoval ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi, že ho farári jeho dištriktu nechcú poslúchať.

1417

11. novembra. *Na Kostnickom koncile boli zosadení (resp. abdikovali) všetci traja doterajší pápeži. Koncil za novú hlavu cirkvi zvolil pápeža Martina V.*

1419

Koniec decembra. Kráľ Žigmund odišiel do Čiech, aby sa tu po smrti svojho brata Vác-

lava IV. nechal korunovať za českého kráľa. V Skalici sa zmieril s kráľovnou Barborou, ktorú na jar kvôli údajnému cudzoložníctvu poslal do vyhnanstva.

1420

17. marca. *Pápež Martin V. vyhlásil križiacku výpravu proti kacírskym Čechom, na ktorej sa mali podieľať všetky okolité krajiny.*

14. júla. Žigmundovi križiáci, v radoch ktorých bojovali aj šľachtici pochádzajúci z územia Slovenska, utrpeli zdruvujúcu porážku na vrchu Vítkov pri Prahe.

1421

Okolo 25. apríla. Kráľ Žigmund vymenoval Mikuláša za Perína za kapitána Považia s tým, že má brániť toto územie pred vpádmi husitov.

1. júna. Žigmund vrátil Ladislavovi Ludanickeému panstvo Ludanice, ktoré mu zhabal po potlačení vzbury jeho brata, jágerského biskupa Tomáša.

1422

12. júna. Kráľ nariadil županovi Petrovi Forgáčovi zhabať majetky tých zemanov z Nitrianskej župy, ktorí dezertovali z vojenskej výpravy proti husitom.

13. decembra. Stibor mladší z Beckova vydal prvú zachovanú listinu napísanú v českom jazyku. V priebehu 15. stor. sa čeština (so slovakizmami) začala presadzovať aj v úradnom písomnom styku v mestách i v korešpondencii medzi šľachticmi.

1423

31. januára. Kráľ Žigmund udelil Košiciam za vernosť a finančnú podporu novú erbovú listinu. Tá už obsahuje aj miniatúru mestského erbu.

18. apríla. Kráľ na žiadosť cigánskeho vajdu Ladislava požiadal všetky vrchnosti v Uhorsku, aby prijali prechádzajúce skupiny cigánskeho obyvateľstva, pričom vzniknuté spory mali predostrieť vajdovi Ladislavovi, ktorý jediný mal právo ich súdiť.

1424

22. mája. Kráľ Žigmund daroval kráľovnej Barbore namiesto odňatých majetkov na juhu Uhorska príjmy zo stredoslovenských banských miest a hradné panstvo Zvolen.

1425

24. februára. Bol spísaný inventár hnutelných majetkov (cenností) vo vlastníctve Bratislavskej kapituly. V inventári sa uvádza aj zoznam vzácnych kníh – stredovekých kódexov.

25. augusta. Kráľ oslobodil kartuziánov zo Skaly útočiska (nad Letanovcami) na Spiši od platenia kráľovskej taxy z kláštorných majetkov.

1426

27. júla. Na príhovor Stibora z Beckova kráľ povolil šľachticom zo Šimonovian dokončiť stavbu rozostavaného kamenného hrádka na ich majetku v Šimonovianoch (dnes súčasť Partizánskeho).

8. augusta. Kráľ zakázal šľachticom zo Spiša pozývať na svoje majetky Valachov, pretože ich stáda ničili lesy tunajších pozemkových vlastníkov.

1427

17. marca. Kráľ Žigmund vydal vojenský poriadok, ktorý mal chrániť civilné obyvateľstvo pred rabovaním vlastným vojskom. Za napáchané škody malo byť postihnutým vyplatené odškodné.

28. apríla. Kráľovná Barbora požiadala komorského grófa a kremnickú mestskú radu, aby prísne potrestali tých minciarov, ktorí poskytujú raziace železka falšovateľom peňazí.

1428

Január – február. Husitské vojsko pod velením Prokopa Holého vpadlo na územie juhozápadného Slovenska a dostalo sa až na predmestia Bratislavy, ktoré husiti vypálili. Na spiatocnej ceste Považím vyplienili desiatky nechránených vidieckych sídiel.

1429

28. marca – 9. apríla. Na Bratislavskom hrade kráľ Žigmund rokoval s husitmi Prokopa Holého o uznaní husitského učenia obsiahnutého v Štyroch pražských artikuloch. Pre obojstrannú neústupnosť skončili rokovania bezvýsledne.

1430

6. marca. Kráľ povolil v Bratislave zriadiť mincovňu, v ktorej sa mali raziť drobné mince zvané ratingy (štvrtednare).

23. – 28. apríla. Pri Trnave sa odohrala tzv. trojdňová bitka medzi husitmi vedenými Vlkom Koudelníkom a uhorským vojskom. Husiti v nej síce zvíťazili, ale utrpeli také ťažké straty (údajne stratili až 2 000 mužov), že museli ustúpiť a odtiahli do Čiech.

1431

14. februára. Kráľ požiadal bratislavskú mestskú radu, aby pohostinne prijala remeselníkov prichádzajúcich z Nemecka, ktorí sa ako odborníci na opevňovacie práce budú podieľať na prestavbe Bratislavského hradu.

Koniec septembra – polovica novembra. Spojené vojsko táboritov a sirotkov vpadlo na územie Slovenska. Najprv sa Istou zmocnili Likavského hradu v Liptove, potom cez Turiec prenikli na Ponitrie, kde sa im podarilo obsadiť Topoľčany. Potom sa pokúšali dobyť aj Nitru. Táboriti s korisťou odtiahli, ale sirotkovia ešte dva týždne lúpili a plienili v Tekove. Napádání uhorským vojskom tiahli Považím a až pri Ilave sa zdecimovaným oddielom podarilo prekročiť Váh a dostať sa do bezpečia.

1432

Okolo 24. júna. Husiti preoblečení za kupcov sa pod vedením Blažka z Borotína zmocnili Trnavy, čím narušili systém protihusitskej obrany na juhozápadnom Slovensku. Blažek čoskoro začal ohrozovať široké okolie Trnavy.

27. novembra. Okolo polnoci mali najaté osoby otvoriť brány Bratislavy a vydať mesto husitom. Mestská rada však sprisahancov odhalila a pozatýkala. Husitské vojsko odtiahlo späť do Trnavy.

1433

3. februára. Kráľ požiadal slobodné kráľovské mestá, aby prispeli na obranu Bratislavy ohrozovanú husitmi. Spišských kopijníkov kráľ poveril hliadkovaním v okolí mesta.

Koniec mája. Táboriti sa pokúsili dobyť Kremnicu. Zmocnili sa však iba mincovne, ktorá stála mimo mestských hradieb.

8. decembra. Pápežský legát kardinál Julián Cesarini kvôli husitskej hrozbe povolil prešovským mešťanom, aby sa na opevňovaní mesta pracovalo aj počas nedelí a sviatkov.

1434

8. marca – 17. októbra. Na príkaz kráľa Žigmunda sa uskutočnila veľkolepá prestavba Bratislavského hradu. Z tohto obdobia sa zachovali účty o vyplatených mzdách pre remeselníkov a nakúpenom stavebnom materiály.

27. apríla. Peter Čech z Levíc obľahol husitskú posádku v Topoľčanoch, ale opevnené mesto sa mu nepodarilo dobyť. Preto neskôr začal rokovať s husitmi o ich odchode za výkupné.

30. mája. *Vojsko panskej jednoty (kališníckej šľachty) porazilo v bitke pri Lipanoch radikálnych táboritov a sirotkov. So zajatými husitmi sa kruto porátali.*

• Velitelia husitských posádok na Slovensku po týchto udalostiach postupne z územia Slovenska po vyplatení výkupného odtiahli.

1435

13. januára. Kráľ nariadil obyvateľom obce Nesvady, aby sumu 120 zlatých, ktorú zvykli platiť husitom, odovzdali Petrovi Čechovi z Levíc, ktorý od husitov vykúpil Trnavu.

8. marca. Kráľ Žigmund na sneme v Bratislave zverejnil tzv. Väčší dekrét (*decretum maius*), ktorým reformoval štátnu správu a súdnictvo.

15. júna. Kráľ požiadal Bratislavu o povoz a sprievod pre vyslanca kráľa Mezopotámie, ktorý ho mal v Trnave navštíviť.

1436

21. marca. Kráľ zakázal súdiť a trestať Pangráca zo Svätého Mikuláša za škody, ktoré spôsobil obyvateľom pri vyhánaní husitov z územia Slovenska.

23. augusta. Žigmunda Luxemburského slávnostne privítali v Prahe, čím sa naplnilo jeho viac ako 15-ročné úsilie získať skutočnú vládu nad Českým kráľovstvom.

1437

15. marca. Žigmund nariadil Ostrihomskej kapitule, aby zbavila mešťanov Trnavy cir-

kevnjej kľiatby uvalenej pre nezaplatený dlh 400 zlatých.

9. decembra. Cestou do Uhorska v Znojme na Morave zomrel Žigmund Luxemburský (*roku 1368, Praha), uhorský a český kráľ a nemecký cisár. Pochovali ho vo Veľkom Varadíne (Oradea).

18. decembra. V Bratislave zvolili uhorskí veľmoži za nového kráľa Žigmundovho zata Albrechta Habsburského.

1438

21. februára. Kráľ Albrecht oznámil Bardejovu, že na skrotenie potulujúcich sa Poliakov a Čechov vyslal do týchto končín vojsko na čele s Jánom Cudarom.

13. mája. Kráľ prikázal zemepánom na juhozápadnom Slovensku, aby nebránili svojim poddaným sťahovať sa do mesta Trnavy, ktoré bolo v predchádzajúcich časoch značne vyľudnené.

1439

11. júna. Kráľ Albrecht skonfiškovoľ šest hradných panstiev v Trenčianskej župe patriacich kráľovnej Barbore za paktovanie s Jagelovcami a daroval ich svojej manželke kráľovnej Alžbete (Barborinej dcére).

27. októbra. Kráľ Albrecht Habsburský zomrel (*10. 8. 1397) na červienku pri Komárne, keď sa vracal z neúspešného vojenského ťaženia proti Osmanom do rodného Rakúska.

1440

22. februára. Na hrade v Komárne sa kráľovnej vdove Alžbete narodil syn Ladislav zvaný Pohrobok. Matka ho ako 3-mesačného nechala korunovať za kráľa v Stoličnom Belehrade.

17. júla. Väčšina uhorskej šľachty presadila korunováciu 16 ročného poľského kráľa Vladislava Jagelovského, od ktorého očakávala aktívnu obranu uhorských hraníc pred útokmi Osmanov.

Leto. Kráľovná Alžbeta menovala za svojho hlavného kapitána a šarišského župana bývalého husitského veliteľa Jana Jiskru z Brandýsa, ktorý na jeseň na čele asi 5-tisícového vojska zaujal Zvolen, okolité banské mestá a na východe Košice, Prešov a Bardejov.

1441

4. mája. Vojtko, kapitán zo Zelenej hory, pohrozil Bardejovčanom, že ak mu nezaplátia holdovací poplatok (výpalné), prinúti ich k tomu ohňom a mečom.

September. Vojenský veliteľia kráľa Vladislava Jagelovského sa pokúsili dobyť Košice, ale Jan Jiskra ich útok odrazil.

1442

28. februára. Kráľovná Alžbeta oznámila Kremnici a ostatným stredoslovenským banským mestám, že ďalej už nemôžu používať výnos z kráľovskej dane na opevňovanie svojich miest, pretože ona sama sa dostatočne postarala o ich ochranu.

13. decembra. V Rábe (Győr) došlo k dohode medzi kráľovnou Alžbetou a Vladislavom I. Jagelovským. Kráľovná uznala Vladislava za uhorského kráľa a on sa zasa zaviazal rešpektovať nástupnícke práva jej syna Ladislava Pohrobka.

1443

Jún. Stredoslovenskú banskú oblasť postihlo pomerne silné zemetrasenie, ktoré poškodilo kamenné stavby hradov, kostolov a meštianskych domov. Okrem iných zemetrasenie zaznamenal aj farár v Turčianskom Sv. Martine.

Leto. Jan Jiskra sa Istou zmocnil Spišského hradu a krátko nato kontroloval celý Spiš. Jemu sa pripisuje aj opevnenie rozsiahleho predhradia Spišského hradu.

V priebehu roka. *Ján Guttenberg vynášiel kníhtlač, čím umožnil lacnejšiu výrobu kníh. Dovtedy sa totiž knihy (kódexy) prepisovali ručne, čo bolo zdĺhavé a nákladné. Najstaršia zachovaná tlač pochádza z roku 1445.*

1444

24. apríla. Na naliehanie pápežského legáta Juliana Cesariniho sa uhorský snem uzniesol na letnom vojenskom ťažení proti Turkom, hoci krátko predtým kráľ Vladislav Jagelovský uzavrel s tureckým sultánom prímerie.

10. novembra. V bitke pri Varne sultán Murad II. na hlavu porazil uhorské vojsko. Kráľ Vladislav a jeho poľská družina podľahla presile. Časť vojska pod vedením Jána Huňadyho sa zachránila útekem.

1445

7. mája. Uhorské stavy prejavili ochotu prijať maloletého Ladislava Pohrobka za uhorského kráľa, ak im ho cisár Fridrich III. vydá spolu so svätoštefanskou korunou. Stavy sa tiež uzniesli, že krajinu bude spravovať sedem kapitánov. Za dvorskú (habsburskú) stranu sa kapitánmi stali Jan Jiskra, Pangrác zo Sv. Mikuláša a Imrich Bubek.

27. novembra. Užská šľachtická župa vydala písomné svedectvo Žigmundovi z Čičaroviec, že nikdy neslúžil Čechom (jiskrovcom), ani s nimi nespolupracoval.

1446

28. apríla. Právny zástupca Bardejova protestoval proti tomu, že v Prešove sa napriek monopolu Bardejova na bielenie plátna vykonáva naďalej rovnaká činnosť.

6. júna. Na Rákošskom poli bol za správcu (gubernátora) Uhorska zvolený Ján Huňady, ktorý sa usiloval získať úplnú kontrolu nad celou krajinou. Jeho hlavným oponentom sa stal Jan Jiskra.

13. septembra. V Kremnici bol uzavretý mier medzi uhorskými stavmi a Janom Jiskrom. Podľa neho si mohol Jiskra ponechať počas troch rokov príjmy z kremnickej mincovne, Levoče, Košíc, Prešova a z Bardejova. Dôchodky mu mali plynúť aj z troch východoslovenských žúp – Šariša, Zemplína a Abova.

1447

Začiatok leta. Pôvodom poľský šľachtic Mikuláš Komorovský ovládajúci severozápadné Slovensko a Pangrác zo Sv. Mikuláša po dohovore s Jánom Huňadym napadli územia kontrolované Janom Jiskrom.

5. októbra. Spišská kapitula sa dožadovala vrátenia svojho archívu, ktorý bol z obavy pred útokmi husitov uložený na Spišskom hrade.

1447 – 1448

Zbehovia z Jiskrovho vojska (bratríci) postupne vyplienili kláštory na Spiši (Červený kláštor, Skalu útočiska a Spišský Štiavnik).

1448

16. – 18. októbra. Veľká protiturecká výprava uhorského vojska proti sultánovi Muradovi II. sa skončila zdruvujúcou porážkou na Kosovom poli.

8. novembra. Poľská kráľovná Žofia sa sťažovala, že ľudia brezovických a makovických (zborovských) kastelánov zadržávajú a olupujú poľských kupcov.

1449

4. mája. Najvyšší kapitán kráľa Ladislava Pohrobka Jan Jiskra uzavrel tzv. večný mier s hornouhorskými mestami a s tunajšími najvýznamnejšími šľachticmi, najmä s Pangrácem zo Sv. Mikuláša a jeho ľuďmi.

10. decembra. Po neúspešnom obliehaní Kremnice uzavrel gubernátor Ján Huňady mier s Janom Jiskrom v prítomnosti poslov poľského kráľa Kazimíra a jeho manželky Žofie.

1450

Apríl. Pangrác zo Sv. Mikuláša plienil so svojimi oddielmi v Dolnom Rakúsku. Fridrich III. proti nemu poslal vojsko na čele s Ulrichom Celjským (Zilly), ktoré vtrhlo na Záhorie a dobylo Skalicu.

20. mája. Kráľovský taverník Ján z Perína pozval zástupcov slobodných kráľovských miest na zasadnutie tavernického súdu a na najbližší snem.

1451

22. januára. V žilinskej mestskej knihe sa objavil prvý slovenský zápis o úradnom pokonaní pred mestskou radou.

7. septembra. Jan Jiskra s početne slabším vojskom v bitke pri Lučenci porazil a zahnal na útek uhorské vojsko vedené gubernátorom Jánom Huňadym. Huňadyho vojsko nechalo víťazom celú svoju ťažkú výzbroj a zásoby.

1452

12. mája. Gubernátor Ján Huňady žiadala z Rimavskej Soboty Bratislavčanov, aby mu urýchlene poslali sľúbené dve delá a päťdesiat pušiek.

7. októbra. Rusovský kastelán Ján sa obrátil na Bratislavu s prosbou o radu, či má žiadať clo od Juraja Turzu za vyvážanú meď.

1453

29. januára. Ladislav Pohrobok sa pred zhromaždenými stavmi v Bratislave formálne ujal vlády v Uhorsku. Opätovne vymenoval Jána Huňadyho za gubernátora a vrátil sa späť do Viedne.

Február. Jan Jiskra bol snemovým uznesením zbavený všetkých majetkov a vykázaný z krajiny. Utiahol sa do Poľska.

28. októbra. Kapitán Horného Uhorska (Slovenska) Mikuláš Frišťacký (Ujlaky) rokoval s bratríckymi kapitánmi Korbelom a Aksamítom o mieri.

1454

25. januára. Snem v Budíne odhlasoval zvýšenie povinných vojenských kontingentov a nariadil osobnú účasť všetkých šľachticov vo vojne proti Turkom. Každých sto poddanských usadlostí malo do vojska vystrojiť štyroch jazdcov a dvoch pešiakov.

22. apríla. Ján Huňady vyzval mesto Bardejov, aby nepovolilo zbojníkom (bratríkom) stavať opevnenia v okolí mesta a prepadať kupcov.

Koniec roka. Ladislav Pohrobok povolal späť do Uhorska Jana Jiskru, aby potlačil vzťahujúce sa hnutie bratríkov, ktorí z poľných táborov kontrolovali celé oblasti severovýchodného Slovenska.

1455

21. decembra. Poľský šľachtic Peter Komorovský dal do zálohu hrad Plaveč bratríckemu kapitánovi Petrovi Aksamítovi z Košova.

1456

21. marca. Kráľ Ladislav Pohrobok umožnil mešťanom Smolníka a Rudnian otvárať nové banské diela, prípadne obnoviť ťažbu v starších opustených baniach s tým, že prvých päť rokov nemusia platiť žiadne poplatky.

17. októbra. Jan Jiskra upozornil mesto Bardejov na množstvo zbojníkov v okolitých lesoch a požiadal mestskú radu, aby prechádzajúcim kupcom poskytovala ozbrojený sprievod.

1457

16. marca. V Budíne na príkaz kráľa po krátkom súdnom procese popravili staršieho syna Jána Huňadyho Ladislava. Jeho mlad-

šieho brata Mateja si kráľ Ladislav Pohrobok vzal ako rukojemníka do Prahy.

16. augusta. Kráľ Ladislav Pohrobok oznámil východoslovenským mestám, že Jana Jiskru opätovne vymenoval za šarišského župana a kapitána celej oblasti.

23. novembra. V Prahe náhle zomrel vo veku 17 rokov Ladislav V. Pohrobok (*22. februára 1440, hrad Komárno), uhorský a český kráľ.

1458

24. januára. Zhromaždenie šľachty na zamrznutom Dunaji v blízkosti Budína obkľúčené vojskom Michala Siládiho zvolilo za uhorského kráľa syna Jána Huňadyho Mateja Korvína.

16. apríla. Kráľ Matej Korvín nariadil východoslovenským mestám, aby podporovali Šebastiána Rozgoňa, ktorého vyslal bojovať proti bratríkom.

Koniec mája. Šimon Rozgoň pri Blatnom Potoku (Sárosptak) porazil bratrícke vojská vedené kapitánmi Aksamítom a Talafúzom.

August. Kráľovské vojsko dobylo Jiskrove pevnosti Vadnu, Myslavu, Sečovce, Blatný Potok a Brezovicu.

1459

5. januára. Snem zvolaný z iniciatívy kráľa Mateja prijal viaceré zákonné články, ktoré posilňovali obranyschopnosť krajiny a obmedzovali úlohu magnátov vo vojenstve.

Koniec februára. Časť uhorských magnátov nespokojných s vládou kráľa Mateja povolala na uhorský trón cisára Fridricha III. Habsburského, ktorý síce vtrhol do Zadunajska, ale kráľovské vojsko ho bez problémov vytlačilo.

21. mája. Synovia Juraja Turzu a ďalší banskí podnikatelia zo Smolníka a Švedlára sa sťažovali na kastelánov hradu Krásna Hôrka, že prepádajú ich uhliarov a ničia im miliere s drevným uhlím.

19. júna. Cisár Fridrich III. odmenil za verné služby svätoujurských a pezinských grófov Juraja, Jána a Žigmunda polepšeným rodovým erbom a vydal pre nich nový armáles.

Koniec 50. a začiatok 60. rokov 15. storočia. Bratrícky veliteľ Slováčko, ktorého spomína vo svojej kronika aj Ján z Turca, obsadil

staré hradisko Vyšehrad, ležiace na rozhraní hornej Nitry a Turca, odkiaľ prepadával široké okolie.

1460

Jar. Kráľ Matej na zhromaždení hornouhorských stavov požiadal o pomoc v boji proti Jiskrovi a bratříkom, ktorí sa začali preskupovať aj do západných častí Slovenska.

V priebehu roka. Na cirkevnej synode v Levoči prijali článok, ktorý zakazoval kňazom dávať almužny rôznym potulným hercom, spevákom a píšťalkárom.

1461

25. januára. Matej Korvín rokoval v Trenčíne so splnomocnencami českého kráľa Juraja Poděbradského o odchode Jana Jiskru zo Slovenska.

14. októbra. Kráľ požiadal mesto Levoču, aby pomohlo Štefanovi Zápoľskému postaviť pevnosť, ktorá by zabránila prenikaniu bratříkov z Muráňa na Spiš.

Koniec roka. Mikuláš Frištacký (Ujlaky) zorganizoval sprisahanie proti kráľovi Matejovi a uhorskú korunu ponúkol synovi českého kráľa Viktorínovi Poděbradskému.

1462

3. apríla. Kráľ Matej a cisár Fridrich III. uzavreli mier, ktorého súčasťou bolo aj vyrovnanie sa s Janom Jiskrom.

Koniec apríla – začiatok mája. Matej Korvín sa zmieril s Janom Jiskrom a prijal ho do svojich služieb. Okrem vysokého odškodného za odstúpenie pevností získal Jiskra aj dve hradné panstvá v Sedmohradsku a bol prijatý medzi uhorských barónov.

1463

19. februára. Matej Korvín odpustil Krupine platenie štvrtiny kráľovských daní na najbližšie tri roky, pretože mesto bolo veľmi poškodené počas bojov s Janom Jiskrom.

16. augusta. Grófi zo Sv. Jura Ján a Žigmund kúpili od Petra Kapplera zo Sulevic hradné panstvo Kopčany (Kittsee) za 12-tisíc zlatých.

V priebehu roka. Bohatý trnavský mäsiar Egíd odkázal celý svoj majetok farskému Kostolu sv. Mikuláša s podmienkou, že

trnavský farár bude z jeho výnosu vydržiavať slovenského kazateľa.

1464

27. januára. Kráľ Matej informoval pápeža Pia II., že vyčinenie bratříkov na území dnešného Slovenska na istý čas oddialilo organizovanie protitureckých výprav.

27. mája. Kráľ Matej Korvín potvrdil zlatou bulou vydanou zošitovej forme platnosť všetkých starších privilégií mesta Bratislavy.

4. júla. Spišský župan Imrich Zápoľský sa ako nový zemepán Kežmarku zaviazal, že bude rešpektovať všetky staršie výsady mesta.

V priebehu roka. V Bardejove sa pod vedením kamenárskych majstrov Mikuláša a Štefana z Košíc začalo s výstavbou farského Kostola sv. Egída.

1465

26. marca. Kráľ Matej povolil Bystričanom chodiť do Kremnice skratkou cez Malachov a zvolenským kastelánom zakázal zadržiavať povozy s potravinami smerujúcimi do Bystriče cez Víglaš.

29. mája. Pápež Pius II. splnomocnil ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza a päťkostolského biskupa Jána Panonia, aby zriadili v Uhorsku novú univerzitu. Jej sídlom sa napokon stala Bratislava.

1466

Február. Žoldniersky kapitán Ján Švehla zbehol z kráľovského vojska a stal sa vodcom bratříkov usadených v opevnenom poľnom tábore vo Veľkých Kostolanoch.

25. marca. K šiestim stredoslovenským bankským mestám (Kremnica, Banská Bystriča, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec a Lubietová) sa pripojila Banská Belá a vznikol zväz siedmich bankských miest.

1467

Koniec januára.

Kráľovské vojsko obklúčilo a dobylo posledný tábor bratříkov na území Slovenska vo Veľkých Kostolanoch. Ich veliteľovi Jánovi Švehlovi sa síce podarilo prebiť z obklúčenia, ale v Starej Turej ho miestni sedliaci chytili a odovzdali kráľovi.

Prvá polovica marca. Na sneme v Budíne presadil kráľ Matej Korvín daňovú reformu,

nazývajú aj daň od komína, ktorá strojnásobila jeho príjem.

20. júla. Na novozaloženej Univerzite Istropolitane umiestnenej v domoch patriacich nebohému bratislavskému kupcovi Štefanovi Gmaitlovi sa začalo vyučovanie. Nezištnú pomoc jej poskytli najmä profesori z blízkej Viedne.

1468

17. septembra. Pápež Pavol II. súhlasil s tým, aby majetky zaniknutého benediktínskeho opátstva na Zobore pripadli Nitrianskemu biskupstvu a kapitule. To viedlo k zániku najstaršieho kláštora na území Slovenska.

V priebehu roka. Martin Bylica z Oľkuszu, astronóm a profesor na Univerzite Istropolitane napísal pojednanie o kométe, ktorú pozoroval v tom čase v Bratislave.

1469

3. mája. České katolícke stavy zvolili v Olomouci Mateja Korvína za českého kráľa. Fakticky však vládol iba nad Moravou a Sliezskom.

13. augusta. Pápež Pavol II. udelil bratislavskému prepoštovi a vicekancelárovi Univerzity Istropolitany právo používať biskupské insígnie, čím mu umožnil fakticky riadiť chod univerzity.

5. septembra. Kráľ Matej oslobodil Trnavu na desať rokov od platenia všetkých daní a poplatkov, pretože mesto bolo nedávno úplne vypálené pri útoku českého vojska.

V priebehu roka. V Kremnici v tomto čase pracovalo dvadsaťdeväť mlynov (stúp) na drvenie rudy a štyri huty, v ktorých sa tavila vyťažaná ruda.

1470

23. apríla. Kráľ vymenoval za dedičného župana Turčianskej župy budínskeho mešťana a banského podnikateľa Jána Ernsta (Ernusta). Bol to prvý prípad, keď takúto vysokú hodnosť získal nešľachtic.

3. mája. Kráľ oslobodil na večné časy mešťanov siedmich stredoslovenských banských miest od platenia mýta v celom Uhorsku aj od platenia župných daní.

6. novembra. Kremnický obchodník slovenského pôvodu Stanko Vilhelmovič sa sťažoval

na krivdy, ktoré mu spôsobili Nofriovci z Bojníc. Odcudzili mu 200 centnárov medi v hodnote 900 zlatých a nevrátili mu ani požičaných 400 zlatých.

1471

14. januára. Pápež Pavol II. poslal kráľovi Matejovi Korvínovi finančnú pomoc na boj proti českému kráľovi Jurajovi Poděbradskému.

14. februára. Rajnold Rozgoň určil výšku naturálnych a peňažných dávok, ktoré mali odvádzať jeho poddaní na hradnom panstve Makovica (Zborov) v Šariši.

November. Päťkostolský biskup Ján Pannonijs po dohovore s ostrihomským arcibiskupom Jánom Vitézom prikázal otvoriť brány Nitrianskeho hradu poľskému vojvodovi Kazimírovi, ktorý ašpiroval na uhorský trón. Keďže uhorská šľachta sa k nemu nepridala, pred blížiacim sa uhorským kráľovským vojskom odtiahol späť do Poľska.

1472

7. mája. Vplyvný veľmož Mikuláš Frištacký (Ujlaky) z Iloku, majiteľ panstiev Hlohovec a Tematín, bol korunovaný za kráľa Bosny. Svoje povýšenie nechal stvárniť aj na portáli farského kostola v Hlohovci.

21. novembra. Pápež Sixtus IV. povolil spišskému prepoštovi Gašparovi a jeho nástupcom používať biskupské insígnie.

1473

13. novembra. Matej Korvín daroval za preukázané služby Barbore Edelpöckovej zo Steinu, matke svojho nemanželského syna Jána Korvína, kamenný dom v Banskej Bystrici a k nemu patriace majetky.

V priebehu roka. Dediční spišskí župani Zápoľskovci začali v Spišskom Štvrtku so stavbou neskorogotickkej pohrebnej kaplnky. Iní autori pripisujú stavbu kaplnky Tuzovcom.

1474

21. februára. Vyslanci kráľa Mateja Korvína a poľského kráľa Kazimíra IV. sa stretli v Spišskej Starej Vsi, kde po nerozhodných bojoch o český trón uzavreli prímerie.

V priebehu roka. V košickom Dóme sv. Alžbety bol dokončený hlavný oltár so 48

tabuľovými gotickými obrazmi s námetmi zo života sv. Alžbety a Panny Márie.

1475

24. apríla. Banský podnikateľ Ján Turzo sa v zmluve so siedmimi stredoslovenskými banskými mestami zaviazal postaviť zariadenia na čerpanie vody zo zatopených banských diel. Pre zlyhanie staviteľa čerpacích strojov sa projekt nerealizoval.

1. júna. Kráľ Matej Korvín povolil spišskému prepoštovi dovážať víno z jeho viníc v Tokajskej oblasti pre vlastnú potrebu na Spiš bez platenia mýta.

24. júla. Kráľ požiadal mesto Bardejov, aby mu poslalo delá na výpravu proti Turkom.

1476

8. septembra. Matej Korvín požiadal mesto Krupinu, aby mu prispelo na svadbu s Beatrix Aragónskou.

17. novembra. Hronskosvätobeňadický kláštor sa zaviazal, že po uplynutí jedného roka vráti kanonikom Ostrihomskej kapituly breviár, ktorý si požičal pisár a notár kláštora Blažej.

1477

20. mája. Rímski kardináli udelili plnomocné odpustky návštevníkom kaplnky Božieho Tela vo farskom kostole v Banskej Bystrici.

Koniec júla. Matej Korvín začal agresívnu vojnu proti cisárovi Fridrichovi III. Uhorské vojsko pod velením Jána Zelenského vpadlo do Dolného Rakúska a dobylo Hainburg a Klosterneuburg. Oblahlo aj Viedenské Nové Mesto, Krems a Stein.

1478

23. mája. Pápežský legát Gabriel pod trestom exkomunikácie zakázal kapitánovi Starrej Lubovne a Podolíncu Petrovi požadovať platenie desiatkov od kňazov, ktorí patrili pod právomoc spišského prepošta.

3. júla. Matej Korvín poveril Petra Dóciho z Lúča na Ostrove vedením posolstva k sultánovi Mehmedovi II. s ponukou na uzavretie mieru.

1479

9. septembra. Šľachtic Melichar zo Slopného dosvedčil, že lesy v hraničnom pásme medzi

Lednicou a Broumovom na Morave užívali poddaní z Moravy i Slovenska spoločne.

21. októbra. Matej Korvín menoval svojho 10-ročného nemanželského syna Jána za lip-tovské knieža. Liptov sa však napriek tomu nestal skutočným kniežatstvom.

Október. V Spišskej kapitule boli spísané kázňové modlitby v starej slovenčine, ktoré sa používali počas slúženia omše.

1480

23. januára. Ján Rozgoň požiadal kráľa o odpustenie platenia daní zo svojich majetkov na východnom Slovensku, ktoré boli znivočené poľským vojskom.

29. septembra. Matej Korvín udelil Imrichovi Coborovi právo hostiť vo svojom bratislavskom dome členov kráľovskej rodiny.

1481

29. marca. Kráľ Matej nariadil Banskej Štiavnici, aby aj na chudobnejších a sčasti vyťažených baniach pokračovali v dolovaní a zakladali spoločenstvá ťažiarov.

24. marca. Jasovský prepošt sa sťažoval, že kláštor a kostol v Jasove najskôr dobyli bratříci a premenili ho na pevnosť. Teraz ju však Košičania zbúrali a materiál z nej odviezol Košičan Pavol Modrar a postavil si z neho hrádok.

3. augusta. Kráľ Matej Korvín vyzval mestskú radu Banskej Bystrice, aby premiestnila nevzhľadnú drevenú budovu tržnice z hlavného námestia na iné miesto, pretože stavba pokazila vzhľad celého námestia.

1482

15. mája. Matej Korvín zakázal ostrihorskému arcibiskupovi požadovať platenie desiatku od Lubietovčanov, pretože už kráľ Žigmund ich od tejto povinnosti oslobodil.

8. októbra. Mestská rada Banskej Bystrice vydala nové artikuly ševcovského cechu, lebo staré zhoreli pri požiari mesta.

1483

2. februára. Ladislav Podmanický z Podmanína a Považskej Bystrice uzavrel s Viliamom Tetauerom z Tetova a Hričova po slovensky písanú priateľskú dohodu ohľadom hraníc zaniknutej dediny Rimanovice (zaniknutá lokalita v chotári Veľkého Rovného) a rôz-

nych starších vzájomných sporov a násilností.

15. novembra. Kráľ Matej Korvín vyzval východoslovenské župy a mestá, aby povstali proti násilnostiam Štefana z Perína.

1484

Po 11. novembri. Zomrel palatín Michal Orság, ktorý počas svojej dvorskej kariéry nadobudol rozsiahle majetky na juhozápadnom Slovensku (hradné panstvá Čachtice, Dobrú Vodu, Smolenice, Šurany, Topoľčany).

1485

19. januára. Ladislav Podmanický sa sťažoval na výčiny uhrovských kastelánov, ktorí navádzali svojich poddaných, aby ničili lesy v chotári Bánoviec a Naštíc.

4. mája. Mestečko Varín po slovensky písanou listinou ďakuje svojmu zemepánovi Jánovi Majténimu zo Sivého Kameňa za podporu a spravodlivé zaobchádzanie.

6. júna. Bartolomej zo Šariša, vikár františkánov v Uhorsku, prijal do duchovného spoločenstva rehole vdovu po Petrovi z Oponíc Apolóniu a jej deti.

1486

23. januára. Kráľ Matej Korvín umožnil grófovi Petrovi zo Sv. Jura a Pezinka slobodne nakladať so svojím rodovým majetkom.

1. apríla. Kráľ udelil hodnosť ostrihomského arcibiskupa 6-ročnému Ipolitovi d'Este, príbuznému svojej manželky Beatrix. Dôchodky však poberal sám Matej Korvín.

26. mája. Kráľ pod trestom smrti zakázal rozdúchavanie národnostných rozbrojov v Trnave medzi Nemcami a Slovákmi kvôli obsadzovaniu úradu richtára a voľby mestského farára.

1487

6. augusta. Kráľ oznámil predstaviteľom šľachtických žúp, že v budúcnosti musia platiť kráľovskú daň aj drobní svetskí a cirkevní predialisti (zemanovia).

26. decembra. V Košiciach sa zišli zástupcovia siedmich východoslovenských banských miest (Gelnice, Smolníka, Rudnianska, Jasova, Rožňavy, Spišskej Novej Vsi a Telkibáne),

aby tu rokovali o používaní jednotného banského práva.

V priebehu roka. Z vydolovaného striebra odvieďla Banská Štiavnica 7 927 zlatých, Kremnica 4 623 zlatých a Banská Bystrica 3 616 zlatých kráľovnej Beatrix, ktorej vtedy patrili ako venné mestá.

1488

20. marca. V Brne vyšlo prvé vydanie kroniky Jána z Turca (Turóciho), v ktorej podal históriu Uhorska od najstarších čias až do svojej súčasnosti.

V priebehu roka. Ostrihomskému arcibiskupstvu patrilo v tomto čase 112 majetkov, z čoho bolo 14 mestečiek a 98 dedín. Väčšina z nich ležala na území dnešného Slovenska.

1489

1. marca. Kráľ ustanovil za svojho miestodržiteľa v Rakúsku spišského dedičného župana Štefana Zápoľského.

31. mája. Matej Korvín vyzval Bratislavu, aby z titulu kráľovskej dane zaplatila do kráľovskej pokladnice navyše 2 000 zlatých, pretože celá krajina musí platiť dvojnásobnú daň.

23. júna. Slobodné kráľovské mestá na základe kráľovho vyzvania prisahali, že za následníka trónu uznávajú Matejovho nemanželského syna Jána Korvína. Rovnakú prísahu museli zložiť aj ostatné mestá, župy a uhorskí magnáti.

1490

6. apríla. Vo Viedni náhle zomrel uhorský kráľ Matej Korvín (*23. 2. 1443 v Kluži). Uhorské stavy sa necítili viazané vynútenou prísahou a za nového kráľa si v polovici júla zvolili Vladislava II. Jagelovského.

31. júla. Český a zvolený uhorský kráľ Vladislav II. vo Vlčkovciach pri Trnave podpísal volebnú kapituláciu, v ktorej sa zaviazal zrušiť všetky „škodlivé novoty“ zavedené svojím predchodcom Matejom Korvínom.

V priebehu roka. Najväčšími pozemkovými vlastníckymi v Uhorsku boli Ján Korvín (patrilo mu 30 hradov, 17 hrádkov, 47 mestečiek a 1 000 dedín), druhým bol Štefan Zápoľský (patrilo mu 18 hradov, 4 hrádky, 17 mestečiek a 240 dedín) a tretím Vavrinec Frištacký

(Ujlaky), ktorý vlastnil 14 hradov, 7 hrádkov, 17 mestečiek a 300 dedín.

1491

20. februára. Kráľ Vladislav II. uzavrel mier so svojím mladším bratom Jánom Albertom, ktorý sa vzdal nárokov na uhorský trón. Kráľ mu zato dal do zálohu mestá Prešov a Sabinov.

7. novembra. Rímsky kráľ Maximilián a Vladislav II. uzavreli v Bratislave mierovú dohodu. V jej zmysle sa uhorský kráľ vzdal všetkých území v Rakúsku dobytých Matejom Korvínom a Maximilián zasa nárokov na uhorský trón. Ak by však Vladislav nezaľahol po sebe potomkov, svätoštefanská koruna mala pripadnúť Habsburgovcom.

1492

9. apríla. Rodericus a ďalších 11 rímskych kardinálov vydali odpustkovú listinu pre návštevníkov novopostaveného kostola na cintoríne pri farskom kostole v Banskej Bystrici. Jeho fundátor Michal Königsberger dal jeho steny vyzdobiť nástennými maľbami s motívom siedmich radostí Panny Márie.

15. septembra. Dedičný richtár zo Štubne v Turci sa sťažoval na svojho zemepána Michala Majténiho, že ho bezdôvodne uvrhol do väzenia. Okrem toho nechal vyrabovať jeho dom a vyhnal odtiaľ richtárovu rodinu.

12. októbra. *Talianský moreplavec v službách kastílsko-aragónskych kráľov Izabely a Ferdinanda Krištof Kolumbus sa s flotilou troch lodí pokúsil doplávať do Indie západnou cestou (teda nie zvyčajnu cestou oboplávaním Afriky), pričom objavil nový kontinent (neskôr nazvaný Amerikou) a pristál na ostrove San Salvador.*

1493

4. marca. Levočania nechali v Spišskom Štvrtku verejne vyhlásiť, že právo skladu od starodávna patrí iba ich mestu a nie Kežmarku, ktorý ho získal podvodom.

15. mája. Krakovský a levočský mešťan Ján Turzo kúpil medené bane na Pieskoch v chotári Banskej Bystrice spolu s hutami a ďalšími banskými zariadeniami.

5. júna. Kráľ Vladislav II. nariadil predstaviteľom Bratislavy, aby zhabali dve strieborné

nádoby, ktoré mu ukradli zloději a predali ich bratislavským židom.

1494

3. januára. Mesto Skalica požiadalo Bratislavu o zaslanie štatútov a nariadení vo veci viničného práva, pretože dovtedy sa Skaličania riadili iba podľa zvykového práva.

August. V Trnave pre údajnú rituálnu vraždu spáchanú na kresťanskom chlapcovi vypukli protižidovské nepokoje a pogromy.

20. septembra. Nemanželský syn kráľa Mateja Ján Korvín prenajal svoj dom a bane v Banskej Bystrici za 1 400 zlatých ročne Jánovi Turzovi a jeho synovi Jurajovi.

1495

10. januára. Vladislav II. požiadaval Bratislavu o vyslanie 100 pešiakov proti vzbúrenému vojvodovi Vavrincovi Frištackému (Ujlakymu).

16. marca. Banský podnikateľ Ján Turzo spolu so synom Jurajom a Fuggerovcami z Augsburgu založili Turzovsko-fuggerovskú podnikateľskú spoločnosť (najväčší mediarsky podnik vo vtedajšej Európe) na spracovanie banskobystrickej medi.

1496

6. apríla. Uhorský kráľ Vladislav II. udelil Jánovi Turzovi z Betlanoviec privilégium na stavbu scedzovacích hút na oddeľovanie striebra z medi v oblasti Banskej Bystrice; povolil mu tiež slobodný obchod s vyťažnou medou a získaným striebrom.

2. mája. Ján Turzo uzavrel zmluvu s mestom Kremnicou o vybudovaní novej obchodnej cesty cez Štubniansky les smerom do Turca a Poľska.

27. septembra. Maliar a pozlacovač Ján Rad potvrdil príjem 38 zlatých za pozlátenie honosnej hrobky v Dóme sv. Martina v Bratislave.

1497

19. januára. Svätojurský a pezinský gróf Tomáš požiadaval predstaviteľov Bratislavy, aby mu do Devína poslali zbrane na poľovačku usporiadanú pri príležitosti návštevy kráľa Vladislava II.

4. apríla. Vladislav II. na základe sťažnosti mesta Levoče nariadil Košiciam, aby nebrá-

nili kupcom a pútnikom vo voľnom pohybe cez ich mesto smerom na Spiš.

1498

9. júna. Vladislav II. nariadil Bratislave, aby do kráľovskej pokladnice okrem zvyčajnej dane zaplatila ešte 1 500 zlatých na obranu krajiny proti Turkom.

11. novembra. Gróf Peter zo Sv. Jura a Pezinka sa stal sedmohradským vojvodom. Neskôr získal aj hodnosť krajinského sudcu. Peter patrilo k posledným významným členom tohto starobylého rodu.

1499

15. júna. Vladislav II. nariadil Trnavčanom, aby vo všetkom vychádzali v ústrety majstromi Jánovi, ktorého vyslal do mesta opraviť kráľovské mlyny.

1. septembra. Dedičný spišský župan Štefan Zápoľský vo svojom testamente vyjadril želanie, aby bol pochovaný v kaplnke Panny Márie v Spišskej kapitule, ktorú na tento účel nechal postaviť.

1500

12. apríla. Vladislav II. vyslovil ľútosť nad požiarom, ktorý pred nedávnom zachvátil Banskú Bystricu a spôsobil značné škody aj komorskému grófovi Jánovi Turzovi.

24. apríla. Momentálna prevaha drobnej a strednej šľachty sa prejavila aj v snemovom uznesení prijatom na Rákošskom poli, podľa ktorého sa kráľovská rada mala premeniť na stály orgán. V nej mali byť zastúpení 4 preláti, 4 baróni a 16 zástupcov drobnej a strednej šľachty.

November. Vdova po kráľovi Matejovi Korvínovi Beatrix po neúspešnom pokuse o sobáš s kráľom Vladislavom II. opustila krajinu.

1503

8. februára. Banskobystrický mešťan a ťažiar Michal Königsberger vo svojom testamente odkázal všetok svoj majetok na zbožné ciele. Určil konkrétne sumy na opravu farského kostola, zhotovenie tabuľového oltára, stavbu novej kaplnky. Nezabudol obdarovať ani kňazov v celej Zvolenskej župe a okolité kláštory a myslel aj na chudobných a mestský špitál.

9. augusta. Kráľ Vladislav II. prikázal zhabať majetky turčianskych zemanov Blažejca Vladára z Veľkého Čepčína a Jána z Malého Čepčína, pretože obaja sa oženili s pokrývanými príbuznými.

1504

24. apríla. Snem na Rákošskom poli prijal viaceré uznesenia v prospech nižšej šľachty. Funkcie županov sa v budúcnosti nemali udeľovať ako dedičné hodnosti. Poddaný sa mohol presťahovať k inému zemepánovi iba s povolením slúžneho. Poddaným sa zakazovalo poľovať na zver a chytať vtáky.

3. mája Kráľovná Anna udelila mešťanom Banskej Štiavnice právo slobodne si zvoliť skúšača rýdzosti drahých kovov, v čom im nesmel brániť ani komorský gróf.

1505

2. júla. Vdova po palatínovi Štefanovi Zápoľskom Hedviga a jej synovia Ján a Juraj umožnili spišskému prepoštovi Jánovi slobodne disponovať so všetkými beneficiami prepoštvstva.

22. augusta. Kráľovná Anna oznámila stredoslovenským bankským mestám, že ich spolu s hradným panstvom Zvolen dala do zálohu Jánovi Turzovi.

1506

19. marca. Vladislav II. nariadil predstaviteľom Nitrianskej a Trenčianskej župy, aby vyslali istý počet ľudí (poddaných) na údržbu mestských hradieb Trnavy.

2. júla. Uhorskí hodnostári požiadali mesto Bratislavu, aby poskytlo prístrešie ľuďom z južných oblastí Uhorska utekajúcich pred Turkami.

1507

5. februára. Predstavitelia Spišskej Novej Vsi protestovali proti tomu, že Mariášiovci a ich poddaní otvorili nové železorudné bane na okraji ich chotára.

13. augusta. Šarišská šľachtická župa začala vyšetrovať okolnosti, za ktorých došlo k prepadnutiu prešovských kupcov na ceste do Košíc.

1508

15. marca – 1. mája. Poverení vizitátori, opáti Gregor Turzo zo Zalaváru a Mikuláš

z Báty, vykonali vizitáciu všetkých benedik-tínskych kláštorov v Uhorsku. Na Slovensku navštívili kláštory v Lekýri (dnes Hronovce), v Hronskom Svätom Beňadiku, Klíži, na Skalke pri Trenčíne a v Štôle. Z výsledkov vizitácie je jasné, že v niektorých kláštoroch vládli pomery nezlučiteľné s Benediktovou regulou.

24. júna. Vladislav II. povolil cudzím kup-com predávať svoj tovar v Bratislave a Trnave iba pod podmienkou, že do týchto miest prídu zvyčajnými cestami a zaplatia mýtné poplatky.

23. augusta. Vladislav II. udelil za preuká-zané verné služby kráľovskému komorní-kovi Jánovi Podmanickému hradné panstvo Strečno, mesto Žilinu a mestečko Sučany v Turci.

6. septembra. Bratislava vyzvala ostatné slo-bodné kráľovské mestá, aby vyslali svojich zástupcov na rokovanie o ochrane mest-ských privilégií.

1509

10. mája. Vladislav II. napomenul predstavi-teľov mesta Bratislavy, aby ďalej nevyhroco-vali spor s bratislavským županom Ambró-zom Šarkanom a neblokovali cestu na hrad.

1510

11. februára. Provinciál augustiniánskej rehole odporučil predstaviteľom mesta Bar-dejov, aby za nového priora tamojšieho klášt-ora prijali brata Pavla.

22. júla. Vladislav II. udelil mestu Krupine právo vydržiavať okrem dvoch starších jar-mokov aj dva nové. Jeden na sviatok Petra a Pavla (29. júna) a druhý na sv. Dorotu (6. februára).

5. novembra. Vdova po palatínovi Štefanovi Zápoľskom Hedviga oznámila Trnavčanom, že Pavla Holého z Hradnej na vlastnú žiadosť uvoľnila z funkcie mestského kapitána.

1511 september. Uhorský kráľ Vladislav II., Benátska republika a poľský kráľ Žigmund uzavreli s tureckým sultánom Bajazidom II. mier na päť rokov. Tento akt dočasne oddia-lil agresiu Osmanskej ríše voči Uhorsku.

1512

22. februára. Poľská kráľovná Barbora pre-nechala svojim bratom Jánovi a Jurajovi Zápoľským všetky majetky, ktoré jej pripadli z otcovského dedičstva z titulu dievčenskej štvrtiny.

• Vladislav II. nariadil krajinskému sudcovi Petrovi zo Sv. Jura, aby nebránil svojim pod-daným sťahovať sa aj s hnutelným majetkom do Bratislavy.

8. – 23. novembra. Kráľ Vladislav II. žiadal od všetkých slobodných kráľovských miest peniaze a ozbrojencov na znovudobytie hra-dov na južnej hranici Uhorska obsadených Turkami.

1513

27. februára. Ján, opát cistercieckého klášt-ora v Spišskom Štiavniku usadil na svojom opustenom majetku vo Vikartovciach Vala-chov a určil ich povinnosti.

15. júla. Pápež Lev X. vymenoval kardinála Tomáša Bakóca na tri roky za osobitného pápežského legáta pre strednú a východnú Európu a poveril ho, aby organizoval for-movanie kresťanských vojsk na boj proti Turkom.

1514

Koniec apríla – začiatok mája. Na výzvu ostrihomskeho arcibiskupakardinála Tomáša Bakóca sa zhromaždilo viac ako 40-tisíc cha-trne vyzbrojených bojovníkov z ľudových vrstiev (križiakov), ktorí mali bojovať proti Turkom.

Jún – júl. V centrálnych a juhovýchodných oblastiach Uhorska došlo k nelútostným bojom medzi sedliackymi zástupcami pod vele-ním Juraja Dóžu a šľachtickými vojskami.

10. augusta. Na návod Anny Ludanickej pre-padli jej poddaní hrad v blízkych Oponiciach a vyrabovali ho. Napriek rukolapným dôka-zom však nebola za svoj čin nijako potres-taná.

18. októbra. V Budíne sa začal tzv. divoký snem, na ktorom boli prijaté tvrdé opatre-nia proti porazeným Dóžovým vzbúrencom. Na sneme bol predložený na schválenie aj zákonník uhorského zvykového práva, ktorý zostavil Štefan z Verbovca (Verbóci).

1515

Druhá polovica marca. V Bratislave sa stretli splnomocnení uhorského a českého kráľa Vladislava II., cisára Maximiliána a poľského kráľa Žigmunda, aby pripravili schôdzku spomínaných monarchov, na ktorej sa mala podpísať zmluva o vzájomnom nástupníctve medzi Jagelovcami a Habsburgovcami.

29. júna. Vladislav II. oslobodil Bratislavu na 12 rokov od platenia všetkých daní, pretože mesto takmer úplne vyhorelo počas nedávnej schôdzky troch panovníkov.

1516

13. marca. V Budíne zomrel uhorský kráľ Vladislav II. (*roku 1456) Nástupcom sa stal jeho iba 10-ročný syn Ľudovít II. Jagelovský.

24. apríla. Snem, ktorý sa konal v Budíne a pokračoval na Rákošskom poli rozhodol, že spolu s neplnoletým kráľom bude v krajine vládnuť kráľovská rada zložená zo 6 barónov, 6 prelátov a 16 zástupcov drobnej a strednej šľachty.

9. júna. Bratislavský cech obuvníkov požiadal mestskú radu o pomoc pri nakupovaní kože, pretože obchodníci ju začali neúmerne predražovať.

1517

31. októbra. *Pôvodne augustiniánsky mních Martin Luther pribil na dvere katedrály vo Wittenbergu 95 téz, ktorými podrobil ostrej kritike pomery v cirkvi (najmä kupčenie s odpustkami), čím začal proces reformácie.*

23. novembra. František z Kálnej nad Hronom sa obrátil na svojho švagra Martina Majténiho z Novák, aby mu vydal veno a cennosti (šperky, šatstvo a kožušiny) po jeho nebohej sestre Anne v hodnote 3 500 zlatých.

V priebehu roka. Johann Singriener vydal vo Viedni *Verböciho Tripartitum*, ktoré aj keď nebolo nikdy potvrdené kráľom, slúžilo v Uhorsku ako právna norma až do 19. storočia.

1519

22. januára. Hronskosvätobeňadický konvent na základe predchádzajúceho vyšetrovania potvrdil oprávnenosť sťažnosti nitrianskeho biskupa Štefana Podmanického

na kastelána Nitrianskeho hradu Michala zo Šalgočky, ktorý po smrti Štefanovho predchodcu spôsobil biskupstvu škodu vo výške 2 000 zlatých.

31. mája. Kráľ Ľudovít II. potvrdil mimoriadnu platbu od mesta Krupiny vo výške 100 zlatých. Zároveň ubezpečil mesto, že táto suma im bude odpočítaná z riadnej kráľovskej dane.

1520

20. októbra. Ľudovít II. nariadil všetkým obyvateľom a úradníkom kráľovstva, aby rešpektovali privilégia mesta Bratislavy, najmä právo skladu.

16. decembra. Úradník spišského prepošta Ľudovít Krigovský požiadal Kežmarok o poskytnutie soli, ktorej bol vtedy veľký nedostatok.

1521

3. apríla. Bratislavský prepošt Hieronym Balbus ako uhorský vyslanec kráľa Ľudovíta II. požiadal ríšske stavy zhromaždené vo Wormse o pomoc proti Turkom.

1. septembra. Ľudovít II. oznámil stredoslovenským bankským mestám, že povolil kremnickému komorskému grófovi Alexejovi Turzovi razbu novej striebornej mince.

17. decembra. Kráľ Ľudovít II. požiadal mesto Bratislavu, aby poskytlo siete na lov zveri, ktorá sa bude konzumovať na hostine pri príležitosti korunovácie kráľovnej Márie. **V priebehu roka.** V niektorých stredoslovenských bankských mestách sa objavili prví stúpenci reformácie.

1522

30. júna. Gróf Wolfgang zo Sv. Jura a Pezinka sa zaviazal vyplatiť pôvodným majiteľom nákladu 200 zlatých za víno, ktoré dal zhabať z potápajúcej sa lode na Dunaji.

21. augusta. Peter Korlátsky z Bučian, kráľovský dvormajster a komárňanský župan, požiadal trnavskú mestskú radu, aby zakázala tamojším židom požičovať jeho poddajným peniaze, ba ani s nimi obchodovať, pretože ich neveriteľným spôsobom okrádajú.

V priebehu roka. V Banskej Štiavnici sa v tomto čase ťažilo v 43 baniach a vyťažená ruda sa spracovávala v 5 stupách a tavila v 5

hutách. Celkovo sa baníctvom v meste zaoberalo 918 ľudí.

1523

24. apríla. Na sneme v Budíne sa okrem iného prijali aj prísne uznesenia proti stúpencom reformácie. Malo sa s nimi nakladať ako s kacírmi a nemilosrdne ich trestať.

20. septembra. Kráľ Ľudovít II. nariadil bratislavskej mestskej rade, aby vyhostila všetkých židov ale aj kresťanov, ktorí sem ušli z Budína a ďalších morom postihnutých miest.

Koncom roka. Benediktínsky mních Martin z Trnavy vydal vo Viedni veršované dielo *Opusculum ad regni Hungarie proceres* (dielko adresované uhorským veľmožom), v ktorom burcoval uhorských magnátov do boja proti Turkom.

1524

9. januára. Kráľ Ľudovít II. zakázal bratislavskej mestskej rade potrestať meštiansku Barboru za cudzoložstvo, pretože jej udelil milosť.

8. septembra. Na Rákošskom poli zhromaždená stredná a drobná šľachta žiadala skončiť s nemeckým panstvom v krajine, razbu kvalitných mincí a návrat jej zástupcov do kráľovskej rady. Uhorskí magnáti však tieto požiadavky odmietli.

1525

14. januára. Ľudovít II. nariadil Bratislave, aby podporovala Alexeja Turzu v novej funkcii kráľovského pokladníka, pretože bude okrem iného dohliadať aj na razenie mincí v bratislavskej mincovni.

13. apríla – 30. júla. Pápežský nuncius Antonio Burgio vo svojich správach informoval Rímsku kúriu o rozháraných pomeroch v Uhorsku a predpovedal skorý zánik tohto kedysi mocného kráľovstva.

7. mája. Na Rákošskom poli a v Budíne sa začal snem bez prítomnosti vyššej šľachty. Vodcovia šľachtickej opozície na ňom presadili viacero zákonných článkov vyhovujúcich ich záujmom. Kráľ však prijaté uznesenia neschválil.

19. mája. Baníci z Banskej Bystrice odopreli pracovať za mzdu vyplácanú v znehodnotených minciach.

24. júna. Zemianska opozícia na sneme dosiahla zrušenie prenájmu Turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku na ďalšie podnikanie v Banskej Bystrici. Dôvodom bolo najmä vyvážanie striebra získaného svedzovaním z čiernej meďi za hranice kráľovstva.

Leto. V Banskej Bystrici došlo k otvorenej vzbure baníkov proti neudržateľným sociálnym pomeroch v meste.

1526

22. januára. Ľudovít II. nariadil kráľovským mestám, aby rešpektovali výmenný kurz nových mincí voči starým v pomere 2 : 1. Na mnohých miestach zmenárnici žiadali viac, čo spôsobilo v krajine drahotu.

24. február. Asi 500 banskobystrických baníkov, ktorí sa dožadovali vyplatenia zadržaných miezd, vtrhlo do Banskej Bystrice. Obsadili budovy banskej komory a vyrabovali domy bohatých kupcov. Po deviatich dňoch ustúpili pred ozbrojencami zemepánov z okolia a ostatných bankských miest. Podľa rozsudku kráľovských komisárov sa mal skonfiškovať majetok povstalcov a vodcovia boli odsúdení na stratu života. Baníkom sa zakázalo nosiť zbrane a konať schôdzky, mali sa zrieknuť „*luterskej herézy*“.

15. apríl. Kráľ Ľudovít II. prenajal banskobystrický mediarsky podnik Antonovi Fuggerovi na 15 rokov.

23. apríl. Na rozkaz tureckého sultána Süleymana I. osmanská armáda začala ťaženie do Uhorska. Postup armády zdržiavalo daždivé počasie.

28. – 30. apríl. Na sneme v Rákoši bol svojim predchodcom Štefanom Bátorim zvrhnutý palatín Štefan Verböci.

Jún. V prvej polovici roku zahraniční vyslanci na kráľovskom dvore podávali správy, že politicky a finančne podlomené Uhorsko nie je schopné odolať tureckej expanzii.

Začiatok leta. Na kráľov príkaz začali poverené osoby rekvirovať bohoslužobné pred-

metry z drahých kovov vo všetkých kostoloch v krajine pre potreby vojny proti Turkom.

13. júl. Turecká armáda dorazila pod Petrovaradín, ktorý napriek udatnosti obrancov obsadila 27. júla.

20. júl. Kráľ Ľudovít II. so 4000 sprievodom odišiel z Budína do tábora pri Tolne, kde sa zhromažďovala uhorská armáda. Z Tolny potom kráľovské vojsko postupovalo k Moháču.

28. júl. Kráľ Ľudovít II. sa dostal k Földváru, kde sa dozvedel o páde Petrovaradína, bez toho aby hlavný veliteľ uhorského vojska kaločský arcibiskup Pavol Tomori zasiahol. S oddielmi Tomoriho, ktorý sa vracal hore po ľavom brehu Dunaja sa stretol kráľ Ľudovít II. pri Moháči.

3. august. Ozbrojení baníci v nočných hodinách vpochodovali do Banskej Bystrice.

Rabovali domy bohatých mešťanov a podpaľovali ich. Mešťania sa zachránili v zámku, ktorý bránila vojenská posádka. Keď mešťania privolali pomoc, baníci sa vyhlí otvorenej zrážke s vojenskou presilou a po troch dňoch sa stiahli do hôr.

10. august. Na vyšetrenie a potrestanie ozbrojeného vystúpenia baníkov vyslal kráľovský dvor do Banskej Bystrice kráľovského personála Mikuláša Turóciho, ktorý vydal zatykač na 46 hlavných podnecovateľov a vodcov povstania. Mali ich uväzniť a popraviť, kdekoľvek sa nachádzali. Mnohí ušli na Moravu, alebo sa skrývali v okolitých baníckych a drevorubačských osadách. Mestská vrchnosť popravila iba piatich väzňov.

15. august. Predný voj tureckého vojska dosiahol rieku Drávu pri Osijeku, kde začali stavať most. Dňa 21. 8. začali prvé turecké oddiely prechádzať na druhú stranu rieky.

Slovensko vo včasnem novoveku

(1526 – 1711)

Viliam Čičaj

Pre 16. – 17. storočie sa aj v slovenskej historiografii zaužíval názov obdobie raného novoveku. Porážkou uhorských vojsk Turkami koncom augusta 1526 a smrťou posledného mužského potomka kráľa Ľudovíta II. vymrela uhorská vetva kráľovskej dynastie Jagelovcov. Táto udalosť symbolicky znamenala aj zánik jednej veľkej historickej epochy - stredoveku v Uhorsku. Stredná Európa, teda aj územie dnešného Slovenska, sa v podstate zo dňa na deň dostala do centra záujmu vtedajšej európskej verejnosti. Skoro na jeden a pol storočia sa tu zastavila hranica dvoch rozdielnych civilizácií - kresťanskej a islamskej, samozrejme aj so všetkými pozitívami a negatívami, ktoré zákonite vyplývali z takéhoto susedstva znepriatelených svetov.

Novovek ako obdobie nastupujúcej novej historickej epochy odsunul do úzadia predchádzajúce obdobie - stredovek. Vývoj novovekej spoločnosti však nebol priamočiary, ale vyznačoval sa značnou protirečivosťou a charakterizovalo ho viacero dôležitých skutočností. Uhorské kráľovstvo sa stalo súčasťou obrovskej Habsburskej ríše, ktorá bola v podstate konglomerátom rôznorodých krajín s veľmi odlišným stupňom spoločenského, hospodárskeho i kultúrneho vývoja spojených len osobou panovníka. Nová panovnícka dynastia sa neustále pokúšala vybudovať vnútornú jednotu tohto štátneho celku a pretvoriť ho na absolutistickú monarchiu, čo znamenalo v prvom rade oklieštenie výsad privilegovaných vrstiev. Na druhej strane vedúcej vrstve uhorskej spoločnosti – šľachte vyhovovali skôr formy vlády typické pre stavovskú monarchiu. Uhorská šľachta využívala zahraničnopolitickú situáciu a vystupovala neustále proti absolutistickým snahám panovníckeho dvora, či už to bolo v prípade tureckých vojen, 15-ročnej i 30-ročnej vojny a ďalších celoeurópskych vojenských konfliktov. Uvedené európske udalosti obsahovali množstvo náboženských prvkov a uhorskej šľachte pod rúškom náboženskej slobody išlo o uhájenie svojich stavovských výsad a privilégií.

Územie dnešného Slovenska sa po rozpade Uhorského kráľovstva na tri časti stalo centrom kráľovského Uhorska. Bratislava sa stala hlavným a korunovačným mestom, Trnava sídlom arcibiskupa a univerzity. Prebiehali tu nielen vojenské operácie počas protitureckých vojen, ale aj neustálych stavovských povstaní uhorskej šľachty, ktoré sa periodicky opakovali pod heslami náboženských a stavovských slobôd. Každý pohyb na európskej politickej scéne bol v tomto priestore veľmi citlivo registrovaný a nachádzal aj svoju konkrétnu odozvu. Na druhej strane si však táto situácia vyžiadala aj daň v podobe obrovských ľudských a materiálnych strát.

V období novoveku nastali aj veľmi výrazné premeny v živote vtedajšej spoločnosti. Stredoveký názor na svet a človeka sa veľmi rýchlo zrútil pod tlakom nových myšlienok humanizmu, reformácie a protireformácie. Nové duchovné prúdy sa dostali do nášho prostredia často nebadane, nenápadne, občas aj vo veľmi skreslenej a deformovanej podobe. Humanizmus a reformácia súčasne prenikli do stredoeurópskeho priestoru už na prelome 15. a 16. storočia. Najvýznamnejšie zasiahli oblasť náboženstva, výchovy, vzdelanosti, vedy, literatúry a výtvarného umenia. Nové náboženské smery veľmi rýchlo objavili význam vzdelania v boji proti svojim protivníkom, čo pozitívne vplývalo na rozvoj školstva a zmenu vzdelanostnej štruktúry spoločnosti. Každé mesto a väčšia obec chcelo mať latinskú školu a popri nich začali činnosť inštitúcie univerzitného typu. Novovek sa vyznačoval aj značným nárastom príslušníkov inteligencie, rozvojom literárnej tvorby a vznikom tlačiarenských centier. Európske myšlienkové a umelecké prúdy (renesancia, barok) vyvolali aj zmeny v estetickom vnímaní, ktorého výrazom boli aj slohové premeny miest a vidieka.

V období novoveku sa postupne objavili v rámci duchovnej premeny spoločnosti prvky, ktoré by sa mohli nazvať určitým počiatkom národnouvedomovacieho procesu. Spočiatku sa začali prejavovať v nejasných kontúrach v politických zápasoch mestského obyvateľstva, ktoré popri náboženskom obsahu dostávali aj mnohokrát národnostné zafarbenie. Národnouvedomovací proces dostal nové dimenzie, keď sa pri skúmaní počiatkov kresťanstva v Uhorsku objavili prvé údaje o veľkomoravskej misii sv. Cyrila a Metoda.

1526

29. augusta 1526. Pri juhomaďarskom meste Moháč sa odohrala rozhodujúca bitka medzi uhorskými vojskami a osmanskou armádou, ktorá znamenala začiatok vyše 150-ročnej prítomnosti tureckej moci v strednej Európe. Osmanská armáda v sile asi 60 000 vojakov pravidelných jednotiek dostala 28. augusta príkaz pripraviť sa na boj. Turecký sultán Süleyman I. predpokladal, že uhorské vojsko, ktoré malo asi 25000 mužov, zaútočí na jeho armádu pri prechode cez rieku Karaisicu. Nasledujúci deň ráno počas pochodu na sever zastihol Turkov útok uhorského vojska, ktoré napadlo turecký predvoj. Osmani pod velením sultána sa zoradili do bojového postavenia v strede s janičiarmi. Tlak uhorskej obrnenej jazdy prinútil predsunuté turecké jednotky, aby sa stiahli a rozostúpili. Ludovítovi rytieri sa tým však dostali pod palbu diel a janičiarskych ručníc, ktoré ich zdecimovali. Osmani rozbili hlavný voj Uhrov a o bitke bolo rozhodnuté v priebehu dvoch hodín už popoludní. Tureckí velitelia sa však domnievali, že porazili len predvoj uhorského vojska. Ostali po celú noc v bojovom postavení, lebo očakávali, že boj bude pokračovať aj na druhý deň. V boji padlo asi 19-tisíc uhorských pešiakov a jazdcov. Väčšina uhorských veliteľov padla v boji alebo sa dostala do tureckého zajatia. Zahynulo 35 magnátov a vysokých cirkevných hodnostárov. Po bitke Turci popravili 1 500 zajatcov, medzi nimi hlavného veliteľa Pavla Tomoriho, ostrihomského arcibiskupa Ladislava zo Salky a ďalších päť biskupov. Popravy sa o niekoľko dní zopakovali a Turci popravili aj Juraja Zápoľského a ďalších zajatých magnátov, svetských aj duchovných hodnostárov. Počas chaotického ústupu sa v rieke Csele utopil aj uhorský kráľ Ludovít II. Jagelovský. Jeho smrťou vymrela česko-uhorská vetva tohto rodu. Bitka pri Moháči bola medzníkom, ktorým sa v Uhorsku skončilo obdobie stredoveku a začalo obdobie novoveku. Sultánovej víťaznej armáde sa otvorila cesta na hlavné mesto krajiny - Budín.

30. august. Správa o moháčskej bitke vyvolala v celej krajine obrovskú paniku a kráľovná Mária spolu so svojim dvorom za chaotickú situáciu utiekla z Budína do Bratislavy.

12. september. Armáda tureckého sultána Süleymana I. vstúpila bez boja do Budína - hlavného mesta Uhorska, ktoré v nasledujúcich dňoch vyrabovala, podpálila a vojaci si odniesli bohatú korisť.

September. Turecké vojská vyplienili územie v okolí Győru a Piliša. Niekoľko rabujúcich oddielov sa objavilo aj pri Ipli na juhu Slovenska a spôsobili veľké zdesenie medzi obyvateľstvom stredoslovenských banských miest.

6. október. Kráľovná Mária, vdova po uhorskom a českom kráľovi Ludovítovi II. Jagelovskom, napísala list moravskému hajtmanovi Jánovi z Pernštejna, aby zakročil u zemepána mestečka Valašské Meziříčí vo veci potrestania tam uväznených baníkov, z ktorých mnohí po potlačení banického povstania v auguste 1526 utiekli na Moravu.

10. október. Víťazná armáda tureckého sultána Süleymana I. s veľkou korisťou opustila uhorské územie.

14. október. Zástupcovia uhorských stavov, ktorí sa zhromaždili v Tokaji, oznámili, že voľba nového uhorského kráľa sa bude konať na sneme v Stoličnom Belehrade.

14. október. V Hainburgu sa začali porady medzi rakúskym arcikniežatom Ferdinandom a jeho sestrou Máriou, vdovou po kráľovi Ludovítovi II., vzhľadom na uprázdnený uhorský trón.

17. október. Dvorský sudca olomouckého biskupa Jána z Ladské vydal vo Valašskom Meziříčí na žiadosť banskobystričských mešťanov svedectvo o tom, že siedmi uväznení baníci sa pod prisahou zaviazali, že nikdy

a žiadnym spôsobom nebudú škodiť mešťanom v Banskej Bystrici.

23. október. Poslanci českých stavov zvolili za českého kráľa rakúske knieža Ferdinanda Habsburského.

Október. Po odchode Turkov z Uhorska koncom októbra poslala mladá kráľova vdova Mária niekoľko dvoranov na bojisko vyhladať mŕtvolu padlého panovníka. To sa im po niekoľkých dňoch aj podarilo – ležala v plytkom hrobe neďaleko miesta jeho skonu. Pritom sa aj o smrti kráľa Ludovíta II. povrávalo, že ho na úteku zavraždili jeho vlastní ľudia. Aj o pravosti jeho ostatkov existovalo niekoľko verzii.

10. november. Telesné pozostatky padlého kráľa Ludovíta II. uložili do kráľovskej hrobky v Stoličnom Belehrade.

10. november. Na uhorskom sneme v Stoličnom Belehrade zvolili za uhorského kráľa sedmohradského vojvodu Jána I. Zápoľského.

11. november. Nitriansky biskup Štefan Podmanický korunoval v Stoličnom Belehrade za uhorského kráľa sedmohradského vojvodu Jána I. Zápoľského. Jeho kancelárom sa stal právnik Štefan Verbőci, sedmohradským kniežaťom Peter Peréni (roku 1527 prestúpil do tábora Ferdinanda I. Habsburského), chorvátsko-slavónsko-dalmátskym bánom Krištof Frangepán a ostrihomským arcibiskupom jágerský biskup Pavol Várdai (aj on prešiel roku 1527 na stranu Ferdinanda I. Habsburského).

13. november. Kráľ Ján I. Zápoľský poslal vyslancov českému kráľovi Ferdinandovi I., ktorí ho informovali o jeho nástupe na uhorský trón a požiadali o ruku Máriu, kráľovnú vdovu.

16. – 17. december. Časť uhorskej šľachty, ktorá sa zišla na sneme v Bratislave, zvolila za uhorského kráľa Ferdinanda I. Habsbur-

ského. Smrťou kráľa Ludovíta II. pri Moháči sa uvoľnil uhorský trón, na ktorý si robili nároky sedmohradské knieža Ján Zápoľský i arciknieža Ferdinand I. Habsburský, brat kráľovnej Márie, manželky Ludovíta II. Ferdinand si nárokoval svoje nástupníctvo na základe dohody uzavretej medzi Jagelovcami a Habsburgovcami v Bratislave a vo Viedni roku 1515. Ján Zápoľský sa odvolával na rozhodnutie uhorského snemu z roku 1505, ktoré zabráňovalo cudzincom uchádzať sa o uhorský trón. Voľba dvoch kráľov bola počiatkom skoro desať rokov trvajúcej občianskej vojny, do ktorej aktívne zasiahla aj Osmanská ríša. Ani jeden z oboch kráľov nemal dostatok prostriedkov na porážku protivníka a preto sa snažili získať pomoc aj udeľovaním majetkov príslušníkom šľachty, ktorí často podľa úspechov jednej alebo druhej strany prechádzali z jedného tábora do druhého. Nerozhodnú situáciu využili tzv. lúpežní rytieri, ktorí pustošili majetky šľachty, mešťanov i poddaných. Občiansku vojnu ukončil až mier vo Veľkom Varadíne z 3. februára 1538, ktorý znamenal rozdelenie Uhorska na tri časti.

17. december. Kráľ Ferdinand I. vymenoval vymenoval taverníka Alexia Turzu za krajinského sudcu a vesprímskeho biskupa Tomáša Salaháziho za uhorského kancelára.

1527

13. január. Kráľ Ferdinand I. vymenoval vo Viedni svoju sestru kráľovnú Máriu, vdovu po Ludovítovi II., za uhorskú miestodržiteľku. Tento akt znamenal začiatok občianskej vojny – ozbrojeného boja dvoch novozvolených kráľov.

10. marec. Fuggerovci začali rokovania s kráľom Jánom I. Zápoľským o prenájme medenorudných baní.

Marec. V Prahe uzavreli vyslanci kráľa Jána I. Zápoľského a kráľa Ferdinanda I. jednomešačné prímerie.

26. apríl. Vyslanec kráľa Jána I. Zápoľského Hieronym Laski odišiel na rokovania o spojenectve s francúzskym kráľom Františkom I.

1. jún. V Olomouci sa začali neúspešné rokovania medzi kráľom Ferdinandom I. a kráľom Jánom I. Zápoľským.

28. jún. Kráľ Ferdinand nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a senátorom, aby zložili prísahu vernosti a oddanosti do rúk jeho sestry Márie.

Jún. Turecký veľkovezír nariadil pohraničným begom, aby v prípade habsburského útoku pomohli kráľovi Jánovi I. Zápoľskému.

2. júl. Uhorský kancelár Štefan Verbőci v prítomnosti francúzskeho vyslanca ohlásil pripojenie Uhorska k Cognackej lige.

20. august. Vojská kráľa Ferdinanda I. obsadili Budín, ktorý bol predtým v rukách Zápoľského oddielov.

27. september. Veliteľ kráľa Ferdinanda I. Mikuláš zo Salmu porazil pri Tokaji Zápoľského oddiely.

3. október. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Budína snem, ktorý rozhodol o jeho korunovácii za uhorského kráľa.

3. november. Nitriansky biskup Štefan Podmanický korunoval v Stoličnom Belehrade Ferdinanda I. za druhého uhorského kráľa.

December. V Krakove vyšiel opis tragickej bitky pri Moháči z pera jej priameho účastníka, vacovského biskupa Štefana Brodariča *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio*. (Krakov 1527).

1528

21. január. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Budína snem, ktorý rokoval o opatreniach proti Turkom a jeho súperovi kráľovi Jánovi I. Zápoľskom.

27. január. Zápoľského vyslanec Hieronym Laski po návrate z rokovaní v Istanbule oznámil uzatvorenie osmansko - uhorského spojenectva. Turecký sultán Süleyman I. uznal za uhorského kráľa Jána I. Zápoľského.

7. marec. Kráľ Ferdinand I. vymenoval palatína Štefana Bátoriho za uhorského miestodržiteľa.

8. marec. Cisárski velitelia J. Katzianer, L. Fels a M. Thurn porazili pri Seni Zápoľského, ktorý sa potom uchýlil do Poľska.

10. máj. Vojsko kráľa Ferdinanda pod vedením Jána Katzianera vtiahol na Liptov, kde obliehalo a dobylo hrad Likavu pri Ružomberku a pozabíjalo všetkých jeho obrancov. Katzianerovi vojaci potom 14 týždňov dobýjali hrad Trenčín, ktorý vojnovými strojmami a delami veľmi poškodili. Posádka v počte najmenej 500 mužov hrad vydala pod podmienkou slobodného odchodu.

30. jún. Trenčiansky hrad obsadili oddiely kráľa Ferdinanda I. pod vedením Valentína Töröka.

7. september. Turzove oddiely a liptovské stoličné vojsko pri Liptovskom Svätom Mikuláši porazili Zápoľského zbory vedené Krištofom Toekem a Petrom Kostkom, ktoré sa skladali z Poliakov, Valachov a sedliakov. 113 chlapov zabili, 200 zajali a zvyšok sa rozutekal.

13. október. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem, na ktorom sa rokovalo o opatreniach proti Turkom.

3. november. Kráľ Ján I. Zápoľský sa s francúzskou pomocou vrátil z poľského Tranowa do Uhorska.

Jeseň. Kráľ Ján I. Zápoľský poslal posolstvo na čele s poľským šľachticom Hieronymom Laskim k sultánovi do Istanbulu so žiadosťou o vojenskú pomoc.

1528. V Ingolstadte vydal tlačiar a profesor Peter Bienewitz - Aprianus tzv. Rose-tiho mapu Uhorska (v skutočnosti Michala Rožoňa z Mitíe). Na vydanie ju upravili viedenskí humanisti Ján Spiesshaimer - Cuspianus a Juraj Tannstetter. Michal Rožoň (rehoľným menom Lazar) bol tajomníkom ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca. Mapu Uhorska vypracoval roku 1513 a až do jej objavenia viedenskými humanistami bol jej osud neznámy. Mapa zobrazuje územie od Viedne až po Trajánov most a od Východných Beskýd až po pobrežie Dalmácie. Oproti predchádzajúcim mapám strednej, ale i celej Európy zachytávajúcej aj Uhorsko, kvalitne zobrazovala zemepisný obsah, najmä obraz riečnej siete. Ako prvý správne nakreslil tok Dunaja a jeho prítokov.

- Kráľ Ferdinand I. zriadil uhorskú, ale aj českú komoru podľa vzoru komorského systému v tzv. dedičných krajinách. Bola najvyšším finančným, hospodárskym a správnym úradom. Sídlila v Bratislave a evidovala, spravovala a kontrolovala príjmy kráľa a štátu (eráru). Na jej čele bol prefekt a piati radcovia, ktorých doživotne menoval panovník. Úrad zamestnával aj ďalšie administratívne sily. Komora pozostávala z z troch oddelení: kancelárie, pokladnice a učtarne. Zanikla až roku 1848.

1529

10. máj. Vyše 200-tisícová armáda tureckého sultána Süleymana I. postupovala do Uhorska, aby na základe spojeneckej zmluvy pomohla kráľovi Jánovi I. Zápoľskému v boji o trón.

11. máj. Hlavný kapitán Uhorska Ján Katziar nechal v Levoči zajať smolníckeho anabaptistického kazateľa Andreja Fischera z Kremnice.

21. máj. V piatok po sviatku Svätého ducha, t. j. dňa 21. mája, bolo v Pezinku upálených 30 židov, žien aj mužov. Príslušníci nevelkej židovskej komunity v Pezinku boli obvinení

z rituálnej vraždy malého chlapca, ktorého mali mučiť, biť, pichať, párať a zabiť. „*Po veľmi prísnom vyšetrovaní*“ počas ktorého boli uväznení židia pravdepodobne mučení, sa k tomuto činu priznali.

Máj. Vyslanec kráľa Ferdinanda I. v Istanbuli Mikuláš Jurišič ponúkol tureckému sultánovi platenie ročného tribútu za mierovú dohodu. Jeho návrh však Turci neprijali.

2. júl. Na hrade Čičva odsúdili na smrť obesením smolníckeho anabaptistického kazateľa Andreja Fischera z Kremnice, no pomocou svojich prívržencov sa mu podarilo zachrániť sa. Pôvodne bol katolíckym kňazom. Počas pobytu v Nemecku sa stal príslušníkom radikálneho hnutia reformácie anabaptistov – novokrstencov a musel ujsť na územie dnešného Slovenska. Od roku 1528 pôsobil vo svojom rodisku v Kremnici a neskôr v Levoči a ďalších spišských mestách. Prestúpil do sekty umiernených anabaptistov tzv. sobotistov, ale pokračoval v hlásaní radikálnych náboženských myšlienok. Roku 1539 ho nechal gemerský župan František Bubek zvrhnúť z hradnej skaly hradu Krásna Hôrka.

18. august. Na moháčskom poli kráľ Ján I. Zápoľský vzdal hold tureckému sultánovi Süleymanovi I., čo znamenalo uznanie osmanskej zvrchovanosti.

18. august. Prívrženci kráľa Jána I. Zápoľského zajali v Siklósi utekajúceho strážcu koruny Petra Peréniho aj s kráľovskými klenotmi a odovzdali ho tureckému sultánovi Süleymanovi I.

August. Začiatkom mesiaca, napriek zákazu kráľa Ferdinanda I., členovia Miestodržiteľskej rady utiekli z Budína zo strachu pred postupujúcou tureckou armádou.

August. V priebehu mesiaca v Budíne a Hornom Uhorsku vypukol hladomor a morová

epidémia, ktorá trvala až do leta nasledujúceho roku.

1. september. Vo vojenskom tábore pod Budínom kráľ Ján I. Zápoľský podpísal spojeneckú zmluvu s francúzskym kráľom Františkom I.

14. september. Turecký sultán Süleyman I., ktorý uznal za uhorského kráľa Jána I. Zápoľského, obsadil Budín i centrálnu časť krajiny a so svojou armádou postupoval na Viedeň. Budín odovzdal kráľovi Jánovi I. Zápoľskému aj s uhorskou kráľovskou korunou.

22. september. Turecké vojská postúpili až k Viedni a obklúčili mesto.

September. Začiatkom mesiaca boli prenesené uhorské ústredné úrady do Bratislavy a Viedne.

15. október. Turecký sultán Süleyman I. sa pre silný odpor vzdal obliehania Viedne a stiahol svoju armádu z Uhorska.

Október. Stredoslovenské bane sa dostali pod správu kráľa Jána I. Zápoľského.

21. december. Pápež Klement VII. na nátlak rímskeho cisára Karola V. vyobcoval kráľa Jána I. Zápoľského a jeho prívržencov z cirkvi.

1529. Sídлом Miestodržiteľskej rady kráľa Ferdinanda I. sa stala Bratislava.

1530

17. január. Fuggerovci (kupecká a bankárska rodina z Ausburgu), majitelia stredoslovenských baní, uzatvorili s kráľom Jánom I. Zápoľským novú zmluvu o ich prenájme.

14. február. Kráľ Ján I. Zápoľský zvolal snem do Budína. Za palatína zvolili Jána Bánfiho, kancelárom ostal Štefan Verbóci, krajinským

sudcom sa stal Gregor Pešteni a sedmohradským kniežatom Štefan Bátor.

8. máj. Zhromaždenie stavov zo západného Uhorska v Bratislave sa rozhodlo vyslať poslov k cisárovi Karolovi V. so žiadosťou o pomoc v boji proti Turkom i kráľovi Jánovi I. Zápoľskému.

20. máj. Kráľ Ferdinand I. vyslal do Istanbulu posolstvo, ktoré malo vyjednať za každú jeho uznanie za uhorského kráľa. Dňa 17. októbra zamietol turecký sultán Süleyman I. všetky návrhy.

25. jún. *Na augsburskom sneme predniesol Filip Melanchton Confessio Augustana (Augsburské vyznanie), v ktorom vyložil zásady nového náboženského učenia protestantov –evanjelikov, prívržencov Lutherovho smeru reformy cirkvi. Confessio Augustana požadovalo laické prijímanie sviatosti oltárnej a zrušenie svedeckej povinnosti, rehoľného slubu, pôstu a biskupskej súdnej právomoci. Cisár Karol V. ustanovil jednu katolícku a jednu evanjelickú komisiu, ktoré sa mali zaoberať týmito požiadavkami. K zhode však nedošlo.*

29. jún. Kráľ Ferdinand I. vymenoval Jána Katzianera za krajinského hlavného kapitána.

September. Prvé nepríjemné stretnutie s Turkami zažili na jeseň obyvatelia západného Slovenska. Prvý vpád vojsk smeredevského bega Mehmeda smeroval v septembri do okolia Trnavy, Hlohovca, Nitry, Zlatých Moraviec a Levíc. Na druhom nájazde, na hornú Nitru, sa zúčastnili vojská belehradského bega Mehmeda, ktorým velil hercegovinský veliteľ Amurat (Murat). Nečakané vpády, drancovanie, odvliekanie ľudí do zajatia a dobytka boli pre vojakov po dlhú dobu často jediným zdrojom obživy a príjmu.

- Na Dunaji bolo pri vojenských operáciách osmanskej armády spozorovaných 100 nepriateľských lodí.

14. október. V Poznani sa začali mierové rokovania vyslancov oboch protikráľov – Ferdinanda I. a Jána I. Zápoľského, ktoré skončili dňa 16. novembra bez úspechu.

Október. Koncom mesiaca Ferdinandov veliteľ Viliam Roggendorf neúspešne obliehal Budín, ktorý bránila Zápoľského posádka.

21. november. Ozbrojení Kežmarčania prepadli predmestia Levoče a podpálili niekoľko domov, mestský majer, dva mlyny a papiereň. Vzájomné súperenie týchto dvoch spišských miest prerástlo do dlhodobého ozbrojeného konfliktu, známym pod menom *vojna miest*. Levočania boli vo vojne o uhorskú korunu na strane kráľa Ferdinanda I. a Kežmarok sympatizoval s kráľom Jánom I. Zápoľským. Incidenty pokračovali i v nasledujúcom období.

24. november. V Levoči vyhorel mlyn na papier.

16. december. Kráľovskí vojenský komisári v súvislosti s osmanskou ofenzívou nariadili zbúrať kostoly sv. Michala a sv. Vavrince, ktoré stáli pred bratislavskými hradbami.

24. december. Kráľ Ján I. Zápoľský zvolal do Budína snem, na ktorom sa obnovilo slobočné sťahovanie poddaných.

1530. Kazateľ Matej Bíro z Dévy (Sedmohradsko) začal v Košiciach verejne hlásať novú protestantskú vieru a roku 1544 sa pridal ku kalvínom.

1531

18. január. Ozbrojení Kežmarčania znovu pritiahli k Levoči a zápalnými strelami podpálili 6 domov.

21. január. Vo Visegráde vyslanci kráľa Ferdinanda I. a kráľa Jána I. Zápoľského uzatvorili trojmesačné prímerie.

15. marec. Kráľ Ferdinand vymenoval Krištofa Lambergera za kapitána vojsk na

obranu mesta a Bratislavského hradu proti Osmanom.

29. jún. Kráľ Ferdinand I. poveril krajinského sudcu Alexia Turzu a uhorského kancelára jágerského biskupa Tomáša Salaháziho vedením Uhorskej miestodržiteľskej rady.

2. júl. Kráľ Ferdinand I. zreorganizoval Uhorskú kráľovskú komoru (najvyšší úrad správy kráľovských majetkov a príjmov) podľa vzoru viedenskej a do jej čela vymenoval Štefana Pemflingera.

6. november. Uhorský kancelár a jágerský biskup Tomáš Salaházi nechal zatknúť protestantského kazateľa Mateja Bíroa. Prepustili ho roku 1533.

1532

16. január. Bratislavský richtár, mešťanosta a radcovia požiadali pražského kastelána a české stavy i mestá, aby poslali do Bratislavy robotníkov na výstavbu nových opevnení proti Osmanom.

Január. Kráľovskí radcovia, kancelár a jágerský biskup Tomáš, krajinský sudca Alexius Turzo, Gašpar Horvát a stoličnobelehradský prepošt Vavrinc požiadali české stavy o pomoc na obranu Bratislavy pred Osmanmi, ktorí už pustošili okolie Viedne. Vzápätí s identickou prosbou oslovili aj bratislavského biskupa, sliezske a moravské stavy.

18. apríl. Moravské stavy na svojej generálnej kongregácii prisľúbili Bratislavčanom, že v prípade nového tureckého nebezpečenstva im poskytnú ľudí s vojenským výzbrojom a výstrojom.

25. apríl. Stotisícová armáda tureckého sultána Süleymana I. sa pohla z Istanbulu na štvrtú výpravu, ktorej cieľom bolo dobyť Viedeň.

1. máj. Napriek prímeriu medzi kráľom Ferdinandom I. a kráľom Jánom I. Zápoľským oddiely Kežmarčanov priťahli pod hradby Levoče, ale mesto sa neodvážili napadnúť a na okolí vylúpili niekoľko dedín. Koncom mája svoj prepad zopakovali a vyplienili Zavadu a Uložu, dediny patriace Levoči. Po tomto neúspechu Levoča žiadala o pomoc Prešov, Košice, Sabinov a Bardejov, ktoré poskytli niekoľko svojich žoldnierov.

7. jún. Kráľ Ferdinand I. oznámil, že na obranu Bratislavy a Trnavy poslal 40.000 pešiakov a jazdcov z Čiech. Jeho brat a cisár Karol V. posielal 25.000 pešiakov, 5.000 jazdcov. Ostatné kresťanské kniežatá poslali 40.000 pešiakov a 10.000 jazdcov.

5. august. Na hrad Kőszeg zaútočil turecký predvoj, ktorý bránil Mikuláš Jurišič s tisíc člennou posádkou. 10. augusta turecká armáda začala obliehanie, ale obranou sa podarilo zadržať jej postup na Viedeň. 30. augusta sa Turci stiahli.

10. september. Tureckí nasadisti (príslušníci dunajského loďstva) pri Komárne porazili kráľovskú flotilu kráľa Ferdinanda I.

17. september. Kráľ Ferdinand I., počas ohrozenia svojich dŕžav, rozhodol sa vo veku 29 rokov, spísať svoj testament. Vplyv na toto jeho rozhodnutie mala pravdepodobne aj osmanská letná výprava proti Viedni, ktorá skončila 28. augusta neúspechom pri dobývaní hradu Kőszeg. Načrtoval v ňom svoju víziu správy a fungovania súštatia, v prípade, že by náhle zomrel. Mimoriadne zaujímavá je koncepcia ročnej rotácie hlavných miest Bratislavy, Prahy a Viedne i Vrchnej vlády pomerne zloženej zo zástupcov jednotlivých krajín, ktorým vládol. Postavenie Bratislavy tento testament vyzdvihuje najmä preto, že je spomedzi rotujúcich hlavných miest spomenutá na prvom mieste a dokonca štyri roky pred tým, ako sa oficiálne stala hlavným mestom Uhorska.

4. október. Kráľ Ferdinand I. vymenoval krajinského sudcu Alexia Turzu za uhorského miestodržiteľa.

8. október. Ozbrojení Levočania sa pokúsili prepadnúť kežmarské majere, ale v bitke pri Huncovciach utrpeli porážku.

7. december. Asi 200 ozbrojených Kežmarčanov nečakane prepadlo v lese Levočanov, ktorí si chystali drevo na zimu. Vzali im 45 koní, vozy a rôzne náradie.

30. december. Vyslanci kráľa Ferdinanda I. a kráľa Jána I. Zápoľského sa vo Veľkom Mederi dohodli na štvormesačnom prímerí.

1533

21. január. Vyslanec kráľa Ferdinanda I. Hieronymus zo Zary rokoval v Istanbule s tureckým sultánom o mierových podmienkach.

7. február. V Bratislave začali mierové rokovania medzi vyslancami kráľa Ferdinanda I. a kráľa Jána I. Zápoľského.

23. jún. V Istanbule bolo uzavreté prímerie, ktoré ukončili vojenské akcie medzi kráľom Jánom I. Zápoľským a kráľom Ferdinandom I. Habsburským a sultán získal právo schvaľovať dohody medzi nimi.

9. júl. Krajinský sudca a miestodržiteľ Alexius Turzo požiadal bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, aby sa postarali o ubytovanie pre neho a kráľovských radcov počas ich porád v Bratislave.

11. október. Kráľ Ferdinand I. zverejnil hlavné body mierovej zmluvy s Osmanmi.

1534

31. január. Medzi Kežmarkom a Levočou bolo podpísané prímerie, ktorým sa vojna miest na Spiši skončila.

September. Kráľ Ján I. Zápoľský poslal päťkostolského biskupa Štefana Brodariča do

Viedne, aby obnovil rokovania s kráľom Ferdinandom I.

10. október. Kráľ Ferdinand I. daroval bratislavskému mestskému notárovi Michalovi Stuetzovi za jeho verné služby v úrade vojenského sekretára od nepamäti opustený dom v Bratislave, ktorý sa nachádzal medzi domom vo vlastníctve mesta a domom Michala z Bratislavy.

December. Vyslanec pápeža Pavla III. nuncius Rorario rokoval v Budíne s kráľom Jánom I. Zápoľským. Exkomunikáciu z cirkvi pápež neodvolal, ale uznal Zápoľského za uhorského kráľa.

1535

21. augusta

Vyslanci kráľa Ferdinanda I. a kráľa Jána I. Zápoľského potvrdili vo Viedni trvanie prímeria do 1. 3. 1536.

10. október. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Trnavy snem. Kvôli malému počtu poslancov bol nútený zavolať nové zasadnutie do Bratislavy.

November. Koncom mesiaca snem v Bratislave, ktorý trval do konca januára a posledné zasadnutie sa konali vo Viedni, schválil právomoci Miestodržiteľskej rady.

1535. Majitelia červenokamenského panstva Fuggerovci začali s prestavbou hradu Červený Kameň na renesančnú pevnosť.

- Bratislavský senát žiadal kráľa Ferdinanda I., aby chránil mestské privilégia a nedovoľil dovoz vína cudzím obchodníkom, lebo mesto malo prebytok vína a jeho obyvateľstvo bolo vojnami veľmi poškodené.

- V Banskej Štiavnici sa stal farárom oduševnený propagátor reformácie Ján Tröpper. Reformácia bola cirkevným hnutím, ktoré sa rozšírilo v Európe najmä v 16. a v 17. storočí. Jej cieľom bola obnova cirkvi na nových

princípoch, zrušenie monopolného postavenia katolíckej cirkvi a pápeža v duchovnej oblasti. Koncom 16. storočia získala na Slovensku prevahu umiernená reformácia augsburského vierovyznania Lutherovho smeru, ku ktorej sa hlásila väčšina obyvateľstva. Medzi maďarským obyvateľstvom sa šírilo Kalvínovo reformačné učenie. Na západnom Slovensku a na Spiši sa usadili aj príslušníci radikálnych smerov - novokrstenci, ktorých neskôr nazývali habánmi.

1536

20. marec. Vyslanci kráľa Ferdinanda I. a kráľa Jána I. Zápoľského predĺžili prímerie do 1.6.

Apríl. Bratislavský senát žiadal kráľa Ferdinanda I., aby potvrdil mestu staré privilégia, podľa ktorých odvolania proti rozhodnutiam sporov jedného zo senátov miest Bratislavy, Trnavy a Šoproňu majú prerokúvať v dobe medzi zasadnutím taverníckej stolice.

4. december. Oddiely kráľa Jána I. Zápoľského pod vedením Leonharda Ceceiho obsadili Košice a vyhнали nemeckých mešťanov.

1536. Na základe rozhodnutia snemu sa Bratislava stala hlavným mestom habsburskej časti Uhorska

1537

20. január. Trnavský richtár a radcovia požiadali bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, aby zabezpečili ubytovanie pre ich šesť až sedem zástupcov, ktorí sa zúčastnia kráľom zvolanej kongregácie v Bratislave.

25. január. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem, ktorý sa uzniesol vyhotoviť daňové súpisov poddaných podľa port (brán). Polovica cirkevného desiatku sa mala použiť na obranu proti Turkom.

8. jún. Zmocnenci cisára Karola V., Johann Wese a vacovský biskup Štefan Brodarič za

kráľa Jána I. Zápoľského, začali v Kremnici rokovať o mieri.

30. júl. Skalica si prenajala od ostrihomského arcibiskupa vyberanie desiatku v meste. Dostala sa však do sporu so šľachticmi, ktorí v meste bývali. Tí sa odvolávali na svoje šľachtické slobody, mesto žiadalo, aby platili dane a dávky ako všetci meštania. Mestská rada Skalice požiadala radu mesta Trnavy o poučenie, ako oni postupujú voči zemanom, ktorí odmietajú platiť dane a dávky, najmä desiatok.

28. september. V Bratislave sa zastavil významný lekár Paracelsus (Philippus Aureolus Theophrastus von Hohenheim). Ubytoval sa v meste a zúčastnil sa slávnostnej hostiny, ktorú na jeho počesť zorganizovali miestni lekári. Následne v Banskej Bystrici laboratórne skúmal tamojšie nerasty.

1. november. Kráľ Ferdinand I. vymenoval uhorského miestodržiteľa Alexia Turza za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku.

25. november. V Nitre sa konalo zhromaždenie poslancov zo severozápadných stolíc, na ktorom sa riešila otázka vydržiavania vojska.

1537. Kráľ Ferdinand I. podriadil Uhorskú komoru pod správu Dvorského komory.

- Mestská rada Kremnice vypracovala inštrukciu pre banského majstra.
- Vo Wittenbergu vyšla báseň významného humanistického básnika Pavla Rubigala (vl. menom Pavel Rothan) *Querela Pannoniae ad Germaniam (Prošba Panónie ku Germánii)*. V básni žiadal nemeckú ríšu o pomoc Uhorsku v boji proti Turkom. Svojou literárnou tvorbou apeloval na európsku verejnosť, aby nepodceňovala turecké nebezpečenstvo.

1538

8. február. V Ríme sa vytvorila Svätá liga proti Turkom za účasti pápeža, cisára a Benátskej republiky.

23. február. Hlavný predstaviteľ nemeckej reformácie Filip Melanchton napísal mestskej rade Bardejova list, v ktorom prosil mestskú radu o trpezlivosť pre oddialenie návratu ich rodáka Leonharda Stöckela, ktorý bol podobne ako Melanchton (nazývaný učiteľom Nemecka), súčasníkmi nazývaný učiteľ Uhorska (*Hungariae praeceptor*). Mesto Bardejov Stöckela podporovalo na štúdiách v očakávaní, že sa po ich skončení vráti do rodného mesta a ujme sa miesta rektora školy. Keďže však na Melanchtonovo odporúčanie bol v tom čase aj vychovávateľom v kniežacej rodine kurfirsta Jána Fridricha a nemohol hneď odísť. Namiesto neho zatiaľ spolu so Stöckelom odporučil za rektora školy magistra Bartolomeja z Mansfeldu.

24. február. Po viac ako desaťročnom vojenskom súperení bol vo Veľkom Varadíne (Oradea) uzatvorený mier medzi kráľmi Ferdinandom a Jánom I. Zápoľským. Ani jednej zo súperiacich strán sa nepodarilo obsadiť celú krajinu, a preto sa navzájom uznali za legálnych vládcov. Územie Uhorska si rozdelili podľa súčasnej držby. Ferdinandovi pripadla západná časť krajiny, Zápoľskému Sedmohradsko a severovýchodné Uhorsko (časť východného Slovenska s Košicami a Podkarpatská Rus). Mierová dohoda obsahovala tajné ustanovenie, že po smrti Zápoľského, (ktorý v tom čase nemal potomka) malo jeho územie pripadnúť Ferdinandovi. Ten mal za to odškodniť Zápoľského dedičov. Hoci mierová zmluva obsahovala ustanovenie o budúcom zjednotení krajiny, v skutočnosti sa stala základom samostatného vývoja Sedmohradska a s ním spojených východných častí Uhorska (Partium - sedem východouhorských stolíc). Kráľovi Jánovi I. Zápoľskému sa krátko pred jeho smrťou narodil syn Ján Žigmund (7. 7. 1540). Mier bol vyhlásený za neplatný. To dalo tureckému sultánovi Süleymanovi I. zámienku, aby vojensky zasiahol v prospech nástupníckych práv Jána Žigmunda v Uhorsku.

4. jún. Krajinský sudca a miestodržiteľ Alexius Turzo žiadal bratislavského richtára a radcov, aby aj so sprievodom prijali kaločského arcibiskupa Františka Frangepána.

29. jún. Na sneme v Bratislave sa zišli len zástupcovia piatich stolíc.

December. Kráľovský sekretár Pavol Bornemisa listom poďakoval bratislavskému richtárovi a radcom za starostlivú správu jeho domu po dobu jeho neprítomnosti v meste.

1539

15. január. Posolstvo kráľa Jána I. Zápoľského s kancelárom Štefanom Verböcím, vacovským (Vác) biskupom Štefanom Brodaričom a hornouhorským hlavným kapitánom Petrom Perénim odišlo do Krakova požiadať o ruku princenu Izabellu, dcéru poľského kráľa Žigmunda I.

2. marec. Kráľ Ján I. Zápoľský sa oženil v Stoličnom Belhrade s dcérou poľského kráľa Žigmunda I. Izabellou.

24. jún. Počas svätójánskej slávnosti vypukol v Bratislave veľký požiar. Časté požiare a ich katastrofálne následky donútili mestskú radu Bratislavy vydať tlačou v polovici 16. storočia požiarneho poriadok (Feuerordnung). V 15 bodoch boli zhrnuté zásady prevencie, signalizácie, hasenia požiarov. Nechýbali ustanovenia o odmenách a trestoch.

21. september. Po oznámení obsahu veľkoveľkvaradínskej mierovej zmluvy na sneme v Bratislave, poslanci žiadali začať rokovania s prívržencami kráľa Jána I. Zápoľského.

1539. Kráľ Ferdinand I. zakázal hlavnému kráľovskému kancelárovi a ostrihomskému arcibiskupovi Pavlovi Vardaimu, krajinskému sudcovi a miestodržiteľovi Alexiovi Turzovi, hlavnému taverníkovi Tomášovi Nádaždimu, kráľovskému personálovi Františkovi Révaimu a ostatným sudcom rozhodovať spory Bratislavčanov, Trnavčanov a Šoprončanov,

lebo ich nemal právo súdiť nik iný, ako ich vlastný richtár a radcovia, s výnimkou odvolaní.

- Predstaviteľ reformácie Leonard Stöckel sa stal rektorom mestskej latinskej školy v Bardejove a dokončil prácu na zbierke vtipných sentencií a anekdot *Apothegmata illustrium virorum*.

- Gemerský župan František Bubek dal zvrhnúť z hradnej skaly na Krásnej Hôrke novokrsteneckého kazateľa Andreja Fischera (* 1480, Kremnica). Novokrstenci boli príslušníkmi radikálnej náboženskej sekty, ktorá hlásala, že človek v detstve nemôže prijať krst, lebo ešte nie je schopný veriť v Boha. Preto krstili iba dospelých. Žiadali návrat k životu podľa Svätého písma, žili v prísne uzatvorených spoločenstvách - komúnach (tzv. haushabenoach, podľa ktorých vzniklo pomenovanie habáni), kde mal každý rovnaký majetok. Odmietali akúkoľvek účasť na vojenskej službe. Na Slovensko sa dostávali z Nemecka cez Moravu už koncom 20. rokov 16. storočia. Stredisko novokrstencov vzniklo po roku 1529 na Spiši (Levoča, Švedlár). Po vlnách prenasledovania ich z Moravy vyhnali a začali sa usadzovať na západnom Slovensku v Sobotišti na majetkoch grófa Františka Ňáriho a Petra Bakiča v Holiči a Šaštíne. Usadili sa aj vo Vlčkovciach, Horných Orešanoch, Trenčíne a inde.

- Bola zriadená Spišská komora so sídlom v Košiciach ako pobočka Uhorskej komory, ktorá mala na starosti správu kráľovských majetkov v oblasti severovýchodného Uhorska. Do jej pôsobnosti patrili aj Spišská, Šarišská, Zemplínska, Užská, Abovská, Turrianska a Gemerská stolica, ďalej slobodné kráľovské mestá (Košice, Bardejov, Prešov, Sabinov a Levoča) a v ich rámci ležiace kráľovské (erárne) panstvá a tridsiatkové (colné) stanice.

1540

14. január. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby sa podriadili rozhodnutiam prefekta a radcov Uhorskej kráľovskej komory.

7. júl. Kráľovi Jánovi I. Zápoľskému a jeho manželke Izabele sa narodil syn Ján Žigmund. Regent Juraj Utešenič vyhlásil veľkovaradínsky mier za neplatný.

17. júl. V Šebeši zomrel Ján I. Zápoľský (*29. 3. 1487, Spišský hrad), uhorský kráľ.

13. september. Na sneme v Rákoši zvolili za uhorského kráľa syna Jána I. Zápoľského Jána Žigmunda, ktorý však nebol korunovaný.

1540. Rektor bardejovskej školy Leonard Stöckel dokončil rukopis najstaršieho školského poriadku *Leges scholae Bartphensis* (Zákony bardejovskej školy), ktorý stanovoval povinnosti a práva rektora, učiteľov a žiakov, organizáciu vnútorného života školy, tresty, atď. Väčšina škôl pri mestských farách v 16. storočí prešla v dôsledku reformácie do správy mestských rád, ktoré sa starali o školy po materiálnej stránke, kontrolovali učebnú látku, schvaľovali školské predpisy a riešili sporné prípady žiakov a učiteľov.

- Bratstvo farárov 24 spišských miest prešlo k protestantizmu.

- Filakovský hrad a Krásnu Hôrku prestavali podľa plánov talianskeho vojenského staviteľa Alexandra da Venada.

- Artikuly k výstavbe cirkví v Šarišskej župe, tzv. Šarišské články, vypracoval Leonhard Stöckel a patrili medzi najstaršie doklady o šírení reformácie a budovaní evanjelickej cirkvi. Podľa ustanovení, štatútov, artikúl alebo článkov, na ktorých sa zhodli jednotlivé senioráty sa mali spravovať cirkevné zbory. Pôvodne boli určené pre tri cirkevné zbory v Šariši: Bardejov, Prešov a Sabinov.

Neskôr ich v čiastočne rozšírenej a pozmenenej podobe prijali aj Levoča a Košice.

1541

20. marec. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem. Zástupcovia snemu vyslali do Regensburgu delegáciu, ktorá mala požiadať ríšsky snem o pomoc v boji proti Turkom.

18. apríl. Kráľ Ferdinand I. predĺžil zmluvu o prenájme bansko-bystrického mediarskeho podniku s Fuggerovskou spoločnosťou o ďalších 5 rokov.

22. apríl. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby pre vojenské účely poslali radcom Dolnorakúskej komory zoznam plavčikov, lodníkov, rybárov a lodných majstrov aj ich pomocníkmi.

1. jún. Cisár Karol V. si v Regensburgu vypočul žiadosti delegácie uhorského snemu na čele s kaločským biskupom Františkom Franjepánom, krajinským sudcom Tomášom Nadaždím a Františkom Baťaním ohľadom pomoci proti Turkom.

19. jún. Turecký sultán Süleyman I. vytychol z Istanbulu na výpravu do Uhorska.

1. august. Viedenský richtár sa listom poďakoval vedeniu mesta Bratislavy za ovocie, ktoré od nich obdržal.

29. august. Osmanská armáda dobyla Budín a turecký sultán Süleyman I. vyhlásil, že ho pripája k územiu islamu (*darüislam*) a vytvára novú provinciu. Hradný kostol Panny Márie premenil na mešitu. Budín sa stal centrom novej provincie – pašaliku (vijáletu). Územie Uhorska sa rozdelilo na tri časti: kráľovské Uhorsko (Slovensko, dnešné územie západného Maďarska, Chorvátsko a Slavónsko), turecký zabor (dnešné Maďarsko) a Sedmohradsko (dnešné severné Rumunsko).

13. september. Účastníci zhromaždenia hornouhorských stolíc v Tokaji prisahali vernosť kráľovi Ferdinandovi I. medzi nimi aj hlavní kapitáni Peter Peréni, Gašpar Šerédi, Imrich Bebek a Imrich Balaša.

22. september. Turecký sultán Süleyman I. vymenoval do čela prvej tureckej provincie v Uhorsku beglerbega Süleymana pašu.

5. december. Rakúske a české stavy odhlasovali v Prahe protitureckú pomoc vo výške 1 146 000 zlatých.

12. december. V Kežmarku zomrel Hieronym Jaroslav Laski (* 27. 9. 1496, Łask, Poľsko), diplomat a krajiný hodnostár.

29. december. Na základe dohody v Gyalu hlavný kapitán Gašpar Šerédi a Juraj Utešenič-Martinuzzi v mene kráľovnej Izabelly odovzdali sedmohradské územia patriace jej synovi a uhorské kráľovské insignie kráľovi Ferdinandovi I. za Zápoľského majetky na Spiši.

1541. Po obsadení Budína sa Bratislava definitívne stala hlavným mestom Uhorska.

- V Kežmarku začali s prestavbou radnice v renesančnom slohu.

1542

2. február. Ríšsky snem v Speyeri odsúhlasil vyslanie 48 tisíc vojakov na oslobodenie Budína.

19. február. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Banskej Bystrice snem (trval do 30. 4.), na ktorom sa rozhodlo, že nové dane sa musia použiť na vojsko a obranu protitureckých pevností. Majetky, skonfiškované počas občianskej vojny s kráľom Jánom Zápoľským, sa mali vrátiť pôvodným majiteľom.

28. august. Nemecké vojsko v počte asi 40-tisíc mužov na čele s Joachimom Bran-

denburským spolu s uhorskými oddielmi sa neúspešne pokúsilo dobyť Budín.

13. október. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby opravili poškodené časti Bratislavského hradu, lebo do Bratislavy zvolal snem.

29. október. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby poskytli pomoc jeho služobníkom, ktorých poslal do mesta pripraviť ubytovanie a stravovanie pre účastníkov snemu.

1. november. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 23. 11.), ktorý sa uzniesol o vytvorení 8-člennej Miestodržiteľskej rady a palatín sa má voliť snenom.

26. november. Turčiansky šľachtic František Révai bol v Bratislave vymenovaný za uhorského palatína.

17. december. Kráľovná Izabella spochybnila odovzdanie Sedmohradska kráľovi Ferdinandovi I.

22. december. Kráľ Ferdinand I. vymenoval Mikuláša zo Salmu za hlavného krajinského kapitána a podriadil Miestodržiteľskej rade.

1543

25. január. V Levoči zomrel Alexius Turzo (*1490), krajiný sudca a miestodržiteľ.

1. marec. Kráľ Ferdinand I. vydal v Norimbergu nariadenie o zákaze vynášania rudy z baní a jej tavenia pod hrozbou straty majetku. Drahé kovy sa museli zamieňať len v bankských komorách.

23. apríl. Do Uhorska smerovala 100-tisícová turecká armáda na čele s tureckým sultánom Süleymanom I.

20. júl. Na Skale útočiska zbúrali kartuziánsky kláštor, aby sa nestal hniezdom lupičov.

ných rytierov. K tomuto rozhodnutiu dospeli predstavitelia miest a šľachty Šarišskej a Spišskej stolice po cirkevnom schválení v Spišskej kapitule. Muránsky hradný kapitán Matej Bašo totiž prepadol kláštor, ktorý následne vydrancoval a začal ho premieňať na vojenský objekt. Tento mu mal slúžiť ako nástupišťe pre jeho ďalšie výboje. Po zbúraní kláštora na Skale útočišťa sa mnísi presťahovali do svojho filiálneho kláštora pri Dunajci, kam previezli aj svoju bohatú knižnicu. S rozšírením reformácie aj tento kláštor o dvadsať rokov neskôr zanikol.

10. august. Turci dobyli Ostrihom, ktorý dostal silnú tureckú posádku a stal sa sídlom sandžaku (vojensko-administratívna jednotka na čele so sandžakbegom) a novou základňou bezprostredných nájazdov na južné Slovensko. Na druhom brehu Dunaja vybudovali Turci drevené opevnenie - parkan.

19. november. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Banskej Bystrice snem (trval do 12. 1. 1544), na ktorom sa rozhodlo, že 75 % daní sa má použiť na protitureckú obranu. Určila sa vojenská daň vo výške 2 zlatých od každej porty (brány). Snem sa tiež uzniesol, že ak kráľ osobne vyťahne do boja, musí sa k nemu pripojiť insurekcia (ozbrojená stoličná šľachta a zemianstvo). Snemoví poslanci požiadali kráľa Ferdinanda I., aby prísne zakročil proti šíreniu protestantizmu.

1543. Začala sa prestavba Trenčianskeho hradu, ktorý bol vo vlastníctve Turzovcov (dokončili ju roku 1609 za Štefana Ilešháziho).

• V Norimbergu vyšlo dielo poľského astronóma Mikuláša Kopernika: *De revolutionibus orbium coelestium (Pohyby nebeských sfér)*. O jeho vydanie sa zaslúžil J. J. Rheticus, ktorý pôsobil v Košiciach.

1544

4. január. Kráľ Ferdinand I. vydal dekrét o zákaze zatažovania siedmich stredoslovenských banských miest daňami a dávkami. Ich slobody a privilégiá sa mali rešpektovať.

29. marec. Cisár Karol V. napísal zo Speyeru Žigmundovi, Imrichovi a Melchiorovi Balašovcom, aby uchlácholili svojho brata Jána, ktorý vyzval na súboj kastílskeho šľachtica Francescom Lassom de Castilia. Udalosť mala veľký ohlas v Nemecku a dostala sa aj na rokovanie uhorského snemu roku 1546.

2. apríl. Zemepánske mestečko Čachtice požiadalo radu mesta Trnavy, aby im požičali „služebníka“ - kata. Kata si vydržovali iba mestá, ktoré mali hrdelné právo. Právo odsúdiť na smrť mali aj viacerí zemepáni na svojich majetkoch.

7. mája. Nemecký cisár Karol V. prisľúbil uhorským stavom, že začiatkom nasledujúceho roka sa osobne zúčastní bojov za oslobodenia Uhorska.

Jar . Budínsky miestodržiteľ Jahjapašazade Mehmed paša dobyl Visegrád, Novohrad a Hatvan.

16. august. Turecké oddiely z Ostrihomu pod vedením bega Šabana prešli cez Dunaj a neúspešne zaútočili na Levice. Šuriánsky kapitán František Ňári zničil vracajúce sa turecké jednotky pri Salke v blízkosti rieky Ipel.

21. september. Zvolenský župan a hlavný kapitán Mikuláš Prosenovský požiadal mestskú radu Banskej Bystrice, aby poslali do Krupiny sto ozbrojencov.

1544. Spišský prepošť Ján Horvát prešiel k protestantizmu a oženil sa.

• Vo Wittembergu vyšiel veršovaný cestopis Pavla Rubigala *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani* (Opis cesty do Konštantino-

polu), ktorý tam išiel s posolstvom Štefana Verböciho.

1545

2. február. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Trnavy snem (trval do 30. 4.), na ktorom vyzval stavy, aby si pravidelne plnili insurekčnú povinnosť.

5. február. Poverenci kráľa Ferdinanda I. podpísali v Budíne prímerie s tureckým miestodržiteľom Mehmedom pašom.

13. december. *V severotalianskom meste Tridente sa začal koncil, známy po menom Trident-ský koncil, ktorý bol najvýznamnejším cirkevným snemom v dejinách katolíckej cirkvi. Jeho rokovanie trvalo s prestávkami až do roku 1563. Najdôležitejšími vieroučnými uzneseniami koncilu bolo, že Sväté písmo mohla vykladať jedine cirkev. Okrem Svätého písma aj ústne podanie sa stalo rovnocenným prameňom viery. Cirkev mala sedem Kristom ustanovených sviatostí, ktoré boli skutočnými prostriedkami Božích milostí. Hlavným prameňom milosti bola omša. Kňazský stav sa stal sviatostným stavom a cirkevná hierarchia božským ustanovením. Snem prijal aj nariadenia o očistci, úcte k svätým, relikviách, obrazoch a odpustkoch. Najväčšie neporiadky boli v oblasti cirkevných obročí (benefícií), pre ktoré upadla autorita kňazstva. Beneficiátom (biskupom a farárom) zakázali hromadiť obročia. Biskupi mali vizitovať svoje diecézy, pravidelne sa mali zvolávať diecezálne a provinciálne synody. Farári museli povinne katechizovať a kázať každú nedeľu a sviatok. Sprísnilo sa prijímanie do reholí, veľký dôraz sa kládol na dodržiavanie sľubu chudoby. Prísne sa zakazovalo spájať vyberanie milodarov s odpustkami. Každý biskup mal zriadiť v biskupstve seminár na výchovu kňazov.*

1545. Vo Wittenbergu vyšla báseň štiavnického rodáka Pavla Rubigala *Epistolae Pannoniae ad Germaniam recens scripta* (Nový list Panónie ku Germánii), ktorou sa obracia na nemeckú verejnosť so žiadosťou o pomoc proti Osmanom.

• Na západné Slovensko sa v dôsledku rozhodnutia moravského snemu vysťahovali príslušníci radikálnej sekty novokrstencov.

• Ostrihomský arcibiskup Pavol Várdai nechal postaviť pevnosť *Novum castrum* (Nové Zámky), ktorú dokončili v októbri 1564.

1546

1. február. Trenčania dostali od kráľa Ferdinanda I. povolenie vydržiavať jarmok na sv. Valentína (14.2.) a sv. Petra v okovách (1.8.).

28. marec. Kráľ Ferdinand I. vydal pokyn na prevzatie fuggеровského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici erárom. Stredoslovenská meď sa v tom čase vyvážala na trhy do celej Európy i do zámoria.

2. november. Prvá synoda evanjelikov piaticich východoslovenských miest, ktorá sa konala v Bardejove, zvolila za seniora Šarišskej stolice Michala Radáčiho.

1547

8. – 14. máj. Turecké nájazdy spustošili okolie Balažské Ďarmoty a Sečany. Vypálili mnoho dedín a veľa ľudí odvliekli do zajatia.

15. jún. Ostrihomský arcibiskup a uhorský miestodržiteľ Pavol Várdai zvolal do Nitry poslancov preddunajských stolíc na zhromaždenie, kde sa rokovalo o obrane proti Turkom.

19. jún. Vyslanec Gerhard Veltwyck podpísal v Edirne (dnešný Drinopol) päťročnú mierovú zmluvu medzi cisárom Karolom V. a tureckým sultánom Süleymanom I.

26. august. Turci napadli o šiestej hodine večer Pukančanov a Pečeničanov, ktorí sa vracali z banskoštiavnického jarmoku a 60 osôb odvliekli do zajatia.

25. november. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Trnavy snem (trval do 22. 2. 1548), na ktorom sa rozhodlo o reorganizácii obrany.

Poddaní sa mohli sťahovať za vopred určených podmienok.

1547. Olomoucky biskup a historik Ján Dubravius venoval svoj spis *De piscinis* (O rybníkárstve) vydaný vo Wroclavi majiteľovi červenokameňského panstva Antonovi Fuggerovi.

1548

7. marec. Kráľ Ferdinand I. sa v Augsburgu dohodol so svojou sestrou kráľovnou Máriou, vdovou po kráľovi Ludovítovi II., o prevzatí siedmich stredoslovenských banských miest.

25. apríl. Vrchnosť mestečka Mošovce vydala zakladaciu listinu krajčírskoho (ševcovského) cechu.

25. apríl. Vdova po Ludovítovi II., kráľovná Mária, darovala stredoslovenské bane a huty svojmu bratovi Ferdinandovi I.

3. október. Kráľ Ferdinand I. zakázal bratislavskému richtárovi, aby sa v Bratislave predávali chlieb, víno, mäso, zverinu a hydinu drahšie ako inde. Nariadil im, aby si vypracovali presný cenový poriadok pre predaj uvedených potravín.

18. október. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 22. 11.), ktorý nariadil vyhnanie heretikov, anabaptistov a sakramentárov z krajiny. Poddaní z pohraničia, od ktorých vymáhali daň Turci aj cisárski vyberači, mali platiť obom stranám polovičnú dávku. Robota sa stanovila na 52 dní do roka. Výnos z opustených cirkevných majetkov sa mal použiť na podporu škôl a výchovu chudobnej mládeže.

22. december. Gróf Mikuláš zo Salmu žiadal bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, aby sa postarali o ubytovanie pre španielskych vojakov

1548. Uhorský snem vydal prísny zákon proti novokrstencom a kalvínom. Panovník Ferdinand I. nariadil, aby kráľovskí vizitátori zistili, aké vierovyznania sa vyskytujú v jednotlivých farnostiach. Proti novokrstencom alebo sakramentárom mali postupovať so všetkou prísnosťou.

- Uhorský snem prerokoval aj problematiku lúpežných rytierov a prijal zákonný článok 49. Podľa neho zbojníkov, ktorých chytili, mali potrestať potupnou smrťou bez ohľadu na ich pôvod. Ich majetok mal pripadnúť kráľovi. Tretí paragraf sa menovite zaoberal Matejom Bašom z Čoltova a jeho spoločníkmi, ktorí sa podvodne zmocnili hradu Muráň a podnikali lúpežné výpravy nielen na území Gemera ale aj na Spiši. Trestná výprava proti nim pod velením grófa Mikuláša zo Salmu 1548 dobyla hrady Sitno, Gýmeš a Hrušov, a v nasledujúcom roku aj Levice a Muráň.

1549

20. január. Kráľ Ferdinand I. nariadil, že zlato získané ryžovaním z Hrona a jeho prítokov patrí kráľovi a smie sa predávať len do kráľovskej komory.

1. marec. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby sa dohodol so Žigmundom Luttenbergerom o dome po Krištofovi Meixnerovi, lebo ho chcel kúpiť pre svojich úradníkov.

10. marec. Kráľovský kancelár a záhrebský biskup Mikuláš Oláh informoval bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, že kráľ Ferdinand I. chce za každú cenu zachovať dom v Bratislave, v ktorom bude umiestnená Uhorská kráľovská komora.

Jar. Krajinský hlavný kapitán Mikuláš zo Salmu podnikol výpravu proti hlavnému županovi Hontu Melicharovi Balašovi a jeho hradom (Levice, Čabraď, Sitno) a lúpežnému rytierovi Matejovi Bašovi na Muráni.

14. august. Kráľovským komisárom bolo predložené spoločné vyznanie viery pre päť východoslovenských slobodných kráľovských miest (Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov) - Confessio Pentapolitana, ktoré zostavil bardejovský rektor Leonard Stöckel, pričom vychádzal z Augsburgského vyznania. Voči predloženému vierovyznaniu kráľovskí komisári nemali žiadne námietky a v roku 1558 ho potvrdil aj kráľ Ferdinand I. Podľa vzoru Pentapolitany vznikli neskoršie aj dva ďalšie vyznania viery uhorských miest - Confessio Heptapolitana alebo Montana v roku 1559 a Confessio Scepusiana v roku 1569

15. august. Medzi desiatou a jedenástou hodinou večer postihlo Banskú Bystricu a okolie zemetrasenie, ktoré sa zopakovalo aj 30. 11. o desiatej hodine.

1. september. Považskobystrického šľachtica Rafaela Podmanického odsúdili na stratu majetku a hrdla. Bratia Ján a Rafael Podmanickovci nezákonne obsadili viaceré hrady na Považí. Rafael odmietol vydať Hričov novému majiteľovi a jeho právnik dokázal, že mu ho daroval kráľ Matej Korvín. Napriek tomu pokladali Podmanickovcov za lúpežných rytierov. Tak nazývali bohatých šľachticov, ktorí v období bojov o uhorský trón ako prívrženci niektoej zo súperiacich strán napádali majetky prívržencov opačnej strany. Útočili na mestá a dediny a žiadali od nich výkupné či výpalné. Na cestách prepadávali kupcov a pocestných.

6. september. Kráľ Ferdinand I. nariadil Dolnorakúskej komore vo Viedni vypracovať pre banské mestá v Uhorsku banský poriadok.

12. október. Bratislave zomrel Pavol Várdai (*1483), miestodržiteľ a ostrihomský arcibiskup.

1549. Vo švajčiarskom Bazileji vyšlo tlačou dielo prešovského lekárniko Juraja Wernhera

De admirandis Hungariae aquis hypomnematium (O pozoruhodných vodách v Uhorsku).

- Vznikla historická pieseň *Pieseň o zámku muránském*. Jej autorom bol účastník výpravy proti Matejovi Bašovi dôstojník Martin Bošňák (†1566). Historické piesne boli spravidla pololudové anonymné skladby, čerpajúce námety z protitureckých bojov, neskôr aj stavovských povstaní.

- V Uhorsku bolo (bez Chorvátska a Slavónie) 75 tisíc port (daňových jednotiek).

- V Levoči sa začala v renesančnom štýle stavať radnica (dokončená roku 1568).

1550

6. január. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 13.2), na ktorom sa obmedzila sloboda sťahovania poddaných. Uhorské mince sa mali dosiahnuť kvalitu zahraničných. Zákonný článok 49 nariaďoval, aby sa uhorské mince razili v takom zrne a v takej váhe, ako vo Svätej rímskej ríši nemeckého národa. Jedným z mnohých opatrení na zlepšenie menovej situácie v Uhorsku bolo aj nariadenie o zákaze vývozu nezminovaných drahých kovov z krajiny.

18. február. Kráľ Ferdinand I. zakázal všetkým tridsiatnikom vyberať od Bratislavčanov akékoľvek poplatky.

7. jún. Pri veľkom požiari v Levoči zhoreli skoro všetky domy, radnica s archívom a knižnicou, kostolom a zvonickou, ako aj bránami a vežami mestského opevnenia. Oheň si vyžiadal 60 obetí. S výnimkou 118 domov zhorelo celé mesto.

16. august. Do Levoče sa vrátili senátori Martin Cletsek a Erazmus Vindek, ktorí boli približne osem týždňov v Krakove vo veci vyžiadania trestu pre podpaľača, ktorý bol podozrivý zo založenia požiaru. Oheň vraj založil úmyselne puškár Hans Veger s pomocou pušného prachu v stodole

a potom utiekol do Krakova, kde ho levočskí vyslanci usvedčili a po ťažkom mučení sa aj priznal. Ešte toho istého roku ho v Krakove upálili.

1550. Strážca mestských veží v Bratislave požiadal predstaviteľov mesta, aby cez Vianoce smel hrať nie len v kostoloch, ale aj na mestskej veži.

- Viedenský mešťanosta a senát informovali kráľa Ferdinanda I. o privilégiách od uhorských kráľov: Belu IV. (1260), podľa ktorého boli rakúski a viedenský kupci oslobodení od platenia mýta a tridsiatkov na ceste do Budína v osadách a mestečkách Rajka, Ráb, Abda, Füred, Komárno, Süttő, Ostrihom, Szob, Vyšehrad a Budín.

- Mesto Šoproň sa sťažovalo kráľovi, že rakúski kupci sa vlastne priznali k pašovaniu tovarov do Uhorska pod zámenkou dodávok pre vojsko v Budíne. Mesto Bratislava argumentovalo tým, že po páde Budína do osmanských rúk zaniklo aj ich oslobodenie neplatiť poplatky podľa pôvodných privilégií.

- Bratislavský richtár požiadal kráľa Ferdinanda I., aby nepovoľoval cudzím kupcom dovoz vína pre vojsko do Uhorska, lebo pod touto zámenkou predávajú nielen v Rábe a Komárne, kde sa nachádza vojsko, ale po celom Uhorsku.

- V Hlohovci zomrel Valentín Eck (*1494, Lindau Nemecko), básnik a pedagóg.

- V Krakove zomrel Ján Baptista (*asi 1475), humanistický básnik.

- Bratislavská mestská rada vydala prvý požiarny poriadok mesta.

- Staviteľský majster Pankrác Obersee sa zaviazal vystavať vežu levočského kostola.

1551

5. február. Rábsky biskup a miestodržiteľ František Ujlaki oznámil uhorským stavom, úradníkom, vyberačom mýta, tridsiatkov a ostatných poplatkov, že poveril Jána Šafára zhabaním tovaru všetkým kupcom, ktorí sa zúčastnili výročných alebo týždenných trhov v Bratislave, Šoproni a Trnave, a ktorí tam dovážali tovar nedovolenými cestami.

4. apríl. Kráľ Ferdinand I. nariadil paritné zastúpenie Maďarov, Nemcov a Slovákov pri voľbe richtára a členov mestskej rady v Trnave a upravil vlastníctvo pozemkov a domov v meste.

28. apríl. Radcovia Dolnorakúskej komory požiadali bratislavského richtára, aby sa postaral o víno, mäso a chlieb pre štyroch kráľových služobníkov, ktorí sa na ceste do Viedne zastavia v Bratislave.

29. apríl. Ján Baptista Castaldo požiadal bratislavského richtára o pomoc pre Františka Petra Bergama pri príprave ubytovania uhorskej vojskej výpravy v Bratislave.

Apríl. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby predložil mestské privilégiá o zákaze pre viedenských obchodníkov kupovať a predávať dobytok a iný tovar a práve zhabať ho. Mesto Bratislava predložilo listinu kráľa Žigmunda (1402) o práve skladu v Bratislave.

25. máj. Richtári a prísazní miest Bratislavy, Trnavy a Šoproňu žiadali kráľa Ferdinanda I. o ochranu ich mestských privilégií na právo skladu.

3. jún. Za odstupné 1000 zlatých sa banský podnikateľ Anton Fugger vzdal v prospech panovníka kremnickej lúčobne (cimentačný úrad). Kremnická lúčobňa bol podnik, kde sa zrydzovali drahé kovy a oddeľovalo sa zlato od striebra na základe tajných technológií a nečistoty, ktoré v nich ostali pri spracúvaní rúd. Tento proces sa nazýval aj cimentácia..

Lúčobňa ako rýdziače zariadenie patrila obyčajne komorským či mincovným grófom.

1. august. Banské mestá požiadali kráľa Ferdinanda I. o pomoc proti Turkom, ktorí vypálili Sebechleby a dediny vzdialené dve míle od Banskej Štiavnice.

27. október. Miestodržiteľ a rábsky biskup František Ujlaki žiadal bratislavského richtára, aby pripravil maštale pre osem koňov pánov z Benátok, ktorí budú bývať v jeho bratislavskej kúrii.

17. december. Na rozkaz generála Castalda zavraždili v Alvinci Juraja Utešeniča-Martinnuzziho, ktorý bol regentom syna kráľa Jána I. Zápoľského Žigmunda.

1552

20. február. Zástupcovia stredoslovenských banských miest na svojom zhromaždení v Kremnici sa rozhodli požiadať snem o pomoc proti Turkom.

22. február. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 26. 3.), na ktorom sa uznieslo, že zhabané majetky sa mali vrátiť pôvodným vlastníkom a donácie kráľa Jána Zápoľského ostali nedotknuté. Cirkevné a štátne úrady sa mali obsadzovať domácimi šľachticmi.

22. apríl. Z Edirne (dnešný Drinopol) sa pohla turecká armáda smerujúca do Uhorska s cieľom vytláčiť kráľovské vojská zo Sedmohradska.

6. jún. Budínsky paša Hadim Ali začal obliehať Dregélsky hrad, ktorý bránila posádka na čele s kapitánom Jurajom Šuchom. Turci obsadili hrad 10. 7.

9. august. Pri Plášťovciach došlo k veľkému stretnutiu medzi 12-tisícovým tureckým vojskom budínskeho miestodržiteľa Hadima Ali pašu a kráľovskými oddielmi vedených rábskym veliteľom Erazmom Teuffelom. V bitke

padlo viacero kráľovských veliteľov, medzi nimi aj posledný uhorský prelát, ktorý zahynul s mečom v ruke. Bol ním vacovský biskup August Sbardelatti. Do tureckého zajatia sa dostalo 4000 vojakov. Kráľovského veliteľa Teuffela nechal budínsky paša odvieť do Istanbulu. Sultán ho prikázal živého zašit do vreca a hodiť do mora.

1552. Sečany ležiace v južnom Novohrade sa stali centrom nového sandžaku.

- Trnavským kanonikom sa stal humanistický učenec Peter Illicinus.

- Na Bratislavskom hrade začala renesančná prestavba hradného paláca, ktorú uskutočnili stavitelia a umelci talianskeho pôvodu, sústredení v službách cisárskeho dvora vo Viedni. Prestavba a najnevyhnutnejšie úpravy boli dokončené pri príležitosti korunovácie Maximiliána roku 1563. Hlavný projekt a hlavný dozor nad prácami mal hlavný kráľovský architekt a staviteľ Pietro Ferrabosco. Ďalej tu pracovali Bartolomeo Inisgado, Antonio Voltolino, Felice de Pisa a Donato Gratiola.

- Návrh na opevnenie Banskej Bystrice a Zvolena vypracoval taliansky vojenský inžinier Francesco Pozzo.

- Na Bratislavskom hrade bol počas snemu, ako ľudová atrakcia, na hrade predvádzaný spolu s tureckým zajatcom aj slon, ktorého priviedli z Viedne.

- Bratislavským poštmajstrom sa stal Martin Paar, ktorý vytvoril z bratislavského poštmajsterského úradu riadiace centrum pošty v Uhorsku. Doprava poštových zásielok bola veľmi nebezpečná. Turecké prepady, ozbrojené povstania a vojenské konflikty neustále ohrozovali dopravu i zamestnancov poštových staníc. Poštové linky sa budovali podľa vývoja vojenskej situácie. Najdôležitejšia linka viedla z Bratislavy do Sedmohradska s poštovými stanicami v Senci, Hrnčiarov-

ciach, Hlohovci, Horných Štítaroch, Žabokrekochoch, Nitrianskych Sučanoch, Nedožeroch, Slovenskom Pravne, Nolčove, Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Hybiach, Lučivnej, Kišovciach (časť obce Hôrky), Levoči, Korytnom (časť obce Polanovce), Širokom, Prešove, Drienove a Košiciach. Listová pošta (*ordinaria*) slúžila na dopravu listov a menších balíkov. Mimoriadna pošta (*extraordinaria*) zabezpečovala za osobitný poplatok dopravu súrnych a dôležitých zásielok. Doprava osôb alebo *extrapošta* dopravovala cestujúcich vozom. Kočišom bol *postilión* - zamestnanec poštovej stanice.

- Na námestí v Banskej Bystrici sa začala stavať veža pre nové mestské hodiny. K stavbe objektu Banskobystričanov viedli kuriózne pohnútky, zaznamenané v mestskej účtovnej knihe: *“Pretože obidve hlavné mestá, Kremnica a Štiavnica, majú po dvoch hodinách, a naše terajšie hodiny idú veľmi zle, a aj z časti námestia pri Kúpeľnej ulici tieto hodiny sú zle vidieť, naši páni rozhodli, že na rohu budovy mestskej váhy, ktorá stojí na voľnom mieste, sa postaví veža s druhými hodinami.”* Hodinársky majster Jakub Fabian realizoval prestavbu hodín v súčinnosti murárskym majstrom Krištofom Krainerom. Zlatnícky majster Ján Khuen pozlátil hodinové ručičky a dva ciferníky vymaľoval bližšie nemenovaný maliar z Lubietovej.

1553

28. február. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby poštu a poslov zo Sedmohradska urýchlene vybavovali na bratislavskom brode cez Dunaj, lebo každé zdržanie by mohlo mať nepriaznivé dôsledky pre Uhorsko.

2. marec. V Kremnici sa konalo zhromaždenie predstaviteľov banských miest s kráľovskými komisármi o zabezpečení protitureckej obrany. Dohodlo sa aj o vytvorení výstražného systému na upozornenie príchodu nepriateľov – vartoviek.

20. marec. Kráľ Ferdinand I. vymenoval Mikuláša Oláha za ostrihomského arcibiskupa.

9. apríl. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Šoprone snem (trval do 19. 5.), ktorý sa uzniesol, že prenasledovatelia katolíkov musia byť potrestaní, cirkevný desiatok sa mohol dať do prenájmu a poddanská robota sa stanovila na 40 dní do roka.

17. máj. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému poštmajstrovi Martinovi Paarovi, aby vyplatil bratislavským mestským radcom nájomné za svoje ubytovanie v hostinci.

1. august. Kráľ Ferdinand I. poslal pätkostolského biskupa Antona Vrančiča do Istanbulu, aby požiadal tureckého sultána o uzavretie mieru. K posolstvu sa pripojil aj významný humanista Ján Dernschwam z Banskej Bystrice., ktorý predtým pracoval v službách Fuggerovcov.

16. september. Ťažiar Pavol Rubigal odovzdal v Banskej Štiavnici 1/16 baní kráľovi Ferdinandovi I.

28. september. Hlavný uhorský kapitán a hlavný taverník Andrej Batori nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby v zmysle príkazu miestodržiteľa a jágerského biskupa Františka Ujllakiho, vyslali v novom termíne na hlavný súd do Bratislavy znalcov práva, ovládajúcich reč maďarskú a latinskú, lebo v pôvodnom termíne bude v Šoproni snem.

22. október. Kráľ Ferdinand I. nariadil mestu Bratislava, aby poskytlo povozy na prepravu súkna pre vojsko do Alba Júlie v Sedmohradsku.

1553. Podľa zákonného článku 24 z roku 1553 sa v kremnickej mincovni sa začali raziť toliare. Toliare mali svoj pôvod v Jáchymove v západných Čechách. Pojmom toliar sa v celej Európe od prvej polovice 16. storo-

čia začali označovať všetky veľké strieborné mince. V rámci pokusu o zjednotenie meny presadil ich razbu kráľ Ferdinand I.

- Podľa daňového súpisu v Uhorsku sa spísalo 23 546 daňových jednotiek. V uhorskom štátnom daňovom systéme bolo symbolom pre daňovú jednotku latinské slovo *porta*, čo znamená brána. Pod portou sa rozumelo sedliacke hospodárstvo, sedliacka usadlosť, do ktorej mohol vojsť bránou plne naložený voz senom. Výšku dane stanovenej podľa počtu port v jednotlivých obciach stolice zapisovali do zoznamov *Conscriptiones portarum* - portálne súpisy. Veľkosť daňového poplatku stanovoval uhorský snem. Základom bola hodnota majetku, usadlosti. Portálnu daň najčastejšie platili iba sedliaci. V niektorých rokoch, najmä keď štát potreboval peniaze na obranu pred Osmanmi, boli zdanené aj ostatné vrstvy vidieckeho obyvateľstva. V období, keď už väčšina sedliakov hospodárila na menšej časti ako celej usadlosti, platili len pomernú časť portálnej dane.

1554

1. marec. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 12. 4.), na ktorom sa rozhodlo o potrebaní tých veliteľov hradov, ktorí sa vzdajú Turkom.

20. júl. Turčiansky župan Michal Révai pozval bratislavský magistrát na Holíčsky hrad, na svoju svadbu z Annou, dcérou nebohého Petra Bakiča.

Júl. Začiatkom mesiaca nemecký veliteľ víglašského hradu Egyd Teinger poslal do hôr 15 drábov pod vedením kapitána Pavla Škodného, aby pochytili zbojníkov a lúpežníkov. Za každého lapeného zbojníka dostali odmenu dva zlaté.

21. september. Sečianskemu begovi Hamzovi sa podarilo bez väčších problémov lstou a pomocou zrady zmocniť Filakovského hradu ktorý patrilo Františkovi Bube-kovi. Nepriateľ ho obsadil bez boja pomo-

cou tureckého zajatca, ktorý v hrade robil sluhu. Turci sa po rebríkoch vyšplhali hore do horného hradu, kde sa zdržovala nevelká a navyše ešte opitá posádka. Dobytie Filakova umožnilo Turkom, aby v pohraničí zorganizovali ďalší sandžak, pod ktorý patrilo územie celého horného Novohradu, Malohontu a Gemera.

1554. Poddaní museli povinne pracovať v rámci krajinských prác na oprave a stavbách pohraničných pevností. Bezplatná práca bola stanovená na 6 dní v roku a 10 port muselo poslať jeden voz ťahaný 6 volmi.

- Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh v Trnave zreorganizoval mestskú a kapituloskú školu a roku 1558 vypracoval študijný plán. Táto škola sa stala prototypom pre katolícke aj protestantské kolégia.

1555

11. apríl. Turecký sultán Süleyman I. na naliehanie francúzskeho vyslanca uznal Jána Žigmunda, syna zosnulého Jána I. Zápoľského za uhorského kráľa.

20. máj. Arciknieža Maximilián oznámil bankským mestám, že kráľ na ich obranu vymenoval zvolenského hlavného župana a kapitána Jána Balašu za hlavného kapitána bankských miest.

24. jún. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 1. 8.), na ktorom sa uznieslo, že platy hradným posádkam má zabezpečiť panovník. Do právomoci uhorského palatína mali patriť aj vojenské a súdne záležitosti.

24. jún. Český kráľ a rakúsky arcivojvoda Maximilián nariadil bratislavskému richtárovi, aby prijal jeho provizora, ktorý má zariadiť všetko potrebné pre jeho pobyt počas rokovania snemu v Bratislave.

August. Turci spustošili majetky okolo Hronského Beňadiku.

25. september. V Augsburgu uzavrel rímsky a nemecký cisár Karol V. s ríšskymi stavmi náboženský mier, ktorý ukončil tri desaťročia trvajúce náboženské konflikty a rozbroje. Mier zrovnooprávnil evanjelikov a katolíkov. Podľa jednotlivých ustanovení mohli ríšske kniežatá a zemepáni slobodne rozhodnúť o prijatí jedného z oboch náboženstiev. Poddaní museli podľa feudálnej zásady *cuius regio, eius religio* (koho vláda, toho náboženstvo) prijať zemepánovu vieru alebo v opačnom prípade sa mohli odsťahovať. V konfesionálnych zmiešaných ríšskych mestách sa mohli vyznávať obe vierovyznania. Mier sa nevzťahoval na ostatné zložky protestantského hnutia (zwingliáni, kalvíni, novokrstenci).

3. október. Arciknieža Maximilián nariadil kapitánovi bankských miest Jánovi, aby od miest žiadal insurekciu len v krajnom prípade. Haviarov a ostatných bankských robotníkov nemá verbovať a najat' si má iných vojakov.

25. október. V Bruseli abdikoval cisár Karol V. a cisársky titul prenechal svojmu bratovi kráľovi Ferdinandovi I.

9. december. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby pomáhal jeho správcovi pri zabezpečení ubytovania pre jeho rodinu a úradníkov na dobu rokovania snemu v Bratislave.

11. december. Prefekt Uhorskej kráľovskej komory a nitriansky biskup František Turzo nariadil bratislavskému richtárovi, aby na jeho príchod na snem v Bratislave, čakali na brehu Dunaja lodníci.

1555. V Padove vyšlo dielo trnavského humanistu Jána Sambuca *Poemata* (Básne).

1556

1. január. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 25. 1.), na ktorom sa uznieslo, že šľachtici sa majú podieľať na posilnení posádok pohraničných hradov.

Stahovanie poddaných zostalo v kompetencii stolíc.

1. január. Gróf Eckhard zo Salmu a Neuburgu žiadal bratislavského richtára, aby sa až do panovníkovho príchodu zdržiavali poľovačiek v okolí mesta a zistili miesta, kde sa najviac zdržiava zver.

Január. Snem verejne odsúdil pre spáchané násilnosti Františka Bubeka, dedičného župana Gemerskej stolice, spolu so synom Jurajom. Hoci bol najvyšším predstaviteľom stolice a sám bojoval proti lúpežným rytierom, správal sa sám ako lúpežný rytier.

4. február. Kráľ Ferdinand I. nariadil, že sa zlatníkom v bankských mestách má predávať len tolko striebra, koľko spracujú vo svojich dielňach.

26. február. Ostrihomská kapitula požiadala mestskú radu Banskej Štiavnice, aby poskytla pomoc pri obrane kláštora v Hronskom Beňadiku.

14. apríl. Filákovský sandžakbeg Hamza vyzval Banskú Bystricu, Banskú Štiavnicu, Zvolen, Víglaš a Krupinu, aby sa podrobili tureckému sultánovi.

20. august. Kráľ Ferdinand I. nariadil bratislavským výrobcom štítov vyrábať pre pešákov štíty bez ich zbytočného predražovania.

8. september. Bratislavský senát žiadal kráľa Ferdinanda I. o ochranu privilégií proti literátovi Šimonovi Kavrovi, lebo ako šľachtic, odoprel platiť poplatky za svoj bratislavský dom.

12. september. Palatín a miestodržiteľ Tomáš Nadaždi žiadal bratislavského richtára, mešťanostu a radcov, aby nenútili Šimona Kavru platiť poplatky za víno, ktoré si zo svojich viníc v Svätom Jure vozí do Bratislavy.

1556. V Prahe vyšla básnická zbierka humanistu Martina Rakovského *Elegiae et Epigrammata* (Elégie a epigramy).

- Kráľ Ferdinand I. vytvoril vo Viedni vojenskú radu ako orgán nezávislý na stavovských úradoch.

- V Trnave platili daň traja lekárnici.

- Cisársky lekár Wolfgang Lazius vydal vo Viedni mapu Uhorska.

- V Bazileji vyšlo dielo jáchymovského lekára Juraja Agricolu *De re metalica libri XII* (Dvanásť kníh o baníctve). Ide o prvé encyklopedické dielo, sumarizujúce dobové poznatky z odboru baníctva a hutníctva. Údaje o slovenskom baníctve čerpal od vzdelancov zo stredoslovenskej banskej oblasti.

- V Leviciach začali práce na opevňovaní pod vedením talianskeho inžiniera Herkulesa.

1557

2. máj. V Prešove odsúdili mladého zlodēja Matzka Poliaka a popravili zbojníka Vavrinca zo Žehne. V rozsudku sa uviedlo, že pre mladý vek je nádej na polepšenie mladého zlodēja v budúcnosti. Aby sa zadostučinilo spravodlivosti, nech je so zločincom Vavrincom zo Žehne odvedený pod šibenicu, tam sa najprv bude prizerať jeho poprave a potom pod tou istou šibenicou nech je poriadne zbičovaný. Nakoniec nech sa mu odreže pravé ucho a nech sa z mesta navždy vykáže.

1. jún. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 3. 7.), na ktorom sa prijali zákony o navrátení sekularizovaných cirkevných majetkov.

9. september. Leonhard Maťašovský vyhotovil register o vyberaní portálnej dane v Turčianskej stolici. Súpis portálnej dane bol však pomerne stručný, pretože obsahoval len údaje o zdaňovanej lokalite (dedinu,

mestečko) a počte poddanských usadlostí - port. V niektorých dokumentoch sa uviedli aj kategórie obyvateľstva, ktoré pre chudobu alebo výsady túto daň neplatili. Zapisovali sa aj mlyny, pily, mýtné stanice, pivovary, majere a verejné budovy.

1558

14. marec. Vo Frankfurte nad Mohanom korunovali uhorského kráľa Ferdinanda I. za cisára nemeckej ríše.

Marec. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh oznámil generálovi jezuitského rádu, že chce pre nich zriadiť rezidenciu v Trnave.

16. september. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh zvolal synodu do Kláštora pod Znievom, ktorej sa odmietli zúčastniť farári stredoslovenských banských miest.

13. október. Hornouhorský kapitán Imrich Telekeši porazil vojsko filakovského bega Velidžana pri dedine Kaza, neďaleko rieky Slanej.

1558. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh zreorganizoval latinskú školu pri kapitule v Trnave.

- Bratislavský prenájomca pôšt Peter Paar rozšíril poštové služby v celom Uhorsku.

- Mestská rada Trnavy prikázala pivovarníkovi, aby používal na varenie piva len vodu zo studne, lebo voda z rybníka, z ktorej dovtedy varil pivo bola infikovaná v dôsledku moru ošipaných.

1559

30. január. V Banskej Bystrici nastalo o šiestej hodine večer zemetrasenie.

15. september. V Alba Julii zomrela kráľovná Izabela (*1519, Varšava), vdova po kráľovi Jánovi I. Zápoľskom a vlády v Sedmohradsku sa ujal jej syn Ján Žigmund.

28. september. Evanjelickí kňazi zo siedmich banských miest sa zhromaždili v Kremnici, kde prijali vyznanie siedmich banských miest (*Confessio heptapolitana alebo Montana*). Jeho autorm bol Ulrich Cubicularius (pôvodne Kammerknecht), štiavnický kňaz a prvý banskomestský senior. Ako vzor mu slúžilo Vyznanie piatich východoslovenských miest zostavené Leonardom Stockelom roku 1549.

1559. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh nariadil vizitácie fár svojej diecézy, aby mal prehľad o stave farností a náboženskej situácii v súvislosti so šírením protestantizmu. Kanonická vizitácia bola návšteva farnosti biskupom alebo ním poverenou osobou. Pri nej vizitátor si mal všímať celkovú situáciu vo farnosti a napísať záznam o svojich zisteniach. Tridentský koncil (1545-1563) uložil biskupom povinnosť pravidelne navštevovať farnosti svojej diecézy spočiatku každý rok a neskôr podľa potreby. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh začal s vizitáciami už v priebehu koncilu. V záznamoch o vizitácii mohli byť údaje o stave, zariadení a vybavení kostola, materiálnom zabezpečení kostola, fary, farára a školy, o náboženskej úrovni farára a veriacich a veľkosti farnosti.

1560

30. apríl. Kráľ Ferdinand I. v liste adresovanom Uhorskej kráľovskej komore oslobodil Bratislavčanov od platenia tridsiatkov vo všetkých mestách Uhorska.

Máj. Kráľ Ferdinand I. nariadil otvoriť bránu sv. Vavrince v Bratislave, ktorá bola z bezpečnostných dôvodov súvisiacich s osmanským nebezpečenstvom zamurovaná 30 rokov.

7. jún. V Bardejove zomrel Leonard Stöckel. (*1510, Bardejov), humanistický učenec a pedagóg.

24. júl. Kráľ Ferdinand I. oslobodil banských ťažiarov na území prepošstva v Jasove od platenia urbury (daň z vyťaženej rudy).

1560. V Košiciach začala pracovať putovná tlačiareň Havla Husára.

- Na základe kanonických vizitácií bolo na Slovensku okolo 900 protestantských farností.

- Vo Viedni vyšlo dielo humanistického učenca a básnika Martina Rakovského *Libellus de partibus reipublicae...* (O spoločenských vrstvách v štáte).

- Vznikla historická lúbostná báseň *Píseň o dvoch uhorských pánoch a tureckého cisára dcére* (Siládi a Hadmázi), dobrodružný a exotický príbeh dvoch uhorských šľachticov, ktorých z väzenia za prísľub manželstva s jedným z hrdinov (Siládim), z istanbulskeho väzenia vyslobodila sultánova dcéra.

- V Banskej Bystrici začala renesančná prestavba zámockého kostola (ukončená roku 1563).

1561

22. apríl. V Žiline zomrel Juraj Bánovský (*okolo 1500), básnik a pedagóg.

23. apríl. Prví členovia jezuitskej komunity prišli do Trnavy. Boli to pátri Ján Seidel a Anton Ghuse, ktorí hneď začali vyučovať na mestskej škole. Ubytovali sa najprv na miestnej fare a 21. júla sa presťahovali do domu, ktorý im kúpil ich veľký podporovateľ ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Vlastnú budovu kolégia si trnavskí jezuiti začali stavať 18. 8. 1561. Začiatkom roku 1562 žilo v kolégiu už 11 príslušníkov rádu. Pre rozličné ťažkosti, najmä finančné, museli po šiestich rokoch svoje účinkovanie prerušiť.

9. jún. Novohradský turecký beg Šaban napísal Pukančanom list, v ktorom sa im vyhráždil vypálením a odvlčením do zajatia, ak sa mu nepodrobia a nezaplatia dane.

17. jún. Zástupcovia banských miest na svojom zhromaždení v Banskej Štiavnici vyslalo

svojich vyslancov s memorandom k panovníkovi, v ktorom ho upozorňovali na potrebu posilnenia obrany proti tureckému nebezpečenstvu.

1561. V Španej doline pri Banskej Bystrici začala výstavba vodovodu, ktorý mal privádzať vodu pre bane.

• Oravský hrad začali prestavovať v renesančnom štýle. (dokončili roku 1611).

1562

9. január. Do funkcie rezača želez (rytca razidiel) menovali v kremnickej mincovni Lukáša Richtera. Mince a medaily mali spoločnú techniku výroby a zvyčajne aj spoločných tvorcov. Prvé medaily nechal vyhotoviť panovník Matej Korvín ich autorom bol taliansky majster Bertoldo di Giovanni (1420-1491). Najslávnejším obdobím bolo obdobie renesancie v 16. a 17. storočí s významnými tvorcami Krištofom Füsslom, Lukášom Richterom, Abrahámom Eiskherom a Joachimom Elsholtzom. Rozšírené boli portrétné medaily, ktorá zobrazovali panovníkov, banských úradníkov a mešťanov. Biblické medaily sa začali raziť v 30. rokoch 16. storočia. Morové medaily mali ušká a nosili sa na retiazke zavesenej krku ako ochrana proti rôznym epidémiám. Osobitnú skupinu tvorili tzv. *jurajovské* medaily, ktoré sa začali raziť koncom 17. storočia. Veľmi obľúbené a rozšírené boli najmä medzi vojakmi.

30. marec. Z Krupiny sa pohlo vojsko kapitána banských miest Jána Balašu, asi 10 tisíc mužov, z ktorých bolo vycvičených len asi 1200 vojakov. Ostatní boli baníci, remeselníci a poddaní. Cieľom výpravy bol hrad Sečany, ktorého turecký veliteľ beg Mahmud odišiel s väčšinou vojenskej posádky do Sedmohradska.

1. apríl. Oddiely kapitána banských miest Jána Balašu začali dobýjať hrad Sečany, ktorý však udatne bránila oslabená posádka. Obľiehatelia sa rozhodli podkopať hradby a vyho-

diť ich do vzduchu. Sandžakbegov zástupca Šehsüvar požiadal o pomoc filakovského bega Hasana Prodoviča, ktorý sa s osemsto jazdcami ponáhlal na pomoc.

4. apríl. Turecká jazda z Filakova nečakane napadla obliehatelov Sečian. Zmätení Balašovi husári nevydržali ani prvý útok Turkov a rozutekali sa. Turci zajali preddunajského hlavného kapitána Jána Kružiča i krupinského kapitána Tomáša Pálfiho. Nasledujúci deň sa Ján Balaša pobral so zvyškom vojska domov, ale turecká jazda mu odrezala ústup a zatlačila ho do močiarov. Z vojensky neskúsenej pechoty sa zachránil len zvyšok, ktorý priviedol zranený Ján Balaša do Zvolena. Zo sedemsto vojakov, ktorých postavila Kremnica sa vrátilo spod Sečian len deväť.

12. apríl. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh zvolal do Trnavy synodu, ktorá mala riešiť problém šírenia reformácie.

15. apríl. Arciknieža Maximilián na návrh ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha vymenoval Štefana Dobóa za dočasného kapitána banských miest.

7. máj. Na porade banských miest v Kráľovej pri Radvani kapitán banských miest Štefan Dobó predložil účastníkom 7-bodový návrh spoločnej protitureckej obrany.

2. jún. Banský kapitán Štefan Dobó požiadal mestá a pevnosti v banskej oblasti, aby mu poslali požiadavky na množstvo diel a pušného prachu. V Pukanci mali len jedno veľké delo a niekoľko menších nazývaných *bradatky*. Nová Baňa, Banská Belá a Lubietová nemali žiadne delá.

30. jún. Filakovský veliteľ Hasan beg napísal Banskej Bystrici výhražný list, v ktorom požadoval, aby sa mu spoločne s okolitými dedinami podrobili.

18. júl. Tureckým oddielom sa nepodarilo obsadiť Pukanec a preto prepadli okolité

dediny. Turci poslali do každej dediny ľudí s pečatou a krvavým ražňom, aby pre nich pripravili potraviny.

2. august. Vyslanci kráľa Ferdinanda I. a tureckého sultána Süleymana I. predĺžili v Istanbule mierovú zmluvu o ďalších osem rokov.

3. december. Hlavný kráľovský kancelár a miestodržiteľ a ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh nariadil pri príležitosti zvolenia českého kráľa Maximiliána za cisára, aby sa v Bratislave konali ďakovné modlitby, oslavy a delové salvy.

1563

1. marec. Hlavný taverník gróf Mikuláš Zrínsky nariadil mestu Bratislave, aby aj napriek vzrastajúcemu moru vyslalo na zasadnutie taverníckej stolice svojich zástupcov.

24. marec. Kráľ Ferdinand I. a knieža Ján Žigmund, syn kráľa Jána I. Zápoľského predĺžili prímerie o jeden rok.

28. marec. Kráľ Ferdinand I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 13. 11.). Šľachticom, ktorí utiekli pred Turkami, povolil kupovať domy v slobodných kráľovských mestách. Snem sa mal schádzať pravidelne každé dva roky. V pevnostiach nesmeli byť cudzí velitelia, zakázal sa predaj zbraní a prenájom žoldnierov Turkom

1. apríl. Na základe panovníkovho mandátu sa definitívne osamostatnila Spišská komora. Spravovala financie, clá, tridsiatky, dane, hospodársky zabezpečovala posádky, vojsko a mala na starosti výstavbu protitureckých opevnení. Sídlo mala v Košiciach, ale v časoch povstania sídlila aj v Prešove. Skládala sa z prefekta a šiestich radcov. Administratíva sa v priebehu jednotlivých období menila a ustálila sa až koncom 17. storočia. Pozostávala z kancelárie, expeditúry, registratúry, učtarne a archívu. Do jej pôsobnosti opatril stolice: Spišská, Zemplínska, Šariš-

ská, Abovská, Turnianska, Užská a Gemerská, ako aj kráľovské mestá a erárne majetky na tomto území.

6. jún. Kráľ Ferdinand I. oznámil bratislavskému richtárovi, že po dohode s pápežom bol jeho syn – český kráľ Maximilián, voľbou kráľov a kniežat zvolený za cisára a pripravuje jeho korunováciu za uhorského kráľa. Nariadil, aby na snem, odložený pre mor a vojnu, vyslali zástupcov.

10. júl. Kráľ Ferdinand I. informoval bratislavského richtára o svojom mandáte, ktorým všetkým uhorským stoliciam a mestám, nariadil dovoz potravín do Bratislavy počas trvania snemu a korunovácie jeho syna Maximilána za uhorského kráľa. Nariadil im postarať sa o dostatok vína, chleba a mäsa a počas snemu zakázal za dovoz tovaru do mesta požadovať mýto, tridsiatky alebo iné poplatky.

24. júl. Kráľ Ferdinand I. nariadil vedeniu mesta Bratislavy poskytnúť plnú podporu kráľovským ubytovacím komisárom pred nastávajúcím snemom a korunováciou v Bratislave, pre jeho sprievod a sprievod jeho syna Maximiliána.

19. august. Bratislavský senát vydal pre obdobie snemu a korunovácie cisára Maximilána za uhorského kráľa cenovú limitáciu potravín.

4. september. Bratislavský richtár sa listom sťažoval na kráľovskom dvore na škody, ktoré v ich viniciach spôsobili vojská rozličných národností.

8. september. Počas rokovania snemu v Bratislave bol za uhorského kráľa korunovaný Ferdinandov syn Maximilián I. bez predchádzajúcej voľby snemom. Korunovačný akt začal ráno o šiestej hodine v Dóme sv. Martina. Maximiliána obliekli do uhorského korunovačného plášťa z čias sv. Štefana, ktorý bol už veľmi ošúchaný. Korunováciu

vykonal ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Panovník zložil prísahu na evanjelium. Omša skončila o desiatej hodine. Maximilián sa so sprievodom odobral do františkánskeho kostola, kde pasoval za rytierov významných uhorských šľachticov. Potom odišiel pred Michalskú bránu, kde na pódiu s trónom zložil prísahu, že bude dodržiavať uhorské zákony a ústavu. Na korunovačnom pahorku pri Dunaji vytasil meč a zahnal sa ním na všetky štyri svetové strany, aby dokázal pripravenosť brániť krajinu pred nepriateľmi. Počas prísahy a obradu na korunovačnom pahorku zneli fanfáry a bubnovanie, hradné delá vystreľovali salvy. O dvanásť hodine sa podával v arcibiskupskom paláci slávnostný obed, kde kráľa obsluhovali najvznešenejší uhorskí šľachtici.

9. september. V bratislavskom Dóme sv. Martina bola za uhorskú kráľovnú korunovaná španielska princezná Mária Habsburská, dcéra rímsko-nemeckého cisára a španielskeho kráľa Karola V.

12. september. V Bratislave sa pri príležitosti korunovácie kráľa Maximiliána I. uskutočnili rytierske hry. Španielski dvorania postavili na otvorenej lúke pred mestom nádherne ozdobený drevený hrad. Každý účastník rytierskeho turnaja sa musel najprv zúčastniť boja s kopijou a potom na obliehaní dreveného hradu. Turnaj mal ukončiť ohňostroj spojený so zábavou a tancom. Pre cisára a kráľovský pár bolo prichystané pódium so vzácnymi kobercami. Ku koncu rytierskych hier nečakane vznikla hádka medzi Nemcami a Talianom, ktorý mal na starosti ohňostroj a predčasne odpálil pripravené rakety. Drevený hrad zachvátili plamene práve vtedy, keď bolo na horných poschodiach a veži veľa rytierov, z ktorých mnohí prišli o život.

1563. Obranná línia proti Turkom prešla reorganizáciou a bola rozdelená na tri vojenské kapitanáty.

- V Antverpách vyšlo dielo trnavského humanistu Jána Sambuca *De imitatione Ciceroniam dialogi tres* (Tri dialógy o napodobňovaní Ciceróna).

- Vojenský inžinier a architekt Jozef Priami navrhol projekt hviezdnicového opevnenia hradu Červený Kameň.

1564

22. január. Kráľ Ferdinand I. oslobodil banských ťažiarov v banskoštiavnickom banskom obvode od platenia urbury (daň z vyťaženej rudy).

23. apríl. Ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh na synode v Trnave zverejnil uznesenia koncilu v Tridente.

14. máj. Na kráľov rozkaz sa konala v Banskej Štiavnici vojenská porada, kde sa prijal poriadok pre banícke a mestské pohotovosti v prípade tureckého prepadu.

25. júl. Vo Viedni zomrel kráľ Ferdinand I. (*10. 3. 1503), Alcalá de Henares (Španielsko) a na trón nastúpil jeho syn Maximilián I.

31. júl. Dlh z čias kráľa Ferdinanda I. vojenským posádkam predstavoval vyše milióna zlatých.

24. september. Kráľ Maximilián I. nariadil Bratislavskej kapitule, aby spoločne s Eliášom Rotwitzom postavili most pri priekope Wolffsgraben oproti Petronellu (Rakúsko), lebo časté povodne Dunaja zdržovali poštu dopravovanú z Bratislavy do Viedne.

2. november. Kráľ Maximilián I. prikázal bratislavskému richtárovi, aby ubytoval nemecké vojsko v predmestiach Bratislavy a postarali sa o jeho zásobovanie.

1564. Pápež Pius IV. vyhovel žiadosti ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha prijímať pod oboma spôsobmi. Celibát však nebol zrušený.

- Staviteľ Peter Feigler postavil pre Turzovcov renesančný kaštieľ v Betlanovciach.

- Z desiatich stolíc od Bratislavy po Spiš vytvorili tzv. preddunajský hlavný kapitanát so sídlom v Nitre. Košice sa stali sídlom predtiského alebo hornouhorského kapitanátu.

- Spišská stolica mala podľa odhadu asi 24 až 39 tisíc obyvateľov.

- Ročný príjem tridsiatkových staníc bratislavského obvodu bol 92 tisíc zlatých.

- V Banskej Štiavnici začali so stavbou strážneho zariadenia - Nového zámku. Pevnosť mala brániť mesto a bola súčasťou signalizačného zariadenia, ktoré podávalo správy o pohybe Turkov od Pukanca po Lubietovú. Obranný systém proti tureckým nájazdom spočíval v budovaní mestských opevnení (Bratislava, Trnava, Banská Bystrica, Košice), opevnených kaštieľov (Divín, Víglaš, Zvolen), opevnených kostolov (Banská Štiavnica, Pukanec) a kláštorov (Bzovík, Hronský Beňadik, Šahy). Obranný systém sa dopĺňal strážnym a signalizačným systémom, ktorý varoval pred neočakávanými prepadmi nepriateľa. K ním patrili tzv. vartovky v Bzovíku, pri Zvolene, Pukanci a Krupine. Služba na vartovkách pomocou ohňa, dymu a výstrelov podávala signály o pohybe Turkov. Hlásna veža na Štiavnických Baniach mala aj strieľne a plnila aj obrannú funkciu.

1565

28. január. V Banskej Bystrici bolo znovu zemetrasenie.

20. február. Kráľ Maximilián I. požiadal bratislavského richtára, aby podporoval jeho komorského radcu Jána Zirckendorfa pri hľadaní primeraného ubytovania.

Február. Košický hlavný kapitán Lazar Schwendi po desaťdňovom obliehaní dobyl hrad Tokaj, ktorý mal v držbe syn kráľa Jána Zápoľského, Ján Žigmund.

28. jún. Za tureckého veľkovezira bol vymenovaný Sokolovič Mehmed paša. V hodnosti zotrval do roku 1579, kedy ho zavraždili.

20. júl. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby držali v pohotovosti pechotu a jazdu na výpravu proti Turkom.

1566

13. január. Rakúsky arcivojvoda Karol požiadal bratislavského mešťanosta, aby podporovali jeho prefekta pre ubytovanie v prípravách na snem.

2. február. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 2. 5.), ktorý sa uzniesol vyhotoviť nový súpis poddaných.

27. marec. Rakúsky arcivojvoda Karol nariadil bratislavskému richtárovi, aby vyslal povozníkov s vozmi a koňmi do Rábu na opevňovacie práce.

24. apríl. Turci dobyli hrad Hájnačku napriek jeho ťažkej dostupnosti.

1. máj. Turecký sultán Süleyman I. sa pohol z Istanbulu so svojou armádou na ťaženie do Uhorska.

10. máj. Novohradskí a dregélskí Turci vpadli do Banského Studenca, kde zajali 70 ľudí a šiestich zabili.

19. mája. V Trnave vydal arcibiskup Mikuláš Oláh zakladajúcu listinu prvého kňazského seminára, ktorý slúžil na výchovu katolíckeho kňazstva. Spolu s jezuitským kolégiom sa stali sa vzorom pre katolícke školstvo v celom Uhorsku.

21. máj. Bratislavský richtár, mešťanosta a radcovia sa kráľovi Maximiliánovi I. ospravedlnili, že kone pre vyčerpanosť z cesty do Rábu nemohli ihneď poslať na dlhú cestu s pušným prachom do Košíc.

3. júl. Turci vtrhli do krupinského chotára, odvliekli 44 mešťanov, dvoch dorúbali, ukoristili 66 kusov hovädzieho dobytku a 9 koní. Mestská posádka na nepriateľa zaútočila a troch Turkov zajala.

8. júl. Kráľ Maximilián I. oslobodil ťažiarov v Banskej Štiavnici od platenia cla a tridsiatku.

8. september. Obrancovia Sigetu sa celý mesiac pod vedením Mikuláša Zrúnskeho bránili pred tureckou presilou. Tým zabránili postupu Turkov na Viedeň. Počas obliehania 6. 9. zomrel turecký sultán Süleyman I.

30. september. V Istanbuli nastúpil na trón turecký sultán Selim II.

November. Turecká armáda začiatkom mesiaca opustila územie Uhorska.

2. december. Krupinský hlavný kapitán Ján Kružič zajaľ dvoch Turkov z Budína, ktorí vypovedali, že budínsky paša pripravuje útok proti Banskej Štiavnici, Pukancu a Krupine.

1566. V Prahe vyšla prvá z troch školských hier renesančného dramatika Pavla Kyrmežera, rodáka z Banskej Štiavnice *Komedia česká o bohatci a Lazarovi*, v ktorej parafrázoval biblický príbeh, aby diváka poučil a zároveň poukázal na problémy súvekeho sveta.

- Vznikla historická pieseň *Píseň o Sigoti*, ktorá opisuje hrdinskú obranu Sigetu pred Turkami. Okrem iných hrdinov vzdáva hold aj manželke jedného z uhorských rytierov, ktorá sa rozhodla brániť a bojovať tak, ako muži.

- Bol vydaný prvý uhorský vojenský poriadok pre jazdu a pešakov, ktorý sa vzťahuje najmä na poľné podmienky, predpisuje ako má byť vystrojená a vyzbrojená jazda – husári a pechota, určuje výšku žoldu, upravuje pravidlá správania sa a života v tábore, na pochode i počas boja a stanovuje tresty

za neuposlušnosť kapitána, porušenie disciplíny, zradu či zbehnutie od vojska. Autorom bol pravdepodobne hornouhorský hlavný kapitán Lazar von Schwendi. Jeho platnosť bola obmedzená len na hornouhorský kapitanát.

1567

24. marec. Turci nariadili poddaným z podrobených dedín doviezť drevo na zosilnenie opevnenia Dregéľa.

1. apríl. Kráľ Maximilián I. založil v Levoči Spišskú komoru, ktorá sa neskôr presťahovala do Košíc.

12. máj. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby na prepravu pontónového mosta z Mosonmagyaróvaru do Bratislavy, dali Jánovi Reifnitzerovi k dispozícii lodníkov a iných pomocníkov.

19. máj. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby pri príprave ubytovania kráľovho sprievodu pri príležitosti snemu v Bratislave, poskytol pomoc prefektovi ubytovania

1. jún. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 27. 6.). Šľachte bolo udelené právo bezcolného vývozu produktov, predovšetkým dobytku, mäsa a koží. V dôsledku vojnových udalostí neodporučil zvýšenie daní, nariadil urobiť nový súpis daňovníkov, vytvorila sa komisia na prešetrovanie excesov vojakov a nariadil vrátenie zabratých cirkevných majetkov pôvodným majiteľom. V Uhorsku sa mali raziť mince, ktoré mali byť rovnocenné s menami v Čechách a Nemecku.

21. jún. Na rozkaz generála rádu jezuiti opustili kolégium v Trnave kvôli finančným ťažkostiam.

Jún. Uhorský snem rozhodol, že bezplatná práca poddaných na opevneniach (*labor gratuitus*) sa zvýšila dvojnásobne na 12 dní

v roku. Táto povinnosť mala pôvod ešte vo včasnostredovekom období. Jej význam stúpil v súvislosti s preniknutím Osmanov do Uhorska, keď sa na program dňa dostala výstavba a opravy pohraničných pevností. Práce sa organizovali podľa stolíc a zúčastňovali sa na nich iba poddaní. Zákon nariaďoval, kde majú poddaní jednotlivých stolíc a majetkov pracovať. Napríklad poddaní z Turčianskej, Oravskej, Liptovskej, Tekovskej, Zvolenskej a Hontianskej stolice pracovali na hrade v Leviciach. Poddaní zo Spišskej stolice opevňovali pevnosť Plešivec a zo Šarišskej pracovali v Košiciach. Z Novohradu posielali robotníkov do Blatného Potoka, na Šomošku, Divín a Modrý Kameň. Úpravy k prácam na opevneniach vydal uhorský snem aj v nasledujúcich rokoch.

6. júl. Kráľ Maximilián I. vydal mandát, podľa ktorého počas zasadania uhorského snemu alebo iných zhromaždení, museli všetci rešpektovať staré zvyklosti, práva a privilégia bratislavských obchodníkov.

1567. V Prešove zomrel Juraj Wernher (*okolo r. 1497 Packów, Sliezsko) prírodovedec a diplomat.

• V Častej zomrel Ján Dernschwam (*23. 3. 1494, Most), banský odborník, humanistický vzdelanec, diplomat a zberateľ.

1568

1. január. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby poskytl kniežatovi Jánovi Fridrichovi Saskému osem člnov.

15. január. V Bratislave zomrel Mikuláš Oláh (*10. 1. 1493, Sibiu), učenec, ostrihomský arcibiskup, organizátor protireformácie.

21. január. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby na Bratislavskom hrade urobili potrebné prípravy pre príchod kniežata Jána Fridricha Saského.

17. február. V Edirne (Drinopol) uzavreli cisárski vyslanci Anton Vrančič a Krištof Tiefenbach prímerie s Osmanskou ríšou na osem rokov. Každá zo strán si ponechala to územie, ktoré mala momentálne vo svojej držbe. Mierová dohoda obsahovala 28 bodov, z ktorých sa mnohé týkali situácie v pohraničí. Zakazovalo sa obidvom stranám pustošiť dediny a odvliekať ľudí do zajatia. Zakázali sa súbore, ktoré boli častou príčinou narušenia pokoja na hraniciach. Priestupky mali riešiť osmanský budínsky miestodržiteľ a uhorský hlavný kapitán, prípadne nimi vymenovaní komisári. Dôležitým ustanovením bolo aj vymedzenie hraníc, ktoré počas rokovania požadovala osmanská strana. Turci dosiahli, že osmanskí poddaní, ktorí platili dane aj cisárovi aj sultánovi, mali platiť a vykonávať ostatné povinnosti len Osmanom. Hranicu tohoto tzv. kondomína mala tvoriť línia od Jágru, cez Szolnok, Hatvan, Filakovo, Víglaš, ďalej smerom na západ na Levice a na juh k Ostrihomu. Mierová zmluva stanovila ročný tribút (poplatok) na 30000 uhorských zlatých, ktoré mal cisár do Istanbulu odvádzat osobitným posolstvom.

Február. Synovec Jána Dernschwama, Marek, predal vo Viedni panovníckemu dvoru jeho knižnicu, ktorá obsahovala 2270 zväzkov tlačených a rukopisných diel.

9. apríl. Kráľ Maximilián I. oznámil, že po smrti uhorského miestodržiteľa a ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha, menoval miestodržiteľom nitrianskeho biskupa a kráľovského radcu Pavla Bornemisu.

26. august. Turci odohňali Pukančanom dobytok, čím ťažko poškodili ich hospodárstva.

2. december. Kráľ Maximilián I. nariadil kráľovskému miestodržiteľovi v Uhorsku, aby zaviedol v Bratislave prísne opatrenia a zabránil morovej nákaze.

1568. Farár zo Spišského Vrbova Vavrinec Serpilius zvolal spišských kňazov na poradu do Hrabušíc, na ktorej sa rokovalo o vypracovaní oficiálneho viero-vyznania spišskej fraternity (bratstva).

- V Nitrianskej stolici žilo asi 53 - 69 000 obyvateľov, čo ju radilo k najľudnatejším regiónom.

- Banské oblasti na Slovensku navštívil vedec a cestovateľ Leonhard Thurneysen. Špaňodolinské a smolnícke cementačné vody opísal v diele *De aquis mineralibus* (O minerálnych vodách).

- V Betlanovciach postavili kaštieľ v renesančnom slohu. Turecké nebezpečenstvo podmienilo vznik nového typu renesančného kaštieľa, ktoré okrem obytnej, mali aj obrannú funkciu. Mali obdĺžnikový alebo štvorcový pôdorys s nárožnými baštami alebo vežami. Priečelie kaštieľov bolo málo členené a vo vnútri mali arkády. Medzi najbohatšie rodiny, ktoré stavali kaštiele na svojich panstvách patrili Turzovci (Levoča, Betlanovec, Banská Bystrica, Bytča). Renesančné kaštiele sa stavali aj v mestách a zachovali sa v Banskej Štiavnici, Kremnici, Trnave, Bardejove, Košiciach, Bratislave a inde.

1569

13. január. Kráľ Maximilián I. vydal nariadenie o zákaze predaja a vývozu zlata a striebra z uhorských baní.

8. február. Kráľ Maximilián I. začlenil mestečko Modru späť medzi kráľovské majetky. Smrťou posledného príslušníka magnátskeho rodu Orságovcov z Guty sa ich zemepanské mestečko Modra dostalo ako odúmrté späť do kráľovských rúk. Danú situáciou meštania využili a požiadali panovníka, aby boli začlenené späť medzi kráľovské majetky ako slobodné mestečko, kam patrili už v 14. storočí. Panovník ich žiadosti po zaplatení sumy 6000 zlatých vyhovel a určil

im pravidelný ročný poplatok vo výške 640 zlatých.

14. júl. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby poskytli pomoc prefektovi, ktorého posielali do Bratislavy zabezpečiť ubytovanie pre nastávajúci snem.

19. júl. Turci vpadli do krupinského chotára. Odvliekli viacerých ľudí a spôsobili veľké škody.

1. august. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 26. 10), ktorý odsúhlasil dane na tri roky. Na kráľovskom dvore sa mali neustále zdržiavať dvaja svetskí radcovia z Uhorska.

13. august. Bratislavský richtár a radcovia požiadali kráľa Maximiliána I., aby pre veľké sucho a nedostatok vody v Dunaji vydal mandát, zakazujúci v Bratislave cudzím kupcom a obchodníkom predávať obilie a múku.

5. september. Hainburský richtár a radcovia požiadali bratislavského richtára o otvorenie starej cesty cez rameno Dunaja pri Kittsee.

15. september. Kráľ Maximilián I. oslobodil listinou vydanou na Bratislavskom hrade doktora práv Pavla Obernbergera od všetkých následkov, ktoré pre neho vyplývali z narodenia, ako nemanželského dieťaťa a udelil mu všetky práva manželských detí.

12. október. Kapitána banských miest Jána Balašu a vojenského veliteľa Štefana Dobóa zatkli a uväznili pre podozrenie z porušenia vernosti panovníkovi.

17. október. Kráľ Maximilián I. vymenoval jágerského biskupa Antona Vrančíča za ostrihomského arcibiskupa.

7. november. Gróf Juraj Zrínsky požiadal bratislavského richtára a radcov o vhodné

ubytovanie pre svoju rodinu a o zabezpečenie prepravy sprievodu 16 vozov cez Dunaj.

20. november. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby poskytli pomoc Jakubovi Mordaxovi, kustódovi vojvodu Jána Fridricha Saského, pri zabránení šírenia nákazy, ktorá zúrila na Bratislavskom hrade a poskytlí na predmestí dom, v ktorom by ošetrovali chorých z hradu.

1569. Vznikla prvá banská mapa zo Slovenska. Znázorňovala bane na striebro v závode Mesačný svit v Jarabej. Mapa dokumentovala riešenie konkrétneho výrobného problému v podzemí. Štôľňa Boží dar sa mala predĺžiť o 140 m, aby odvodnila banské diela a privádzala do nich čerstvý vzduch.

- Bratstvo farárov 24 spišských miest vydalo spoločné vierovyznanie Confessio Scepusiana.

1570

8. marec. Z väzenia v Bratislave ušiel bývalý kapitán banských miest a zvolenský župan Ján Balaša, ktorého neskôr omilostili a žil na Modrom Kameni a Divíne.

25. máj. Novohradský a dregélský sandžakbeg Ahmed vyzval Pukanec, aby sa mu podrobil a prisľúbil platiť dane.

20. jún. Krupinský hlavný kapitán Ján Kružič s vojakmi z Banskej Štiavnice vedených mešťanom Pavlom Rubígalom neúspešne prenasledovalo rabujúcich Turkov pri Krupine.

16. august. Kráľ Maximilián I. sa v Speyeri zmieril so sedmohradským kniežatom Jánom Žigmundom, ktorý ho uznal za uhorského kráľa. Ján Žigmund sa zriekol kráľovskej koruny, získal dedične vládu v Sedmohradsku. V prípade vymretia rodu po mužskej línii Sedmohradsko pripadlo uhorskej korune. Prisľúbili si vzájomnú vojenskú pomoc v prípade tureckého útoku. Ján

Žigmund sa mal oženiť so sesternicou kráľa Maximiliána I. Máriou, dcérou bavorského vojvodu Alberta.

28. - 31. december. Slobodné kráľovské a banské mestá prijali na rokovaní s kráľovskými komisármi v Banskej Štiavnici nový poriadok, tzv. *Maximiliánov banský poriadok*. Tlačou bol vydaný v roku 1573.

1570. V Levoči na náklady mesta opravili špiťalsky kostol, ktorý užívala slovenská evanjelická obec.

1571

9. január. Spojením viacerých baní, ktoré patrili rodinám Brennerovcov, Saliovcov, Schallovcov a Sicéliovcov vzniklo v Banskej Štiavnici Brennerovo ťažiarstvo.

14. marec. V Alba Iulia zomrel Ján Žigmund Zápoľský (*7.7.1540), sedmohradské knieža, syn kráľa Jána I. Zápoľského.

8. apríl. Kráľ Maximilián I. opätovne nariadil Bratislave, aby ihneď poskytli Jakubovi Mordaxovi dom na predmestí, do ktorého by z Bratislavského hradu premiestnili a liečili nákazou postihnuté osoby.

17. august. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby na svadbu Karola, brata rakúskeho arcivojvodu, poslal dobrých bratislavských kuchárov aj s náčiním.

26. september. Kráľ Maximilián I. bratislavskému richtárovi nariadil, aby prijal jeho služobníkov Jeremiáša Boydeho a Daniela Schrama, ktorých do Bratislavy posielal pripraviť jeho príchod na snem, lebo sa dopyčul, že sa v meste šíri mor.

9. november. Ostrihomská kapitula požiadala bratislavského richtára i radcov, aby jej v Bratislave udelili nejaké benefícium a mala príležitosť ubytovávať svojich delegátov pri zasadaniach snemov. V prípade udelenia

benefícia sa zaviazala dom opraviť a vinice obrábať.

6. december. Turci z Dregéľa a Sečian prišli až k Banskej Štiavnici. V Podsitnianskej vypálili niekoľko domov a 40 ľudí odviekli do zajatia.

1571. Humanista Ján Sambucus vydal opäťtovne vo Viedni najstaršiu Lazarovu mapu Uhorska z roku 1528.

- V Prahe vyšlo dielo autora Jána Silvána *Písne nové na sedm žalmů kajících*.

- V Bytči začala výstavba turzovského renesančného kaštieľneho komplexu, ktorú viedol Kilián Syroth z Milána.

1572

2. február. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 17. 4.), ktorý vyhlásil arciknieža Rudolfa bez voľby za uhorského kráľa. Za vicepalatína zvolili Imricha Cobora.

5. apríl. Vyzvedač bankských miest Vid Spies oznámil, že v Novohrade sa zhromaždilo veľa tureckého vojska. V Ipelskom Predmostí a Ďarmotách postavili mosty cez rieku.

17. apríl. Na nátlak snemových poslancov kráľ Maximilián I. prepustil na slobodu veliteľa Štefana Dobóa.

4. jún. Kráľ Maximilián I. vymenoval ostrihonského arcibiskupa Antona Vrančiča za uhorského miestodržiteľa.

1. júl. Kráľ Maximilián I. do korunovačného sprievodu pozval aj posledného reprezentanta rodu Rožmbergovcov – Petra Voka (jeho manželka Katarína z Ludanic pochádzala po predkoch z Uhorska). Problém s ubytovaním v Bratislave mal tento hosť riešiť formou bývania v šiatroch.

8. august. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby dal správcovi pre ubytovanie Františkovi Rothütovi, ktorého poslal pri príležitosti zasadania snemu a korunovania jeho syna, rakúskeho arcivojvodu Rudolfa za uhorského kráľa, k dispozícii domy.

8. september. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 15. 10), na ktorom zástupcovia stavov požadovali potvrdenie svojich starých práv.

25. september. Za uhorského kráľa bol v Bratislave korunovaný Rudolf I. (nemecký cisár Rudolf II.). Podľa starobylého uhorského zvyku sa aj po Rudolfovej korunovácii uskutočnili rytierske turnaje, hry a konské dostihy.

20. november. Kráľ Maximilián I. odporučil bratislavskému richtárovi a radcom, aby za mešťana prijali jeho bývalého obuvníka Šebastiána Umbacha.

1572. Banskobystrický rektor Abrahám Schremmel zostavil pre žiakov nový školský poriadok.

1573

14. február. V Domažliciach zomrel Ján Silván (*1493, Borová), básnik a učenc.

16. február. Kráľ Maximilián I. vydal bankský poriadok, nazývaný aj *Maximiliánov*, s platnosťou pre celé Uhorsko.

16. február. Kráľ Maximilián I. vydal lesný poriadok pre stredoslovenské bankské mestá a panstvá v ich obvode.

15. jún. V Prešove zomrel Anton Vrančič (*29. 5. 1504), ostrihonský arcibiskup, diplomata a učenc.

3. júl. Vyzvedač bankských miest Vid Spies získal informácie, že novohradský beg Ferhat dostal od sultána rozkaz, aby pokoril

Krupinu a Pukanec. V prípade odporu nech ich vypáli. Obyvatelia mali dávať pozor na ľudí preoblečených za žobrakov, ktorí mali zakladať v mestách požiare.

3. júl. Levický kapitán Štefan Išpán upozornil pukanského kapitána Juraja Barbariča, aby obyvatelia nevychádzali mesta, kvôli rabujúcim Turkom.

24. júl. Kráľ Maximilián I. požiadal bratislavského richtára, aby ho informoval o sťažnostiach bratislavských felčiarov a holičov, ktorí ho poprosili o odvolanie cudzích felčiarov z mesta.

1. september. Kráľ Maximilián I. vymenoval za uhorského miestodržiteľa jágerského biskupa Štefana Radécioho.

17. november. Zámočník Jakub Fabian zo Slovenskej Lupče dokončil opravu mestských hodín vo veži uprostred námestia v Banskej Bystrici za 33 zlatých.

1573. Rektor v Prešove Lukáš Fabinus-Popradský vydal učebnicu latinského jazyka *Exempla declinationum et coniugationum...* (Príklady časovania a skloňovania).

- V Litomyšli vyšla hra Pavla Kyrmezera *Komedie nová o vdově*.

- V Bazileji vyšlo dielo Juraja Henischa *Enchiridion medicinae* (Príručka medicíny).

- Počas pobytu v Komjaticiach vo svojej putovnej tlačiarňi vytlačil kazateľ Havel Husár polovicu knihy maďarských epistol a evanjélií, ktorá potom vyšla Šintave. Okrem krátkeho pôsobenia Husárovej tlačiarne v Košiciach roku 1560, súvislé dejiny tlačiarstva začínajú až v 70. rokoch 16. storočia. Najskôr to boli putovné tlačiarne, ktoré sa v dôsledku nepriaznivej politickej a náboženskej situácie museli neustále sťahovať z miesta na miesto. Takou bola komjatická tlačiareň Havla Husára v rokoch 1573-1574,

šintavská Petra Bornemisu v rokoch 1573-1578, ktorá pokračovala neskôr vo svojej činnosti na Plaveckom hrade. Tu vytlačili aj Kyrmezerovo latinské dielo *Acta concordiae* (1580).

- Začali sa práce na budovaní strategickej protitureckej pevnosti Nové Zámky. Projekt pevnosti vypracoval taliansky staviteľ Giulio Baldigara roku 1567 a s budovaním sa začalo na pravom brehu rieky Nitry v močaristom teréne. Hrubá stavba sa ukončila roku 1580 pod vojenským dozorom Fridricha Žerotína. Odborné práce viedli bratia Giulio a Ottavio Baldigarovci. Nové Zámky sa vybudovali na základe najmodernejších renesančných predstáv o fortifikáciách. Pevnosť mala pravidelný šesťuholníkový hviezdicový pôdorys s pásmom hradieb s veľkými ušnicovými bastiónmi pre delostrelectvo a bola obohnané širokou vodnou priekopou.

- Levočský kat, ktorý mal verejne popraviť dvoch zbojníkov – jedného obesiť a druhého lámať v kolese – pri výstupe na popravisko, dostal závrat, spadol z múrika okolo šibenice, pričom si zlomil si pravú nohu. Popravu prerušili a kata spolu s odsúdencami odviezli na tom istom voze. Exekúciu vykonali na druhý deň a kata povolali z Kežmarku.

1574

9. február. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 4. 4.). Zakázalo sa prijímať poľské mince a napriek protestu miest sa uzniesol, že šľachta mohla slobodne obchodovať a podnikáť.

3. apríl. V Košiciach odsúdili konvertitu, vyzvedača a zlodeja Mateja Olewu. Matej v mladosti sám utiekol k Turkom, poprel kresťanskú vieru, nechal sa obrezať a stal sa mohamedánskym Turkom a slúžil u Hamzu bega niekoľko rokov. Bol nakoniec Turkami vyslaný preskúmať pohraničné hrady, pričom predstieral pomätenosť. Odsúdený bol na trest smrti, priviazali ho nohami k chvostu koňa a tak ho ťahali z mesta až na

miesto popravy za predmestím a tu ho narazili na kôl.

Máj. Študijnú cestu do Uhorska podnikol jeden z najväčších prírodovedcov 16. storočia. Holanďan Karol Clusius /vlastným menom Charles de l'Écluse/ (1526-1609). Svoje botanické výskumy robil aj v okolí Bratislavy a Trnavy. Z lokalít Bratislavy, Devína, Stupavy, Sv. Jura a Trnavy opísal 29 nových dovedty neznámych rastlín. Počas svojich ciest po území Slovenska sa zoznámil aj s lekárom Jurajom Purkircherom (1530-1578), ktorý pri svojom dome v Bratislave mal botanickú záhradu. Z Neapola priniesol Purkircher fazuľu *Phaseolus vulgaris*, ktorú daroval Clusiovi. Ten ju vo svojom diele nazval po svojom hostiteľovi *Phaseolus Purkircherianus*, Purkircherova fazuľa.

19. október. Svätoantolského kapitána Ondreja Bošňáka pri prieskume v Podsitnianskej prepadla turecká záloha v počte 700 mužov. Veliteľa a 13 hajdúchov zajali. Troch hajdúchov dorúbali a z 20 sa vrátili len štyria domov. 13 zajatcov predali na novohradskom trhu a kapitán Ondrej Bošňák pri mučení zomrel.

30. november. Kráľovský dvormajster Ján Trautson napísal budínskemu pašovi list, v ktorom ho požiadal, aby zakročil proti svojim begom a zakázal im nútiť nepokorených poddaných, aby sa im podrobili. Uviedol príklad Pukanca a Krupiny, ktoré nikdy Turkom neplatili dane.

4. december. V Košiciach zomrel Joachim Juraj Rheticus (vl. menom Lauchen), (*15.2.1514, Feldkirch, Rakúsko), lekár, matematik a astronóm.

22. december. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Murad III.

1574. V Lipsku vyšlo dielo Martina Rakovského *De magistratu politico* (O svetskej vrchnosti).

- V Antverpách vyšlo dielo Jána Sambuca *Emblemata* (Emblémy).

- Podľa zápisu v kostolnej kronike sa v Banskej Bystrici v Hornej ulici narodilo monštrum so štyrmi rukami a štyrmi nohami.

- Rektor Abrahám Schremmel vypracoval študijný plán pre školu v Banskej Bystrici.

- V Bazileji vyšlo dielo Juraja Henischa *Neunhundert Gedächtniswürdige Geheimnis von Kreutern* (Deväťsto tajomstiev o liečivých rastlinách).

1575

6. máj. V Bardejove popravili štátim Gregora Valtenberga z Matejoviec, ktorý zanechal svoju žijúcu zákonitú ženu s dvoma deťmi v dedine *Slatyna*, predstierajúc, že bola odvedená Turkami a v Bardejove si vzal pannu za druhú manželku.

17. júl. Turci dobyli hrady Modrý Kameň, Divín a Drienov.

17. august. Rakúsky arcivojvoda Karol žiadal bratislavského richtára, aby prijal a podporoval pomocné vojská, ktoré posielal do Bratislavy.

22. november. Vyslanci kráľa Maximiliána I. a tureckého sultána Murada III. predĺžili v Istanbule mierovú zmluvu o ďalších osem rokov.

28. november. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby ho podrobne a pravdivo informovali o priebehu moru v Bratislave.

5. december. Kráľ Maximilián I. nariadil všetkým stavom Bratislavskej a Mošošskej stolice, menovite tým, ktorí žijú v blízkosti mesta Bratislavy, aby sa pre účastníkov snemu v meste, postarali o plynulé zásobovanie chlebom, mäsom a rybami.

10. december. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi, aby u bratislavskí rybári zabezpečili plynulé zásobovanie účastníkov snemu rybami.

10. december. Kráľ Maximilián I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby sa predovšetkým v zamočených častiach mesta postarali o čistotu a aby tak zabránili rozširovaniu moru.

13. december. Kráľ Maximilián I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 22. 2. 1576).

1575. Vo Frankfurte vyšlo dielo brnianskeho lekára Tomáša Jordana *De aquis medicatis Moraviae commentariolus* (O liečivých vodách na Morave), ktoré obsahuje aj výsledky jeho výskumov v Trenčianskych Tepliciach.

1576

7. február. Bratislavský richtár a radcovia predložili účastníkom snemu v Bratislave petíciu, v ktorej žiadali úľavy pri platení kontríbúcií pre veľké škody, ktoré mestu spôsobili záplavy Dunaja, Osmani a iné katastrofy, ako aj nerešpektovanie všetkých mestských privilégií.

12. október. V Regensburgu zomrel kráľ Maximilián I. (*31. 7. 1527, Viedeň) a na trón nastúpil Rudolf I., ktorý preniesol svoje sídlo do Prahy.

13. október. Kráľ Rudolf I. vymenoval svojho brata arciknieža Ernesta za uhorského miestodržiteľa.

1576. V Hornom Uhorsku bola morová epidémia.

1577

19. január. V Padove zomrel arcibiskup František Forgáč (*1530), historik, diplomat a cirkevný hodnosťár.

Jar. V Nových Zámkoch zomrel Ján Balaša (*1515), kapitán banských miest a zvolenský župan.

13. august. Kráľ Rudolf I. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby mu podali správu o priebehu moru v Bratislave a o počte mŕtvych, ktorí zomreli za posledný týždeň. Žiadal, aby mesto udržovali v čistote a predchádzali nákaze, lebo pripravoval snem.

23. august. Kráľ Rudolf I. nariadil, aby ho pravidelné informovali o opatreniach v Bratislave, ktoré vykonali proti šíreniu morovej nákazy.

31. august. Richtár a mestská rada Tešína oznámili žilinskému richtárovi, aby upozornili kupcov zo Spiša, ktorí išli na tešínsky jarmok, že kvôli nebezpečenstvu morovej nákazy ich nemôžu vpustiť do mesta.

24. september. Kráľ Rudolf I. oznámil bratislavskému richtárovi, že na zisteniu stavu morovej infekcie posielal do mesta svojho dvorného provízora.

1577. Krištof Sculteti-Scholtz založil v Banskej Bystrici tlačiareň, ktorá pracovala len dva roky. V jeho tlačiarňi vyšlo dielo Jakuba Pribicera *Tractatus de cometa anni 1577* (Rozprava o kométe roku 1577), najstarší astronomický spis vydaný na Slovensku.

- Dávid Gutgessel založil v Bardejove tlačiareň.

- V stredoslovenských banských mestách vypukla morová epidémia.

- Kráľ Rudolf I. nechal previezť uhorské korunovačné klenoty z Viedne do Prahy.

- V Augsburgu vyšlo dielo Juraja Henischa *Epitome geographiae veteris et novae* (Výber z dávnej a súčasnej geografie).

• V Banskej Štiavnici zomrel Pavol Rubigal (*asi 1510, Kremnica), humanistický básnik.

1578

5. január. Kráľ Rudolf I. nariadil bratislavskému richtárovi zabezpečiť posteľ a prádlo pre účastníkov snemu dobre vyčistené od nákazy a zhotoviť zoznam vypožičaných vecí, aby po skončení snemu, každý dostal svoje veci späť.

15. január. Kráľ Rudolf I. prikázal bratislavskému richtárovi a radcom, aby podporovali dvorného správcu pre ubytovanie Jakuba Herborda, ktorého poslal do Bratislavy počas snemu pripraviť pre neho ubytovanie.

Január. Pätikostolský biskup a ostrihomský prepoš Mikuláš Telegdi kúpil vo Viedni jezuitskú tlačiareň a preniesol ju do Trnavy.

1. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval od 26. 2. do 13. 4.), na ktorom sa rozhodlo, že vojenské posádky nesmú zaberať majetky šľachticov. Arciknieža Ernest sa stal miestodržiteľom pre Uhorsko a arciknieža Karol pre Chorvátsko a Slavóniu. Stavy žiadali, aby arciknieža Ernest vymenoval aj uhorských radcov.

14. február. Viedenský mešťanosta a radcovia žiadali bratislavského richtára, aby podporoval Ruprechta Schellera, ktorého posielajú do Bratislavy s 200 ľuďmi na ochranu snemu.

Február. Snem vymenoval talianskeho staviteľa Guilia Ferrariho za superintendenta kapitána fortifikačných stavieb pre oblasť bankských miest.

1578. V Bratislave zomrel Juraj Purkircher (*asi 1530), lekár, básnik a botanik.

• Ročný príjem tridsiatkových staníc v obvode bratislavského úradu bol 80000 zlatých.

1579

6. január. Rakúsky arcivojvoda Ernerst nariadil bratislavskému richtárovi, aby podporoval jeho komorníka Eliáša Ostermayra v prípravách na snem v Bratislave.

8. február. Kráľ Rudolf I. zakázal činnosť tlačiarní v Uhorsku, ktoré vydávali heretické knihy a pracovali bez kráľovského povolenia.

1. marec. Na žiadosť uhorského kléru pápež Gregor XIII založil v Ríme Collegium Hungaricum na výchovu kňazov.

9. marec. V Košiciach odsúdili za cudzoložstvo Dorotu, manželku Štefana Saba. Mladá žena zavrhla vernosť a lásku manželskú, viela dlhý čas nehanebný život, svojim telom dávala príležitosť tak ženatým, ako aj slobodným mužom, nedbajúc na božie prikázanie bola zadržaná a obvinená. Vystrašená mučením priznala svoje zločiny a cudzoložstvo. Kat ju spolu s ďalšou cudzoložnicou Magdalénou na výstrahu utopil v Hornáde. Priznala sa, že manžel nevedel nič o jej cudzoložstve.

28. august. V Kutnej Hore zomrel Martin Rakovský (*asi 1535, Rakovo), humanistický učenec a básnik.

26. december. V tureckom colnom registri sa nachádzala prvá zmienka v Uhorsku o káve.

1579. V Trnave vyšlo dielo talianskeho humanistu Petra Ransana *Epitome rerum Hungaricarum*, o politických a vojenských udalostiach počas vlády Mateja Korvína.

• Banskobystrický rektor Pavol Halvepapius zostavil školský poriadok.

1580

17. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 17. 3.), ktorý sa neuzniesol na žiadnom zákone.

21. apríl. Dolnorakúska komora nariadila Banskej komore v Banskej Bystrici prevziať do správy železorudné bane, hutu a hámor v Hronci.

27. august. Kaločský a rábsky biskup Juraj Draškovič požiadal bratislavského richtára, aby z väzenia prepustil šľachtica Jána Montana, lebo činy, za ktoré ho uväznili, spáchal z mladíckej nerozvážnosti.

29. november. Arcivojvoda Ernest nariadil z Bratislavy vyslať vojsko, aby bránilo zamrznutý Dunaj, ktorý by mohli prekročiť Osmani.

31. december. Kráľ Rudolf I. zakázal pokračovať v nedávno začatej stavbe protestantskej akadémie v Levoči.

1580. V Brne vyšla kniha hlavného lekára moravského markgrófstva Tomáša Jordana (1539 – 1585) *Kniha o vodách hojitedlných aneb teplících*. Podal v nej okrem iného aj opis termálnych prameňov, kúpeľných zariadení a procedúr v Trenčianskych Tepliciach. Napísal spis o morovej nákaze, liečení syfilisu a epidémii horúčky, ktorá zúrila medzi posádkami protitureckých pevností (*morbus Hungaricus*).

- V Prahe vyšlo dielo Juraja Kopaja *Vita aulica* (Dvorský život).

- Kráľovský erár prevzal do svojej správy železiarsky podnik v Hronci.

1581

26. máj. Tajný kráľovský radca a vrchný kancelár českej koruny Vratislav z Pernštejna požiadal bratislavského richtára, mešťanostu a senát, aby pri kúpe domu v Bratislave a obchodných záležitostiach nerobili ťažkosti jeho poddanému obchodníkovi Jánovi Hausluffovi z Litomyšľa.

11. november. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 19. 2. 1582), ktorý odpo-

ručil kráľovi obnoviť staré krajinské práva a slobody.

1581. V Bardejove vyšla prvá slovensky tlačená kniha *Lutherov malý katechizmus*.

- V Bratislave sa začala prestavba radnice v renesančnom štýle.

- Počet obyvateľov Zemplínskej stolice sa odhadoval na 52-82 000 osôb.

1582

15. január. Kráľ Rudolf I. vymenoval za vicepalatína historika Mikuláša Ištvánfiho.

14. február. *Bulou „Inter gravissima“ nariadil pápež Gregor XIII. reformu dovtedajšieho juliánskeho kalendára (za skutočným slnečným rokom zaostával už o 10 dní) a to tak, že po 4. októbri hneď nasledoval 15. október. Týmto sa zaviedol nový – tzv. gregoriánsky kalendár. Počítanie podľa starého kalendára sa naďalej udržiavalo medzi protestantmi a pravoslávnyimi.*

14. február. V Sielnici narodilo dieťa spolu zrastené s druhým telom a malo štyri nohy a ruky.

16. máj. V Banskej Bystrici bolo vidieť kométu a 22. 12. medzi štvrtou a piatou hodinou ráno tu bolo veľké zemetrasenie.

24. jún. Sedmohradské knieža Žigmund Bátorí vydal povolenie na predaj kníh košickému kníhkupcovi Jánovi Galenovi.

1582. V Nitre začala prestavba biskupského hradu v renesančnom štýle.

1583

11. február. Banskú Bystricu a okolie o štvrtej hodine ráno postihlo zemetrasenie, ktoré sa zopakovalo aj 14. 3. medzi štvrtou a piatou hodinou večer.

1. marec. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 28. 4.), na ktorom poslanci

odmietli schváliť dane, kým kráľ nevyrieši ich sťažnosti.

13. apríl. Zástupcovia kráľa Rudolfa I. a tureckého sultána Murada III. predĺžili mierovú zmluvu.

27. september. V Banskej Bystrici lekárnický učeň Ján Glosius zo Zvolena spadol z loďky po hlave do vody a s pomocou Božou pod vodou vydržal takmer pol druhej hodiny, až kým neprišla posádka lode a nevytiahla ho živého hákmi von z vody.

1583. V Antverpách vyšlo dielo prírodovedca Carola Clusia *Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam observatorum historia* (Opis niektorých zriedkavejších rastlín rozšírených v Uhorsku), v ktorom popísal aj rastliny z okolia Bratislavy a Trnavy.

1584

13. jún. Vo Viedni zomrel Ján Sambucus (*24. 6. 1531, Trnava), lekár, historik, zberateľ a básnik.

8. august. Sedmohradské knieža Štefan Bátori a kráľ Rudolf I. si v Košiciach vymenili listiny o hraniciach svojich území.

14. september. Filakovský beg Ferhad vyplienil Dobšínú. Prvý turecký útok smeroval na účastníčky priadok. Chlapov, ženy a deti, nahých a polonahých v spánku vyviekli z domov. Malé deti z kolísk nahádzali do veľkých tureckých vriec. Keď videli, že mnoho obyvateľov sa pokúsilo schovať pod strechami, veliteľ nechal podpáliť domy. Ukrytí obyvatelia sa museli vzdať na milosť nepriateľovi. Zajatcov obklúčili vojaci zo všetkých strán ako dobytok hnali smerom na Filakovo. Dobšínčanov ponúkli na predaj na verejnej dražbe.

1584. V Trnave vyšlo dielo nitrianskeho biskupa Zachariáša Rohožníka Mošovského *Decreta Constitutiones et articuli regum inclyti*

regni Hungarie (Kráľovské dekréty, nariadenia a články slávneho uhorského kráľovstva).

- V Hlohovci začala pôsobiť putovná tlačiareň Valentína Mantskoviča.

1585

29. marec. V Olomouci zomrel Peter Illicinus (*?), právnik a kanonik.

3. máj. V Bardejove bola zašitá do vreca a hodená do rieky Tople slúžka Margaréta, ktorá slúžila v špitáli, kvôli nemravnostiam, tajnému pôrodu a zabitiu novorodenca.

1585. V celej krajine sa šíril mor, ktorý pokračoval aj v nasledujúcom roku.

- Vznikol prvý odpis tzv. *bystrickej agendy*, ktorá obsahuje duchovné piesne českého a slovenského pôvodu.

- Kapitán muránskeho hradu Július Herberstein potvrdil slovenské štatúty šteliarov Muránskej doliny. Štelieri boli podnikatelia v oblasti ťažby železných rúd a ich spracovania, až po výrobu predmetov zo železa, čiže boli majiteľmi baní a hámrov alebo hút (pecí) na výrobu železa. Artikuly šteliarov boli štatútmi osobitného železiarskeho cechu v železorzudnej oblasti Muránskej doliny.

1586

22. apríl. V Trnave zomrel Mikuláš Telegdi (* 1535, Tileagd, Rumunsko), cirkevný hodnostár a spisovateľ.

23. apríl. V Trenčíne zomrel Ján Pruno Fraštický (*1560), humanistický básnik.

19. máj. Kráľ Rudolf I. vydal jezuitskému rádu v Turci donačnú listinu na prepošstvo, ktoré sa stalo základinou pre kolégium v Kláštore pod Znievom.

27. jún. Turčiansku prepozitúru prevzali jezuiti. Kolégium si zriadili v Kláštore pod Znievom, ale neskôr, roku 1598 pre spory

s turčianskou šľachtou bolo prenesené do Šale. Činnosť jezuitov sa zameriavala na dve hlavné úlohy: vyučovaciu a pastoračnú. Už v Kláštore pod Znievom vybudovali školu, ktorá mala vychovávať novú generáciu kňazov i ostatnú mládež v katolíckom duchu.

24. september. Kráľ Rudolf I. vymenoval kaločského biskupa Juraja Draškoviča za uhorského miestodržiteľa.

31. október. V Banskej Bystrici bolo večer veľké zemetrasenie.

21. november.

V Bratislave pokladník z rozhodnutia Uhorskej kráľovskej komory vyplatil z fondu *Peniaze na almužnu pre chudobných* (pecunia eleemosynae pauperum) zajatým vesprímskym vojakom Benediktovi Nađovi a Valentínovi po jednom uhorskom zlatom. V 16. storočí dostávali príspevky z tohto fondu väčšinou ľudia, ktorí sa dostali do tureckého zajatia. Keď nemali dostatočne veľký majetok, aby ich príbuzní vykúpili, ale mohli za seba postaviť ručiteľa, boli dočasne prepustení na slobodu, aby ľahšie a rýchlejšie získali peniaze na výkupné.

29. december. Turci z Novohradu a Palánky prišli až k Banskej Štiavnici. Z Podsitianskej odviekli trinásť ľudí.

1587

4. marec. Kaločský biskup a kancelár požiadal listom bratislavského richtára a meštianostu o peňažnú pomoc na vyslobodenie vesprímskeho kapitána Ambróza Czaku z osmanského zajatia, za ktorého žiadali výkupné 4000 zlatých.

16. júl. Richtár a rada mesta Uherského Brodu sa listom obrátila na mesto Trenčín, ohľadom Petra Charváta, ktorý sa vydával za trenčianskeho meštana a dopustil sa v Uhorskom Brode mnohých neprístopností.

22. júl. Vo Viedni zomrel Zachariáš Rohožník Mošovský (*asi 12. 5. 1542, Považany-Mošovce), nitriansky biskup a učenc.

13. august. Kráľ Rudolf I. vymenoval nitrianskeho biskupa Štefana Fejerköviho za uhorského miestodržiteľa.

1. november. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 13. 1. 1588). Zakázal udeľovať majetky cudzincom a budínske miery mali platiť v celej krajine. Snem v Bratislave nariadil používať tzv. gregoriánsky kalendár. Znamenalo to, že po 21. októbri sa písal hneď 1. november. Do týchto čias sa v Európe používal tzv. juliánsky kalendár, zavedený ešte Gaiom Juliom Caesarom roku 46 pred Kristom. Základom juliánskeho kalendára bol snečný rok, odvodený od zdanlivého obehu Slnka okolo Zeme. Podľa prepočtov trval tento obeh 365 dní a 6 hodín. Takto stanovený rok bol o 11 minút a 14 sekúnd dlhší ako skutočný rok. Tento zdanlivo nepatrný rozdiel vzrástol približne za 400 rokov na tri dni. Juliánsky kalendár teda citeľne zaostával za skutočným rokom. Omeškávaniu gregoriánskeho kalendára sa zamedzilo tým, že za prestupné sa určili len storočia deliteľné 400. Nariadenia snemu sa však neuvádzali do života dôsledne a v niektorých slovenských stoliciach sa juliánsky kalendár používal ešte aj na začiatku 17. storočia.

1587. Na opevňovanie Divína a Modrého Kameňa Turkami odpovedala kráľovská strana posilnením posádok v Očovej, Sáse a Pukanci.

1588

9. február. Slúžka Žofia Walcková, ozdobená slameným vencom a mestským sluhom vykričaná a povodená po meste, bola navždy vyhnaná z Bardejova. Potrestali ju za to, že otehotnela s Martinom Mybusom z predmestia, ktorý sa však stihol zachrániť útekem.

27. marec. V Banskej Bystrici obyvatelia videli svietiť súčasne tri slnka.

14. september. V Ružomberku vydali artikuly ružomberských krajčirov, súkenníkov a gombičkárov. Každý cech sa riadil vlastnými vnútornými štatútmi. Na čele cechu stál cechmajster, ktorý bol volený z majstrov cechu na obdobie jedného roka a vo svojom dome uschovával cechovú truhlicu. V nej sa nachádzali cechové štatúty, účtovné zápisy, majstrovské listiny, vandrovné knižky a iné cechové písomnosti. Cechmajster sa staral o dobrú kvalitu výrobkov cechu a mal nižšiu disciplinárnu právomoc nad jeho členmi. Na najnižšom stupni v cechovej hierarchii stáli učni, ktorí sa po výučnej dobe (3 až 4 roky) stávali tovarišmi. Tovariši sa po istom čase odslúženom u jedného z majstrov cechu museli povinne vybrať na dva až tri roky na vandrovkú. Po jej skončení si tovariš u niektorého z majstrov odslúžil ešte majstrovský rok a vyhotovil majstrovský kus, na základe ktorého ho prijali za majstra.

1588. V Nových Zámkoch zomrel Ottavio Baldigara (okolo 1525, Triest, Taliansko), taliansky staviteľ.

- V Hlohovci vyšla zbierka príležitostnej poézie členov trenčianskeho básnického krúžku. *Libellus exercitiorum poeseos... (Knižka poetických cvičení...)*. Toto literárne spoločenstvo trenčianskych mešťanov, profesorov a učiteľov aj zo susedných stolíc malo humanistický charakter, pestovala sa v ňom latinčina a láska k antickej kultúre. Podľa vzoru podobných spoločností humanistických vzdelancov členovia písali príležitostnú poéziu, prekladali a napodobňovali antické vzory. Medzi vedúce osobnosti krúžku patrili evanjelický učiteľ a kazateľ v Kostolišti Valerián Mader, ktorý mal hlavnú zásluhu na vydaní zbierky. S krúžkom spolupracoval aj významný humanistický básnik Martin Rakovský a na vydávaní prác trenčianskych vzdelancov sa zúčastňoval aj básnik Juraj Kopaj.

- V Trenčíne zomrel Valerián Mader (*1558), humanistický básnik.

1589

9. marec. Kráľ Rudolf I. uzavrel mierovú dohodu s poľským kráľom Žigmundom III. Arciknieža Maximilián sa zriekol poľského kráľovského titulu.

19. marec. V Uherskom Brode zomrel Pavel Kyrmezer (*Banská Štiavnica), renesančný dramatik a pedagóg.

1589. V Šali nad Váhom sa opätovne usadili jezuiti, ktorí otvorili školu a venovali sa aj výchove kňazstva.

- Levočský rektor Ján Mylius zostavil študijný poriadok, ktorý schválila mestská rada. Levočská škola - gymnázium mala päť tried. Vyučovalo sa od šiestej ráno do štvrtej poobede s poludňajšou prestávkou. Žiaci sa povinne zúčastňovali aj bohoslužieb a pohrebných sprievodov. Na čele školy stál rektor a každá trieda mala aj pomocného učiteľa, ktorého vyberal rektor spomedzi starších žiakov. Hudbu a spev, výlučne pre bohoslužobné účely, vyučoval kantor. Na disciplínu žiakov dozerali tzv. *koryceji*, volení spomedzi žiakov. Dôraz vyučovania bol na dôkladnom osvojení si latinčiny a výrečnosti v písomnej i hovorenej podobe. Žiaci sa učili nasпамäť latinské slovíčka, vety, celé dialógy z učebníc a vybrané časti z antickej literatúry. Medzi predmetmi sa nachádzali aj prozódia, dialektika, rétorika, počty, spev a katechizmus. Súčasťou vyučovania boli aj dišputy, ktoré slúžili na upevnenie a prehĺbenie učiva. Veľký dôraz sa kládol na správanie žiakov nielen v škole, ale aj mimo nej. Za porušenie pravidiel sa žiaci trestali pokutou, školským väzením a palicovaním.

1590

12. máj. Pukanský kapitán Gašpar Šibrik stanovil dátum súboja pri Pukanci medzi pukanským poručíkom Michalom Borym a veliteľom tureckej jazdy v Dregeli Ibrahimom agom. Na jar sa pri rokovaní o výmene zajatcov pukanský poručík a dregélsky aga pohádali, pourážali a napokon vyzvali na

súboj. Pretože mierová zmluva z Edirne zakázala súboje, museli obidvaja sokovia požiadať o povolenie svojich vyšších veliteľov. So súbojom súhlasil budínsky miestodržiteľ Ferhat paša i preddunajský kapitán Mikuláš Pálfi s podmienkou, že sa ho z tureckej strany zúčastní len sto jazdcov ako divákov. Pod Pukancom sa zhromaždili početné oddiely. Cisárska strana protestovala proti prekročeniu počtu tureckých jazdcov, ktorí vyhlásili, že to neurobili zámerné, lebo nadpočetní vojaci sa k nim pripojili po ceste. Potom vznikla hádka o Ibrahimovho koňa, ktorý vraj údajne hrýzol a kopal nepriateľského jazdca, čo mohlo byť pri súboji pre protivníka nebezpečné. Mikuláš Bory požiadal Ibrahima, aby si vzal iného koňa, ktorý to však odmietol. Súboj sa neuskutočnil. Na ceste domov jazda z Nových Zámkov prepadla Turkov, z ktorých polovicu pobila a zajala. Velitelia nedokázali zabrániť ozbrojenému stretnutiu. Po diplomatickom proteste Turkov, dôstojníkov z Nových Zámkov označili za pôvodcov šarvátky a uväznili.

25. jún. Turci vyplienili Dolnú Mičinu a odvliekli 140 zajatcov.

20. september. V dôsledku zemetrasenia vypukol v Bratislave požiar, pri ktorom zohorelo 320 domov.

29. november. Na základe dohody z Edirne sa v Istanbule obnovila mierová zmluva medzi tureckým sultánom Muradom III. a kráľom Rudolfom I.

1590. Príjem z mimoriadnej vojenskej dane v Uhorsku bol 240 tisíc zlatých.

1591

10. marec. Na jarmok do Tekovských Lužian prišli Turci s ochranným listom. Vznikli spory a niekoľko Turkov prišlo o život.

17. jún. V Banskej Bystrici bolo zemetrasenie krátko po deviatej hodine večer.

1591. Príjem z daní bol 400 tisíc zlatých a vojenské výdaje predstavovali sumu 1. 300 tisíc zlatých.

- Gemerskí reformační kňazi na schôdzi v Štítniku sa uzniesli odstrániť ľudové zvyky a náboženské povery, zaviedli prísnu disciplínu vo vzťahu k náboženským úkonom

1592

Jeseň. Vyslanec kráľa Rudolfa I. v Istanbule Fridrich Krekwitz rokoval o predĺžení prímeria a vrátení pevností, ktoré zabrali Turci.

1593

25. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 19. 2.), ktorý vyzval panovníka, aby urýchlene požiadal zahraničné mocnosti o pomoc proti Turkom.

Január. Po vzbure tureckého vojska bol zosadený Siyavuš paša a na miesto veľkovezira nastúpil Sinan paša.

13. jún. Porážka a smrť bosnianskeho miestodržiteľa Hasana pašu pod pevnosťou Sisak bola pre Turkov zámienkou na vyhlásenie 15-ročnej vojny.

29. júl. Sinan paša začal vojenskú výpravu proti Uhorsku.

8. august. V Banskej Bystrici videli kométu, ktorá svoj chvost ťahala zo severu na juh.

3. október. V Banskej Bystrici ráno pred káňou bolo vidieť tri slnka a večer toho istého dňa aj tri mesiace okolo siedmej hodiny a medzi nimi žiaril ukrižovaný Kristus.

4. október. Turci obsadili Vesprím a o týždeň neskôr Palotu.

3. november. Spojené cisárske vojsko porazilo pri Pákozde vojská budínskeho miestodržiteľa.

22. november. Kráľovské jednotky pod vedením Valentína Balašu obsadili hrad Divín.

27. november. Turecká posádka Filakova kapitulovala s podmienkou slobodného odchodu.

November – december. Kráľovské vojsko obsadilo pevnosti Filakovo, Hajnačku, Sečany, Bujak, Modrý Kameň, Dregel a Palánku.

1594

Február. Kráľ Rudolf I. poveril arciknieža Mateja vedením vojenských operácií v Uhorsku.

10. marec. Turecká posádka Novohradu kapitulovala pod podmienkou slobodného odchodu. Janičiari na výstrahu ostatným tureckým veliteľom obesili v Budíne novohradského bega Karakariyeli Mehmeda.

29. apríl. V Banskej Bystrici bolo medzi deviatou a desiatou hodinou večer zemetrasenie. 18. 10. sa znovu opakovalo ráno po štvrtej hodine.

4. máj. Arciknieža Matej s 35-tisícovým vojskom obklúčil Ostrihom, no pevnosť sa mu nepodarilo dobyť.

30. máj. Pri obliehaní Ostrihomu zomrel na následky zranenia Valentín Balaša (*20. 10. 1554, Zvolen), autor ľúbostnej poézie.

29. september. Kapitán Ferdinand Hardegg odovzdal pevnosť Győr Turkom. Vojenský tribunál vo Viedni ho odsúdil 16. 6. 1595 na trest smrti.

7. október. Turecký veľkovezír Sinan paša začal obliehať Komárno. V dôsledku epidémie týfusu, ktorému padlo za obeť 8-tisíc jeho mužov, bol donútený obliehanie 24. 10. ukončiť.

11. október. Kráľ Rudolf I. vymenoval Karola Mansfelda za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku.

1595

27. január. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Mehmed III.

28. január. Kráľ Rudolf I. uzavrel protiturecké spojenectvo so sedmohradským kniežatom Žigmundom Bátorim, moldavskými a valašskými kniežatami.

30. júl. V Banskej Bystrici bolo silné zemetrasenie počas večernej kázne. Mestský farár Šalamún Curreus to v kázni na desiatu nedeľu po sviatku svätej Trojice vysvetlil tak, že to bol trest za ľahkovážne porušovanie posledného prikázania, ktoré je veľmi častým ťažkým hriechom.

29. jún. Ostrihom obklúčilo cisárske vojsko na čele s Karolom Mansfeldom.

14. august. Vo Vérhasi zomrel hlavný veliteľ uhorských vojsk Karol Mansfeld a na jeho miesto nastúpil arciknieža Matej.

3. september. Turecká posádka Ostrihomu a veliteľ pevnosti Kara Ali beg sa vzdala.

1595. V Bardejove vyšiel spis Eliáša Lániho *Scutum libertatis christianae in..* (Štít kresťanskej slobody..) proti kryptokalvinizmu.

1596

15. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 21. 3.). Odsúhlasil sa zákonný článok, že v čase vojny sa malo od porty jednorázovo odovzdávať deväť zlatých dane. V prípade osobnej prítomnosti panovníka môže byť vyhlásená insurekcia, zrušil slobodu sedmohradským hajdúchom a zakázal sa vývoz sanity.

5. jún. V Banskej Bystrici silný búrlivý vietor večer o ôsmej hodine strhával strechy a v lese vyvrátil veľký strom.

8. jún. V Banskej Bystrici blesk udrel do baníka, ktorý bol pri Hrone a tam chytal ryby.

19. júl. V Banskej Bystrici videli kométu, ktorá sa pohybovala zo súhvezdia Veľkého a Malého voza smerom na východ, ktorá bezpochyby oznamovala príchod Turkov a Tatárov.

20. september. Vojská tureckého sultána Mehmeda III. obklúčili Jáger.

13. október. Kapitán Jágru Pavol Ňári, napriek odporu dôstojníkov a vojakov, odovzdal pevnosť za slobodný odchod Turkom. Janičiari povraždili mnohých obrancov ako odvetu za výčiny cisárskych žoldnierov pri Hatvani.

26. – 28. október. Pri Mezőkeresztes došlo k jedinej otvorenej zrážke medzi Osmanmi a cisárskou armádou vedenou arcikniežatom Matejom a sedmohradským kniežatom Štefanom Bátorim. Po úspešnom útoku cisárskych oddielov došlo k zmätku v radoch tureckej armády. Cisárske vojsko však začalo plieniť turecký tábor a umožnilo úspešný útok tureckej jazde, ktorý rozhodol o víťazstve Osmanov.

Október. Turci po páde Jágru vytvorili tretí uhorský vilájet na čele s jagerským beglerbegom.

1596. Mlyn v Liptovskom Mikuláši začal vyrábať papier.

- Vznikla protiturecká pieseň *O Modém Kamení, Divíně a Zvolene*.

- Zimovania žoldnierskych vojsk bolo spojené s vydieraním miest a dedín, páchaním násilností na obyvateľstve a dokonca aj s vraždami.

- Podľa zákonných článkov 5, 6 a 10 z roku 1596 mali platiť štátnu daň zvanú aj portálna, sedliaci od celej usadlosti deväť zlatých. Daň neplatili za usadlosti spálené

alebo spustnuté. (Keď hospodárili na menšej časti usadlosti platili primerane menšiu sumu.) Preláti, baróni, magnáti a usadení šľachtici od každej usadlosti, ktorú vlastnili mali dať deväť zlatých z vlastného vrečka. Za tieto peniaze mali dobre vyzbrojiť príslušný počet jazdcov a poslať ich do boja (proti Osmanom v pätnásťročnej vojne). V službe mali zostať 6 mesiacov. Zdanení boli aj šľachtici, ktorí vlastnili len jednu usadlosť, armalisti, predialisti, slobodníci, utečení šľachtici (ktorí utiekli pred Osmanmi z juhu Uhorska) šľachtici v službách a úradoch, okrem toho mlynári, ktorí mali vlastný mlyn, novokrstenenci, židia, Rusíni a Valasi, farári, kazatelia, opáti, arcidiakoni, prepoštvá a kapituly. Daň mali platiť aj z dedín želiarskych alebo slobodníckych, ktoré dovtedy daň neplatili, aj desať spišských kopijníckych obcí.

- V Trenčíne popravili palošom kata Stanislava Chrbinského, lebo sa dopustil cudzoložstva a vykrádal kostolné pokladničky.

1597

12. január. Kráľ Rudolf I. vymenoval kaločského biskupa Jána Kutášiho za ostrihomského arcibiskupa.

2. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 6. 5.), ktorý určil za sídlo jagerskej kapituly Košice. Každých desať poddanských daňových jednotiek - brán malo postaviť a vydržiavať troch jazdcov a troch pešiakov, ktorých mal vydržiavať spolovice zemepán a spolovice poddaní. Kráľovské cesty sa mali rozšíriť a zakázali sa čiastkové snemy.

14. máj. Kráľ Rudolf I. vydal povolenie pre Alberta Veľkého z Wroclawi hľadať v uhorskom kráľovstve opály a iné drahé kamene.

5. – 6. september. V Banskej Bystrici a na okolí bol strašný vietor s hromobitím. Jeden blesk udrel do kuchyne pani Schoperovej a narobil tu škody. Blesky zasiahli aj niekoľko ďalších osôb a dobytku na poli.

23. december. Vyslanci kráľa Rudolfa I. a sedmohradského kniežata Žigmunda Bátoriho sa tajne dohodli, že knieža sa vzdá Sedmohradska v prospech kráľa a Bátorii dostane dve sliezske kniežatstvá Opole a Ratibor.

1597. Kníhtlačiar Jakub Klöss založil v Bardejove tlačiareň.

1598

25. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 17. 3.), ktorý rozhodol, že hornouhorským hlavným kapitánom sa mal stať uhorský šľachtic; kráľovská komora nesmela násilím zaberat' majetky, za základ zdanenia odhlasoval dom a nariadil vypracovat' súpis domov. Uhorský snem pre rok 1598 zmenil systém platenia štátnej dane. Miesto dovtedajšej daňovej jednotky zvanéj *porta* zaviedol ako daňovú jednotku dom. Dom nemusel mať postavený komín, stačilo, keď dym vychádzal cez strechu a bol symbolom živého, fungujúceho hospodárstva. V Bratislavskej stolici zapísali do daňových zoznamov počet sedliackych a želiarskych domov, presnejšie počet hospodárov – sedliakov a želiarov, ale aj ďalšie domy, ktoré v sídlach stáli, aj keď nepodliehali zdaneniu. V iných stoliciach zapisovali iba domy, ktoré podliehali zdaneniu.

25. marec. Vojenským veliteľom Mikulášovi Pálfimu a Adolfovi Schwarzebergovi sa pomocou lsti a petardy (zvláštného strelného mechanizmu na vylamovanie brán pevností) podarilo dobyť pevnosť Ráb.

1. máj. Kráľ Rudolf I. vymenoval arciknieža Maximiliána za sedmohradského miestodržiteľa a plukovníka Juraja Bastu za košického hlavného kapitána.

10. jún. V Banskej Bystrici bol silný vietor a na niektorých miestach bola prietrž mračen, ktorá narobila veľké škody.

21. august. Bývalé sedmohradské knieža Štefan Bátorii sa nečakane vrátil do Sedmohradska a snem ho uznal za vládcu.

5. september. Svätý Jur a Pezinok, ktoré boli majetkom Štefana Ilésháziho, sa na základe povolenia kráľa mohli vykúpiť a súčasne boli povýšené na slobodné kráľovské mestá. Prioti tomu protestoval Ilésházi, že to môže povoliť len snem.

19. november. Kráľ Rudolf I. nariadil hlavnému komorskému grófovi v Banskej Štiavnici, že mincovňa má ostať v Kremnici. V 60. rokoch 16. storočia sa začali objavovat' pokusy nahradit' ručné razenie mincí v kremnickej mincovni pomocou strojov. Prvý raziaci stroj bol v mincovni inštalovaný v roku 1565, ale nezačal sa používat'. Roku 1573 predviedol Krištof Heidek stroj na razenie mincí valcovaním a roku 1578 ho v mincovni inštalovali. Proti tomu sa však postavili kremnickí minciari i vedenie mesta. Vznikol spor s hlavným komorským grófom Dávidom Hagonom, ktorému sa podarilo inštalovat' stroj v Banskej Štiavnici. Tam začal roku 1597 razit' mince. Odpor Kremnice, uhorských stavov a napokon aj ostrihomského arcibiskupa spôsobili, že mincovňa podľa starých zvyklostí ostala v Kremnici.

1598. Príjem z mimoriadnej vojenskej dane bol 190 tisíc zlatých.

- V Lagno Val de Intelvi zomrel Pietro Ferrabosca (*1521), staviteľ, sochár a maliar.

1599

8. január. Jezuitská rehoľa vydala organizačný štatút pre svoje školy *Rato studiorum*.

25. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 26. 4.), ktorý panovníkovi zakázal udeľovat' majetky cudzincom a stavom nariadil počas šiestich mesiacov vydržiavat' 10-tisícové vojsko.

Jar. Turecké vojsko spustošilo okolie Rožňavy a Filakova. Do zajatia odvliekli asi 3-tisíc ľudí.

9. október. Skupiny Tatárov vypálili Rybník, Čajkov a okolité dediny a vyrabovali Hronský Beňadik.

1599. V 16. storočí malo Uhorsko približne 3 100 000 obyvateľov.

- V Bardejove vyšla básnická zbierka Jána Bocatia z Košíc *Hungarides libri poematum V.* (Päť kníh uhorských básní).

- Vznikla historická pieseň *O Ľágri a niektorých víťazích* od Štefana Komodického.

- V Bardejove zomrel Dávid Gutgesel (* asi 1540, Bardejov), kníhtlačiar a vydavateľ. Za kníhtlačiaru sa vyučil vo Viedni. V rokoch 1577–1599 bol kníhtlačiarom, senátorom a roku 1584 richtárom v Bardejove. Počas svojho pôsobenia vytlačil vyše 80 kníh v nemeckom, latinskom a maďarskom jazyku. Spočiatku vydával kalendáre, neskôr aj náboženskú reformačnú literatúru, polemické spisy, kázne, katechizmy a spevníky. Roku 1581 vytlačil aj *Katechizmus* M. Luthera ako prvú tlačenú knihu v slovenčine.

- V Bratislave prepukla morová epidémia.

1600

2. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 5. 4.), ktorý zakázal ubytovávať vojsko v domoch šľachticov a duchovenstva.

23. apríl. Na Červenom Kameni zomrel Mikuláš Pálfi (*10. 9. 1552,), veliteľ protitureckých vojsk a hlavný župan Bratislavskej stolice. Roku 1574 sa stal kráľovským stolníkom a neskôr komorníkom, roku 1580 hlavným kapitánom Bratislavského hradu a županom Bratislavskej stolice, ďalej kapitánom predunajských vojsk, stredoslovenských banských miest a krajinským sudcom. Patril k najznámejším vojenským

veliteľom v 15-ročnej vojne. Zúčastnil sa bojov pri Pákozde, dobyl Filakovo, Modrý Kameň a Divín. S Turkami zvedol 26 víťazných bitiek. Vyznamenal sa v bitke o Győr, za čo získal od kráľa Rudolfa I. titul ríšskeho grófa. Roku 1599 sa stal dedičným županom Bratislavskej stolice.

30. jún. V Bardejove zomrel Severín Škultéty (*?), spisovateľ a senior.

10. september. Generál Basta so 6-tisícovým vojskom vpadol do Sedmohradska.

- Lekár slovenského pôvodu Ján Jesenius uskutočnil v Prahe prvú verejnú pitvu.

- V Uhorsku nastal koniec sebestačnosti vo výrobe obilia v dôsledku koncentrácie obyvateľstva v severných oblastiach a straty úrodných oblastí.

1601

25. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 15. 4.); stavy odhlasovali 36 zákonných článkov týkajúcich sa vojnových záležitostí.

7. február. Sedmohradské stavy prepustili na slobodu zajatého generála Juraja Bastu.

3. apríl. Pre urážku majestátu popravili v Bratislave Michala Telekešihu, ktorý vo februári prepadol vozy s darmi pre kráľa Rudolfa I. Na svedomí mal aj rôzne výtržnosti, násilnosti a krádeže.

Apríl. Koncom mesiaca Valóni (cisárski žoldnieri) zo Zvolena medzi Kopernicou a Lúčkami zabili niekoľko desiatok kremnických mešťanov.

15. október. Cisárske vojsko dobylo Stoličný Belehrad a v boji padol budínsky miestodržiteľ Mehmed paša.

1601. Vo Wittenbergu vyšlo dielo Jána Jesenia *Anatomiae Pragae anno MDC ab se soleni-*

ter administrare historia (Priebeh anatomickej pivity od neho slávnostne vykonanej v roku 1600 v Prahe).

- V Kremnici zomrel Abrahám Eiskher, medailér a hlavný rytec mincovne.
- V Bytči z rozhodnutia palatína Juraja Turzu dokončili, v blízkosti jeho opevneného sídla, stavbu sobášneho paláca.

1602

20. január. Kráľ Rudolf I. vymenoval generála Juraja Bastu za veliteľa vojsk v Sedmohradsku.

8. február. Kráľ Rudolf I. vymenoval kaločského biskupa Martina Peteho za uhorského miestodržiteľa.

22. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 20. 4.), ktorého sa osobne zúčastnil. Snem odhlasoval 2 zlaté vojenskej dane od každého domu, 2 000 jazdcov a 2 000 pešiakov.

Apríl. Kráľ Rudolf I. internoval v Prahe sedmohradského veľmoža Štefana Bočkaja, ktorého prepustil až koncom roku.

Máj. Koncom mesiaca po smrti grófa Mercuera bol v Prahe menovaný za hlavného veliteľa uhorských vojsk Hermann Russworm.

5. jún. V Bratislave upálili dve bosorky. Na rozdiel od západnej Európy, kde sa procesy s čarodejnicami začínajú šíriť už od 15. storočia a vrcholia v rokoch 1580-1650, v Uhorsku sa prvé procesy s čarodejnicami sporadicky objavujú od 16. storočia. Čarodejnica hystéria však v Uhorsku prepukla až v 17. storočí a vyvrcholila v storočí nasledujúcom v rokoch 1710-1730. Za čarodejnice, resp. čarodejníkov, sa považovali osoby paktujúce s diablom, ktoré škodili druhým (*maleficium*). S uctievaním diabla súviseli ďalšie im pripisované činnosti ako lietanie na metle, obcovanie s démonmi, schádzanie sa na *sabat* a pod. K takýmto aktivitám

sa v Bratislave v roku 1602 pri mučení pravdepodobne nezávisle od seba priznali aj Agáta Tótová a Alžbeta Nagsaniová. Okrem toho vypovedali aj o ďalších diabolských kúskoch, ktoré vykonali buď ony, alebo iné čarodejnice: viacerým ľuďom spôsobili rôzne choroby, ba i smrť a to pomocou čarovania a rôznych masťí, práškov či bylínok. Čarami vedeli dosiahnuť, že kravy prišli o mlieko, že sa zničila úroda ovocia a vína, pokazilo cesto a dokázali privoľať aj búrku či ochladenie. Zaujímavosťou oboch prípadov je, že napriek tomu, že obvinené udali mená viacerých ďalších čarodejníc, ktoré sa mali dopustiť oveľa horších skutkov než ony a ktoré ich v podstate na čarovanie naviedli, nakoniec boli na smrť upálením odsúdené len ony dve.

29. august. Turecká armáda po krátkom obliehaní obsadila Stoličný Belehrad.

6. október. Arciknieža Matej začal neúspešne obliehať Budín a bez výsledku ukončil 9. 11.

1602. Uhorská provincia rádu sv. Františka mala iba 32 členov. Nástup reformácie teda postihol aj františkánov. Na konci 16. storočia boli na Slovensku len tri obývané kláštory (Bratislava, Trnava a Skalica). Oficiálny názov rádu znel Ordo Fratrum Minorum (Rehoľa menších bratov). Do Uhorska prišli františkáni roku 1228. Usadzovali sa vo významnejších mestách: Bratislave, Trnave, Nitre a Ostrihome. Od polovice 13. storočia sa začal rád štiepiť na spirituálov (prísnejších nasledovníkov sv. Františka) a na umiernených konventuálov (súhlasili so zmiernenou reholou na základe nových privilégii). Roku 1517 sa oficiálne vetvy definitívne rozdelili a vznikli dva samostatné rády: rád menších bratov konventuálov (Ordo Fratrum Minorum Conventualium) a zjednotené prísnejšie observancie si uchovali starý názov Ordo Fratrum Minorum. Nástup rekatolizácie znamenal aj oživenie františkánov. Založili si kláštor Sv. Kataríny v chotári Dechtíc, nové kláštory v Nových Zámkoch, Pruskom a Nižnom Sebeši. Po tridsaťročnej vojne vznikli

kláštor v Malackách, Sv. Antone, Komárne, Beckove, Kremnici, Leviciach, Prešove a Bardejove. Roku 1653 Slováci dosiahli, že ich kláštor boli uznané za osobitnú časť provincie (*pars slavonica*) a zaviedla sa alternatívna voľba poradcov a provinciála. Popri kazateľskej a pastoračnej činnosti sa františkáni venovali aj výchove mládeže a školstvu.

- Kráľovská komora dlhovala posádkam pohraničných hradov priemerne 50 mesačných žoldov.

- V dôsledku vysilenia a hladu umrelo v zime v Banskej Bystrici okolo 500 baníkov.

1603

24. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 15. 4.), ktorý odhlasoval 2 zlaté dane. Snemoví delegáti nespokojní s náboženskou politikou dvora vyslali Petra Révaiho so svojimi sťažnosťami k panovníkovi.

10. marec. Trenčianskeho župana Štefana Ilésháziho odsúdili na smrť a stratu majetku v procese o porušení vernosti panovníkovi. Ilésházimu sa pred vykonaním rozsudku podarilo ujst do Poľska.

29. apríl. Archleb z Kunovic poprosil v liste Juraja Turzu z Betlanoviec, aby sa u tureckých väzňov v Nových Zámkoch podozvedal, či sú ochotní zaručiť sa za istého Turka, ktorý sa chce vyplatit' z jeho väzenia.

21. október. *Perzský šach obsadil Tabriz a začal vojnu s Tureckou ríšou, ktorá trvala do roku 1612.*

23. december. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Ahmed I.

1603. V dôsledku 15 - ročnej vojny zostalo v Zemplínskej stolici z 10 293 daň platiacich domov len 3304; v Nitrianskej stolici zo 17 909 len 3692 a v Bratislavskej stolici z 11 860 domov len 3542.

- Básnik Ján Bocatius sa stal richtárom v Košiciach.

- Levoči a Košiciam bolo nariadené vypovedať evanjelických kazateľov a katedrálu vrátiť katolíkom.

- Profesor pražskej univerzity Vavrinec Benedikt z Nedožier vydal prvú systematickú gramatiku češtiny. *Grammaticae Bohemicae...libri duo* (*Dve knihy českej gramatiky*). Opieral sa v nej o výskum hovorovej reči a jazykovo čistých literárnych pamiatok. Všímal si aj rozdiely medzi češtinou a slovenčinou a nabádal Slovákov, aby si viac všímali svoj jazyk.

- V Kremnici dokončili razenie 6520 metrov dlhej *Hornej dedičnej štôlne*, ktorú začali raziť roku 1519. Dedičné štôlne ako najhlbšie horizontálne banské diela slúžili na odvodňovanie vyššie ležiacich baní, ich vetrania a dopravu. Boli dlho jediným prostriedkom, ako zabrániť zatopeniu baní a umožniť dobývanie rúd z hlbších partií ložísk. Na Slovensku ich museli vyraziť takmer vo všetkých banských revíroch. Písomné správy o nich sú od 14. storočia. Najdlhšou v banskoštiavnickom banskom revíri sa stala dedičná štôlna Jozefa II. (Voznická). Začali ju raziť v roku 1782 a dokončili ju roku 1878. Po dokončení merala 16310 m a bola v tom čase najdlhším banským dielom na svete.

1604

6. január. Košický hlavný kapitán Jakub Barbiano gróf Belgiojoso násilím odobral evanjelikom Chrám sv. Alžbety v Košiciach.

3. február. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 1. 5.), na ktorom obnovil staršie zákony proti nekatolíkom. Snemu zakázal rokovať o náboženských otázkach.

21. február. Do Košíc prišli príslušníci jezuitského rádu.

19. marec. V Bratislave bol veľký požiar, ktorý spôsobil značné škody.

Marec. Koncom mesiaca vyslal Štefan Bočkaj svojho emisára do Istanbulu, aby zistil, aké má šance na získanie titulu sedmohradského kniežata.

16. apríl. Povstalecké vojsko Štefana Bočkaja obsadilo Banskú Bystricu. Mesto vypálili a okrem zámku a Hornej ulice nezostal celý ani jeden dom

10. október. Meštania Levoče vyhнали kráľovského miestodržiteľa Martina Peteho, ktorý chcel evanjelikom násilím odobrať mestský kostol.

17. september. V Kremnici pod Dolnou bránou popravili Martina Derra z Prochote, ktorý bol obvinený z bigamie a spolupráce s hajdúchmi Štefana Bočkaja.

28. september Veliteľovi cisárskeho pluku v Sedmohradsku Henrimu Duvalovi Dampierrovi sa dostal do rúk kompromitujúci list, ktorý svedčil o účasti sedmohradského magnáta Štefana Bočkaja na príprave sprisahania proti cisárovi.

28. september. Sedmohradský veľmož Štefan Bočkaj získal v Košiciach do rúk tajnú správu kapitána Belgiojosa z 26. 9., ktorý chcel začať s konfiškáciou jeho majetkov.

10. október. Levočania so zbraňou v ruke zabránili kráľovskému miestodržiteľovi a jeho vojakom násilím zabráť evanjelický kostol.

13. október. Turecký veľkovezír Lala Mehmed paša sa neúspešne pokúsil dobyť Ostrihom.

15. október. Pri Diószegu hajducké vojská Štefana Bočkaja porazili oddiely generála Belgiojosa.

16. október. Zástupcovia Košíc, Bardejova, Prešova, Levoče a Sabinova sa na zhromaždení v Košiciach rozhodli, že budú svoju vieru brániť so zbraňou v ruke.

23. október. Obyvatelia Košíc nevpustili do mesta ustupujúce oddiely hlavného kapitána Barbiana Belgiojosa, ktorý sa usadil na Spišskom hrade.

28. október. Bočkajove oddiely obsadili postupne východné Slovensko.

30. október. Košičania otvorili brány hajdúckym oddielom Baláža Lipaiho.

5. november. Cisársky generál Juraj Basta porazil pri Ožďanoch hajdúchov.

11. november. Štefan Bočkaj slávnostne vstúpil do Košíc, kde si zriadil hlavný stan.

12. november. Štefan Bočkaj zvolal do Košíc zhromaždenie hornouhorských stavov, ktoré odsúhlasilo dane a vojsko na pokračovanie povstania.

17. november. Cisársky generál Juraj Basta s asi 10 tisíc vojakmi porazil časť povstaleckého vojska pri Ožďanoch.

20. november. Posol veľkovezíra Lalu Mehmeda pašu priniesol do Košíc Štefanovi Bočkajovi ahdname - zmluvu, ktorou ho potvrdzoval za sedmohradské knieža.

3. december. Cisárskemu generálovi Jurajovi Bastovi sa po trojdňovom neúspešnom obliehaní nepodarilo obsadiť Košice a bol donútený prezimovať s vojskom v Prešove.

December 1604. Štefan Bočkaj s podporou Turkov a východoslovenskej šľachty na čele s Valentínom Drugetom dobyl Fiľakovo, Sečany a Ďarmoty. Krupina sa vzdala dobrovoľne

1604. Príjem z mimoriadnej vojenskej dane bol 65 tisíc zlatých a slobodné kráľovské mestá zaplatili daň vo výške 29 300 zlatých.

- Zo 160 tisíc zdanených poddanských domov z roku 1598 ostalo v celom Uhorsku len 66 tisíc.

- V Prahe vyšla hra dramatika Juraja Tesáka Mošovského, *Komédie z knihy Zákona božského, jenž slově Ruth, sebraná...*

1605

5. január. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem, ktorého sa kvôli povstaniu mohli zúčastniť len zástupcovia piatich dolnohorských stolíc a slobodných kráľovských miest.

6. január. Štefan Bočkaj dal popraviť hlavného vodcu hajdúchov vo svojom vojsku Blažejja Lipaiho a za hlavného veliteľa vymenoval Valentína Drugeta.

21. február. V Maroszerde zvolili Štefana Bočkaja za sedmohradské knieža.

7. apríl. Generál Juraj Basta sa s 10-tisícovou armádou presunul z Prešova do Bratislavy.

27. apríl. Provizor Michal Šuškoníč píše v liste o výčinoch Bastových vojakov v Bánovciach, ktorí vtrhli do majera Jeho (kráľovskej) Výsosti v Pečeňanoch a odviekli všetok dobytok. Iní vojaci medzitým prešli cez okolité dediny, ktoré sčasti vyplienili a sčasti vypálili. Nasledujúceho dňa sa objavili pri mestečku Bánovce. Prestrašení obyvatelia zavreli brány. Vojaci to považovali za odpor a vtrhli do mestečka, kde hneď stáli richtára a poprednejších mešťanov. Aj ďalších 25 obyvateľov pripravili o život. Tých, ktorých ponechali nažive surovým mučením donútili, aby im dali peniaze a ďalšie poschovávané veci. Poctivé panny a ženy hanebne pripravili o česť. Potom vojaci obklúčili kaštieľ a hrozbami žiadali, aby ich okamžite vpustili dnu. Obrancovia im odpovedali, že kaštieľ patrí jeho cisárskej Výsosti a sú tam len jeho poníženi a verní služobníci. Preto ich žiadali, aby pokojne od kaštieľa Jeho Výsosti odišli. Obliehatelia na nich vykrikovali, že

nie sú služobníci Jeho Výsosti, ale hajdúsi. Potom žiadali jeden či dva súdky vína, či piva. Nakoniec po dlhšom vyjednávaní vtrhli do kaštieľa, olúpili služobníkov o všetky veci. Niekoľkých, ktorým sa podarilo ujsť spolu s poddanými dostihli na ceste, obrali ich o šaty a zanechali ich tam polonahých.

Apríl. Bočkajove vojsko ovládlo Banskú Bystricu a Kremnicu.

5. máj. Trnavskí mešťania otvorili brány Bočkajovým oddielom.

Máj. Hajdúsi Štefana Bočkaja pod vedením Gregora Németiho prekročili pri Bratislave Dunaj a začali plieniť Zadunajsko, Rakúsko a Moravu.

26. júl. Oddiely Bočkajových povstalcov dosiahli Rimavskú Sobotu.

29. august. Bočkajov veliteľ Valentín Druget s oddielmi tureckých begov a Tatármi zaútočil na Nové Zámky.

3. október. Tureckej armáde sa po trojtýždňovom obliehaní podarilo dobyť Ostrihom.

17. október. Novozámocká posádka sa po jeden a pol mesačnom obliehaní vzdala Valentínovi Drugetovi, veliteľovi hajdúchov.

11. november. Turecký veľkovezír Lalla Mehmed odovzdal v Pešti Štefanovi Bočkajovi kráľovskú korunu a insígnie, ktorý ich prijal len ako dar.

17. november. Jágerský biskup Štefan Suhai listom požiadal bratislavského mešťanostu, richtára a radcov, aby pri ubytovaní zapožičali kuchárske náčinie a poskytli pomoc kráľovskému komisárovi, lebo pôjde cez Bratislavu so žoldom k vojsku.

24. november. Snem povstaleckých stavov v Krupine rokoval o mierových podmien-

kach a vyslaní delegácie Štefana Ilešháziho do Viedne.

1605. V Banskej Štiavnici sa začala cieľavedomá výchova banských odborníkov - *expentantov*.

1606

9. január. Vo Viedni sa začali mierové rokovania medzi vyslancami kráľa Rudolfa I. a sedmohradského kniežata Štefana Bočkaja.

21. marec. Namiesto chorého a nevypočítateľného kráľa Rudolfa I. zvolili arciknieža Mateja za hlavu Habsburského rodu.

16. apríl. Sedmohradské knieža Štefan Bočkaj zvolal do Košíc snem (trval do 16. 5.), na ktorom sa prijali mierové podmienky panovníka.

24. apríl. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem, ktorý pre malú účasť poslancov bol koncom júna rozpustený.

23. jún. Vo Viedni podpísali mierovú zmluvu medzi kráľom Rudolfom I. a sedmohradským kniežatom Štefanom Bočkajom, ktorá mala nadobudnúť platnosť až po podpísaní mieru s Turkami. Štefan Bočkaj získal Sedmohradsko. Uhorským stavom sa potvrdili ich dovtedajšie slobody, krajinské úrady a veliteľské miesta mali obsadiť len domáci šľachtici bez ohľadu na náboženstvo. Na nasledujúcom sneme sa mal zvoliť palatína, kráľovská koruna sa mala vrátiť do Uhorska, jezuiti nesmeli vlastniť v Uhorsku majetky, Bočkajove donácie mal preskúmať snem. Privilegované obyvateľstvo (magnáti, šľachtici, obyvatelia slobodných kráľovských miest a vojaci pohraničných posádok) malo mať zaručenú náboženskú slobodu, ale *bez ujmy katolíckeho náboženstva*.

24. september. Kráľ Rudolf I. vyhlásil amnesť účastníkom Bočkajovho povstania.

25. september. Zástupcovia českých, rakúskych, moravských, štajerských, lužických, sliezskych a uhorských stavov pod vedením arcikniežata Mateja utvorili konfederáciu na obranu viedenského mieru.

11. november. Pri ústí rieky Žitavy sa uzavrela mierová zmluva medzi Osmanskou ríšou a Habsburgovcami na 20 rokov. Zakázalo sa zaberáť hrady a zajatcov, zajatci sa mali vymeniť bez odplaty, cisár poslal sultánovi jednorázový dar vo výške 200000 zlatých, Ostrihom a okolie ostalo v tureckých rukách, daň pre Turkov mali vyberať richtári pohraničných oblastí a nie vojaci, šľachtici, ktorí neplatili dane kráľovi nemali platiť ani sultánovi a mohli slobodne nakladať so svojim majetkom. Kráľ Rudolf I. ho však odmietol ratifikovať.

13. december. Sedmohradské knieža Štefan Bočkaj zvolal do Košíc snem (trval do 23. 12.), ktorý prijal a ratifikoval žitavský mier.

29. december. V Košiciach zomrel Štefan Bočkaj (*1. 1. 1557, Kluž), sedmohradské knieža.

1606. V Prahe vyšiel časomerný preklad žalmov Vavrince Benedikta z Nedožier *Žalmové nekteří v písni české na způsob latinských v nově uvedeni a vydáni*.

- V Markušovciach zomrel Gašpar Pile (*1522), učiteľ, kronikár a kazateľ.

1607

12. január. Hajdúsi na námestí v Košiciach rozštvrtili Michala Kataja, kancelára sedmohradského kniežata Štefana Bočkaja, ktorého obvinili z otrávenia kniežata.

30. január. Poslanci hornouhorských stavov prisahali na zhromaždení v Košiciach vernosť kráľovi Rudolfovi I. Za svojho predstaviteľa zvolili Františka Magočiho.

3. február. Telesné pozostatky sedmohradského kniežata Štefana Bočkaja previezli z Košíc do Sedmohradska.

7. február. V Košiciach začala činnosť kráľovská komisia (Juraj Turzo, Žigmund Forgáč a Andrej Dóci), ktorá mala podľa mierovej zmluvy spravovať územie odstúpené Štefanom Bočkajom.

20. marec. Snem, hornouhorských stavov zvolaný do Košíc, protestoval proti porušovaniu vienedskej mierovej zmluvy panovníkom Rudolfom I.

4. júl. Kráľ Rudolf I. vymenoval nitrianskeho biskupa Františka Forgáča za ostrihomského arcibiskupa.

7. júl. Napriek záverom vienedského mieru o voľbe palatína kráľ Rudolf I. vymenoval za uhorského miestodržiteľa ostrihomského arcibiskupa Františka Forgáča.

25. júl. Kráľ Rudolf I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 10. 9.), na ktorý sa poslanci nedostavili.

2. august. Juraj Turzo informoval kráľa Rudolfa I., že ak neratifikuje žitavský mier, hrozí vypuknutie nového povstania.

14. august. Arcivojvoda Matej nariadil bratislavskému richtárovi, aby v období zasadaania uhorského snemu i jeho korunovácie poskytol pomoc dvorskému poslovi pri zabezpečovaní ubytovania a dali mu k dispozícii svojich ľudí.

26. august. Vo Viedni zomrel Juraj Basta (*1544), cisársky generál.

10. október. Zhromaždenie hornouhorských stavov v Košiciach vyzvalo kráľa Rudolfa I., aby dodržiaval ustanovenia vienedského a žitavského mieru.

20. november. Arcivojvoda Matej nariadil, aby pred jeho korunováciou boli kanóny

z bratislavského mestského arzenálu presunuté na hrad.

1607. V hradných posádkach slúžilo 6156 vojakov (nemeckí pešiáci 1300, ťažká nemecká jazda 400, uhorskí husári 1750, *nasadisti* /príslušníci dunajského loďstva/ 694, uhorská pechota 2005, delostrelci 107 mužov).

1608

2. január. Zhromaždenie hornouhorských stavov v Košiciach určilo stoliciam množstvo potravín, ktoré mali dodať posádkam.

10. január. Arciknieža Matej zvolal do Bratislavy zhromaždenie dolnouhorských stolíc (trvalo do 31. 1.) za účasti vyslancov z Horného a Dolného Rakúska, ktoré kráľ Rudolf I. vyhlásil za neplatné a rozpustil. Poslanci však žiadali ratifikáciu vienedského a žitavského mieru. A vyzvali okolité krajiny na spoločný postup.

Január. Koncom mesiaca arciknieža Matej na žiadosť uhorských stavov zrušil platnosť vymenovania ostrihomského arcibiskupa Františka Forgáča za uhorského miestodržiteľa.

1. február. Konfederácia na obranu žitavského a vienedského mieru uzavretá medzi uhorskými a rakúskymi stavmi pod vedením arcikniežata Mateja z 25. 9. 1606 poslala kráľovi Rudolfovi I. výzvu na ratifikáciu vienedského a žitavského mieru.

14. apríl. Arcivojvoda Matej nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby mu do Viedne poslali čo najväčší počet uhorských krajčirov, pretože na protokolárne účely potreboval dvor množstvo uhorských šiat.

23. máj. Oddiely uhorských, českých a moravských stavov pod vedením arcikniežata Mateja sa zo Znojma pohli na Prahu.

25. jún. Uhorský kráľ Rudolf I. sa Prahe pod vojenským a politickým tlakom svojho brata

Mateja, ktorý na čele spojených vojsk uhorských, rakúskych a moravských stavov tiahol na Prahu, zriekol uhorskej koruny. Rudolf I. nesúhlasil s mierovou zmluvou, ktorú uzavrel arciknieža Matej so Štefanom Bočkajom a Osmanmi pri ústí rieky Žitavy a chcel pokračovať v boji.

27. jún. Predstavitelia uhorských stavov a arciknieža Matej slávnostne prevzali uhorské korunovačné klenoty pri Malešoviciach, ktoré tristočlenný sprievod uhorskej šľachty previezol z Prahy.

12. júl. Baníci v Banskej Štiavnici sa vzbúrili proti zadržaniu miezd.

9. september. Arciknieža Matej zvolal do Bratislavy korunovačný snem (trval do 6. 12.), ktorý ratifikoval mierové zmluvy s Bočkajom a Turkami, povolil slobodu vierovyznania. Palatín mal byť zvolený z dvoch katolíckych a dvoch protestantských kandidátov a za nového palatína zvolili protestanta Štefana Ilésháziho. Bez súhlasu Uhorskej kráľovskej rady panovník nemohol udeliť privilégia slobodným kráľovským mestám. Šľachta v slobodných kráľovských mestách mohla kupovať domy. Prijal sa aj zákon, ktorý znemožnil jezuitom v Uhorsku vlastniť majetky. Na sneme zvolili Mateja za uhorského kráľa.

21. september. Arciknieža Matej prišiel z Viedne do Bratislavy a na hraniciach ho privítal Juraj Turzo na čele desatisícového zemianskeho bandéria.

29. september. Arcivojvoda Matej bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom nariadil, aby v dobe konania snemu pripravili pre dvor vhodné ubytovanie.

3. október. Arciknieža Matej nariadil bratislavskému richtárovi, aby sa v meste postaral o dostatok potravín a aby dovolili cudzím obchodníkom vstup do mesta.

16. november. Na sneme v Bratislave bol za uhorského kráľa zvolený Matej II.

18. november. Na sneme v Bratislave bol zvolený za palatína Štefan Ilésházi.

19. november. V Bratislave bol korunovaný za uhorského kráľa Matej II., brat Rudolfa I. Ulice, kde prechádzal kráľ potiahli trojfarebným súknom namiesto tradičného červeneho. Protestantský palatín nemohol položiť korunu na hlavu kráľa a preto to musel urobiť uhorský prímás s iným biskupom. Strážcom kráľovskej koruny bol v tom čase turčiansky župan Peter Révai, ktorý pri tejto príležitosti vydal pamätný spis. Pre ľud na uliciach upiekli na ražňoch šesť volov a pripravili 60 okovov vína. Uhorskí vojaci dostali sto okovov vína a štyroch upečených volov. Pri tradičnom rozoberaní, skôr rozrezávaní a roztrhávaní, súkna sa strhla medzi ľuďmi bitka a mnohým poodrezávali prsty i ruky. Niektorých záujemcov o súkno v dave ušliapali. Mnoho divákov sa zranilo aj počas neprístojností, ktoré vznikli pri rozhadzovaní peňazí a pamätných žetónov. Nechýbali ani tradičné rytierske turnaje a neodmysliteľný ohňostroj. Po prvýkrát sa na Dunaji uskutočnila aj námorná bitka.

1. december. Kráľ Matej II. vymenoval za krajinského sudcu Valentína Drugeta, Tomáša Erdödiho za chorvátskeho bána, Žigmunda Forgáča za taverníka, Františka Deršfiho za kráľovského pohárnika, Františka Batániho za kráľovského koniarnika, Pera Révaiho a Štefana Pálfiho za strážcov koruny.

6. december. Zákonný článok č. 4, ktorý prijal snem, určil za miesto uhorskej kráľovskej koruny Bratislavu a článok č. 13 riešil národnostné nezhody v mestách.

- Zákonný článok 13 prijatý na sneme v Bratislave využila uhorská šľachta na rozšírenie svojej moci voči slobodným kráľovským mestám. Po vpáde Osmanov totiž veľa príslušníkov šľachty opustilo svoje majetky a začali sa

usadzovať v kráľovských mestách. Kupovali si tu domy, ale nechceli platiť mestskú daň. Tomu sa mestské magistráty rázne bránili. Podľa tohto článku v orgánoch mestskej samosprávy mali byť v paritnom zastúpení Nemci, Slováci a Maďari. Šľachtici, najmä maďarského pôvodu, získali možnosť ovplyvňovať život miest. Zároveň sa však posilnilo aj sebavedomie slovenského meštianstva, ktoré už predtým bojovalo o rozšírenie svojho vplyvu na úkor nemeckého patriciátu (najbohatších mešťanov). Stažnosti na porušovanie národnostného zákona v mestách aj neskôr musel často riešiť až sám panovník.

- Najzávažnejším z prijatých zákonov na sneme bol zákon, ktorý rozdelil dovtedy jednotný uhorský šľachtický národ na dve skupiny, podľa titulov. Toto rozdelenie sa v praxi prejavilo pri rokovaní uhorského snemu, lebo v hornej tabuli mohli sa na snemových rokovaníach zúčastniť len magnáti a vysoká cirkevná hierarchia osobne. V dolnej tabuli zasadali zástupcovia stoličnej šľachty, miest a nižší cirkevní hodnostári a zástupcovia neprítomných magnátov.

1609

9. apríl. František Lorant požiadal bratislavského richtára a radcov, aby vyplatili Uhorskej kráľovskej komore 40 – 50 zlatých a poskytli drevo, seno, slamu a víno pre osmanského legáta, podobne, ako poskytli vyslancovi francúzskeho kráľa.

5. máj. V Bratislave zomrel palatín Štefan Ilésházi.

21. august. Bratislavský richtár vydali svedectvo, že bratislavskí lekárnici boli od nepamäti oslobodení od platenia tridsiatkov pod tou podmienkou, že boli povinní zdarma poskytnúť chudobným lieky v mestskom lazarete. Doložili ho aj privilegiom vydanom kráľom Maximiliánom I. z 22. 8. 1573.

24. august. V Banskej Štiavnici sa vzbúрили baníci proti nízkym platom vyplácaným v inflačných minciach.

11. november. Kráľ Matej II. zvolal do Bratislavy snem (trval do 23. 1. 1610), ktorý nariadil novú klasifikáciu daňových jednotiek (4 sedliacke alebo 12 želiarskych domov malo tvoriť jednu daňovú jednotku). Zakázal sa vývoz zlata a striebra v surovom stave.

November. Krupina dostala vysokú pokutu za národnostné rozbroje obyvateľstva. Nepokoje boli aj v Banskej Bystrici.

10. december. Snem v Bratislave zvolil za palatína Juraja Turzu, ktorý bol posledným evanjelikom v tejto funkcii.

- Ostrihomský arcibiskup František Forgáč nechal v Bratislave zriadiť tlačiareň.

1610

24. január. Kráľ Matej II. vymenoval Žigmunda Forgáča za krajinského sudcu.

28.-30. marca 1610. V zmysle uznesenia bratislavského snemu zvolal palatín Juraj Turzo do Žiliny synodu zástupcov evanjelických zborov z desiatich preddunajských stolíc (stredné a západné Slovensko). Vytvorili sa základy samostatnej cirkevnej organizácie evanjelikov, čím sa evanjelickí veriaci vymanili spod právomoci katolíckej hierarchie. Utvorili sa tri superintendencie: pre Liptovskú, Trenčiansku a Oravskú stolicu na čele so superintendentom Eliášom Lánim, pre Turčiansku, Novohradskú, Zvolenskú a Hontiansku stolicu, kde sa stal superintendentom Samuel Melík a pre Tekovskú, Nitriansku a Bratislavskú stolicu na čele so superintendentom Jánom Abrahamidesom. Pre nemeckých a maďarských evanjelikov zvolili troch inšpektorov.

17. apríl. Kardinál a ostrihomský arcibiskup František Forgáč pribil na bránu bratislavského Dómu sv. Martina protest, v ktorom

negatívne reagoval na kráľove kompromisy s protestantskou šľachtou (napr. nariadenia snemu z roku 1608 namierené proti jezuitom) i na uznesenie Žilinskej synody (28. – 30. 3. 1610).

20. máj. Richtár Kolárovič v Trenčianskej stolici Ondrej Brečka povolil židovi Lebkovi kúpiť si pozemok a postaviť pre seba a potomkov chalúpku.

3. jún. S. Kolonič oznámil bratislavskému richtárovi, že za veľkú sumu kúpil tureckého chlapca, syna rábskeho pašu, ktorého teraz vedú ku saskému kurfirstovi. Preto žiadal, aby ho ubytovali a poskytl mu stravovanie.

1. august. V Trnave začala rokovať synoda, ktorej cieľom bolo obnoviť postavenie katolíckej cirkvi.

15. august. V Košiaciach na rokovaní medzi kráľovskou a sedmohradskou delegáciou došlo k uznaniu Gabriela Bátoriho za sedmohradské knieža.

4. december. Richtári a radcovia uhorských slobodných kráľovských miest Košíc, Levoče, Prešova, Bardejova a Sabinova protestovali u palatína proti poplatkom vyrubeným snemom.

29. decembra. Alžbetu Bátoriovú, vdovu po významnom protitureckom bojovníkovi Františkovi Nádaždim, internovali na jej hrade v Čachticiach a prísne ju tam strážili. Jej uväznenie nariadil palatín Juraj Turzo, ktorý grófkou spolu s jej pomocníkmi Jánom Ujvárim zvaným Ficko, Dorotou Sentešovou, Helenou Jóovou a Katarínou Benickou obvinil zo sadistického týrania a zabitia veľkého počtu mladých dievčat. Rôzne pramene uvádzali od 20 do 2000 obetí. Vyšetrotelia za tri roky zaznamenali výpovede vyše troch stoviek svedkov, ktoré sa mali využiť v súdnom procese proti Bátoriovej. Podľa nich grófkou lákala do služby mladé dievčatá, ktoré mala mučička napokon dať zabíť pod vplyvom svojho psychického och-

renia. František Nádaždi, jej manžel, hlavný kapitán uhorských vojsk, vraj vedel o vraždách kúskoch svojej manželky, kryl ju a pred smrťou svoju rodinu dal do ochrany palatína Juraja Turza, keďže očakával prazradenie. Otvorene grófkou pranieroval aj protestantský kazateľ v Sárváre, kde mala jedno zo svojich panstiev. Verejne ju z páchania ukrutností obvinil aj čachtický kazateľ Ponický. Kráľ Matej II. nariadil palatínovi, aby prípad vyšetril. Súdny proces sa však nikdy neuskutočnil. Nie je celkom jasné, prečo ani napriek viacnásobným urgenciám panovníka nezasadol kompetentný súd.

- Mestská rada Modry zakázala voľne púšťať domáce zvieratá po meste, lebo podľa ich definície štatútu vraj Modra nebola dedinou, ale mestom.

1611

7. január. Uhorský palatín Juraj Turzo odsúdil v Bytči na smrť pomocníkov „čachtickej pani“ Alžbety Bátoriovej Jána Ujváriho (Ficka), Helenu Joóvu a Dorotu Sentešovú.

24. marec. V Prahe abdikoval kráľ Rudolf I. a jeho brat Matej II. získal cisársky titul a nastúpil aj na český trón.

24. marec. Palatín Juraj Turzo žiadal mesto Bratislavu o odvoz 7 centového zvona z Viedne na Oravu určeného pre kaplnku na Oravskom hrade.

29. jún. Hornouhorský hlavný kapitán Žigmund Forgáč so stoličnými vojskami začal vojenské operácie proti sedmohradskému kniežatu Gabrielovi Bátorimu.

1612

20. január. V Prahe zomrel Rudolf I. (*18. 7. 1552, Viedeň), nemecký cisár, český a uhorský kráľ.

13. jún. *Kráľ Matej II. bol vo Frankfute nad Mohanom korunovaný za nemeckého cisára.*

10. december. Mestská rada Banskej Bystrice prijala rozhodnutie trojčlennej komisie, ktorá prešetrovala sťažnosti slovenských mešťanov proti obmedzovaniu ich práv zo strany nemeckého obyvateľstva. Komisia predložila palatínovi Jurajovi Turzovi svoj návrh na potvrdenie, ktorý vyhovoval v plnej miere požiadavkám slovenskej strany. Uznala za odôvodnenú požiadavku, aby úrad richtára, členstvo v mestskej rade boli v zmysle národnostného zákonného článku 13 z roku 1608 obsadzované striedavo príslušníkmi jednotlivých národností a náboženstiev. Keďže v Banskej Bystrici vtedy nebolo maďarské obyvateľstvo rotácia funkcií sa mala konať len medzi Nemcami a Slovákmi. Obidve strany sa mali v tomto smere riadiť zákonom. Kto bol nespokojný s obmedzovaním svojich práv, mal sa obrátiť na mestské orgány, ktoré ich mali spravodlivo riešiť. *Nationalis transactio Thurzoniana* (Turzovská národnostná dohoda) platila v Banskej Bystrici s určitými obmenami až do roku 1752.

1612. Za dekana Artistickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe zvolili profesora Daniela Basiliusa z Nemeckej (dnešnej Partizánskej) Lupče.

- V Prahe vyšiel spis Vavrinca Benedikta z Nedožier o povznesení pražskej univerzity *Oratio therapeutica contineus modum curandae Pragensis academiae*.

- V Norimbergu vyšlo básnické dielo profesora pražskej univerzity Petra Fradelia z Banskej Štiavnice *In laudem botanices ...* (Na chválu botaniky).

- V Košiciach vyšiel spis superintendeta Eliáša Lániho *Malcus Peniculi papistici* (Kladivo na pápežský kyjak), pod pseudonymom P. Petschius.

1613

24. február. Kráľ Matej II. zvolal do Bratislavy snem (trval do 25. 4.), ktorý rozhodol, že majetky zhabané sedmohradským knieža-

tom Štefanom Bočkajom počas povstania sa mali vrátiť pôvodným majiteľom.

11. apríla. Vyslanci kráľa Mateja II. a sedmohradského kniežata Gabriela Bátoriho na rokovaníach v Bratislave prijali tajnú klauzulu o spoločnom boji proti Turkom. Kráľ uznal Bátoriho za knieža. Sedmohradsko si mohlo slobodne voliť svoje knieža.

11. apríl. 1613. Mestská rada Modry na základe plánov vojenského inžiniera Jána De la Mothe začala s výstavbou opevnenia (dokončili roku 1646).

25. marec. V bratislavskom Dóme sv. Martina bola za uhorskú kráľovnú korunovaná Anna Habsburská, zvaná Tirolská, dcéra arcivojvodu Ferdinanda (II.) Tirolského, manželka kráľa Mateja II. Podľa zvyku stavy odovzdali kráľovnej čestný dar v hodnote niekoľko desiatok tisíc dukátov. Kráľovná Anna bola prvou manželkou, ktorá dostala od stavov takýto peňažný dar.

23. október. Sedmohradské stavy zvolili na sneme v Kluži Gabriela Betlena za sedmohradské knieža.

1613. V Augsburgu vyšlo historické dielo turčianskeho šľachtica Petra Révaiho *De Sacra Corona Regni Hungariae...* (O svätej korune uhorského kráľovstva).

- V Bytči zomrel Ján Fančali - Jób (*), Prosieck, básnik a zberateľ poézie.

1614

22. január. Na synode v Spišskom Podhradí sa organizácia evanjelických veriacich na východnom Slovensku upravila zriadením spišsko-šarišskej superintendencie (superintendent Štefan Xylander) a superintendencie piatich kráľovských miest (Košice, Prešov, Levoča, Bardejov, Sabinov, superintendent Peter Zabler). Cirkevné pomery evanjelikov v Gemeri upravil palatín osobitnou listinou.

5. júl. Palatín gróf Juraj Turzo požiadal bratislavského richtára, aby počas snemu v meste pripravil pre neho a jeho dvor vhodné ubytovanie.

8. august. Palatín, miestodržiteľ a oravský župan, gróf Juraj Turzo zakázal bratislavskému županovi a jeho slúžnym, predvolávať bratislavského richtára a radcov v sporoch o majetky mesta alebo mešťanov vo vnútri mesta, či za hradbami, pretože kompetentným v takých to sporoch je súd kráľovského personála.

21. august. V Čachticiach zomrela Alžbeta Bátoriová (*1560), „*čachtická krvavá pani*“.

8. október. Vedenie mesta Bratislavy násilím zadržalo trnavského tabelára, aby na vlastné oči videl priebeh moru a zakázal obyvateľom Trnavy stýkať sa s Bratislavčanmi, aby sa mor nerozšíril.

1614. V Levoči začala znovu pracovať tlačiareň Jakuba Klössa z Bardejova.

- Tridsiatkové stanice bratislavského colného obvodu vybrali clo vo výške 4200 zlatých.

- Najostrejšie národnostné spory sa odohrávali v Krupine, kde po roku 1610 striedavo volili za richtára Nemca, Maďara a Slováka a v mestskej rade mali po troch zástupcoch predstavitelia každej z národností. Pri voľbe mestského farára vypukla v Krupine vzbura slovenského obyvateľstva. Vodcu vzbúrencov Daniela Cabana však zavraždili, ostatných vzbúrencov stáli a mnohých slovenských mešťanov vyhnali z mesta

1615

11. február. Mestská brada Modry si požičala od trnavského richtára Martina Cheroďiho a trnavských mešťanov 100 uhorských zlatých, ktoré chceli použiť na opravu radnice, ktorú zničili Bočkajovi povstalci.

8. marec. V Hlohovci začali rokovania medzi vyslancami kráľa Mateja II. a sedmohradského kniežata Gabriela Betlena.

1. apríl. Vo Vinici (Varaždínska stolica) zomrel Mikuláš Ištvánfi (* 8.12. 1538), krajský sudca a historik.

6. máj. Vyslanci kráľa Mateja II. a sedmohradského kniežata Gabriela Betlena sa v Trnave dohodli o vzájomnom spolenectve. Kráľ uznal Betlena kniežatom a ten Sedmohradsko súčasťou Uhorského kráľovstva.

4. jún. V Prahe zomrel Vavrínek Benedikt (*10.8.1555, Nedožery), pedagóg a učenec.

2. júl. Župan Zemplínskej a Užskej stolice Juraj Druget založil v Humennom jezuitské kolégium.

15. júl. Zástupcovia tureckého sultána Ahmeda I. a kráľa Mateja II. predĺžili vo Viedni žitavský mier o ďalších 20 rokov.

16. september. Vedenie Uhorskej kráľovskej komory oznámilo, že po smrti Mikuláša Ištvánfiho, bol za hlavného kráľovského dverníka vymenovaný Ladislav Pete.

5. október. Obchodník Anton Puriano informoval bratislavského richtára o povolení obchodovať, ktoré dostal pre Viedeň, Bratislavu a iné mestá pri príležitosti konania snemov a súdnych oktáv od palatína Juraja Turzu.

11. október. Z Hustopeče na Morave intervenovali u Uhorskej komory v Bratislave, aby Trnavčania dovolili moravským židom prechádzať s dobytkom vedľa mesta a neboli za to spoplatňovaní.

16. október. V Žiari nad Hronom zomrel František Forgáč (* okolo 1560), ostrihomský arcibiskup, popredný predstaviteľ rekatolizácie.

1615. Ostrihomský arcibiskup František Forgáč obnovil v Trnave jezuitské kolégium a rezidenciu, zaniknuté v roku 1567.

- Šaštínsky zemepán Michal Cobor si poži-čal zo Skalice kata na dve popravy. Tento si pri stínaní hláv počínal tak neobratne, že ho chceli prítomní ľudia zlynčovať.

1616

1. august. Na jezuitskom kolégiu v Trnave sa začalo vyučovanie.

24. december. V Bytči zomrel Juraj Turzo (* 2. 9. 1567, Lietavský hrad), palatín a mecén.

28. september. Kráľ Matej II. vymenoval turčianskeho prepošta Petra Pázmáňa za ostrihomského arcibiskupa.

November. Oddiely sedmohradského kniežata Gabriela Betlena zaútočili na východné Slovensko.

- Na základe projektu popredného cisár-ského architekta z Viedne Giovanni Batistu Carloneho sa začala baroková prestavba Bratislavského hradu, podľa ktorej dostal palác podobu veľmi podobnú tej dnešnej. Od roku 1635 sa palác zastrešoval a robili sa v ňom vnútorné práce. Hlavným staviteľom bol Hans Albertal, ďalej tu pracovali majstri Antonio Aqulino, Anton Schmidt, Hans Erhard, Šimon Frauenhofer. Prestavba sa definitívne skončila až v polovici 40-tych rokov 17. storočia.

- Mestská rada Modry nariadila vymeniť slamené strechy na domoch na námestí a nahradiť ich šindľovými.

1617

19. február. V bytčianskom kostole sa, dva mesiace po smrti palatína Juraja Turzu uskutočnil jeho veľkolepý pohreb. Na pohreb sa zišlo veľké množstvo príslušníkov významných uhorských rodín. Roku 1621 boli jeho

pozostatky prevezené do rodinnej hrobky na Oravskom hrade.

31. júl. Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán sprostredkoval v Trnave zmierenie sedmohradského kniežata Gabriela Betlena s kráľom Matejom II. na základe dohody zo 6. 5. 1615.

11. december. Kardinál Melchior Khlesel listom požiadal bratislavského richtára a radcov, aby mu na obdobie snemu zabezpečili vhodné ubytovanie v blízkosti kráľa.

27. august. V Prahe zomrel Juraj Tesák Mošovský (* asi 1547, Mošovce), spisovateľ a dramatik.

22. november. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Mustafa I.

13. december. Kráľ Matej II. zvolal do Bratislavy snem, ktorý však preložil na 4. 3. 1618.

1617. Daniel Sculteti obnovil v Levoči tlačiareň.

1618

26. február. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Osman II.

27. február. Zástupcovia kráľa Mateja II. a tureckého sultána Osmana II. predĺžili v Komárne žitavskú mierovú zmluvu a dohodli aj podmienky dvojitého zdaňovania.

27. február. Richtár a radcovia siedmich slobodných kráľovských a banských miest žiadali bratislavského richtára a radcov, aby im podali správy o sneme, pretože pre povodne ňañ nemohli vyslať svojich zástupcov.

27. február. Viedenský strelci pozvali bratislavských strelcov do Viedne na strelecké slávnosti.

4. marec. Kráľ Matej II. zvolal do Bratislavy snem (trval do 4. 7.), na ktorom obnovili náboženské zákony z roku 1608.

15. marec. Kráľ Matej II. nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby pre nedostatok priestorov na hrade, prinútili mešťanov ubytovať sprievod českého kráľa Ferdinanda II. a rakúskeho arcivojvodu Maximiliána.

11. máj. Na sneme v Bratislave bol za uhorského palatína zvolený stal Žigmund Forgáč

18. máj. Za uhorského kráľa zvolili Ferdinanda. Matej II. nemal deti a preto si za svojho nástupcu vybral Ferdinanda Štajerského z mladšej štajersko-tirolskej vetvy Habsburgovcov. Prvýkrát vydal arciknieža inauguračný diplom, v ktorom slúbil dodržiavanie stavovských slobôd.

23. máj. *Pražskou defenestráciou (vyhodením z okna) cisárskych miestodržiteľov v Prahe na protest voči protistavovskej a protireformačnej politike viedenského dvora začala vojna na európskom kontinente, ktorá trvala tridsať rokov, do ktorého sa zapojili skoro všetky štáty. Súčasťou tohoto vojnového konfliktu boli aj povstania Gabriela Betlena a Juraja I. Rákociho.*

31. máj. V Augsburgu zomrel Juraj Henisch (* 24. 4. 1549, Bardejov), lekár, geograf a knihovník.

26. jún. V Bratislave zatkli vyslanca vzbúrených českých stavov rektora pražskej univerzity lekára Jána Jesenia. Jeho úlohou bolo informovať uhorský snem o udalostiach v Prahe, kde sa začal odboj proti Habsburgovcom.

1. júl. V Bratislave korunovali za uhorského kráľa Ferdinanda II., ktorý bol synovcom bezdetného kráľa Mateja II. Jeho korunovácia mala niekoľko zaujímavých momentov. Dovtedy podľa zvyku korunovali kráľov na konci leta alebo jeseň a nie uprostred leta. Kráľa korunoval arcibiskup Peter Pázmán

lebo palatín Žigmund Forgáč bol chorý. Korunovačných slávností sa nezúčastnili ani ríšski hodnostári a nemali zvyčajný medzinárodný lesk. Krátko pred korunováciou prudká víchrica spôsobila v meste a na hrade značné škody. Bola poškodená strecha veže, kde strážili kráľovskú korunu. Nový kráľ sa neubytoval v poškodenom paláci, ale v rezidencii arcibiskupa v meste, hoci na hrade sa uskutočnila korunovačná hostina.

3. júl. Palatín Žigmund Forgáč eskortoval z Bratislavy do Viedne Jána Jesenia, ktorého koncom roka panovník prepustil.

3. október. Na makovickom panstve bol vyhotovený popis mlyna na pušný prach.

5. november. V Bytči zomrel Eliáš Láni (* 1575, Slovenské Pravno), superintendent a náboženský spisovateľ.

1619

19. január. Palatín Žigmund Forgáč požiadal bratislavského richtára, aby pripravil účastníkom zasadania krajinského súdu vhodné ubytovanie a pre neho dom, v ktorom býval aj predchádzajúci palatín.

20. marec. Vo Viedni zomrel Matej II. (*24. 2. 1557, Viedeň), nemecký cisár, český a uhorský kráľ.

26. máj. Kráľ Ferdinand II. zvolal do Bratislavy snem (trval do 13. 8.), na ktorom uhorské stavy odmietli vojensky vystúpiť proti českým stavom.

10. jún. Zástupcovia dolnorakúskych evanjelických stavov žiadali bratislavského richtára a radcov, aby pre ich dvoch účastníkov na uhorskom sneme v Bratislave zabezpečili ubytovanie.

16. jún. Bratislavský richtár a radcovia sa u panovníka sťažovali na viedenských obchodníkov preto, že počas posledného uhorského snemu predávali svoj tovar, čím

narušili ich privilégium od kráľov Maximiliána I. a Mateja II. a žiadali, aby zamedzil porušovaniu ich práv a výsad.

26. august. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen na čele armády vytiahol z Alba Júlie so zámerom spojiť sa s vojskami českých a moravských stavov v boji proti cisárovi. V krátkom čase sa jeho armáda rozrástla na 30000 mužov a v priebehu augusta obsadil východné Slovensko. Využil situáciu, ktorá vznikla v prvej fáze 30-ročnej vojny, keď väčšina cisárskych oddielov bola povoláná na potlačenie rebélie v Čechách.

7. september. Povstalecké vojsko v službách sedmohradského kniežata Gabriela Betlena umučilo v Košiciach na smrť troch jezuitov. Povstalci vnikli do Košíc 4. septembra a obsadili tzv. kráľovský dom, ktorý bol sídlom jezuitskej misie. Jezuitských kňazov Štefana Pongráca, Melichiora Grodeckého a Marka Križina po mučení popravili. Katarína Forgáčová, manželka palatína Žigmunda Forgáča, získala od Gabriela Betlena povolenie, aby jej košický kat odovzdal telesné pozostatky mučeníkov. Telá pochovali v Nižnej Šebastovej pri Prešove pod oltárom Panny Márie v tamomšom kostole. O prípad zabitých košických kňazov sa začal neskôr zaujímať aj uhorský primas Peter Pázmán, ktorý rozhodol, aby ich ostatky roku 1635 previezli do Trnavy a uložili v kláštore klarisiek a neskôr v kláštore uršulínok.

19. september. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen prišiel do Levoče, kde rokoval s tureckými vyslancami. Jeho oddiely vyrabovali Harichovce, Iliášovce, Kurimany, Ruskinovce a podpálili niekoľko domov v Spišskom Podhradí.

21. september. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen zvolal do Košíc predstaviteľov protestantských stavov, ktoré ho vyhlásili za správcu krajiny.

10. október. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen sa pri Trnave stretol s vyslancami českého „zimného kráľa“ Fridricha Falckého.

11. október. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen poslal 10000 jazdcov pod vedením Františka Rédeiho na pomoc českým a moravským stavom.

14. október. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen útokom sa zmocnil Bratislavy.

15. október. Palatín Žigmund Forgáč a strážca rokuny Peter Révai odovzdali sedmohradskému kniežatu Gabrielovi Betlenovi uhorskú kráľovskú korunu a insígnie.

11. november. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen zvolal do Bratislavy snem (trval do 18. 2. 1620), ktorý vyhlásil náboženskú slobodu pre všetkých obyvateľov. Kráľ Ferdinand II. vyhlásil rokovanie snemu za neplatné.

24. november. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen odišiel z Bratislavy s českými a uhorskými oddielmi obliehať Viedeň.

20. december. V Trnave zomrel Ján Kitionič (* 1560), právnik.

1619. Strojník Ondrej Knechtl z Kutnej Hory postavil v Banskej Štiavnici gáple - čerpadlá poháňané koňmi na čerpanie vody z hlbších dobývok na úroveň Bíberovej dedičnej štôlne, ktorou ju odvádzali z baní. Pri nedostatku koňov alebo pohonnej vody nútili najmä v 17. storočí aj ľudí, aby poháňali čerpanie zariadenia.

1620

8. január. Zástupcovia bratislavského snemu ponúkli sedmohradskému kniežatu Gabrielovi Betlenovi kráľovský titul, ten ho však odmietol. Nechal sa však zvoliť za knieža (gubernátora) Uhorska

15. január. Predstavitelia českých, moravských, sliezskych, rakúskych a uhorských

protestantských stavov uzavreli v Bratislave zmluvu o spojení.

16. január. Vyslanci kráľa Ferdinanda II. a sedmohradského kniežata Gabriela Betlena uzatvorili v Bratislave prímerie do konca septembra.

17. marec. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen vyslal palatína Imricha Turzu s posolstvom do Prahy k českému kráľovi Fridrichovi Falckému.

25. apríl. V Prahe medzi českým kráľom Fridrichom Falckým a sedmohradským kniežatom Gabrielom Betlenom bola uzatvorené spojení.

31. máj. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen zvolal do Banskej Bystrice snem (trval do 29. 8.), ktorý potvrdil náboženskú slobodu. Kráľ len na návrh kráľovskej rady alebo magnátov mohol udeliť šľachtictvo. Ján Jesenius zastupoval České kráľovstvo, kde rokovoľ o podpore vojenskej podpore sedmohradského kniežata v protihabsburskom povstaní českých stavov.

20. alebo 28. august. V Očovej zomrel Samuel Melík (* okolo 1565), superintendent a náboženský spisovateľ.

25. august. Stavby zhromaždené na sneme v Banskej Bystrici zbavili trónu Habsburgovcov. Za uhorského kráľa zvolili Gabriela Betlena, ktorý sa z taktických a diplomatických dôvodov však nenechal korunovať.

8. október. Bratislavu neúspešne obliehalo vojsko kráľa Ferdinanda II. V boji padol generál Henri Duval Dampierre.

28. október. Z Bratislavy odišla vojenská pomoc povstaniu českých stavov o sile 3 000 jazdcov na čele s kancelárom Šimonom Pěčim. Uhorské oddiely dorazili k Bielej Hore až po bitke. Podľa niektorých údajov Pěčiho mal podplatiť kráľ, aby zámerne cestou zablúdil.

8. november. V bitke na Bielej Hore vojská cisára Ferdinanda II. a Katolíckej ligy porazili českého kráľa Fridricha Falckého.

1620. Vznikla historická pieseň *O Tompjerovi*, namierená proti Habsburgovcom a jezuitom

1621

1. január. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen zvolal do Trnavy snem, na ktorom prevládol názor na zmierenie s kráľom Ferdinandom II.

7. január. Vo Wroclawi zomrel Peter Fradelius (* okolo 1580, Banská Štiavnica), pedagóg a básnik.

29. apríl. Cisárske vojsko obsadilo Bratislavu.

25. máj. Po krátkom obliehaní cisárske vojsko obsadilo Nitriansky hrad.

21. jún. V Prahe na Staromestskom námestí popravili spolu s 26 českými pánmi aj lekárachirurga, anatóma, humanistického vzdelanca a politika Jána Jesenia, ktorého rodičia pochádzali z turčianskeho zemianskeho rodu.

25. jún. 1621. Povodeň v Modre zaliala výkopy na opevnení mesta.

30. jún. V Trnave zomrel gróf Žigmund Forgáč (* okolo 1557), palatín a historik.

31. október. V Uherskom Brode zomrel Ján Bocatius (* 25. 12. 1568, Wetzschau, Nemecko), básnik, historik a diplomat.

31. december. Po trojmesačných rokovaníach uzavreli vyslanci kráľa Ferdinanda II. a sedmohradského kniežata Gabriela Betlena mierovú dohodu, ktorá ukončila prvú fázu bojov tridsaťročnej vojny v Uhorsku. Betlen získal sedem východouhorských stolíc (Partium) a dve sliezske kniežatstvá

Opole a Ratibor a k tomu titul ríšskeho kniežata. Okrem toho mu vyplácali ročne 50000 zlatých, ktoré mal použiť na udržiavanie protitureckých pevností. Povstalcom bola sľúbená amnestia a v prípade tureckého útoku mal kráľ prísť Betlenovi na pomoc. Na druhej strane Gabriel Betlen vrátil kráľovskú korunu a insignie a obsadené hrady a pevnosti v Uhorsku.

1622

20. marec. Na základe mikulovského mieru sedmohradské knieža Gabriel Betlen vrátil na Bratislavský hrad kráľovskú korunu a insignie.

3. apríl. Kráľ Ferdinand II. zvolal do Šoprone snem (trval do 18. 8.), na ktorom sa riešili otázky ustanovenia veliteľov pohraničných hradov z radov domácej šľachty.

16. máj. Na sneme v Šoproni bol za palatína zvolený Stanislav Turzo.

4. jún. V Trenčíne zomrel Peter Révai (*2. 2. 1568, Sklabiňa), strážca koruny a historik.

26. júl. V bratislavskom Dóme sv. Martina bola za uhorskú kráľovnú korunovaná Eleonóra Gonzagová, dcéra mantovského vojvodu Vincenta I., druhá manželka kráľa Ferdinanda II.

24. august. Služný bratislavskej stolice žiadaj z bratislavského väzenia oslobodiť Michala Tutzentallera, ktorého v mestskom väzení uväznili napriek tomu, že bol šľachticom.

5. október. Palatín Stanislav Turzo oznámil bratislavskému senátu, že cisár chce stráviť oktávu sv. Lukáša v Bratislave. Žiadal ich postarať sa o čistotu mesta a slušné ubytovanie.

1622. V Kolíne nad Rýnom vyšlo dielo Mikuláša Ištvanfiho *Historia Regni Hungariae* (Dejiny uhorského kráľovstva).

1623

15. august. Sedmohraské knieža Gabriel Betlen získal súhlas Turkov a pohlal sa s 15000 armádou z Alba Iulie na druhú výpravu proti kráľovi Ferdinandovi II. Nevytýčoval už heslá boja za slobodu náboženstva, ale sa odvolával na neplnenie mierových dohôd z Mikulova. Rýchlym postupom sa chcel dostať na Moravu a do Sliezska. Tu sa chcel spojiť s vojskami protihabsburskej koalície. Obsadil Trnavu a s pomocnými tureckými oddielmi bosnianskeho pašu Ibrahima v druhej polovici októbra začal obliehať Hodonín. Betlenova jazda vyplienila oblasti okolo Brna, Olomouca a Nového Jičína. 19. 11. sa musel z moravských hraníc vrátiť do Trnavy. Pustošenie jeho oddielov na Morave a Záhorí malo za následok úpadok sympatií k jeho výprave.

29. september. Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň založil vo Viedni kolégium na výchovu kňazstva *Pázmaneum*.

17. október. Oddiely sedmohradského kniežata Gabriela Betlena obsadili Trnavu.

19. november. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen zvolal do Trnavy zhromaždenie stavov, zástupcovia ktorých požadovali začatie mierových rokovaní s panovníkom.

1623. Spišská komora mala z tridsiatku príjem 33730 zlatých.

- V Starej Lesnej zomrel: Joachim Leibicer (* asi 1570), kronikár a kazateľ.

- V Blatnom Potoku zomrel Ján Filický (* okolo 1580, Vlková), básnik a pedagóg.

1624

3. február. Počas pobytu sedmohradského kniežata Gabriela Betlena v Levoči opitý súkenník v dome Andreja Seltenreicha zastrelil jedného hajdúcha. Na druhý deň vtrhli hajdúsi s kapitánom do domu richtára a zničili a vyrabovali jeho príbytok.

6. február. Sedmohradské knieža Gabriel Betlen poslal do Viedne ku kráľovi poslov, aby podpísali mierovú zmluvu.

8. máj. Kráľ Ferdinand II. a sedmohradské knieža Gabriel Betlen uzavreli vo Viedni mierovú zmluvu na základe mikulovského mieru. Betlen stratil sliezske kniežatstvá, finančná podpora na udržiavanie pevností bola znížená na 30000 zlatých.

4. august. Po viacnásobných návrhoch sedmohradského kniežata Gabriela Betlena o uzavretie manželstva s príslušníčkou Habsburgovského rodu dostal od kráľa Ferdinanda II. zamietavú odpoveď.

20. august. Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň založil v Trnave konvikt na výchovu šľachtickej mládeže.

21. august. Alžbeta Coborová, vdova po palatínovi Jurajovi Turzovi, nariadila lietavskému porkolábovi Jurajovi Fejérpatakimu, aby hrad denne vyčistil a udržoval čistotu. Poddaných nemal vpúšťať do hradu. Nesmel prinášať žiadne ovocie, oriešky a slivky, lebo tým mohli šíriť len chorobu. Každý štvrtý deň ju mal informovať o stave jej detí, na ktoré mal dozerať a osobne ich navštevovať.

22. október. Palatín Stanislav Turzo nariadil bratislavskému richtárovi a radcom, aby zabezpečili ubytovanie pre sudcov a kauzantov napriek tomu, že v meste je nemecké vojsko, lebo cisár zvolal súdne oktávy.

1624. Bratia Bruno a Vavrinec Brewerovci založili v Levoči rodinný tlačiarenský podnik. V rokoch 1624-1664 vydali asi 370 titulov. Zamestnával päť kníhtlačiarov a troch kníhviazačov. Vydávali a tlačili sa tu známe levočské nemecké, maďarské a slovenské kalendáre. Levočská tlačiareň bola druhou najproduktívnejšou tlačiarňou (po trnavskej univerzitnej tlačiarňi) v Uhorsku.

• V Bytči zomrel Juraj Závodský (* okolo 1570), vzdelanec a kronikár.

• Hodinársky majster Andrej Bauer urgoval mestskú radu Modry, aby mu zaplatila za vyhotovenie vežového hodinového stroja.

1625

25. február. Francúzski, anglickí, holandskí a benátski vyslanci v Istanbule požiadali Gabriela Betlena, aby ich podporil vo vojne proti Habsburgovcom.

28. máj. V Ďarmotách (Novohrad) vyslanci kráľa Ferdinanda II. a tureckého sultána Murada IV. predĺžili žitavskú mierovú zmluvu.

8. september. Kráľ Ferdinand II. zvolal do Šoprone snem (trval do 20. 12.), ktorý sa uzniesol, že v dôsledku zavedenia menej hodnotných peňazí sa majú znížiť ceny na pôvodnú úroveň. Za kráľa zvolili Ferdinanda III., syna Ferdinanda II.

8. december. V Šoproni korunovali za uhorského kráľa Ferdinanda III., syna Ferdinanda II. Korunovácia v Bratislave sa neuskutočnila, lebo v meste zúrila morová epidémia. Okrem toho vojenská prítomnosť Turkov v Ostrihome a Stoličnom Belehrade, obsadenie ostatných miest nepriateľom donútilo uhorské stavy korunovať kráľa v malom kostole pri františkánskom kostole. Šoproň sa stal tretím korunovačným mestom uhorských kráľov. Prvú manželku Ferdinanda III., španielsku infantku (princeznu) Máriu Annu korunovali až o trinásť rokov neskôr v bratislavskom dome sv. Martina.

1626

3. február. Palatín Mikuláš Esterházi požiadaval bratislavského richtára o pridelenie domu Karnerovho domu pri radnici, v ktorom predtým býval Žigmund Forgáč.

12. február. Palatín Esterházi pohrozil bratislavskému richtárovi použitím iných

prostriedkov na to, aby mu zabezpečil pohodlné ubytovanie na dobu súdneho zasada-
nia, pretože ponúknuté ubytovanie v Kere-
kesovom dome nie je pre neho vhodné.

2. marec. Sedmohradské knieža Gabriel
Betlen sa v Košiciach oženil so sestrou bran-
denburského kniežata, Katarínou.

30. marec. Na Oravskom zámku zomrela
Alžbeta Coborová (*1578), dedičná oravská
županka.

15. apríl. Panovník si predvolal vyslancov
mesta Bratislavy do Viedne a trval na zastú-
pení evanjelikov a katolíkov v magistráte
v pomere 1:1.

25. august. Sedmohradské knieža Gabriel
Betlen s 20-tisícovou armádou vytiahol
z Alba Iulie na tretiu výpravu proti kráľovi
Ferdinandovi II. V plánoch novovytvore-
nej koalície Anglicka, Holandska a Dánska
namierenej proti španielskym a rakúskym
Habsburgovcom, ktorú podporovalo Fran-
cúzsko a nemecké protestantské kniežatá,
zohral dôležitú úlohu aj Gabriel Betlen. So
svojim vojskom sa mal spojiť s koalíčným
vojskom Ernesta Mansfelda v Sliezske. Zo
Sedmohradska Betlen vyrazil v čase, keď
vojská koalície utrpeli porážku a ustupovali
pred cisárskym veliteľom Albrechtom z Vald-
štejna na západné Slovensko. K vojenskému
stretnutiu, okrem drobných zrážok nedošlo.

11. september. Ostrihomský arcibiskup
Peter Pázmaň vydal v Bratislave zakladaciu
listinu pre tamojšie jezuitské kolégium.

26. október. Sedmohradské knieža Gabriel
Betlen musel potlačiť vzburu svojich spojen-
cov - tureckých oddielov budínskeho mies-
todržiteľa pašu Murtezu, ktorí v tábore pri
Vrábľoch prepadli pašov stan.

20. december. Mierom v Bratislave sa Betle-
nova tretia výprava proti kráľovi Ferdinandovi
II. ukončila. V platnosti zostali predchádza-

júce mierové dohody z Mikulova a Viedne.
Sedmohradské knieža Gabriel Betlen ani
po troch výpravách sa nevzdával účasti na
protihabsburských vojenských a politických
aktivitách, ale zabránila mu v tom choroba
a smrť roku 1629.

1626. Podľa článkov žitavskej mierovej
zmluvy mali zástupcovia Turkov a cisára
navzájom prerokovať sporné otázky a sťaž-
nosti. Zástupcovia Tekovskej stolice, ktorá
bola najväčšmi postihnutou plienením Tur-
kov uviedli, že do otroctva bolo odvedených
1047 ľudí a 353 bolo zabitých, Turci zobrali
po dedinách 13265 kusov dobytku, podro-
bili ďalších 9 dedín a 60 dedinám zvýšili
dane o 1275 zlatých. 150 dedín bolo celkove
alebo čiastočne vypálených. Odvliekanie
ľudí nebolo vždy spojené len s tureckými
nájazdmi, ale veľa ľudí zajali sliediace bandy
mortalovcov (vojenské skupiny srbských
kresťanov v tureckých službách). Často chy-
tali deti pri pasení dobytku alebo pri poľných
prácach.

1627

18. január. Mesto Bratislava malo na žiadosť
palatína Mikuláša Esterháziho poskytnúť
dva vozy na odvoz tureckých vyslancov.

8. februára. V Banskej Štiavnici sa usku-
točnilo prvé použitie strelného prachu na
trhanie horniny v uhorských baniach. Podľa
pôvodného zápisu v protokole Banského
súdu v Banskej Štiavnici odstrel urobil
v prekope Daniel v závode Horná Bíberova
štôľňa Gašpar Weindl, ktorý predtým slúžil
v armáde generála Rajmunda Montecuccio-
liho ako sapérsky (ženijný) dôstojník. Gene-
rálovmu bratovi Hieronymovi, ktorý vlastnil
bane v Banskej Štiavnici, Weindl navrhol,
že vyskúša rozpojovať horninu pomocou
strelného prachu. Pokus sa vydaril, nevznikli
nijaké škody a dym sa zakrátko rozplynul. Po
odstrele ponúkli Gašparovi Weindlovi, aby
prekop Daniel (kde bola veľmi tvrdá hornina)
vzal do prenájmu a dobýval rudu vo vlastnej
rýchli. Nový spôsob rozpojovania horniny sa

však šíril aj do iných banských revírov Slovenska aj okolitých krajín.

31. júl. Na základe mandátu kráľa Ferdinanda II. proti nekatolíckym stavom v dedičných krajinách (v Čechách roku 1628) prichádza množstvo emigrantov na západné Slovensko.

13. september. V Szőnyi (Komárňanská stolica) vyslanci kráľa Ferdinanda II. a tureckého sultána Murada IV. obnovili mier o ďalších 25 rokov.

1628

25. jún. V Prahe zomrel Daniel Basilius (*1585, Nemecká Lupča), pedagóg, učenec a básnik.

1628. Príjem Spišskej komory z tridsiatku predstavoval v tomto roku 14900 zlatých.

1629

6. marec. *Kráľ a cisár Ferdinand II. nariadil, aby sa v Nemeckej ríši sekularizované majetky od roku 1552 vrátili cirkvi.*

29. máj. Talianski stavitelia Antonio a Pietro Spazzovci začali s výstavbou barokového jezuitskeho kostola v Trnave (dokončili ju 30. 8. 1637) podľa vzoru rímskeho kostola Il Gesu, ktorého základinu vytvoril ešte ostrihomský arcibiskup Mikuláš Esterházi.

15. november. V Alba Iulii zomrel Gabriel Betlen (*1580, Marosillye/Sedmohradsko), sedmohradské knieža.

5. júl. Podľa nariadenia kráľa Ferdinanda II. majitelia baní, ktorí nevlastnili huty, museli vyťažенú rudu zamieňať v erárnych hutách.

1630

2. február. Kráľ Ferdinand II. zvolal do Bratislavy snem (trval do 24. 5.), na ktorom sa rozhodlo, že šľachtstvo sa môže udeliť len osobám žijúcim v Uhorsku a darovanie

majetkov sedmohradským kniežatom Gabrielom Betlenom sa vyhlásilo za neplatné.

17. jún. Palatín Mikuláš Esterházi určil šľachticov Štefana Gála a Petra Zakadatiho za hlavných vajdov kočovných cigánov. Mali sa im podriaďiť všetci vajdovia cigánov, ktorí bývali v stanoch v ôsmich východouhorských stoliciach.

1. december. Sedmohradský snem v Segesvári zvolil na kniežací stolec Juraja I. Rákociho.

1631

11. január. V Banskej Štiavnici sa pri banskom odstrele vážne zranil na tvári i na iných častiach tela baník Vavrínek z Banskej Belej.

3. apríl. Vyslanci kráľa Ferdinanda II. a sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho sa v Košiciach dohodli na uznaní kniežacej voľby a Rákoci mal odzbrojiť nespokojných hajdúchov.

17. august. V Gönci sa uzavrela dohoda o amnestii pre vzbúrených poddaných vo východnom Uhorsku, ktorí povstali proti rabovaniu vojska.

9. december. V Divíne zomrel Ján Rimai (*asi 1570, Dolná Strehová), básnik a diplomat.

1632

14. február. Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmán z poverenia kráľa Ferdinanda II. odišiel do Ríma na rokovania s pápežom Urbanom VIII. o pomoci v boji proti Turkom.

4. marec. Po dvojdnovom vypočúvaní a mučení popravili rozštvrtím v Košiciach Petra Čására, vodcu sedliackeho povstania na východnom Slovensku.

3. apríl. Hornouhorský hlavný kapitán Mikuláš Forgáč ponúkol účastníkom povstania Petra Čására podmienky amnestie. Časť povstalcov ich prijala a odišla domov.

Ostatní tiahli na východ v nádeji, že sa spoja so sedmohradským kniežatom Jurajom I. Rákocim, ktorý ich v Sabolči rozpráši.

November. V Bratislave a Trnave vypukol mor, ktorý vyžiadaval si veľké množstvo obetí z radov obyvateľstva. Aby sa zabránilo jeho šíreniu, stoličné úrady a mestské orgány robili rozličné opatrenia. Za najdôležitejšie sa pokladalo obmedzenie slobodného pohybu ľudí, ale najmä tulákov a žobrákov. Mestá, ktoré mali hradby, uzavreli mestské brány a postavili k nim stráže. Kráľovská kancelária vydávala osobitné nariadenia zvané *Ordo pestis* (*Morový poriadok*), ktoré určovali, ako sa treba počas epidémie správať, aké povinnosti majú mať stolice a mestá, aby sa zabránilo rozširovaniu choroby. Zakazovalo sa zhromažďovanie obyvateľstva, trhy, jarmoky, verejné hry a slávnosti. Obyvatelia mali vydymovať byty a domy, čiže dymom z aromatických bylín ich dezinfikovať. Odpodúčalo sa jesť veľa ovocia a za významný liek sa pokladal ocot. Ľudí s príznakmi nákazy mal prezrieť lekár alebo ránhojč a mali ich umiestniť do mestského špitála. Tí, ktorí prichádzali do styku s chorými sa nesmeli stykať s ostatnými obyvateľmi.

1632. V Levoči vyšlo astronomické dielo Dávida Fröhlicha *Anatome revolutionibus mundanae* (Náčrt o pohybe sveta), v ktorom obhajoval rotáciu Zeme okolo svojej osi.

1633

6. máj. Vyslanci kráľa Ferdinanda II. a sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho rokovali v Prešove o usporiadaní vzájomných vzťahov. Vďaka dohode kráľ Ferdinand II. dosiahol odloženie vstupu sedmohradského kniežata do 30-ročnej vojny na strane protihabsburskej koalície.

December. Porta nariadila sedmohradskému kniežatu Jurajovi I. Rákocimu zúčastniť sa vojenského ťaženia proti Poľsku.

1633. V Dolných Ružbachoch začala činnosť papierení.

- Príjem z tridsiatku (pohraničného cla z prievázaných tovarov) v obvode bratislavského úradu bol 49900 zlatých.

1634

30. november. Kráľ Ferdinand II. zvolal do Šoprone snem (trval do 15.2.1635), na ktorom sa zakázalo priateľiť s Turkami a vojensky ich provokovať, šľachte sa povolilo v slobodných kráľovských mestách vlastniť domy, poddaní sa nemohli odvolať proti rozsudku zemepánskeho súdu.

1634. V Levoči vyšiel preklad katechizmu vodcu reformácie Martina Luthera s pripojenou zbierkou duchovných piesní Daniela Pribiša.

1635

12. máj. Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň vydal zakladajúcu listinu pre katolícku univerzitu v Trnave. Univerzita mala slúžiť v prvom rade potrebám protireformácie, výchove kňazského dorastu a napokon i ostatnej mládeže v katolíckom duchu. Vyučovať sa začalo na filozofickej a teologickej fakulte. Univerzitu spravovali jezuiti a prvým dekanom filozofickej fakulty bol Tomáš Jásberéni. V školskom roku 1667-1668 sa začalo vyučovať aj na právnickej fakulte, ktorá vznikla z podpory arcibiskupov Imricha Lóšihho a Juraja Lipaiho. Prednášalo sa na katedrách občianskeho, cirkevného a uhorského práva. V tomto čase na univerzite pôsobilo 20 profesorov a navštevovalo ju asi 1900 študentov. Univerzita bola i kultúrnym centrom, ktoré sa významne zaslúžilo v rozvoji slovenskej národnosti.

13. november. Na novozaloženej univerzite v Trnave začali prednášky na filozofickej a teologickej fakulte.

1635. Kapitán Lubovne nechal uväzniť ľubického seniora Jána Serpilia, ktorého obvinili

z kryptokalvinizmu a drábi mu vyplienili faru.

1636

1636. V Trenčíne začala pôsobiť tlačiareň Václava Vokála, českého exulanta, ktorá vydávala veľa tlači v českom jazyku.

- V Levoči vyšiel jeden z prvých a najznámejších tlačených evanjelických spevníkov *Cithara sanctorum* s podtitulom *Písne duchovní staré i nové*. Jeho zostavovateľom bol liptovskomikulášsky kňaz, český náboženský exulant Juraj Tranovský (Tranoscius). Zbierka obsahovala náboženské piesne z domáceho slovenského prostredia, ďalej české piesne aj piesne preložené z nemčiny a latinčiny. Jazykom zbierky bola biblická čeština, ale v neskorších vydaniach do nej preniklo aj veľa prvkov slovenčiny. Zbierka vyšla vo vyše 150 vydaniach.

- Kaštieľ v Ostrej Lúke začal stavať stavitel a kamenár Abrahám Arzt (dokončil roku 1641).

- Podľa cechového štatútu cechu gombičkárskeho tovarišstva v Bánovciach nad Bebravou boli povinní zvoliť si každý rok otca tovarišského cechu, ktorý musel dohliadať na cechovú truhlicu.

- V Bratislave začala prestavba hradu na ranobarokové sídlo. Stavebné práce riadili Taliani Giovanni Battista Carlone, Philiberto Lucchese a Giovanni Albertallo. Prestavbu dokončili roku 1642.

1637

15. február. Vo Viedni zomrel Ferdinand II. (*9. 7. 1578, Graz), nemecký cisár, český a uhorský kráľ; na trón nastúpil jeho syn Ferdinand III.

19. marec. V Bratislave zomrel Peter Pázmaň (* 4. 10. 1570, Veľký Varadín), ostrihomský arcibiskup, spisovateľ a polemik.

14. máj. Kráľ Ferdinand III. vymenoval za ostrihomského arcibiskupa jágerského biskupa Imricha Lóšiho.

29. máj. V Liptovskom Mikuláši zomrel Juraj Tranovský (*27. 3. 1592, Czieszyn, Poľsko), zostavovateľ spevníkov a spisovateľ.

21. september. Kráľ Ferdinand III. zvolal do Bratislavy snem (trval do 26. 3. 1638). Rokovalo sa vyslaním mierového posolstva na Portu; zemepáni museli vpustiť vyberačov daní na svoje panstvá a museli platiť clo za tovar, ktorý vyvážali na predaj.

1637. Rektor Trnavskej univerzity Martin Palkovič z Chtelnice promovoval prvých 24 bakalárov.

- V Banskej Bystrici zomrel Ján Duchoň (*1. 6. alebo 24. 6. 1596), pedagóg a spisovateľ.

- V Trnave dokončili výstavbu univerzitného kostola, ktorý postavil na objednávku palatína Mikuláša Esterháziho stavitel a architekt Peter Spazzo, pravdepodobne spolu s ďalším talianskym stavitelom Antoniom Canavalom. Univerzitný kostol v Trnave patrí k vrcholným dielam ranného baroka na Slovensku. Stal sa prototypom pre jezuitské chrámy a ovplyvnili vývoj sakrálnych stavieb.

- V Trenčíne začala pôsobiť tlačiareň českého exulanta Václava Vokála.

- Lotrinský zvonolejár Mikuláš Bezot ulial zvon do mestskej veže v Modre.

1638

14. február. V bratislavskom Dóme sv. Martina bola za uhorskú kráľovnú korunovaná Mária Anna Habsburská, zvaná Španielska, dcéra španielskeho i portugalského kráľa Filipa III., prvá manželka kráľa Ferdinanda III.

26. marec. Na sneme v Bratislave kráľ Ferdinand III. potvrdil 75 zákonných článkov.

12. november. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci začal rokovať o protihabsburskom spojenectve s vyslancom francúzskeho kráľa Ľudovíta XIII.

1638. V druhej polovici 17. storočia na objednávku cisárskeho dvora vznikol na Bratislavskom hrade cyklus fresiek, ktorých autorom bol Paul Juvenel. Išlo o jedinečnú formu „politického baroka“, ktorá čerpala inšpiráciu z diela osobného spovedníka kráľa Ferdinanda II. *Wilhelma Lamormianiho – Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris virtutes.*

1639

Január. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci poveril svojich vyslancov v Istanbule, aby tajne rokovali s vyslancami európskych mocností o protihabsburskom spojenectve.

1639. V Levoči začal vychádzať *Nový a starý kalendár.*

- Na porade uhorských biskupov v Trnave sa uznieslo požiadať panovníka, aby vymohol v Ríme odpustenie poplatkov pápežskej stolici.

- V Bardejove vyšlo zemepisné dielo Dávida Fröhlichu *Medulla geographiae practicae peregrinantium imprimis usui* (Jadro praktického zemepisu).

1640

9. február. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Ibrahim I.

31. august. Jezuiti ukončili svoje pôsobenie v Humennom a presťahovali sa do Užhorodu.

1. október. Osmanské vojská prepadli mesto Pukanec.

1641

1641. V Drahovciach zomrel Adam Trojan (*okolo 1586), kazateľ a básnik

- V Levoči vyšla historická práca Dávida Fröhlichu *Der uralte deutschungarische, zipserische und siebenbürgische Landssman* (Prastarý nemeckouhorský, spišský a sedmohradský krajan), v ktorom sa zaoberal pôvodom spišských a sedmohradských Nemcov, ktorých považoval za potomkov Germánov rozptýlených po babylónskom sťahovaní národov.

1642

19. február. V Szőnyi (Komárňanská stolica) vyslanci tureckého sultána Ibrahima I. a kráľa Ferdinanda III. predĺžili mierovú zmluvu o ďalších 20 rokov.

22. február. V Trenčíne zomrel Ján Hadík (*1585), superintendent a cirkevný polemik.

22. júl. Palatín gróf Mikuláš Esterházi nariadil bratislavskému richtárovi, aby pripravil vhodné prijatie, predovšetkým krmivo pre dvesto až tristo koňov, pre sestru a brata poľského kráľa, ktorí budú prechádzať mestom.

20. august. Mestská rada Bratislavy vydala 6-bodový požiarny poriadok. Dôvodom jeho vydania bol požiar, ktorý vypukol deň predtým v dome hrnčiara.

1. september. Ján Ehrenreich zo šášovského panstva odovzdal mestskému súdu v Kremnici jednu starú 80-ročnú ženu, menom Dorota, manželku Andreja Struhára z Ihráča, ktorú obvinili husári z čarovania s konskou lebkou, dvoma husacími vajcami a niekoľkými kamienkami.

4. december. Banskobystrický kat v Kremnici mečom stal hlavu odsúdenej ihráčkej bosorky Doroty Struhárovej a jej telo spálil na hranici.

9. november. V Trnave zomrel Imrich Lóši (* okolo 1580), ostrihomský arcibiskup a mecen.

11. november. Kráľ Ferdinand III. zvolal do Bratislavy snem, ktorý bez zahájenia rozpustil.

18. november. Za ostrihomského arcibiskupa bol vymenovaný Juraj Lipai.

15. december. V kremnickej šachte Anna vypukol požiar, ktorý nepozornosťou spôsobil mladý chlapec pracujúci v bani. Baníci nestihli vyfárať a 65 sa ich pod zemou udušilo.

1642. V Levoči vyšlo dielo Jakuba Jakobeá *Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota* (Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa), ktoré bolo prvou národnou obranou.

- Do Podolínce prišli príslušníci rehole piaristov, ktorí svoju činnosť zameriavali na výchovu chudobnej mládeže.

- Ročný plat bratislavského mestského úradníka Juraja Janšoviča činil 130 zlatých, na stravu a ubytovanie dostával 30 zlatých, 10 meríc obilia, 10 sudov vína a 10 siah dreva.

- Novovymenovaný ostrihomský arcibiskup Juraj Lipai začal v Bratislave s výstavbou letného paláca (dokončili v roku 1666).

1643

26. apríl. Švédka kráľovná Kristína sa pripojila v Štokholme k spolenectvu medzi francúzskym kráľom Ľudovítom XIII. a sedmohradským kniežatom Jurajom I. Rákoci, ktorý dostal vojenskú pomoc vo výške 150000 toliarov.

1644

2. február. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci so svojím vojskom vtrhol na východné Slovensko.

17. február. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci sa vyhlásil za ochrancu nekatolíkov v Uhorsku.

12. marec. Obyvatelia Košíc vydali mesto Rákocimu, ktorý postupoval na západ, aby sa spojil so švédskym vojskom generála Lenarda Torstensonu na Morave.

9. apríl. Postup Rákociho vojsk zastavila cisárska armáda pod velením palatína Mikuláša Esterháziho pri Hlohovci.

18. apríl. Na Strečnianskom hrade umrela Žofia Bošniaková (*2. 6. 1609, Šurany), dcéra kapitána šurianskeho a filakovského hradu Tomáša Bošniaka, pokladaná pre náboženský a cnostný život za sväticu.

Apríl. Koncom mesiaca vojsko palatína Mikuláša Esterháziho dobylo Levice a Filakovo.

Máj. Cisárska armáda oblahla Košice, ale nepodarilo sa ich obsadiť. Po porážke pri Drégeľskej palánke sa Rákoci stiahol k Blatnému Potoku.

Júl. V cisárskom vojsku sa šíril mor a muselo ustúpiť z východného Slovenska.

1. august. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci zvolal do Košíc zhromaždenie hornouhorských stavov. Účastníci košického snemu žiadali uzavretie mieru.

5. august. Mária Séciová, známa *Muránska Venuša*) vydala Muránsky hrad filakovskému kapitánovi Františkovi Veščelénimu.

August. Koncom mesiaca začala nová ofenzíva cisárskej armády.

25. október. Vyslanci kráľa Ferdinanda III. a sedmohradského kniežaťa Juraja I. Rákociho začali v Trnave rokovania o ukončení nepriateľstva, ktoré skončili 22. 1. 1645.

1644. V Lubici zomrel Ján Serpilius (*1564), náboženský spisovateľ a kazateľ.

- V Ulme vyšlo dielo Dávida Fröhlichu *Bibliotheca seu cynosura peregrinantium* (Knižnica pre cestujúcich), ktoré obsahovalo praktické rady a dôležité údaje pre cestujúcich o jednotlivých krajinách, najvýznamnejších riekach, horstvách, nerastných bohatstvách, počte obyvateľov a podobne.

1645

22. január. V Trnave sa uskutočnili mierové rokovania vyslancov sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho a kráľa Ferdinanda III.

Február. Do Čiech vtrhli vojská švédskeho generála Torstensonu.

28. máj. Vojská sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho obsadili Trnavu.

Jún. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci obnovil vojenské akcie a obsadil Trnavu. Chcel sa spojiť so švédskym generálom Torstensonom, ktorý obliehal Brno.

18. júl. Oddiely sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho a švédskeho generála Torstensonu sa spojili pri Brne.

Júl. Vysoká Porta upozornila sedmohradského vyslanca, aby sa knieža dodržiaval rozkazy sultána, ktorý si neželal vojnu Juraja I. Rákociho s cisárom.

16. august. Švédci a ich uhorskí spojenci preušíli obliehanie Brna. Sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci opustil švédske vojsko pri Břeclavi sa dohodol s cisárskym vyslancom na podmienkach mieru.

3. september. V Prešove zomrel Jakub Jakobeus (* asi 1591, Kutná Hora), básnik a autor prvej národnej obrany.

11. september. V Höflachu zomrel palatín Mikuláš Esterházi.

21. september. Vojská sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho sa začali sťahovať z moravských hraníc do Sedmohradska.

16. december. Mier v Linci ukončil vojenské akcie medzi kráľom Ferdinandom III. a sedmohradským kniežatom Jurajom I. Rákocim. Podľa jednotlivých bodov bola zaručená náboženská sloboda aj poddaným, získal sedem východouhorských stolíc, zrušil spojenectvo s Francúzskom a Švédskom. Stiahol svoje jednotky do Sedmohradska a nemal zasahovať do záležitostí panovníka.

1645. Do Bratislavy prišli prví príslušníci rehole kapucínov.

- Ján Weber vydal v Bardejove v slovakizovanej češtine dielo *Amuletum, to jest Zpráva krátka a potřebná o moru, jakých by prostředků náležitých i zdraví i nemocní v času moru užívati měli.*

- V Spišskom Hrhove zomrel Daniel Pribiš (*okolo 1580), kazateľ a zostavovateľ kancionálov.

1646

24. august. Kráľ Ferdinand III. zvolal do Bratislavy snem (trval do 17. 7. 1647), ktorý potvrdil náboženské slobody. Evanjelikom sa mali vrátiť kostoly, ktoré im odňali po roku 1608.

1646. V Ríme vyšlo dielo jezuitu Melchiora Inchofera z Kőszegu *Annales ecclestici regni Hungarie* (Cirkevné anály uhorského kráľovstva) o počiatkoch kresťanstva na Veľkej Morave a v Uhorsku. Veľkomoravská tradícia sa postupne stala dôležitým prvkom rodiačo sa barokového slavizmu, čo je označenie názorov slovenských vzdelancov v 17. a 18. storočí na slovanskú minulosť. Barokoví slavisti bolo presvedčení o starobylosti *slovanského národa* a autochtónnosti (pôvod-

nosti) Slovákov na území Uhorska. Názov „Slovák“ a „Slovan“ odvodzovali najčastejšie od slov *sláva*, niekedy od *slovo*, dokonca aj od *človek*. Dôrazne odmietali výklad od slova *slavus* - otrok. Zdôrazňovali rozšírenosť *slovanského národa* od Jadranského po Baltské more a na východe až po hranice Číny. Barokoví učenci vyzdvihovali krásu a zrozumiteľnosť *slovanského jazyka* ako jednej z troch bohoslužobných rečí.

1647

15. jún 1647. Kráľ Ferdiand III. určil za deň korunovácie svojho syna Ferdinanda IV. Celý priebeh slávnosti však sprevádzali nepredvídateľné komplikácie. Pôvodne sa mala korunovácia uskutočniť už roku 1646. Krajinu však ohrozovalo povstalecké vojsko sedmohradského kniežata Juraja I. Rákociho a z obavy pred napadnutím Bratislavy bola koruna prevezená do Rábu. Keďže korunovácia bola v Bratislave musela korunovačné insignie pri jej prevoze sprevádzať jednotka o sile 500 mužov. Počas korunovačného snemu 13. 5. 1646 zomrela kráľovná Marianna sa snemovanie prerušilo. Princa Ferdinanda zvolili za nového kráľa až 3. 6. 1647. Slávnostná korunovácia sa nemohla uskutočniť 15. 6. 1647, lebo dome, ktorom býval český kancelár gróf Martinic, nedbanlivosťou kuchára vznikol v kuchyni požiar. Oheň sa rýchlo rozšíril na okolité budovy a vyhorelo 72 domov v blízkosti centra. Zhorel aj Zelený dom, v ktorom sa občas uskutočňovali zasadnutia uhorského snemu. Okrem majetku mešťanov a hostí požiar zničil aj zariadenia na ozdobu slávnostných priestorov, ktoré sa doviezli z Viedne. Korunovácia sa uskutočnila nasledujúci deň. Osud nedožičil novému kráľovi ani nástup na uhorský trón, lebo zomrel ešte za života svojho otca.

14. júl. Pezinok získal od kráľa Ferdinanda III. výsadné privilégium a stalo sa slobodným kráľovským mestom.

1647. V Banskej Štiavnici zomrel Gašpar Weindl (*?), banský majster.

1648

24. apríl. V Kežmarku zomrel Dávid Fröhlich (*1595 Lubica), vydavateľ kalendárov, astronóm a geograf.

18. jún. Piaristická rehoľa otvorila v Podolínci školu pre chudobných chlapcov. Piaristi vznikli zo školského bratstva sv. Jozefa Kalazantského, ktoré pôsobilo v Ríme od roku 1597. Pápež Pavol V. ustanovil piaristickú rehoľu roku 1617 ako kongregáciu chudobných pobožných škôl a jej stanovy potvrdil roku 1621 pápež Gregor XV. Členovia rádu boli rehoľnými klerikmi a ich hlavným poslaním bolo popri verejnej dobročinnosti aj vyučovať mládež na školách všetkých stupňov. Už roku 1642 bolo založené kolégium v Podolínci, okrem toho účinkovali v Prievidzi, Brezne, Jure pri Bratislave, Nitre, Krupine, Ružomberku, Sabinove, Senci, Trenčíne, Banskej Štiavnici a Leviciach.

8. august. V Istanbule nastúpil na trón turecký sultán Mehmed IV., ktorý vládol do roku 1687.

7. september. V bitke pod Kalvárskym vrchom v Banskej Štiavnici odrazili útok Turkov.

11. október. V Albe Iulii zomrel Juraj I. Rákoci (*8.6.1593), sedmohradské knieža.

17. október. V Bratislave zomrel Ján Dávid Ruland (*1585, Regensburg, Nemecko), lekár.

24. október. V Münsteri vyslanci francúzskeho kráľa Ludovíta XIV., švédskej kráľovnej Kristíny a cisára Ferdinanda III. podpísali *vestfálsky mier*, ktorým sa skončila vyše 30 rokov trvajúca vojna medzi európskymi štátmi.

1648. V Trnave začala pracovať univerzitná tlačiareň, ktorá bola najproduktívnejšou tlačiarňou v Uhorsku v 17. storočí..

• V Trenčíne vyšla pohrebná báseň evanjelického farára Joachima Kalinku *Verus Mundus Vere pia et munda Matronae To jest: Pravá ozdoba pravé pobožné a čistotné matrony*.

• V Miláne zomrel Melchior Inchofer (*1584), cirkevný historik.

1649

25. január. Kráľ Ferdinand III. zvolal do Bratislavy snem (trval do 3. 6.), na ktorom sľúbil vydržiavať pohraničné hrady a posádky.

5. október. Kráľ Ferdinand III. potvrdil stanovy stupavského obuvníckeho cechu. Určil aj podmienky ustanovovania nových majstrov a učňov, opatrenia na zachovanie kvality výrobkov a ochranu pred nekalou konkurenciou.

11. december. Gróf Adam Forgáč prenajal clo na hlohoveckom moste a topoľčianske mýto za 1300 zlatých židom Abrahámovi Jakabovi, Markovi Felixovi, Markovi Samuelovi, Markovi Mózesovi a Markovi Jozefovi z Uherského Brodu.

1650

25. február. Poverenci kráľa Ferdinanda III. a tureckého sultána Mehmeda IV. v Istanbule predĺžili mier o ďalších 22 rokov na základe žitavskej zmluvy z roku 1606.

1650. Do Spišského Podhradia prišli členovia rehole Milosrdných bratov. Tento ošetrovateľský rád založil sv. Ján z Boha roku 1537 v Granade a schválil ho pápež Pius V roku 1572. Milosrdní bratia sa starali o chorých, starých a opustených ľudí v zmysle hesla *Per corpus ad animam* (Cez telo k duši). Úradný názov rehole bol *Ordo Hospitalarius S. Ioannis de Deob* (Špitálska rehoľa sv. Jána z Boha). Na Slovensko ich povolal poľský knieža Stanislav Lubomirski roku 1650 a usadili sa v Spišskom Podhradí. Ostrihomský arcibiskup Juraj Selepečni ich roku 1669 pozval do Bratislavy a kardinál Leopold Kolonič roku

1697 do Skalice, kde prevzali opustený kláštor po karmelitánoch.

1651

26. jún. Českobratský kazateľ a pedagóg Ján Amos Komenský zosobášil v Blatnom Potoku sedmohradské knieža Žigmunda Rákociho s Helenou Falckou.

1651. V Levoči vyšla príručka kanonického a svetského práva prísediaceho súdnej stolice Spišskej stolice Jána Serpilia z Lubice *Compendiosa delineatio totius juris canonici et civilis*.

• Vo Sv. Jure začali s výstavbou kostola s vežou. (dokončili roku 1654).

1652

26. jún. Predseda dvorskej vojenskej rady Václav Lobkovic zakázal posádkam hradov vyhľadávať ozbrojené šarvátky s Turkami.

26. august. Pri Plavých Vozokanoch porazili cisárski vojaci rabujúcich Turkov. Napriek ustanoveniam žitavského mieru v pohraničných oblastiach neprestajne prepukávali lokálne vojenské konflikty. V auguste vyrazili silné turecké jednotky z Ostrihomu k Novým Zámkom. Turci postupovali údolím Žitavy k Zlatým Moravciam, pričom po ceste pálili a rabovali dediny. Veliteľ novozámockej pevnosti Adam Forgáč sa vydal za rabujúcim nepriateľom s 1200 vojakmi. Za pomoci obyvateľov okolitých dedín sa jeho jednotkám podarilo poraziť omnoho silnejšieho nepriateľa. Vítazi oslobodili skoro dvesto zajatcov a v boji zabili okolo 800 Turkov. Medzi padlými bol aj ostrihomský sandžakbeg Ali, beg Ömer a 17 významných dôstojníkov z Budína a pohraničných pevností. Veľké straty mali aj Forgáčovci a v boji padlo asi sto mužov.

26. november. V Trnave s veľkou slávou pochovali štyroch príslušníkov esterházijskeho rodu, ktorí padli v bitke s Turkami pri Plavých Vozokanoch (Tekov).

1652. Vznikol rukopis zbierky básní Petra Benického *Slovenské verše*.

- V Bardejove vydal tlačou prešovský učiteľ Peter Eisenberg vianočnú hru *Einzweifacher poetischer Act* (Dvojité básnická hra) ilustrovanú medirytinami, ktorá mala premiéru v predchádzajúcom roku.

1653

5. marec. V Regensburgu vydal kráľ Ferdinand III. inštrukciu pre vrchného odľučovača zlata, kontrolóra skúšobníctva a sekretára banskej komory v Banskej Štiavnici Juraja Schulza.

8. máj. Kanonická vizitácia zistila, že latinská škola v Rožňave vo veľmi zlom stave. Rodičia neposielali deti do školy a nemecký a maďarský rektor sa v nej nezdržovali.

1654

9. júl. Vo Viedni zomrel Ferdinand IV., syn kráľa Ferdinanda III.

December. Vyslanci sedmohradského kniežata Juraja II. Rákociho vo Švédsku, Dánsku, Holandsku a Anglicku zisťovali možnosti vytvorenia protihabsburskej koalície.

1655

24. január. Kráľ Ferdinand III. zvolal do Bratislavy snem (trval do 3. 7.), na ktorom Brezno a Kežmarok povýšili na slobodné kráľovské mestá; bratislavské miery sa mali používať v celej krajine.

15. marec. Za palatína bol zvolený František Vešeleni.

6. júna. V Bratislave korunovali za uhorskú kráľovnú Máriu Eleonóru Gonzagovú, dcéru mantovského vojvodu Karola, tretiu manželku kráľa Ferdinanda III.

27. jún. V Bratislave korunovali za uhorského kráľa Leopolda I., syna Ferdinanda III. a brata predčasne zosnulého Ferdinanda IV.

Kráľ Ferdinand III. sa obával, že už nebude dlho vládnuť a za kráľa nechal zvoliť ani nie 15-ročného princa. Na veľmi honosnej korunovácii sa zúčastnilo vyše 5000 šľachticov a cirkevných hodnostárov. Korunovácia prebehla podľa tradičných zvykov, zložením prísahy, pasovaním rytierov a vykonaním obradu švihnutia mečom na štyri svetové strany na korunovačnom vršku. Budínsky paša, keď sa to do počul, považoval mladého kráľa za smiešneho a neschopného slabocha a pokúsil sa ho zosmiešniť. Nechal si vraj zavolať ráňhojiča, aby mu obviazal hlavu, lebo ho vraj nový kráľ svojou nešikovnosťou pri švihnutí mečom udrel a poranil.

1655. V Trenčíne otvorili prvý jezuitský noviciát v Uhorsku.

- V Levoči vyšiel prvý slovenský katolícky spevník *Cantus catholici* s podtitulom *Písne katolícké latinské i slovenské*, ktorý zostavil Benedikt Sölöši. V latinskom úvode ako prvý upozornil a vyzdvihol cyrilometodskú tradíciu a slávnosť minulosti slovenského národa. Išlo o najstaršiu zmienku o veľkomoravskom období v novovekej slovenskej literatúre. Spevník obsahoval 62 latinských piesní a vyše 40 pochádzajúcich z domáceho slovenského prostredia. Najviac (180) bolo však piesní českého pôvodu. Mal veľa spoločných znakov s Tranovského kancionálom *Cithara sanctorum*, dokonca v ňom bolo asi sto rovnakých piesní.

- V Levoči vyšiel spis *Arma piorum* (Zbroje pobožných) od chilialistického kazateľa Ondreja Lucaeho.

- V Levoči zomrel Samuel Spilenberger (* 1575), lekár a prírodovedec.

- Podľa cenovej limitácie Zemplínskej stolice sa mohlo vyžadovať za dobrú tučnú ovcu maximálne 1 zlatý, libru kravského mäsa 3 denáre, libru bravčového mäsa 4 denáre, hus 15 denárov, sliepku 9 denárov, dobrého starého *indického* kohúta (moriaka) 1 zlatý, páva

90 denárov, tetra 15 denárov, jarabicu 9 denárov a zajaca 12 denárov.

1656

12. marec. V Košeci zomrel Zachariáš Kalinka (*1629), spisovateľ a pedagóg.

15. december. V Kláštore pod Znievom zomrel Benedikt Sölöši (*1609, Rybník), zostavovateľ katolíckeho spevníka, učiteľ.

1656. V Kláštore pod Znievom jezuiti dali do prevádzky papierňu pre potreby univerzitnej tlačiarne.

- Mestská rada Levoče vydala 11-bodové *Nariadenie o priebehu svadieb*. Meštianske svadby odbavovali podľa starých zvykov, ale mesto si pokladalo za povinnosť bojovať proti drahým, nákladným, ale i rozpustilým veseliam. Svadby miesto nedele sa mali konať v utorok ráno o deviatej hodine, mohlo sa ich zúčastniť najviac 16 osôb, bez cudzích hostí. Obsluhovať smeli len dve až tri osoby. Pozvať mohli len šesť družičiek a šesť družbov a jedného *starejšieho*. Po cirkevných obradoch pred 11. hodinou pozvaní hostia obdarovali nevestu a po jedle jej ženích odovzdal svadobný dar. Po skončení pohostenia sa svadobčania mohli zabávať ďalej, ale len za svoje peniaze. Posedenia žien pri huspenine (tzv. *poprávka*, deň po svadbe) sa mali úplne zrušiť. Hudobníci, huslisti a kaukliari nemali *škamrať*, ale sa uspokojit s dohodnutou odmenou. Záverečný bod svadobného poriadku hovoril: *Čo sa chudobných, prostých ľudí týka, nech sa podľa svojho stavu a možnosti vystierajú len potiaľ, pokiaľ im perina stačí*. Porušenie poriadku sa trestalo pokutou 20 zlatých.

1657

26. február. Jágerský biskup Benedikt Kišdi zriadil *studium generale* (univerzitu) v Košiciach a založil základňu 40-tisíc zlatých. Cisár Leopold I. ju potvrdil zlatou bulou až 7. 8. 1660, keď bola nová škola zabezpečená aj z materiálnej stránky. Roku 1658 otvorili na Košickej univerzite filozofický a teolo-

gický kurz (fakulta).. Prvým rektorom bol filozof a pedagóg Martin Palkovič a po ňom nastúpil Michal Gribóci. Pri jezuitskej univerzite založili konvikt a seminár. Univerzitu navštevovalo 400 až 500 poslucháčov. Pôsobila tu aj prípravka, akademické gymnázium (*facultas lingvarum*) s vlastným dekanom. Roku 1674 začala pracovať aj univerzitná tlačiareň, v ktorej vydávali dizertácie, vedecké práce, učebnice, ale i kalendáre. Na Košickej univerzite pôsobili viacerí významní profesori: Juraj Berzevici, Samuel Timon, František B. Kéri a iní.

2. apríl. Vo Viedni zomrel Ferdinand III. (*13. 7 1608, Graz), nemecký cisár, český a uhorský kráľ; na trón nastúpil Leopold I.

13. júl. V Bratislave bol vydaný 16-článkový štatút cechu cinárov v nemeckom jazyku. Majstri museli na jarmokoch predávať svoje výrobky spoločne. Nesmeli chodiť za zákazníkmi, ale museli počkať, kým ich vyhladali.

1657. V Spišskom Podhradí zomrel Ján Šimbracký (* okolo 1600), organista a hudobný skladateľ.

1658

3. máj. Turecký veľkovezír Köprülü Mehmed paša poslal do Sedmohradska vojsko, aby zosadilo knieža Juraja II. Rákociho.

2. jún. Na zhromaždení katolíckych cirkevných hodnostárov v Trnave sa rozhodlo o ráznejšom postupe protireformácie.

1659

21. júl. Kráľ Leopold I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 4. 12.). Rokovalo sa o daniach a kremnické dukáty mali mať kvalitu viedenských.

31. júl. Ostrihomský arcibiskup Juraj Lipai vydal zakladaciu listinu pre jezuitskú rezidenciu a školu v Rožňave.

1660

Máj. Do Bratislavy prišiel cisársky generál Louise de Souchés, aby zastavil hroziaci turecký útok.

7. jún. Vo Varadíne zomrel na následky zranení Juraj II. Rákoci (*30. 1. 1621, Blatný Potok), sedmohradské knieža.

7. august. Kráľ Leopold I. Zlatou bulou potvrdil práva a výsady univerzity v Košiciach.

22. jún. V Jasove zomrel Benedikt Kišdi (* asi 1598, Széchény, Maďarsko), jágerský biskup a mecén.

9. november. Juraj Horváth z rozhodnutia Uhorskej kráľovskej komory požiadal bratislavského richtára, aby dal k dispozícii vozy na prevoz šatstva, topánok a bielizne pre 1200 vojakov do Trnavy.

1661

11. máj. Bratislavský richtár a radcovia vydali svedectvo, že chirurg a ránhojič Ján Walter Messner ošetroval a šťastne operoval deti Mateja Baura a Jána Leschmehra a zároveň získal oprávnenie vykonávať remeslo.

1661. V Košiciach vyšla hra Izáka Cabana *Lyceum Eperiense Drammaticum* (Prešovské lýceum zdramatizované).

- V kremnickej mincovni dali do prevádzky valcovací raziaci stroj, ktorý bol inštalovaný už roku 1577. Upravili ho tak, že vznikol taškový valcovací stroj, ktorý zaručoval nepretržovanú a hospodárnejšiu razbu. Poháňala ho vodná energia. Produktivita mincovne po zavedení stroja výrazne vzrástla. Napríklad roku 1682 vyrobilo 24 kremnických minciarov s raziacim strojom za tri dni približne 16000 toliarových mincí. Zavedenie strojovej razby si vyžiadala zvýšená produkcia drahých kovov. V rokoch 1673-1681 sa v Kremnici zmincovalo vyše 437000 hrivien striebra a vyše 8300 hrivien zlata a v rokoch 1693-1695 vyrazilo 308773 zlatých dukátov.

- Na univerzite v Košiciach sa konali prvé promócie bakalárov a doktorov.

1662

16. február. Kráľ Leopold I. nariadil zaviesť trojsemennú prevádzku pre baníkov, čo sa stretlo s odporom.

1. máj. Kráľ Leopold I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 19. 9.). Protestanti opustili snem, keď kráľ neprijal ich žiadosti.

5. august. Na Spiši bola veľká búrka, ktorá spôsobila veľké škody. Pri veľkej povodni sa niekoľko sto ľudí utopilo a voda odniesla niekoľko dedín. Škody v Levoči boli za tisíc zlatých. Zemetrasenie v Tatrách odtrhlo veľkú skalú alebo horu, ktorá sa zosunula a vytvorila nové jazero. Objavil sa aj drak, ktorý si údajne sadol na strechu opusteného kostola v Štrbe.

15. september. V Košiciach zomrel Martin Palkovič (* 13.9.1606), filozof a pedagóg.

1662. V Bardejove vyšiel filozofickopolitický spis Eliáša Ladivera *Assertio immota* (Neochvejný dôkaz) proti propagátorovi atomizmu Izákovi Cabanovi.

- V Kremnici zomrel Ján Stirbitz (*?), hudobný skladateľ a organista.

- V rokoch 1662-1753 vyšiel vo viacerých vydaniach *Calendarium oeconomicum perpetuum* (Večný hospodársky kalendár) Jána Lipaiho, v ktorom zachytával postup poľnohospodárskych prác v jednotlivých mesiacoch. Opísal poľné, záhradnícke, ovocinárske a vinohradnícke práce, uviedol agrotechnické termíny. Zaoberal sa aj vtáčníkarstvom, lovom, rybárstvom a včelárstvom.

- V Levoči vydal Ján Weber Svoje filozofickopolitické dielo *Ianus Bifrons seu Speculum physico-politicum, das ist Natürllicher Regenten Lection* (Janus dvoch tvárí alebo rozprava prírodovedno-politická o prirodzenej povahe vládcu)

1663

19. marec. Z Istanbulu odišla turecká armáda do Edirne, kde sa k nej pripojili oddiely z európskeho kontinentu.

12. apríl. Turecký veľkovezír Köprülü Mehmed paša vytiahol z Edirne po slávnostnej prehliadke so 120-tisícovým vojskom do Uhorska. Napätie medzi Viedňou a Istanbulom sa stupňovalo už dlhší čas. Prispeli k tomu najmä udalosti v Sedmohradsku, kde Turci v auguste obsadili Veľký Varadín a nasledujúci rok dosadili na kniežací stolec im oddaného Michala Apafiho. Cisár nemohol strpieť takýto zásah do uhorských pomerov, najmä keď ho podporovali predstavitelia uhorskej šľachty. Viedeň trvala na obnovení pôvodného stavu v Sedmohradsku. Ďalším ohniskom vojnového konfliktu sa stalo roku 1661 vybudovanie pevnosti Nový hrad (Zrínyiújvár), ktorá mala chrániť majetky chorvátskeho bána Mikuláša Zrínskeho pred nájazdmi Turkov. V neposlednom rade cisárske posádky pohraničných hradov uskutočňovali prepady tureckého územia, čo tiež dráždilo Portu. Rokovalo sa síce o mier, ale Osmani rokovania preťahovali, pretože sa pripravovali na vojenský útok.

15. jún. Do Budína prišiel hlavný voj osmanského vojska, ktorý po porade určil cieľ výpravy – Nové Zámky.

Júl. Osmanská armáda sa postupne od marca do júla presunula z Istanbulu cez Edirne a Budín až k Ostrihomu. Pontónový most cez Dunaj nebol ešte dokončený, keď prvé turecké jednotky prešli po ňom na ľavý breh ricky.

6. august. Turci pri Parkáni (Štúrovo) na hlavu porazili päťtisícové vojsko kapitána novozámockej pevnosti Adama Forgáča, ktorý sa pokúsil nepriateľa poraziť v jeho vlastnom tábore. Turci však medzitým dostali posily a Forgáčovo vojsko rozprášili. Potom dokončili mosty cez Žitavu a Nitru.

16. august. Turecký veľkovezír Köprülü Mehmed paša s 50-tisícovou tureckou armádou obklúčil Nové Zámky, ktoré bránilo 3500 obrancov. Oproti Viedenskej bráne zriadili tábor a začalo obliehanie pevnosti.

21. august. Pri Viedenskej bráne novozámockej pevnosti sa rozpútala bitka o ravelín (pevnostnú stavbu s trojuholníkovým pôdorysom) a útočníkom sa podarilo dostať ho pod svoju kontrolu.

26. august. Do osmanského tábora prišli tatárske oddiely vedené synom krymského chána Ahmedom Gereyom spolu s ukrajinskými kozákmi a zbormi valašského a moldavského vojvodu. Ich úlohou bolo zabezpečiť obliehateľom prísun potravín, ktoré získavali rabovaním a plienením oblasti západného Slovenska a južnej Moravy.

2. september. Krymskí Tatári, Valasi, Moldavci a časť Turkov prebrodili Váh pri Hlohovci a dvomi prúdmi postupovali na Trnavu a Čachtice. Cez Záhorie prenikli až na Moravu. Nielenže za nimi ostával spustošený vidiek, ale na mnohých miestach, napríklad pri Trnave, sa v obave pred Tatármi nesialo, čo znamenalo nedostatok obilia na budúci rok. Vyplienili značnú časť západného Slovenska, stredného Považia a Moravy. Do zajatia padol aj kazateľ Štefan Pilárik, ktorý o tom zanechal svedectvo.

24. septembra 1663. Po dvojdňovom delostreleckom ostreľovaní Nových Zámkov sa veľkovezír Mehmed Köprülü rozhodol pre generálny útok. Obranné stavby pevnosti boli už narušené - časť múra Turci podkopali a poškodili delostreleckou paľbou. Na Fridrichovej bašte vybuchla nedbanlivosťou vojakov pracháreň a vznikol prielom. Veliteľ pevnosti Adam Forgáč zhodnotil situáciu a prikázal vyvesiť biele zástavy. Veľkovezír bez väčších námietok prijal podmienky kapitulácie - posádka a jej rodinní príslušníci mohli slobodne opustiť pevnosť.

1664

25. september. Turci obsadili hradby a deň neskôr začala evakuácia posádky, ktorá odišla do Komárna. Turci podľa dohody nesmeli siahnúť na ich životy a mohli odísť so zbraňami a vľajúcimi zástavami, na odvoz ranených im boli poskytnuté vozy.

27. september. Mladý veľkovezír Köprülü Mehmed paša s veľkou slávou vťahol do novozámockej pevnosti. V nasledujúcich mesiacoch nechal opraviť opevnenie, kostoly premenil na mešity a Nové Zámky dostali štvrtisícovú tureckú posádku pod velením pašu Kurda Mehmeda. Pád najsevernejšej protitureckej pevnosti Nových Zámkov, úspechy tureckej armády a hrôza tatárskeho pustošenia vyvolali zdesenie v celej Európe. Vo februári 1664 ríšske stavy súhlasili s trojnásobným zvýšením protitureckej pomoci. Pápež povolil vyberať vojenskú daň z cirkevných majetkov a finančnú pomoc poslalo Španielsko a talianske kniežatstvá. V Nemecku postavil Rýnsky spolok osobitný zbor 7000 vojakov pod vedením Wolfganga Júliusa von Hohenlohe.

13. október. Po príchode tureckých vojsk k Nitre sa posádka vzdala a vydala mesto nepriateľovi.

2. november. Na výzvu tureckého veľkovezíra Köprülü Mehmeda pašu sa vzdali obklúčené Levice, ktoré sa stali sídlom sandžaku novozámockého ejaletu.

5. november. Po obsadení Novohradu pašom Kaplanom Mustafom odišla turecká armáda na svoje zimovisko pri Belehrade.

1663. Podľa elaborátu kráľovského komisaára Štefana Kertésa sa Trnave vytýkalo, že po odchode arcibiskupa a ostrihomskej kapituly je skôr veľkou dedinou než opevněným a usporiadaným mestom, jej vzduch je nezdravý, mesto špinavé, čo je dôsledok spolužitia s dobytkom.

25. január. Uhorský palatín František Vešeľeni zvolal do Trenčína zástupcov stolíc a miest, aby prerokovali otázky obrany.

8. február. V Trnave zomrel Peter Benický (* asi 1606), básnik.

17. apríl. Cisárske vojsko o sile 8500 mužov na čele s generálom Louisom de Souchésom začalo obliehať Nitru.

2. máj. Turecká posádka v Nitre kapitulovala pod podmienkou slobodného odchodu.

16. máj. Generál Souchés porazil pri Žarnovici turecké vojsko Küčüka Mehmeda pašu. Turci stratili 1000 mužov.

19. júl. Po úteku Moldavcov a Valachov z bojiska utrpelo turecké vojsko veľkú porážku v blízkosti Levíc. Bitka skončila masakrovaním Turkov.

1. august. Cisárska armáda na čele s generálom Raimondom Montecuccolim porazila pri Sv. Gottharde 50-tisícovú tureckú armádu, čím zastavila turecké ťaženie na Viedeň.

1. august. Generál Louis de Souchés zničil pri Parkáne turecký pontónový most cez Dunaj.

10. august. Vo Vasvári uzavreli mier medzi Turkami a cisárom, ktorý ukončil dvojročnú vojnu s Osmanskou ríšou. Mierová zmluva potvrdzovala turecké zisky z vojenských operácií roku 1663. Turci získali Nové Zámky, Novohrad a Veľký Varadín. Podľa zmluvy mohol cisár postaviť novú pevnosť na pravom brehu Váhu (neskorší Leopoldov). Platnosť mierovej zmluvy bola stanovená na dvadsať rokov.

27. september. Ratifikácia vasvárskeho mieru cisárom Leopoldom I. potvrdila tureckú nadvládu nad Novými Zámkami, ktoré sa stali centrom najzápadnejšej tureckej provincie

(ejáletu) v Európe. Skladal sa z novozámoc-kého, levického a nitrianskeho sandžaku. Patrilo do neho 750 dedín a miest juhozápadného a stredného Slovenska. Turecké úrady si nárokovali aj dane od obcí, ktoré to prisľúbili v predchádzajúcom vojnovom období. Svedectvom sú mnohé výhražné listy, ktorými žiadali zaplatenie daní a vykonávali pre nich roboty. Obyvateľstvo pohraničia trpeli aj pod častými prepadmi a plienením Turkov.

6. október. V Levoči zomrel Vavrinec Brewer (*10.8.1590), knihtlačiar a knihkupec.

1664. V Trnave vyšli prvé dve knihy diela Jána Lipaiho *Posoni kert* (Bratislavská záhrada), ktorej sa zaoberal kvetinnárstvom a zeleninárstvom. Tretia kniha o ovocinárstve vyšla až po jeho smrti roku 1667 vo Viedni. Opísal všetky pestované záhradnícke a ovocinárske plodiny a odrody kvetov, ktoré sa nachádzali v arcibiskupskej záhrade v Bratislave. Boli tu aj vzácne druhy tulipánov i exotické rastliny, ktoré sa dovtedy v Uhorsku nepestovali. Každý opis rastlín robil na základe svojich pozorovaní a pokusov.

1665

2. september. V Kremnici zomrel Matúš Rakšáni (*?), pedagóg a spisovateľ.

24. septembra. Palatín František Vešeléni s arcibiskupom Jurajom Selepčením slávnostne položili základný kameň prvej bašty novej protitureckej pevnosti nazvanej podľa cisára Leopolda I. Leopoldovom. Na základe mierovej zmluvy uzatvorenej vo Vasvári začali so stavbou pevnosti na pravej strane Váhu oproti Hlohovcu ako náhradu za Osmanmi obsadené Nové Zámky. Stavebné práce viedol pevnostný architekt Ján Melichar Arigsperger. V apríli 1665 priviezli z Viedne nástroje a zhromaždili asi tritisíc robotníkov. V auguste dokončili násypy vonkajších valov, z ktorých mohlo päťsto mužov posádky brániť pevnosť. Práce pokračovali vysokým tempom a roku 1669 boli dokon-

čené pod vedením Jána Ungara. Pevnosť mala šesťuholníkový hviezdicový pôdorys s mohutnými bastiónmi (základné jednotky pevnostných hradieb vysunuté z valu opevnenia v tvare päťbokého hranolu) širokými a hlbokými priekopami naplnenými vodou z ramien Váhu. Ťažisko obrany spočívalo na mohutných bastiónoch s priestormi pre ťažké delostrelectvo. Spolu s predobrannými valmi a hradbami sa leopoldovská pevnosť rozprestierala na ploche 56 hektárov. Vnútorňa plocha pevnosti bola len 1,65 hektára. Dôležitá a moderná pevnosť však už v protitureckých bojoch nezohrala nijakú dôležitú úlohu a nedostala možnosť osvedčiť v boji svoje kvality.

10. november. V Stuttgarte zomrel Samuel (Bockhorn) Capricornus (* 1628, Žerčice, Česko), hudobný skladateľ.

18. november. Na zhromaždení hornouhorských stavov v Košiciach vyhlásili založenie kolégia v Prešove. Uskutočnila sa finančná zbierka, ktorá začiatkom roku 1666 priniesla 50000 zlatých.

1665. Český exulant Ján Dadán kúpil trenčiansku tlačiareň a presťahoval ju do Žiliny. Pod vedením príslušníkov tejto rodiny pracovala až do roku 1704. Viac ako polovica slovenských tlačí 17. storočia vyšla v tejto exulantskej tlačiarne. Vydávali sa náboženské spisy, učebnice, školské dišputy a iné svetské diela. Tlačiareň slúžila potrebám evanjelikov na Považí s na strednom Slovensku.

• V Levoči vyšlo dielo Jána Webera *Lectio principum, das ist Regenten Lection* (O úlohách panovníkov).

1666

15. január. Ostrihomským arcibiskupom sa stal kaločský biskup Juraj Selepčení.

1. apríl. Kráľ Leopold I. nariadil mestskej rade Prešova zastaviť práce na výstavbe evanjelického kolégia. Obvinil mesto, že nevzniká

kolégium, ale akadémia (univerzita), na založenie ktorej môže len on dať súhlas.

3. apríl. Na rozkaz palatínovho splnomocnenca Juraja Makaiho popravili v Kláštore pod Znievom richtára Jána Kužela a prísazných Martina Kmeťa a Mateja Pohánku, ktorí odmietli plniť povinnosti voči zemepánovi.

5. apríl. Chorvátsky bán Peter Zrínsky a palatín František Vešeléní začali v Štubnianskyh Tepliciach organizovať magnátske hnutie, pre ktoré sa zaužíval názov *Vešeléního sprisahanie*.

2. jún. Počas kúpeľného pobytu v Trenčianskyh Tepliciach zomrel Ján Lipai (*30. 6. 1606 Bratislava), významný autor poľnohospodárskych spisov.

1. október. Spišská stolica vydala nariadenie voči zbojníkom. Určili sa pokuty za nedodržanie príkazov o hlásení výskytu zbojníkov. Za hlavu zbojníka bola odmena 12 zlatých a lapenie živého bola ešte väčšia. Sedliak, ak odmietol prenasledovať zbojníkov musel zaplatiť sud piva.

19. december 1666. Krajinský sudca František Nádaždi podpísal spojenectvo s palatínom Františkom Vešelénim a chorvátskym bánom Mikulášom Zrínskym a pridal sa na stranu sprisahancov. Vyostrovanie rozporov medzi uhorskou šľachtou nastalo po uzatvorení nevýhodného vašvárskeho mieru vyústilo do Vešeléního sprisahania. Nechýbali medzi nimi príslušníci najvýznamnejších magnátskych rodov: palatín František Vešeléní (zomrel 27. 3. 1667), chorvátsky bán Peter Zrínsky, krajinský sudca František Nadaždi, veľmoži František Frankopán, Štefan Tököli, František I. Rákoci, arcibiskup Juraj Lipai (zomrel 1666) a iní. Sprisahanci sa pokúšali získať podporu vo Francúzsku, Poľsku i Benátkach. Obrátili sa aj na Portu. Ich plány v júni 1667 cisárskemu veľvyslancovi v Istanbule prezradil tľmočník sedmohradského vyslanectva Nikosios Panajotti. Cisár však nepodnikol žiadne opatrenia. Udalosti

nadobudli spád po januári 1670. keď vyslanec Petra Zrínskeho na Porte navrhol Turkom, aby prijali Uhorsko ako vazalský štát za ročný tribút (poplatok) 60000 toliarov.

1666. Pod vedením talianskeho staviteľa Petra Bianca začala prestavba Bratislavského hradu a jeho vonkajších opevnení.

- V Komárne sa podľa projektu vojenského inžiniera škótskeho pôvodu Francis Wimesa vybuďovala tzv. Nová pevnosť.

- V Žiline vyšla báseň Štefana Pilárika *Sors Pilarikiana. Los Pilárika Štěpána*.

- Novozámocký paša poslal výhražný list obyvateľom mestečka Žabokreky nad Nitrou, aby prijali tureckú zvrchovanosť.

- Pre vlastnú pedagogickú potrebu vyhotovil turčiansky zeman a učiteľ František Búlovský z Dulíc slovenský preklad diela Jána Amosa Komenského *Janua linguarum reserata aurea* (Brána jazykov otvorená). Bola to nielen učebnica, ale i dobový súhrn reálií. Vychádzal z latinsko-maďarského vydania v Levoči z roku 1649, ktoré doplnil paralelným slovenským prekladom.

1667

23. marec. V Slovenskej Lupči zomrel František Vešeléní (*1605), palatín, vodca sprisahania.

18. október. V Prešove slávnostne otvorili evanjelické kolégium. Dva roky po otvorení kolégia sa rektorom stal profesor Samuel Pomarius z Wittenbergu a pôsobilo tu 13 učiteľov. V najvyššom ročníku sa prednášala teológia, filozofia a orientálne jazyky. Učil tu aj významný filozof atomista Izák Caban a logik Ján Schwartz. Po sľubnom vývoji však prišla stagnácia, o ktorú sa zaslúžila najmä rozbúrená atmosféra stavovských povstaní a protireformačný tlak. Roku 1673 získali kolégium jezuiti a spravovali ho do vypuknutia Tököliho povstania, keď ho opäť prevzali evanjelici. Za rektorátu Eliáša Ladivera mlad-

šieho, Jána Rezika a Samuela Matthacidesa sa v škole aj v meste rozprúdil intenzívny kultúrny život. Uskutočňovali sa verejné dišputy z teológie, logiky, geografie, homiletiky a iných predmetov.

1667. Na trnavskej univerzite začala činnosť právnická fakulta.

- Vo Wittenbergu vyšiel spis zástancu atomizmu a profesora na kolégiu v Prešove Izáka Cabana *Existentia atomorum* (Existencia atómov).

- V Žiline vyšiel spis proti Cabanovi od Eliáša Ladivera *De atomis contra Zabanium* (O atómoch proti Cabanovi).

1668

Január. V Trenčíne zomrel Samuel Chalupka (* okolo 1600), kazateľ a autor duchovnej poézie.

Júl. V Turčianskych Tepliciach sa protihabsburskí sprisahanci rozhodli, že napriek zlyhaniu zahraničnej podpory začnú ozbrojené povstanie.

1669

15. február. Kráľovský komisár Štefan Boršický nariadil v rámci rekatolizačných opatrení odovzdať farský kostol v Banskej Štiavnici katolíkom. Rekatolizácia bola novou, ostrejšou podobou protireformácie. V jej rámci sa začali používať násilné metódy na zmenu protestantského náboženského vieroveryznania obyvateľstva na katolícku vieru. V 17. storočí sa do boja proti protestantom zapojila kráľovská a zemepánska vrchnosť a chcela v duchu feudálne zásady *cuius regio, eius religio* (Koho vláda, toho náboženstvo) donútiť svojich poddaných, aby prestúpili na vieru svojho zemepána. Protestantom sa násilím zaberali kostoly, vyhánali sa ich učiteľia a kazatelia, zakazoval sa im prístup do škôl, úradov i remeselníckych cechov.

14. apríl. Kráľ Leopold I. zvolal do Prešova zhromaždenie hornouhorských stavov. Po predstretí sťažností protestantov sa skončilo 29. 5. bez úspechu.

4. október. Študenti evanjelického kolégia v Prešove predviedli hru Eliáša Ladivera *Papinianus Tetragnos* (Udatný Papinianos), v ktorej hlavnú rolu uhorského kráľa Imricha hral mladý Imrich Tököli.

28. november. Nitrianska stolica vyzvala preddunajské stolice, aby sa poradili v Kremnici. Kráľovi Leopoldovi I. zaslali zoznam sťažností.

12. december. Levočské evanjelické konzistorium rozviedlo obchodníka Jakuba Hertela a jeho manželku Annu Riesovú. Bývali niekoľko rokov oddelene a ženu sa ani vyhrážkami nepodarilo donútiť, aby sa vrátila k manželovi, ktorý bol impotentný a počas ôsmich rokov si ani raz nesplnil manželské povinnosti. Žene umožnili ešte raz sa vydať a mužovi ženbu zakázali.

1669. Keď sa nepodaril prvý pokus sedmohradského kniežata Michala Apafiho otráviť svojho nepriateľa a soka Dávida Zóľomiho, poveril prostredníctvom svojho kancelára Michala Telekiho, poštmajstra Ladislava Sékeliho, aby dal pripraviť nový jed niektorému lekárovi z Prešova. V prípade, že by tam nenašiel vhodného, mal o to požiadať lekára Jána Patersona Haina z Kežmarku. Jed nemal meniť chuť jedla alebo nápoja, do ktorého bol zamiešaný. Pôsobiť mal minimálne jeden až dva dni, aby sa nemohol podať protijed.

1670

12. marec. Chorvátsky bán Peter Zrínsky vyzval svojich poddaných na povstanie. Sprisahanci však nemali širokú podporu a nedokázali vyvolať väčšie vystúpenie obyvateľstva.

16. marec. Kráľ Leopold I. zvolal stavy hornouhorských stolíc na zhromaždenie do Banskej Bystrice. Vyslanci však chceli najprv rokovieť o svojich sťažnostiach a až potom o ďalších otázkach. Zasadanie skončilo bez výsledkov.

19. marec. Dvorská tajná rada vo Viedni sa rozhodla skončiť so sprisaháním.

13. apríl. Vodcovia sprisahancov Peter Zrínsky a František Frankopán však odišli do Viedne, kde sa pred cisárom začali navzájom obviňovať. Cisár ich dal zatknúť. V Potísi sa František I. Rákoci pokúsil zorganizovať vojenské vystúpenie s pomocou východohorskej protestantskej šľachty.

13. apríl. Obyvatelia Prešova nedovolili cisárskym vojenským oddielom vstúpiť do mesta.

Apríl. František I. Rákoci na východnom Slovensku vystúpil so svojimi prívržencami proti habsburským posádkam. Pripojila sa k nemu šľachta Zemplínskej, Užskej, Abovskej a Šarišskej stolice. Cisárske vojsko rýchlo likvidovalo odpor. Pri obsadzovaní hradov padlo plukovníkovi Siegbertovi Heisterovi do rúk veľa kompromitujúceho materiálu a začalo veľké zatýkanie účastníkov sprisahania.

1. máj. Na zhromaždení zástupcov vzbúrených stolíc v Tályi sa rozhodlo, že sa nebude pokračovať vo vojenských akciách proti panovníkovi.

8. jún. Jazdecké a pešie oddiely generála Sporcka obsadili Prešov

17. júl. Vojsko generála Spankaua obsadilo Bardejov. Generál nechal odviezť privilégiá mesta do Košíc. Obyvatelia museli zaplatiť výdaje jeho vojsku vo výške 860 zlatých.

Leto. V Levoči bola utvorená vyšetrovací komisia na čele s grófom Jánom Rotthalom, ktorej činnosti vyvrcholila v Bratislave mimoriadnym súdom v nasledujúcom roku.

10. december. Cisárske vojsko obliehalo Oravský hrad, patriaci účastníkovi magnátskeho (Vešeléniho) sprisahania Štefanovi Tökölimu, ktorý 4. decembra zomrel, a posádka hradu sa vzdala. Jeho synovi Imrichovi sa podarilo ujsť do Sedmohradska.

1670. Vo Svätom Juri zomrel Adam Plintovic (* okolo 1620), básnik a pedagóg.

- Príjmy mesta Bardejova zo siedmich poddanských dedín bol 499 zlatých a 6 a pol denára.

1671

3. január. V Bratislave zasadal mimoriadny súd, ktorému predsedal gróf Ján Rottal a Gottfried Heister. Po potlačení Vešeléniho sprisahania predvolali šľachticov podozrivých z účasti na ňom do Bratislavy. Asi 230 z nich, medzi nimi aj niekoľko protestantských duchovných, bolo obvinených z toho, že sa buď zúčastnili na sprisahaní alebo o ňom aspoň vedeli, ale mlčali. Väčšinu z obžalovaných po vypočutí prepustili na slobodu, bohatším šľachticom súd zhabal majetky. Niekoľko skutočných previnilcov bolo odsúdených na smrť. Z nich skončili na popravisku iba zemplínski šľachtici František Bóniš a Ondrej Naď, ostatným boli tresty dodatočne zmiernené na doživotný žalár. Protestantskí duchovní zapletení do sprisahania boli potrestaní otrockou prácou na výstavbe opevnení. Mnohí z predvolaných sa do Bratislavy nedostavili a súd im skonfiškovoval majetky.

20. apríl. V Bardejove za asistencie vojska uskutočnil varadínsky biskup a spišský prepošť Juraj Báršoň konfiškáciu evanjelického slovenského kostola a navrátenie budovy bývalého augustiniánskeho kláštora.

22. apríl. V Bardejove uskutočnili františkáni slávnostnú vysviacku novozískaného kostola a kláštora za veľkej účasti obyvateľov z okolitých, ktorí sa museli zúčastniť zhromaždenia pod pokutou 40 zlatých.

30. apríl. Vo Viedni popravili vodcov magnátskeho sprisahania chorvátskeho bána Petra Zrínskeho, zengského hlavného kapitána Františka Frankopána a krajinského sudcu Františka Nádaždího. Františka II. Rákociho na príhovor matky Žofie Bátoriovej a jezuitov za kauciu 400-tisíc zlatých prepustili.

23. máj. Po obsadení Prešova vojskom generála Spankau sa uskutočnila konfiškácia majetkov evanjelickej cirkvi. Za účasti jágerského biskupa, spišského prepošta a jezuitov zabrali najprv budovu kolégia, ktorý premenili na vojenský sklad.

16. júl. V Bratislave popravili českobratského kazateľa, proroka a vizionára Mikuláša Drábika (* 5. 12. 1588, Strážnice). Roku 1638 mal prvé *videnie* motivované biblickými proroctvami. Predpovedal skorý pád habsburskej dynastie, ktorá v jeho víziach vystupovala ako šelma a pápež mal prívlastok babylonskej neviestky. Svoje vízie posielal sedmohradskému kniežatovi Jurajovi I. Rákocimu i Jánovi Amosovi Komenskému. Roku 1650 sa Drábik v Skalici stretol s Komenským a získal si jeho dôveru predpovedaním spustošenia českobratského exulantského strediska v poľskom meste Lešno. Komenský Drábikove vízie o rok vydal v Amsterdame pod názvom *Lux in tenebris* (Svetlo v temnotách). Kniha mala veľký ohlas a v priebehu niekoľkých rokov bola ešte dvakrát vydaná. Mimoriadny súd v Bratislave po potlačení Vešelénihho sprisahania obvinil Mikuláša Drábika z velezrady a odsúdil ho na trest smrti. 83-ročný starec v nádeji, že dostane milosť, odvolal všetky svoje proroctvá a prestúpil na katolicizmus. Ale ani to mu nepomohlo. *Pro-rokovi* najprv kat odťal pravú ruku a potom hlavu. Po poprave bolo Drábikovo telo spolu s jeho spismi a knihami spálené na hranici.

1671. V Žiline vyšiel filozofický spis Eliáša Ladivera *Summulae logicae* (Pravidlá logiky).

1672

22. apríl. Jágerský biskup stanovil výšku desiatku pre Bardejov a jeho poddanské dediny v hodnote 70 zlatých ročne.

12. máj. V Krupine zomrel Juraj Zábojník (*1608, Veselé), básnik a autor duchovnej poézie.

25. máj. Kráľ Leopold I. určil 40 zlatých dane od poddanskej porty, ktorej polovicu platil zemepán a polovicu poddaní. Mohla sa splatiť aj v naturáliách. Daň v nasledujúcom roku znížili na 28 zlatých.

26. máj. Jágerský kanonik Štefan Koložvári zabral evanjelikom v Sabinove dva kostoly. Z obavy pred odporom mešťanov nechal dopraviť do mesta ozbrojených katolíckych poddaných z vidieka, ktorí na námestí vzniesli nároky na kostoly.

Jún. Jágerský kanonik Štefan Koložvári skonfiškoval v Prešove všetky tri evanjelické kostoly a ostatný majetok evanjelického zboru.

9. júl. Úradníci Spišskej komory odovzdali budovu evanjelického kolégia v Prešove jezuitom.

14. júl. Počas vizitácie veľkvaradínskeho a jágerského biskupa a spišského prepošta Juraja Báršoňa s cieľom zabrať kostol, sa nespokojní obyvatelia Turej Lúky postavili na odpor. Prepadli sprievod a zabili radcu uhorskej komory Jána Báršoňa. Biskupa a viacerých členov sprievodu zranili. Turoľuckých richtárov J. Juračoka a J. Štefančíka odsúdili na smrť a ostatných na fyzické a peňažné tresty.

August. Koncom mesiaca sa v Potisí zhromaždili oddiely utečencov, ktoré za pomoci Sedmohradska a varadínskeho pašu prenikli na východné Slovensko.

14. september. Kuruci, ako sa nazývali povstalci, pri Haniske porazili vojsko generála Parisa Spankaua a obsadili Prešov, Sabinov a Kežmarok.

30. september. Kurucké oddiely obsadili Bardejov, ktoré po krátkej dobe mesto opustili.

September. Prešovčania vpustili do mesta kurucké oddiely a uväznili katolíkov verných panovníkovi. Kostoly spolu s cirkevným majetkom boli vrátené evanjelikom. Do mesta pozvali vyhnaných učiteľov a kazateľov a obnovilo sa vyučovanie na evanjelickom kolégiu.

20. október. Oravský hrad obsadila ozbrojená skupina pod vedením Gašpara Piku. Povstanie podnietil teror cisárskych vojsk po odhalení Vešeléného sprisahania. Uhorskom prebehla vlna represálií, spojená s konfiškáciami majetku a násilnou rekatolizáciou. Najmä v severných a východných častiach Uhorska, teda na Slovensku sa sformovali ozbrojené skupiny nespokojencov, ktorí dostali meno kuruci. Pikova kurucká skupina prenikla v lete na Liptov a Oravu a pridalo sa k nej mnoho poddaných z týchto stolíc, zlákaných Pikovými sľubmi a podráždených plienením cisárskeho vojska a rekatolizáciou. Práve s ich pomocou sa Pikovi podarilo zmocniť Oravského hradu.

20. október. Oddiel husárov kuruckého generála Štefana Petröciho sa usadil na predmestí Bardejova a mal ho chrániť pred útokmi rusínskych zbojníkov z makovického panstva, ktorí využívali chaos počas kuruckých výprav a rabovali nechránené vidiek.

26. október. Cisárske oddiely porazili povstalcov pri Rožňave a kuruci museli utiecť do Sedmohradska a na turecké územie.

26. október. Cisárske oddiely neúspešne obliehali Prešov.

4. november. Cisárski vojaci v Sabinove uväznili evanjelických kazateľov a na druhý deň ich potupne, ako prostitútky, vykázali ich za brány mesta.

25. november. Cisársky generál Spork dal surovo popraviť vodcu povstania Gašpara Piku a 25 oravských a liptovských richtárov, ktorých za účasť v povstaní napichli na koly pod Oravským hradom. Šoltýsi hornooravských dedín, ktorí zachovali cisárovi vernosť a zúčastnili sa na potlačení Pikovho povstania, boli povýšení do zemianskeho stavu.

13. december. Kurucké vojsko opustilo Prešov. Mešťania začali rokovať o prímerí. Panovník im nariadil prijať vojakov a prezimovať svoje vojsko v Zátisí.

22. december. Spišská komora nariadila mestskej rade Bardejova odškodniť katolíkov a katolíckemu farárovi Jánovi Tachemu vyplatiť dôchodky vo výške 800 zlatých za čas, keď boli v meste kuruci.

1672. Do Bratislavy prišli členovia rehole milosrdných bratov.

- Klarisky v Bratislave začali so systematickým vyučovaním dievčat.

- V Uhorsku sa zaviedla nová spotrebná daň – akciza na potraviny a liehovú nápoje.

1673

3. január. Vojská generála Cobba obsadili bez incidentov a rabovania Prešov. Plukovník Herberstein nariadil mestu zaplatiť 11 tisíc rýnskych zlatých a dva mesiace živiť jeho jednotky. Panovník odobral mestu nájom solivarských studní a právo obchodu so soľou. Na šesť rokov stratil Prešov aj svoje poddanské dediny. Evanjelickému kolégiu odobrala Spišská komora vinohrady v Tokaji.

27. február. Po potlačení magnátskeho sprisahania bola správa Uhorského kráľovstva zverená 8-člennému guberniu na čele s veľ-

majstrom rádu nemeckých rytierov J. G. Ampringenom. Zrušili a všetky najvyššie krajské úrady, snem a uhorská ústava. Uhorské sa stalo provinciou. Najvyšším orgánom hospodárskej správy bola Uhorská komora na čele s biskupom Leopoldom Koloničom. Nový daňový systém počítal aj so zdanením šľachty. Následkom konfiškácií sa veľká časť majetkov ocitla v rukách eráru. Mestá boli zdaňované mimoriadnymi daňami a požiadavkami vojska. Neboli schopné plniť daňové povinnosti a stále viac sa zadlžovali. Využíval to panovnícky dvor na zasahovanie prostredníctvom kráľovských komisárov do mestského hospodárstva a samosprávy.

8. marec. Za asistencie vojska, komisára Ota Volkra, jágerského biskupa Františka Segediho, jágerského kanonika Štefana Jóžu a dvoch jezuitov odobrli v Prešove evanjelikom všetky tri kostoly a kolégium. Nemecký kostol sa stal farským katolíckym, minoriti obsadili slovenský a maďarský kostol dostali jezuiti. V priebehu mesiaca otvorili v budove bývalej mestskej školy jezuitské gymnázium a jezuiti sa usadili v kolégiu. Bývalí profesori museli do dvoch dní opustiť mesto.

7. jún. Ostrihomský arcibiskup Juraj Selepčeni nariadil bratislavskému magistrátu upozorniť všetkých typografov a knihkupcov na ich povinnosť predkladať na cenzúru všetky knihy, i dovezené zo zahraničia.

8. jún. V rámci zosilneného rekatolizačného tlaku bol do Senice vyslaný sprievod chránený vojskom s cieľom zabrániť kostol a odovzdať ho katolíkom. Nespokojné obyvateľstvo sa vzbúrilo a v krvavej zrážke vzbúrenci rozohnali sprievod, zabili a zranili veľa vojakov, dôstojníkov a zemepánskych úradníkov. Vláda poslala proti vzbúrencom vojenskú expedíciu chorvátskeho vojska, ktorá vypálila mesto a spustošila okolité obce.

25. september. Do Bratislavy predvolali 33 popredných evanjelických kňazov na mimoriadny súd. Začal sa najväčší nábožensko-

politický proces namierený proti protestantskej cirkvi. Jeho hlavným organizátorom a predsedom bol ostrihomský arcibiskup Juraj Selepčeni. Pred tribunálom stáli kňazi najmä zo Zvolenskej a Hontianskej stolice. Bol medzi nimi aj trenčiansky superintendent Joachim Kalinka a nitriansky superintendent Martin Tarnóci. Evanjelických kňazov vinili z rozširovania hanopisov proti katolíckej cirkvi a svätým, zo šírenia nepokojov a vzbury, z podvratných stykov s nepriateľmi krajiny a kráľa - Turkami a Francúzmi. Kňazi tieto obvinenia popierali, hoci boli podrobení nátlaku a vydieraniu. Napokon prijali súdom ponúknutú možnosť dobrovoľne sa vysťahovať do cudziny. Spolu s rodinami už koncom októbra 1673 opustili vlasť. Keď sa mimoriadnemu súdu podarilo vyhnúť z krajiny vyše 30 evanjelických farárov a odobrať protestantské kostoly s celým cirkevným majetkom, nasledoval útok aj proti ostatným nekatolíkom.

28. október. Spišská komora nariadila Prešovu, že pri každoročnej voľbe richtára a mestskej rady museli zabezpečiť katolíkom nadpolovičnú väčšinu, mestskí drábi a všetky vojenské objekty podliehali cisárskym veliteľom, mestský mlyn sa mal využívať len na výrobu pušného prachu, príjmy z predaja vína museli na pol roka odovzdávať komore. Mesto muselo povinne zaslať komore všetky výsadné listiny.

1673. V Solivare po uplynutí prenájmu prevzala soľné bane a zariadenie na odparovanie soľanky Spišská komora.

1674

28. február. Evanjelicom v Pezinku odňali kostol, faru a kazateľ musel opustiť mesto.

5. marec. Do Bratislavy boli povolaní evanjelickí a kalvínski kňazi, rektori, učители, ba aj niekoľko študenti (z vyše 300 predvolaných bolo asi 250 evanjelikov a zvyšok boli kalvíni). Súd postupoval podobne ako pri prvom procese. Veľa obvinených podpísalo

tzv. reverzál, čestné vyhlásenie, že odídu do vyhnanstva. Tí, ktorí neboli vo väzbe, odišli na územia ovládané Turkami alebo na majetky evanjelických zemepánov. Obvinení, ktorí odmietli podpísať reverzál či prijať katolícku vieru, boli uväznení na Bratislavskom hrade. Aj tu sa na nich vykonával všemožný nátlak a mnohí z nich sa rozhodli pre odchod do cudziny. Tých, čo sa nepoddali, odsúdili na smrť, ale sudcovia trest smrti zmenili na doživotný žalár. Odsúdených odtransportovali do väzníc v Leopoldove (35 osôb), Komárne (19), Šarvári (15), Kapuvári (7), do zámku v Malinove (6) a na hrad Branč (5). Vo väzení ich nútili prestúpiť na katolicizmus, čo niekoľkí urobili. Väzňov z Leopoldova a Branča v marci 1675 odviekli do talianskeho prístavu Neapol. Cestou viacerí zahynuli a ostatných predali ako galejníkov na španielsku loď. Po 9-mesačnom trápení sa podarilo protestantských kňazov vyslobodiť zásluhou holandského admirála Adriana de Ruytera. Takmer polovica sa však slobody nedožila. Uväznených v ostatných žalároch mal stihnúť podobný osud. V júli 1675 ich odviekli do Terstu, ale nikto ich nechcel kúpiť. V máji 1676 boli na rozkaz kráľa Leopolda I. oslobodení.

Marec. Spišská komora zakázala vykonávať akúkoľvek činnosť v Bardejove všetkým evanjelickým kňazom, učiteľom, kantorom a iným cirkevným zamestnancom. Mešťania vyslali do Viedne Filipa Herrlicha a Jána Sereďiho, aby vyprosili povolenie slobodných náboženských obradov pre evanjelikov.

14. máj. V Spišskom Podhradí zomrel Ján Bayer (* 1630), pedagóg a filozof.

10. jún. V Pezinku s podporou arcibiskupa Juraja Selepčeniho začali vyvíjať činnosť členovia rádu kapucínov.

21. august. Komisia generála Volkra, jagerského biskupa a komorských úradníkov nariadila v Bardejove vykonanie nových volieb magistrátu, do ktorého zvolili katolic-

nych konvertitov. Nový richtár Juraj Winter nechal všetkých troch bardejovských kazateľov: nemeckého kňaza Martina Pfeiffera, seniora Jakuba Zablera a slovenského kazateľa Pavla Kraiho deportovať na súd v Bratislave.

31. október. V Turej Lúke protestanti zabili Jána Simonidesa (*27. 12. 1639, Bijacovce), jezuitu.

1674. V priebehu roka Bardejovčanom skonfiškovoval vojenský komisár celú delostreleckú výzbroj: pušný prach, 26 diel a 142 hradobných pušiek, ktoré boli umiestnené na 13 baštách, štyroch vežiach a troch mestských bránach. Medzi nimi bolo 8 tarasnic, 2 jednapollibrové, 3 dvojlibrové, 2 trojlibrové, 1 štvorlibrové, 9 diel neurčeného kalibru s mestským erbom a 1 päťdesiatštyrilibrový ťažký mažiar, ktoré bolo odvezené do Košíc.

- V Košiciach začala pracovať aj univerzitná tlačiareň, v ktorej vydávali dizertácie, vedecké práce, učebnice, ale i kalendáre.

1675

Marec. V Bratislave odsúdili 42 evanjelických kňazov a predali ich na galeje do Neapola.

August. Kráľ Leopold I. nariadil mestskej rade Sabinova, aby sa v meste svätili sviatky sv. Bartolomeja, Narodenia Panny Márie a spievalo sa *Tē Deum*.

1675. V Prešove zomrel Ján Paterson Hain (* 1615), astronóm, lekár a prírodovedec.

1676

25. marec. Holandský admirál Michael Adrian Ruyter vydal ochranný list pre uhorských protestantských kňazov oslobodených z neapolských galejí.

18. január. Ján A. Kirchmayer a rada kráľovského uhorského gubernia nariadila bratislavskému richtárovi vyhotoviť súpis všetkých domov nielen šľachticov, ale aj pre-

látov, magnátov a šľachticov za účelom ich rozdelenia na ubytovanie.

6. október. V Levoči odsúdili na smrť a stáli Michala Kürra, lebo mal dve manželky a popri nich aj jednu pobehlicu.

13. október. Bardejov sa pripojil k spoločnej žiadosti šiestich slobodných kráľovských miest košickej kráľovskej komisii o navrátenie skonfiškovaných mestských privilégii a majetkov, ako aj o zníženie povinností voči komore a armáde na úroveň dolnouhorských slobodných kráľovských a banských miest, ktoré boli značne nižšie.

5. novembra. Po smrti veľkovezíra Köprülü Mehmeda pašu sa tureckým veľkovezírom stal Kara Mustafa paša.

1676. V Trnave zomrel Pietro Spazzo. (*1607 Lanzo, Taliansko), taliansky staviteľ.

- Do Bratislavy prišli členky rehole uršulínok. Novoveká ženská rehoľa katolíckej cirkvi vznikla v talianskom meste Brescia roku 1535 a zakladateľkou bola Angela Mericiová. Vznikol úplne nový typ ženskej rehole. Namiesto stredovekého kontemplatívneho spôsobu života propagovali aktívny život. Zakladali dievčenské školy podľa vzoru jezuitov. Na Slovensko prišli prvé uršulínky v roku 1676 do Bratislavy. V roku 1698 založili kláštor v Košiciach, neskôr v Trnave, Modre a Cíferi.

- Do Halle prišli z galejí evanjelickí kazatelia Tobiasš Masník a Ján Simonides, ktorých vykúpil z galejí nemecký kupec Juraj Wetzl.

1677

27. máj. Francúzsky kráľ Ľudovít XIV. a sedmohradské knieža Michal Apafi uzavreli vo Varšave spojeneckú zmluvu proti Habsburgom.

29. marec. Vojenský a civilný gubernátor Uhorska J. G. Ampringen vydal mandát pre

mesto Bratislavu o zásobovaní rybami a ich zákaze vývozu v období pôstu.

3. júl. Kráľ Leopold I. potvrdil všetky hospodárske a politické privilégia Bardejovu a prisľúbil chrániť jeho záujmy.

1. október. V Košiciach vydal veliteľ habsburského vojska v Hornom Uhorsku generál Wolfgang Frededrik Cobb nariadenie, v ktorom zakázal každému v Zemplínskej stolici rokovať s rebelom, kuruckým poručíkom Františkom Majosom.

1677. V Bratislave na vysokom pódiu obtiahnutým čiernym súknom na Hlavnom námestí pred Rolandovou sochou stínali baróna Daniela Révaiho. Kat mu nevedel oddeliť hlavu od trupu na jedno seknutie a podarilo sa mu to až po viacnásobnom sekaní.

1678

6. január. Turci zo Sečian prepadli mestečko Poniky. Stáli 18 obyvateľov a 311 odvliekli do zajatia.

Začiatok roku. Uhorský magnát Imrich Tököli priviedol zo sedmohradského exilu svoje vojská na východné Slovensko.

17. jún. V Žitave zomrel Joachim Kalinka (*1601), superintendent a spisovateľ.

28. júl. Kurucké oddiely Michala Telekiho neúspešne obliehal Prešov. Spustošili predmestia a neustále ostreľovali mesto. 15. augusta ustúpili pred prichádzajúcim cisárskym vojskom.

6. august. Bardejov obsadili kuruckí povstalci. Richtár odovzdal kľúče od brán ich veliteľovi Jánovi Kaposimu. Evanjelici pomocou vojakov uväznili najvýznamnejších cisárskych stúpcov, katolíckeho farára a senátorov. Nasledujúci deň boli evanjelikom vrátený farský a kláštorový kostol. Reštituoval sa aj ostatný cirkevný majetok.

August. Vojenské oddiely povstalcov, ktorí po potlačení Vešelénihho sprisahania boli donútení ujsť do zahraničia, s finančnou podporou Francúzska a Poľska vtrhli na kráľovské územie Uhorska, ktorého obyvateľstvo bolo nespokojné s daňovým zatažením a náboženským útlakom. Kuruci (povstanci) v počte 15 tisíc mužov na čele s kancelárom Michalom Telekim sa zmocnili nielen východného Slovenska, ale i horného Považia, Turca, horného Ponitria a stredoslovenských banských miest.

10. október. Kurucké oddiely Imricha Tököliho obsadili Banskú Bystricu.

1678. V poľskom Lešne vyšla zbierka slovensko-latinských prísloví Daniela Sinapiu Horčíčku *Neo forum latino-slavonicum* (Nový trh latinsko-slovenský).

- Vo Wittenbergu vyšlo autobiografické dielo Štefana Pilárika *Currus Jehovae mirabilis* (Podivuhodný voz boží).

1679

5. február. V *Nijmegen* kráľ Leopold I. uzavrel mier s francúzskym kráľom Ludovítom XIV. Francúzsko a Poľsko prestalo podporovať kurucov. Imrich Tököli zostal bez podpory.

6. február. Ján A. Kirchmayer nariadil bratislavskému richtárovi, mešťanostovi a radcom, aby veci po mŕtvych, ktorí zomreli na mor, bezodkladne spálili.

15. jún. Kurucké oddiely neúspešne obliehali Bardejov. Vojaci odviedli mestský dobytok a zobrali plátno vyložené na bielidlách na predmestí. Počas obliehania v jednej zo šarvátok prišiel o život aj richtár Juraj Winter.

18. júl. V Kószegu zomrela Mária Séciová. (*1610) *Muránska Venuša*, druhá manželka palatína Františka Vešelénihho.

26. september. Vojenský a civilný gubernátor Uhorska J. G. Ampringen oznámil, že sa pre ohrozenie mesta Bratislavy morom sa stahuje do Eisenstadtu. Neskôr sa pred šíriacou epidémiu presťahoval do Šamorína.

- Vo Wittenbergu vyšlo dielo exulanta Jána Simonidesa *Exul praedicamentalis* (Prenasledovaný vyhnanec).

- Morová epidémia v Prešove si vyžiadala asi 3 tisíc obetí z radov obyvateľstva. Epidémiu do mesta zavliekli nakazení vojaci. Z Prešova sa mor dostal aj do Levoče.

1680

8. január. Na zhromaždení kurucov v Hajdúszoboszló zvolili za svojho veliteľa mladého príslušníka magnátskeho rodu Imricha Tököliho. Postupne v ich radoch nastala orientácia na Osmanskú ríšu. Vojenské úspechy povstalcov roku 1680, keď obsadili celé územie Slovenska a prenikli až na územie Moravy donútili cisára Leopolda I. zavolať do Šoprone snem roku 1681. Jeho uznesenia však nemali vplyv na Tököliho rozhodnutie pokračovať v boji.

15. august. Oddiely povstalcov Imricha Tököliho obsadili Kežmarok.

Leto. Tököliho kuruci prenikli na Moravu.

3. september. Kurucké jazdecké oddiely Dávida Petneháziho obliehali Bardejov. Odohrnali všetky stáda dobytky a sviň. Keď mu mešťania odmietli dať výkupné vo výške 6000 zlatých, na štyroch stranách nechal podpáliť mesto. Zhorelo takmer celé vnútorné mesto. Požiar zničil aj kláštor, tehelnú a obidva kostoly.

15. november. V Jelšave uzavrel vodca kurucov Imrich Tököli s kráľom Leopoldom I. prímerie.

1681

28. apríl. V Šoproni sa začalo zasadanie snemu, ktoré trvalo do 30. 12. Kráľ Leopold I. zvolal snem pod dojemom vojenských úspechov povstania Imricha Tököliho v predchádzajúcom roku. Keďže hrozila možnosť Tököliho spojenectva s Portou panovník pozval na snem aj vodcu povstalcov. Už pred otvorením snemu sa usiloval vyhovieť požiadavkám povstalcov, aby sa obnovili krajiniské zákony a náboženská sloboda. Zrušilo sa gubernium, obnovil sa palatínsky úrad na čele s Tököliho švagrom Pavlom Esterházim, vyhlásila sa amnestia pre povstalcov, potvrdili sa staré výsady šľachty, deklarovala náboženská sloboda a slobodná voľba mestských magistrátov. Časť vysokého kléru a magnátov však odmietala rokovať o požiadavkách protestantov, a preto Tököliho vojská pokračovali na východnom Slovensku v boji. Napokon snem priznal protestantom právo slobodne vyznávať svoje náboženstvo (nevzťahovalo sa to teda na poddaných). Protestantov už nebolo možné nútiť, aby sa zúčastňovali na katolíckych obradoch, odstraňovať ich kazateľov. Vyhnání kňazi sa mohli vrátiť, takisto sa mali protestantom vrátiť kostoly, ktoré si postavili. V tých stolicích, kde neboli protestantské kostoly, mali byť určené dve obce, kde si ich mohli postaviť (tzv. artikularne kostoly). Pre evanjelikov augsburského vyznania a reformovaných však určil v 11 stolicích (z toho 8 na Slovensku: Leštiny, Istebné, Paludza, Hybe, Hronsek, Ostrá Lúka a iné) miesta, kde si mohli postaviť drevený kostol, vydržiavať faru a školu. V kráľovských mestách si mohli postaviť kostoly mimo mestských hradiieb, ale len drevené a na predmestí. Šľachticom sa povolilo zriadiť si modlitebne len na svojich majetkoch a len pre svoju potrebu. V roku 1691 cisár Leopold I. obmedzil vykonávanie bohoslužieb protestantom iba na artikularne miesta. Protestanti bývajúci mimo týchto miest museli sem na bohoslužby dochádzať a cirkevné poplatky a štólu museli platiť katolíckym kňazom v mieste bydliska. Šoproňský snem sa minul účinkom, Tököli

sa s jeho uzneseniami neuspokojil a boje pokračovali.

9. júl. V Hamburgu zomrel Ján Hadik (*1631), kazateľ a autor duchovnej poézie.

1681. V Banskej Štiavnici postavili klopačka, ktorá slúžila na zvolávanie baníkov do práce, pri slávnostiach, pohreboch, ale i ako väznica pre baníkov.

1682

9. január. V Istanbule sa kuruckí vyslanci informovali u tureckého veľkovezíra Mustafa pašu, či vymenuje Imricha Tököliho za vládcu Uhorska.

23. január. Po návrate vyslancov Andreja Ocherlana a Jána Heinriciho zo šoproňského snemu nechal bardejovský richtár na radnici verejne prečítať snemové artikuly.

14. apríl. Opát konventu sv. Martina a bratislavských kanonikov vyjadril protest proti zákonným článkom šoproňského snemu z roku 1681, ktoré odvolali rekatolizačné opatrenia.

9. júl. Pezinský richtár požiadal bratislavského richtára, aby dovolil obyvateľom Pezinka vstup do mesta a zaručil sa, že od nich nikoho nakazeného morom nepustia z mesta von.

15. august. Po dobytí Košíc povstalci bez odporu obsadili Sabinov.

23. august. Kurucké oddiely obsadili Bardejov. Obnovila sa činnosť evanjelickej cirkvi a evanjelici získali späť obidva kostoly a cirkevný majetok.

1. september. Bratislavský notár Štefan Tomáš Falvay informoval bratislavského mešťanostu Adama Krištofa Pongráca, že po odvezení zbraní a munície pre vojsko im nevrátili dobytok a zadržali ho v pevnosti Leopoldov, čím je mesto strategicky

ohrozené a v prípade potreby nebude mať prostriedky na prepravu munície a zbraní.

16. september. Budínsky miestodržiteľ paša Uzun Ibrahim korunoval vo Filakove kuruckého vodcu Imricha Tököliho za „kráľa Stredného Uhorska“ alebo ako sa uvádzalo „Horného Uhorska“. Odovzdal mu vládarske insignie a ahdname (zmluvu) udelenú sultánom. Mocenským centrom kurucov sa stalo sedem východouhorských stolíc, ktoré Turci nazvali „Orta Madžar“. Tököli k nim pripojil aj stolice patriace k Spišskej komore (Šariš, Spiš, Turňa, Užhorod, Gemer). Ročný tribút (poplatok) 40000 toliarov mal zabezpečiť sultánovu ochranu krajine a jeho ľudu. Tököli sa musel zúčastňovať s vojskom na výpravách tureckej armády. V zmluve sa hovorilo aj o slobodnej voľbe kráľa, ktorého však musela schváliť Porta. Voľba katolíka sa vylučovala. Jezuiti a vysokí katolícki hodnostári mali byť z krajiny vyhnaní. Tököliho kniežatstvo bolo vazalským štátom Osmanskej ríše podobne ako Sedmohradsko.

1. október. Šoproňský richtár informoval bratislavského mešťanostu Adama Krištofa Pongráca, že aj ich ľudia vozia proviant do Leopoldova, hoci to nie sú povinní robiť. Preto podali grófovi Leopoldovi Koloničovi protest.

19. november. *Kurucký kráľ* Imrich Tököli a kráľ Leopold I. uzavreli vo Viedni prímerie, podľa ktorého územie na východ od Hrona patrilo kurucom.

1682. Zomrel Evliya (vlastným menom Mehmed Zilli ben Derviš Mehmed) Čelebi (*1611), turecký cestovateľ.

1683

11. január. Vodca kuruckého povstania Imrich Tököli zvolal do snem Košic, ktorého sa zúčastnili zástupcovia 20 stolíc a 9 slobodných kráľovských miest. Delegáti odhlasovali navrátenie všetkých skonfiškovaných protestantských kostolov a obnovenie náboženskej

slobody. Schválili 50000 zlatých na vojsko, rozšírenie armády a oficiálny titul vodcu povstania „Pán a knieža častí Uhorska“. Z diplomatických dôvodov odmietol zverejniť obsah zmluvy s tureckým sultánom. Kvôli spojenectvu s Turkami, novým daniam a vojne s panovníkom sa dostal do sporu so stoličnou šľachtou.

Január. Vodca povstania Imrich Tököli požiadal mestskú radu Sabinova o zaslanie, rýb, hydiny a zveriny pre jeho vojsko. V júli žiadal o zaslanie odborníkov, ktorí sa rozumejú stavbe a oprave pevností.

2. marec. V Lübecku zomrel Samuel Pomarius (*26. 4. 1624), pedagóg a spisovateľ.

9. marec. Zástupca krajinského sudcu Ján Krištof Hinderhofer požiadal bratislavského richtára Michala Žambokrétého o zabezpečenie kata so sprievodom, nakoľko u nich v Mosonmagyaróváre bude istá zločinná osoba popravená obesením a spálením.

18. marec. Z Edirne odišla armáda (120- až 180-tisíc mužov) na čele s tureckým sultánom Mehmedom IV. a smerovala do Uhorska.

3. máj. Do Belehradu dorazila osmanská armáda na čele so sultánom Mehmedom IV. Velením poveril veľkovezíra Kara Mustafu pašu a sám ostal v Belehrade, aby sa venoval poľovačkám. Posledná vojenská výprava proti Viedni bola podľa Turkov zapríčinená aktivitou francúzskej diplomacie, aby Porta zabezpečila pomoc povstaniu Imricha Tököliho. Formálnou príčinou boli spory v novozámockej provincii (ejálete). Turci požadovali zbúranie Leopoldova ako aj ďalších novopostavených pevností (Guta, Šafa), ďalej 70 dedinám na okolí Nových Zámkov mala cisárska strana prestať brániť v platení daní Turkom a napokon sa mali Turkom nahradiť všetky straty spôsobené prepúšťaním zajatcov.

12. máj. Lotrinský vojvoda Karol požiadal bratislavského richtára o ubytovanie a opateru 250 chorých a zranených vojakov.

Máj. V Prešove zomrel Ján Weber. (*1612, Vinosady), lekár, lekárnik a spisovateľ.

Jún. Začiatkom mesiaca sa v Osijeku stretol turecký veľkovezír paša Kara Mustafa s vodcom povstania Imrichom Tökölim a rokovali o vojenskej spolupráci v priebehu nastávajúceho tureckého ťaženia.

25. jún. Zo Stoličného Belehradu zamierila turecká armáda do Viedne.

14. júl. Turci začali obliehať Viedeň, ktorá sa hrdinsky bránila. Obrancovia odrazili osemnásť tureckých útokov. Počas obliehania padla tretina obrancov.

21. júl. Vodca povstania Imrich Tököli s tureckými oddielmi obsadil Levice.

25. júl. Bratislava sa bez boja vzdala kurucským oddielom Imricha Tököliho. Ešte predtým odniesli z Bratislavského hradu korunu a kráľovské insígnie do Rakúska. Turci a kuruci spustošili niekoľko ulíc na predmestí. O štyri dni neskôr po bitke s posilou Bratislavského hradu musel mesto opustiť.

8. august. Po odchode vodcu kurucov Imricha Tököliho z Trnavy začali horieť stodoly pred Hornou bránou. Oheň sa preniesol do mesta a začal sa rýchlo šíriť. Rýchlo zachvátil celé mesto. Hornú bránu mestská rada z obavy pred vpádom Turkov nechala zatvoriť a zabarikádovať. K Dolnej bráne, ktorá bola taktiež zatvorená sa zbehlo veľa zdiveného dobytku. Vypukla panika, mnoho ľudí sa vydriapalo na hradby a zoskakovalo z nich do priekopy. Za trnavské hrady sa zhromaždili tisíce vidiečanov so svojimi vozmí a dobytkom a zapratali všetky voľné priestory. Vnútri mesta a pod hradbami zahynulo okolo 4000 ľudí aj s cezpoľnými.

Požiar ušetril len 58 domov a farský a univerzitný kostol.

22. august. Vo Viedni zomrel Mikuláš Hrabovský (*1638), ľudový lekár a spisovateľ.

23. august. Pri Bisambergu (Rakúsko) boli porazené turecko-tatárske vojsko, ktoré malo zabrániť zhromažďovaniu oddielov pričádzajúcich na pomoc Viedni.

31. august. Pri Tullne sa stretli vojská poľského kráľa Jána Sobieskeho a cisárskeho veliteľa Karola Lotrinského.

August. Litovské oddiely, ktoré šli na pomoc obrancom Viedne, vypálili na Orave 27 dedín; vo Veličnej zhorel stoličný archív Oravskej stolice.

12. september. *Spojenecké vojská poľského kráľa Jána III. Sobieskeho a kniežata Karola Lotrinského porazili pri Viedni obliehajúcu 200000 tureckú armádu tureckého veľkovezíra Kara Mustafu. Obrancovia mesta sa hrdinsky bránili dva mesiace. Vojsko spojencov prerazilo obranu opevnení pred tureckým táborom pri Viedni a poľská jazda završila tureckú porážku. Zvyšky osmanskej armády vo veľkom zmätku ustúpili do Uhorska. Víťazstvo spojenci využili na ofenzívu na likvidáciu osmanskej nadvlády v Uhorsku a na Slovensku.*

5. október. Gróf Ernest von Starhemberg z Komárna požiadal bratislavského richtára, aby na ochranu pevnosti poskytol lode.

7. október. Po neočakávanom útoku tureckej jazdy pri Parkani utrpeli poľské oddiely porážku a poľský kráľ Ján Sobieski sa ocitol v smrteľnom nebezpečenstve. V boji padlo 500 mužov.

11. október. Generál a veliteľ pešiakov na Bratislavskom hrade von Leshe nariadil bratislavskému mešťanostovi Adamovi Pongrácovi zabezpečiť dve lode pre zriadenie lietajúceho pontónového mosta.

12. október. Pri Parkáne (Štúrovo) spojenecké vojsko pod vedením poľského kráľa Jána Sobieskeho uštedrilo Turkom pod vedením budínskeho pašu Kara Mehmeda zdruvujúcu porážku.

14. október. Turecký sultán Mehmed IV. opustil Belehrad a vrátil sa do Edirne.

27. október. Turecká posádka Ostrihomu sa vzdala cisárskemu vojsku s podmienkou slobodného odchodu.

25. november. Tureckí zajatci vypovedali o informáciách, ktoré museli podať tureckému pašovi o mestách Bratislave, Viedni, Trnave a ďalších mestečkách, o ich opevneniach a zložení obyvateľstva

4. december. Prešov začalo obliehať niekoľkotisícové vojsko poľského kráľa Jána Sobieskeho, ktoré sa vracalo od Viedne cez Šarišskú stolicu a spustošilo predmestia. Povstalecká posádka a mešťania niekoľko dní odolali útokom Poliakov a uskutočňovali proti nim výpady. Poľské vojsko, ktoré trpelo hladom a zimou sa vzdalo obliehania. Po neúspešnom obliehaní Prešova, obsadila Sabinov. V meste nechal väčší počet vojakov na prezimovanie. Zvyšok vojska cez Sabinov odtiahol do Starej Ľubovne.

1683. Pri Červenej studni nad Banskou Štiavicou zabili protestanti jezuitu Jána Katunského.

- Povstaleckí kuruci umučili a stáli v Dolnom Kubíne farára Jána Tranovského (konvertovaného brata Juraja Tranovského).

1684

12. január. Kráľ Leopold I. vyhlásil v Bratislave amnestiu pre kuruckých povstalcov, ktorí zložia zbrane a sľúbia mu vernosť. Do Bratislavy sa dostavili zástupcovia 17 stolíc, 12 miest a viacerí magnáti.

5. marec. Pod vedením kráľa Leopolda I. vznikla nová protiturecká koalícia pod názvom Svätá Liga.

10. júl. Kráľovské vojsko začalo obliehať Budín, ktorý bránila turecká posádka na čele s pašom Šeytanom Ibrahimom. Po štvormesačnom neúspešnom obliehaní sa muselo stiahnuť.

17. september. Pri Prešove došlo k vojenskému stretnutiu medzi oddielmi generála Schultza a kurucmi Imricha Tököliho. Cisárske vojsko prekvapilo nepripravených kurucov, ktorí utrpeli zdruvujúcu porážku. Dragúni a husári obsadili bez vážneho odporu poľné opevnenie a kurucké delá. V tábore vypukla panika a samotného Tököliho zastihol útok v posteli a zachránil sa útekem do Prešova. Úplnej katastrofe jeho armády zabránili mešťania, ktorí palbou z pušiek a diel z hradieb zastavili prenasledovanie povstalcov a spôsobili im značné straty. V bitke stratil Tököli 400 vojakov, 1600 vozov s proviantom a strelivom, 8 diel, 6000 volov, 13 bojových zástav a celý štábný stan. Generál Schultz nemal dostatok síl na obliehanie Prešova a odtiahol smerom na Sabinov.

28. september. Po štvordňovom obliehaní a ostreľovaní obrancovia Bardejova veliteľ kuruckej posádky kapitán Pěči a richtár Ján Heidenreich podpísali s cisárskym generálom Valentínom Schultzom a generálom Barkócim kapituláciu. Mestu ostali všetky práva a privilégia. Uhorskí vojaci mohli slobodne odísť, nemeckí vojaci mali byť zaradení do cisárskeho vojska. Šľachtici v meste si mohli ponechať majetky po zložení prísahy vernosti cisárovi.

7. november. Cisárske oddiely generála Schultza znovu neúspešne obliehali Prešov. Imrich Tököli získal vojenskú podporu od jágerského pašu v počte 500 jazdcov a obliehatelia museli po 29 dňoch odtiahnúť s veľkými stratami.

1684. V Budyšíne vydal Štefan Pilárik dielo *Turcico - Tartarica crudelitas* (Turecko - tatárska ukrutnosť).

- V Istanbule zomrel Ibrahim Pečevi (* asi 1616), turecký cestovateľ a kronikár.

1685

14. január. V Letoviciach zomrel Juraj Selepčeni (* okolo 1595, Trnava), ostrihomský arcibiskup a organizátor rekatolizácie.

7. júl. Hlavný veliteľ cisárskej armády Karol Lotrinský s 43000 mužmi obklúčil Nové Zámky a začal ich obliehať.

19. august. Na úsvite začal generálny útok cisárskej armády na pevnosť Nové Zámky. Po útoku a nápore na bašty pevnosti, ktoré zasy-pávala delostrelecká paľba, kládli obkolesení iba slabý odpor a vyvesili bielu zástavu. Na kapituláciu už bolo neskoro. Útočiaci vojaci to nechceli brať vôbec na vedomie a vrhli sa na Turkov. Na jednej bašte sa chcelo útekom zachrániť štyristo Turkov, preskočili vodnú priekopu, na druhej strane ich však pobila tam stojaca jazda. Z tureckej posádky, počítajúcej pôvodne tritisíc mužov, z ktorých tesne pred útokom bolo v pevnosti 1200, zostalo nažive iba dvesto Turkov, ktorých odvedli ako vojnových zajatcov. Pri útoku bol zranený aj veliteľ tureckej posádky a zraneniu čoskoro podľahol. Vojaci mu odťali hlavu a vystrčili ju na tyč nad Viedenskú bránu pevnosti.

11. september. Po dvojmesačnom obliehaní obsadil cisársky generál Johann Valentinus Schulz Prešov. Mesto bránila posádka 1700 obrancov, ktorým velil plukovník Šimon Feldmeyer, richtár Juraj Fleischhaker a kurucký kapitán Štefan Senci. Podľa kapituláčnych podmienok mohli nemeckí vojaci vstúpiť do cisárskej armády a uhorskí mohli z mesta odísť, Tököliho úradníci mohli aj s majetkom ostať v meste alebo slobodne odísť, šľachtici museli zložiť prísahu panovníkovi, aby získali milosť. Sedem týždňové oblieha-

nie si vyžiadalo 56 obetí z radov meštianstva a spôsobilo značné materiálne škody. Cisárske vojsko vyplienilo viacero meštianskych domov, vykradli mäsiarske krámy a príbytky niekoľkých cechových majstrov.

15. október. Varadínsky paša Ahmed uväznil Imricha Tököliho. Chcel ho vydať cisárovi, aby s ním mohol začať mierové rokovania, lebo Tököliho označili za pôvodcu vojny. Pred potupným vydaním cisárovi ho zachránila len zmena na poste veľkovezíra.

4. december. Jezuiti pokrstili v Leopoldove turecké dievčatko a dali jej meno Mária Anna.

1685. V Levoči vyšiel preklad Komenského diela *Orbis Pictus* (Svet v obrazoch) od Daniela Sinapia Horčičku.

- Profesor na prešovskom kolégiu Ján Schwartz predviedol so študentmi divadelnú hru *Helena Menelao reddita*, v ktorej kráľ Leopold I. pri útoku pred Imrichom Tökölim stratil uhorskú kráľovskú korunu, za čo bol autor neskôr postavený pred Caraffov súd.

1686

3. február. Podľa štatútu bratstva košických obchodníkov bolo členom zakázané viezť tovar na voze cudzieho neoprávneného obchodníka. Aby sa mládež cvičila a zabávala v strelbe, bratstvo každoročne vo dvoch termínoch s cenami, vo vhodných dňoch organizovalo voľnú strelbu do cieľa podľa obvyklého spôsobu a poriadku takýchto cvičení.

2. apríl. V Prešove zomrel Eliáš Ladiver (* okolo 1633, Žilina), spisovateľ a filozof.

2. september. Budín, centrum osmanskej moci v Uhorsku, padol po dvojmesačnom obliehaní do rúk cisárskych oddielov.

19. november. Kráľ Leopold I. ustanovil komisiu na čele s hornouhorským hlavným

kapitánom Štefanom Čákim, ktorá mala na starosti definitívne vyriešiť konfesionálne problémy vo všetkých stoliciach, mestách a obciach Horného Uhorska v zmysle uznesení šoproňského snemu. Svoju činnosť začala začiatkom januára roku 1687 v Košiciach.

1. december. V Šoproni zomrel Ján Serpilius (*20.1.1623), právnik a spisovateľ.

1687

7. január. Do Prešova prišla komisia grófa Štefana Čákiho, ktorá počas svojho pôsobenia v meste skonfiškovala evanjelické kostoly, spolu s farou a kolégiom a odovzdala ich katolíckej cirkvi. Evanjelikom pridělila pozemok na Hornom predmestí na stavbu nového kostola a školy.

5. marec. V Prešove sa začali drastické verejné popravy 24 prívržencov Tököliho povstania, ktoré trvali až do 12. 9. Obviňovali ich zo sprisahaneckej činnosti namierenej proti panovníkovi a udržiavania kontaktov s Tököliho manželkou Helenou Zrínskou. Cieľom sprisahancov bolo obnovenie moci Imricha Tököliho. Tajným heslom a pozdravom osôb zapletených do celej akcie bolo „Vivat Petrus“, pričom meno Petrus znamenalo Princeps Emericus Thoekeli Regni Hungariae Salus (Knieža Imrich Tököli je spása Uhorského kráľovstva). Po odhalení sprisahania bol v Prešove zriadený 12-členný delegovaný súd na čele s generálom Wallisom. Toho však onedlho nahradil taliansky generál Antonio Caraffa. Po krutom mučení podozrivých nasledovala rýchla poprava a konfiškácia majetkov. Všetci popravení boli evanjelického vierovyznania, a preto sa prešovskému súdu neoprávnene pripisuje aj náboženské pozadie. Medzi obeťami bolo aj niekoľko nevinných ľudí, čo podnietilo všeobecne protesty na panovníckom dvore. Cisár Leopold I. snemovým nariadením v októbri 1687 činnosť delegovaného súdu zrušil.

5. marec. V Prešove Žigmundovi Zimmermanovi, Františkovi Baraňajovi, Gašparovi Rauscherovi a Andrejovi Kecerovi z Lipovca najprv odťali pravice, stali hlavy, napokon ich rozštvrtené telá повеšali na šibenice vedľa hradských ciest, na štyroch svetových stranách, popribíjajúc ich hlavy železným klincom o šibenice.

9. marec. V Prešove začali rokovania medzi hlavným veliteľom cisárskych vojsk v Hornom Uhorsku generálom Antoniom Caraffom a vyslancom tureckého veľkovezíra Kapiži Mehmedom Agom (trvali do 2. 5.), ohľadom riešenia územných nárokov. Generál Caraffa požadoval ako osobný dar od veľkovezíra vodcu povstania Imricha Tököliho. Rokovania sa skončili neúspešne.

22. marec. V Prešove boli popravení Gabriel Kecer, sotva 30 ročný, syn statého Andreja Kecera, Martin Šároši, zať Andreja Kecera, podobne ako i švagor jeho Žigmund Zimmermann, Juraj Schonleben, Samuel Medvecký a Juraj Fleischacker.

16. apríl. V Prešove umrel v mukách košický sudca Dávid Feja, keď mu odťali pravicu a stali hlavu mečom a odviezli ho do Košíc. Rozštvrtené telo mu na štyroch miestach okolo Košíc повеšali na šibenice na divadlo a výstrahu okoloidúcich

20. apríl. V Levoči zomrel Gašpar Hain (* 17. 2. 1623, Košice), richtár, kronikár a pedagóg.

22. apríl. V Prešove bol po mučení *na koničku* Juraj Radvanský od 1. hodiny popoludňajšej do 8. hodiny večernej, taký vysilený, že v jedenásty deň umrel. Jeho telo sa nevyhlo poprave, lebo mu hlavu odťali, a spolu s Paláštiho a Bertókovým telom bolo rozštvrtené a повеšané na štyri šibenice. Tu viseli až do konca roku, keď jeho syn Ján Radvanský spolu s ostatnými zvyšky údov sňal a nechal pochovať.

6. máj. V Prešove sa Šimon Feldmajer v žalári vlastným nožom zmárnil. Jeho mŕtvolu priviazali o kónský chvost a dali povláčiť katom, hlavu mu stáli pod šibenicou a telo rozštvrtili a povešali na šibenice.

16. máj. V Prešove popravili zvolenského podžupana a bratov Weberovcov z Prešova.

12. august. Oddieli vojvodcu Karola Lotrinského uštedrili veľkovezírovi Sülejmanovi pri Nagyharsányi (neďaleko Moháča) zdrvujúcu porážku.

12. september. V Prešove sa uskutočnili posledné exekúcie troch odsúdených prešovským tribunálom. V malej veži zomrel kalvínsky kňaz, jeho telo bolo katom verejne vyvezené a pochované pod šibenicou.

18. október. Kráľ Leopold I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 25. 1. 1688), ktorý uzákonil amnestiu pre účastníkov odboja, zrušil prešovský súd a nariadil vrátiť skonfiškované majetky. Vdovám a sirotám pozostalých. Prijal Habsburgovcov po mužskej línii za dedičných vládcov Uhorska a zrušil 31. článok Zlatej buly Ondreja II. o práve odporu šľachty voči panovníkovi.

9. december. Za uhorského kráľa korunovali v Bratislave Jozefa I., deväťročného syna Leopolda I., ktorým bol prvým dedičným kráľom Habsburského rodu. Snem kvôli neplnoleposti Jozefa nesúhlasil s korunováciou, lebo podľa cirkevného práva nebol svojprávnym a nemohol zložiť predpísanú prísahu. 25. novembra apoštolský nuncius Buonvisi uskutočnil akt birmovania a princ sa stal plnoletým. Keďže nebol rytierom nemohol ani pasovať rytierov Zlatej ostrohy. Leopold I. to vyriešil tak, že sám pasoval svojho syna za rytiera a napokon snem súhlasil s korunováciou. Počas korunovačného obradu bol ako prvý uhorský kráľ oblečený v odeve uhorského šľachtica. Preukázal sa ako dobrý jazdec, keď na korunovačný vršok vyšiel v plnom cvale.

1687. V Košiciach začali vyvíjať činnosť členky rádu uršulínok.

- Do exilu z Banskej Štiavnice odišiel rektor Krištof Paršič, autor vlastivedného diela *Descriptio Hungariae* (Opis Uhorska), v ktorom zhrnul dovtedajšie historicko-geografické poznatky.

- Prešovský profesor Ján Rezik napísal prácu o prešovských ukrutnostiach *Theatrum Eperriense, sive laniena Eperriensis*. (Verejná prešovská poprava čiže prešovské jatky roku 1687):

1688

27. január. V Levoči zomrel Daniel Sinapius Horčička (* 3.9.1640, Sučany), spisovateľ a kazateľ.

24. január. Zemplínsky podžupan František Klobušický odovzdal v Bratislave kráľovi Leopoldovi Tököliho kráľovské insígnie.

9. december. Vo Viedni vznikla komisia pre novo získané územia (*Neoacquistica commisso*), ktorá mala riešiť majetkové pomery na území oslobodenom od Turkov.

14. december. Matej Mikuláš Wimesberger informoval bratislavského richtára o príkaze grófa Antona Caraffu, podľa ktorého boli všetky stavy, výnimkou magnátov a prelátov, povinné odvádzať kontribúcie,.

1688. Bardejov postihol požiar, pri ktorom zhoreli viaceré budovy vrátane fary.

1689

15. november. Predseda Uhorskej komory kaločský biskup Leopold Kolonič vypracoval plán finančnej a administratívnej reorganizácie Uhorska *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn* (Dielo na usporiadanie uhorského kráľovstva...).

1689. Profesor a polyhistor Martin Sentiváni začal v Trnave vydávať trojzväzkové dielo *Curiosa et selectione variarum scientiarum Mis-*

cellanea (Vzácnnejšie rozmanitosti vytvorené z rozličných vied).

- Martin Sentiváni vydal v Trnave dielo z oblasti hydrológie dielo *De admirandis virtutibus et proprietatibus lacuum...* (*O podivuhodných silách a vlastnostiach vôd...*, Trnava 1689), kde v balneologickej časti opísal termálne a liečivé pramene zo Slovenska.

1690

24. január. V Augsburgu zvolili za rímskeho cisára uhorského kráľa Jozefa I.

11. august. Kráľ Leopold I. založil komisiu pre úpravu majetkových pomerov - *Neo-aquistica commisio*, ktorá mala na starosti riešenie prinavrátenia majetkov na územiach oslobodených spod tureckej nadvlády. Podliehala priamo dvoru. Jej ustanovenia doplňoval zákon z roku 1723, podľa ktorého mala komisia vrátiť majetky pôvodným majiteľom spreď roku 1541. Kancelárie mala v Bratislave, Košiciach a Záhrebe. Jej riadenie podliehalo rozhodcovskej komisii kráľovskej tabule. Roku 1741 bola zrušená a nedoriešené majetkové záležitosti a spory prešli do kompetencie stolíc a Uhorskej kráľovskej komory.

1691

10. december. Cisárska dvorská komora zakázala verbovať baníkov za vojakov. Zverbovaných baníkov mali prepustiť.

14. decembra. Podpredseda Dvorskej vojenskej rady vo Viedni a jeho radcovia nariadili bratislavskému richtárovi, aby v meste ubytoval chorých vojakov.

1692

1692. Pavol Esterházi nechal v budove mariánskeho seminára v Trnave postaviť prvé stále murované divadlo v Uhorsku.

- Mešťanom Trnavy sa zakázalo požičiavať peniaze študentom univerzity.

- V Lubietovej Carl Philipp Kropf za podpory bansko-bystrickej komory začal prevádzkovať prvú uhorskú vysokú pec.

- V Utrechte zomrel Justus van der Nypoort (*okolo 1625), kresliar, grafik a maliar.

1693

23. január. Kráľ Leopold I. nariadil Turčianskej, Zvolenskej, Hontianskej a Tekovskej stolici, že židia sa môžu usadiť len vo vzdialenosti 7 míľ od banských miest.

8. február. V Neusalzi zomrel Štefan Pilárik (*1615, Očová), spisovateľ a kazateľ.

1693. Nemeckí evanjelici v Sabinove dokončili stavbu drevený kostol na Hornom predmestí, v ktorom pôsobili nemecký a slovenský kazateľ a učiteľ.

- Taliansky inžinier gróf Luigi Ferdinando Marsigli počas pôsobenia v cisárskej armáde urobil komplexný výskum Podunajska (topografia, hydrológia Dunaja, archeológia, baníctvo, zoológia atď.), ktorý publikoval v diele *Danubius Pannonico-mysicus...* (Amsterdam 1726).

- V Trnave vyšla *Knižka modliteb nábožných* od katolíckeho barokového básnika Jána Abrahamfiho.

1694

6. august 1694. Kráľ Leopold I. mandátom vyňal Sabinov spod právomocí taverníka a na základe preskúmania mestských privilégií ho zaradil medzi mestá spravované kráľovským personálom.

August. Prietrz mračien v Bardejove spôsobila povodeň a značne poškodila predmestské mlyny.

1694. Jezuita a profesor Trnavskej univerzity Martin Čeleš z Ružindolu počas štúdia v rímskych archívoch objavil dokumenty k začiat-

kom kresťanstva na Veľkej Morave, ktoré boli podkladom teórie barokového slavizmu.

- Profesori Trnavskej univerzity Ján Dubovský a František Sékeli vydali prvé trigonometrické tabuľky *Canonum sinuum, tangentium et secantium ad partes nadii 100 000*.

- Kráľovský komisár nariadil trnavskému magistrátu vyviezť blato a špinu z ulíc, opraviť cesty a mosty nielen vo vnútri mesta, ale aj v jeho blízkosti.

1695

7. marec. V Nižnom Slavkove komisia úradu prokurátora Šarišskej stolice vyšetrovala Gregora Spodníka, ktorého obvinili zo sodomie. Navrhla, aby sodomista bol spolu so zvieratím zaživa upálený.

1. jún. Súdna stolica Šarišskej stolice v Prešove odsúdila na palicovanie, vypálenie kríža na chrbát a vykázanie mimo hraníc Šarišskej stolice pobežlice Helenu Sikulku a Annu Polku z Chmeľova, ktoré smilnili počas zimného pobytu s vojakmi.

14. júl. V Ostrihome sa kaločský biskup a kardinál, gróf Leopold Kolonič stal ostrihomským arcibiskupom.

1695. Rektor viedenského Pázmanea, jezuita Gabriel Heveneši, vyzval uhorských vzdelancov, aby zhromažďovali dokumenty k cirkevným dejinám.

- Mestská rada Bratislavy poverila talianskeho štukatéra Bastiana Corati-Orsatiho vyzdobiť radnicu štukovými girlandami.

1696

7. marec. V Prešove vypukol požiar a zhořela východná časť mesta: Slovenská ulica, časť námestia, Ružová ulica a františkánsky kostol s kláštrom.

16. máj. V Balašských Ďarmotách vyšetrovalo predstavenstvo mesta vdovu Martina

Gregora Marienu, ktorá bola obvinená z bosoráctva.

27. august. Kráľ Leopold I. podriadiť Uhorskú komoru, podobne aj Českú a Sliezsku, viedenskej Dvorskej komore.

1696. V Levoči vyšla práca Tobiáša Masníka *Zpráva Písma slovenského, jak se má dobře psáti, čísti a tisknouti*.

- V mestskom súpise Trnavy sa uvádza, že vinohrady spustli aj preto, lebo hrozno zväčša pokradli študenti.

- V Bratislave začala činnosť pri kláštore rádu milosrdných bratov nemocnica.

- Podľa cenovej limitácie mohli obuvníci v Lučenci pýtať za vyhotovenie čižiem po kolená 1 zlatý, za čižmy pre 15-ročného učňa 80 denárov, pre 10-ročného učňa 60 denárov, pre 10-ročné dievča 50 denárov a pár podradnejších bačkor 24 denárov

1697

24. február. Modranský richtár, mešťanosta a radcovia informovali bratislavského richtára, že sa na porade všetkých troch miest Modry, Pezinka a Sv. Jura dohodli stolicí neplatiť žiadne nové poplatky, okrem obvyklých poplatkov za víno a poplatkov určených palatínom.

19. marec. Zuzana Marsicsová z Viedne požiadala bratislavský senát o povolenie pobytu v Bratislave. Lebo bola vypovedaná z mesta pre čarovanie, na ktoré ju naviedla manželka jedného bíreša na majeri u Leszlera.

26. marec. Kráľ Leopold I. nariadil Bratislavskej stolici, aby neuvažovala na mesto Bratislavu ďalšie bremená a nepožadovala od mesta mimoriadne poplatky a povinnosti.

30. apríl. Kráľ Leopold I. pozval ostrihomského arcibiskupa na poradu do Bratislavy,

na ktorej sa zúčastnili aj ostatní vysokí hodnostári a rokovalo sa o pláne konečnej porážky Osmanov a výške poplatkov na vojsko.

5. júl. Kráľ Leopold I. vymenoval Eugena Savojského za hlavného veliteľa vojsk v južnom Uhorsku.

28. júl. V Uhrovci zomrel Tobiáš Masník (* 28.10.1640), spisovateľ a kazateľ.

11. september. Hlavný veliteľ vojsk v južnom Uhorsku Eugen Savojský uštedril Turkom pri Zente (Srbsko) zdruvujúcu porážku, v ktorej padlo 30-tisíc tureckých vojakov.

20. september. *Vyslanci francúzskeho kráľa Ludovíta XIV. a kráľa Leopolda I. podpísali v holandskom Ryswicku mierovú zmluvu.*

1697. V Trnave vydal františkán Benignius Smrtník dielo *Kumšt dobre umrieti*, v ktorej použil silne slovakizovanú češtinu.

- Príjmy z troch mestských hostincov v Prešove poklesli z viac ako 11000 zlatých roku 1691 na 3300 zlatých.

- Vo Wittenbergu vyšla obrana a chvála slovenskej reči od Jána Fischera-Piscatora *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae*, ktorú venoval mešťanom Banskej Bystrice.

1698

8. február. Kráľ Leopold I. bratislavskému senátu nariadil publikovať smernice na zavedenie spotrebnej dane - akcízy. Bratislavský richtár, mešťanosta a radcovia žiadali zaviesť platenie akcízy aj pre hradné panstvá.

4. júl. Podľa 3. článku artikul čižmárskeho cechu v Michalovciach musel novoprijatý majster do cechu vystrojiť hostinu pre starých majstrov. Prvý chod tvorili dva kapúny s korením, druhý chod pečienka (10 libier pečeného hovädzieho a 10 libier bravčového mäsa, štvrtka pečeného teľata, tučná

hus, plnené prasiatko, štyri sliepky, z nich dve plnené a dve suché, tretí chod mäso s kapustou posypané korením, dve husi a dve sliepky. Posledný chod tvorila ryžová kaša s mliekom.

10. september. Kráľ Leopold I. zvolal do Viedne predstaviteľov uhorských stavov, aby odobrili novú daň vo výške 4 miliónov zlatých. Návrh bol zamietnutý, lebo dane mohol schváliť len snem.

18. december. Radca Kráľovskej dvorskej komory C. A. Maigin žiadal bratislavského mešťanosta poslať 12 kočiarov do Viedne na odvezenie panovníka a jeho sprievodu z Viedne k benátskym hraniciam.

1699

26. január. Mierom v Srijemských Karloviaciach sa po dlhých rokovaniach skončili pätnásť rokov trvajúce boje medzi Osmanskou ríšou a Habsburgovcami. Zdrvivúce porážky tureckej armády pri Slankameni roku 1691 a Zente roku 1697 definitívne zmarili nádeje sultána na obnovenie niekdajšej moci. Na základe mieru sa Turci vzdali takmer všetkých svojich výbojov v Uhorsku: Sedmohradska, časti Slavónie a Chorvátska. Ostal im len temešvársky ejalet a územie Banátu. Turecká otázka prestala byť vnútropolitickým problémom Uhorska. Cisár Leopold I. sa usiloval vojnu rýchlo ukončiť, aby si uvoľnil ruky v konflikte o španielske dedičstvo a uzavrel na obdobie 25 rokov. Preto nezačal obliehať Belehrad, ktorý ostal naďalej v tureckých rukách. Vytlačení Turkov sa centrum uhorského politického života presunulo zo Slovenska do stredného Maďarska.

16. február. Kráľ Leopold I. potvrdil vytvoril vytvorenie cirkevnej únie a udelil gréckokatolíckym kňazom rovnaké práva, aké užívali katolícki kňazi.

1699. V Bratislave bola založená „*Orientálna spoločnosť*“, ktorej úlohou bolo sprostredkú-

vať obchod s Osmanskou ríšou. Zameriavala sa luxusné orientálne komodity.

- V erárnych hutách v banskoštiavnickom banskom revíri sa spracovalo 1615 centov 57 funtov rúd s obsahom 1433 hrivien a 8 lótov zlatostrieбра.

1700

3. marec. V Londýne anglický kráľ Viliam III. a francúzsky kráľ Ludovít XIV. podpísali dohodu o rozdelení španielskeho dedičstva.

3. októbra 1700. Španielsky kráľ z habsburského rodu Karol II., keďže nemal mužského potomka, ustanovil za dediča svojho synovca a vnuka francúzskeho kráľa Ludovíta XIV. Filipa Bourbonského, vojvodu z Anjou. Nároky na španielsky trón si robila aj rakúska vetva Habsburgovcov na čele s cisárom Leopoldom I., ktorý bol takisto švagrom Karola II. 1. 11. po smrti španielskeho kráľa sa začali vojenské konflikty, pre ktoré sa zaužíval termín vojna o španielske dedičstvo. 18. 2. 1701 bol v Madride za asistencie francúzskeho vojska korunovaný za kráľa Filip V., čo bolo počiatkom vyše desaťročného obdobia vojen. Do aliancie s habsburskou monarchiou vstúpili Anglicko, Prusko, Nizozemsko, Hannovera a od oku. 1703 aj Portugalsko a Savojsko. Na druhej strane stálo Francúzsko s Bavorskom a Kolínskym. Neskôr sa k nim pripojil aj sedmohradské knieža František II. Rákoci. Vojenské operácie na európskom bojisku prebiehali so striedavými úspechmi a ukončili sa uzavretím mierovej zmluvy 11. 4. 1714 v Utrechte. Anglicko napokon uznalo nástupníctvo Filipa V. na španielsky trón. Habsburgovci spočiatku s mierovou zmluvou nesúhlasili. Keď im však ponúkli Milánsko, Neapolsko, Sardíniu, časť Toskánska a španielske Nizozemsko (zhruba dnešné Belgicko) súhlasili a uzavreli 6. 3. 1714 v Rastatte mier s Francúzskom.

1. november. Francúzsky emisár F. J. Longueval oboznámil viedenský dvor s obsahom listu hlavného župana Šarišskej stolice, Františka II. Rákociho, adresovaný v mene

sprisahancov francúzskemu kráľovi Ludovítovi XIV. so žiadosťou o podporu.

1701

18. apríl. Vo Veľkom Šariši zatkli Františka II. Rákociho a eskortovali do väzenia do Prešova, kde ho držali až do 5. 5.

21. júl. V Lipsku zomrel Juraj Láni (*1646, Trenčianska Teplá), pedagóg a náboženský spisovateľ.

7. november. V obci Szöny v Komárňanskej stolici sa narodili dve dievčatá dvojčičky zrasene v zadnej časti tela. Rodičia prenajali svoje dievčatá na určitý čas za peniaze lekárovi Čusimu, ktorý ich odviezol z rodnej krajiny a ich predvádzal na rozličných jarmokoch i iných príležitostiach napr. panovníckych a šľachtických dvoroch. Ostrihomský arcibiskup nedospelé deväťročné dievčatá zveril do výchovy uršulinkam v Bratislave. Naučili sa čítať, písať a vykonávať rozličné práce. Do rádu ich prijali až po jedenástich rokoch pobytu v kláštore.

8. november. Františkovi II. Rákocimu sa z väzenia vo Viedenskom Novom Meste podarilo ujsť do Poľska. Pomohol mu pritom kapitán Gottfried Lehmann, ktorého za útek prominentného väzňa v decembri popravili..

10. november. Cisár Leopold I. vypísal odmenu 10-tisíc zlatých za chytenie živého alebo len 6-tisíc za mŕtveho významného väzňa Františka II. Rákociho, ktorý pripravoval sprisahanie uhorskej šľachty voči viedenskému dvoru a 8. 11. pomocou viacerých osôb blízkych kráľovskému dvoru, utiekol z väzenia vo Viedenskom Novom Meste.

24. december. Vojenský súd vo Viedenskom Novom Meste odsúdil k trestu smrti a ho popravili rozštvrtím kapitána Gottfrieda Lehmana, ktorý velil strážnemu oddielu a pomohol k úteku z väzenia Františkovi II. Rákocimu.

1701. V Trnave vyšiel rukopis barokovej ľúbostnej skladby Štefana Ferdinanda Seleckého *Obraz pani krásnej, perem malovaný...* Toto dielo bolo napísané v češtine veľmi výrazne poznačené slovenskými prvkami, najmä nárečia, ktorým sa hovorilo v okolí Trnavy. Zeman Štefan Selecký (1675-?), ktorý bol hospodárskym úradníkom v Trnave a báseň vytvoril počas svojich právnických štúdií na univerzite (pred septembrom 1701).

- V Bardejove uzavreli evanjelickú modlitebňu a evanjelikom zakázali bohoslužby.

1702

2. apríl. Budínsky a peštiansky senát požiadali bratislavský senát o odpovede na 11 bodov o právach, zvyklostiach a povinnostiach slobodných kráľovských miest.

8. apríl. V poľskom exile v Brezanych František II. Rákoci pomocou vplyvných poľských magnátov získal kontakt s francúzskym kráľom na prípravu protihabsburského odboja.

Máj. Na podnet kráľovského personála Františka Klobušického zbúrali katolícki sedliaci v Bardejove evanjelický drevený chrám na Panskej lúke.

1702. V Trnave vyšla prvá topografická práca Samuela Timona *Celebrorum Hungariae urbium et oppidorum topographia* (Topografia uhorských miest a mestečiek).

1703

18. február. V Nikodémii zomrela Helena Zrínska (* 1643 Ozalj, Chorvátsko), manželka Imricha Tököliho.

6. máj. V poľskom exile v Brezanych František II. Rákoci vydal uhorskému obyvateľstvu výzvu do boja za slobodu, v ktorom sa postavil na čelo boja za oslobodenie krajiny spod habsburského panstva, obnovenie všetkých jej zákonov a účastníkom tohto boja sľúbil slobodu.

16. jún. František II. Rákoci s malou skupinou svojich prívržencov z Poľska vstúpil na územie Uhorska. Postavil sa na čelo ľudového hnutia, ktoré viedli Vojtech Kiš a Tomáš Ese. Jeho pokus preraziť k Tise bol neúspešný a povstalci boli pri Mukačeve porazení. Rákoci sa zo zvyškom svojich verných stiahol do horskej obce Závaдка, ležiacej na poľských hraniciach. V priebehu týždňa posilnili jeho rady zbehnutí husári vedení Ladislavom Očkaim a Blažejom Borbélim.

4. júl. Do Závaďky dorazil Mikuláš Berčeni so štyristo dragúnmi a dvoma stovkami pešiakov najatými v Poľsku za peniaze francúzskeho kráľa. S týmito silami sa vydal na pochod do Zátisia.

7. júl. S príchodom žoldnierov najatých Rákocim do Zátisia došlo k povstaniu ľudu a nižšej šľachty.

Júl-august. Povstalci sa zmocnili väčšiny hradov a miest v severovýchodnej časti krajiny. Šľachta Satmárskej, Sabolčskej, Marmarošskej stolice i obyvateľstvo hajdúskych miest sa pridali na stranu Rákociho. Emisári povstalcov i bývalí kuruckí velitelia z čias povstania Imricha Tököliho vyzývali poddaných, aby sa chopili zbrane. V Zemplíne, na Spiši, Gemeri i Novohrade sa sformovali prvé kurucké oddiely pozostávajúce najmä z ozbrojeného sedliactva. Terčom ich prvého útoku sa stali panské kaštiele a kúrie.

20. august. Kráľ Leopold I. nariadil premiestniť delá z komárňanskej pevnosti na hrady Orava, Lietava a Likava.

28. august. V Satu Mare vodca povstania František II. Rákoci vydal patent, v ktorom oslobodil poddaných bojujúcich pod jeho zástavami od feudálnych povinností.

August. Koncom mesiaca povstalecké sily pod vedením Ladislava Očkaiho začali postupovať na Slovensko. Obsadili Gemer,

Novohrad a vpadli do stredoslovenskej banskej oblasti.

19. september. Povstalcami sa vzdala Banská Štiavnica a o niekoľko dní aj Banská Bystrica a Kremnica. Strata banských miest a rýchly postup kurucov prinútili viedenský dvor zorganizovať rozsiahlu vojenskú výpravu.

19. september. Kráľ Leopold I. sa obrátil osobitnou výzvou na Bratislavskú stolicu, aby postavením čo najväčšieho počtu vojakov dokázala vernosť panovníkovi.

29. september. Anglický veľvyslanec na cisárskom dvore hlásil do Londýna, že Uhorsko je plne ozbrojeného ľudu a jeho počet odhadoval na 30000.

September. Kurucké vojská pod vedením Ladislava Očkaiho obsadili južné a stredné Slovensko.

9. október. Meštania Sabinova zložili príslahu vernosti vodcovi povstania Františkovi II. Rákocimu a v meste bola umiestnená pešia jednotka vedená kuruckým nadporučikom.

26. október 1703. Kurucké oddiely vyplienili Púchov a Belušu, kde vyrabovali aj kostoly.

Október. Päťtisícový zbor pod vedením cisárskeho generála Leopolda Schlicka a veliteľa stoličných vojsk Šimona Forgáča pri Leviciach rozprášil kurucké jazdecké oddiely a začiatkom novembra obsadil stredoslovenské banské mestá.

11. november. Levoča a Spišský hrad sa vzdali povstalcami.

15. november. Pri Zvolene sa nečakane objavili hlavné sily povstalcov pod vedením Mikuláša Berčénihho a pod hradbami porazili cisárske oddiely. Zvyšky Schlickových a Forgáčových jednotiek prenasledovali až k Trenčínu.

20. november. Bardejovskí meštania kapitulovali pred oddielmi kuruckého kapitána Ladislava Semereho.

22. november. V Trnave sa zišla pod vedením župana Mikuláša Pálfiho partikulárna kongregácia Bratislavskej stolice. Zástupcovia šľachty sa rozhodli zachovať vernosť panovníkovi a brániť územie stolice pred vpádmi Rákociho rebelov.

28. november. Povstalci Františka II. Rákociho obsadili Levice a o dva dni neskôr Topoľčany.

2. december. Rákociho oddiely sa zmocnili Hlohovca.

4. december. Trnavu obsadili kurucké vojská, odkiaľ podnikali výpravy do Rakúska. Do konca roku obsadili takmer celé územie Slovenska (okrem Bratislavy, Košíc, Prešova, Trenčína a Nitry, pevnosti Leopoldov, Nových Zámkov a Komárna.

19. december. Počas prvého prechodu kuruckého vojska vyhorelo v Jablňovom 27 domov.

29. december. Mestská rada Bardejova vyslala Samuela Eisdorffera, Adama Péčiho a Jána Sereďiho s posolstvom k vodcovi povstania Františkovi II. Rákocimu do tábora pod Tokajom, aby dosiahli potvrdenie kapitulácie, odpustenie daní a ochranu pred neprímeranými požiadavkami a násilnosťami zo strany vojska. Na znak vernosti mu odovzdali ako dar koňa.

1704

8. január. Na základe dohody o kapitulácii, musel Bardejovčania hradiť polovicu nákladov na zabezpečenie kuruckej posádky v meste v sile jedného jazdeckého pluku. Náklady na jedného vojaka predstavovali mesačne 60 libier mäsa, ½ gbelu múky, 1,5 gbelu obroku a 10 denárov. Dávky pre generála a jeho štáb boli 25-násobné, pre kapitána

10-násobné a poručíka 5-násobné. Výdavky na stravu pre jeden jazdecký pluk predstavovali dávky pre 610 vojakov.

Január. V trnavskej tlačiarňi bol vydaný politický manifest Františka II. Rákociho s antidatovaním 7. 6. 1703. Jeho autorom bol jeho kancelár Pavol Ráda. Latinský a maďarský vydaný spis s názvom *Obnovili sa rany slávneho kráľovstva uhorského* bol určený predovšetkým zahraničiu, ale aj zvyšku uhorskej šľachty, ktorá sa nerozhodla pridať sa na stranu povstalcov. Mal poslúžiť na obhajobu ozbrojeného odboja pred domácou a zahraničnou verejnosťou. Manifest uvádzal všetky prechmaty a priestupky viedenského dvora voči Uhorsku.

13. február. Obrancovia mesta Trenčína sa vzdali kuruckým oddielom. V Trenčianskych Bohuslaviciach bola podpísaná kapitulácia Trenčína. Mešťania a časť šľachty prisahali vernosť Františkovi II. Rákocimu.

18. február. Požiar v Bardejove spôsobil v meste obrovské škody a mnohí mešťania prišli o celý svoj majetok.

28. máj. V bitke pri Smoleniciach dosiahli kurucké povstalecké sily jedno z najväčších víťazstiev nad cisárskymi vojskami. Na koniec mája 1704 naplánovali velitelia cisárskej armády veľké ťaženie proti povstalcovi. Cisársky generál Adam Ritschan mal so svojím zborom postupovať zo Skalice cez Záhorie k Jablonici a cez priesmyky Malých Karpát pokračovať až ku Smoleniciam. Odtiaľ chcel tiahnuť k Váhu, kde sa chcel spojiť s jednotkami Jána Pálfiho a spoločne s ním napadnúť kurucov, ktorí blokovali pevnosť Leopoldov. 26. 5. 1704 sa generál Ritschan pohol zo Skalice. Mal k dispozícii 2800 vojakov a štyri delá. Kuruci mali na Záhorí asi 1000 vojakov vedených plukovníkom Ladislavom Očkaim. Generál Ritschan bez väčších ťažkostí prešiel hrebeň Malých Karpát a utáboril sa pri Smoleniciach. V malokarpatských horách sa skoncentrovalo niekoľko tisíc ozbrojených

sedliakov zburcovaných Ladislavom Očkaim na brezovských a myjavských kopaniciach a po dedinách Záhoria. V horských dolinách medzi Smolenicami a Jablonicou sa však odohral krvavý nočný boj. Z lesov zaútočila na ustupujúce cisárske jednotky sedliacka milícia a časť Očkaiho pluku. Za niekoľko hodín padlo takmer 1000 cisárskych vojakov. Asi 700 vojakom na čele s generálom sa síce podarilo prebojovať až do Jablonice, ale tu ich kuruci obklúčili. V bezvýchodiskovej situácii sa zvyšok cisárskeho zboru na poludnie 28. 5. 1704 vzdal. Víťazstvo pri Smoleniciach umožnilo povstalcovi získať kontrolu nad celým západným Slovenskom a podniknúť vpády na Moravu a do Rakúska.

8. júl. Na sneme sedmohradských stavov v Alba Iulii bol za sedmohradské knieža zvolený František II. Rákoci.

29. júl. Dedina Košolná musela od začiatku roku dať prechádzajúcim vojskám potraviny a ovos v hodnote 812 zlatých a 96 denárov.

20. október. Košice sa vzdali kuruckým povstalcovi.

1. november. Cisárska posádka s plukovníkom Wilsonom v Prešove kapitulovala pred oddielmi kuruckého generála Pavla Orosa s podmienkou slobodného odchodu. Vojakov však na ústupe napadol a pozabíjal.

16. november. Sedmohradské knieža František II. Rákoci vtiahol so svojim sprievodom do Trnavy. Pri mestskej bráne ho šľachta Bratislavskej stolice slávnostne privítala s rozvinutými zástavami.

26. december. Pri Trnave došlo k najväčšiemu vojenskému stretnutiu kuruckých a cisárskych vojsk počas Rákociho povstania na Slovensku. Povstalci mali k dispozícii asi 22000 vojakov a iba šesť diel. Oproti nim stali oddiely generála Siegberta Heistera skoro v rovnakej sile, ale mali štvornásobnú

delostreleckú prevahu. V samotnom boji však kurucké oddiely sa rozdrobili, vymkli sa veleniu a niektoré jednotky začali plieniť cisársky tábor. Heister to využil a s dragúnmi zaútočil na kuruckú pechotu a Berčéniho jazdectvo. Na oboch stranách v nej padlo po tisíc vojakov. Rákoci sa stiahol do Šintavy a Heister obsadil Trnavu, kde nechal stáť zranených kurucov. Kurucký plukovník Ján Bošáni, ako pomstu za ranených kurucov, ktorých po obsadení Trnavy nechal v nemocnici zmasakrovať generál Heister, povraždil nemeckých žoldnierov v Prievidzi

1704. V Španej doline štrajkujúcich baníkov prepustil komorský gróf Helenbach z práce.

- Daniel Krman dokončil dielo *Rudimenta grammaticae Slavicae* (Základy slovenskej gramatiky).

1705

3. január. Neschopnosť zničeného uhorského hospodárstva pokryť potreby štátu viedla povstalcov k zavedeniu novej meny, menejhodnotných medených mincí – liber-tášov. Nehodnotné mince však zvyšovali infláciu, na čo štát reagoval vyberaním daní v strieborných peniazoch a potravinách.

9. január. Vojenský komisár Alexander Kecer odkúpil od Prešova všetky zásoby červeného a modrého súkna. Prikázal mestskej rade naďalej dodávať súkno armáde a zakázal jeho predaj v obchodoch.

29. marec. V Trnave zomrel Martin Sentiváni. (*20.10.1633, Liptovský Ján), encyklopedista, polyhistor a univerzitný profesor.

5. máj. Vo Viedni zomrel uhorský kráľ Leopold I. (* 9. 6. 1640, Viedeň), nemecký cisár, český a uhorský kráľ; na trón nastúpil jeho syn Jozef I.

30. máj. Rákociovskí povstalci vydali v Levoči pod redakciou Pavla Rádaiho prvé číslo svojich novín *Mercurius Hungaricus* (Uhorský

posol), ktoré boli nepravidelne vychádzajúcim tlačným spravodajstvom o situácii v Uhorsku za povstania Františka II. Rákociho. Vydávali ho v latinčine a bol určený na informovanie zahraničia. Prinášal zväčša správy z bojísk. Druhé číslo obsahovalo správy z augusta 1705. Vyšlo pod názvom *Mercurius veridicus ex Hungaria* (Pravdivý posol z Uhorska). Tretie číslo z augusta 1706 zostalo iba v rukopise a tlačou nevyšlo. Štvrté číslo obsahovalo správy z júla a augusta 1708. Roku 1710 vyšli iba januárové, februárové a marcové čísla.

11. august. Pri Budmericiach sa nepodarilo kuruckým vojskám obklúčiť cisárske vojská.

12. september. Sedmohradské knieža František II. Rákoci zvolal do Sečian snem (trval do 2. 10.), ktorý rozhodol o štátnej forme krajiny ako konfederácie stavov na čele s kniežatom Františkom II. Rákocim. Uzákonil slobodu troch hlavných náboženstiev: katolíckeho, evanjelického a reformovaného. Vytvoril komisie na rozdelenie kostolov a škôl vo všetkých mestách a stoliciach, ako aj stálej komisie na riešenie náboženských sporov.

13. september. V Nikomédii (Turecko) zomrel Imrich Tököli (* 25. 9. 1657, Kežmarok), sedmohradské knieža a vodca povstania.

21. október. Zmiešaná komisia sečianskeho snemu rozhodla v Prešove o rozdelení cirkevných budov. Katolíckej cirkvi ostal bývalý slovenský kostol s kláštorom minoritov, evanjelická cirkev dostala nemecký a maďarský kostol, starú školu a kolégium. Kalvíni si mohli postaviť vlastný kostol.

27. október. Prostredníctvom anglického a holandského vyslanca sa začali v Trnave rokovania medzi poverencami kráľa Jozefa I. a sedmohradského kniežata Františka II. Rákociho. Rokovanie stroskotalo na požiadavke Františka II. Rákociho, aby kráľ Jozef

I. akceptoval jeho voľbu za sedmohradské knieža.

1706

Február. Mestská rada Prešova sa sťažovala u Františka II. Rákociho na vojakov plukovníka Juraja Rotha, ktorí sa vlámali na radnicu, vyrabovali domy mešťanov a niektorých zranili. Ich veliteľ protiprávne obsadil mestský bitúnok.

13. apríl. Sedmohradské knieža František II. Rákoci a kráľ Jozef I. uzavreli v Trnave dvojtýždňové prímerie, ktoré sa predĺžilo až do 24. 7.

19. máj. Pod vedením Františka II. Rákociho rokoval v Nových Zámkoch povstalecký senát o obnovení Zlatej buly Ondreja II.

Jar. Consilium economicum – hlavný hospodársky orgán povstalcov bol v dôsledku zlej hospodárskej situácie donútený vydať cenové limitácie na potraviny a remeselnícke výrobky.

1706. Príjem komory a daní v Uhorsku predstavoval 2 364.926 zlatých.

1707

1. január. Turčianska stolica vydala obežník, v ktorom vyjadrila nespokojnosť s nariadeniami povstalcov.

14. január. V Bratislave zomrel Karol Rayger, st. (*22. 9. 1641, Bratislava), lekár a botanik.

20. január. Vo Viedni zomrel Leopold Kolonič (*26. 10. 1631, Komárno), ostrihomský arcibiskup a politik.

8. marec. V žilinskom kostole posvätil evanjelický farár Daniel Krman kurucké zástavy Rákociho plukovníka Urbana Celdera. Pri tejto príležitosti vyšla v Žiline jeho vojenská kázeň venovaná rákociovským vojskám *Actus inaugurationis vexillorum, to jest posväčovani zástav.*

17. marca. Baníci vo Vindšachte (Štiavnické Bane) vstúpili do štrajku. František II. Rákoci po obsadení Banskej Štiavnice roku 1703 ustanovil za hlavného komorného grófa Jána Gottlicha Hellenbacha. Ten mal získať peniaze na prevádzkovanie baní razením medených mincí tzv. libertášov, namiesto strieborných. V meste nastala drahota, bieda a baníci s rodinami hladovali. Baníci nesfárali a nedovolili sfárať ani strojníkom a obsluhovačom čerpadiel. Keď sa Hellenbach pokúšal baníkov upokojiť zahnal ho kameňmi.

18. marec. V Sibiu zomrel Izák Caban (* 5. 7. 1632, Brezno), filozof a pedagóg.

3. apríl. V Ružomberku pod vedením evanjelického superintendenta Daniela Krmana sa zišla synoda – zhromaždenie zástupcov uhorských evanjelikov augsburského vyznania. Uskutočnila sa počas povstania Františka II. Rákociho, ktorého politický program obsahoval aj požiadavky náboženskej slobody pre nekatoľikov. Prechodné vojenské úspechy povstalcov využili organizátori na upevnenie evanjelickej cirkevnej organizácie. V nadväznosti na žilinskú synodu a synodu zo Spišského Podhradia z roku 1614 rozhodli o vytvorení štyroch superintendencií a zvolili aj superintendentov. Upravili sa aj niektoré bohoslužobné otázky v duchu tradičnej protestantskej ortodoxie. Účastníci odsúdili učenie pietizmu. Po potlačení Rákociho povstania panovník nepotvrdil uznesenia synody a na uhorskom sneme roku 1714 boli vyhlásené za neplatné.

31. máj V Ónode (Boršódska stolica) sa zišiel povstalecký snem (trval do 18. 6.). Poslanci sa rozhodli o vytvorení najvyššieho ústredného orgánu Senátu a hospodárskeho orgánu Hospodárskej rady (*Consilium oeconomicum*) so stálym sídlom v Banskej Bystrici. Štátnu administratívu reprezentovala Kniežacia kancelária a ústredné orgány malo aj súdnictvo a iné rezorty. Najvyšším úradom bol úrad miestodržiteľa a hlavného veliteľa, ktorým bol Mikuláš Berčeni. Snem zbavil Habsburgovcov uhorského trónu. Šľachtici

com, ktorí sa do dvoch mesiacov nepripojili k povstaniu, mal byť podľa snemového uznesenia skonfiškovaný majetok. Na ďalšie vedenie vojny stavy odhlasovali účastníci 2 milióny zlatých dane.

9. jún. Na povstaleckom sneme v Ónode popravili vyslancov Turčianskej stolice. Niektoré slovenské stolice boli nadmerne zatažené vojnovým daňami a odopierali vyberať nové dane či naturálie a ubytovať vojsko. Iniciatívy sa chopila Turčianska stolica. Podžupan Krištof Okoličáni a jeho námestník Melichar Rakovský vypracovali obranný spis, ktorý dali na posúdenie ďalším stoliciam. Keď sa spis dostal do Rákociho rúk, pokladal to za osobnú urážku a celú vec mal prerokovať snem. Záležitosť Turčianskej stolice sa dostala na program snemu 6. 6. Keď Rakovský prehovoril, Rákociho verní ho napadli a smrteľne zranili. Okoličániho popravili 9. 6. Spálili aj stoličnú zástavu a rozlámali pečať. Všetkých snemových vyslancov Turčianskej stolice uväznili. Územie stolice sa malo rozdeliť a pripojiť k susedným stoliciam. Stolici však napokon povolili zadovážiť si novú zástavu a pečať.

13. jún. Kráľovský generál Stahremberg vydal v Zavare výzvu na zloženie zbraní a amnestiu Rákociho prívržencom a mestám na západnom brehu Váhu.

6. júl. V Prešove začala činnosť povstalecká administrácia hospodárskej rady (*Consilium oeconomicum*) na čele s administrátorom Mikulášom Kručaim. Určovala a vykonávala výber a kontrolu stanovených daní v mestách a stoliciach, spravovala korunné (kniežacie) a konfiškované majetky, koordinovala banské hospodárstvo, dodávky armáde a jej zásobovanie potravínami.

26. september. Baníci v Banskej Štiavnici zorganizovali protestný sprievod do mesta pred dom hlavného komorského grófa. Vyslali k nemu posolstvo, ktoré žiadalo mzdu v strieborných peniazoch alebo v naturáliách.

27. – 29. september. Baníci v Banskej Štiavnici prinútili správcu bratskej pokladnice, aby im ju vydal. Štrajk pokračoval a rozšíril sa na všetky závody banskoštiavnického revíru. Štrajkujúci zostavili vyše stočlennú delegáciu k Rákocimu, ktorú zadržalo vojsko už v Sáse pri Krupine.

30. september. Do Banskej Štiavnice dorazil aj prápor vojakov. Velil im plukovník Neumann, ktorý dostal rozkaz skončiť s baníckou vzburou za každú cenu.

3. október. Ráno sa nespokojní baníci v Banskej Štiavnici zhromaždili pri závodnej budove. Plukovník Neumann vyzval baníkov, aby nastúpili do práce a vrátili bratskú pokladnicu. Tí však nejavili ochotu a plukovník Neumann dal povel strieľať. Potom vojaci použili aj pušky a šable na rozohnanie zástupu. Niekoľkých baníkov prinútili odnieť bratskú pokladnicu na pôvodné miesto.

5. november. V Banskej Štiavnici zasadala komisia povstalcov pod vedením Štefana Čákiho, ktorá mala uskutočniť reformy baníctva a na základe 20-bodovej inštrukcie Mikuláša Berčénihov vyhotovila zoznam príjmov uhorských baní.

28. november. V Stupave obesil kat štyroch kurucov, ktorí ostali na Záhorí po ústupe povstaleckých vojsk a živili sa zbojom.

- V Trnave vyšlo dielo Jána Liceiho *Iter oeconomicum* (Hospodárska cesta).

- Ján Rezik dokončil rukopis latinskej školskej hry *Pigrītius scholarum hostis ad caucasum deportatus* (Lenivosť, nepriateľ školy, odvedená na Kaukaz).

1708

29. február. Kráľ Jozef I. zvolal do Bratislavy snem (trval do 15. 6.), na ktorom vyslanci osvedčili vernosť panovníkovi.

7. máj. V Banskej Bystrici zomrel Ján Simonides (* 1648), kazateľ a spisovateľ.

24. júl. Vojaci sabinovskej posádky museli zasiahnuť proti richtárovi Matejovi Taconiovi, ktorý opitý strieľal po uliciach. Nezodpovedný richtár sa verejne opíjal, nútil na alkohol aj iných mešťanov, v podnapitom stave spôsoboval škodu na majetku mesta a občanov, nezákonne od nich vyberal peniaze. Museli ho odvolať z funkcie.

3. august. V bitke pri Trenčíne cisárske vojsko porazilo oddiely sedmohradského kniežata Františka II. Rákociho a spôsobilo rozhodujúci obrat v priebehu povstania. V polovici júla 1708 sa hlavné kurucké sily vedené samým Františkom II. Rákocim rozložili v okolí Trenčína a pripravovali sa na obliehanie. Generál Heister 26. júla vytiahol z Bratislavy s 5000 vojakmi. Podnikol fingovaný útok proti ľavému krídlu kuruckej obrannej línie, aby nepriateľa zmiatol. Kurucká pechota nevydržala prudký nápor ťažkej jazdy a začala ustupovať. Rákoci chcel osobnou prítomnosťou povzbudiť vojsko a ponáhal sa ku kolísajúcim jednotkám na ľavom krídle. Spadol však z koňa, poranil si hlavu a upadol do bezvedomia. Len vďaka udatnosti príslušníkov jeho telesnej stráže sa nedostal do zajatia. Medzitým aj ostatné jednotky zachvátila panika, najmä keď sa rozšírila zvesť, že Rákoci je mŕtvy. Na bojisku zostalo vyše 3000 kuruckých bojovníkov a 500 ich padlo do zajatia. Zvyšok povstalcov sa rozutekal.

20. august. K stoličnej hotovosti po vyhlásení insurekcie v Šarišskej stolici nastúpilo 23 prešovských zemanov (armalistov) a 15 z Bardejova aj s vlastným trubačom.

28. august. Kurucký veliteľ Ladislav Očkai po bitke pri Trenčíne prešiel s celým plukom na stranu cisára.

18. november. Väčšina šľachticov z hornej časti Trenčinaskej solice v Žiline prisahala

vernosť kráľovi a každý zeman musel zložiť osem zlatých.

28. november. Povstalecký snem, zvolaný do Blatného Potoka (trval do 18. 12.), sa uzniesol na oslobodení poddaných, ktorí bojovali v Rákociho vojsku a ich potomkov, spod zemepánskej závislosti.

1708. Do Viedne bol presťahovaný jezuitský noviciát z Trenčína.

• Superintendenta Nitrianskej, Trenčianskej a Turčianskej stolice Daniela Krmana vyslala synoda konaná v Ružomberku k švédskemu kráľovi Karolovi XII. s posolstvom a žiadosťou o pomoc uhorským evanjelikom. Švédsky kráľ bol v tom čase na vojenskej výprave proti Rusku. Daniel Krman sa dostal cez Poľsko, Prusko a Litvu až na hranice Ruska, kde sa mu až na jeseň 1708 podarilo švédskeho kráľa zastihnúť. Pre príchod zimy sa nemohol vrátiť do vlasti, nedobrovoľne sa zúčastnil na ukrajinskom ťažení Švédov a bol svedkom ich vojenskej porážky pri Poltave v júli 1709. So zvyškami švédskych vojsk ušiel pred Rusmi cez rieku Dneper na územie ovládané Osmanskou ríšou, odkiaľ sa po dvojročnom putovaní vrátil do vlasti. Zážitky z tejto neobvyklej a strastiplnej cesty opísal v cestovnom denníku *Danielis Krmann itinerarium* (vyšlo až roku 1969 ako *Itinerarium. Cestovný denník z rokov 1708–1709*).

1709

14. január. V Suchom Potoku zomrel Martin Čeleš (* 28. 10. 1641, Ružindol), profesor, historik a spisovateľ.

10. apríl. Oravský hrad obsadili cisárske oddiely.

13. apríl. Kurucký poručík Štefan Bitó počas týždenného trhu v Rimavskej Sobote spolu s opitými druhmi na koňoch vrazili na ulici do ľudí, šliapali po nich a vyhrážali sa zbraňami. Jednému z prisázných porezali ruku. Mešťania poručíka s dvomi spoločníkmi zadržali a pri zatýkaní ich zranili.

13. máj. V Prešove zasadal hornouhorský evanjelický konvent, ktorý rokoval o novom usporiadaní evanjelického kolégia. Schválil projekt rozvoja ústavu, ktorý mal byť vysokou školou celokrajinského významu a moderným vzdelávacím ústavom, presahujúcim rámec univerzity. Mal spĺňať aj funkciu vedeckej a kultúrnej inštitúcie. Pri tomto ústave sa mal zriadiť ústredný evanjelický archív a generálny evanjelický protokol

14. júl. Kráľ Jozef I. vyhlásil amnestiu všetkým povstalcom, ktorí sa vzdajú do 4 týždňov, s výnimkou Františka II. Rákociho a jeho zástupcu Mikuláša Berčeniho.

Leto. Uhorsko postihla morová epidémia, ktorá trvala až do roku 1714.

27. september. Obyvatelia Štítnika sa obrátili s prosbou na kapitána Muránskeho hradu Štefana Faiho, aby im znížil objem bezplatných prác pre stolicu.

9. november. V Prešove bol uväznený bývalý komorský úradník Faindli za poburovanie proti povstaniu a urážku jeho popredných predstaviteľov.

1. december. Prvou obeťou morovej nákazy v Bardejove sa stala Katarína Mazurková. V máji 1710 zomrelo v meste na mor 210 a v júni 600 ľudí. Do konca augusta zahynulo viac ako 3000 obyvateľov.

10. december. Kráľ Jozef I. nariadil vrátiť katolíkom kostoly a školy, ktoré im počas povstania odňali protestanti.

13. december. Kežmarok po päťdňovom obliehaní sa vzdal cisárskym vojskám generála Siegberta Heistera a agilní prívrženci povstania J. Krai, S. Láni a S. Topercer boli popravení.

December. Koncom mesiaca v Bardejove pravdepodobne vinou zlej údržby a nepo-

zornosti vojakov sa zrútila časť mestského opevnenia.

1710

1. január. Kurucký kapitán Adam Javorka zatkol vo Vrbovom bývalého povstaleckého veliteľa Ladislava Očkaiho, ktorý prebehol na stranu cisára.

3. január. V Nových Zámkoch popravili významného kuruckého veliteľa Ladislava Očkaiho. Vojenský súd ho odsúdil na trest smrti. Kata vyžrebovali spomedzi vojakov, ktorý svoju úlohu splnil nešikovne a až po viacnásobnom sekaní sa mu podarilo oddeliť hlavu od tela.

22. január. Porážka kuruckých vojsk pri Romhányi generálom Damiánom Sickingonom znamenala definitívne zlomenie odporu povstaleckej armády.

25. január. Kuchyňa štábu hlavného veliteľa povstaleckých vojsk Mikuláša Berčeniho pred odchodom do Poľska spotrebovala v Bardejove na týždeň 10 centov hovädzieho mäsa, 6 baranov, 3 prasatá, 20 husí, 4 morky, 50 sliepok, 16 kurčiat, 2 srnce, 5 zajacov, 8 bažantov, 300 vajec, 20 libier masla, víny a jablkový ocot, med, karfiol, pistácie, orechy, citróny, škoricu, klinčeky a iné korenie.

3. február. Bardejovská posádka v spolupráci s poľským kapitánom v Saczi úspešne zakročila proti skupine rusínskych zbojníkov, ktorí v službe grófa Lubomirského rabovali pohraničné dediny.

13. február. V Levoči kurucký generál Štefan Andráši otvoril brány mesta cisárskemu vojsku vedenému Georgom Löffelholzom.

2. máj. Prvou obeťou morovej epidémie v tomto roku v Prešove bol študent kolégia Bartolomeides. Do 5. 8. podľa evanjelickej matriky si mor vyžiadal 500 obetí. Epidémia vyvrcholila v júli a a umrela veľká časť obyvateľstva a vojenskej posádky. Medzi nimi bol

aj rektor kolégia Ján Rezik. Mesto stratilo asi tretinu obyvateľstva.

4. august. V Prešove zomrel Ján Rezik (* okolo 1650, Krušovce), pedagóg, historik a spisovateľ.

9. september. V Naháči zomrel Benignius Smrtník (* 1650), náboženský spisovateľ.

24. september. V Nových Zámkoch kapitulovala pred cisárskymi oddielmi Jána Pálfiho povstalecká posádka, ktorá držala pevnosť od roku 1704.

7. október. Za nezaplatenie daní 200 zlatých a 54 denárov nechal sedmohradské knieža František II. Rákoci skonfiškovať všetky bardejovské mlyny a príjmy z obcí Rešov a Mokroluh, nemecký hostinec a predmestský majer.

8. október. V Košiciach zomrel Ján Dubovský (*29. 11. 1654, Hostf), pedagóg a matematik.

5. december. Cisárske vojská maršála Virmonda a generála Hartlebena bez boja obsadili Bardejov, pričom 500 povstaleckých jazdcov ušlo bez odporu.

9. december. Prešov kapituloval pred cisárskymi oddielmi maršála Virmonda a kapituláčna zmluva pozostávala z 13 bodov, podľa ktorej sa mala na mešťanov a vojakov vzťahovať kráľova milosť a rešpektovať práva, výsady a privilégiá mesta. Nasledujúci deň vťahlo vojsko do Prešova.

1710. V Trnave padlo za obeť morovej epidémie 787 osôb.

• Matej Bel sa stal rektorom školy v Banskej Bystrici.

1711

15. február. Sedmohradské knieža František II. Rákoci a generál Mikuláš Berčeni odišli do

Polska, kde chceli získať pomoc od ruského cára Petra I.

17. apríl. Vo Viedni nečakane zomrel kráľ Jozef I. (* 26. 7. 1678, Viedeň), nemecký cisár, český a uhorský kráľ; na trón nastúpil jediný mužský člen Habsburskej dynastie, dovtedajší španielsky kráľ Karol III.

30. apríl. V meste Satmár (dnes Satu Mare, Rumunsko) dohodli predstavitelia zvyšku povstalcov a panovníkovi delegáti mierové podmienky. Povstalcov zastupoval Alexander Károli a cisára Ján Pálfi. Výsledkom bolo prijatie desaťbodovej mierovej zmluvy. Cisár vyhlásil amnestiu účastníkom povstania, Rákoci mal do troch týždňov vzdať prisahu vernosti kráľovi, panovník slúbil dodržiavať náboženskú slobodu, majetky po padlých mali dostať vdovy a siroty, kráľ mal dodržiavať všetky slobody Uhorska,

30. september. Na príkaz grófa Jána Pálfiho museli evanjelici v Prešove okamžite odovzdať katolíckej cirkvi starú mestskú školu, malý kostol a kolégium. Povolil im používať kalvínsky kostolík v Slovenskej ulici.

24. november. Pezinským mešťanom sa zakázalo pod pokutou 32 zlatých ubytovať Židov vo vnútornom meste.

1711. Vo Frankfurte n. Mohanom vyšla práca Dávida Cvitingera *Specimen Hungariae Litterae*, ktorá bola prvou encyklopédiou protestantských spisovateľov.

• V Prešove odviedlo domovú daň iba 34 majiteľov domov a 13 bolo oslobodených, oproti od roku 1705, kedy bolo zdanených 136 a oslobodených 16 domov.

Zápas o miesto Slovákov v Uhorsku (1712 – 1780)

Mária Kohútová

Od skončenia povstania Františka II. Rákociho sa na území Slovenska už nebojovalo. Vojny prebiehali v iných oblastiach a krajinách Habsburskej monarchie, aj mimo jej územia, lebo monarchia sa angažovala vo viacerých konfliktoch (sliezske, protiosmanské, protifrancúzske). Slovensko, ako súčasť Uhorska a Habsburskej monarchie sa na nich tiež podieľalo, dodávalo vojakov, potraviny, materiál.

Už počas bojov s Osmanmi, aj za protihabsburských povstaní sa ukázalo, že na obranu Uhorska nestačí len insurekčné vojsko, ale treba mať aj dobre vycvičenú armádu. Preto sa Karol III. od začiatku svojej vlády snažil o zmenu pomerov v Uhorsku. Tou hlavnou malo byť zrušenie insurekčnej povinnosti pre šľachtu a jej nahradenie štátnou daňou. Z peňazí, ktoré by štát takto získal, mala byť zriadená aj v Uhorsku, tak ako to už bolo obvyklé vo väčšine európskych štátov, stála armáda. Vysoká a stredná šľachta však neplatenie priamych daní považovala za takú výsadu, ktorá ju odlišovala od obyčajných ľudí a ktorej sa nechcela za nijakú cenu vzdať. Aj keď časť šľachty uznávala, že systém, ktorý bol vytvorený vo včasnom stredoveku, vtedajšej dobe už nevyhovuje, nebola ochotná pripustiť zmenu v zdaňovaní obyvateľov Uhorska. Na tomto probléme zlyhávali všetky pokusy osvieteneckých habsburských panovníkov o rýchlejšiu modernizáciu Uhorska. Preto Karol III., ale najmä Mária Terézia väčšinu reforiem uskutočnili formou kráľovského nariadenia. Keď Karol III., aj Mária Terézia sa vzdali pokusov o zdanenie šľachty, uznali jej privilégia, šľachta sa vzdala práva na slobodnú voľbu kráľa a uznala nároky Habsburgovcov na uhorský trón. Ku koncu vlády Márie Terézie už veľká časť vyššej a strednej šľachty priamo bránila záujmy panovníčky a monarchie.

V 18. storočí nastalo veľké sťahovanie Slovákov v rámci Uhorska, na juh, do oblastí, ktoré po odchode Osmanov boli veľmi riedko osídlené. Sťahovali sa najmä poddaní, ale medzi presídlencami na juh boli aj šľachtici, prevažne stredná šľachta, ktorá nachádzala na juhu zamestnanie hlavne v stoličnej správe. Pretože často sa viacero rodín z jednej obce usadilo na rovnakom mieste, uchovávali si aj v novom prostredí slovenské národné vedomie. Tak vznikalo nové slovenské osídlenie aj v oblastiach, kde predtým Slováci nebývali a v rámci Uhorska sa významne rozšírilo územie obývané Slovákmami.

Na rozvoj priemyslu v Uhorsku neboli v 18. storočí vytvorené dobré podmienky. Uhorsko malo byť v postavení kolónie, agrárna krajina, ktorá by zásobovala dedičné krajiny, Rakúsko a Čechy poľnohospodárskymi produktmi a výrobkami a bola odberateľom priemyselných výrobkov z týchto krajín. Colné úpravy uľahčovali vývoz zo západnej časti ríše do Uhorska a sťažovali vývoz z Uhorska do zahraničia.

Napriek pomalému rozvoju priemyslu na Slovensku existovalo viacero odborných stredných škôl. Mimoriadny význam malo založenie vysokej školy baníckej v Banskej Štiavnici. Čoskoro sa stala najvýznamnejším centrom na výučbu bankých odborníkov a rozvoj bankých vied. Stala sa vzorom pre zakladanie baníckych vysokých škôl v ďalších krajinách Európy. Reforma známa ako Ratio educationis, vytvorila jednotnú školskú sústavu katolíckych škôl od základných až po univerzitu. Pokračoval rozvoj univerzity v Trnave, ktorá sa stala kompletnou univerzitou so štyrmi fakultami. V máji 1777 však viedenská dvorská kancelária prijala rozhodnutie o presťahovaní univerzity z Trnavy do Budína. Trnava tak prestala byť centrom vzdelanosti a kultúry Slovákov.

1712

25. január. Španielsky kráľ Karol III (od roku 1706), syn Leopolda I. a nástupca kráľa Jozefa I., pricestoval do Viedne z Frankfurtu nad Mohanom, kde ho korunovali za rímsko-nemeckého cisára. Ako rímsko-nemecký cisár mal meno Karol VI.

- Do príchodu Karola III. spravovala Uhorsko jeho matka Eleonóra Magdaléna Wittelsbachová, tretia manželka Leopolda I.

6. marec. V Banskej Bystrici zomrel Ján Burius (*1667 Krupina), evanjelický kňaz, náboženský spisovateľ, jeden z prvých predstaviteľov pietizmu na Slovensku.

2. február. Kráľ Karol zvolal do Bratislavy zasadnutie uhorského snemu.

30. marec. Kráľ Karol potvrdil podmienky satumarského mieru.

3. apríl. Uhorský snem začal svoje rokovania. Panovník žiadal dodržiavanie náboženských zákonov.

16. apríl. Kráľ Karol vrátil uhorskú kráľovskú korunu do Bratislavy a zveril ju strážcom koruny. Kráľovskú korunu odviezol do Viedne Leopold I. na začiatku povstania Františka II. Rákociho.

17. máj. Karol III. pricestoval z Viedne do Bratislavy, kde ho na pravom brehu Dunaja privítal Imrich Čáki, kaločský arcibiskup.

22. máj. Počas rokovania snemu v Bratislave, v dome sv. Martina korunovali za uhorského kráľa druhorodeného syna Leopolda I., arcivojvodu Karola, ako Karola III.

Júl. Snem v Bratislave vyhlásil vodcov Rákociho povstania, (ktorí už žili v zahraničí), aj ich prívržencov, za vlastizradcov a rozhodol o neplatnosti zákonov, ktoré prijali povstalecké snemy v Sečanoch, Ónode a Blatnom Potoku.

2. august. Rokovanie snemu predčasne ukončili pre veľkú morovú epidémiu, ktorá zasiahla aj Bratislavu.

22. október. V Bratislave jezuiti zriadili kolégium Najsvätejšieho Spasiteľa.

1712 Zadĺženosť slobodných kráľovských a banských miest predstavovala sumu asi milión zlatých.

- Do Trenčína sa opäť presťahoval jezuitský noviciát, ktorého členovia roku 1708 odišli pred rákociovskými povstalcami do Viedne.

- Na pamiatku morovej epidémie v Trenčíne a víťazstva nad kurucmi dal majiteľ Trenčianskeho panstva Mikuláš Ilešházi postaviť na hlavnom námestí v Trenčíne morový stĺp.

- Počet utečencov z makovického panstva v Šarišskej stolici predstavoval 1836 hláv rodín.

- Mestská rada Banskej Štiavnice vydala v slovenčine a nemčine smernice o ochrane pred morovou nákazou.

1713

18. marec. V Liptovskom Mikuláši popravili zavesením na hák zbojníckeho kapitána Juraja Jánošíka (*25.1.1688 Terchová). Pri vypočúvaní ani po mučení na časť otázok neodpovedal, poprel obvinenie zo zabitia človeka, menoval iba tých spolupracovníkov, o ktorých vedel, že už nežijú.

26. marec. V Eisenstadte (Rakúsko) zomrel Pavol Esterházi (*17.9.1635 Eisenstadt), krajinský hodnostár. Účastník bojov proti Osmanom, Tököliho a Rákociho stavovskému povstaniu, od 1681 palatín. Podporoval hudobné umenie, písal náboženské práce prevažne mariologického obsahu.

11. apríl. V Utrechte bola podpísaná mierová dohoda medzi francúzskym kráľom Ludovítom XIV. a bývalými habsburskými spojencami Ang-

lickom, Nizozemskom, Pruskom, Savojskom a Portugalskom, ktorá ukončila vojnu o tzv. španielske dedičstvo.

19. apríl. Kráľ Karol III. vyhlásil tzv. Pragmatickú sankciu, ktorá deklarovala nedeľiteľnosť vlády nad všetkými krajinami habsburskej ríše a upravovala nástupnícke právo v Habsburskej dynastii. Podľa nej, keby panovník nemal priamych potomkov, mohli získať trón aj vzdialenejší príbuzní z habsburského rodu. V tom období na prvom mieste prichádzali do úvahy dcéry jeho brata Jozefa I.

20. jún. V Banskej Bystrici zomrel Henrich Berzevici (*1.11.1652 Brezovička) jezuita, matematik, profesor matematiky na univerzitách v Trnave a Grazi (Rakúsko). Autor učebnice matematiky a apológie rehole proti vyhnaniu jezuitov z Uhorska rákociovskými povstalcami.

1713 V dôsledku morovej epidémie zomrelo v priebehu leta v Bratislave okolo 400 ľudí.

- V Trenčíne zomrel Pavol Andráši (Andrassy) (*okolo 1655), kurucký generál. Bol kapitánom Ostrihomu, s vlastným plukom bojoval v Taliansku, pridal sa k povstaniu Františka II. Rákociho, roku 1710 sa vzdal cisárskym vojskám.

- V Lipsku zomrel Krištof Paršic (Parschtius, Paršický)(* okolo 1632 Ružomberok), básnik, historik, pedagóg, autor filozofických a teologických spisov, aj historických a astronomických prác. Z jeho rukopisnej práce *Descriptio Hungariae* čerpal Matej Bel pre dielo Notitia...

- V banskoštiavnickom banskom revíri strojný majster banského eráru Matej Kornel Hell technicky zdokonalil výrobu klukových hriadeľov pre čerpacie zariadenia s kývavým pákovým mechanizmom.

1714

6. marec. Mierovou zmluvou v Rastatte medzi francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. a španielskym kráľom Filipom V. sa kráľ Karol III. zriekol nárokov na španielsky trón. Za to získal Neapolské kráľovstvo, Sardíniu, Miláno a Belgicko.

8. september. Kráľ Karol III. zvolal do Bratislavy snem, ktorý bol znovu prerušený pre morovú epidémiu (trval do 15. júna 1715). Uzniesol sa, že slobodné kráľovské mestá bez prítomnosti kráľovských komisárov nemôžu uskutočniť voľby nového magistrátu, vytvoril komisiu na riešenie náboženských záležitostí a udelil amnestiu povstalcom, ktorí sa vrátili do vlasti. Zrušil aj práva cechov na cenové limitácie.

25. september. V Rábe (Győr, Maďarsko) popravili Julianu Korponayovú rodenú Géciovú (*okolo 1680 Ožďany) „levočskú bielu pani“ obvinenú z osočovania a urážky na cti.

1. október. V Gross Zinkendorfe (Rakúsko) zomrel Daniel Esterházi (*1665) kurucký generál. Od mladosti slúžil v armáde. Účastník bojov s Osmanmi, roku 1704 sa pridal k povstaniu Františka II. Rákociho, na sneme v Sečanoch (Szécsény, Maďarsko) zvolený za Rákociho radcu. Koncom apríla 1711 vydal Košice cisárskym vojskám.

14. október. Za uhorského palatína snem jednomyseľne zvolil Mikuláša Pálfiho, za krajského sudcu Štefana Koháriho.

18. október. V Bratislave korunovali za uhorskú kráľovnú manželku kráľa Karola III. Alžbetu Kristínu

1714 Zo Šarišskej stolice ušlo vyše 3 tisíc poddaných a 15 dedín bolo úplne opustených.

- V Pezinku v záujme protipožiarnej ochrany zakázali ako strešnú krytinu používať trstinu a slamu.

- Obyvatelia Čadce museli odovzdávať žilinským jezuitom ročne päť pltí po 5 brvien a na každej plti po 7 kôp (60 kusov) šindľov.

- V Trnave vyšla rozprava Štefana Čibu *Disseratio historico - phisica de montibus Hungariae, mettalis et lapidibus (Historicko - fyzikálny opis uhorských hôr, rúd a kameňov)* v ktorej sa formou otázok a odpovedí zaoberal geologickou skladbou, minerálmi a nerastmi uhorských Karpát, ale aj zriedkavými rastlinami a živočíchmi.

- František Esterházi dal barokovo prestavať rodové sídlo, kaštieľ v Bernolákove a vybudoval v ňom veľkú knižnicu.

- Matej Bel sa stal rektorom evanjelického lýcea v Bratislave. Školu pozdvihol na takú úroveň, že bola vyhľadávaná žiakmi z celého Uhorska.

1715

10. február. V Levoči zomrel Bartolomej Alauda (* 1643 Levoča), kupec, mestský senátor, richtár. Posol Levoče pri rokovaniach s krajinskými a cirkevnými hodnosťami. Ako jeden z prvých levočských mešťanov mal vlastnú knižnicu.

19. február. V Košiciach zomrel František Xaver Benický (*3.12.1679 Mukačevo, Ukrajina), jezuita. Pôsobil v Portugalsku a východnej Indii, potom bol učiteľ matematiky v Trnave a filozofie v Košiciach.

Február. V Trenčíne ľady zničili most a obyvateľstvo muselo dlhší čas prechádzať Váh kompou.

10. jún. Kráľ Karol III. potvrdil uznesenia snemov, ktoré sa konali v rokoch 1708 a 1712.

15. jún. Podľa snemom prijatých zákonov panovník má právo voľne rozhodovať v náboženských záležitostiach protestantov, stolice nemali dovoliť sťahovanie poddaným bez písomného súhlasu zemepána, daňové a vojenské záležitosti nemusia schvaľovať snem, ale stačí súhlas vedúcich krajinských hodnostárov.

- Zákonným článkom č. 57/1715 bol nariadený celouhorský súpis obyvateľov, ktorí boli povinní platiť dane. Hlavnou príčinou súpisu bolo zavedenie stálej armády a potreba peňazí na jej financovanie.

24. október. V Banskej Bystrici vysvätili kostol sv. Františka Xaverského spolu s kolégiom, ktorý dala postaviť jezuitská rehoľa.

30. december. Mestská rada Trnavy nariadila vyhotoviť súpis žobrákov. Domácich bolo treba viditeľne označiť a cudzích vyhnali z mesta.

1715 Uskutočnil sa prvý celouhorský súpis neprivilegovaného obyvateľstva, ktoré podliehalo zdaneniu. Základom dane bola veľkosť majetku na ktorom daňovník hospodáril. Súpis bol organizovaný prostredníctvom stolíc.

- Na Slovensku pracovalo asi 8 tisíc remeselníckych dielní a remeselnej výrobe sa venovalo okolo 40 tisíc ľudí.

1716

Január. Trenčín postihla morová epidémia. Na jej následky zomrelo 222 ľudí. Zo strachu pred ochorením sa 114 obyvateľov z mesta odsťahovalo.

5. august. Cisársky veliteľ Eugen Savojský pri Petrovaradíne porazil 60 tisícovú armádu tureckého veľkovezíra Aliho, ktorý v boji padol.

16. október. Cisárske vojská, ktorým velil Eugen Savojský, po 164 rokoch osmanskej okupácie znovu získali Temešvár (Timisoara, Rumunsko)

November. Mestská rada Trenčína požiadala kráľa, aby zakázal evanjelikom vykonávať v meste obrady.

1717

16. apríl. Panovník Karol III. nariadil opravu poškodeného opevnenia Levoče, lebo Levoču považoval za baštu proti Poľsku a ležala v miestach, kde bývalo ohnisko povstání.

17. august. Po mesačnom obliehaní sa cisárskym vojskám vzdala osmanská posádka Belehradu.

10. október. František II. Rákoci so spoločníkmi prišiel do Turecka z Francúzska, ktoré musel opustiť po zlepšení vzťahov medzi Habsburskou ríšou a Francúzskom.

Október V Košiciach popravili Urbana Celdera (*9.7.1674 Nálepkovo [Vondrišiel]) kuruckého generála, ktorý sa roku 1714 pokúsil na Spiši zorganizovať nové vojenské vystúpenie proti kráľovi.

1717 V „špitáli“ (chudobinci) sv. Ladislava v Bratislave bolo 56 chovancov.

- Mestská rada Prešova nechala na jarmokoch vybubnovať, že každý slobodný človek, ktorý sa usadí v meste, dostane pozemok na stavbu domu, mestské práva a šesťročné oslobodenie od daní.

1718

21. júl. V Požarevci (Srbsko) vyslanci kráľa Karola III, Benátok a tureckého sultána uzavreli mier na 25 rokov. Na jeho základe bol umožnená vzájomná slobodná výmena tovaru a pohyb kupcov a obchodníkov. Okrem toho Rakúsko získalo sever Srbska s Belehradom, časť Bosny, Banátu a Valašska.

14. december. V Spišskom Podhradí - Spišskej Kapitule zomrel Ján Sigray (*1654 Stupava), cirkevný hodnostár. Snažil sa o nezávislosť spišského prepoštvania na ostrihomskej arcidiecéze, usadil kamaldulov v Červenom Kláštore a milosrdných bratov v Spišskom Podhradí.

28. december. V Prahe bol pochovaný Ján Brokoff (*23.6.1652 Poprad-Spišská Sobota), významný sochár a rezbár, predstaviteľ českého baroka.

1718 V Gemeri pracovalo 34 pecí, zvaných dúchačky alebo slovenské pece, na redukciu železnej rudy. Z nich sa získavalo priamo

kujné železo alebo oceľ. Súčasťou železiarskych hút boli hámre na vykúvanie rozličných železných poloproduktov a produktov.

- V Trnave vyšla prvá kniha kázní v kultúrnej západoslovenčine od Alexandra Máčaja *Panes primitiarum aneb chleby prvotín, lačnejšícym slova Božjho dušem predložené*.

- Štefan Dubnický, katolícky farár v Dubnici, vydal v Trnave protiluteránsky polemický spis *Manna abscondita: Manna skrytá*.

- Daniel Krman vydal v Žitave (Zittau, Nemecko) odpoveď na spis Štefana Dubnického, pod názvom *Man hu? Co jest to za Mannu skrytou* v lexikálne i syntakticky vycibrennej češtine. Radí sa medzi najvýznamnejšie barokové polemiky.

1719

9. august. V Košiciach zomrel Štefan Čiba (Csiba) (*28.10.1673 Suchá nad Parnou), prírodovedec, jezuita. Anonymne vydal oslavné práce o založení Trnavy a o mecenoch univerzity v Trnave. Zaoberal sa aj geologickou skladbou, minerálmi a nerastným bohatstvom Karpát.

1719 V Uhorsku sa znovu rozšírila morová epidémia.

- V Prievidzi piarista a lekárnik Jakub František Annach zostavil na základe nemeckých a latinských prameňov receptár, podľa ktorého prievidzskí lekárnici pripravovali niektoré lieky ešte aj koncom 19. storočia.

1720

26. apríl. Panovník vyzval listom palatína Mikuláša Pálfiho, aby zabezpečil nový a presný súpis celého kráľovstva, ktorý bude prostriedkom na stanovenie výšky daní.

16. máj. Uhorská komora, ktorá spravovala finančné záležitosti, bola zreformovaná a podriadená Dvorskej komore vo Viedni.

1720 Uskutočnil sa nový celokrajinský súpis daň platiaceho obyvateľstva, pretože súpis roku 1715 zaevidoval nízky počet daneschopného obyvateľstva. Na základe tohto súpisu sa počet obyvateľov Uhorska odhadoval na 3,5 milióna ľudí. Počet zdanených bol však nižší, ako roku 1715.

- V tom roku v slobodných kráľovských a banských mestách na Slovensku žilo asi 65 tisíc obyvateľov.

- V Bratislave žilo 4500 Nemcov, 3000 Slovákov a 1500 Maďarov.

- Prví slovenskí kolonisti sa začali usadzovať v Čabe na Dolnej zemi, ktorá mala iba 58 domácností.

- Ján Pavol Royer, kníhtlačiar v Bratislave, dostal od kráľa Karola III. privilégium na tlač cenzúrovaných kníh.

1721

15. marec. V Pešti začala svoju činnosť 24-členná komisia, pod vedením palatína Štefana Koháryho, zložená z katolíkov a protestantov, ktorá riešila náboženské otázky.

30. marec. Kráľ Karol III. nariadil cenzúru v Uhorsku tlačených a dovážaných kníh. Cenzorský úrad zastával kancelár univerzity v Trnave.

Marec. V Royerovej tlačiarňi v Bratislave začal Matej Bel vydávať latinské noviny *Nova Posoniensia* s týždennou periodicitou. Noviny zanikli v septembri 1722.

21. august. Dvorská komora vo Viedni uzavrela zmluvu s anglickým konštruktérom Izákom Potterom na stavbu Newcomenovho atmosferického parného stroja na odčerpávanie spodnej vody z erárnych baní v Novej Bani.

1721 V tomto roku príslušníci rehole piaristov, ktorá sa venovala vzdelávaniu chudob-

nej mládeže, utvorili samostatnú uhorskú provinciu.

1722

31. január. V Marianke zomrel Alexander Máčaj (Máčaj, Macsay, Maczay) (* 1660). Člen pavlínskej rehole, slovenský kazateľ v kláštore v Marianke. Autor knihy kázni na každú nedeľu v roku.

20. jún. Kráľ Karol III. zvolal do Bratislavy snem (trval do 19. júna 1723), ktorý prijal pragmatickú sankciu.

5. september. Mestská rada v Trnave prikázala nahradiť slamené strechy pevnou krytinou, aby sa predchádzalo požiarom.

19. september. V Banskej Štiavnici vypukla vzbura baníkov, lebo erár im nevyplácal plnú mzdu.

September. V Novej Bani pri šachte Althandel dali do prevádzky Newcomenov atmosferický parný stroj, nazývaný aj ohňový stroj na čerpanie vody z baní, prvý v habsburskej monarchii

1722 V Lubietovej vyrobili z liatiny súčiastky pre Newcomenov atmosferický parný stroj. Z liatiny tu vyrábali aj úžitkové predmety.

- Slovenskí kolonisti osídlili mesto Sarvaš na Dolnej zemi.

- V Dobšinej postavil podnikateľ Pavol Láni vysokú pec, jednu z prvých dvoch v Uhorsku.

- Gróf Mikuláš Pálfi založil v Malackách prvú textilnú manufaktúru na území Slovenska. Vyrábala súkno a pracovalo v nej päť súkenníckych majstrov.

- Profesor uhorského práva na univerzite v Trnave Michal Benčík vydal pri príležitosti zasadnutia uhorského snemu spis *Novissima diaetae nobilissima*, ktorý vyvolal napísanie

najstaršej známej politickej obrany Slovákov Jánom Baltázárom Maginom.

- V Lubietovej obnovili prevádzku vysokej pece, ktorú nepoužívali od roku 1709, kedy vyhorela.
- Matej Bel a superintendent Daniel Krman vydali v Halle (Nemecko) prepracovanú Kralickú Bibliu v bibličtine.

1723

5. jún. V Prahe, v chráme svätého Víta, korunovali nemeckého cisára Karola VI., uhorského kráľa Karola III., za českého kráľa. Ako český kráľ mal meno Karol II.

19. jún. Zákonným článkom 66 sa nariadilo stoliciam jednotne upraviť, vzhľadom na miestne pomery, platy námezdnych robotníkov a sluhov.

- Uhorský snem sa uzniesol, že zemepáni nemôžu sťahovať poddaných na svoje majetky v inej stolici.

10. september. Vo Viedni (Wien, Rakúsko) zomrel Mikuláš Ilešházi (Iliesházy, Illyéshazy) (*1653) trenčiansky a liptovský župan, kancelár Uhorskej dvorskej kancelárie. Zveľadoval kúpele v Trenčianskych Tepliciach. Pre úradníkov trenčianskeho panstva vydal slovenské inštrukcie, za farára do Dubnice pozval Jána Baltázára Magina. Autor rukopisu turecko-latinského slovníka.

19. október. Kráľ Karol III. nariadil obnoviť činnosť komisie pre náboženské záležitosti.

26. november. V chotári Rožňavy pracovali dve huty na spracovanie železnej rudy.

14. december. Mestská rada v Banskej Bystrici vydala tlačou nariadenie *Sprawoy mestskej a šat poradek pri tomto kralovskem swobodnem a baňskem měste Bistrici*, ktorým sa snažila zabrániť nadmernému prepychu v obliekaní,

nákladným svadobným, pohrebným a cechovým hostinám

1723 Kráľ Karol III. uskutočnil reformu súdnictva. Rozšíril počet členov Sedemčlennej panskej tabule na pätnásť. Zriadili aj štyri nové krajské (dištriktuálne) sudy, ktoré podliehali Kráľovskej tabuli. Z nich dva boli na Slovensku, v Trnave a Prešove a boli obsadené vzdelanými právnikmi.

- V Norimbergu (Nürnberg, Nemecko) vyšlo dielo Mateja Bela *Hungariae antiquae et novae prodromus (Posol starého a nového Uhorska)*, v ktorom načrtnol projekt vlastivedného výskumu Uhorska.

• Asi v tomto roku zomrel Juraj Otlík (*1656 Bánovce nad Bebravou - Dolné Ozorovce). Vyznamenal sa v bojoch pri vytlačaní Osmanov z Uhorska, v povstaní Františka II. Rákociho dosiahol hodnosť generála.

- Štefan Dubnický pokračoval v polemike s Danielom Krmanom spisom, ktorý vyšiel v Trnave, *Eductus coluber tortuosus. Vyvedený točitý had*. Použil hovorovú reč s expresívnou frazeológiou, a ironickým a satirickým používaním porekadiel a prísloví. Práca dokladá uplatňovanie ľudových štylistických prostriedkov v poetike staršej slovenskej literatúry.

1724

20. január. Kráľ Karol III. zriadil Uhorskú námestnú (miestodržiteľskú) radu so sídlom v Bratislave, ako výkonný orgán panovníka pre vnútornú správu Uhorska. Predsedal jej palatín, a jej 22 členov z radov vysokej šľachty a cirkevnej hierarchie menoval a platil panovník. Činnosť začala 21. marca. Jej najdôležitejšou úlohou bolo vydržiavanie a dopĺňovanie vojska, neskôr školské a cirkevné záležitosti, napokon aj regulácia hospodárskeho života v stolicach a slobodných kráľovských mestách.

29. január. Spišskú stolicu postihlo zemetrasenie. Jeho priebeh a následky opísal Juraj Buchholtz (mladší) v práci *De terrae motu 1724 Jan. 29. in Comitatu Scepusiensi observato*.

9. február. V novobanskom revíri začali s odčerpávaním vody z banských diel prostredníctvom atmosferického parného stroja.

11. máj. Vo Veľkej Lomnici zomrel Juraj Buchholtz (*1.5. 1643 Sabinov) evanjelický duchovný, učiteľ, prírodovedec. Znalec Vysokých Tatier, opísal výrobu a liečivé účinky prípravkov, ktoré sa vyrábali z tatranských rastlín.

1724 Kráľ Karol III. vydal nariadenie o vyberaní štátnej dane z vyťaženej železnej rudy alebo z nej vyrobeného železa.

- V Trnave po morovej epidémii zostalo vyše sto neobývaných domov.

- V Skalici jezuitská rehoľa dobudovala komplex svojich stavieb – kostol svätého Františka Xaverského a kláštor.

- V Uhorsku bolo v tomto roku v prevádzke 40 tridsiatkových (colných) staníc.

1725

11. máj. Vo Veľkej Lomnici zomrel Juraj Buchholtz (*1.5.1643 Sabinov), učiteľ, kazateľ, prírodovedec, milovník a znalec Vysokých Tatier.

6. november. V Tekirdagu (Turecko) zomrel Mikuláš Berčeni (*6.12.1665 hrad Tematín), vojak, kurucký generál, po Rákocim druhý najvýznamnejší predstaviteľ stavovského povstania.

25. december. V Trenčianskej Teplej zomrel Štefan Dubnický (Dubnicay, Dubniczay) (*21.2.1675 Dubnica nad Váhom) katolícky kňaz, náboženský spisovateľ. Spoluvorca

polemickkej literatúry rekatolizačného a apologetického zamerania.

1725 Miestodržiteľská rada nariadila, že záujemcovia o štúdium v zahraničí musia mať osobitne povolené cestovné doklady.

- Obchodník Teofil Gottlieb Sterz založil spolu s dvomi spoločníkmi v Banskej Bystrici manufaktúru na súkno, v ktorej sa vyrobilo ročne vyše 1200 kusov (postavov) súkna. Zameriavala sa najmä na zásobovanie baníkov stredoslovenskej banskej oblasti.

- Na Váhu a slovenskom úseku Dunaja začali rozsiahle melioračné práce pod vedením stolického matematika a geodeta Bratislavskej stolice Samuela Mikovíniho.

- V Skalici rehoľa paulínov dobudovala svoj kostol a kláštor.

- V univerzitetnej tlačiarňi v Trnave vyšiel trojazyčný, viac ako tisícstranový výkladový slovník *Gradus ad Parnassum (Stupeň k Parnasu)*.

1726

8. február. Miestodržiteľská rada v Bratislave prevzala riadenie cenzúry, ktorú dovtedy vykonával kancelár trnavskej univerzity a nariadila tlačiarom zasielať povinne na posúdenie 3 výtlačky z každého diela.

29. júl. V Trnave na jakubskom jarmoku sa pobili študenti s mestskými drábmami, z ktorých jedného ranili na hlavu a druhého na boku. Mestská rada požiadala rektora, aby potrestal vinníkov.

1726 V Lipsku (Leipzig, Nemecko) vyšla práca Andreja Hermanna *De thermis Trentiniensibus commentariolus historico-physico-medicus. (Historický, fyzikálny a lekársky náčrt o teplých trenčianskych kúpeľoch)*. Obsahuje rozbor fyzikálnych a chemických vlastností termálnych prameňov v Trenčianskych Tepliciach, prehľad o využívaní kúpeľov v minulosti.

losti, aj záver, na liečenie ktorých chorôb sú vhodné.

- V Haagu a Amsterdame (Nizozemsko) vyšlo šesť zväzkové dielo Luigiho Ferdinanda Marsigliho o prírodných pomeroch Uhorska *Danubius Pannonico – Mysicus, observationibus geographicis, ...*

1727

8. február. Kráľ Karol III. zvolal do Bratislavy zasadnutie uhorského snemu na 17. máj nasledujúceho roku.

9. december. Uhorská miestodržiteľská rada nariadila, že lekárnici sa majú podrobiť odborným skúškam a každý musí zložiť obvyklú prísahu.

1727 Podľa nariadenia Miestodržiteľskej rady obnova alebo reštaurácia magistrátu mesta Trenčína sa mala uskutočňovať 31. decembra. Dovtedy sa podľa starej obyčaje konala na sviatok svätého Jána evanjelistu (27. decembra).

- Panovník znovu nastolil požiadavku súpisu daňovníkov a vyšla aj inštrukcia na jeho vykonanie. Pri súpise mali zmerať a spísať všetky urbáriálne pozemky poddaných a stanoviť ich rozlohu a výnos.

- Mešťania Rožňavy kritizovali mestskú radu a richtára pre výdavky na cestovné, hospodárenie s vínom, ovsom a využívanie mestských koní.

1728

16. apríl. V Skalici zomrel Ján Abrahámfi (*1662 Nové Mesto nad Váhom) jezuita, náboženský spisovateľ. Jeho modlitebná knižka z roku 1693 je prvou tlačenou modlitebnou knižkou slovenských katolíkov a obsahuje prozaické i veršované modlitby. Svojim dielom prispel k rozvoju slovenského barokového básnického slovníka.

17. máj. V Bratislave začalo zasadnutie uhorského snemu. Mal prerokovať významné zmeny v uhorských zákonoch, predovšetkým o zdaňovaní a právach uhorskej šľachty.

1728 V Púchove vyšla najstaršia známa politická obrana obyvateľov Trenčína, Trenčianskej stolice a slovenského národa od dubnického farára Jána Baltazára Magina *Murices... sive Apologia* (Ostne..., alebo Obrana), ktorá priamo reagovala na spis Michala Benčika *Novissima diaetae nobilissima*.

- Banské diela v okolí Novej Bane navštívil francúzsky filozof Charles Montesquieu, aby videl jeden z prvých atmosférických parných strojov v Európe. Novú Baňu s rovnakým zámerom navštívili aj iné osobnosti Európy.

1729

5. september. Na Myjave vypukla vzbura proti zatknutiu istého utečenca z Moravy, ktorého nitrianska stoličná vrchnosť obžalovala z viacerých zločinov. Pretože medzitým ho tamojší superintendent Daniel Krman prijal do evanjelickej cirkvi, obyvatelia obce zaisteného oslobodili. Stolica obžalovala Daniela Krmana a obyvateľov obce zo vzbury.

19. október. V Prešove zomrel Samuel Mateides (Matthaeides, Matthaejency) (*? Veličná), kultúrny historik, náboženský spisovateľ, učiteľ. Spoluautor práce *Gymnaziológia* (po smrti Jána Rezika), ktorá patrí medzi významné historické, biografické a bibliografické pramene pre obdobie 16.-18. storočia.

20. október. Na kráľov príkaz vojsko obklúčilo Myjavu a pohrozilo, že ju vypáli, keď sa previnilci, ktorí chránili utečenca z Moravy, neprihlásia.

5. november. Obrovský požiar v Skalici, až na niekoľko domov, zničil celé mesto.

23. november. V Kremnici zomrel Daniel Warou (*1674 Stockholm, Švédsko) Jeden z najvýznamnejších barokových medailérov,

hlavný rytec v kremnickej mincovni. Modernizoval techniku výroby mincí, v Kremnici zaviedol skrutkový lis, ktorý sa vtedy používal iba vo Francúzsku a Anglicku. Vytváral väčšinou portrétné medaily pre potreby panovníckeho dvora.

30. november. Skončilo sa zasadnutie uhorského snemu, kráľ podpísal 50 zákonov, ktoré tým získali platnosť. Bezplatná práca poddaných na opevneniach bola zrušená. Za sumu 24 tisíc zlatých sa mali najat robotníci. Vojakom sa zakázalo vlastniť krčmy a výseky, mestám prijímať tulákov, od poddaných ani zemepán ani vojsko nesmeli vyžadovať platby mimo daní. Snem prijal aj zákon proti vysokým taxám pri prijímaní nových majstrov do cechov.

- Stavy na sneme odmietli kráľom navrhnutý súpis daňovníkov, lebo podľa nich predmetom zdanenia nemohla byť pôda, na ktorej poddaný pracoval, keďže bola vlastníctvom šľachtica. Zdanená mohla byť iba osoba poddaného a jeho platobná schopnosť. Panovník po tomto neúspechu už snem do konca svojej vlády nezvolal.

1729 V Ponikách miestne ťažiarstvo postavilo drevouhoľnú vysokú pec. Surové železo z nej vozili na skujňovanie a ďalšie spracovanie do skujňovacieho hámra v Kostiviarskej pri Banskej Bystrici.

- Na Dunaji pri Komárne bolo 39 veľkých vodných mlynov.

1730

4. február. Miestodržiteľská rada zakázala mestskej rade Levoče požičiavať si peniaze bez kráľovského povolenia.

13. február. V Bratislave zomrel Ján Teofil Windisch (*17.8.1689 Bratislava) lekár, botanik. Jeden z priekopníkov detskej medicíny u nás. Venoval sa aj prírodovednému, najmä botanickému prieskumu. Študoval flóru okolia Bratislavy.

1. november. V Bologni (Taliansko) zomrel Luigi Ferdinando Marsigli (* 10. 7. 1658 Bologna), prírodovedec, polyhistor. V rakúskych službách bojoval proti Osmanom. Autor prvého systematického opisu slovenského územia a prvej mineralogickej mapy Slovenska podľa stavu z roku 1695.

1730 Od roku 1721 sa do roku 1730 v Bratislave pokrstili 6471 detí, uzavreli 2165 sobášov a pochovali 7571 obyvateľov.

- V tomto roku štatút františkánskej provincie zakázal predvádzať v kostole inštrumentálnu hudbu bez organového sprievodu.

- Pravdepodobne v Zułkwe (Poľsko) zomrel Šimon Forgáč (*8.7.1669 Rajka, Maďarsko), generál, dobrý veliteľ a stratég. Veliteľ povstaleckých vojsk Františka II. Rákociho. Roku 1705 sa mu nepodarilo dobyť Bratislavu, preto bol do konca povstania väznený, po porážke povstania žil v emigrácii z dôchodku od francúzskeho kráľa. Bol aj literárne činný.

- Matematik, inžinier a kartograf Samuel Mikovíni začal v Banskej Štiavnici s budovaním vodohospodárskeho systému pre tamojšie bane.

- Samuel Mikovíni vydal vo Viedni svoju prvú prácu o kvadrature kruhu *Epistola de quadratura circuli*.

- V Halle vyšla dizertačná práca lekára Gottfrieda Mollera z Banskej Bystrice, v ktorej sa zaoberal zhubným vplyvom banského ovzdušia na zdravie baníkov. Vychádzal zo situácie baníkov na okolí Banskej Bystrice. Práca patrila medzi prvé z oblasti pracovného lekárstva na Slovensku.

1731

16. marec. Podžupan Spišskej stolice Adam Almáši na návrh stoličného fiškála predvolal pred stoličný súd grófa Trinástich spišských miest Daniela Engelberta, lebo spišské mestá

už dlhšie neplatili stolici dohodnutých 200 zlatých ročne.

21. marec. Kráľ Karol III. z vlastnej moci vydal nariadenie o úprave náboženských pomerov v Uhorsku tzv. Resolutio Carolina, ktoré platilo do tolerančného patentu a vychádzalo zo zákonov z rokov 1681 a 1687. Protestantom dovolilo voliť si superintendentov, ale ich počet regulovalo povolenie panovníka, prestup katolíkov na protestantskú vieru (apostáza) bol trestným činom, zmiešané manželstvá sa mohli uzatvárať len pred katolíckym duchovným.

29. marec. V Čabradskom Vrbovku zomrel Štefan Kohári (*11.3.1649 Čabradský Vrbovok), krajinský hodnostár, maršal, básnik. Bojovými zásluhami a básnickým dielom sa zaradil medzi najvýznamnejších predstaviteľov rodu.

20. máj. Mimoriadny tribunál v Bratislave pod predsedníctvom kráľovského personála Antona Grasalkoviča odsúdil za urážku katolíckeho náboženstva, vzburu, protivenie sa kráľovskému rozkazu a ďalšie zločiny na doživotné väzenie evanjelického superintendenta Daniela Krmana.

1731 V tomto roku sa v Kremnici vyťažilo 238 hrivien zlata a 3190 hrivien striebra.

1732

20. február. V Bratislave zomrel Mikuláš Pálfi (*1.5.1657), krajinský hodnostár, maršal. Účastník bojov pri oslobodzovaní Uhorska od osmanskej okupácie i bojov proti povstaniu Františka II. Rákociho. Zaslúžil sa o vydávanie Belových *Notícií*.

5. apríl. Po smrti uhorského palatína Mikuláša Pálfiho kráľ Karol III. vymenoval za miestodržiteľa Uhorska svojho neskoršieho zata Františka Štefana Lotrinského.

28. august. V Oradei (Rumunsko) zomrel Imrich Čáki (*28.10.1672 Spišský hrad),

cirkevný a štátny hodnostár, kaločský arcibiskup, kardinál, miestodržiteľský radca. Rekatolizátor, zakladateľ kláštorov a náboženských základín. Vydržoval dve hudobné kapely a spevákov, vlastnil bohatú knižnicu a obrazovú galériu.

18. október. Po skončení vyšetrovania inkvizičná komisia, ktorú zriadil ostrihomský arcibiskup Imrich Esterházi, uznala pravosť pútnického miesta v Šaštíne.

28. október. Ostrihomský arcibiskup Imrich Esterházi vysvätil v dóme sv. Martina v Bratislave kaplnku sv. Jána Almužníka, ktorú vyzdobil Rafael Donner.

1732 V tomto roku príjmy z „lietajúceho mosta“ cez Dunaj priniesli bratislavskej mestskej pokladnici 7600 zlatých.

1732 Na bratislavskom Podhradí bývalo pod ochranou Pálfiovcov asi 50 židovských rodín.

1732 Samuel Mikovini vydal v Bratislave prácu o vedeckých zásadách zhotovovania topografických máp *Epistola de methodo concinnandarum mapparum Hungariae ...*

1733

1. február. Po smrti poľského kráľa Augusta II. Saského začala vojna o tzv. poľské dedičstvo, ktorá trvala až do roku 1735.

31. júl. Na základe kráľovského dekrétu kráľa Karola III. ktorý nariadil, aby boli všetky habánske deti pokrstené katolíckym kňazom, začali krstiť deti habánov v Sobotišti.

16. október. Kráľ Karol III. nariadil vytvoriť tridsiatkový úrad so sídlom v Bratislave pod správou Dvorskej komory.

1733 Samuel Timon vydal v Košiciach dielo *Imago antiquae Hungariae...* (Obraz dávneho Uhorska). Zaoberá sa v ňom dejinami územia Panónie do príchodu starých Maďa-

rov. Značnú pozornosť venoval dejinám Veľkej Moravy, Svätoplukovi, Pribinovi, svätým Cyrilovi a Metodovi. Dokazovaním autochtónnosti a starobylosti Slovákov položil základy prvej koncepcie slovenských dejín.

- Banská komora v Banskej Štiavnici menovala do funkcie pomocníka hlavného strojného majstra dvadsaťročného Jozefa Karola Hella.

1734

Január. V banskom revíre v Banskej Štiavnici dokončili pod vedením Izáka Pottera a Jozefa Emanuela Fischera stavbu dvoch Newcomenových atmosferických parných strojov, ktoré slúžili na odčerpávanie spodnej vody na šachte Jozef.

27. marec. V Dubnici zomrel Ján Baltazár Magin (*6.1.1681 Vrbové), kňaz, básnik, autor najstaršej známej slovenskej národnej obrany *Murices ...sive Apologia pro inclyto comitatu Trenchiniensi...* (*Ostne...alebo obrana slávnej Trenčianskej stolice...*)

20. október. Kráľ Karol III. na základe Resolutio Carolina z roku 1731 povolil vytvorenie 4 superintendencií pre evanjelikov a kalvínov.

1734 V tomto roku evanjelické lýceum v Bratislave navštevovalo 341 žiakov.

- Samuel Timon vydal v Košiciach dielo *Imago novae Hungariae* (Obraz nového Uhorska). Podal v ňom dobový opis Uhorska podľa jednotlivých stolíc.
- V Skalici zriadili jezuiti Collegium pro repetitione humaniorum, v ktorom odborne pripravovali budúcich profesorov latinčiny a gréčtiny pre svoje školy.

1735

18. február. V Štiavnických Baniach zomrel Izák Potter (*1690 Veľká Británia), mechanik,

staviteľ prvých ohňových strojov na Slovensku, ktoré využívali na čerpanie vôd z baní.

8. apríl. V internácii v Rodoste (Tekirgad, Turecko) zomrel František II. Rákoci, (*27.3.1676 Borša) sedmohradské knieža, vodca posledného stavovského povstania. V exile sa venoval najmä literárnej tvorbe. Autor pamätí, vojenskej príručky, politického testamentu.

30. apríl. V Trnave zomrel Štefan Pavol Báčmedei (*asi 1690 Trenčín), lekár, odborný spisovateľ. Opísal šírenie epidémií v Trnave a Rožňave, zdravotnú situáciu obyvateľstva, účinky termálnych vôd pri liečbe, vplyv počasia na chorobnosť, venoval sa aj matematike a chémii-alkýmii.

22. jún. Kráľ Karol III. vydal inštrukciu o vyučovaní na banskej škole v Banskej Štiavnici. Jej úlohou bolo vychovávať banských úradníkov. Bola to prvá vyššia technická škola nelen na Slovensku, ale aj na svete.

23. september. Kráľ Karol III. menoval za cisárskeho geometra Samuela Mikovíniho a poveril ho vyučovaním matematiky na novej banskej škole v Banskej Štiavnici.

1735 Vo Viedni vyšiel prvý diel vlastivednej monografie v redakcii polyhistora Mateja Bela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (*Historicko-geografické poznámky o Uhorsku*). Obsahuje opis Bratislavy a väčšej časti Bratislavskej stolice.

- Sochár Juraj Rafael Donner dokončil hlavný oltár bratislavského domu sv. Martina so súsoším sväteho Martina so zobrúkom.
- Matej Bel predložil projekt na založenie celouhorskej univerzálne zameranej učenej spoločnosti so sídlom v Bratislave. Spoločnosť mala vydávať vedecký časopis *Observationes Posonienses* (*Bratislavské pozorovania*) Projekt, ktorý sa nerealizoval, bol prvý svojho druhu v Uhorsku.

• Z tohto roku je doložené používanie zrkadlového ďalekohľadu na univerzite v Trnave.

1736

12. február. Vo Viedni sa konala svadba princeznej Márie Terézie s toskánskym vojvodom Františkom Štefanom Lotrinským

7. apríl. V Košiciach zomrel Samuel Timon (*20.7.1675 Trenčianska Turná), historik, polyhistor, jezuita. Zakladateľská osobnosť modernej kritickej historiografie Uhorska, autor prvej syntézy uhorských dejín. Kriticky prehodnotil stredoveké legendy a kroniky a na základe pramenného výskumu formuloval novú koncepciu dejín Uhorska.

21. apríl. Vo Viedni zomrel Eugen Savojský (*18.10.1663 Paríž), vojvodca, jeden z najúspešnejších habsburských vojenských veliteľov. Zúčastnil sa bojov pri Viedni, obliehania Budína 1686, 1688 poľný maršal, 1696 hlavný veliteľ protitureckých vojsk v Uhorsku.

2. máj. Kráľ Karol III. ako spojenec Ruska sa zapojil do vojny proti Osmanskej ríši.

20. máj. V Bratislave zomrel Ján Pavol Royer (*1684 Salzburg, Rakúsko) 1715 -1730 majiteľ tlačiarne a mešťan v Bratislave. Zakladateľ a majiteľ najväčšej a najmodernejšej tlačiarne v Uhorsku v 18. storočí.

22. jún. Vyšla inštrukcia, ktorá vymedzovala organizačnú štruktúru, učebný plán a metódy vyučovania banských odborníkov v Banskej Štiavnici.

1736 Miestodržiteľ František Štefan Lotrinský založil textilnú manufaktúru v Šaštíne, ktorá vyrábala kartún a iné bavlnené výrobky. Bola spojením centralizovanej a rozptýlenej manufaktúry, lebo okrem tkáčov v manufaktúre pre ňu pracovali aj domáci priadiari bavlny.

• Jozef Karol Hell v Banskej Štiavnici predstavil úradníkom Hlavného komornogrófskeho úradu svoj prvý vynález, vodný vahadlový

čerpací stroj. Jeho výhodou bola podstatne nižšia spotreba vody na jeho prevádzku v porovnaní so staršími typmi čerpacích zariadení tzv. štangenkunstami.

• V banskobystričskom banskom revíre ročne vyprodukovali 3180 centov medi.

• Lekárnik Hieronym Petzelt vydal tlačou prvý katalóg trnavských liekov.

• V Bratislave taliansky maliar a dekoratívny Anton de Galli Bibiena začal s maľbou kupoly kostola trinitárov, ktorú dokončil roku 1740.

1737

11. júl. *Kráľ Karol III. v spojení s ruskou cárovnou Annou začal vojenské operácie proti Osmanskej ríši.*

3. august. V Kežmarku zomrel Juraj Buchholtz (*3.11.1688 Kežmarok), prírodovedec, učiteľ. Zaujímal sa o geológiu, mineralógiu, speleológiu, vodopis, vypracoval panorámu Vysokých Tatier. Robil pokusy s výškovými meraniami vo Vysokých Tatrách.

6. august. Na banskej škole v Banskej Štiavnici začalo riadne vyučovanie. Štúdium trvalo dva roky a absolventi museli vykonať niekoľkoročnú prax v banských podnikoch. Až potom mohli získať určitú funkciu. Prvým profesorom bol významný slovenský kartograf a matematik Samuel Mikovíni.

1737 V Trnave vyšlo dielo Františka Kaziho o dejinách univerzity v Trnave *Historia Universitas Tyrnaviensis* pri príležitosti stého výročia jej založenia (roku 1635).

• Strojní majster banského eráru Matej Kornel Hell vypracoval v Banskej Štiavnici návrh na úplné odvodnenie banského diela Horná Biberova štôlna technicky zdokonalenými čerpacími zariadeniami. Návrh predložil priamo kráľovi Karolovi III., ktorý prideliť na

realizáciu plánu finančné prostriedky v požadovanej výške.

- Technická rekonštrukcia čerpacích zariadení s kývavým pákovým prevodom (štangenkuns-
tov) a vodných kolies a gáplov na pohon čer-
pacích zariadení priniesla od porážky povsta-
nia Františka II. Rákociho úsporu banskému
eráru 250 000 zlatých ročne.

- Pod vedením Samuela Mikovíniho dokon-
čili rekonštrukciu cesty medzi Trakovicami
a Leopoldovom. Stavba bola technicky
náročná, lebo si vyžadovala odvodnenie
močaristého terénu a stavbu dvoch mostov.

1738

22. august. V Poprade vypukol požiar od blesku. Zhorelo pri ňom iba sedem domov, lebo v meste už stavali domy z ohňovzdor-
ných materiálov.

1. august. Kráľ Karol III. vydal štatút pre bratislavský cech slovenských ševcov, ktorý bol vyhradený len pre Slovákov.

26. august. Pri Miestodržiteľskej rade bola vytvorená zdravotnícka komisia, ktorá mala na starosti organizáciu verejného zdravotníctva. Do jej kompetencie patrila starostlivosť o protiepidemické opatrenia, dohľad nad zdravotnými pomermi v celej krajine a usmerňovanie činnosti na všetkých úse-
koch verejného zdravotníctva.

September. V Bratislave založila svoj kláštor rehoľa svätej Alžbety. Alžbetínky sa starali o ženy v špitáloch a nemocniciach. V Bratislave pôsobili v nemocnici pri kostole svätej Alžbety.

1738 Banský strojný majster Jozef Karol Hell uviedol do prevádzky v Banskej Štiavnici vahadlový stroj na čerpanie vody z baní.

- Banský strojný majster Jozef Karol Hell skonštruoval v tom období mimoriadne výkonnú hasičskú striekačku, ktorej prúd

vody dosiahol aj vyššie poschodia domov. Zariadenie kúpila banskoštiavnická banská komora.

- V Košiciach vyšla prvá učebnica algebry v Uhorsku *Algebra seu analysis speciosa...*, ktorú napísal profesor tamojšej univerzity Michal Lipšic. Obsahovala najzákladnejšie poznatky z algebry (základné algebraické operácie, riešenie lineárnych rovníc, aritmetické a geometrické postupnosti).

- V Smoleniciach popravili Juraja Hrajnohu (*?) zbojníckeho kapitána, ktorý viedol zbojnícku skupinu v Bielych Karpatoch. Ľudová tradícia ho často nesprávne spája s Jurajom Jánošíkom.

1739

18. september. Vyslanci kráľa Karola III. a osmanského sultána Mahmuda I. uzavreli v Belehrade mier. Rakúsko sa muselo vzdať skoro všetkých ziskov z požarevackého mieru, okrem územia na sever od Dunaja a Sávy a Temešského banátu.

1739 Na Slovensku sa šírila morová epidémia, ktorá trvala až do roku 1742.

- Trnava si dala vydlážiť námestia a najdô-
ležitejšie ulice.

- Vo Viedni vyšla práca Samuela Mikovíniho o problematike kvadratury kruhu *Epistola ad D. Ľ. Ľ. Marinonium ...occasione quaestionis de quadratura circuli*. Ako vedľajší výsledok demonštroval v práci metódu na výpočet hodnoty π .

- V Bratislave začali s výstavbou kostola a kláštora rehole alžbetínok, významnej barokovej stavby, ktorú financoval ostrihomský arcibiskup Imrich Esterházi. (Dokončili ho roku 1743.)

1740

12. január. V Naháči zomrel Dionýz Michal Šnajder (*1658 Ružindol) františkán. Vypra-

coval a vydal prvý slovenský preklad pravidiel františkánskej rehole *Regula bratruv menších svätého otca Franciška. Trnava 1713.*

16. február. V Norimbergu zomrel Ján Kupecký (*1667 Pezinok) Barokový maliar európskeho významu. Vynikol ako portrétista.

30. september. Vo väzení na Bratislavskom hrade zomrel Daniel Krman (*28.8.1663 Omšenie) evanjelický superintendent a náboženský spisovateľ, jeden z najvýznamnejších kultúrnych dejateľov prelomu 17. a 18. storočia.

11. október. V Brezne popravili vodcu zbojníckej družiny Jakuba Surovca, ktorého ľudová tradícia nesprávne spájala s Jánošíkom.

20. október. Vo Viedni zomrel kráľ Karol III. a vlády sa ujala jeho najstaršia dcéra Mária Terézia.

16. december. Pruský kráľ Fridrich II. vpadol do Sliezska, ktoré žiadal za uznanie nástupníckych práv Márie Terézie. Bol to začiatok vojny o tzv. habsburské dedičstvo.

1740 V banskoštiavnickom banskom revíre pracovalo 5 Newcomenových atmosferických čerpacích parných strojov.

- V banskoštiavnickom banskom revíre dokončili prvú etapu výstavbu systému vodných nádrží, voda z ktorých slúžila ako zdroj energie pre pohon banskej techniky. Jeho realizáciu riadili najvýznamnejší banskí technickí odborníci Samuel Mikovíni, Matej Kornel Hell a Jozef Karol Hell.

- Veľké zásoby vodnej energie umožnili v banskoštiavnickom banskom revíre podstatný rast výkonu čerpacích zariadení a rozšírenie počtu zariadení na úpravu rudy (stupy). Rozmach úpravníctva umožnil využiť chudobnejšie rudy z hald. Zvýšil sa tak

objem banskej produkcie, aj hospodárnosť výroby.

- František Štefan Lotrinský založil na svojom panstve v Holíči manufaktúru na výrobu majoliky.

1741

26. január. Krajinský sudca Ján Pálfi vyzval obežníkom stolice, aby šľachta vytiahla do boja proti blížiacim sa pruským vojskám.

17. február. Vo Viedni zomrel Juraj Rafael Donner (*24.5.1693 Esslingen, Rakúsko) sochár a architekt. Všetky významné diela vytvoril v Bratislave v službách ostrihomského arcibiskupa Imricha Esterháziho.

10. apríl. Pruský kráľ Fridrich II. porazil pri Molviciach rakúske vojská a obsadil Sliezsko.

14. máj. Kráľovná Mária Terézia zvolala do Bratislavy snem (trval do 29. októbra), na ktorom boli potvrdené výsady šľachty a odsúhlasená mimoriadna vojenská pomoc proti Prusom.

25. jún. V Bratislave ostrihomský arcibiskup a uhorský prímás Imrich Esterházi korunoval za uhorskú kráľovnú Máriu Teréziu, najstaršiu dcéru kráľa Karola III.

11. september. Uhorské stavy zhromaždené na sneme v Bratislave prevolaním obetovania života a krvi vystúpili manifestačne na ochranu trónu mladej kráľovnej Márie Terézie.

25. november. Na Spišskom hrade zomrel Juraj Čáki (*27.10.1677 Spišský hrad), stoličný hodnostár, generál. Velil vo vojnách proti Osmanskej ríši, Francúzsku, stavovskému povstaniu Františka II. Rákociho. Roku 1741 organizátor a veliteľ šľachtickej insurekcie vo vojne o rakúske dedičstvo.

November *Za českého krále bol zvolený bavorský kurfirst Karol Albert ako Karol III.*

1741 Snem zakázal Macedóncom, Arménom a židom, ktorí nemali meštianske právo alebo neboli usadení na niektorom z panstiev, obchodovať s vínom.

- Vyšlo nariadenia o zrušení vnútromestských cintorínov a krypt v súvislosti s opatreniami proti šíreniu epidémií.

- V Komárne postavili lietací most cez Dunaj.

- Pri ďalšom požiari Skalice znova bolo zničené skoro celé mesto a zahynulo 38 ľudí.

1742

18. január. V Prievidzi zomrel Pantaleón Annach (*1695 Rakúsko), piarista, lekárnik. V tamojšom kláštore zriadil modernú lekáreň, ktorú využívali obyvatelia Prievidze a Bojníc.

24. január. *Bavorský kurfirst a český kráľ bol vo Frankfurte nad Mohanom (Nemecko) korunovaný za nemeckého cisára ako Karol VII.*

12. február. Rakúske a uhorské vojská obsadili Mníchov, sídlo švagra Márie Terézie, nemeckého cisára Karola VII.

22. apríl. Habsburská ríša a Francúzsko uzavreli dohodu o postavení zajatcov. Zaviazali sa dodržiavať počas vojny zaužívané zvyklosti a vojnové práva zajatcov. Stanovili sa aj presné ceny výkupného podľa vojenskej hodnoty zajatca.

11. jún. Vyslanci kráľovnej Márie Terézie a pruského kráľa Fridricha II. podpísali vo Vratislavi (Wroclaw, Poľsko) predbežnú mierovú dohodu na základe ktorej sa panovníčka zriekla väčšiny Sliezska.

29. jún. Vo Viedni zomrel Jozef Emanuel Fischer von Erlach (*september 1693 Vie-

deň), architekt, stavitel banských strojov. V banskoštiavnickej banskej oblasti postavil niekoľko ohňových čerpacích strojov, pričom vyriešil niektoré technické nedostatky stroja, v Banskej Štiavnici skonštruoval kónický bubon na navíjanie ťažného lana pri kónských gáploch.

Jún Novohradský stoličný fyzikus Ján Daniel Perlici vypracoval plán na vybudovanie lekárskej vysokej školy v Uhorsku.

28. júl. V Berlíne podpísali konečnú mierovú dohodu medzi Pruskom a Rakúskom. Rakúsko stratilo „najušľachtilejšiu perlu zo svojej koruny“, Prusko sa stalo veľmocou.

1742 V Bratislave začal s malbou fresiek a oltára v Alžbetínskom kostole Pavol Trogger, ktorú ukončil roku 1743.

1743

16. február. Kráľovná Mária Terézia nariadila, aby sa sťažnosti poddaných voči zemepánskym úradníkom nezávisle vyšetrili.

18. marec. V Banskej Štiavnici zomrel Dávid Cvitinger (Zvittinger)(*asi 1673 Banská Štiavnica), bibliograf, literárny historik. Roku 1711 vydal bibliografické dielo *Specimen Hungariae literatae virorum eruditione clarorum ... významné osobnosti Uhorska a systematický prehľad prác o dejinách Uhorska.*

12. máj. Mária Terézia bola v Prahe korunovaná za českú kráľovnú.

13. september. Na základe dohody z Wormsu (Nemecko) Anglicko, Holandsko a Sardínia uznali panovnícke práva Márie Terézie v habsburskej ríši.

4. november. V Banskej Štiavnici zomrel Matej Kornel Hell (*1653), banský konštruktér. Konštruoval a staval zdokonalené čerpacie zariadenia. Jeho stroje zachránili banskoštiavnickej bane pred zatopením a umožnili ďalšiu ťažbu rúd.

1743 V tomto roku kráľovná Mária Terézia odkúpila poštové privilégia pre celú monarchiu od rodiny Paarovcov za 66.000 zlatých.

- V tomto roku začala v Holíči produkciu manufaktúra na výrobu majoliky, ktorú založil František Štefan Lotrinský. Vyrábala široký sortiment keramických výrobkov, ktoré boli pokryté bielou glazúrou. Bola monopolným dodávateľom stolovacích súprav pre kráľovský dvor, paláce šľachticov a bohaté meštianstvo.

1744

15. august. Do Čiech vpadla pruská armáda – začala druhá sliezka vojna.

5. september. V Heiligenkreuzi (Rakúsko) zomrel Giovanni Giuliani (*1663 Benátky, Venezia, Taliansko), sochár. Z iniciatívy jezuitskej rehole sa zúčastnil na prácach pri sochárskej výzdobe kaplniek Kalvárie v Bratislave, ktorú postavili na pamiatku víťazstva nad Osmanmi.

September Pruský kráľ Fridrich II. obsadil Prahu, z ktorej ale musel v novembri ustúpiť.

6. december. V Levoči zomrel Ján Brewer (Breuer) (*okolo 1675 Levoča), kníhtlačiar. Prevzal rodinnú tlačiareň, doplnil modernými typmi. Vydal vyše sto tlačí, z toho asi 30 v slovenčine.

1744 V tomto roku sa v Banskej Štiavnici začalo so stavbou kalvárie (dokončili roku 1751). Zároveň sa začala šíriť pobožnosť krížovej cesty.

- Erárne bane v Banskej Štiavnici vyprodukovali v tomto roku 92 261 hrivien striebra a 2429 hrivien zlata. Bola to najvyššia ročná produkcia za celé 18. storočie.

- Banská komora založila v Sihli skláreň. Vyrábala duté sklo pre erárne podniky. Spoločiatku mala 20 zamestnancov.

1745

20. január. V Mníchove (München, Nemecko) zomrel bavorský kurfirst a nemecký cisár Karol VII.

3. apríl. Komárno, významný dunajský prístav, stredisko uhorského trhu s obilím a drevom, bolo povýšené na slobodné kráľovské mesto.

22. apríl. Bavorský kráľ Maximilián III. Jozef, syn zosnulého cisára Karola VII., uzavrel vo Füssene (Nemecko) mier s kráľovnou Máriou Teréziou a uznal jej nástupnícke práva v habsburskej monarchii.

4. október. Vo Frankfurte nad Mohanom korunovali za nemeckého cisára manžela kráľovnej Márie Terézie, Františka Štefana Lotrinského ako Františka I.

November Kráľovná Mária Terézia založila vo Viedni Collegium Teresianum určené na výchovu šľachtickej mládeže.

6. december. V Bratislave zomrel Imrich Esterházi (*17.12.1663) cirkevný hodnosťár, mecén. Od roku 1725 ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska. Viac ako desať miliónov zlatých venoval na výstavbu, prestavbu a výzdobu cirkevných stavieb, sčasti aj na dobročinné ciele. Do Bratislavy pozval viacerých významných umelcov, aj sochára Rafaela Donnera

25. december. V Drážďanoch (Dresden, Nemecko) kráľovná Mária Terézia a pruský kráľ Fridrich II. uzavreli mierovú zmluvu, ktorá potvrdila, že Rakúsko prišlo o Sliezsko. Fridrich II. uznal Františka I. za nemeckého cisára a jeho manželku Máriu Teréziu za cisárovnou-kráľovnu.

1745 Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada na návrh zdravotníckej komisie schválila dielo bratislavského lekára Jána Justusa Torkoša *Taxa pharmaceutica Posoniensis, cum instructionibus Pharmacopoeorum, Chirurgo-*

rum et Obstetricum, prvý liekopis v Uhorsku. Sadzobník liečiv bol v štyroch krajiniských jazykoch, v latinskom, nemeckom, slovenskom a maďarskom. K nemu bol pripojený návod na činnosť lekárnikov, chirurgov – ránhojičov a pôrodných asistentiek. Toto dielo sa používalo na celom území Uhorska.

- V Banskej Štiavnici predstavil banský strojňý majster Jozef Karol Hell svoj najvýznamnejší technický vynález, vodnostlpcový alebo vodoťažný čerpací stroj.

1746

6. apríl. Kráľovná Mária Terézia založila Universal-Kommerzdirektorium (Obchodné riaditeľstvo), ktoré malo zjednotiť a spravovať obchodné záležitosti v ríši.

24. august. V Bratislave zomrel Karol Péterfi (*24.8.1700 Bratislava), cirkevný spisovateľ, učiteľ, jezuita. Jeho najvýznamnejším dielom je zbierka uznesení cirkevných synodálnych nariadení a zákonov *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1016 usque ad annum 1734. (Posvätné zhromaždenia rímsko-katolíckej cirkvi, ktoré sa konali v Uhorskom kráľovstve od roku Krista 1016 až do roku 1734).*

18. september. V Debrecíne (Debreczen, Maďarsko) zomrel Daniel Fischer, (*4.11.1695 Kežmarok), lekár, prírodovedec. Písal o diagnostike a liečení moru a kiahní, vypracoval návrh na založenie uhorskej prírodovednej spoločnosti.

1746 V Bratislave vydal Pavol Doležal učebnicu češtiny *Gramatica slavico-bohemica. (Gramatika slovensko-česká)*. Úvod k nej napísal Matej Bel.

- V Trnave vyšlo dielo profesora na trnavskej univerzite Jána Purginu, báseň napísaná v hexametroch, *De vi electrica carmen didacticum* (Náučná báseň o elektrickej sile), prvá práca na Slovensku, ktorá popisovala poznatky z elektrostatiky (podstata elek-

triny, jej vznik, vedenie, úkazy, ktoré spôsobujú svetelné javy).

1747

16. apríl. V Banskej Bystrici zomrel Otto Karol Moller (*10.1.1670 Bratislava), lekár, organizátor zdravotníctva., dvorný lekár Františka II. Rákociho počas jeho pobytu v Banskej Bystrici. Priekopník balneoterapie na Slovensku. V Banskej Bystrici zriadil súkromnú lekársku školu, ktorá pripravovala poslucháčov na štúdium na lekárskech fakultách v zahraničí.

9. jún. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie *Constitutiones et rescripta*, ktorým podstatne obmedzila vplyv banských miest na banské podnikanie.

7. september. V Smolníku začalo vyučovanie na banskej škole s rovnakým zameraním, ale menej náročným, ako mala banská škola v Banskej Štiavnici.

- V tomto roku prišli do Bratislavy prvé členky Kongregácie Notre Dame, založili školu pre dievčatá a otvorili pre ne internát.

- Bratislavský rodák a profesor na univerzite v Jene Ján Andrej Segner predviedol na verejnosti svoj objav tzv. Segnerovo koleso, prístroj, ktorý pracuje účinkom reakcie vodného prúdu.

- Vo východoslovenskej banskej oblasti pracovalo 24 ťažiariských hút na drahé kovy.

- Vo Viedni vyšla prehľadná mapa banskoštiavnického banského obvodu *Grund Riess der gantzen Schemnitzer Revier ...*, ktorú vypracoval banský odborník a kartograf Matej Zipser. Zobrazovala všetky známe rudné žily banskoštiavnického rudného revíru. Vznikla v spolupráci s ďalšími odborníkmi v oblasti kartografie, najmä Samuela Mikovíniho.

• V banskoštiavnickom banskom revíre, na základe rozhodnutia banského eráru, začali s predĺžením hodrušskej dedičnej štôlne cisára Františka, ktorú založili roku 1494, smerom k banskému závodu Horná Bíberova štôlna na Vindšachte (Štiavnické Bane)

1748

8. február. Vo Viedni zomrel František Wagner (*14.8.1675 Wangen, Nemecko), historik, filológ, pedagóg, jezuita. Pôsobil na jezuitských školách aj v Bratislave a na univerzite v Trnave.

4. máj. Pri veľkom požiari v Rožňave zohorelo 205 domov. Škodou vyčíslili na 123 897 zlatých.

10. máj. V Bratislave zomrel Jozef Esterházi (*12.6.1682 Pápa, Maďarsko), generál, krajinský hodnostár. Bojoval proti kurucum, ktorým velil jeho brat Anton, účastník bitky pri Trenčíne, proti Osmanskej ríši, vyznamenal sa pri Petrovaradíne (Srbsko) a Temešváre (Timișoara, Rumunsko). Bojoval aj v Taliansku, na Sicílii, v Bosne, vyznamenal sa v bojoch s Pruskom. Podporoval cirkevné inštitúcie a stavby.

25. máj. V Smolníku zomrel Juraj Ernest Multz de Walda (* 1688 Oloví, Česko), montanista. Pričinil sa o povznesenie východoslovenského baníctva a hutníctva, najmä o zvýšenie produkcie medi a striebra.

13. jún. V Trnave zomrel Ján Purgina, (*15.5.1719 Trnava) slovenský fyzik, básnik, profesor na univerzite v Trnave. Podpisoval sa ako „trnavský básnik“.

1. september. V Banskej Bystrici zomrel Samuel Hruškovic (*1.4.1694 Krupina), spisovateľ, editor, od roku 1743 superintendent banského okolia. Editor dvoch vydaní *Cithary Sanctorum*. Druhé vydanie určilo definitívnu podobu Tranovského kancionála.

18. október. V Aachene bola podpísaná mierová zmluva, ktorá ukončila vojnu o tzv. habsburské dedičstvo. Kráľovná Mária Terézia sa vzdala Sliezska a Parmy, ale získala späť Belgicko a uznanie svojich nástupníckych práv.

19. november. V Košiciach zomrel Ján Korneli (*24.12.1686 Kapušany), historik, jezuita. Autor oslavných spisov na cirkevných hodnostárov, teologických a polemických náboženských prác. V diele *Fragmenta ungaricae historiae ... (Fragmenty z uhorských dejín)* zachytil aj Tököliho povstanie.

1748 Kráľovná Mária Terézia obnovila starší zákaz publikovať pápežské buly bez povolenia panovníka.

• Ján Tomka-Sásky vydal v Bratislave dielo *Introductio in orbis hodierni geographiam (Úvod do zemepisu súčasného sveta)*, ktoré obsahovalo poznatky zo všeobecného a regionálneho zemepisu. Slúžilo ako učebnica a vyšlo vo viacerých vydaniach.

1749

30. január. František Štefan Lotrinský (nemecký cisár a manžel kráľovnej Márie Terézie) sa stal vlastníkom panstiev Holíč a Šaštín, ktoré kúpil od posledného mužského príslušníka rodu Coborovcov, Jozefa. František Štefan Lotrinský vyplatil všetky dlhy Coborovcov a Jozefovi Coborovi platil doživotnú penziu 3000 zlatých, neskôr až 6000 zlatých.

2. máj. Kráľovná Mária Terézia zreformovala ústredné orgány habsburskej ríše. Oddelila správne a súdne inštitúcie.

20. máj. Banský súd odňal podiely banskej spoločnosti v Rožňave, lebo baníkom za dva roky nevyplatila mzdu.

29. august. V Bratislave zomrel polyhistor, pedagóg a evanjelický duchovný Matej Bel (*22.3.1684 Očová). Jeho hlavným životným

dielom bol projekt komplexného vlastivedného výskumu Uhorska, z ktorého sa zrealizovala iba historicko - zemepisná časť, *Notitia Hungariae novae historico-geographica ...*. V štyroch zväzkoch vyšli opisy deviatich slovenských a troch maďarských stolíc.

September. Konštruktér Jozef Karol Hell v Banskej Štiavnici na šachte Leopold uviedol do prevádzky vodostlpcový čerpací stroj, ktorý pracoval na princípe hydraulického piestového motora. Po technickej stránke predstavoval svetový unikát.

30. december. Kráľovná Mária Terézia vytvorila základinu pre štúdium desiatich šľachticov z Uhorska na viedenskej šľachtickej akadémii Tereziáne.

1749 Kráľovná Mária Terézia nariadila uvrhnúť do väzenia tých katolíkov, ktorí by chceli prestúpiť na inú vieru.

- Príjem, ktorý plynul do štátnej pokladnice z tridsiatku bol v tomto roku 547 tisíc zlatých.

- V Hronseku zomrel Pavol Severini (*1675 Dolná Strehová), evanjelický duchovný. Roku 1725 sa zaslúžil o výstavbu dreveného artikulárneho kostola.

- V Banskej Štiavnici dostal strojný majster Jozef Karol Hell povolenie na stavbu troch vodostlpcových čerpacích strojov.

- Na Špitálskej žile v banskoštiavnickom banskom revíre zaviedol bankský odborník Matej Zipsler novú metódu, priečne dobývanie rúd. Umožnila vyšší výkon, nižšiu spotrebu dreva, ľahšie rozpojovanie a dopravu rudy a znamenala väčšiu bezpečnosť pre baníkov.

1750

23. marec. Na ceste z Trenčína do Banskej Štiavnice zomrel Samuel Mikovíni (* 1686 Cinobaňa-Turíčky), matematik, astronóm, geograf, rytec a staviteľ. Vypracoval mapy

jednotlivých stolíc k Belovým Noticiám, bankské mapy, zhotovil plán rímskeho tábora Brigetium, aj plány na stavbu kráľovského paláca v Budíne. Uplatnil sa aj ako cestný inžinier.

28. marec. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie, ktorým zaviedla tzv. generálny invalidný systém, čím sa výrazne zlepšila starostlivosť o vojenských invalidov. V invalidovni dostávali bezplatné ubytovanie, stravovanie a lekárske ošetrovanie.

15. október. V Uhorsku začala služba na prepravu pošty a osôb, ktorá trvala až do roku 1888.

1750 Jezuitská rehoľa v Uhorsku mala ročný príjem 350 000 zlatých, 884 členov a spravoval 30 gymnázií, 18 konviktov, 6 akadémií a košickú a trnavskú univerzitu.

- Ján Daniel Perlici stoličný lekár Zvolenskej stolice predložil kráľovnej Márii Terézii návrh na zriadenie lekársko-chirurgického kolégia pre Uhorsko, vysokej školy lekárskej, ktorá mala mať sídlo v Banskej Bystrici. Vypracoval aj plán školy a učebné osnovy. Pre nedostatok financií sa návrh nerealizoval.

- Kráľovná Mária Terézia upravila výšku štóly (poplatkov za vykonávanie náboženských úkonov).

- Školu členiek Kongregácie Notre Dame navštevovalo v Bratislave 73 žiačok.

- V Solivare pri Prešove sa zo štyroch šácht vyťažilo 32 tisíc centov soli.

- V Bratislave Ján Michal Landerer otvoril najväčší tlačiarenský podnik v Uhorsku, ktorý pracoval až do roku 1854. Bola to pôvodne Royerova tlačiareň, ktorú František Anton Royer predal.

- V Banskej Štiavnici otvorili úplné jezuitské gymnázium.

• Asi v tomto roku zomrel v Púchove Daniel Chrastina (*asi 1688 Púchov) kníhtlačiar. Tlačil v latinčine a slovenčine, evanjelické aj katolícke tlačne, učebnice, kalendáre, príležitostné tlačne a tlačivá.

• Univerzitná tlačiareň v Trnave vydala frazeologický slovník Františka Wagnera *Universae phraseologiae latinae corpus...* (*Úplná zbierka latinskej frazeológie*). V 18. storočí patril medzi najviac vydávané a najmä v školskej praxi používané lexikografické dielo. Mal aj slovenskú časť.

1751

24. marec. V Bratislave zomrel Ján Pálfi (*20.8.1663 Červený Kameň), vojvodca, krajinársky hodnostár. Zúčastnil sa bojov proti Osmanskej ríši, bojoval pri obrane Viedne, na Rýne proti Francúzom. Pred korunováciou Márie Terézie získal uhorskú šľachtu na jej podporu.

18. apríl. Kráľovná Mária Terézia zvolala do Bratislavy snem (trval do 27. septembra), na ktorom požadovala zvýšenie daní. Od lodí plaviacich sa po riekach sa nesmeli vyberať poplatky a Komárno bolo potvrdené za slobočné kráľovské mesto.

10 máj. Za uhorského palatína bol zvolený Ľudovít Batáň. Bol posledným palatínom, ktorý pochádzal z Uhorska.

3. júl. V Banskej Štiavnici zomrel Anton Karol Vojta (*1705), lekár banskej komory v Banskej Štiavnici, autor latinsko-nemeckej rozpravy o kúpeľoch v Sklených Tepliciach, v ktorom sa zaoberal rozborom vody a jej liečivými vlastnosťami.

19. august. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie, v ktorom sprísnila tresty pre apostatov (odpadlíkov od viery), zmiešané manželstvá katolíkov a protestantov mohol povoliť len katolícky biskup, katolíkom sa zakázalo navštevovať nekatolícke školy.

1. november. Kráľovná Mária Terézia vydala nový vojenský poriadok (*Regulamentum militare*) o rozmiestnení a vydržiavaní vojska. Zrušili sa aj bezplatné povoznícke práce poddaných pre vojsko.

1751 Slovenskí obyvatelia Banskej Bystrice podali sťažnosť na snem proti privilégiám nemeckého meštianstva.

• Tlačou vyšiel súbor 19 máp *Parvus atlas Hungariae*. Autorom máp bol geograf Ján Tomka-Sásky, ich rytcom bol medirytca Sebastián Zeller.

• V Trnave vyšlo prvé ilustrované vydanie zbierky uhorských zákonov *Corpus iuris Hungarici*.

1752

18. máj. Kráľovná Mária Terézia upravila pôsobnosť právomocí najvyšších stoličných predstaviteľov, županov.

14. júl. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie, ktorým zakázala súboje.

26. október. Kráľovná Mária Terézia nariadila, že každá stolica musí vydržiavať jedného lekára, ktorý musí mať diplom z niektorej rakúskej, alebo zahraničnej univerzity a ránkhojčiča. Zároveň určila aj výšku ich plátov.

1752 Ťažbu kamennej soli v Solivare pri Prešove zastavilo zatopenie baní vodou. Banský spôsob ťažby soli preto nahradili čerpaním vody nasýtenej soľou, tzv. soľanky. Soľ z nej získavali varením na panvách.

• Kráľovná Mária Terézia rozhodla, že mestské úrady v Banskej Bystrici majú byť obsadzované bez ohľadu na národnosť kandidátov. Tým zrušila národnostnú dohodu z roku 1612.

• Matej Markovič, evanjelický duchovný a osvietený filozof preložil z nemčiny a vydal knižku *Píseň o chvále stavu sedláckeho*,

ktorý vyzdvihoval význam sedliakov pre spoločnosť.

1753

31. máj. Miestodržiteľská rada vydala nariadenie, že deti katolíkov majú byť bez prekážok prijímané za remeselníckych učňov.

19. august. Kráľovná Mária Terézia nariadila Miestodržiteľskej rade vypracovať všeobecný zdravotný poriadok pre Uhorsko.

30. august. Kráľovná Mária Terézia nariadila uhorským biskupom, aby výchovou a presvedčaním získavali k prestupu protestantov na katolícku vieru a nie násilnými prostriedkami.

3. september. V Bratislave zomrel Pavlín Čičman (* 1697 Trnava), františkán, hudobný teoretik a pedagóg. Autor učebnice latinského cirkevného spevu, zostavovateľ latinského spevníka.

16. október. Kráľovná Mária Terézia oznámila ostrihomskému arcibiskupovi a predstavenému rakúskej jezuitskej provincie, že aj univerzita v Trnave sa musí prispôsobiť zmenám, aké sa uskutočnili na viedenskej univerzite.

10. november. Na univerzite v Trnave dokončili technicky náročnú stavbu univerzitného astronomického observatória podľa plánov astronóma Maximiliána Hella, ktorú začali vo februári toho roku.

1753 Strojní majster Jozef Karol Hell skonštruoval v Banskej Štiavnici čerpací stroj na čerpanie vody z bankských diel poháňaný stlačeným vzduchom. Vzduch bol stláčaný privádzanou vodou. Mechanizmus vytlačil čerpanú vodu potrubím do výšky 32 metrov.

1754

11. január. Pápež Benedikt XIV. vydal v Ríme povolenie kráľovnej Márii Terézii, aby zní-

žila počet cirkevných sviatkov. Okrem nedeľ bolo ponechaných len 16 sviatkov.

22. január. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie o kontrole lekárskeho diplomu. Kontrole podliehali lekári domáceho pôvodu, ale aj cudzinci, ktorí v Uhorsku vykonávali prax. Lekári, ktorí nemohli vhodne dokázať absolvovanie príslušného štúdia na univerzite, nesmeli ďalej vykonávať lekársku prax.

16. február. Kráľovná Mária Terézia upravila sadzby na zahraničné clá. Zrušila jednotnú 30%-nú daň. Tovary sa rozdelili do skupín s 5-20% clom. Nariadenie vstúpilo platnosť 1. októbra 1754.

16. august. Kráľovná Mária Terézia zreorganizovala Miestodržiteľskú radu. Vytvorila desať stálych výborov (komisií): daňovú, základnú, colnú, zdravotnú, židovskú, nobilitačnú, náboženskú, duchovných, finančnú a správu gyórskeho biskupstva. Každá komisia mala 7-8 radcov a sekretára. Schádzala sa v určených dňoch dvakrát do týždňa.

1754 V Banskej Štiavnici pri šachte Amália postavili nový typ vodnostlpcového čerpaceho stroja podľa návrhu Jozefa Karola Hella. V porovnaní so staršími typmi mal značne vyšší výkon.

- Ostrihomský arcibiskup a uhorský prímás Mikuláš Čáki nariadil, že mestská rada v Rožňave musí byť zložená iba z katolíkov.

- Po smrti úradníka Banskej komory v Banskej Štiavnici a ťažiara Jána Jozefa von Geramba jeho dediči bankský majetok spravovali spoločne, čím vznikla ťažiariska spoločnosť s názvom Gerambova bankská únia. Postupne sa stala najväčším bankským súkromným podnikom s podnikateľskou spoločnosťou v celej monarchii

1755

4. január. Kráľovná Mária Terézia vydala nové colné nariadenie, v ktorom sa uvalilo 30 percentné clo na tovary dovážane do Uhorska.

19. august. Zdravotnícka komisia pri miestodržiteľskej rade v Bratislave vydala uznesenie *Planum regulationis in re sanitatis* Jasné zásady v zdravotníckych záležitostiach o úprave finančného odmeňovania zdravotníckych pracovníkov. Výška odmeny sa stupňovala podľa spoločenského postavenia a významu jednotlivých skupín.

26. august. Kráľovská komora vydala 9-bodovú generálnu úpravu pre mestské samosprávy, ktorou boli obmedzené ich dovtedajšie privilégia.

1755 Hugolín Gavlovič dokončil v Pruskom rukopis najvýznamnejšieho barokového diela *Valaská škola, mravúv stodola*. Podáva vyčerpávajúci súhrn praktických múdrostí a spoločenských pozorovaní na poučenie čitateľa.

- Jezuiti zriadili gymnázium v Rožňave.

1756

1. máj. Vyslanci kráľovnej Márie Terézie a francúzskeho kráľa Ludovíta XV. uzavreli vo Versailles dohodu proti pruskému kráľovi Fridrichovi II.

18. august. V Trnave zomrel Juraj Imrich Agnelli (*okolo 1690 Šaštín-Stráže), cirkevný hodnostár, kronikár. Autor kroniky, v ktorej zachytil 50 ročnú históriu seminára sv. Štefana v Trnave.

29. august. *Pruský kráľ Fridrich II. obsadil Sasko a Drážďany, čo bolo počiatkom sedemročnej vojny medzi európskymi mocnosťami. Príčinou pruského vpádu do Sasko bola snaha Márie Terézie získať späť Sliezsko.*

September Kráľovná Mária Terézia navštívila jezuitské kolégium v Skalici.

1756 Kráľovná Mária Terézia zakázala uhorským súdnym orgánom vykonávať tresty smrti nad čarodejnicami.

- Astronomické a meteorologické observatórium univerzity v Trnave, ktoré vybudovali podľa návrhov Maximiliána Hella, odovzdali do užívania. Pod vedením profesora Františka Weissa začali v ňom aj pravidelné pozorovania.

- Kráľovná Mária Terézia nariadila, aby štólu katolíckym duchovným platili aj inoverci.

- Jezuiti opäť zriadili gymnázium v Kláštore pod Znievom.

- Na Slovensku sa šírila epidémia čiernych kiahní, ktorá trvala až do roku 1758.

1757

15. apríl. V Kremnici zomrel Ján Lišovíni (* 1715 alebo 1716 Paludza), mestský lekár v Kremnici. Vydal prácu o liečivých prameňoch v Turčianskych Tepliciach, v ktorej sa zaoberal ich fyzikálnymi vlastnosťami a chemickým zložením, skúsenosťami z vlastnej praxe potvrdil ich liečivé účinky.

13. máj. Kráľovná Mária Terézia založila vyznamenanie Rad Márie Terézie za zásluhy v boji proti nepriateľom, chabrosť a hrdinskosť.

31. máj. V Bratislave zomrel Mikuláš Čáki (*5.12.1698 Spišský hrad), od roku 1751 ostrihomský arcibiskup a uhorský prímas. Jeden z mála uhorských šľachticov a cirkevných hodnostárov, ktorí sa venovali zakladaniu manufaktúr. Dbal aj o rozvoj cirkevného školstva.

18. jún. Vojská kráľovnej Márie Terézie porazili pri Kolíne (Česko) oddiely pruského

kráľa Fridricha II. Pruské vojská sa stiahli z Čiech do Saska.

21. jún. Vo Viedni zomrel Ján Baptista Martinelli (*8.2.1701 Viedeň), staviteľ, architekt, projektant pôvodnej budovy kráľovskej komory v Bratislave. Okrem toho v Bratislave projektoval niekoľko kasární.

16. október. Generál Andrej Hadik, veliteľ cisárskych husárskych oddielov, nečakane zaútočil na hlavné mesto Pruska Berlín a obsadil ho s minimálnymi stratami. Výpalné, 310 tisíc zlatých, ktorým sa obyvatelia mesta vykúpili, rozdelil medzi kráľovnú a svojich vojakov.

1757 Na Slovensku sa šírila epidémia škvrnitého týfusu, ktorá trvala s menšími prestávkami až do roku 1766.

- Astronomické observatórium trnavskej univerzity začala publikovať výsledky astronomických pozorovaní vo vlastnej ročenke *Observationes astronomicae Tyrnavienses*.

1758

23. marec. V Bratislave zomrel Ján Krištof Bürgstaller (*23.1.1674 Bratislava), obchodník, mecén, založil základinu pre štúdium Bratislavčanov na univerzite v Göttingene (Nemecko), vydal mapy Bratislavskej a Šopronskej stolice, dal vyhotoviť presný topografický plán Bratislavy.

14. máj. V Kežmarku zomrel Jakub Buchholtz (*29.12.1696 Kežmarok) vlastivedný pracovník, remeselník. Jeho opis Vysokých Tatier a cesty po Slovensku zverejnený koncom storočia v *Ungarisches Magazin* vyvolal záujem o Vysoké Tatry medzi cestovateľmi a prírodovedcami takmer z celej Európy.

14. jún. Pápež Kliment XIII. vo svojom breve udelil panovníčke Márii Terézii titul apoštolskej kráľovnej.

14. október. Pri Hohenkirche (Sliezsko) porazili vojská kráľovnej Márie Terézie pruského kráľa Fridricha II., po bitke sa však stiahli do Čiech.

8. november. Kráľovná Mária Terézia nariadila Nitrianskej stolici, aby habánom v Sobotišti zabavila kacírské knihy a aby ich predložila na preskúmanie.

1758 Baníci v Spišskej Novej Vsi sa vzbúrili, lebo Banská komora zadržovala vyplatenie ich mzdy. Štrajk trval skoro dva mesiace.

- Miestodržiteľská rada vydala nariadenie o povinnej obhliadke mŕtvych a zistení príčiny úmrtia. Táto povinnosť, dôležitá aj zo súdnolekárskeho hľadiska, pripadla v mestách mestským úradným lekárom. Na vidieku nariadenie pre nedostatok lekárov zväčša nedodržiavali.

- V Banskej Štiavnici pri šachte Königsberg postavili Newcomenov atmosferický parný stroj podľa návrhu strojného majstra banskoštiavnického revíru Jozefa Karola Hella. Nový stroj museli umiestniť asi 50 metrov od ústia šachty. Pohyb stroja k čerpadlám sa prenášal pomocou kývavého pákového prevodu.

1759

8. január. V habánskom dvore vo Veľkých Levároch žilo 170 osôb v 15 rodinách.

6. máj. V Trnave zomrel Ján Kazi (*8.9.1686 Levice) teológ, filozof, jezuita. V nadväznosti na dielo Mikuláša Ištvanfiho o uhorských dejinách spracoval v dvoch zväzkoch obdobie vlády Ferdinanda I. a Maximiliána I. *Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transilvania* Vydal aj oslavnú prácu na Eugena Savojského s dodatkom o najlepších formách vlády..

13. máj. Vo Viedni zomrel Štefan Ignác Amiodt (*22.12.1676 Filakovo). Profesor na jezuitských univerzitách v Trnave, Grazi a Viedni, duchovný a poradca vojvodkyne

Alžbety Habsburskej, manželky miestodržiteľa v Bruseli, potom prefekt dvorskej knižnice vo Viedni.

13. august. *Spojenecké rakúske a ruské vojská pri Kunersdorfe (Poľsko) porazili oddiely pruského kráľa Fridricha II.*

- V Prešove zomrel Ján Hambacher (*1682 Banská Bystrica), lekár. Spolupracoval s východoslovenskými vzdelancami, člen prípravného výboru pre vydávanie vedeckého časopisu, okolo ktorého mala vzniknúť uhorská učená spoločnosť. Pôsobil pri potláčaní morovej epidémie v rokoch 1739-1740 v stoliaciach Šarišskej, Zemplínskej, Užskej a Berežskej. Ako popredný odborník sa stal osobným lekárom poľského kráľa Augusta II.

1759 Kráľovná Mária Terézia nariadila, aby aj právne otázky čisto protestantských manželstiev podliehali právomoci katolíckych biskupov.

- V Banskej Štiavnici posvätili základný kameň Trojičného súsošia, ktoré navrhol sochár Dionýz Stanetti (dokončili ho roku 1764).

- V trnavskej akademickej tlačiarňi vyšla anonymná práca *Astronomiae physicae juxta Newtoni Principia breviarium...* (*Breviár fyzikálnej astronómie podľa Newtonových Principií*) Pravdepodobným autorom bol František Weis, profesor astronómie na univerzite v Trnave.

1760

11. jún. V Bratislave zomrel František Kazi (*7.4.1695 Levice) historik, učiteľ, jezuita. Autor viacerých historických prác a populárnej histórie trnavskej univerzity. Písal i náboženskú literatúru.

11. september. Kráľovná Mária Terézia zriadila svoju Uhorskú šľachtickú gardu v počte 120 mužov pod velením grófa Leopolda Pálfiho. Slúžili ako telesná stráž kráľovnej, aj

ako jazdecký konvoj a čestná stráž jej sprievodu pri slávnostných príležitostiach.

3. november. Kráľovná Mária Terézia oznámila ostrihomskej kapitule zásady riadenia Právnickej fakulty na univerzite v Trnave. Kapitula mala zvoliť správcu fakulty pre správu základiny, zriadená bola katedra prirodzeného práva, zaviedli sa potrebné učebnice, evanjelici dostali právo študovať na univerzite.

5. december. V Trnave zomrel Ján Segedy (*4.4.1699 Acsád, Maďarsko), jezuita, právny historik. Ako jeden z prvých uhorských právnych historikov pristupoval kriticky k základnej zbierke uhorských zákonov *Corpus iuris hungarici*, pripravil jej kritické vydanie a doplnil ho poznámkovým aparátom.

10. december. Kráľovná Mária Terézia vytvorila päťčlennú štátnu radu, ktorá bola jej poradným orgánom a zaoberala sa reformnými návrhmi. Členom rady nebol žiadny politik z Uhorska.

1760 V Trnave žilo v štyroch kláštoroch 147 jezuitov, 63 františkánov, 50 klarisiek a 50 uršulínok.

- V dôsledku odlesnenia veľkých plôch lesov a nedostatku palivového a stavebného dreva vydala Bratislavská stolica nariadenie, podľa ktorého každý nepriviligovaný obyvateľ stolice bol povinný vysadiť ročne aspoň dvadsať priesad stromov.

1761

22. január. Kráľovná Mária Terézia oznámila, že po smrti jej syna Karola (zomrel 18. 1. 1761), uhorským plukom, ktorým velil, bude veliť jej ďalší syn, Ferdinand.

Začiatok roku Trenčianska stolica zlikvidovala sektu novokrstencov v Trenčíne. Novokrstenecký predmodleník Tobiáš Omler prestúpil pred zatknutím na katolícku vieru.

13. máj. Kráľovná Mária Terézia vymenovala jagérskeho biskupa Františka Barkóciho za ostrihomského arcibiskupa.

1761 Kráľovná Mária Terézia nariadila reformu cechovej organizácie. Zaviedla jednotnú úpravu poplatkov nových majstrov za prijatie do cechov, odstránenie diskriminácie cudzích remeselníkov na mestských trhoch. Jej súčasťou bola revízia cechových štatútov, keď nariadila cechom, aby si nechali potvrdiť a obnoviť svoje staré cechové privilégia.

- Pod vedením architekta a staviteľa Františka Antona Hillebrandta začala prestavba Bratislavského hradu (dokončená roku 1765).

- Karol Gottlieb Windisch, geograf, historik sa zaslúžil o založenie bratislavskej učenej spoločnosti *Societas erudita* alebo *Pressburger Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften* (*Prešporská spoločnosť priateľov vedy*), ktorá bola orientovaná predovšetkým literárne a stal sa jej tajomníkom.

- Miestodržiteľská rada vydala nariadenie, že habánske obce sa majú podriaďovať richtárom a obecným radám slovenských politických obcí.

- Počas veľkého požiaru v Banskej Bystrici zhorelo asi tristo domov a zahynulo 130 – 200 osôb.

- Riaditeľstvo cisárskych majetkov Holíč a Šaštín vydalo lesný poriadok zameraný na ochranu lesov na panstve.

1762

22. marec. Uhorská kráľovská dvorská komora so sídlom v Bratislave požiadala mestá o vypracovanie podkladov ku správe o stave slobodných kráľovských a banských miest pre panovníčku. Mestá mali odpovedať na 87 bodov (otázok).

26. august. V Bratislave zomrel Ján Tomka-Sásky (*2.10.1692 Zvolen) geograf, historik,

pedagóg. Reprezentant geografickej vedy v Uhorsku, priekopník bádania historického osídlenia Slovenska.

1. október. Na porade úradníkov na cisárskom dvore vo Viedni sa rozhodlo o zriadení „praktickej baníckej školy“ v Banskej Štiavnici.

13. december. Mária Terézia vydala rozhodnutie o zriadení vysokej školy banských náuk v Banskej Štiavnici

1762 Štyri dievčenské školy v Trnave navštevovalo 143 žiačok, nemeckú školu 74, slovenskú 45 a maďarskú 40 chlapcov.

- Správa trenčianskeho panstva pri pivnej krčme na dolnom hrade v Trenčíne zriadila kolkáreň. Onedlho veliteľ posádky zakázal hru pre nebezpečenstvo ohňa. Zákaz odvolal až o dva roky.

- V Jasove Johann Lucas Kracker začal s maľbou oltárneho obrazu a vnútornej výzdoby v premonštrátskom kostole a kláštore (dokončené roku 1764).

1763

7. január. Kráľovná Mária Terézia poverila svojho tajomníka, aby vydal nariadenie na súpis a analýzu všetkých minerálnych a liečivých prameňov v celej monarchii s údajmi o ich chemickom zložení. V Uhorsku nariadenie tlmočila kráľovská miestodržiteľská rada stoliciam a mestám, ktoré tým poverili stoličných a mestských lekárov.

15. február. V loveckom zámočku v Hubertsburgu (Nemecko) vyslanci kráľovnej Márie Terézie a pruského kráľa Fridricha II. uzavreli mier, ktorým sa skončila sedemročná vojna.

17. máj. Zdravotnícka komisia pri Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade vypracovala pre stoličných a mestských fyzikusov (lekárov) návod, ako postupovať pri výskume liečivých vôd.

9. jún. Banskej Štiavnici na vysokej banskej škole ustanovili katedru chémie a mineralógie a hutníctva. Prvým profesorom bol Mikuláš Jozef Jacquin. Pod jeho vedením vybudovali prvé chemicko-metalurgické laboratóriá školy, ojedinelé už samotnou svojou existenciou.

28. jún. Bratislavu, Komárno a Budín postihlo zemetrasenie. Bratislavský mestský farár nariaдил modlitby a pokánie.

21. júl. V kaštieli grófa Františka Esterháziho v Tomášikove založili štátny sirotinec pre 75 chlapcov a 25 dievčat.

14. september. Kráľovná Mária Terézia na podnet Františka Esterháziho založila v Senci odbornú-hospodársku školu Collegium economicum, ktorú viedli piaristi. Škola pripravovala ekonomicko-technických odborníkov pre prácu v štátnej správe a v hospodárskej oblasti.

19. november. V Nitre zomrel Imrich Esterházi (*4.5.1685 Szombathely, Maďarsko) cirkevný, aj svetský hodnostár. Od roku 1741 bol nitrianskym biskupom a županom Nitrianskej stolice. Pred vchodom do biskupského úradu v Nitre dal postaviť prvú umeleckú sochu Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Uhorsku.

1763 Adam František Kollár vypracoval projekt na založenie učenej spoločnosti *Societas literaria*. Jej cieľom mal byť výskum prírodných pomerov, geografie, dejín, práva, literatúry, a jej základňu mali tvoriť dopisujúci členovia z uhorských miest a krajov.

- Maliar František Anton Maulbertsch dokončil nástenné maľby v kaštieli grófa Antona Erdődiho v Trenčianskych Bohuslaviciach.

- V Kremnici v erárnych baniach, úpravniach a hutách pracovalo vyše 900 robotníkov, v súkromných baniach do 500 baníkov.

1764

Február. Ján Justus Torkoš vypracoval stanovú spolku lekárov v Bratislave *Collegium medicum*. Členovia sa mali na chôdzach vzájomne oboznamovať so skúsenosťami z lekárskej praxe, aj o výskume v iných príbuzných odvetviach. Stanovy nábádali členov k odbornej činnosti a mali na zreteli odborný rast bratislavských lekárov.

3. apríl. Syna kráľovnej Márie Terézie, Jozefa, korunovali za rímskeho cisára vo Frankfurte nad Mohanom (Frankfurt am Main, Nemecko).

Jar Vo Viedni vyšlo dielo Adama Františka Kollára *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Ungarie libellus singularis (O pôvode a nepretržitom používaní zákonodarnej moci uhorských kráľov v cirkevných záležitostiach)*. Poukázal na práva uhorských panovníkov voči katolíckej cirkvi, šľachtickú insurekciu z vojenského hľadiska považoval za prežitok, nezdaniteľnosť šľachty za porušenie princípu rovnosti v štáte.

5. máj. Kráľovná Mária Terézia založila rad svätého Štefana.

11. máj. V Bratislave zomrel Andrej Hermann (*28.2.1693 Banská Bystrica), lekár, chemiatrik, úradný lekár Novohradskej a Mošonskej stolice, aj osobný lekár arcibiskupa Imricha Čákiho. Zaoberal sa liečivými účinkami prírodnej soli z rudných baní na strednom Slovensku, termálnych prameňov v Trenčianskych Tepliciach, aj prípravou niektorých druhov chemických liečiv.

17. jún. Kráľovná Mária Terézia zvolala do Bratislavy snem (trval do 15. marca 1765). Na sneme sa rozhodlo, že miestom ich konania sa stane Budín. Kráľovná sa bude usilovať, aby sa uniformy pre uhorských vojakov vyhotovovali v Uhorsku a nie v Čechách alebo Rakúsku.

27. jún. Zomrel Mikuláš Esterházi (*16.11.1711), diplomat, stoličný hodnosťár. Po štúdiách pôsobil najmä v diplomacii, vyslanec Habsburskej ríše v Rusku, Poľsku, Sasku, prívrženec kráľovnej Márie Terézie, ktorej pomáhal pri reformách verejnej správy.

14. júl. Tlačiar Ján Michal Landerer začal v Bratislave vydávať noviny *Pressburger Zeitung*.

September. V Banskej Štiavnici sa zišlo štyridsať záujemcov o štúdium na katedre metalurgie a chémie.

1764 V tomto roku museli začať advokáti vykonávať skúšky z právnej spôsobilosti pred kráľovskou súdnou tabuľou.

- Mincovňa v Kremnici dodala panovníckemu dvoru 17 399 hrivien striebra a 378 hrivien zlata a Mincovnému úradu vo Viedni 4117 hrivien striebra.

- Vo Viedni vyšlo dielo Jozefa Bencúra *Ungaria semper libera* o neobmedzenej moci panovníka.

1765

18. február. Na príkaz kráľovnej Márie Terézie bolo katom na hlavnom námestí v Bratislave spálené anonymné dielo *Vexatio ad intellectum* (pripisované Jurajovi Richvaldskému), ktoré bolo namierené proti spisu Adama Františka Kollára vydaného na jar 1764 a absolutistickým snaženiam panovníka.

20. marec. Kráľovná Mária Terézia poverila dvorného radcu Pavla Festetiča, aby vypracoval plán urbárskej regulácie.

18. jún. V Bratislave zomrel ostrihomský arcibiskup a uhorský prímás František Barkóci (Barkóczy) (*15.10.1710 Čičava). Podporoval rozvoj umenia a vedy, začal s rozsiahlymi rekonštrukčnými prácami v Ostrihome.

Miesto ostrihomského arcibiskupa nechala kráľovná Mária Terézia neobsadené až do roku 1776.

13. august. Na vysokej banskej škole v Banskej Štiavnici zriadili katedru matematiky a mechaniky. Do jej náplne patrila aj výučba banského merania a náuka o bankých strojoch. Jej prvým profesorom bol Mikuláš Poda, ktorý v osobitnej publikácii uverejnil presný popis bankých strojov.

18. august. V Innsbrucku (Rakúsko) nečakane zomrel manžel kráľovnej Márie Terézie, nemecký cisár František Štefan Lotrinský (*8.12.1708).

16. september. Kráľovská miestodržiteľská rada vydala nový sadzobník liečiv.

21. september. Kráľovná Mária Terézia vyhlásila svojho syna Jozefa za spoluvládcu.

9. október. V banskoštiavnickom bankom revíre ukončili razenie staršej hodrušskej dedičnej štôľne cisára Františka smerom na banký závod Horná Bíberova štôľňa na Vindšachte. Predĺženie dedičnej štôľne umožnilo odvodniť a vetrať Biberovský banký závod.

26. október. Zomrel palatín Ludovít Batán (*7.3.1696): Podporoval politiku Márie Terézie, ale bol proti pripravovanej urbárskej regulácii, hoci páve z jeho majetkov v Zalanskej a Vašskej stolici prichádzalo najviac sťažností poddaných.

31. október. Kráľovná Mária Terézia nariadila, aby kráľovská miestodržiteľská rada vytvorila komisiu na urýchlenie prešetrenie sťažností poddaných. Rozhodnutia zemepánskych súdov sa v budúcnosti mali predkladať stoličným predstaviteľom, Kráľovskej miestodržiteľskej rade a Uhorskej kráľovskej kancelárii.

Jeseň. V Banskej Štiavnici začala svoju činnosť katedra mechaniky a hydrauliky. Za jej profesora bol menovaný jezuita Mikuláš Poda, ktorý vytvoril fyzikálno-matematickú zbierku tzv. *museum physicum*.

11. november. Za miestodržiteľa Uhorska vymenovala kráľovná Mária Terézia svojho zaťa Alberta, knieža sasko-tešínske.

15. november. Kráľovská komora zjednotila formu volenia do mestských samospráv. Mešťania s právom voliť vhadzovali guľôčky do urien, na ktorých boli uvedené mená kandidátov.

1765 V Uhorsku bolo 61 katolíckych stredných a vyšších škôl: 31 v správe jezuitov, 19 piaristov, 6 benediktínov a minoritov, 2 pavlínov a po jednej škole mali v správe príslušníci dominikánskeho, premonštrátskeho a františkánskeho rádu.

1766

8. február. Zomrel Jozef Iliešházi (Iliesházy, Illésházy, Illyésházy, Iliesházi) (*1700) pochovaný v Trenčíne, krajinský hodnostár, trenčiansky a liptovský župan, kráľovský pokladník., komorník a hlavný stolník. Podporoval slovenských vzdelancov, stavy Trenčianskej stolice mu venovali *Apológiu*, ktorú napísal Ján Baltazár Magin.

28. marec. V Kláštore pod Znievom zomrel Krištof Akai (*25.3.1706 Súľov-Hradná), filozof a náboženský spisovateľ, jezuita. Pôsobil na rehoľných školách, profesor filozofie na univerzitách v Trnave a Košiciach. Jeho hlavné dielo, *Cosmographia seu philosophica mundi descriptio* vyšlo v niekoľkých vydaniach.

10. apríl. Kráľovná Mária Terézia, obdobne ako v dedičných krajinách, zaviedla všeobecné záväzné opatrenia aj na obmedzenie dovozu tovarov do Uhorska. Na textilné, sklárske, kovové a ďalšie výrobky a poľské plátno sa zvýšilo clo z 5 na 15%.

30. december. V Ratkovej zomrel Andrej Šmál (*25.4.1706 Necpaly), evanjelický duchovný, literárny historik. Zostavil abecedne usporiadaný zoznam literárne činných dejateľov z Turca (*Syllabus litteratorum Thurocensium*), ktorý je prvou regionálnou bibliografiou na Slovensku.

1766 Skupina podnikateľov, jeden viedenský a dvaja bratislavskí obchodníci, založila v Bernolákove (Čeklís) manufaktúru na kartún.

- Vo Viedni vyšlo dielo profesora viedenskej a krakovskej univerzity Pavla Adamiho *Hydrographia comitatus Trenchiniensis (Vodopis Trenčianskej stolice)*. Obsahuje aj rozbor liečivých prameňov v Trenčianskych Tepliciach.

- Kamaldulský mních Cyprián z Červeného Kláštora zostavil herbár liečivých rastlín. Úvodná báseň neznámeho autora, v ktorej vyzdvihol brata Cypriána ako liečiteľa, je datovaná týmto rokom.

1767

23. január. Kráľovná Mária Terézia patentom zaviedla úpravu poddanských pomerov tzv. tereziánsky urbár. Podľa bonity pôdy bola určená veľkosť poddanskej usadlosti a zjednotili sa povinnosti poddaných voči zemepánom. Robota sa určila na 104 dní pešo alebo 52 dní do roka so záprahom. Urbár stanovil aj peňažné, pracovné a naturálne povinnosti poddaných.

18. máj. Kráľovná Mária Terézia nariadila spáliť knihy s protištátnym obsahom.

5. november. V Mukačve (Ukrajina) zomrel Michal Emanuel Olšovský (*1700 Olšavica) gréckokatolícky cirkevný hodnostár, náboženský spisovateľ. Prívrženec a propagátor únie s katolíckou cirkvou, napísal a vydal prvý maďarský gréckokatolícky katechizmus.

1767 Johann Wolfgang Kempelen, tajomník Uhorskej komory, založil v Bratislave manufaktúru na kartún.

- Gróf Windischgrätz založil v Tepličke nad Váhom manufaktúru na výrobu plátna.

- V Kremnici zomrel Dionýz Ignác Stanetti (*2.3.1710 Dolní Benešov, Česko), sochár. Jeden z posledných reprezentantov doznievajúceho baroka na Slovensku. Jeho práce sa nachádzajú v Prievidzi, Štiavnických Baniach, Banskej Štiavnici a Kremnici.

- V Haliči založil tamojší zemepán Ján Forgáč manufaktúru na výrobu jemných vlnených textílií, cajkov. Manufaktúra, neskôr továrň, pracovala do roku 1926.

- Zemepanské mesto Nemecká Lupča (dnes Partizánska Lupča) malo 1730 obyvateľov. Úplných rodín (s obidvomi rodičmi) bolo 204, neúplných 50. Najvyšší počet detí v rodine bol 9 (v štyroch rodinách).

- Ján Severini rektor gymnázia v Banskej Štiavnici, vydal v Šoproni *dielo Commnetatio historica de veteribus incolis Hungariae Cis-Danubianae...* (*Historická rozprava o starých obyvateľoch pred dunajského Uhorska*), v ktorej na základe spisov latinských, aj iných autorov zaoberal sa osídlením územia, ktoré neskôr obývali prevažne Slováci.

1768

11. február. V Banskej Štiavnici zomrel Matej Zipsler (*?) banský odborník a kartograf, od roku 1751 hlavný banský správca v Štiavnických Baniach – Vindšachte. Pričinil sa o rozvoj banskoštiavnického baníctva, razenie dedičnej štólne cisára Františka a o odvodnenie baní.

28. apríl. Riaditeľ viedenského cisárskeho observatória a banskoštiavnický rodák Maximilián Hell spolu s astronómom trnavskej univerzity Jánom Šajnovičom odišli na dvojročnú vedeckú výpravu za polárny kruh, do Nórska.

26. máj. Miestodržiteľská rada nariadila, že nikto nesmie byť uväznený pre čarodejníctvo, kým nie sú proti nemu dôkazy.

28. máj. Príslušníci kalvínskej cirkvi v Rimavskej Sobote a z okolia fyzicky napadli a rozohňali katolícku procesiu. Kráľovná Mária Terézia im zabavila kalvínsky kostol a faru.

8. august. Kráľovná Mária Terézia nariadila, aby sa na komorských panstvách začali pestovať priemyselné plodiny. Zároveň nariadila Kráľovskej miestodržiteľskej rade podporiť vznik nových manufaktúr.

28. október. V Levoči zomrel Ján Žigmund Kreisell (*5.9.1717 Bardejov), autor súpisu liečivých minerálnych vôd na Spiši. Zistil, že pramene v Ružbachoch sú vhodné na liečenie chorôb tráviaceho traktu a reumatických chorôb.

1. december. V Trnave zomrel František Borgia Kéri (*10.10.1702 Kenezlő, Maďarsko), fyzik, astronóm, pedagóg, rektor univerzity v Trnave. Konštruktér viacerých astronomických prístrojov, pozoruhodného zrkadlového teleskopu. Z fyziky písal práce o príčinách pohybu v telesách. Venoval sa aj štúdiu byzantských a osmanských dejín.

31. december. Panovníčka Mária Terézia vydala *Constitutio criminalis Theresiana* – nový trestný poriadok pre dedičné krajiny, ale používal sa aj v Uhorsku.

1768 Kráľovná Mária Terézia nariadila, že odsúdiť za bosoráctvo sa mohlo len po predložení nezvratných dôkazov.

- Počet členov mestskej rady v Prešove sa znížil z pôvodných trinásť na šesť členov.

1769

18. január Podľa nariadenia kráľovnej Márie Terézie sa počet stálych výborov (komisíí) Kráľovskej miestodržiteľskej rady znížil

z desiatich na štyri: daňový, ekonomický, náboženský a pre urbárske záležitosti.

13. február. V Žarnovici zomrel Ján Tobiáš Brinn (*?), montanista, profesor Baníckej školy v Banskej Štiavnici a inžinier banských miest. Okrem iného vyhotovil plán Richnavských vodných nádrží, zameral železornú baňu v Sirku a bane v Magurke, navrhol vybudovanie cesty zo Sklených Teplíc do Kremnice.

20. február Kráľovská miestodržiteľská rada vyzvala rímskokatolíckych biskupov, aby vyhotovili súpisy katolíckeho obyvateľstva.

3. jún. Na nórskom (vtedy dánskom) ostrove Vardö, za polárnym kruhom, pozorovali Maximilián Hell a Ján Šajnovič prechod planéty Venuše slnečným kotúčom. Zo špeciálneho pozorovania sa dali určiť dôležité astronomické ukazovatele ako napr. paralaxa Slnka, vzdialenosť Slnko - Zem a i. Ján Šajnovič skúmal aj jazyk Laponcov a jeho príbuznosť s maďarčinou.

21. september. V Spišskom Podhradí zomrel Tomáš Watter (*Gbely), spišský kanonik, ľudový liečiteľ. Podporoval chudobných, zaoberal sa liečiteľstvom, ako jeden z prvých spoznal hodnotu minerálnych prameňov v Spišskom Podhradí. Z jeho iniciatívy dala spišská kapitula postaviť pri prameňoch kúpele známe ako Sivá brada.

26. september. Bolo zverejnené rozhodnutie kráľovnej Márie Terézie o reforme univerzity v Trnave. Univerzita v Trnave sa mala prispôbiť univerzite vo Viedni.

7. november. Kráľovná Mária Terézia oznámila svoje rozhodnutie o zriadení lekárskej fakulty ako súčasť univerzity v Trnave. Fakulta mala päť katedier: pre teoretické predmety, praktickú medicínu, anatómiu, chirurgiu, botaniku a chémiu.

14. december. Miestodržiteľská rada vyhlásila intimát kráľovnej Márie Terézie zo 7. novembra o zriadení lekárskej fakulty na trnavskej univerzite, čím sa stala kompletnou univerzitou so štyrmi fakultami. Predpisoval aj počty profesorov na jednotlivých fakultách.

1769 Z tohto roku sa z Uhorska do zahraničia vyviezlo vyše 1 133 tisíc meríc obilia.

- V Prešove bola založená slobodomurárska lóža Zum tugendhaften Reisende.

- Na kráľovskom dvore vo Viedni predviedol svoj šachový stroj Johann Wolfgang Kempele z Bratislavy. Do dejín šachu vošiel ako Prešporský Turek.

- Kráľovná Mária Terézia vydala pre Uhorsko lesný poriadok, zameraný na ochranu lesov. Táto úprava zachránila veľkú časť lesov pred zánikom Stoliciam nariadila, aby vymenovali lesných dozorcov, čím sa presadil princíp štátneho dozoru nad lesným hospodárením. Základné princípy tohto nariadenia platia do súčasnosti.

1770

2. január. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie o prevencii proti šíreniu morovej epidémie (Pest-Contumaz-Patent).

19. január. Mária Terézia vydala privilégium pre grófa Jozefa Windischgrätza z Tepličky nad Váhom na výstavbu továrne na plátno a kožu

3. apríl. Dekrétom Banskej komory vo Viedni bola vysoká banícka škola v Banskej Štiavnici premenovaná na Banícku akadémiu.

7. apríl. V Bratislave zomrel Ján Justus Torkoš (Torkos) (* 17.12.1699 Győr, Maďarsko), od roku 1740 hlavný mestský lekár a fyzikus v Bratislave. Popredný učenc osvieteného obdobia na Slovensku, popri lekárskej praxi sa venoval výskumu minerálnych a termál-

nych vôd, otázkam verejnej hygieny, chemickému skúmaniu liečiv.

14. apríl. Na vysokej škole baníckej v Banskej Štiavnici otvorili katedru banských náuk, čím sa dotvorila štruktúra tejto školy. Nariadením kráľovnej Márie Terézie získala oficiálny názov Banícka akadémia (Bergakademie).

23. apríl. V Prešove zomrel Ján Adam Raimann (Raimann, Reimann) (*23.4.1690 Prešov) lekár, prírodovedec, mestský lekár v Prešove, neskôr aj stoličný lekár Šarišskej stolice. Pozornosť venoval problémom epidemiológie, pôrodnictva, gynekologickým ochoreniam, súdnemu lekárstvu, ale zaoberal sa aj meteorológiou a botanikou.

August. Prvým profesorom na novozriadenej katedre banských náuk v Banskej Štiavnici sa stal Krištof Traugott Delius.

10. september. Kráľovská miestodržiteľská rada v zmysle patentu kráľovnej Márie Terézie vydala desaťbodové nariadenie na reorganizáciu univerzitného štúdia *Norma studiorum*, čím začala ďalšia reforme univerzity v Trnave. Vedením univerzity bol poverený hlavný správca, jeho poradným orgánom bolo konzistórium, ktoré tvorili správcovia jednotlivých fakúlt. Rektorom univerzity už nebol ako dovtedy, rektor jezuitského kolégia, ale bol volený. Zvýšil sa počet profesorov, prednášať mohli aj svetské osoby.

- V rámci reorganizácie univerzity v Trnave na právnickej fakulte vytvorili katedru politicko-kamerálnych vied.

17. september. Kráľovská miestodržiteľská rada v Bratislave nariadila stoliciam uskutočniť sčítanie ľudu.

4. október. Kráľovská miestodržiteľská rada vydala pokyny pre úpravu zdravotníckych pomerov (Regulamentum sanitatis), prvé všeobecné nariadenie, ktoré sa zaoberalo

otázkami zdravotníctva. Usmerňovalo zdravotnícku službu, spresňovalo a vymedzovalo činnosť jednotlivých skupín zdravotníckych pracovníkov.

14. október. V Banskej Bystrici zomrel Gottfried Moller (* 1700 Banská Bystrica), úradný lekár v Banskej Bystrici, stoličný lekár a tabulárny sudca Zvolenskej stolice. V rokoch 1761 – 1763 richtár v Banskej Bystrici.

8. november. Lekárska fakulta univerzity v Trnave začala svoju činnosť. Prvým dôležitým aktom voľba dekana fakulty. Stal sa ním Adam Ignác Prandt, jeho zástupcom bol Michal Schoretič.

29. november. Začali prednášky na lekárskej fakulte trnavskej univerzity. Pre ďalšie roky začiatok školského roku stanovili na 1. november.

1770 Kráľovná Mária Terézia si vyhradila právo menovať kanonikov sídelných a kolegiálnych kapitúl.

- Na Slovensku žilo okolo 20 tisíc Cigánov (Rómov).

- Na Slovensku pracovalo vyše 22 tisíc remeselníckych dielní.

- V erárnych baniach v stredoslovenskej banskej oblasti pracovalo vyše 12 tisíc robotníkov.

- Výrobou priadze, predovšetkým na objednávku manufaktúr, sa zaoberalo asi 13 000 osôb. Väčšina, asi 10 000, ich pracovala na západnom Slovensku, asi 1 300 v banských mestách.

- Na základe správ, ktoré posielali stoličné a mestské úrady, vznikol súpis zdravotníckych pracovníkov všetkých kategórií a súpis lekární na území Uhorska. Vyplýva z neho, že všetky stolice mali obsadenú funkciu úradného stoličného lekára.

• Vo Viedni vyšlo dielo astronóma Maximiliána Hella *Observatio transitus Veneris* o výsledkoch jeho pozorovania prechodu planéty Venuše slnečným diskom, ktoré robil na ostrove Wardö.

• V Trnave vyšlo trojzväzkové dielo o dejinách Uhorska, ktoré napísal František Karol Palma, profesor histórie a geografie na univerzite v Trnave *Notitia rerum Hungaricarum ab origine ad nostram usque aetatem (Poznámky o Uhorsku od počiatku až do našich čias)*. Vyšlo jeho viacero vydaní, v skrátenej forme ho používali ako stredoškolskú učebnicu. Autor zdôrazňoval význam poznávania dejín vlastnej krajiny pre spoločenskú prax absolventov univerzity.

• Tlačou vyšiel lesný poriadok „*Porádek Hor, aneb Lesuw Zachování*“. Riešil tri hlavné problémy: 1. určoval poriadok pri ťažbe dreva, 2. nariadovoľ spôsoby pestovania nových lesov, 3. zabezpečoval ochranu lesov, aby mohol z nich byť trvalý úžitok. Na ochranu drevnej hmoty nariadil používanie píl pri stínaní stromov a ponechávanie nízkych pňov. Stolice boli povinné zriaďovať lesné škôlky a stromy sa mali vysádzať všade, kde nebola orná pôda.

1771

7. marec. Miestodržiteľská rada oznámila, že jednotlivci, ktorí vystúpili z vojenskej služby, dostávajú vojenskú penziu a dostali povolenie nosiť vojenské šaty, podliehajú pod vojenskú vrchnosť, ostatní pod občianske vrchnosti.

14. máj. Miestodržiteľská rada z podnetu panovníčky nariadila slobodným kráľovským a banským mestám vykonať súpis obyvateľstva.

19. september. Pápež Klement IX. vydal bulu, ktorou bolo Mukačevské gréckokatolícke biskupstvo vyňaté spod jurisdikcie Jágerského biskupstva. Do Mukačevského

biskupstva patrili aj gréckokatolícke farnosti z východného Slovenska.

24. september. V Prievidzi vyniesli rozsudok nad 41 účastníkmi „vzbury žien“. Vzbura vypukla potom, čo panský súd vyhlásil mestské práva Prievidze za neplatné a dal zabaviť mestský majetok. Iniciatívu pri vzbure, na podnet mužov, mali ženy, ktoré predpokladali, že budú menej stíhané ako muži.

1. december. V Csömöre (Maďarsko) zomrel Anton Grasalkovič (*6.3.1694 Mojmirovce), krajinský hodnostár, predseda, Uhorskej komory, znalec uhorského práva. Zaslúžil sa o úspechy uhorského vojska v prusko-rakúskej vojne starostlivosťou o jeho vyzbrojovanie a zásobovanie. Pod jeho vedením vzrástli príjmy Uhorskej komory, zaoberal sa upevnením meny, prispel k barokovej prestavbe Bratislavského hradu.

1771 V dôsledku katastrofálnej neúrody, ktorá v rokoch 1770 a 1771 postihla Uhorsko vyšlo kráľovské nariadenie, podľa ktorého poddaní z plodín, ktoré dopestovali na úhoroch, nemuseli odvádzať deviatok a desiatok.

• V Bratislave začali vydávať prílohu *Pressburger Zeitung* pod názvom *Pressburgische Wochenblatt*, ktorá bola venovaná prírodovedeckým a hospodárskym problémom (zanikla roku 1773).

• Pre potreby lekárskej fakulty univerzity v Trnave založili univerzitnú botanickú záhradu.

• V Skalici vyšla zdravotnícka publikácia *Sana consilia medica, aneb Zdravá radda lékařská*, ktorú napísal ľudovýchný a náboženský spisovateľ a evanjelický duchovný Ján Tonsoris. Opísal v nej bežné choroby a ich liečenie domácimi prostriedkami.

1772

4. január. Kráľovná Mária Terézia nariadila predbežnú cenzúru kníh.

17. apríl. V Banskej Bystrici zomrel František Xaver Eder (*1.9.1727 Banská Štiavnica), jezuita, misionár. Pôsobil v Južnej Amerike medzi indiánmi kmeňa Mocho, na španielskom území. Napísal prácu *Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano (Opis provincie Mochitov v Peruánskom kráľovstve)*, ktorá prináša jedinečné informácie o obyvateľoch, rastlinstve a živočíšstve tejto provincie v 18. storočí.

6. máj. V Žiline zomrel Edmund Pascha (Edmund Paska, Claudianus Ostern) (* 1714 Kroměříž, Česko), hudobný skladateľ, organista a básnik. rehoľník, františkán. Z jeho diela je známy Žilinský kancionál, v ktorom sú latinsko-slovenské vianočné omše a vianočné, novoročné a trojkráľové koledy a tri pasionály.

Máj. Lekárska fakulta univerzity v Trnave sa nastahovala do novej, účelovej budovy, kde okrem prednáškových siení a miestností pre fakultné schôdze, skúšky a dišputy, boli aj laboratória a prosektúra.

1. jún. Miestodržiteľská rada v intimáte konštatovala, že podľa predložených výkazov o sčítaní obyvateľstva zo slobodných kráľovských a banských miest nie je možné vypracovať všeobecný výkaz za všetky slobodné kráľovské a banské mestá, pretože súpisy nevykonali podľa rovnakých kritérií.

- Kráľovská miestodržiteľská rada v Bratislave rozposlala magistrátom miest nové pokyny k pripravovanému súpisu obyvateľstva Conscriptio animarum.

5. august. Vyslanci kráľovnej Márie Terézie, pruského kráľa Fridricha II. a ruskej cárovnej Kataríny II. v Petrohrade podpísali dohodu o rozdelení Poľska. Kráľovná Mária Terézia

získala územie Haliče s 3 miliónmi obyvateľov.

1. september. Uhorské a rakúske oddiely pod vedením poľného maršala Andreja Hadika začali obsadzovať Halič. Poľný maršal Andrej Hadik bol v rokoch 1772-1774 aj správcom Haliče a Vladimíra.

5. november. Kráľovná Mária Terézia pripojila k Uhorsku 13 spišských miest zálohovaných Poľsku ešte roku 1412.

1772 V Trnave vyšlo teologicko-dogmatická práca Ludovíta Čapodyho (Csapodi) *De Deo et divinis eius attributis libri tres (O Bohu a jeho božských atribútoch tri knihy)* ktorá patrí k naj-mohutnejším dogmatickým dielam na univerzite v Trnave. Opieral sa v nej najmä o sv. Augustína a sv. Tomáša Akvinského.

- V Pešti zomrel koncom roka Martin Marikovský (Marikovszký) (*17.10.1728 Rožňava), lekár. Venoval sa liečeniu nákazlivých chorôb, hlavne vo vojsku. Preskúmal a popísal minerálne pramene vo Vyhniach.

- V Smolníku bola založená mincovňa, v ktorej prevažne razili medené mince.

1773

12. február. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie o riešení cigánskej otázky. Sto-ličné orgány ich mali usadiť, zamestnať a ich deti dať na výchovu do sedliackych rodín.

26. máj. Jozef II., nemecký cisár a spoluvládca Márie Terézie, začal svoju dvojme-šačnú študijnú cestu po Uhorsku.

21. september. Kráľovná Mária Terézia vyhlásila pápežskú bulu z 21. júla o zrušení rehole jezuitov. Jej majetok previedla do študijného fondu.

23. september. Kráľovná Mária Terézia nariadila zemepánom, aby vydali podda-

ným opustené urbárske usadlosti, ktoré za posledných 30 rokov zabrali.

11. október. V Trnave v akademickom kolégiu vyhlásili zrušenie jezuitskej rehole.

20. november. V Bratislave zomrel Sebastián Zeller (Cziller) (*? Viedeň) medirytec, žiak Samuela Mikovíniho. Vytvoril mnoho máp, exlibrisov, cechových listín s vedutami Bratislavy, autor knižnej i úžitkovej grafiky.

November V rámci miestodržiteľskej rady v Bratislave bola vytvorená komisia, ktorá mala pripraviť reorganizáciu školstva.

1773 Vo Viedni vyšlo dielo Krištofa Traugotta Delia zo Smolníka *Anleitung zu der Bergbaukunst (Úvod do banských náuk)*, ktorá bola preložená do viacerých jazykov. Stala sa základným dielom pre banských odborníkov v habsburskej monarchii.

- Vo viedenskom časopise *Allergnädigst-privilegierte Anzeigen* (vydával Daniel Trstánský) bola publikovaná správa o šachovom automate bratislavského rodáka Wolfganga Kempelena.

- Podľa údajov Kráľovskej miestodržiteľskej rady v Uhorsku v 502 mestách a 8240 dedinách pôsobilo 1991 katolíckych, 1274 gréckokatolíckych, 179 evanjelických a 1015 kalvínskych duchovných, ako aj 4415 učiteľov.

- Absolvent trnavskej lekárskej fakulty Jozef Kiss-Vitzay, pôvodom z Košíc, napísal dizertáciu *De lingua ut signo in morbis (O jazyku ako znaku choroby)*, v ktorej rozoberal rôzne zmeny na jazyku ako ukazovatele chorobnosti.

1774

8. august. Po delení Poľska a pripojení zálohovaných spišských miest k Uhorsku zriadila Mária Terézia samosprávnu Provinciu trinásť spišských miest a vydala pre ňu organizačný poriadok.

19. august. Kráľovná Mária Terézia rozhodla, že všetok jezuitský kapitál vo výške 268 614 zlatých bude začlenený do univerzitného fondu.

14. september. Zomrel Karol Pavol Pálfi (*29.10.1697) maršal, majiteľ a veliteľ pluku obrnencov, dedičný hlavný kapitán Bratislavského hradu a župan Bratislavskej stolice. Bojoval vo vojnách o rakúske dedičstvo a v sedemročnej vojne. Zakladateľ tzv. kráľovskej línie rodu, (podľa jeho sídla v Kráľovej pri Senci).

21. október. Knižnica jezuitského gymnázia v Trenčíne obsahovala 1904 kníh v 28 oddeleniach.

1774 Kráľovná Mária Terézia poverila riaditeľa lekárskej fakulty univerzity v Trnave Jána Gilga, aby spolu s dvorným radcom Jozefom Ťurménim vypracoval návrh na zreformovanie univerzity tak, aby sa stala vzorom pre ďalšie proponované univerzity v Uhorsku.

- V Miláne zomrel Anton Bibiena de Galli (*1700 Parma, Taliansko), maliar, dekoratívny architekt. V Bratislave maľoval kupolu bývalého kostola trinitárov aj kupolu v bývalom arcibiskupskom paláci.

- Vo Viedni vyšli tlačou prvé tri zväzky edície k cirkevným i svetským dejinám Spiša *Annalecta Scepusii sacri et profani* ktorú zostavil Karol Wagner. Obsahuje pápežské buly, kráľovské i svetské listiny k dejinám Spiša, mnohé dnes už neprístupné údaje o svetkých i cirkevných hodnostároch, spisovateľoch, kultúrnych dejateľoch.

- V rámci cesty po európskych observatóriách navštívil trnavskú univerzitnú hviezdárňu matematik a prírodovedec Johann Bernoulli. Zanechal jeden z najvernejších opisov zariadenia tejto hviezdárne.

- V Bratislave na pravom brehu Dunaja začali na ploche lužného lesa zakladať park.

Dokončili ho roku 1776. Bol to prvý verejný park v strednej Európe.

1775

15. február. Kráľovná Mária Terézia všetok nehnuteľný majetok jezuitskej rehole darovala univerzite v Trnave. Univerzita bez obmedzenia užívala aj zariadenia kolégia, knižnicu, hvezdáreň, lekáreň, tlačiareň.

16. apríl. V Červenom Kláštore zomrel brat Cyprián (rodným menom Jaisge), (*28.7.1724 Polkowice, Poľsko), kamaldulský rehoľník, autor najstaršieho známeho herbára na Slovensku.

1. máj. Kráľovná Mária Terézia vydala colný patent, ktorým regulovala export a import v rámci ríše.

30. jún. V Bratislave začala činnosť tzv. normálna škola. Určená bola pre mestskú mládež, ktorá v nej mala získať vedomosti potrebné v remeselníckych a obchodníckych zamestnaniach. Škola sa venovala aj výchove učiteľov základných škôl v tzv. preparandii.

7. júl. V Modrom Kameni zomrel Imrich Tolvaj (*9.11.1694 Holíč) učiteľ, náboženský spisovateľ, jezuita. Autor kázní, teologických, právnických a filozofických spisov. Spracoval prvé dejiny trnavskej univerzity z obdobia rokov 1661-1700.

7. august. Školská komisia Miestodržiteľskej rady prijala rozhodnutie, že je povinnosťou rodičov posielat do školy deti vo veku 6-12 rokov. Navrhovala pokutami trestať rodičov, ktorí by si túto povinnosť neplnili.

15. september. Uhorská dvorská kancelária odmietla používanie trestov a pokút pre rodičov, ktorí neposielajú deti do školy. Odporúčala rodičov presvedčať o užitočnosti návštevy školy.

12. október. Kráľovná Mária Terézia vydala nariadenie proti tulákom, ktorých mali pre-

vychovať prácou, chorých a starých mali umiestniť do chudobincov.

1775 Profesor na trnavskej univerzite Matej Piller vydal prvú stredoškolskú učebnicu prírodopisu *Elementa historiae naturalis*.

- V Trnave vyšiel slovenský preklad zve-rolekárskeho diela profesora štiavnickej akadémie, ktorý bol aktívny aj ako lekár, Jána Antona Scopoliho Chvály hodný spis o druhu, nakažení a rozdiľných nemocách rožního domáceho dobytká.

- Vo Viedni vyšiel prvý zväzok z trojzväzkovej encyklopédie Alexeja Horányiho *Memo-ria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum (Svedectvo o uhorských a krajinských autoroch známych vydanými dielami)*, abecedný slovník spisovateľov v Uhorsku. Najstarší údaj sa viaže k roku 1155.

- Pedagóg Juraj Lesák (Lessák, Leszák) vydal v Bratislave prvú slovenskú učebnicu aritmetiky *Umění počtů*. Aritmetické príručky v národných jazykoch slúžili najmä pre obchodníkov a remeselníkov a obsahovali popis základných aritmetických operácií a ukázkové príklady.

- Miestodržiteľská rada nariadila mestám, aby venovali pozornosť svojim archívom.

- V Komárne bolo 1051 remeselníkov v 19 remeslách.

- Na lekárskej fakulte univerzity v Trnave začali organizovať šesťtyždenné kurzy pre babice, ktoré dovtedy nemali odbornú prípravu. Uchádzačky museli byť gramotné a ovládať jeden z troch krajinských jazykov, nemčinu, slovenčinu alebo maďarčinu, v ktorých mali prednášky.

- Vo východoslovenskej banskej oblasti priemerná ročná produkcia medi dosahovala 21 tisíc centov.

- Spoluvládca Márie Terézie, Jozef, založil vo Viedni Vojenskú lekársko-chirurgickú akadémiu, tzv. Jozeffinum, kde na vysokej úrovni získavali odborné vzdelanie vojenský lekári a chirurgovia.

- Kráľovná Mária Terézia nariadila, že v celom Uhorsku musí byť rovnaká hodnota peňazí.

1776

15. január. Nariadením kráľovnej Márie Terézie boli na území ostrihomského arcibiskupstva vytvorené tri nové biskupstvá, banskobystrické, spišské a rožňavské, ktorých biskupi boli podriadení ostrihomskému arcibiskupovi. Zväčšilo sa aj územie nitrianskej diecézy.

- Po rozdelení ostrihomského arcibiskupstva bol za ostrihomského arcibiskupa metropolitu vymenovaný kaločský arcibiskup Jozef Batáň.

22. marec. Kráľovná Mária Terézia zakázala vynucovanie priznaní mučením.

24. jún. Požiar zničil budovu kaštieľa v Senci, ktorý bol sídlom odborného-hospodárskej školy Collegium oeconomicum. Inštitút presťahovali potom do Taty (Maďarsko).

2. júl. Kráľovná Mária Terézia vydala reskript o zákaze mučiť obvinených, aby sa priznali k trestnému činu.

5. august. Na návrh predsedu študijnej komisie Jozefa Ťermeniho boli utvorené študijné obvody (na Slovensku mali sídla v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach), ktoré spravovali školské záležitosti.

9. november. V Bratislave otvorili budovu novopostaveného stavovského divadla.

30. november. V Bratislave vysvätili nový evanjelický kostol pre nemeckých veriacich (tzv. veľký) na terajšej Panenskej ulici.

1776 V Banskej Bystrici zriadili tzv. normálnu školu.

- V Slovenskom Komlóši na Dolnej zemi založenom r. 1746 žilo 3468 slovenských obyvateľov.

- Na Slovensku pracovalo 120 slovenských pecí (dúchačiek) s priamou výrobou kujaného železa alebo ocele a 10 vysokých drevouhoľných pecí na výrobu surového železa. Z objemu celoslovenskej produkcie železa až 65 % - 70 % pripadalo na hutnícke centrá v Gemeri.

- V poštovom styku v Uhorsku zaviedli doporučené zásielky.

- Vyšiel štvrtý diel edície prameňov k dejinám Spiša od Karola Wagnera *Annalecta Scepusii sacri et profani...*

- Martin Raduch (Hradúch, Rádnek), učiteľ v Rakovnici, vydal v Bratislave odbornú príručku *Sprostý, ale zřetelný traktat arithmetický pro neumělých a zvláště kupeckého a sedláckého stavu lidí sepsaný*. Obsahovala 23 tabuliek na prepočet rozličných používaných mincí.

1777

6. máj. Viedenská dvorská kancelária prijala rozhodnutie o presťahovaní univerzity z Trnavy do Budína tak, aby školský rok 1777/1778 začal už na novom mieste.

22. august. Mária Terézia vydala nariadenie o reorganizácii školstva v monarchii Ratio educationis, návod k jednotnej školskej výchove vzťahujúci sa na celé vzdelanie, počínajúc dedinskou ľudovou školou, končiac akadémiami a univerzitami. Návrh reorganizácie vypracovali Jozef Ťermeni, Daniel Trstiansky a Adam František Kollár. Reforma v duchu osvietenských zásad zmodernizovala celý systém školského vyučovania a bola základom všeobecnej gramotnosti ľudových vrstiev. Závazná však bola iba pre katolícke školstvo.

24. august. Na univerzite v Trnave sa ukončili posledné prednášky a vyučovanie v jej skoro 150-ročnom pôsobení.

12. september. Kráľovná Mária Terézia prijala na audiencii vo Viedni jezuitských misionárov z habsburskej ríše, ktorí pôsobili v Južnej Amerike na portugalskom území. Po zrušení jezuitskej rehole v Portugalsku roku 1765, ich deportovali do Európy a 17 rokov väznili neďaleko Lisabonu.

26. september. Kráľovná Mária Terézia nariadila presťahovať do Budína univerzitu z Trnavy.

5. október. V Halle zomrel Ján Anton Segner (*4.10.1704 Bratislava) polyhistor. Zaoberal sa medicínou, fyzikou, astronómiou, botanikou. Najvýznamnejším jeho objavom je tzv. Segnerovo koleso, prvý motor založený na reaktívnom pôsobení vytekajúcej kvapaliny. Zaoberal sa aj tvarom vodných kvapiek a študoval konvexné a konkávne povrchy kvapalín. V matematike dokázal pravidlo o počte kladných a záporných problémov, dele nie n-uholníkov na trojuholníky a spresnil hodnotu Ludolfovho čísla. Jeho učebnice matematiky a fyziky patrili v tom období k najvyhladávanejším.

November V Trnave začala činnosť kráľovská akadémia s právnickou a teologickou fakultou. Kráľovské akadémie predstavovali medzistupeň medzi gymnáziami a univerzitou a nemali univerzitné právomoci.

11. december. Miestodržiteľská rada v Bratislave vydala nariadenie o chove a šľachtení koní.

December. Z Hodinovej veže Trenčianskeho hradu dal jeho majiteľ Ján Ilešházi previezť zvon do kostolnej veže v Dubnici.

1777 Z dôvodu zavedenia systému školskej výchovy Ratio educationis, zanikla aj univer-

zita v Košiciach, ktorá tiež bola nahradená kráľovskou akadémiou.

- V Modre, ktorá patrila medzi najvýznamnejšie strediská remesiel na Slovensku, pracovalo 316 remeselníckych majstrov, 145 tovarišov a 60 učňov.

1778

9. január. V Lusancy (Francúzsko) zomrel Ladislav Berčeni (Bercsényi. Berchényi) (*3.8.1689 Prešov), vojak. Kapitán telesnej stráže Františka II. Rákociho, po porážke povstania vstúpil do francúzskej armády, kde dosiahol hodnosť maršala. Významne prispel k organizácii jazdeckta francúzskej armády.

13. marec. *Medzi Pruskom a Habsburgovcami vypukla vojna o bavorské dedičstvo.*

6. apríl. V Lučenci – Opatovej zomrel Ján Daniel Perlici (Perlicius, Perlitzi, Perliczy) (*29.10.1705 Kežmarok), prírodovedec, lekár. Organizátor zdravotníctva, autor prác s lekárskou, prírodovednou, jazykovednou a pedagogickou tematikou, priekopník zdravotníckej osvetu, aj súdneho lekárstva. Bol autorom prvého systematického diela o súdnom lekárstve v Uhorsku, ktoré ale zostalo v rukopise.

5. jún. Mária Terézia zriadila Provinciu 16 spišských miest, keď k pôvodným 13 mestám pričlenila 3 mestá, Starú Lubovňu, Podolínec a Hniezdne.

10.október. V Bratislave zomrel Andrej Erik Frič (*7.2.1715 Bratislava), geometer, žiak Samuela Mikovíniho, mestský úradný geometer v Bratislave. Podľa jeho plánov vybudovali ochranný násyp pozdĺž Dunaja na ochranu Petržalky pred povodňami. Autor máp a plánov častí bratislavského chotára.

29.november. Vo Vyšnej Boci zomrel Pavol Doležal (Doleschall) (*20.1.1700 Skalica), jazykovedec, pedagóg. Venoval sa problema-

tike ľudového školstva, autor viacerých učebníc. Spolupracovník Mateja Bela.

December. V Banskej Bystrici zriadili tzv. normálnu školu.

1778 V slobodných kráľovských a banských mestách na Slovensku žilo 58122 obyvateľov mužského pohlavia, z ktorých bolo 36770 dospelých, 7598 remeselníkov a obchodníkov, 6072 tovarišov, 10133 nádenníkov a sluhov. Zo 62327 obyvateľov ženského pohlavia bolo 14006 slúžok a nádenníčok. Evidovaných bolo aj 1225 sirôt.

- V Bratislave pôsobilo 919 remeselníckych majstrov a 1917 tovarišov.
- Mestské školy na Slovensku navštevovalo 8793 žiakov a 2238 žiačok.

1779

21. január. Vo Florencii (Firenze, Taliansko) zomrel Krištof Traugott Delius (* 1728 Wallhausen, Nemecko), banský inžinier. Na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici prednášal banské právo, baníctvo, banskú ekonomiku a štatistiku. Na pokyn Márie Terézie vykonal inšpekčnú cestu po uhorských baniach, aby posúdil odbornú úroveň riadenia banských prác a realizácie racionalizačných opatrení.

10. apríl. V Pezinku na Novej ulici vypukol požiar. v priebehu pol hodiny zhořelo 26 domov.

12. máj. V Modre zomrel Ján Chrastina (*1729 Púchov) veršovník, učiteľ. V kalendároch uverejňoval zábavné a mravoučné verše. Jeho tvorba plnila najmä dobovú morálno-didaktickú funkciu.

13. máj. Vyslanci kráľovnej Márie Terézie a pruského kráľa Fridrich II. uzavreli v Tešíne mierovú dohodu.

24. august. V Petrohrade (Sankt Peterburg, Rusko) zomrel Kristián Paeken (Paec-

ken, Peken, Peocken, Pöckin, Pöecken) (*10.12.1728 Rožňava) lekár, organizátor zdravotníctva v Rusku. Autor publikácie *Domaščij lečebnik, ili prostyj sposob lečenija, (Domáca liečba alebo jednoduchý spôsob liečenia) Petrohrad 1765*, prvej knihy zdravotníckej osvety v Rusku.

1779 Evanjelický kňaz Samuel Tešedík založil v Sarvaši Hospodársko-priemyslový inštitút, školu na výchovu roľníckej mládeže.

- Leopold Anton Ruprecht, ktorý začal prednášať na katedre chémie, mineralógie a metalurgie Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici, sa pričínal o opravu a modernizáciu chemického laboratória akadémie. Pre svoje pokusy zostrojil laboratórnu pec, ktorá dosahovala teplotu až 1600 ° C.

- Ján Severini, profesor evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici vydal v Bratislave prvú uhorskú stredoškolskú učebnicu zoológie *Tentamen zoologiae Hungaricae, (Prehľad uhorskej fauny)*.

- Kráľovná Mária Terézia nariadila odsun cisárskej vojenskej posádky z Trenčína a Trenčianskeho hradu.

- Na návrh profesora Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Leopolda Antona Ruprechta zaviedli v šachtách baní v Banskej Štiavnici a v Španej Doline drevené sudy na dopravu rudy miesto dovtedy používaných kožených vriec, ktoré mali nižšiu životnosť.

Formovanie novodobého slovenského národa

(1780 – 1848)

Významným medzníkom vo vývoji Uhorska bolo obdobie panovania Jozefa II. Jeho vláda predstavuje vyvrcholenie osvieteniského absolutizmu v habsburskej monarchii. Reformy, ktoré zavádzal, mali pozdvihnúť úroveň Uhorska na úroveň Predlitavských zemí, aby sa vytvoril jednotný štát, riadený z jedného centra. Preto zaviedol aj používanie nemčiny ako úradného jazyka aj v Uhorsku, ale odporúčal poslucháčom Generálneho seminára v Bratislave pestovať aj materinský jazyk a dokonca vydal aj dvorský dekrét o pestovaní materinských jazykov. Tým podnietil založenie Spoločnosti pre pestovanie slovenského jazyka a vydanie základných diel kodifikácie literárnej slovenčiny Antonom Bernolákom. Jozef II., aj keď nakrátko, úplne zmenil obraz Uhorska. Zaviedol jeho nové administratívne rozdelenie, miesto stolíc veľké dištrikty, zrušil právomoc stoličných kongregácií (zasadnutí stoličnej šľachty), aj autonómiu slobodných kráľovských miest. Vydal tolerančný patent, čím prispel k občianskemu zrovnoprávneniu obyvateľstva, patent o zrušení nevoľníctva, zreformoval daňový systém, výrazne zasiahol do cirkevnej sféry. Spôsob uskutočňovania významných modernizačných zmien však spôsobil, že rakúsky cisár František I., aj pod vplyvom udalostí, ktoré sprevádzali francúzsku revolúciu, upustil od uskutočňovania ďalších reforiem a obnovil tradičné formy vládnutia. Uhorská šľachta si tak aj udržala stavovské privilégia, ale aj bránila záujmy panovníka a habsburskej monarchie.

Osvietenstvo a jeho nové koncepcie politického, hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života spoločnosti našli stúpencov vo všetkých vrstvách slovenských vzdelancov. Rozširovalo sa používanie slovenčiny v súkromnej aj verejnej spisbe, zintenzívnili sa odpor proti rastúcemu štátoprávnenému a politickému hegemonizmu maďarskej šľachty, zosilňovalo vedomie spolupatričnosti, aj kmeňovej osobitosti Slovákov. Tento kurz sa prejavil v dielach o dejinách slovenského národa, ktoré zasa vplývali na predstavy o jeho starobylosti a veľkosti, aj o práve na rovnoprávne postavenie Slovákov v Uhorsku.

Národnoemancipačný proces, ktorý prebudila francúzska revolúcia, prebiehal aj v slovenskom národe. Konštituovanie spisovného jazyka, tvorba literatúry, zakladanie literárnych a vzdelávacích spolkov neboli cieľom tohto procesu, ale prostriedkom k dosiahnutiu politickej svojbytnosti národa.

V boji proti zavádzaniu maďarčiny do škôl a úradovania hľadali naši vzdelanci oporu v ideách literárno-jazykovej a kmeňovej jednoty Slovákov a Čechov, aj v spolupráci s predstaviteľmi slovanských národov v Uhorsku, habsburskej monarchii i mimo nej.

Pod vplyvom politickej situácie druhé desaťročie 19. storočia znamenalo útlm slovenskej národnej a politickej aktivity. Vo vnútri slovenskej spoločnosti však prebiehali snahy o zblíženie názorov na používanie jedného spisovného jazyka a vyvíjali sa aj názory na iné závažné otázky. Už v 20. a 30. rokoch sa ukazovalo, že slovenská šľachta sa čím ďalej, tým viac kloní k maďarstvu a že ako vrstva politicky činná, vlastníaca politické práva, nie je pre Slovákov perspektívna. Tým sa stalo, že Slováci mali len veľmi obmedzené možnosti na politické vystúpenie. Preto bola tak dôležitou otázkou politických práv pre všetkých obyvateľov Uhorska, ich občianske, demokratické uplatnenie.

Technický pokrok, na ktorom sa podieľali aj Slováci alebo ľudia, ktorí zo Slovenska pochádzali, nemohli zastaviť ani feudálne pomery, ktoré v Uhorsku prevládali. Čiastočné demokratické reformy, ktoré začal uhorský snem zavádzať od tridsiatych rokov 19. storočia, nemohli zreorganizovať už nefunkčný feudálny systém, ani nepredĺžili jeho životnosť.

V otázke postavenia Slovákov v Uhorsku sa názory menili pomaly. Impulzom na rozoberanie možností riešenia tejto otázky bývali silnejúce tlaky nacionálno politického uhorsko-maďar-

ského hegemonizmu, ktoré vyvolávali reakcie národnoobránných a emancipačných hnutí nemaďarských národov. Tak vyšlo aj niekoľko národných obrán. Viaceré vyšli v nemčine a v maďarčine, čím sa významne rozšíril okruh ich čitateľov. Autori obrán argumentovali tým, že Slováci sú pôvodnými obyvateľmi v Uhorsku, všetky národy Uhorska majú mať rovnaké práva na rozvoj svojho jazyka, na získavanie vzdelania v ňom, na rozvoj kultúry. Za hlavný znak národa stále považovali jeho jazyk a preto odmietali maďarizáciu.

V 40. rokoch sa národnopolitické dianie akoby zrýchlilo. V spoločenskom zložení slovenskej inteligencie okrem kňazov a učiteľov pribúdali aj lekári, advokáti, aj vplyvní úradníci, ale aj zemianstvo prevažne z Turca a Liptova. Súviselo to s rýchlejším rozvojom podnikania v hospodárstve, vytváraním slovenskej podnikateľskej vrstvy, ktorá pocitovala uprednostňovanie maďarskej konkurencie. Základnou politickou požiadavkou bolo, aby slovenská národnosť mala v uhorskom sneme osobitných poslancov, ktorí by tam hovorili latinsky alebo slovensky. Do pojmu národ vstúpila aj zásada občianskej rovnosti a slobody. Z toho vyplynulo, že národné práva sa nedajú zabezpečiť iba ako jazykové, ale na politickej a kolektívnej úrovni štátoprávnym vyčlenením národného územia.

Pomáhať pri propagovaní, rozvíjaní a realizácii slovenského národného programu mali politické noviny, ktoré by sa stali tlačovým orgánom národného hnutia. Preto bola dôležitá aj otázka spisovného jazyka, v ktorom by noviny vychádzali.

Na ustálení celonárodnej spisovnej normy mal zásluhu aj roku 1844 založený Tatrín. Na štvrtom valnom zhromaždení Tatrína došlo ku vzájomnej dohode štúrovcov a bernolákovcov o spisovnom jazyku, čím bol zavŕšený národnozjednocovací proces.

V januári 1845 panovník odpovedal kladne na štvrtú Štúrovu žiadosť o vydávanie novín. Slovenské národne noviny sa stali dôležitou tribúnou na formovanie slovenského štátoprávneho myslenia a novodobej národnej ideológie.

Cieľom Štúrovho snaženia v oblasti politiky bolo aj stať sa poslancom uhorského snemu. Podarilo sa mu to roku 1847, keď sa stal poslancom za slobodné kráľovské mesto Zvolen. Na sneme vystupoval za demokratické práva pre mestá, zrušenie poddanstva, proti maďarizácii, za všeobecné zdanenie. Jeho snemové vystúpenia uverejňovali Slovenské národné noviny, takže sa s nimi mohlo oboznámiť celé Slovensko.

1780

30. august. V Červenom Kláštore zomrel Štefan Romuald Hadbavný (* 10.11. 1714 Jánovce-Machalovce), jazykovedec a jeden z prekladateľov Svätého písma do slovenčiny (kamaldulský preklad). Je pokladaný za autora slovensko-latinského slovníka a stručného návodu ku slovenskej gramatike. Zbieral aj pramene k dejinám Červeného Kláštora.

10. august. Kráľovská miestodržiteľská rada nariadila zasielať povinný výťah kníh do Univerzitnej knižnice v Budíne.

19. august. Miestodržiteľská rada rozposlala slobodným kráľovským a banským mestám nové tlačivá pre súpis ich obyvateľov.

29. november. Vo Viedni zomrela cisárovná Mária Terézia (*13.5.1717 Viedeň). Kráľovnou Uhorska bola od roku 1740. V duchu osvietenského absolutizmu sa zaslúžila o upevnenie prestíže habsburskej monarchie v zahraničí, vnútornú politiku zamerala na modernizáciu štátu zavádzaním reforiem hospodárskych, správnych, vojenských, súdnych, školských, sociálnych a zdravotníckych.

- Panovníkom Uhorska sa stal najstarší syn Márie Terézie Jozef, od smrti jej manžela cisára Františka Lotrinského roku 1765 spoluvládca. Na trón nastúpil ako Jozef II. Odmietol korunováciu za uhorského kráľa.

1780. V Pätikostolí (Pécs, Maďarsko) vyšlo dielo Juraja Papánka *Historia gentis Slavae – De regno regibusque Slavorum. (Dejiny slovenského národa. O kráľovstve a kráľoch Slovákov.)* Vyslovil tézu o starobylosti Slovákov ako praobyvateľov územia, ktoré obývajú.

- V Dobšinej objavili kobaltové a niklové rudy.

- Na Slovensku bolo okolo 110 zemepánskych miest a mestečiek.

- Na Dunaji pri Bratislave pracovalo 50 veľkých vodných mlynov

- Karol Wagner vydal *Diplomatarium comitatus Sarosiensis...*, do ktorého sústredil bohatý materiál z rozličných období dejín Šariša, jeho miest, šľachtických rodov, farností, reholí.

- Na návrh profesora Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Leopolda Antona Ruprechta inštalovali v Banskej Štiavnici a v Štiavnických Baniach, aj v iných stredoslovenských banských mestách, na budovách skladov s pušným prachom hromozvody.

1781

16. október. V Bratislave zomrel Anton Zimmermann (*27.12.1741 Široká Niva, Česko), hudobný skladateľ, dirigent. Dvorný skladateľ a kapelník orchestra uhorského prímasa kardinála Jozefa Batáňa, organista v dóme svätého Martina. Predstaviteľ včasného klasicizmu. Autor cirkevných i svetských skladieb.

25. október. Cisár Jozef II. vydal tolerančný patent, ktorým vyhlásil slobodu náboženského vyznania pre kresťanské nekatolícke cirkvi (evanjelikov augsburského vyznania, evanjelikov helvétskeho vyznania a pravoslávnych), nerušený výkon bohoslužieb, zriaďovanie cirkevných zborov a výstavbu kostolov. Prispel k občianskemu zrovnoprávneniu obyvateľstva.

2. november. Cisár Jozef II. vydal tolerančný patent pre obyvateľstvo židovského náboženstva. Po zaplatení tzv. tolerančnej taxy mohli študovať alebo vykonávať dovedy nedovolené zamestnania.

29. november. Cisár Jozef II. zrušil kontemplatívne rehole v Uhorsku (pavlínov, benediktínov, premonštrátov, kamaldulov, cistercitov, klarisky a i.) ako spoločensky neúčinné. Mnisi a mníšky zo zrušených reholí mali prejsť do kláštorov reholí, ktoré

sa venovali charitatívnej alebo školskej službe, kňazi mohli prejsť aj do pastorácie. Skonfiškovaný kláštorový majetok včlenili do náboženského fondu, ktorý slúžil na cirkevné a charitatívne ciele.

1781 Miestodržiteľská rada prikázala stoliciam, aby náklady na stavbu a údržbu ciest a hrádzí hradili zo stoličnej dane alebo aby ich vykonávali poddaní v rámci roboty.

- Lekár Karol Teofil Windisch začal v Bratislave vydávať časopis Ungarisches Magazin, ktorý uverejňoval aj príspevky s prírodovednou a lekárskou problematikou.

- Manufaktúrista Andrej Číž z Levoče získal privilegium na výrobu damaskových tkanín.

- Podľa súpisu neprivilegovaných osôb v slobodných kráľovských a banských mestách, najväčším mestom na Slovensku bola Bratislava, ktorá mala 29 774 obyvateľov (bez Podhradia, ktoré bolo samostatnou obcou a malo asi 5 000 obyvateľov), najmenej obyvateľov mala Lubietová, približne 1200.

- Zo stolíc mala najviac obyvateľov stolica Nitrianska, 247 630, najmenej Turčianska, 28 410.

1782

22. marec. Viedeň navštívil pápež Pius VI. Nepodarilo sa mu dosiahnuť zrušenie zásahov Jozefa II. do cirkevnej sféry.

1782 V Banskej Štiavnici začali práce na razení novej odvodňovacej štôľne nazvanej podľa cisára Jozefa II., dnes nazývanej Voznická dedičná štôľňa podľa obce pri jej ústí. Štôľňa sa nachádzala 140 metrov pod úroveň staršej štôľne Ferdinand. Mala slúžiť na odvádzanie spodnej vody, vetranie, vertikálnu dopravu rudy, materiálu a osôb.

- Vo Viedni spojili sedmohradskú a uhorskú dvorskú kanceláriu. Táto inštitúcia mala na starosti aj finančné záležitosti Uhorska.

Jej predsedom sa stal František Esterházi z Čeklísa ktorý sa stal aj chorvátskym bánom. Pri neobsadenej funkcii palatína bol hlavným reprezentantom správy Uhorska.

- V rámci reforiem, ktoré Jozef II. začal uskutočňovať, Uhorská komora v Bratislave sa stala oddelením Miestodržiteľskej rady.

- Jozef II. vydal výnos, ktorým sa snažil usadiť a privedieť k roľníckemu spôsobu života cigánske obyvateľstvo.

- V Rožňave postavili budovu manufaktúry na spracovanie kože.

1783

19. marec. Jozef II. vydal nariadenie o zrušení malých seminárov na výchovu katolíckeho kňazstva v jednotlivých biskupstvách a o zriadení generálnych seminárov. Pre Uhorsko boli zriadené generálne semináre v Pešti a v Bratislave.

1. júl . V Bratislave vyšlo prvé číslo *Prešpurských novín*. Vychádzali dvakrát týždenne v slovakizovanej češtine. Založil ich mestský úradník Daniel Tallyai. Prvým redaktorom novín bol Štefan Leška. V júni 1787 zanikli.

10. júl. Zomrel vo Viedni Adam František Kolár (*17.4. 1718 Terchová), vzdelanec, osvietenký racionalista, odchovanec jezuitských kolégií, poradca Márie Terézie, správca cisárskej knižnice, historik a kráľovský radca. Súčasníci ho nazývali slovenským Sokratom. Napísal prvé dejiny uhorských Ukrajincov. Dielo *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae (O pôvode a stálom používaní zákonodarnej moci)* dokazovalo právo panovníka zdaníť aj privilegované stavy.

19. august. V Bratislave zomrel František Xaver Messerschmidt (*6.2.1736 Wiesensteig, Nemecko) sochár. Od roku 1777 žil v Bratislave. Vytvoril diela závažné v stredo-európskom priestore.

1. november. Na Bratislavskom hrade zriadili generálny seminár. Mnohí z absolventov sa stali členmi Slovenského učeného tovarišstva a napomáhali rozvoj národného života.

1. novembra Jozef II. zrušil filozofické a teologické štúdiá v kláštoroch.

6. november – 18. január 1784 Jozef II. sa vydal na cestu do Ríma, aby opätoval návštevu pápeža vo Viedni. Pri tejto ceste navštívil aj Neapol.

November. Pri Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade zanikol zdravotnícky výbor, ktorý nemal výkonnú moc. Miesto neho vytvorili samostatné zdravotnícke oddelenie, ktoré prevzalo agendu zdravotníckeho výboru a doplnilo ju o ďalšie úlohy, ktoré vyplývali z potrieb zdravotnej starostlivosti.

9. decembra Jozef II. nariadil premiestniť miestodržiteľskú radu z Bratislavy do Budína.

1783 Jozef II. zaviedol placetum regium. Publikovať všetky pápežské, ale aj biskupské výnosy bolo možné iba so súhlasom svetskej moci.

- Jozef Ignác Bajza vydal prvý diel dvojzväzkového románu *René mládenca príhody a skúsenosti*. Je to vôbec prvý slovenský román.

- Miestodržiteľská rada vypracovala klasifikáciu ciest podľa ich dôležitosti. Cesty rozoznávali poštové, vojenské, obchodné a verejné.

- Kníhtlačiar a vydavateľ Šimon Peter Weber získal licenciu na založenie tlačiarne v Bratislave, napriek protestom a neprajnosti viacerých bratislavských tlačiarov a otvoril aj kníhkupectvo. Jeho tlače mali vynikajúcu grafickú úroveň.

- Pri lekárskej fakulte univerzity v Budíne zriadili osobitnú veterinárnu školu, ktorá mala vychovávať a školiť odborných zver-

lekárov, najmä z radov chirurgov – ránhojčov. Po vyškolení mali zaujať v stolicích príslušnú funkciu, aj spracovávať výkazy, správy a štatistiky o chorobách dobytká v príslušnej stolici.

- Hrad v Trenčíne definitívne opustila cisárska posádka.

1784

1. január. V Rožňave zomrel Andrej Jaslinský (*1.9.1715 Svinica), filozof, fyzik, jezuita. Na univerzite v Trnave prednášal teológiu a filozofiu, napísal učebnice logiky, fyziky a metafyziky, bol posledným rektorom v Trnave.

13. apríl. Na príkaz Jozefa II. preniesli uhorskú kráľovskú korunu z Bratislavy do Dvorského múzea vo Viedni. Spolu s nimi odviezli z Bratislavského hradu aj cenné umelecké zbierky a historické pamiatky.

26. apríl. Jozef II. vydal nariadenie o zavedení nemčiny ako úradného jazyka v celej monarchii. Tak chcel panovník dosiahnuť centralizáciu a ľahšiu správu rozsiahleho štátu.

1. máj. Jozef II. vydal nariadenie o súpise obyvateľstva Uhorska. Išlo o súpis všetkého obyvateľstva, teda aj šľachty, ktorá dovtedy nepodliehala nijakému všeobecnému súpisu. Súpisu obyvateľstva predchádzalo očíslovanie všetkých domoch v obciach, v poradí, ako stáli vedľa seba, bez ohľadu na to, či boli poddanské alebo šľachtické. V celom Uhorsku, okrem Sedmohradska mali súpis začať 1. septembra 1784.

11. máj. Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada nariadila zaviesť rozhodnutie Jozefa II. používať v ústredných, stoličných a mestských úradoch v Uhorsku ako úradný jazyk miesto latinčiny nemčinu.

15. máj. V Bratislave začala svoju činnosť Kráľovská akadémia, ktorú presťahovali z Trnavy, vyššia škola s právnickou a filozo-

fickou fakultou, zriadenou podľa Ratio educationis.

1. jún. Na Bratislavskom hrade začal svoju činnosť Generálny seminár na výchovu katolíckych kňazov. Vychovával ich v osvieten- skom duchu, aby účinkovali medzi veriacimi v ich materskom jazyku a šírili osvetu.

31. august. V Bratislave zomrel Jozef Bencúr (*28.2.1728 Jasenová) učiteľ, odborný spi- sovateľ, vedec polyhistorického typu. Priateľ a spolupracovník Adama Františka Kollára. Po jeho smrti menovaný za riaditeľa cisárskej knižnice vo Viedni. Dokazoval právo panov- níka na absolutistickú formu vlády.

8. október. Jozef II. pri návšteve Generál- neho seminára v Bratislave odporúčal študentom popri nemčine pestovať aj materin- ský jazyk.

1. november. Nemčina sa stala úradným jazykom v uhorských ústredných úradoch. Úradovať sa malo iba po nemecky. Šľachta sa väčšinou postavila za ponechanie latinčiny, prípadne za zavedenie maďarčiny.

- V Turčianskej stolici, ako v jednej z prvých stolíc v Uhorsku začali súpis obyvateľstva.

November. Geológ a montanista Ignác Anton Born informoval vo Viedni cisára Jozefa II. o význame osobitnej metódy na spracovanie rúd s obsahom zlata, známej ako amalgamácia. Navrhol panovníkovi overiť výhody amalgamácie praktickými skúš- kami na cisárskom dvore vo Viedni.

1784 V Budíne začala činnosť Dvorská kan- celária a Miestodržiteľská rada . Uhorská komora sa stala oddelením Miestodržiteľskej rady.

- Podľa novej colnej tarify pri vývoze manu- faktúrnych výrobkov z Uhorska do Rakúska sa platilo polovičné clo ako za tovar zo zahra- ničia, teda najmenej 15 %

- Jozef II., keďže spoznal ekonomickú obme- dzenosť feudálnej malovýroby, vydal zákaz vydávania nových cechových privilégii.

- Podľa cisárskeho dekrétu na práce pri úprave tokov a ciest pre kone mohli využívať prácu väzňov.

- Juraj Sklenár vydal prácu *Vetustissimus Magnae Moraviae situs... (Najstaršia poloha Veľ- kej Moravy a prvý vpád Maďarov na ňu.)* Veľkú Moravu označil za slovenské kráľovstvo a svätých Cyrila a Metoda ako slovenských vierozvestcov.

- Skončilo prvé alebo tzv. jozefínske vojen- ské mapovanie územia Slovenska, aj keď väčšinu prác na podrobnom mapovaní celej habsburskej monarchie uskutočnili ešte za vlády Márie Terézie.

- Mikuláš Forgáč, stoličný hodnostár, zor- ganizoval protest piatich stolíc proti úsiliu Jozefa II. o zdanenie a vojenskú povinnosť uhorskej šľachty.

- Univerzitu z Budína presťahovali do Pešti, do adaptovaných kláštorňých budov zruše- ných reholí pavlínov a jezuitov. Jej oficiálny názov bol Regia scientiarum Universitas Hungarica, Kráľovská uhorská univerzita.

1785

10. január. V Budíne zomrel František Weiss (*16.3.1717 Trnava) matematik astronóm, prvý riaditeľ univerzitného astronomického a meteorologického observatória v Trnave. Svoje pozorovania a ich vedecké zhodno- tenia uverejňoval v nim vydávanej ročenke *Observationes astronomicae*.

- Vo Viedni úspešne uskutočnili overovací pokus, ktorého cieľom bolo potvrdiť výhody získavania zlata z banskoštiavnickej zlato- nosnej rudy metódou nepriamej amalga- mácie. Pokus viedol banský odborník Ignác Anton Born. Jozef II. nariadil pokračovať

v pokusoch priamo na mieste ťažby rudy, v banskoštiavnickom banskom revíri.

18. marec. Začala územná reorganizácia Uhorska. Jozef II. nariadil rozdeliť územie na desať administratívnych oblastí – dištriktov. Na území Slovenska boli tri, Nitriansky, Banskobystrický a Košický. Hranice dištriktov zhruba odrážali slovensko-maďarskú etnickú hranicu. Zrušil právomoc stoličných kongregácií (zasadnutí stoličnej šľachty), ktoré mohli iba voliť snemových poslancov, aj autonómiu slobodných kráľovských miest.

18. apríl. Jozef II. rozhodol, že v erárnych banských závodoch majú zlato a striebro z rúd získavať pomocou metódy nepriamej amalgamácie.

24. apríl. Požiar v Revúcej zničil 179 domov. Za obeť mu padol aj miestny archív.

14. máj. V Pešti zomrel Ján Šajnovič (* 12. mája 1733 Tordas, Maďarsko) teológ, matematik, astronóm, filológ, spolupracovník Maximiliána Hella v jeho viedenskom observatóriu.

16. máj. V Bratislave začal pôsobiť operný súbor, ktorý angažoval gróf Ján Nepomuk Erdódi pre divadlo, ktoré účinkovalo v jeho paláci.

Máj. Ondrej Plachý, evanjelický senior v Turčianskom Svätom Martine, začal v Banskej Bystrici vydávať v biblickej češtine *Staré noviny literného umění*, prvú slovenskú kultúrnu revue, ako orgán spoločnosti Erudita Societas Slavica. Noviny sa snažili o mravné povznesenie slovenského čitateľa.

22. august. Jozef II. vydal patent o zrušení nevoľníctva v Uhorsku. Základom bolo priznanie osobnej slobody poddaným a zrušenie ich pripútanosti k pôde. Pri dodržaní určitých podmienok sa poddaní mohli slobodne sťahovať, dávať deti na remeslo alebo

štúdiá, nakladať so svojim hnutelným majetkom, ale nie s poddanskou pôdou. Zrušenie nevoľníctva nezasahovalo do podstaty vzťahu medzi zemepánom a poddaným.

August. Ukončilo sa prvé vojenské mapovanie Uhorska. Pre mapy používali jednoduchú mierku 1: 28 000, na Spiši aj dvojnásobnú. Osemfarebné mapy zobrazovali všetky vojensky dôležité objekty v krajine. Na vojenských mapách, neprístupných verejnosti, zachytili celé územie Uhorska, na územie Slovenska pripadlo asi 300 mapových listov.

1. november. Ako úradný jazyk začali v dištriktuálnych a mestských úradoch používať nemčinu.

7. november. Zomrel František Esterházi (*19.9.1715) krajinský hodnostár. Odporca urbárskej regulácie Márie Terézie, aj reforiem Jozefa II., obranca šľachtických slobôd a výsad katolíckej cirkvi. Na svojich panstvách podporoval zakladanie manufaktúr, na majetku v Senci poskytol budovu pre Collegium oeconomicum.

22. november. V Bratislave zomrel František Jozef Sgolanič (Sgolanič, Schollanits, Skollanics, Skollanits) (*26.1.1720 Oslip, Rakúsko), lekár. Pracoval na evidencii zdravotníckych pracovníkov, lekárov, zdravotníckych zariadení, lekární, prírodných liečivých prameňov v Uhorsku.

11. december. Jozef II. podriadil slobodomurárske lóže štátnej kontrole. Obmedzil počet lôží a ich členov, každoročne museli podávať správy o svojej činnosti.

1785 Na katolíckom generálnom seminári v Bratislave poslucháči vytvorili krúžok vlasteneckých filológov Spoločnosť pre pestovanie slovenského jazyka.

• V Novom Sade (Srbsko) zomrel Ignác Romuald Ambro (*19.3.1748 Trenčín), lekár, odborný spisovateľ. Autor učebnice pato-

lógie a fyziky, práce o liečivých účinkoch hudby. Priekopník muzikoterapie v strednej Európe.

- Jednotná školská sústava začala platiť aj pre protestantské školstvo. Začali sa budovať aj nekonfesionálne školy a počítalo sa so zavedením jednotnej školskej dochádzky.

- Ondrej Plachý v Banskej Bystrici založil a bol vedúcou osobnosťou učenej spoločnosti Erudita Societas Slavica, ktorá združovala skupinu jozefínskych protestantských spisovateľov, stúpcov a pestovateľov bibličtiny a literárno-jazykovej československej jednoty.

- V Banskej Bystrici podnikateľ a manufaktúrista Karol Beniač otvoril manufaktúru na výrobu modrotlačé.

1786

1. január. Vyšiel občiansky zákonník. Vychádzal zo zásady rovnosti všetkých vrstiev pred zákonom

10. február. Vyšlo cisárske nariadenie o reforme daňového systému s účinnosťou od 1. novembra 1789. Základom dane mala byť všetka pôda, aj šľachtická. Za ústupky zo strany šľachty cisár ponúkal zrušenie insurekčnej povinnosti a vzdanie sa fiškálneho práva na šľachtické majetky v prípade vymretia mužských potomkov rodu.

23. máj. Zahynul gróf Móric Beňovský, (Benyovszky) (*20.9. 1746 Vrbové), vojak, dobrodruh, cestovateľ, guvernér a neskôr kráľ ostrova Madagaskar.

5. september. Pri Miestodržiteľskej rade zriadili funkciu protomedika pre Uhorsko v hodnosti radcu miestodržiteľskej rady, ktorý rozhodoval o odborných lekárskejších a zdravotníckych záležitostiach. Zároveň bol aj riaditeľom lekárskej fakulty v Budíne.

25. september. V Sklených Tepliciach, v banskoštiavnickom banskom revíri ukončili overovacie skúšky metódy nepriamej amalgamácie pri spracúvaní rúd s obsahom zlata. pod vedením Ignáca Antona Borna. Skúšky potvrdili výhody amalgamácie v porovnaní s používanou metódou zhutňovania rudy tavením.

September – december. V Sklených Tepliciach sa uskutočnil medzinárodný vedecký kongres banských a hutných odborníkov z nemeckých krajín, Francúzska, Anglicka, Nórska a Mexika, prvý svojho druhu na svete. Účastníci kongresu uznali prínos nových poznatkov a postupov, ktoré predložil Ignác Anton Born.

September V Sklených Tepliciach založili prvú medzinárodnú vedeckú spoločnosť pre banské vedy, Societät der Bergbaukunde (Spoločnosť banských náuk) a vedecký časopis Bergbaukunde, ktorý mal vychádzať v Lipsku.

27. december. Jozef II. vydal dvorský dekrét o pestovaní materinských jazykov a tak podnietil záujem o ich pestovanie.

1786 Jozef II. zrušil clo z rakúskych priemyselných tovarov dovážaných do Uhorska. Pri vývoze z Uhorska boli od cla oslobodené len vlna, priadza a likéry z vína.

- V Bratislave vyšlo najvýznamnejšie dielo Jána Mateja Korabinského *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon Ungarn (Geograficko-historický a tovarový lexikón Uhorska)*. Usiloval sa podať v ňom celkový obraz Uhorska a jeho pozoruhodností. Lexikón je do súčasnosti prameňom o topografických, hospodárskych, prírodných, štatistických a kultúrnych pomeroch v Uhorsku.

- V Devíne začala činnosť manufaktúra na výrobu červenej (tureckej) priadze. Väčšinu výrobkov vyvážala za hranice, do Rakúska, Švajčiarska a nemeckých krajín.

- Juraj Martin Kovačič (Šenkvičský) začal vydávať mesačník *Merkur von Ungarn*, ktorý patrilo k prvým vedeckým časopisom v Uhorsku. Časopis zanikol roku 1787.

- Mestský lekár v Bratislave Teofil Zachariáš Husty vydal prácu *Diskurs über die medizinische Polizei, 1-2. (Bratislava – Lipsko) (Rozprava o zdravotníckej polícii)* v ktorej sa podrobne zaoberal pracovným lekárstvom. Vychádzal zo zásady, že zdravotná ochrana pracujúcich je povinnosťou verejnej moci.

- Ján Juraj Hoffinger, úradný banský lekár stredoslovenských banských miest v Banskej Štiavnici, vypracoval prvý návrh na zriadenie modernej nemocnice na Slovensku. Vychádzal z presvedčenia, že baníci a hutníci ťažkou a nebezpečnou prácou prinášajú spoločnosti veľké hodnoty a preto im treba venovať osobitnú starostlivosť.

- Miestodržiteľská rada zdôraznila povinnosť navštevovať školy pre deti vo veku 6 – 12 rokov a pre staršiu mládež opakovacie hodiny. Štát na ľudových školách zrušil školné.

1787

1. január. Začal platiť aj v Uhorsku rakúsky trestný poriadok Codex Josephiani. Odstránil tortúru, zrušil trest smrti, okrem obdobia stanného práva a vážnych vojenských deliktov. Miesto trestu smrti zaviedol nútené práce.

Január. V Devíne, v manufaktúre na spracovanie bavlny, dali do prevádzky prvé textilné stroje na území Slovenska. Mala 2 550 mechanických vretien na výrobu bavlnenej priadze. Zamestnávala do 40 robotníkov a 400 ručných pradiarov.

10. február. V Pešti zomrel František Karol Palma (Palm, Palmay) (*18.8.1735 Ružomberok) cirkevný hodnostár, historik. Jezuita, profesor histórie a geografie na univerzite v Trnave, po rozpustení rehole dvorný kaplán

arcivojvodkyne Márie Kristíny v Bratislave. Priekopník modernej uhorskej heraldiky.

6. marec. Nemčinu ako rokovací jazyk zaviedli aj na všetkých súdoch v Uhorsku.

14. máj. Jozef II. pricestoval do Chersonu v Rusku. S cárovnou Katarínou II. dohodol spoločný vojenský postup proti Osmanskej ríši.

4. jún. V Horovciach zomrel františkánsky kňaz, básnik Hugolín Gavlovič (*11.11.1712 Czarny Dunajec, Poľsko). Jeho najznámejším dielom je moralizačno-didaktická básnická skladba *Valaská škola mravov stodola*.

1787 Podľa výsledkov jozefínskeho súpisu obyvateľstva žilo na Slovensku asi 1 953 000 ľudí.

- Na Slovensku žilo 94 750 príslušníkov privilegovaného stavu.

- Najväčším mestom bola Bratislava, ktorá bez Podhradja mala asi 28 500 obyvateľov, Banská Štiavnica spolu s pripojenými obcami Banky, Hodruša, Štefultov a Vindšachta mala asi 18 800 obyvateľov, Myjava s kopianicami mala asi 8 300 obyvateľov.

- Anton Bernolák vydal v Bratislave prácu *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum (Filologicko-kritická rozprava o písmenách Slovákov)*. Uzáknil spisovnú formu slovenského jazyka na základe kultúrnej západoslovenčiny. Zaviedol pravopisné pravidlo „píš, ako počuješ“.

- Anton Bernolák zároveň vydal prácu *Linguae Slavonicae ... compendiosa simul et facilis Orthographia (Stručná a zároveň ľahká ortografia slovenského jazyka)*. Sú to základné diela kodifikácie literárnej slovenčiny.

- Leopold Anton Ruprecht, profesor na katedre chémie, mineralógie a metalurgie Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici, vyko-

nal prieskum opálových baní v Červenici a vypracoval podrobnú správu o ich prevádzke a o chemizme opálov.

- Zdravotnícke oddelenie Miestodržiteľskej rady vydalo nariadenie, aby úradnú obhliadku zomrelých vykonával úradný lekár alebo chirurg – ránhoch. Nariadenie obsahovalo aj inštrukcie, ktoré rozoberali neklamné príznaky smrti a niektoré príznaky, podľa ktorých bolo možné určiť príčinu smrti.

- V Bratislave pracovala textilná manufaktúra, ktorú založil gróf Rubini von Walterstein a bola orientovaná výhradne na strojovú výrobu. Mala 50 spriadacích a 6 česacích strojov a zamestnávala asi 200 robotníkov.

- Hudobný skladateľ a vynálezca Jozef Chudý, dirigent divadelnej spoločnosti Jána Erdődyho v Bratislave, podal návrh na zriadenie opticko-akustického telegrafického spojenia medzi Viedňou a Bratislavou. Optický telegraf pracoval na princípe značkového systému piatich okrúhlych okienok, akustický na princípe bubnových úderov vyššieho a nižšieho tónu.

- Obchodník Ján Vagač založil v Detve prvú živnostenskú bryndziareň na svete. Manufaktúrnym spôsobom vyrábali a dodávali na trh bryndzu v pôvodnej tvrdej forme.

- V Bratislave v paláci Imricha Čákiho otvorili dievčenský vzdelávací inštitút pre prípravu učiteliek v dievčenských ľudových školách.

1788

9. február. Rakúsko vyhlásilo vojnu Osmankej ríši, čím sa ako spojenc Ruska zapojilo do rusko-osmanskej vojny. Cisárska armáda v bojoch utrpela ťažké straty pre neschopnosť rakúskeho velenia, aj epidémie vo vojsku.

8. máj. V Pavii (Taliansko) zomrel Giovanni Antonio Scopoli (* 3. 6. 1723 Cavalese, Taliansko) lekár a prírodovedec, od roku 1769 profesor chémie, mineralógie a metalurgie na

Banskej akadémii v Banskej Štiavnici, odborník s mimoriadne rozmanitými záujmami a bohatou publikačnou činnosťou.

17. máj. V Bratislave zomrel Ján Ignác Felbiger (* 6.1. 1724 Glogów, Poľsko) školský reformátor, autor viacerých učebníc, aj školského poriadku pre normálne školy.

21. júl. V Trnave zomrel Ondrej Bernolák (* 4.10.1727 Slanica), jezuita. Profesor geometrie, filozofie a cirkevných dejín na trnavskej univerzite. Venoval sa aj mineralógii. Poslucháčov oboznamoval s poznatkami moderných prírodných vied.

1788 Jozef II. zrušil lokálne banské súdy a miesto nich zriadil dištriktuálne banské súdy, na Slovensku v Banskej Štiavnici a Smolníku. Im podliehalo 9 substitučných banských súdov.

- Pri miestodržiteľskej rade zriadili stavebnú správu, ktorá mala byť centrálnym orgánom pre výstavbu a opravy ciest a vodných spojov.

- Krajinský hodnostár a podporovateľ zakladania manufaktúr František Esterházi založil manufaktúru v Senci.

- Bol prijatý plán regulácie rieky Moravy, lebo každoročné povodne spôsobovali šaštínskemu panstvu a jeho obyvateľom značné škody.

- Na podnet Leopolda Antona Ruprechta, profesora na katedre chémie, mineralógie a metalurgie Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici, banský erár prevzal do správy bane na opál v Červenici. L. A. Ruprecht zorganizoval prípravné práce na začatie ťažby a navrhol zriadiť brúsiareň drahých opálov vo Viedni alebo v Košiciach, prípadne Kecerovských Pekľanoch.

1789

10. február. Jozef II. vydal nový daňový poriadok. Poddanskú robotu nahrádzal peňažnou dávkou. Poddaní odvádzali štátu 12,5 percenta z príjmov a 17,5 percenta zemepánovi.

11. marec. V Banskej Štiavnici zomrel Jozef Karol Hell (*16. 5. 1713 Banská Štiavnica), banský konštruktér, hlavný strojmajster erárnych baní v Banskej Štiavnici. Zostrojil vodnostlpcový čerpací stroj, na svoju dobu výkonnú požiarnu strickačku, atmosférický parný stroj. Jeho vynálezy na dlhší čas ovplyvnili vývoj svetovej banskej techniky.

20. jún. V Banskej Štiavnici zomrel Ján Severini (*23.6.1716 Dolná Strehová), učiteľ, polyhistor. Napísal prvú uhorskú stredoškolskú učebnicu zoológie, učebnice rétoriky, uhorských dejín, historickej geografie a svetových dejín. V diele *Commentatio historica de veteris incolis Hungariae Cis Danubiana...*, *Historická rozprava o starých obyvateľoch pred dunajského Uhorska*, na základe spisov antických a iných autorov sa zaoberal osídlením územia, ktoré neskôr obývali prevažne Slováci.

1. august. V bitke pri meste Foçsani (Rumunsko) zvíťazili rusko-rakúske vojská nad osmanskými jednotkami.

7. október. Cisárske vojská, ktorým velil generál Gedeon Ernest Laudon dobyli od Osmanov Belehrad

18. december. Jozef II. odvolal nariadenie o premeriavaní pôdy a očíslovaní domov. Vykonávanie týchto nariadení už predtým zastavila uhorská šľachta.

1789 Juraj Fándly vydal prvú zo svojich kníh, satiricko-náučný dialóg *Dúverná zmlúva medzi mníchom a diablom o prvých počátkoch, o starodávnych, aj včúlajších premenách reholníckich*. Je to prvé literárne dielo, ktoré vyšlo v bernolákovskej slovenčine a najvýznamnejšie dielo slovenského osvietenectva.

- V Košiciach postavili prvú divadelnú budovu.

- Anton Bernolák vydal v Bratislave ďalšiu jazykovú kodifikačnú prácu *Gramatica Slavica (Slovenská gramatika)*.

- Maďarčinu ako úradnú reč začali používať stoličné zhromaždenia.

- Zdravotnícke oddelenie miestodržiteľskej rady rozhodlo, že všetci lekári a chirurgovia – ránhojiči, ktorí chceli zastávať miesto stoličného alebo mestského zdravotníckeho pracovníka, museli mať aj diplom veterinára.

1790

7. január. V Sibiu, Rumunsko zomrel Karol Wagner (*3.4.1732 Zborov), jezuita, historik. Zameriaval sa na výskum starších dejín Uhorska a genealógiu. Počas účinkovania v Spišskej Kapitule sa zoznámil s jej bohatým archívom a natrvalo sa už venoval histórii. Stál pri zrode uhorskej kritickéj historickej školy, priateľil sa a spolupracoval s jej predstaviteľmi. Vydal pramene k dejinám Spiša a Šariša, vydal aj prácu ku genealógii uhorských šľachtických rodov.

28. január. Jozef II. na nátlak uhorských hodnostárov i na odporúčanie štátneho kancelára odvolal svoje reformy, okrem nariadenia o zriadení farností, zrušenia nevoľníctva a tolerančného patentu

31. január. V Bratislave zomrel Juraj Sklenár (* 20.február 1744 Spišské Tomášovce), historik, rektor gymnázia v Bratislave, autor práce o najstaršej polohe Veľkej Moravy. S Jurajom Fándlym sa zaslúžil o vydanie *Stručných dejín Slovákov* od Juraja Papánka.

17. február. Podľa rozhodnutia Jozefa II. uhorskú kráľovskú korunu a korunovačné klenoty odoslali z Viedne do Pešti.

20. február. Vo Viedni zomrel osvietenec panovník Jozef II. (* 13.3.1741 Viedeň). Od smrti jeho matky Márie Terézie to bolo 9 rokov, 2 mesiace a 22 dní.

9. marec. Vo Viedni zomrel vojvodca, poľný maršal Andrej Hadik, (*16.10.1710) pôvodne z turčianskeho zemianskeho rodu. Vynikol ako dobrý stratég a odvážny veliteľ, zastával vysoké vojenské funkcie v rakúskej armáde. Bojoval vo vojnách s Tureckom, Pruskom a Francúzskom. Ešte roku 1789 bol hlavným veliteľom rakúskych vojsk vo vojne proti Osmanskej ríši. Ako prvý v Uhorsku bol vyznamenaný veľkokrížom Radu Márie Terézie.

10. jún. V Budíne začal rokovanie uhorský snem. Chcel presadiť návrat predjosefínskych pomerov a uhorskú štátnu nezávislosť. Schválil maďarčinu ako vyučovací predmet na školách, pri úradovaní vo vyšších zložkách verejnej správy mali používať latinčinu. Tým snem nepriamo uznal nástupnícke právo maďarčiny, čo sa stalo základom neskoršej maďarizácie.

11. jún. Katastrofálny požiar zničil skoro celé vnútorné mesto Trenčína, okrem radnice a osem domov. Vyhořel aj farský kostol a fara. Požiar sa vetrom rozšíril aj na hrad, kde zhoreli strechy dolného hradu, viac ich už neopravili a hrad sa začal meniť na ruínu.

August. Na Spiši sa našli letáky, ktoré propagovali francúzsku revolúciu.

Október Koncom mesiaca uhorský snem pokračoval v rokovaní v Bratislave.

12. november. Uhorský snem zvolil za palatína Leopoldovho mladšieho syna Alexandra Leopolda.

15. november V Bratislave korunovali Leopolda II., syna Márie Terézie a Františka Štefana Lotrinského, za uhorského kráľa.

1790 Juraj Fándly v reakcii na zákon na podporu maďarčiny žiadal, aby na školách zaviedli aj vyučovanie slovenčiny.

- Juraj Alojz Belnai v spise, ktorý venoval snemu, odsúdil stavovské privilégia a žiadal, aby úrady a funkcie boli prístupné pre všetkých občanov.

- V Bratislave zomrel Karol Jetting (* 13. 9. 1730 Bratislava), úradník, diplomat v anglických službách. Nazývaný aj Bratislavský Robinson.

- V Pešti vyšla práca *Introductio in artem diplomaticam praecipue hungaricam (Úvod do diplomatiky, najmä uhorskej)*, ktorú vydal profesor tamojšej univerzity Martin Schwartner. Bola to prvá vysokoškolská učebnica tohto vedného odboru v Uhorsku.

- Pri ťažbe dreva aj na Slovensku začali používať aj nové druhy nástrojov, nielen sekery. Boli to železná píla, drevené klíny, kyjanice, lúpače kôry, štipáky a iné nástroje.

1791

8. február. Uhorský snem prijal zákon, ktorý rozširoval náboženské slobody protestantov.

12. máj. V Budíne zomrel Václav Trnka (21.10. 1737 Tábor), lekár, univerzitný profesor. Zaslúžil sa o založenie a zveladenie lekárskej fakulty univerzity v Trnave.

27. august. Noviny *Pressburger Zeitung* začali uverejňovať preklad Deklarácie práv človeka a občana 1789, ktorá bola súčasťou francúzskej ústavy z roku 1791

4. august. Rakúsko uzavrelo s Osmanskou ríšou mier vo Svištove (Bulharsko)

28. august. Vo Viedni zomrel Ignác Anton Born, roku 1769 banský radca Hlavného komornogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici, vynálezca metódy nepriamej amalgamácie.

2. september. Miestodržiteľská rada obnovila Provinciu 16 spišských miest podľa stavu roku 1780.

29. september. Na zasadnutí Školskej komisie uhorského snemu gróf Anton Brunšvik predniesol návrh na zlepšenie vzdelávania dievčat zriaďovaním osobitných dievčenských škôl v mestách, ale aj na dedinách.

15. december. Matej Holko založil v Pondelku čitateľskú spoločnosť, ktorá sa špecializovala na nákup a výmenu časopisov.

1791 Anton Bernolák vydal v Trnave spis *Ety-mologia vocum Slavicarum (Tvorenie slov)*.

- Podľa zákona z roku 1790 maďarčina sa mala vyučovať na všetkých gymnáziách v hraniciach kráľovstva

- V Lipsku vyšla práca bratislavského mestského lekára Štefana Lumnicera *Flora Posoniensis... Bratislavská kvetena*, v ktorej popísal skoro 1300 druhov rastlín z okolia Bratislavy.

- Na návrh odborníka v hutníctve Michala Patziera v amalgamačných hutách v stredoslovenskej banskej oblasti zaviedli hospodárnejší postup amalgamácie najmä pri spracovaní kyzových zlatých rúd. M. Patzier predložil aj spávu o procese získavania striebra z tzv. čiernej medi.

1792

1. marec. Vo Viedni zomrel Leopold II. (* 5.máj 1747 Viedeň). Panovníkom sa stal jeho syn František Jozef

14. apríl. Vo Viedni zomrel Maximilián Hell (* 15.máj 1720 Štiavnické Bane), jezuita, popredný matematik, astronóm a geograf, autor kníh z matematiky, fyziky a astronómie. Podľa jeho návrhov vybudovali viaceré astronomické observatóriá v Uhorsku, medzi nimi aj hvezdáreň na univerzite v Trnave.

20. apríl. Francúzske zákonodarné zhromaždenie vyhlásilo vojnu Rakúsku. Vojaci rakúskej armády naverbovaný v slovenských stoliciach bojovali hlavne v Porýní, v okolí Štrasburgu a v habsburskom Nizozemsku.

2. jún. V Győri, (Maďarsko), zomrel poľný maršal Imrich Esterházi (*1.10.1722). V sedemročnej vojne s Pruskom obsadil so svojim plukom Postupim (Postdam, Nemecko), zúčastnil sa na prvom delení Poľska, aj na vojne proti Osmanskej ríši. V rokoch 1769-1772 ako zdravotný komisár Horného Uhorska v Košiciach zabezpečoval so svojim vojskom opatrenia proti šíreniu morovej nákazy z východu.

6. jún. V Budíne, vo františkánskom kostole, korunovali Františka Jozefa za uhorského kráľa ako Františka I. (Ako nemecký cisár mal meno František II.).

4. júl. V Banskej Bystrici zomrel Ján Jakub Adami (*1713 Levoča). Evanjelický farár, znalec matematiky a baníctva, priekopník včelárstva. Svoje skúsenosti zhrnul do publikácie, prvej svojho druhu na Slovensku.

15. júl. V Skalici zomrel Juraj Pavlín Bajan (*14.2.1721 Vrádište) františkán, organista, hudobný skladateľ, kazateľ.

1792 V Trnave Anton Bernolák a Juraj Fándly založili vydavateľsko-vzdelávací spolok Slovenské učené tovarišstvo. Cieľom spolku bolo vydávanie kníh, šírenie osvety a kultúry na mravné pozdvihnutie slovenského národa. Tovarišstvo sa stalo celonárodnou kultúrnou inštitúciou.

- V Štítniku začala pôsobiť Čitateľská spoločnosť (Societas lectoria). Mala 12 členov, ktorí zložili jeden až tri zlaté na nákup kníh.

- Podľa zákona z roku 1790 mala sa začať vyučovať maďarčina aj na akadémiách a univerzite

- V Trnave začalo vychádzať štvorzväzkové encyklopedické dielo Juraja Fándlyho *Pilní domajši a poľní hospodár*, hospodársko-osvetový spis pre ľud na pozdvihnutie úrovne jeho hospodárstva, aj domácnosti.

- Za prácu o bratislavskej kvetene dostal Štefan Lumnicer zlatú medailu Pietate et Concordia, ktorú mu udelil kráľ Leopold II.

- Vo Viedni zomrel Ján Juraj Hoffinger (*9.7.1756 Braşov), v rokoch 1783-1790 úradný banský lekár stredoslovenských banských miest v Banskej Štiavnici, priekopník sociálneho a pracovného lekárstva.

- V Liptovskom Hrádku začala prevádzku manufaktúra, v ktorej vyrábali hlavne do pušiek. Jej rozvoj bol výsledkom konjunktúry zbrojárskej výroby počas napoleonských vojen.

1793

31. marec. V Bratislave zomrel osvietený geograf, historik, redaktor a spisovateľ Karol Gottlieb Windisch (*27. január 1725 Bratislava), všestranná osobnosť bratislavského, aj uhorského života. Zakladateľ viacerých učených spoločností, jeho najväčším vedeckým prínosom bola zemepisná príručka vo dvoch zväzkoch *Geographie des Königreichs Ungarn*, (*Zemepis uhorského kráľovstva*), ktorá vyšla roku 1780.

14. august. V Žiari nad Hronom zomrel František Berchtoldt (*24.6.1730 Trnava) náboženský spisovateľ, cirkevný hodnostár, prvý biskup novozriadenej banskobystrickej diecézy (1776)

9. september. Zhromaždenie Gemerskej stolice protestovalo proti sprísňovaniu cenzúry a žiadalo slobodu tlače.

9. december. V Pešti zomrel právnik a profesor František Xaver Ďurkovič (Gyrkovics) (*?) na univerzitách v Trnave a Budíne.

V Trnave prednášal politické vedy a kameralistiku.

- Privilégium na výrobu dostala prvá košická manufaktúra, dielňa klobučníka Gebrechta.

- Juraj Fándly vydal *Compendiata Historia Gentis Slavae*, stručný výťah z historických prác Juraja Sklenára a Juraja Papánka s vlastným komentárom a doplnkami.

- Juraj Rybai, evanjelický duchovný, spolupracovník Josefa Dobrovského, vypracoval projekt na založenie Spoločnosti slovensko-českej na upevnenie pozície spisovnej češtiny medzi Slovákmi.

- Výskumnú cestu po Slovensku podnikol anglický mineralóg Róbert Townson. Zmeral výšku 11 tatranských štítov a skúmal geologické pomery.

1794

Máj. Ignác Martinovič do júla zorganizoval tajnú spoločnosť uhorských jakobínov. Program spoločnosti obsahoval aj plán novej uhorskej ústavy. Uhorsko malo byť národnostnou federáciou, aj Slováci mali tvoriť osobitné územie s vlastným snemom a úradnou rečou slovenčinou.

5. jún. Vo Viedni zomrel Anton Grasalkovič (*24.8.1734 Gödöllő, Maďarsko), knieža. Veľké prostriedky vynakladal na stavbu a údržbu ciest a chov ušľachtilých koní. V Bratislave si vydržoval 24 členný orchester, usporadúval operné predstavenia a koncerty.

23. júl. Polícia začala zatýkať príslušníkov hnutia uhorských jakobínov, ktorí, pod vplyvom Francúzskej revolúcie, chceli zrovnoprávnenie nešľachtického obyvateľstva, aj zmenu Uhorska na federatívnu republiku.

10. september. V Bratislave zomrel Anton Marschall (* 21. október 1741 Stupava),

sochár, bratislavský mešťan, predstaviteľ vecného jozefínskeho klasicizmu v Bratislave.

24. september. V Bratislave zomrel Ján Evanjelista Adam Messerschmidt (*23.12.1738 Weissensteig, Nemecko), sochár. Od roku 1767 žil a tvoril v Bratislave. Podieľal sa na výzdobe Zrkadlovej siene Primaciálneho paláca.

28. september. Francúzsky chemik Fourcroy vo francúzskom konvente odporúčal laboratórnu formu výučby chémie na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici ako vzor na budovanie parížskej polytechniky.

1794 V Pohorelej dali Koháriovci vybudovať oceľový hámor, čím sa Pohorelá stala centrom ich podnikania v železiarstve.

- V Liptovskom Mikuláši otvorili prvú odbornú lesnícku školu na Slovensku.

- Miestodržiteľská rada vydala nariadenie o jednotnom systéme označovania hospodárskych zvierat administratívnymi znakmi (ukazovali miesto pôvodu zvierat, stolicu, mesto, obec).

1795

27. marec. V Budíne zomrel vo väzení Gabriel Ambrózi (*1757 Dolný Kubín), právnik, uhorský jakobín. Opísal časť jakobínskeho katechizmu, pravidiel tajného spolku.

27. apríl. V Budíne sa skončil súdny proces s uhorskými jakobínmi. Vyniesol 18 rozsudkov trestu smrti, dvakrát trest 10 rokov väzenia, 14 krát trest jeden až päť rokov väzenia.

20. máj. Na tzv. Krvavom poli v Pešti sa konala verejná poprava hlavných organizátorov jakobínskeho hnutia. Popravili Ignáca Martinoviča, Jozefa Hajnóciho, Jozefa Lackoviča, Františka Szentmariayho a Jakuba Sigraja.

3. jún. Konala sa poprava ďalších dvoch uhorských jakobínov Alexandra Solárčika a Pavla Ōsa. Ďalší odsúdení na smrť dostali od kráľa milosť.

7. jún. V Betliari zomrel gróf Karol Andráš (Andrássy) (*asi 1728) generál. Popredný vojenský veliteľ v období vlády Márie Terézie, účastník vojen Rakúska v západnej Európe a na Balkáne.

12. júl. Palatín Alexander Leopold náhle zomrel na následky zranenia (*14.august 1772 Viedeň)

August V Banskej Štiavnici vypukli nepokoje baníkov pre nedostatok životných potrieb. Žiadali zvýšenie miezd.

19. september. Uhorským miestodržiteľom sa stal arcivojvoda Jozef Anton, ďalší zo synov Leopolda II.

27. október. V Bratislave zomrel Ján Čáki (*1720), krajinský hodnostár, prívrženc Habsburgovcov a obľúbenec kráľovnej Márie Terézie. Predseda urbárskej komisie miestodržiteľskej rady, bránil záujmy šľachty pri príprave a realizácii urbárskej regulácie.

1795 V Levoči vydal učiteľ na vyšších evanjelických školách Ondrej Kralovanský (Kralovanszky) učebnicu prírodopisu *Naturalis historiae compendium...* v ktorej okrem latinských, nemeckých a maďarských uviedol aj slovenské názvy živočíchov, rastlín a minerálov.

1796

18. marec. Zomrel Anton Medňanský (*12.5.1712) veršovník, vojak. Vyznamenal sa vo vojne s Osmanskou ríšou a vo vojne o rakúske dedičstvo.

6. november. V Bratislave začalo zasadnutie uhorského snemu. Snem odhlasoval, že poskytne 50 tisíc vojakov na protifrancúzske vojny, lebo francúzske vojská postupovali

z dvoch smerov k hraniciam habsburskej monarchie.

12. november. Uhorský snem zvolil za palatína dovtedajšieho miestodržiteľa Jozefa.

19. november. V Kasseli (Nemecko) zomrel Ján Matej Macko (Matsko, Matschko) (3.12.1720 Bratislava), učiteľ, prírodovedec. Venoval sa matematike, mechanike, hydrodynamike a astronómii. Riešil problematiku rýchlosti vody, ktorá vyteká cez otvor, zaoberal sa problémom dráhy vrhaných telies. Vyslovil presvedčenie, že v budúcnosti sa podarí preraziť ohraničenie zeme a podniknúť expedície najprv na Mesiac, potom na Jupiter a Saturn.

- Do Bratislavy pricestoval Ludwig van Beethoven a vystúpil na jednom z koncertov, ktoré sa konali pri príležitosti zasadnutia uhorského snemu.

1796 Juraj Fándly vydal *Príhodné a Svätečné kázne*. Je tam aj kázneň o svätých Cyriľovi a Metodovi a opis slávenia ich sviatku v Naháči.

- V Liptovskom Hrádku založil František Wisner ľudovú školu s vyučovaním základov lesníctva *Forst – und Nationalschule*, prvú svojho druhu na Slovensku s vyučovacím jazykom nemeckým a slovenským. Zaslúžil sa aj o rozvoj tejto školy.

1797

5. apríl. V Pešti zomrel Jozef Königsacker (*17.12. 1733 Viedeň), matematik, pedagóg, člen rehole piaristov. Profesor na Collegium oeconomicum v Senci. Autor prvej uhorskej učebnice o podvojnom účtovníctve.

3. august. V Brne Zábrdoviciach zomrel Samuel Vrchovský (*9.4.1768 Skalica) advokát, príslušník hnutia uhorských jakobínov. Po jeho odhalení odsúdený na smrť a stratu majetku, po omilostení väznený v Brne. .

17. október. Po porážkach Rakúšanov v Taliansku Rakúsko uzavrelo s Francúzskom mier. Uznalo francúzske výboje v Taliansku a v Južnom Nizozemsku a získalo časť Benátska.

1797 V Banskej Bystrici začala prevádzku manufaktúra na kameninu. Jej majiteľ Matej Bierl bol označovaný za popredného odborníka.

- V Levoči vyšla prvá práca národohospodára Gregora Berzevicchio *De commertio et industria Hungariae (O obchode a priemysle Uhorska)*

- Jezuita, prírodovedec a náboženský spisovateľ Ján Kristián Grossineger dokončil vydávanie päťzväzkového diela, ktoré vychádzalo od roku 1793 *Universa historia physica regni Hungariae secundum tria natuare regna. (Všeobecný prírodopis Uhorska podľa troch ríš prírody)*. V každom zväzku bol register, ktorý uvádzal názvy živočíchov, rastlín a minerálov v latinčine, nemčine, maďarčine a slovenčine.

- Vo Zvolenskej Slatine založili druhú manufaktúru bryndziareň na Slovensku. Patrila rodine Molecovcov.

1798

22. marec. V Bratislave zomrel Matúš Pankl (* 10. augusta 1740 Oslip, Rakúsko) profesor fyziky na univerzite v Trnave, potom profesor prírodných vied a poľnohospodárstva na Kráľovskej akadémii v Bratislave. Poľnohospodárstvo prednášal aj v bratislavskom generálnom seminári. Autor učebníc fyziky a poľnohospodárskych náuk. Člen Vlastenecko-hospodárskej spoločnosti v Prahe.

29. apríl. Vo Viedni zomrel Mikuláš Poda (* 4. október 1723 Viedeň), pedagóg, matematik, fyzik, prvý profesor katedry matematiky, chémie a mineralógie na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici. Začal budovať fyzikálno-matematickú zbierku a zaslúžil sa aj o zriadenie academickej knižnice.

28. október. Podľa nariadenia cisára Františka I. o zákaze podozrivých spolkov Čitateľská spoločnosť v Štítniku musela ukončiť svoju činnosť.

1798 V Pešti vyšlo dielo Martina Schwartnera *Statistik des Königreichs Ungern (Štatistika uhorského kráľovstva)* s množstvom údajov o živote vo vtedajšom Uhorsku.

- Na panstve Holíč začali predávať na verejných dražbách plemenné ovce na zušľachtenie chovov v Uhorsku
- V Košiciach sa usadil Viedenchan Gustáv Liebermann a založil manufaktúru na výrobu hasičských striekačiek.
- Botanik a lekár Samuel Genersich vydal v Levoči zoznam spišskej flóry *Florae Scepusiensis elenchus seu enumeratio plantarum in Comitatu Hungariae Scepusiensi ... (Zoznam spišskej flóry alebo výpočet rastlín v Spišskej stolici v Uhorsku...)*. Práca patrila medzi prvé regionálne diela v Uhorsku, ktoré boli písané podľa Linného systému.
- V Banskej Bystrici vydal Ladislav Bartolomeides učebnicu zemepisu *Geografia aneb vypsání okršleku zemského...*, v ktorej zhrnul poznatky o svete a o jednotlivých krajinách.

1799

1. marec Francúzsko vyhlásilo vojnu Rakúsku. Začala sa druhá koalíčná vojna. Cez východné Slovensko prechádzalo ruské vojsko na talianske bojiská a späť.

11. marec. V Prešove zomrel Dávid Victoris (* 1734 Kunova Teplica) lekár, praktický lekár v Liptove a Prešove, stoličný lekár Šarišskej stolice. Zaoberal sa výskumom minerálnych vôd o. i. aj v Lúčkach, Liptovskom Jáne a v Korytnici.

14. marec. V Jágri (Eger, Maďarsko) zomrel Karol Esterházi (*4.5.1725 Bratislava), cirkevný hodnostár, od roku 1761 jágerský bis-

kup. Mal značný vplyv na kráľovnú Máriu Teréziu a získal si jej podporu. odsúdil tolerančný patent Jozefa II.

10. máj. V Dubnici nad Váhom zomrel Ján Baptista Ilešházi ((Iliesházy, Illésházy, Illyésházy) (* 1737) krajinský hodnostár, trenčiansky a liptovský župan, vnútorný tajný radca. V duchu osvietenstva podporoval rozvoj osvetovej práce, dal preložiť do slovenčiny a vlastným nákladom vydal prácu lekára Jána Černeja o pôrodníctve, ako pomôcku pre dedinské babice.

27. júl. V Liptovskom Mikuláši zomrel Alexander Kubíni (*2.12.1751 Demänová) právnik a inžinier, pôsobil aj ako hlavný notár Liptovskej a Oravskej stolice. Pre podozrenie zo slobodomurárstva a sympatií k francúzskej revolúcii ho roku 1795 zbavili funkcií.

23. október. V Bratislave zomrel Jozef Baťaň (*30. 1. 1727 Viedeň) ostrihomský arcibiskup, kardinál. Podporoval reformy Márie Terézie, ale bol odporca reformiem Jozefa II. Po jeho smrti sprostredkoval dohodu uhorskej šľachty a cisárskeho dvora. Autor spisu proti cirkevným reformám Jozefa II.

1799 Štát zrušil oslobodenie baníkov od vojenských povinností.

- V Košiciach založili „dom práce“, v ktorom si v meste prichytení previnilci, žobráci, tuláci prostitútky, odpykávali prečiny prácou v manufaktúre.

1800

24. júl. V Alessandrii (Taliansko) zomrel Karol Jozef Hadik (*3. 8.1756, Levoča) vojvodca, poľný maršal. Veliteľ vojenských jednotiek vo vojnách proti Turecku, v rakúskom Nizozemsku, aj v severnom Taliansku vo vojne s napoleonským Francúzskom.

21. október. V Pešti zomrel Ján Krstiteľ Horváth (* 13.7.1732 Kőszeg, Maďarsko) jezuita, filozof a fyzik, profesor na univerzite

v Trnave, jeden z jej najvýznamnejších prírodovedcov. Prvý profesor, ktorý sústavne prednášal fyziku na univerzite v Trnave. Napísal učebnice fyziky pre gymnáziá aj univerzity, ktorými zdokonalil jej vyučovanie formálne, aj obsahovo. Ovplyvnil vyučovanie fyziky na Kráľovskej akadémii v Bratislave a v Košiciach, aj na protestantských lýceách.

1800 V Kremnici vznikla manufaktúra na výrobu kameniny. K dispozícii mala hlinu, ktorú tu už od polovice 18. storočia ťažila viedenská porcelánka.

- František Xaver Škarnicel v Skalici v rámci svojej tlačiarne otvoril obecnú knižnicu.
- V Liptovskom Hrádku otvorili novú budovu lesníckej školy. Na popud zakladateľa tejto školy Františka Wisnera Dvorská komora vo Viedni ju povýšila na Kráľovskú komorskú lesnícku a hlavnú národnú školu.
- V Solivare pri Prešove dali do prevádzky novú varňu soľanky s dvomi odparovacími panvami.

1801

9. február. *Rakúsko podpísalo mier s Francúzskom, ktorý potvrdil stratu Toskánska a Modeny, a trvalé odstúpenie habsburského Nizozemska (Belgicko) a území na ľavom brehu Rýna Francúzsku.*

6. jún. Vo Veszpréme (Maďarsko) zomrel Ľudovít Čapody (Csapodi) (*9.10.1729 Pečeňady), teológ, cirkevný hodnostár. Jeho teologicko-dogmatická práca o Bohu a jeho atribútoch patrí k najmohutnejším dogmatickým prácam na univerzite v Trnave. V rokoch 1776-1777 posledný rektor univerzity v Trnave.

31. august. Arcivojvoda Karol sa stal predsedom Dvorskej vojenskej rady a začal reformovať armádu.

23. september. V Pešti zomrel Juraj Pray (* 11. 6. 1723, Nové Zámky), jezuita, po rozpuštění rehole kňaz ostrihomskej arcidiecézy, historik, knihovník, profesor pomocných vied historických.

21. december. V Skalici zomrel Jozef Gvadáni (* 16. 7. 1725, Rudabánya, Maďarsko), generál, maďarský básnik. Ako jeden z prvých literárne spracoval príbehy Mórica Beňovského.

December. V Prešove začal miestny lekárnik Samuel Ján Gertinger, ako prvý v Uhorsku, pokusne variť cukor z cukrovej repy.

1801 Na evanjelickom lýceu v Bratislave založili Ústav reči a literatúry československej. Hlavným poslaním bolo zdokonaľovanie evanjelických kňazov v bibličtine a šírenie slovenskej literatúry.

- V Košiciach založili manufaktúru na výrobu kameniny a ďalších hlinených vypaľovaných výrobkov.

1802

21. marec. V Sučanoch zomrel Augustín Doležal (*27.3.1737 Skalica), spisovateľ, učiteľ, kazateľ. Napísal oslavnú básň na tolerančný patent *Veselosť rolí boží hybské pod rakouským skřivánkem... 1781 složený.*

11. apríl. V Olasze (Maďarsko) zomrel Juraj Papánek (* 1.4.1738, Kuklov) kňaz, historik, autor prvých slovenských národných dejín *Historia gentis Slavae - De regno, regibusque Slavorum...* . Napísal aj geografický opis Baranianskej stolice *Geographica descriptio comitatus Baranyensis...*

2. máj. V Bratislave začalo zasadnutie uhorského snemu.

4. máj. Uhorský snem prijal zákon, podľa ktorého bola zrušená celoživotná služba v armáde. Vojenská služba v pechote trvala 10 rokov, v jazdectve 12 rokov.

1. august. V Košiciach uviedli do prevádzky manufaktúru na výrobu kameniny a výrokov pálených z hlíny, ktorá bola najväčšia na území Slovenska. Zamestnávala okolo 50 osôb a výrobky vyvážala do viacerých krajín. Stala sa vzorom pre zakladanie podobných podnikov najmä na východnom Slovensku.

30. október. V Bratislave uskutočnili prvé pokusy s verejným plynovým osvetlením.

12. december. V Bratislave začala činnosť Katedra československej reči a literatúry pri evanjelickom lýceu s finančnou pomocou metropolitu srbskej pravoslávnej cirkvi Stjepana Stratimiroviča

20. december. Na základe uznesenia uhorského snemu vydali vo Viedni inštrukcie k pripravovanému daňovému súpisu neprievilegovaného obyvateľstva v Uhorsku.

1802 V Levoči zomrel Andrej Číž (* ?) tkáč, manufaktúrista, výrobca damaškových súprav. V Levoči zriadil prvé chemické bieliadlo plátna v Uhorsku

- Fyzik a univerzitný profesor Adam Tomčáni (Tomcsányi) bol jedným z iniciátorov plánu na založenie uhorskej prírodovedckej a lekárskej spoločnosti. Návrh sa nerealizoval.

- V Bratislave vydal Juraj (Jiří) Palkovič zdravotno-osvetový spis *Poučení o očkování neb inokulování kravských osýpek*.

1803

18. január. V Mojímírovciach zomrel Ján Fleischhaker (*20.3.1740 Hlohovec), právny historik, dekan právnickej fakulty kráľovskej akadémie v Trnave. Prednášal uhorské súkromné právo a dejiny uhorského práva, o čom aj publikoval.

29. marec. V Bratislave zomrel Teofil Zachariáš Husty (Huszy) (* 13.3. 1754, Rust, Rakúsko), mestský lekár v Bratislave, prie-

kopník moderných liečebných metód, zaoberal sa aj verejným zdravotníctvom a súdnym lekárstvom. Zasiahol aj do vývoja lekárnictva nielen v monarchii, ale aj vo Švajčiarsku a niektorých nemeckých krajinách. Jeho prínos do vývoja medicíny je mnohostranný.

6. september. Miestodržiteľská rada objednala vytlačenie 17 270 súpisových hárkov k daňovému súpisu obyvateľstva Uhorska.

7. október. V Bratislave zomrel Michal Institoris-Mošovský (* 9.9. 1732, Bystrica) evanjelický duchovný, profesor na lýceu v Bratislave, mecén, predstaviteľ osvietenského racionalizmu. Vlastnil bohatú zbierku kníh, ktorú daroval lyceálnej knižnici v Bratislave.

12. november. V Bratislave na evanjelickom lýceu začala činnosť Katedra reči a literatúry československej. Prvým profesorom československého jazyka a literatúry sa stal Juraj (Jiří) Palkovič.

1803 V Bratislave vyšla práca jezuita a cirkevného spisovateľa Jozefa Grossingera *Tabulae chronologicae quibus regum, primatum, palatinorum, iudicum curiae, banorum ... regni Hungariae..* (*Chronologické tabulky uhorských kráľov, hodnostárov, palatínov, krajinských sudcov, bánov...*)

- Kráľ František I. podpísal obežník, ktorým kráľovská kancelária odporúčala očkovanie detí proti kiahňam. Navrhovala, aby pri krste dieťaťa rodičom odovzdali tlačenu výzvu, v ktorej sa podrobne rozoberalo dobrodenie očkovania. Rodičom, ktorí nevedeli čítať, mali túto výzvu tlmočiť kňazi a mali ich aj informovať o všetkých okolnostiach, ktoré súviseli s očkovaním.

- Pri návšteve palatína v Prešove ho miestny lekárnik Samuel Ján Gertinger oboznámil s výsledkami výroby cukru z repy. Palatín prikázal mestskej rade a komorskému panstvu v Solivare, aby podporovali Gertingerove úsilie o vybudovanie cukrovaru.

• Učiteľ, evanjelický duchovný a prekladateľ Ján Mojžišovič z nemčiny preložil a vydal publikáciu o besnote, ku ktorej pripojil aj skúsenosti stoličného lekára Teofila Keliniho s jej liečením. Bol to jeden z prvých popularizačných spisov u nás o tejto chorobe.

1804

26. marec. Vo Viedni zomrel Johann Wolfgang Kempelen, (* 23. 1.1734, Bratislava), vynálezca a vedec. Autor mnohých technických vynálezov, známy je hlavne zostrojením šachového automatu. Skonstruoval aj písací stroj pre nevidiacich, tlakové vodovody na bratislavský a budínsky hrad, robil pokusy s parnými strojmi.

26. jún. Miestodržiteľská rada objednala tlač ďalších 13 928 súpisových hárkov k daňovému súpisu v Uhorsku.

11. august. Panovník František Habsburský (ako nemecký cisár František II.) prijal titul dedičného rakúskeho cisára ako František I. Rakúske súštatie sa oficiálne nazývalo Rakúske cisárstvo.

December. Vo väčšine stolíc ukončili celohorský daňový súpis. Na území Slovenska žilo približne 2 312 600 nepriviligovaných ľudí.

• Odhad dočasne neprítomného obyvateľstva (migrácie za prácou) bol 45 000 ľudí.

1804 V Bratislave začali vychádzať noviny *Posonienses ephemerides politico-statisticae* (*Bratislavské politicko-štatistické noviny*). Vychádzali dvakrát v týždni do roku 1838.

• Pápež Pius VII. potvrdil rozdelenie jágerského biskupstva a zriadenie nového biskupstva v Košiciach. Prvým košickým biskupom bol Ondrej Szabó, bývalý rektor Generálneho seminára v Bratislave, podporovateľ bernolákovcov v úsilí kultivovať slovenský jazyk. Jágerské biskupstvo bolo povýšené na arcibiskupstvo.

1805

17. október. V Bratislave začal zasadať uhorský snem. Prijal zákony, ktoré dovoľovali stoliciam a súdom úradovanie okrem latinčiny aj v maďarčine. Na území Slovenska nariadenie akceptovali stolice Bratislavská, Hontianska, Novohradská a Zemplínska. Snem vydal aj nariadenie o šľachtickej insurekcii a jej organizácii.

24. november. V Rimavskej Sobote zomrel lekár Peter Madáč (Madács) (* 28.2.1729 Polomka). Ako úradný lekár Liptovskej a potom Malohontskej stolice položil základy verejného zdravotníctva v Liptove a Malohonte. Vypracoval aj návrh na školenie pôrodných babíc.

27. november. Napoleonove vojská obsadili Bratislavu. Po troch dňoch pobytu sa presunuli na Moravu.

2. december. Pri Slavkove (Česko) sa v boji stretli vojská Napoleona I. so spojeneckým vojskom, ktoré tvorilo rakúske vojsko pod velením rakúskeho cisára a uhorského kráľa Františka I. a ruské vojsko, ktorému velil cár Alexander I.. Bitka skončila porážkou spojencov a znamenala aj koniec tretej protinapoleonskej koalície.

3. decembra Rakúsky cisár urýchlene dohodol mier s Napoleonom. Podmienkou k jeho uzavretiu bol odchod ruských vojsk z Rakúska.

8. december. Zomrel Jozef Očkai (Ocskay) (*1740 Očkov) generál. Bojoval v sedemročnej vojne, vyznamenal sa vo vojne s Tureckom, veliteľ pluku na Rýne vo vojne s Francúzskom, veliteľ brigády v severnom Taliansku.

26. december. Po prehratej bitke pri Slavkove, v Primaciálnom paláci v Bratislave, podpísali mierovú dohodu medzi Francúzskom a Rakúskom. Mier znamenal aj koniec Svätej ríše rímskej nemeckého národa.

1805 Pre potreby zbrojárskej výroby erár založil v Liptovskom Hrádku fabriku na výrobu hlavní. Bolo to obdobie konjunktúry, ktorú vyvolalo zapájanie Rakúska do protifrancúzskych koalícií.

- Na území Slovenska pracovalo v hutníctve železa 119 slovenských pecí na priamu výrobu kujného železa a 24 vysokých pecí.

- V Prakovciach dala rodina Čákiovcov (Csáky) postaviť vysokú železiarsku pec.

- Odhad počtu obyvateľov, ktorí žili na území Slovenska predstavuje 2 109 000 ľudí

1806

11. január. V Bratislave zomrel Štefan Lumnicer (* 4.apríl 1749, Banská Štiavnica) lekár a botanik. Propagátor Jennerovej metódy očkovania proti kiahňam. Zostavil podrobný herbár kvetenstva okolia Bratislavy.

22. apríl. V Sarvaši (Szarvas, Maďarsko) zomrel Daniel Bocko (*31.12.1751 Demänová), superintendent, pedagóg. Ako dekan békešsko-banátskeho seniorátu sa zaslúžil o rozvoj slovenských škôl. Autor náboženských kníh, zostavovateľ kancionálov.

6. august. Nemecký cisár František II. sa oficiálne zriekol titulu cisára Svätej ríše rímskej nemeckého národa a oznámil rozpustenie nemeckej ríše.

19. august. Palatín Jozef navštívil banské mesto Smolník. Pri tejto príležitosti v meste postavili kamenné divadlo. O jeho prevádzku sa staral Spolok priateľov divadla, prvý na Slovensku.

21. august. V Zemianskych Kostolanoch zomrel Ladislav Kostoláni (Kosztolányi) (*30.6.1739 Zemianske Kostolany), generál. Ako 15 – ročný vstúpil do cisárskej armády, vyznamenal sa vo vojnách s Tureckom a Francúzskom.

4. november. Panovník vydal nové Ratio educationis pre katolícke školy, v ktorom nariadil vyučovanie v materskom jazyku na ľudových školách. Na vyšších školách sa rozšírilo vyučovanie reálnych predmetov, maďarčinu mali vyučovať ako povinný predmet. Panovník odporúčal aj zriaďovanie škôl pre dievčatá.

1806 Niektoré stolice na Slovensku začali zavádzať maďarčinu ako rokovací jazyk. Ako prvé to boli stolice Hontianska a Zvolenská.

- Štátnym znakom Rakúskeho cisárstva sa stal dvojhlavý orol, štátnymi farbami čierna a žltá. Štátnymi farbami Uhorska sa stali červená, biela a zelená.

- Gregor Berzevici (Berzevitzy) vydal v Levoči anonymne prácu *De conditione et indole rusticorum in Hungaria (O postavení a povahe roľníkov v Uhorsku)*, kritiku šľachtických privilégií, poddanstva a nerovnosti ľudí. Úrady knihu zabavili.

- V Solivare dali do prevádzky novú varňu. Soľanku získavali zo zatopenej šachty Leopold, odkiaľ ju čerpali pomocou gápla z hĺbky 120 m. Za hodinu vyčerpali 600 hl. soľanky, ktorá obsahovala 25 - 27 % soli.

- Kráľovskú komorskú lesnícku a hlavnú národnú školu v Liptovskom Hrádku rozšírili o vyšší stupeň na výchovu starších žiakov a praktikantov. Jej zakladateľ František Wisner ako vyučovaciu pomôcku zostavil tzv. lesnícky katechizmus..

- Vo Viedni vyšiel posledný diel štvorzväzkovej práce, ktorá vychádzala od roku 1804 *Darstellung der Österreichischen Monarchie nach den neusten statistischen Beziehungen*, Autorom bol štatistik vojenskej pohraničnej stráže Ján Demián.

1807

24. august. Vo Viedni zomrel Jozef Plenck (Plenck) (*28.11.1739 Viedeň) v rokoch 1770-1777 profesor na lekárskej fakulte univerzity

v Trnave. Ako prvý sa pokúsil o rozdelenie kožných chorôb do 14 skupín podľa ich vonkajších znakov. Zostavil príručku pre pitvu ľudského tela, napísal niekoľko základných prác z botaniky a chémie, zaslúžil sa o rozvoj farmakológie.

30. august. Na základe dekrétu cisára Františka I. Banská akadémia v Banskej Štiavnici otvorila samostatný študijný odbor lesníctva.

1807 V Gemeri, v oblasti Spišskogemerského Rudohoria, viacerí majitelia pecí na výrobu železa a majitelia hámrov vytvorili železiarsku spoločnosť nazvanú Železná kompánia.

- Kupci z Komárna, ktorí vlastnili veľké loďstvo na prepravu obilia založili prvú poisťovaciu spoločnosť v Uhorsku, Komárňanskú privilegovanú loď poistujúcu spoločnosť.

- Po mnohoročnej neochote rodičov dať deti očkovať proti kiahňam, vydal krajinový protomedikus nariadenie, aby z úradnej moci stolíční lekári v spolupráci s predstaviteľmi príslušných úradov vykonávali očkovanie detí v druhom roku ich života. O očkovaní mali rodičia dostať úradné svedectvo.

- V Bratislave zriadili nemocnicu evanjelickej cirkvi, ktorá bola financovaná zo základiny vzniknutej z príspevkov cirkevnej obce.

- Forgáčovci na svojom panstve v Utekáci (Kokava nad Rimavicou) vybudovali sklárňu, ktorá vyrábala všetky druhy skla, okrem tabuľového.

1808

31. august. Uhorský snem schválil návrh na založenie vojenskej akadémie v Pešti.

7. september. V Bratislave korunovali Máriu Lujzu, tretiu manželku Františka I. za uhorskú kráľovnu.

13. september. Matej Holko, evanjelický duchovný v Rimavskej Bani s Jánom Feješom založili v Nižnom Skalníku Malohontskú učenú spoločnosť Erudita societas Kishontensis, združenie evanjelických duchovných a zemanov. Mala šíriť osvetu medzi ľuďmi, pestovať všetky vedné odbory, popularizovať nové prírodovedné poznatky a vydávať knihy pre ľud a školy. Vydávala ročenku *Solennia*.

1808 V Gemeri založili podnikateľ Martin Sturmman, gróf Štefan Kohári a ďalší banskí a železiarski podnikatelia združenie banských a železiarskych podnikov, Muránsku úniu.

- V Liptovskom Hrádku zomrel František Wisner (*1740 Važec), lesnícky odborník a učiteľ. V rokoch 1795-1808 prefekt Likavsko-hrádockého panstva, organizátor lesníckeho školstva.

- V Levoči vydal vlastivedný bádateľ Ladislav Bartolomeides, (Bartholomaides) slovenský priekopník viacerých prírodovedných disciplín a nových metód bádania, rozsiahu vlastivednú prácu *Incltyi Superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographicostatistica (Historicko-geograficko-štatistický opis slávnej hornouhorskej Gemerskej stolice)*. Zhromaždil v nej množstvo historického a národopisného materiálu, opísal vývoj a stav ekonomiky.

- Vojenský kartograf Ján Lipský (Lipszky) dokončil vydávanie rozsiahleho diela *Mappa generalis regni Hungariae partiumque adnexarum... Generálna mapa Uhorského kráľovstva a pripojených oblastí...* Pri jej kreslení použil kuželovú projekciu a ďalšie vedecké metódy. Mapa bola vyhotovená na 12 listoch v mierke 1 : 469 472.

- Ján Lipský (Lipszky) vypracoval aj obsiahly register názvov na mapách s 39 500 heslami *Repertorium locorum objectorumque in 12 tabulis (Zoznam miest a objektov na 12 mapách...)*. Názvy uvádzal okrem latinčiny aj

v ďalších jazykoch používaných v Uhorsku, nemčine, maďarčine, slovenčine chorvátčine, ukrajinčine, rumunčine a poľštine.

- Michal Ignác Lenhošek (Lenhossek, pôvodne Linoscheg) vydal v Pešti dielo *Introductio in methodologiam physiologiae corporis humani (Úvod do metodológie fyziológie ľudského tela)* v ktorom sa snažil podať obraz o všetkých fyziologických pochodoch, ktoré prebiehajú v ľudskom tele.

1809

Január Bratislavu postihla veľká povodeň. Dunaj zaplavil mesto až po Primaciálny palác a na pravom brehu celú Petržalku.

8. február. Viedenský dvor sa rozhodol využiť nepriaznivú situáciu Francúzov v Španielsku a začať novú vojnu proti Napoleonovi.

15. február. V Bátovciach zomrel Samuel Červeňanský (*16.9.1759 Hnúšťa). Po smrti Jána Chrastinu korektor českých a slovenských kníh v bratislavskej tlačiarne. Zostavil pravopisnú príručku *Nejhlavnejší pravidla slovenské dobropísebnosti*. Podľa nemeckého originálu voľne spracoval príhody Mórica Beňovského (Benyovszky) *Památne příhody hraběte Beňovského*.

15. máj. Napoleon po obsadení Viedne vydal proklamáciu k „uhorskému národu“, aby povstal proti Habsburgovcom a vyhlásil nezávislosť.

14. jún. Pri Rábe (Győr) v boji proti Napoleonovi posledný raz v dejinách Uhorska zasiahlo do bojov insurekčné vojsko. Utrpelo vysoké straty a bolo porazené.

26. jún. Napoleonské vojská po niekoľkotýždňovom obliehaní a delostreleckom ostreľovaní obsadili Bratislavu.

11. september. V Pešti zomrel Alexej Horányi (vlastným menom František Xaver) (*15.2.1736 Budín), piarista, najvýznamnejší uhorský lite-

rárny historik a biograf. Venoval sa aj prírodným vedám, histórii, poetike a vydávaniu tlačou rukopisných historických diel.

26. október. V Bratislave zomrel Juraj Alojz Belnai (* 14.7.1765, Trenčín), vydavateľ, redaktor, profesor histórie, filozofie a práva na Kráľovskej akadémii v Bratislave Autor prác zo všeobecných a uhorských dejín, právnej, cirkevnej a literárnej histórie.

24. november. V Budíne (Budapest, Maďarsko) zomrel Jakub Jozef Winterl (*15.4.1739 Eisenerz, Rakúsko), botanik, chemik, lekár. Jeden z najvýznamnejších profesorov a organizátorov univerzity v Trnave. Na lekárskej fakulte zriadil katedru botaniky a chémie, založil botanickú záhradu, v ktorej pestoval vyše 950 druhov rastlín.

1809 Na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici začali vyučovanie na katedre lesníctva, zameranej na systematickú výučbu lesníctva.

- V Levoči vyšiel spis vlastivedného bádateľa Ladislava Bartolomeidesa (Bartholomaidesa) *Brevis tractatus ... an nomina ungaricum et magyaricum ... (Krátky výklad... či mená uhorský a maďarský ...)*, v ktorom upozornil, že na pokusy viedenského dvora o germanizáciu Uhorska odpovedá uhorská šľachta násilnou maďarizáciou nemaďarského obyvateľstva, že domácou rečou Uhorska nie je len maďarčina, ale aj ďalšie jazyky, aj slovenčina, čím vyjadril stanovisko slovenského národa.

- V Kráľovej pri Banskej Bystrici v zbrojárskej manufaktúre vyrobili ročne 200 000 kusov šablí a bodákov. Nárast výroby súvisel s konjunktúrou zbrojárskej výroby počas napoleonských vojen.

- V Liptovskom Hrádku erárny manufaktúrny zbrojársky podnik vyrábala hlavne pre pechotné pušky. Boli výbornej kvality. V čase konjunktúry produkoval podnik týždenne 1000 hlavni.

1810

9. marec. V Bratislave zomrel Michal Horvát (Horváth) (*27.9.1728 Komárno), historik, teológ. Profesor filozofie na univerzitách v Trnave a Budíne. Autor viac ako 20 prác z histórie, štatistiky, teológie, náboženstva, učebníc, príručiek a príležitostných básní.

16. máj. V Kostolných Moravciach Bohuslav Tablic, spisovateľ a tamjší evanjelický farár založil literárnu a vedeckú spoločnosť s názvom Učená spoločnosť baňského okolí. Mala byť protiváhou učených spoločností, ktoré presadzovali šírenie maďarizácie a šíriť vzdelanosť medzi Slovákmi. Spoločnosť zanikla po smrti jej zakladateľa roku 1832.

7. október. V Novom Meste nad Váhom zomrel Ondrej Plachý (* 18.1.1755, Zemiansky Vrbovok), evanjelický kňaz, náboženský spisovateľ, vydavateľ, publicista, organizátor.

1810 V Banskej Štiavnici na evanjelickom lýceu zriadili Katedru československej reči a literatúry.

- V erárnych železiarňach v Hronci vyrobili prvý celý železný liatinový most na Slovensku.

1811

20. február. Cisár František I. vyhlásil štátny bankrot v celej Rakúskej ríši. Hodnota papierových peňazí sa znížila na pätinu.

7. marec. V Dolanoch zomrel katolícky kňaz, osvietený spisovateľ, Juraj Fándly (* 21. 10. 1750 Častá), člen Slovenského učeného tovaríšstva, ľudovúchovný spisovateľ, vydavateľ.

Marec. V dôsledku vojnovnej konjunktúry vzrástla výroba poľnohospodárskych výrobkov, kovov, aj remeselníckych výrobkov asi o 50 percent oproti roku 1780. Ceny vzrástli na troj- až štvornásobok, mzdy vzrástli ešte viac. Hodnota peňazí v obehu bola 1061 miliónov zlatých. Devalvácia zredukovala hodnotu peňazí na pätinu.

28. máj. Požiar, ktorý vypukol na Bratislavskom hrade pravdepodobne z nedbalosti vojakov bratislavskej posádky, zničil hlavný palác a Tereziánum.

23. jún. V Bratislave zomrel Ján Matej Korabinský (*23.február 1740, Prešov), lexikograf, redaktor, pedagóg, zakladateľ slovenskej a uhorskej geografickej štatistiky. Údaje v jeho prácach majú doteraz svoju pramennú hodnotu. Jeho najvýznamnejším dielom je *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon Ungarn. (Geograficko-historický a tovarový lexikon Uhorska)*

29. august. V Banskej Štiavnici zomrel Michal Patzier (*25.9.1748 Krompachy), banský odborník, chemik. Vynikol najmä ako skúšač a profesor chémie a hutníctva na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici.

2. september. V Bratislave začalo zasadanie uhorského snemu. Snem odmietol návrh panovníka, aby Uhorsko znášalo polovicu štátneho dlhu monarchie. Panovník nedovolil úplnú maďarizáciu školstva.

3. október. V Bratislave zomrel Ján Augustín Christelly (*27.8.1744 Bratislava) zvonolejár, majiteľ zvonolejárskych dielne a člen mestskej rady v Bratislave.

1811 Vyšiel patent, ktorý zlegalizoval podomový obchod a tak sa zaslúžil o zmenšenie významu trhov a jarmokov.

- Podnikatelia, ktorí mali hute a hámre v údolí rieky Rimavy, v Rimavskom Brezove, Hnúšti a v Likieri, založili železiarsku spoločnosť Rimavskú železiarsku koalíciu, zameranú na vysokopecné hutníctvo.

1812

26. máj. Panovník ukončil zasadnutie uhorského snemu. V dôsledku nezhôd medzi ním a uhorskými stavmi 13 rokov nedovolil zvolať uhorský snem.

3. júl. Profesor Juraj (Jiří) Palkovič začal v Bratislave vydávať *Týdeník aneb císařské královské národní noviny*. Vychádzali do roku 1818.

10. august. Panovník František I. nariadil, aby stolice a súdy úradovali v jazyku, ktorým hovorí obyvateľstvo.

31. december. V Savino Selo, (Srbsko), zomrel Juraj Ribay (*28. 3. 1754, Bánovce nad Bebravou), evanjelický kňaz, spisovateľ, jazykovedec, etnograf.

1812 Prejavil sa úpadok ťažby drahých kovov v dôsledku napoleonských vojen.

- V Poprade uviedli do prevádzky jeden z prvých väčších pivovarov manufaktúrneho charakteru.

1813

15. január. V Nových Zámkoch zomrel Anton Bernolák (* 3. 10.1762 Slanica), katolícky kňaz, jazykovedec, kodifikátor prvého slovenského spisovného jazyka.

Máj. Na územie Slovenska prišiel švédsky botanik Göran Wahlenberg, aby preskúmal flóru centrálnych Karpát a porovnal ju s kvetenou niektorých švédskych horstiev a rakúskych Álp. Rastlinstvo skúmal vo Veľkej Fatre, Krivánskej Fatre, Nízkych Tatrách a Vysokých Tatrách.

27. jún. Rakúsko sa pripojilo k novej protifrancúzskej koalícii, keď Napoleon neprijal jeho ponuku na uzavretie prímeria.

11. august. Rakúsko vyhlásilo vojnu Francúzsku ako člen protinapoleonskej koalície.

26. august. Trenčín a celé Považie postihla veľká povodeň. Škody na majetku dosiahli 86 tisíc zlatých, 44 ľudí zahynulo.

16. – 19. október. V tých dňoch prebehla bitka pri Lipsku (Leipzig, Nemecko), nazý-

vaná aj Bitka národov, v ktorej Napoleonova armáda stála proti armádam Rakúska, Pruska a ďalších spojencov, ktorí tvorili Severnú armádu.. Skončila víťazstvom protinapoleonskej koalície a stiahnutím francúzskych vojsk za Rýn.

1813 Viedenský dvor vydal Generálne cechové artikuly, ktoré rozoberali všetky práva a povinnosti jednotlivých remeselníkov a ich organizácií – cechov. Odstraňovali privilégiá synov majstrov, do učenia sa mohli prijímať aj jednotlivci, ktorí sa nenarodili v legitímnom manželstve a pred definitívnym prijatím do učenia nebolo treba absolvovať šesťtyždňovú skúšobnú lehotu. Učebná doba sa diferencovala podľa náročnosti vykonávania remesla. Továriši tak ako predtým museli vandrovať najmenej tri roky. Dielňu, v ktorej mali pracovať, im určovali cechy alebo mestské úrady. Zápisné do cechu bolo jednotné, 25 zlatých.

- V Bratislave otvorili prvú dielňu na Slovensku na výrobu strojov na spriadanie a česanie bavlny.

- Vo Viedni vydali patent cisárskeho dvora, ktorý ponúkol monopolné privilégium na paroplavbu po Dunaji konštruktérovi, ktorý do piatich rokov postaví parolod, ktorá bude schopná absolvovať úsek Bratislava – Viedeň (proti prúdu rieky) alebo rovnakú vzdialenosť na inom úseku Dunaja.

1814

20. január. V Trnave zomrel Pavol Beznák (*okolo 1730 Šišov), cirkevný hodnosťár, spoluzakladateľ a riadny člen a podporovateľ Slovenského učeného tovarišstva.

30. máj. *Vítazné mocnosti uzavreli s Francúzskom prvý parížsky mier.*

18. september. Vo Viedni otvorili diplomatický kongres, ktorý rokoval o usporiadaní Európy po napoleonských vojnách (známy aj ako Viedenský kongres).

október (asi 6.) Vo Viedni zomrel Leopold Anton Ruprecht (*14.11.1748 Smolnícka Huta), chemik, mineralóg. Prvý zaviedol pojem chemického procesu a jeho záznam. Jeho systém laboratórnej výučby sa stal vzorom pre vyučovanie fyziky a chémie na parížskej polytechnickej škole a cez ňu aj na iných polytechnických školách a univerzitách.. Zaoberal sa aj otázkami atmosferickej elektriny v súvislosti so stavbou hromozvodov.

11. november. Vo Viedni zomrel Pavol Adami (*9.7.1739 Beluša) veterinár, lekár, 1803-1809 profesor náuky o zvieracích nákazách, fyziológie a zootechniky na Jagellonskej univerzite v Krakove, 1810-1812 profesor náuky o zvieracích nákazách na univerzite vo Viedni.

16. december. V Pešti zomrel Alexander Madáč (Madách) (* 21.6.1756 Dolná Strehová), stoličný hodnostár, právnik. V Dolnej Strehovej, kde je aj pochovaný, dal vybudovať rokokovo-klasicistický kaštieľ a klasicistický katolícky kostol. Jeden z obhajcov uhorských jakobínov.

1814 V Hronci dali do prevádzky prvú stolicu na valcovanie železa a výrobu železiarskych polotovarov..

- Pavol Jozef Šafárik vydal v Levoči zbierku básní *Múza tatranská s lýrou slovanskou*

- Göran Wahlenberg vydal Göttingene dielo *Flora Carpatorum principalium exhibens plantas in montibus Carpativis...* (*Pôvodné karpatské kvetenstvo, najmä rastliny v karpatských horách...*) .v ktorej podal prehľad o 1346 druhov rastlínstva so zoznamom nálezísk.

1815

4. marec. V rámci rokovanií Viedenského kongresu Bratislava sa stala sídlom jeho účastníka, saského kráľa Fridricha Augusta a jeho rodiny.

27. apríl. Pravdepodobne vo Viedni zomrel Kajetán Wutki (*18.8.1735 Tulln, Rakúsko), hudobný skladateľ, hornista. Pôsobil u kniežata Alberta Sasko-tešínskeho ako hornista a strážca veže na bratislavskom hrade. V Bratislave dirigoval aj koncerty u kniežata Esterháziho, priateľil sa s Jozefom Haydnom.

27. jún. V Tisovci zomrel Matej Šulek (Schulek, Schuleck) (*28.7.1748 Veličná) autor duchovných piesní, historiograf. Zaslúžil sa o tisovskú evanjelickú cirkev, usporiadal a doplnil cirkevnú knižnicu a archív.

3. november. Na základe patronátneho práva František I. zriadil v Prešove biskupstvo gréckokatolíckej cirkvi.

14. november. V Banskej Bystrici zomrel Samuel Rožnay (* 27.júl 1787, Zvolen), evanjelický kňaz, básnik, prekladateľ, priekopník umeleckého prekladu.

18. november. V Bernolákove zomrel František Esterházi (Eszterházy) (*6.2.1758), stoličný hodnostár. Na svojich majetkoch sa snažil zavádzať moderné postupy hospodárenia, aj pestovanie nových rastlín (ďatelina, zemiaky, kukurica).Vrchol dosiahol v chove oviec, vlna z ktorých predával najmä vo Viedni.

18. december. V Bratislave zomrel Daniel Crudy (*26.10.1735 Zvolen), právny historik, pedagóg, spisovateľ.

1815 V Spišskej Kapitule otvorili kňazský seminár z iniciatívy spišského biskupa Michala Brigida. Jeho prvým rektorom bol Daniel Udránsky, ktorý vypracoval štatút a denný poriadok seminára v duchu osvietenenských pedagogických princípov.

- V Trnave vyšlo dielo Ignáca Lieba *Nucleus sapientiae et prudentiae humanae, nec non regulae saluberrimae conservandi valetudinem* (*Jadro ľudskej múdrosti a opatrnosti, alebo najužitečnejšie zásady zachovania zdravia*) priekopnícke

dielo slovenskej zdravotníckej osvety. Podal v ňom súhrn rád pre udržanie zdravia.

- Na majetkoch rodu Ilešházi (Illyésházy, Ilesházy, Illesházy, Ilesházi) na Považí začali pri poľných prácach využívať jednoduché sejacie stroje. Patrili k prvým sejačkám na území Slovenska.

1816

9. apríl. V Bratislave zomrel Daniel Táallyai (* 4. 1.1760, Levoča), vydavateľ, redaktor, publicista, úradník, iniciátor vydávania nemeckých, maďarských a slovenských novín v Bratislave, spoluiniciátor mestského hasičského zboru.

16. apríl. V Bratislave zomrel Pavol Kolbany (* 23.1.1758 Ozdín) lekár, zdravotnícky osvetár. Priekopník očkovania proti kiahňam. Autor príspevkov o týfe, o jedovatých rastlinách, v rukopise zostala práca o výžive rastlín a úrodnosti pôdy.

28 máj. Vo Viedni zomrel Karol Jozef Hieronym Pálfi (Pálffy, Pállffy) (*1.10.1735 Viedeň, pochovaný v Malackách) krajinský hodnosťár. Patril k užšiemu kruhu spolupracovníkov Jozefa II., prívrženec jeho reforiem.

23. jún. V Trieste (Taliansko) zomrel Michal Brigido (8.2.1742 tamže) cirkevný hodnosťár, roku 1787 a 1807-1816 spišský biskup. Založil spišský seminár, podporoval bernolákovcov a vydávanie slovenských náboženských kníh.

1816 V Banskej Štiavnici sa konal svetový kongres hutníkov, ktorý sa zaoberal zhutňovaním zlatonosných rúd.

1817

15. marec. V Hornej Lehote zomrel František Abafi (* 1732 Horná Lehota) publicista, úradník účastník hnutia uhorských jakobínov. Pripisuje sa mu autorstvo slovenskej a maďarskej verzie Marseillaisy.

1. júl. Nadobudol platnosť nový poštový poriadok, ktorý zaviedol princíp platenia poštovného podľa počtu staníc, cez ktoré zásielka prechádzala.

5. júl. V Levoči zomrel Ján Leibitzer (* 1.6. 1763, Levoča), ovocinár, záhradník, autor prvých pomologických opisov na Slovensku.

26. október. Vo Viedni zomrel Mikuláš Jozef Jacquin (* 16.február 1727, Leyden, Nizozemsko) botanik, chemik, prvý profesor a vedúci Katedry metalurgie a chémie na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici.

13. december. V Pešti zomrel Pavol Kiteibel (Lieteibel, Kühteibel) (*3.2.1757 Matfersburg, Rakúsko), prírodovedec, vysokoškolský učiteľ. Svojou organizačnou prácou položil základy modernej botaniky v Uhorsku. Podieľal sa na prírodovednom, najmä botanickom, balneologickom a hydrologickým výskume územia Slovenska.

1817 V Baia Mare (Rumunsko) zomrel Ján Lill (*27.4.1751 Smolník), banský inžinier. Oživil baníctvo v Novej Bani a v Pezinku kde vybudoval vodné nádrže, vypracoval projekt a viedol razenie dedičnej štôlne Jozefa II., navrhol smer razenia dedičnej štôlne cisára Františka, zachránil bane a Hodrušskú dolinu pred zatopením, keď sa pretrhla hrádzka Hodrušského jazera.

1817 V Rožňave v tehelni začali vyžívať uhlie na vykurovanie pecí na pálenie tehál

- Kristián Andrej Zipser vydal v Šoproni (Sopron, Maďarsko) monografiu *Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungarn (Pokus o topograficko-mineralogickú rukoväť Uhorska)* Zhrnul v nej v časopisoch roztrúsené mineralogické správy o 258 náleziskách nerastov v Uhorsku, z toho 148 na Slovensku.

• Ján Čaplovič (Jasenovský), známy etnograf a publicista vydal vo Viedni knihu o Bardejovských kúpeľoch Das Bartfelder Bad.

1818

28. január. V Nitre zomrel Jur Holly (*13.2.1760 Púchov), katolícky kňaz, náboženský spisovateľ. Zakladajúci člen Slovenského učeného tovaríštva, vlastník početnej knižnice. Okrem iných prác vydal aj spevník, ktorý použil Ján Holly pri tvorbe katolíckeho spevníka.

25. február. V Kiskőrösi (Maďarsko) zomrel Štefan Leška (* 25.10.1757 Vrbovce), evanjelický kňaz a hodnostár, jazykovedec, novinár. Redaktor Prešpurských novín.

Júl Na pálfiovských majetkoch v okolí Malaciek prišlo k viacerým nepokojom poddaných, ktorí chceli zlepšenie svojho sociálneho postavenia a odmietali platiť zemepanské dávky. Nepokoje pretrvávali do roku 1820. Pripravované ozbrojené povstanie zmaril zásah vojska.

2. september. Do Bratislavy priplávala prvá loď na parný pohon na Dunaji, parník Carolina, ktorý bol na ceste do Pešti. Skonštruoval ho Anton Bernard.

22. september. Bulou pápeža Pia VII. bolo z Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva vyčlenené biskupstvo v Prešove. Prvým prešovským biskupom bol Gregor Tarkovič.

20. október. V Trnave zomrel František Kramer (Kromer, (Krommer) (*3.12.1748 Gajary), teológ, cirkevný hodnostár. Posledný ostrihomský kanonik, ktorý sídlil v Trnave, autor teologických prác, z ktorých väčšinu preložili do nemčiny.

18. december. V Banskej Štiavnici zomrel František Xaver Dreveniak (*1751 Šaštín-Strážec) banský odborník. Počas jeho pôsobenia v Smolníku stúpla organizačná a technická

úroveň východoslovenského baníctva a hutníctva, vzrástla produkcia a príjmy eráru.

31. december. Francúzski konštruktéri Chevalier Meras de Saint Leon a Phillipp Henri de Girard, ktorí skonštruovali loď Duna, dostali privilégium na plavbu po Dunaji.

1818 K Železnej spoločnosti sa pripojili ďalší výrobcovia železa z oblasti Spišskogemerského rudohoria a vznikla Muránska únia. Okrem banských polí na Železníku jej patrilo 19 slovenských pecí, 1 polovysoká pec, 1 vysoká pec, 4 skujňovacie hámre a 9 výkúvacích hámrov. Zakladatelia a účastníci spoločnosti boli prevažne Slováci, najmä meštania a železiarski podnikatelia z Revúcej.

1819

Február Cisár vydal nariadenie o dňoch školského voľna, ktorými boli nedela, štvrtok a popoludnie v utorok. Voľno bolo aj cez Vianoce, fašiangy (3 dni) a Veľkú noc.

18. marec. V Pešti (Budapest, Maďarsko) zomrel Ján Bárdoši (*29.12.1738 Košice), historik, právnik. Autor viacerých historických a právo-historických prác. Vydal doplnky k pramennej zbierke Karola Wagnera *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis* (Levoča 1802)

14. apríl. V Hnúšti zomrel Ján Korček (Kortsek) (*5.6.1763 Turčianska Štiavnička), spisovateľ, generálny evanjelický senior, člen *Učenej spoločnosti malohontskej*. Vydal kázne a nábožensko-historické príspevky z dejín Malohontu.

12. jún. Ostrihomským arcibiskupom a tým aj prímasom Uhorska sa stal biskup Alexander Rudnay. Venoval sa zlepšeniu cirkevného školstva, vydávaniu náboženskej literatúry a učebníc, výstavbe kostolov, najmä však baziliky v Ostrihome.

1819 Na splavovanie dreva do Solivaru, ktoré bolo potrebné na varenie soli, vybudovali 19 km dlhý kanál.

- V Spišskej Kapitule založil spišský biskup Ján Pyrker preparandiu, učiteľský ústav na prípravu učiteľov ľudových škôl. Bol to prvý samostatný ústav zameraný na výchovu učiteľov.

- Hlavný stoličný lekár Nitrianskej stolice Leopold Windisch vydal v Skalici príručku o besnote *Naučení pro obecný lid o psův Zběsněňů a jeho následkách*, ktorá bola určená najmä dedinským felčiarom. Opísal v nej príznaky besnoty u psov, spôsob infikovania, ošetrovania a liečenia.

- V banskom revíri v Banskej Štiavnici vykonali skúšky na využitie stroja na pohon čerpacích zariadení, ktorý pracoval na reaktívnom princípe. Po analýze skonštatovali, že reaktívny stroj daného konštrukčného riešenia dosahoval nižšiu účinnosť ako používané vodnostlpcové stroje.

- Rodina Erdődiovcov z Hlohovca kúpila vo Viedni na svoje poľnohospodárske majetky asi 40 kusov rôznych kultivátorov na zúrodňovanie pôdy a jednoduchých mechanizmov na spracovanie plodín.

1820

14. marec. V Košiciach zomrel Matej Lechký, (* 1745) organista, hudobný pedagóg, zakladateľ a prvý riaditeľ hudobnej školy v Košiciach.

18. december. V Sarvaši (Szarvas, Maďarsko) zomrel Samuel Tešedík (*20.apríl1742 Albertirsa, Maďarsko), evanjelický kňaz, pedagóg, odborný spisovateľ, ľudovýchovní pracovník, jeden z prvých praktických sociálnych reformátorov.

1820 Ostrihomský arcibiskup Alexander Rudnay, na pokyn panovníka, presťahoval sídlo ostrihomskeho arcibiskupstva z Trnavy opäť do Ostrihomu.

- V Levoči vyšla v bernolákovčine práca Juraja Páleša *Pedagogia slovenská pre triviálne*

školi biskupstva spišského ..., učebné osnovy pre triviálne školy a návody o správe školy a didaktické pokyny na výchovu žiakov.

- V Prešove mineralóg, pedagóg a botanik Matej Sennowitz založil botanickú záhradu s domácimi aj exotickými rastlinami, ovocnými kríkmi a stromami, úžitkovými i liečivými rastlinami a skleníkom, v ktorom pestoval aj citrusové stromy. Slúžila na študijné aj verejné účely.

- Na území Slovenska všetky bavlnárske textilné manufaktúry používali na spracovanie bavlny spriadacie a česacie stroje.

1821

22. máj. V Bratislave zomrel Ján Nepomuk Adami (*26.6.1738 Banská Štiavnica), historik, náboženský spisovateľ, profesor dejín a štatistiky na univerzite v Trnave.

25. máj. Knieža Klement Václav Metternich sa stal dvorským, domovým a štátnym kancelárom. Tak sa po panovníkovi stal najvplyvnejšou osobou habsburskej monarchie. Politický systém tohto obdobia sa často nazýva metternichovským absolutizmom.

1821 V Pešti vyšla botanická práca Antona Rochela botanika a lekára *Naturhistorische Miscellen über den nordwestlichen Karpaten in Ober-Ungarn (Prírodnohistorické rozličnosti o severozápadných Karpatoch v Hornom Uhorsku)*.

1822

10. február. Vo Viedni zomrel knieža Albert Kazimír August (*11.7.1738 Moritzburg, Nemecko), zať panovníčky Márie Terézie. V rokoch 1765 – 1780 bol uhorským miestodržiteľom. Jeho sídlom bol upravený a prestavaný Bratislavský hrad, ktorý sa stal centrom politického a kultúrneho života najvyšších šľachtických kruhov.

18. február. Komárno a Ižu postihlo prudké zemetrasenie, ktoré spôsobilo materiálne škody, ale si nevyžiadalo obeť na životoch.

23. marec. V Lomničke pri Poprade zomrel Gregor Berzevici (*15.júna 1763 Veľká Lomnica), právnik a osvietený ekonóm, jeden z najznámejších uhorských učencov svojej doby. Zaoberal sa reformou feudálneho systému, roľníckou otázkou, priemyslom, obchodom, dopravou.

7. máj. V Budíne vyšlo nariadenie, ktoré pod trestom smrti zakazovalo členstvo v tajných karbonárskych spoločnostiach. Rovnaký trest hrozil aj tým, ktorí by zatajili vedomosti o ich činnosti. Pod dohľad polície sa dostali najmä študentské spolky.

8. september. V Bratislave začala celouhorská synoda katolíckej cirkvi pod vedením prímasa Alexandra Rudnaya. Rozhodla, že *Sväté písmo* treba preložiť do jazykov všetkých národov Uhorska. Na synode oznámili aj obnovenie jezuitskej rehole v Uhorsku.

11. september. V Lelesi zomrel Jozef Karol Pertes (Pertesz) (*14.3.1781 Prievidza), spisovateľ, učiteľ, piarista. Venoval sa latinskej príležitostnej poézii, autor školských hier, z ktorých vyniká slovenský rozhovor o voľbe povolania.

1822 Konštruktér parných lodí Anton Bernard dostal privilégium na stavbu parolodí v Bratislave.

1823

16. marec. V Nižnom Skálniku zomrel Ján Feješ (* 2. júl 1764 Toporec), právnik a filozof, spoluzakladateľ *Učenej malohontskej spoločnosti*, zakladateľ demografie v Uhorsku. Pozornosť venoval aj problematike štatistiky obyvateľstva.

21. apríl. V Poprade - Spišskej Sobote zomrel Michal Schmauk (*20.9.1753 Spišská Nová Ves), katolícky kňaz, historik. Spracúval dokumenty k histórii Spiša. Zbierka listín z rokov 1094-1595 *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis* ...vyšla posmrtné nákladom spišského biskupa Juraja Částku.

Doplňa a čiastočne opravuje práce Karola Wagnera a Jána Bárdošiho. Tvorila významný prameň aj preto, že originály niektorých listín sa stratili alebo zničili.

15. august. V Pešti zomrel Martin Schwarztner (*1. marec 1759 Kežmarok), zakladateľ modernej uhorskej štatistiky, historik. Napísal prvú uhorskú vysokoškolskú učebnicu diplomatiky.

29. október. Loď Franz I. preplávala úsek Pešť – Viedeň a späť za 83 hodín a 35 minút.

1823 Na evanjelickej teologickej fakulte vo Viedni si slovenskí študenti založili samovzdelávaci *Spolek česko-slovanský*, ktorý sa stal vzorom pre študentov na evanjelických lýceách na Slovensku.

- Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko) navrhol pre banskoštiavnický banský revír žlabový systém na mechanickú úpravu úd, neskôr zvaný prelievky, ako náhradu za dovtedy používané žlaby, z ktorých materiál vyberali ručne. Využíval sa na to princíp stúpajúceho vodného prúdu na nepretržitú gravitačnú úpravu.

1824

9. marec. V Trnave zomrel Mikuláš Čáki (*okolo 1757), cirkevný hodnostár, ostrihomský kanonik. Od roku 1794 člen Slovenského učeného tovarišstva, ako jediný príslušník vyššej šľachty. Značnú časť majetku rozdal na sociálne účely.

Jún. Hlavný taxačný úrad vo Viedni udelil privilégiálnu listinu riaditeľovi kancelárie Hlavného komornogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici Karolovi Breslerovi, na právo stavať v celom Uhorsku parné stroje vlastnej konštrukcie.

11. september. V Smolníku zomrel Ladislav Esterházi (*10.6.1769), cirkevný hodnostár, od roku 1810 rožňavský biskup. Nemaďar-

ských kňazov a veriacich diecézy ovplyvňoval v maďarizačnom duchu.

4. október. V Trnave otvorili verejnú nemocnicu. Stavbu financovali z verejných zbierok a z časti z daňových príjmov Bratislavskej stolice.

1824 Ján Kollár vydal v Pešti básnickú skladbu *Slávy dcera*. Lúboštné city k žene sa v diele spájajú s myšlienkami slovanskej jednoty.

- Ján Fridrich Pecval (Peczival, Pecivál, Petzval) regenschori a mestský geometer v Levoči, si dal patentovať špeciálny typ písacieho stroja pod názvom Polygraph.

- Na cestnej poštovej linke Bratislava – Viedeň začali premávať poštové rýchlovozy novej konštrukcie, ktoré nahradili staršie, pomalšie poštové koče.

1825

18. apríl. V Ochtinej zomrel Ladislav Bartolomeides (* 16.11. 1754 Klenovec), evanjelický kňaz, slovenský priekopník viacerých prírodovedných disciplín a nových metód bádania vlastivedný bádateľ, vydal *Historicko-geograficko-statistický opis hornouhorskej Gemerskej stolice – Inclyti Superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographicostatistica*.

2. máj. Začala výstavba dunajskej hrádze v úseku medzi Bratislavou a Wolfsthalom (Rakúsko) ako súčasť rozsiahlej regulácie Dunaja.

8. jún. Vo Vále (Maďarsko) zomrel Jozef Ūrméni (*6.12.1741 Mojmírovce), právnik, stoličný a krajský hodnostár. Prívrženec tereziánskych a jozefínskych reforiem, najmä školských a administratívnych. Z poverenia Márie Terézie viedol práce na dokumente *Ratio educationis*.

20. jún. V Košiciach zomrel Daniel Matej Kmeť (Kmeth) (*15.1.1783 Brezno), piarista, astronóm. Zariaďoval univerzitnú hvezdáreň na budínskome vrchu Gellért, zameral sa na určovanie zenitu a pozorovanie priamych východov stálic, potom bol učiteľom matematiky a vierouky na Kráľovskej akadémii v Košiciach.

15. september. V Bratislave sa začalo zasadanie uhorského snemu. Cieľom bolo riešiť úlohu hospodárskej obnovy a reformu Uhorska. Vyjadril súhlas rokovať o zdanení šľachty.

23. december. V Košiciach zomrel Emanuel Čáki (*12.12.1763 Bratislava), župan Spišskej stolice. Obmedzil práva stoličnej šľachty, keď nezvolával stoličné zhromaždenia. Na zlepšenie administratívy vydal roku 1808 štatút stolice, ktorý platil do revolúcie 1848. Zaslúžil sa o pestovanie zemiakov na Spiši.

1825 Zásluhou kanonika Juraja Palkoviča a za pomoci arcibiskupa Alexandra Rudnaya začalo v Budíne vychádzať dielo Antona Bernoláka, 6 zväzkový *Slowár slovensko-česko-latinsko-nemecko-uherský* (1825–1827).

- V Bratislave otvorili ústav pre nevidiacich, v nasledujúcom roku ho presťahovali do Pešti.

- V erárnych banských podnikoch zaviedli zlepšený systém sociálnej starostlivosti. Po ôsmich odpracovaných rokoch baníci získali nárok na podporu v starobe. Po 40 rokoch práce v bani mohli ísť do dôchodku s plnou mzdou.

- Štefan Anián Jedlík, fyzik a vynálezca, vynášiel a dal si patentovať prístroj na výrobu sódovej vody, neskôr založil aj jej výrobnú.

- Gróf Anton Aponi dal previezť z Viedne do Bratislavy rodinnú knižnicu.

1826

30. apríl. V Pešti z iniciatívy Martina Hamuljaka na schôdzi u Jána Kollára sa predstavitelia slovenskej evanjelickej a katolíckej inteligencie dohodli na založení Slovenského čitateľského spolku a slovenskej knižnice.

2. máj. V Trenčianskych Stankovciach – Sedličnej zomrel Ján Lipský (*10.4. 1766 Trenčianske Stankovce - Sedličná), dôstojník, účastník viacerých vojen (aj bitky pri Slavkove), pobočník arcivojvodu a uhorského palatína Jozefa, ktorý roku 1809 velil insurrekčnému vojsku. Jeden z najvýznamnejších kartografov Uhorska, autor prvej modernej generálnej mapy Uhorska *Mappa generalis regni Hungariae*. Mapa vyšla vo viacerých vydaniach.

10. jún. V Budíne zomrel Michal Nádašdy (Nádasdy) (*19.9.1746) zemepán, dedičný župan Komárňanskej stolice, veliteľ stoličnej insurekcie v bojoch proti Napoleonovi.

28. september. Vo Viedni zomrel Karol Ziči (*4.3.1753 Bratislava), politik, krajinský hodnostár. Jeden z hlavných predstaviteľov snemu roku 1790. Sprostredkoval zvolenie Alexandra Leopolda za uhorského palatína a korunováciu Leopolda II. za nemeckého cisára a uhorského kráľa. Ako predseda Dvorskej komory usporiadal štátne financie, mal dôležitý podiel na riešení všetkých významnejších štátnych záležitostí habsburskej monarchie.

Október. V Banskej Štiavnici pod vedením strojného majstra Mateja Reinschera z Viedne dokončili stavbu parného stroja Wattovej konštrukcie na pohon oloveň stupy. Stroj vykurovali drevom.

31. december. V Močenku zomrel Jozef Kluch (*30.3.1748 Kláštor pod Znievom), cirkevný hodnostár, od roku 1808 nitriansky biskup. Podporoval národno kultúrne úsilie bernolákovcov. Jeho nákladom vyšlo viacero slovenských náboženských kníh. Venoval sa

aj budovaniu a obnove cirkevných stavieb a rozvoju cirkevného školstva, na čo venoval vyše pol milióna zlatých.

1826 V Budíne vyšlo dielo Pavla Jozefa Šafárika *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*

- V Pešti vyšlo dielo Jána Nepomuka Herkela *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta Základy jednotnej slovanskej reči vyvodeneé zo živých nárečí a podopreté zdravými logickými zákonitostami*. Je to porovnávacia gramatika slovanských jazykov na základe ktorej sa pokúsil vytvoriť všeobecný slovanský jazyk.

- V Banskej Štiavnici, v Svätotrojičnej štôlni, začali klásť železné koľajnice. Vyťaženú rudu po nich prepravovali na vozíkoch (huntí-koch), ktoré ťahali ich kone. Dovtedy baníci tlačili naložené vozíky po drevenej dráhe. Doprava rúbaniny sa tým uľahčila, zrýchli-la a zlacnela.

- Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko) navrhol zdokonalený typ banského olejového kahanca, ktorý bol hlavným osvetľovacím telesom podzemných banských diel.

1827

20. február. V Bratislave zomrel Jozef Brunšvik (* 15.9.1750 Dolná Krupá), krajinský hodnostár. Prívrženec reforiem Márie Terézie a Jozefa II., účastník príprav a realizácie administratívnych a právnych reforiem.

20. jún. V Bratislave zomrel Gašpar Šulek (*7.1.1788 Paludza), filozof, teológ, učiteľ. Člen Učenej spoločnosti malohontskej, publikoval aj v jej orgáne Solennia.

1. august. Palatín Jozef rozhodol, aby hneď po skončení zasadnutia uhorského snemu sa zišli stoličné kongregácie a oboznámili sa

s prípravou a postupom pri daňovom súpise a zvolili sčítacích komisárov.

18. august. Do Bratislavy pricestoval cisár František a ukončil rokovania uhorského snemu. Pre nehody medzi ním a snemom neschválil všetky snemové uznesenia. Zákon číslo 7 o celokrajinskom súpise daňových poplatníkov patrilo medzi schválené zákony..

3. december. Vo Viedni zomrel Vincent Baťán (*28.2.1772 Graz, Rakúsko), verejný činiteľ, cestopisec. Publikoval zážitky a pozorovania z ciest po monarchii. V cestopise *Reise durch einen Teil Ungarns ...im Jahre 1805* Slovákov označil za potomkov moravských Slovanov. Na etnickom rozhraní si všimol rozdiely medzi Slovákmi a Maďarmi.

1827 Gróf Anton Aponi sprístupnil v Bratislave rodinnú knižnicu, ktorú budoval jeho otec vo Viedni.

• Osobitná komisia uhorského snemu vypracovala plány systematického rozvoja cestnej siete. Počítali s vybudovaním 13 hlavných cestných ťahov. Ich výstavbou poveril stolice, vedením stoličných inžinierov. Realizáciu plánov prerušil nástup železničnej dopravy.

1828

20. marec. V Budíne začala činnosť stála celokrajinská komisia s príslušnými podkomisiami, ktorá mala pomáhať palatínovi pri riešení problémov, súvisiacich s daňovým súpisom.

14. apríl. Začal celouhorský súpis daňových poplatníkov. Obsahoval presné inštrukcie, kto podlieha daňovému súpisu, aby nebol narušený princíp nezdaniteľnosti šľachty. Podľa výnosu palatína súpis mal prebiehať bez prerušovania, až do úplného dokončenia. Niektoré stolice ho dokončili až roku 1829.

21. december. Vojenskú službu stanovili na 14 rokov.

1828 Ostrihomský arcibiskup Alexander Rudnay bol menovaný za kardinála.

• Štefan Anián Jedlík, fyzik a vynálezca skonštruoval a žiakom predviedol prvý motor, ktorý pracoval na elektromagnetickom princípe a bol podobný súčasným jednosmerným motorom v tom, že jeho pevnú, aj rotujúcu časť tvorili elektromagnety.

• Profesor na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici Alojz Peter Wehrle navrhol v banskej nemocnici v Štiavnických Baniach zariadiť stanicu na záchranu postihnutých baníkov, čím položil základy banského záchranárstva v Uhorsku.

• V Štiavnických Baniach na šachte Leopold dali do prevádzky výkonný vodnostlpcový stroj novej konštrukcie, ktorý zostrojil profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko). Stroj mal dva piestové valce a slúžil na odčerpávanie spodnej vody. K najdôležitejším technickým zmenám patrilo nahradenie vyvažovacích vahadiel kývavou kladkou. Svojim výkonom nahradil tri stroje konštrukcie Jozefa Karola Hella. Pre použitie v baniach bol výhodnejší, ako vtedajšie parné stroje.

• Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko) navrhol technické vylepšenie práce konských gáplí. Prostredníctvom vozíka, ktorý sa pohyboval po šikmej povrchovej dráhe, mal sa odstrániť problém vyrovnávania váhy oceľových ťažných lán pri pohone ťažných zariadení banských šácht.

• V Kremnici skonštruoval profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Alojz Peter Wehrle skonštruoval nový typ banskej lampy s dlhodobou svietivosťou. Predĺženie horenia dosiahol spojením banskej lampy s prístrojom na zachytávanie a meranie banksých plynov, gazometrom, v ktorom bol stlačený vzduch.

- V Zlatej Idke banský odborník a správca baní Ján Tučňák (Tutschnak, Tutsnák) skonštruoval sadzačku s pevným sitom. Tento vynález vytvoril podmienky pre zavedenie novej technológie úpravy rúd, bol základom pre neskoršie piestové sadzačky.

- Zdravotnícke oddelenie miestodržiteľskej rady vydalo inštrukciu pre mestských lekárov a neskôr aj pre ostatných lekárov a chirurgov – ránhojičov o obsahu povinnej obhliadky mŕtvych.

- V Bratislavskej stolici bolo 306 sídiel, v Trenčianske 389, Šarišská mala 377 a Nitrianska 454 sídiel. Najmenej sídiel mali Turčianska, 91 a Oravská 90.

- V Bratislave bolo vyše 1 200 dielní a 2 500 tovarišov. V Košiciach a v Komárne bolo zhruba po 450 dielní, v Košiciach pracovalo 575 tovarišov, v Komárne ich bolo asi o 200 menej. Iné väčšie mestá ako Trnava, Banská Bystrica, Prešov, Levoča, Kežmarok, Spišská Nová Ves, Rimavská Sobota vykazovali v tom čase okolo 300 - 400 remeselníckych dielní, v ktorých pracovalo od 100 do 150 tovarišov.

1829

13. marec. V Bratislave založili Prvú dunajskú paroplavebnú spoločnosť (Erste Donau-Dampfschiffsfahrtsgesellschaft), ktorá postupne zavádzala pravidelnú plavbu medzi mestami na Dunaji.

August. Na evanjelickom lýceu v Bratislave si študenti založili *Spoločnosť česko-slovanskú*, ktorú jej členovia nazývali aj *Slovenská spoločnosť*. Jej cieľom bolo združovať slovenských študentov a prehlbovať ich národné povedomie a angažovanosť.

14. september. V Suchej nad Parnou zomrel Ján Albrecht (*25.6.1763 Unín) kňaz, predstaviteľ bernolákovského hnutia. Získaval predplatiteľov Bernolákovho *Slovára* a pôso-

bil aj ľudovýčovne, najmä v boji proti alkoholizmu.

1. november. V Liptovskom Mikuláši Gustáv Fejérpataky-Belopotocký založil verejnú knižnicu. Základ tvorila jeho vlastná knižnica, ku ktorej ešte dokúpil knihy za 500 zlatých. Knihy boli zväčša slovenské a české.

31. december. Na Sliachi zomrel Ján Černej (Cherney, Cserneyei, Czerby) (*16. 4. 1747 Trenčín) lekár, popularizátor. Člen Slovenského učeného tovaríšstva, spoluautor základov slovenskej zdravotníckej literatúry, zakladateľ slovenskej pôrodníckej terminológie.

1829 V Banskej Bystrici založila grófka Terézia Brunšviková prvú detskú opatrovňu na Slovensku na starostlivosť o deti predškolského veku. Takéto opatrovne boli odrazom vzrastajúceho počtu žien, ktoré boli zamestnané v priemyselných podnikoch.

- V Harmanci založili papiereň na ručnú výrobu papiera z handier.

- V Ostrihome vyšiel prvý zväzok prekladu *Svätého písma* v bernolákovskej slovenčine. Na vlastné náklady ho vydal trnavský, neskôr ostrihomský kanonik Juraj Palkovič.

- Počet výrobných zariadení Muránskej únie vzrástol na 2 vysoké pece, 7 skujňovacích a 12 vykúvacích hámrov. Vyrábala už okolo 30 000 viedenských centov surového železa a z neho asi 20 000 viedenských centov kujniny.

- Pre potreby stavby vodnej nádrže Klinger pri Banskej Štiavnici vybuďovali prvú banskú koľajovú dráhu na Slovensku. Slúžila na dopravu ílu pre stavbu vodnej nádrže a spájala miestne lokality Červenú studňu a Šibenicu.

- V Bratislave výrobca klavírov Karol Schmidt začal s výrobou nástrojov s klenutým rezonančným dnom.

1830

11. september. V Bratislave začal rokovať uhorský snem, ktorý prijal nové zákony v prospech maďarčiny.

28. september. Ostrihomský arcibiskup, kardinál Alexander Rudnay korunoval v Bratislave za uhorského kráľa Ferdinanda V., syna panujúceho Františka I. Bola to posledná korunovácia uhorského kráľa v bratislavskom dóme.

November. Cisár František I. v osobitnom dekrete vydal úpravy o preventívnych opatreniach proti šíreniu cholery, ktoré sa mali urýchlene vykonať na hraniciach ríše a v priľahlých oblastiach. Určil aj osobitných komisárov, ktorí mali kontrolovať prípravy protiepidemických opatrení. Predovšetkým štát uzavrel všetky hraničné priechody, ktoré strážili silné vojenské jednotky.

20. december. Snem, pre šíriacu sa cholera, skončil zasadnutie.

1830 Kráľovská kancelária začala s preventívnymi opatreniami proti šíreniu cholery.

- Svoju činnosť začala Prvá dunajská paroplavebná spoločnosť (Erste Donau-Dampfschiffsfahrtsgesellschaft). Zabezpečovala vývoz obilia a dobytky z pridunajských oblastí na západné trhy.

- Mikuláš Lačný, podnikateľ, poľnohospodársky odborník a zakladateľ priemyselnej výroby repného cukru na Slovensku, dal do prevádzky cukrovar vo Veľkých Úľanoch. Cukrovar viedli zahraniční odborníci. Používali postup výroby ako pri trstinovom cukre.

- V Trnave postavili cukrovar bratia Vaymárovci.

- Na základe uznesenia snemu z roku 1827 začala v Budíne svoju činnosť Maďarská akadémia vied, ústredná vedecká inštitúcia

Uhorska. Jej úlohou bolo pestovanie vedy v maďarčine a bola tak maďarskou, nie uhorskou národnou inštitúciou.

- V Banskej Bystrici dali do prevádzky cukrovar, ktorý znamenal začiatok priemyselnej výroby v meste.

1831

25. február. V Klenovci zomrel Pavel Šramko (*13.2.1743 Revúca) evanjelický duchovný, jazykovedec, príležitostný veršovec. Jeho *Česko-slovenská gramatika (Liternice)* bola učebnicou pre slovenké školy v gemerskom senioráte.

26. apríl. M. Hamuljak predložil Miestodržiteľskej rade v Budíne žiadosť o povolenie vydávať noviny a už v máji dostal zamietavú odpoveď.

Jar Kráľovská kancelária zrušila preventívne opatrenia proti šíreniu cholery.

4. jún. V Košiciach zomrel Štefan Čech (*22.5.1762 Prešov), cirkevný hodnostár, Od roku 1820 košický biskup. Podporoval ľudovýchovné snahy východoslovenských bernolákovcov.

júl Na východnom Slovensku sa vyskytli prvé prípady ochorenia na cholera. Na Slovensko sa dostala z Haliče a preniesli ju vojenské jednotky, ktoré vyslala ruská vláda z Ázie na potlačenie poľského protiruského povstania.

19. júl. V Košiciach došlo k prvému masovému prejavu nespokojnosti v súvislosti s proticholeryovými opatreniami. Neinformovanosť, nedôvera vláde a bieda spôsobili, že nepokoje prerástli do východoslovenského roľníckeho povstania. V celom Uhorsku si epidémia vyžiadala asi 230 tisíc obetí a popri škodách na životoch a zdraví obyvateľstva spôsobila aj veľké hospodárske škody.

31. júl. Vypukla vzbura v Žipove, v Zemplínskej stolici, ktorý sa stal strediskom organizácie spoločného postupu okolitých obcí proti pánom.

12 august. Vojsko potlačilo povstanie v Zemplínskej stolici. Začalo vojenské operácie proti povstalcov na Spiši.

14. august. Štatariálne sudy odsúdili 119 povstalcov na smrť.

19. august. V Oradey (Rumunsko) zomrel Ladislav Škultéty-Gabriš (*27.6.1735 Mojtín), vojak. Roku 1750 dobrovoľne vstúpil do armády. Bojoval v sedemročnej vojne, vo vojne s Osmanmi, aj s Francúzmi, vyznamenal sa pri obsadení Berlína roku 1757, aj pri obliehaní Belehradu. Vo vojenskej službe pôsobil viac ako 80 rokov, v rakúskej armáde bol známy ako večný vojak.

13. september. V Ostrihome zomrel kardinál Alexander Rudnay (*4.10.1760 Svätý Kríž nad Váhom) ostrihomský arcibiskup, náboženský spisovateľ, stúpenec a mecén slovenského národného hnutia.

27. október. Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Alojz Wehrle podal návrh na používanie v štátnych železiarskych hutách parných strojov s hospodárnejším vykurovaním, ako mali parné stroje, ktoré už používali v stredoslovenskom baníctve.

8. november. Panovník zakázal ďalšie tresty smrti pre účastníkov východoslovenského roľníckeho povstania.

November. Podľa sumárneho výkazu o počte obetí epidémie cholery bola úmrtnosť v Nitrianskej stolici 42 percent z nakazených, v Šarišskej asi 30 percent, v Bratislavskej a Zemplínskej stolici bola 27 percent. Pomerne vysoký počet ochorení zaznamenala aj Trenčianska, Liptovská a Oravská stolica. Z miest asi 50 percentnú úmrtnosť

zaznamenali v Prešove, Košiciach, Skalici a Trnave.

1831 V Skalici uviedli do prevádzky prvý parný stroj v priemysle na Slovensku

- Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko) navrhol tzv odlučovacie žľaby, ktoré znižovali straty ortuti pri amalgamácií zlata.

- Michal Klein, lekár a organizátor zdravotníctva vydal dielo *Disertatio inauguralis medica de autocratia naturae in conservanda et restituenda sanitate (Inaugurálna lekárska dizertácia o vlastných silách prírody na zachovanie a upevnenie zdravia)*.

- Železiarske podniky na území Slovenska vyrobili 78 percent objemu celouhorskej výroby surového železa a 64 percent objemu výroby liatiny.

- V Banskej Štiavnici na šachte Ondrej uviedli do prevádzky nový vodnostlpcový ťažný stroj, ktorý skonštruoval profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko)

- Profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko) navrhol postaviť parný stroj na pohon dúchadla v oloveňnej hute v Banskej Štiavnici.

- V Bratislave dali do prevádzky strojnomechanickú dielňu, ktorú založil bavorský podnikateľ Hans Sebastian Feitzelmayer. Vyrábala strojné zariadenia pre vinohradníctvo, ako boli mlyny na hrozno, sudové hriadele, čerpadlá na víno a vinárske hadice.

- Mikuláš Lačný poľnohospodársky odborník a cukrovarnícky podnikateľ, postavil aj druhý cukrovar, v Bátorových Kosihách.

- Pavol Vašárheli (Vásárhelyi) zememerač a vodohospodár vydal mapu v mierke

1: 36 000, ktorá na 20 listoch zobrazovala Dunaj od Devína po Petrovaradín.

1832

23. január. V Hontianskych Moravciach zomrel Bohuslav Tablic (*5.9.1769 České Brezovo), spisovateľ, literárny historik, prekladateľ z nemčiny, maďarčiny a latinčiny, evanjelický kňaz. Organizátor literárno-kultúrneho života, doživotný sekretár Učenej spoločnosti banského okolia.

20. apríl. Profesor Juraj Palkovič (Jiří) vydal prvé číslo časopisu *Tatranka*

20.jún. Vo Wieliczke (Poľsko) zomrel Jozef Lill (* 19.3.1769 Smolník), banksý inžinier. ?? Banksý merač, autor viacerých máp bankských polí a prehľadných bankských máp.

20. júl. V Rimavskej Bani zomrel Matej Holko (* 10.2.1757 Veľké Teriakovce – Nižný Skálnik) historik kultúry, evanjelický duchovný, malohontský senior. Založil čitateľskú spoločnosť v Malohonte a Malohontskú učennú spoločnosť. Cenné sú jeho hodnotenia dobovej literárnej produkcie v malohontskom senioráte, články o uhorskom školstve, štúdiu študentov z Uhorska na zahraničných univerzitách.

19. december. V Bratislave začal rokovanie uhorský snem. Maďarčina sa stala úradnou rečou na súdoch, poddaní získali právo slobodne nakladať s majetkom a výsledkami hospodárenia, zdanil šľachtu, ktorá hospodárila na urbáriálnej pôde.

23. december. V Rožňave zomrel Juraj Marikovský (Marikovszky) (*25.10.1770 Rožňava), lekár a prírodovedec. Odborník v liečení nákazlivých chorôb a v prekonávaní epidémií. Ako prvý zaviedol v Gemeri ochranné očkovanie proti kiahňam.

1832 V súkenke v Haliči, ako prvej v Uhorsku, začali používať parný stroj pri výrobe textilu.

• Kanonik Juraj Palkovič dokončil preklad do bernolákovskej slovenčiny a vydal druhý zväzok *Sväté Písmo starého a nového zákona*

• Asi v tomto roku zomrel v Pešti sochár Jozef Huber (*27.4.1777 Bratislava). Popredný sochár uhorského klasicizmu, pre budovu Louvre v Paríži vyhotovil románske a korintské hlavice stĺpov, v Pešti pôsobil najmä v oblasti architektonickej a náhrobníkovej plastiky.

• Lekárnik v Topoľčanoch Jozef Pantoček urobil chemický rozbor vody a bahna v piešťanských kúpeľoch.

• V Banskej Belej pri štolni Juraj použili na pohon stúp pre spracovanie rudy osobitne upravený vodnostlpcový stroj, ktorý skonštruoval profesor Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozef Šitko (Schitko, Schittko). Vodnostlpcové stroje sa dovedy používali iba na odčerpávanie spodnej vody z baní. Pohon stúp bol umožnený otáčavým pohybom vodnostlpcového stroja.

• V Bratislave dali do prevádzky závod na výrobu kief. Bol to jeden z prvých drevárskych závodov továrenského charakteru.

• V Solčanoch v cukrovare prvý raz na Slovensku dali do prevádzky hydraulický lis na získavanie cukrovej šťavy z repných odrezkov.

• Mikuláš Lačný v cukrovare v Bátorových Kosihách začal využívať pri spracúvaní repných odrezkov nový postup, tzv. maceráciu, čiže varenie odrezkov.

• Na svojich veľkostatkoch v Bátorových Kosihách a vo Veľkých Úľanoch začal poľnohospodársky odborník a cukrovarník Mikuláš Lačný zavádzať nový agrotechnický postup pestovania cukrovej repy. Vyšľachtil menší, ale kvalitnejší druh cukrovej repy s vyššou cukornatosťou.

1833

11. apríl. Vo Viedni zomrel Ján Blaschke (*12.12.1770 Bratislava), medirytca. Autor titulných listov, záhlaví a záverov v knihách, ktoré sa tlačili v Trnave. Spolupracoval s nemeckými, rakúskymi a uhorskými vydavateľmi.

23. jún. Vo Viedni zomrel Mikuláš Zmeškal (*20.11.1759 Leštiny), úradník, hudobný skladateľ. Vo Viedni získal významné postavenie v hudobnom živote mesta, jeden z najbližších priateľov Ludwika van Beethovena.

2. november. V Spišskej Kapitule zomrel Juraj Páleš (*25.3.1753 Kľačno) kňaz, pedagóg, prvý riaditeľ slovenského učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule, zakladateľ škôl a fondov pre podporu študentov.

24. november. V Banskej Štiavnici zomrel Jozef Šitko (Schitko, Schittko) (*1776 Český Tešín, Česko), matematik, fyzik, profesor Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Venoval sa matematike a hydraulike, ako prvý v Uhorsku prednášal integrálny a diferenciálny počet. Konštruktér vodnostlpcových čerpacích strojov, zaoberal sa aj konštrukciou ťažných lán, dokázal prednosť kónických oproti bežne používaným valcovým lanám, prispel k zlepšeniam v úpravníctve.

1833 V Pešti uhorský snem schválil zákon o maďarčine ako autentickom jazyku zákonov a nariadil jeho používanie pri súdnych konaniach.

- V Štítniku založili železiarsku spoločnosť Konkordia, ktorá vlastnila rozsiahle železorné bane v Rákoši a vysoké pece v Štítniku a Kunovej Teplici.

- Ján Hollý, katolícky kňaz a básnik, vydal v Trnave básnickú skladbu *Svatopluk. Víťazská báseň we dvanásti spewoch*. Bol to prvý slovenský hrdinský epos. Tematike Veľkej Moravy dal výrazný slovenský charakter. Zobrazuje

ním dávnej minulosti Slovákov pomáhal upevňovať národné povedomie.

- V Karlovci vyšla národná obrana, ktorú napísal Samuel Hojč *Sollen wir Magyaren werden? (Musíme sa stať Maďarmi?)* Odsúdil v nej násilnú maďarizáciu, obhajoval myšlienku národnej rovnoprávnosti a prispel aj k ideovému spresneniu moderného chápania národa a jeho znakov.

- V Pešti založil Jonáš Bohumil Guot (Gvoth), vtedy poslucháč medicíny, prvý slovenský národný lekárskejší spolok Spoločnosť lekársko-slovanskú, ktorá združovala slovenských medikov. Cieľom spoločnosti malo byť vzdelávanie sa v slovanskej reči.

- V Pohorelej, v súkromnom železiarskom podniku, dali do prevádzky valcovaciu stolicu na železiarske polotovary.

- V Hodruši na šachte Lill inštalovali jednočinný vodnostlpcový čerpací stroj podľa návrhu profesora Banskej akadémie v Banskej Štiavnici Jozefa Šitka (Schitko, Schittko). Stroj čerpal vodu bez použitia šachtového sútyčia. Vrchná časť piesta bola riešená tak, aby stroj okrem čerpania vody mohol slúžiť aj ako vetracie zariadenie.

- V Bratislave založil kníhtlačiar Anton Šmid (A. Edlen von Schmid, A. P. Schmidt, Šmida) modernú tlačiareň s litografiou a písmolejárnou na parný pohon, prvý tohto druhu v Bratislave. U neho tlačili aj viaceré významné štúrovské tlačce.

- Ferdinand Koburg, zemepán a podnikateľ v železiarskej výrobe, postavil vo Valkovni prvú valcovňu železa v Uhorsku.

1834

2. marec. V Prietrži zomrel Ján Vyskydský (*16.4.1761 Myjava) významný slovenský kultúrny pracovník a novinár obdobia osvietenstva, redaktor Prešpurských novín, korektor slovenských kníh tlačených v Bratislave.

19. júl. V Pešti zomrel Karol Hadai (Hadaly) (*1743 Kolárovo – Veľký ostrov), matematik. Absolvent univerzity v Trnave. venoval sa matematike a jej aplikácii v technických odboroch. Pre poslucháčov vysokých škôl vydal dielo o základoch hydrotechniky, staviiteľstva a o mechanike pevných telies.

1. august. V Budíne z iniciatívy M. Hamuljaka začal činnosť Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej. Jeho predsedom sa stal J. Kollár. Bol snahou o prekonanie náboženského a jazykového rozdelenia národného hnutia Slovákov. Hlavnou úlohou spolku bolo vydávanie almanachu, ktorý si mal zachovať čisto literárny a kultúrny ráz. Spolok získal najväčší význam morálnou aj hmotnou podporou tvorby Jána Hollého

21. august. Zomrel Ján Karol Esterházi (*?) hudobný mecén. Hospodáril na rodovom majetku v Želiezovciach, usporadúval domáce hudobné večierky. Pre dcéry Máriu a Karolínu získal za učiteľa hudby Franza Schuberta.

1834 Lekár a prírodovedec Imrich Frivaldský (Frivaldszky, Friedvalszky) vydal rozsiahly katalóg hmyzu *Catalogus insectorum Emerici Frivaldszky*. Bol to výsledok jeho vlastných výskumov.

- Daniel Wagner, lekár, botanik a chemik vydal v Pešti prácu *Die Heillguellen von Szliatsch in Ungarn in physikalisch-chemischer Beziehung untersucht, (Rozbor fyzikálno-chemických vlastností prameňov na Sliachi v Uhorsku)*.

- Hlavným komorským grófom a kráľovským komisárom pre stredoslovenské banské mestá a zároveň aj riaditeľom Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici sa stal banský odborník Gabriel Švajcer (Schwaiczzer, Schweitzer, Svaiczzer). Pričinil sa o oživenie baníctva a súvisiaceho priemyslu na strednom a východnom Slovensku.

1835

21. január. V Ostrihome zomrel Juraj Palkovič, (* 24.4. 1763 Veľké Chlievany) ostrihomský kanonik, národnokultúrny dejateľ, zakladajúci člen Slovenského učeného tovarišstva, mecén bernolákovského hnutia, jeden z prekladateľov Svätého písma do slovenčiny.

2. marec. Vo Viedni zomrel prvý rakúsky cisár František I. (*12.2.1768 Florencia) Panovníkom sa stal jeho syn Ferdinand, ako uhorský kráľ Ferdinand V., ako rakúsky cisár Ferdinand I.

13. september. V Kovačici (Srbsko) zomrel Martin Hamaliar (*17.10.1783 Veľký Krtíš), evanjelický duchovný. Účinkoval medzi dolnozemskými slovenskými vystaňovalcami, usiloval sa o rozvoj národného a kultúrneho života. Člen Učenej spoločnosti banského okolia.

19. október. Zomrel Vincent Esterházi (*25.10.1786 Bratislava), generál. Zúčastnil sa bojov v Taliansku, v napoleonských vojnách, roku 1827 sprevádzal so svojim oddielom pápeža Pia VII. na ceste z francúzskeho zajatia do Ríma.

1835 V Budíne vyšiel epos Jána Hollého *Cyrillo_Metodiada. Víťazská báseň w šesti spewoch*. Spracoval príchod Konštantína a Metoda k tatranským Slovákom a ich pôsobenie, spracoval aj ich životopisy.

- Zásluhou Martina Hamuljaka vyšiel v Budíne prvý ročník literárneho almanachu *Zora*, ktorý vydával Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej. Jeho poslaním bolo poskytnúť slovenským spisovateľom publikačné možnosti, meštianskym a vzdelanckým vrstvám poučné čítanie s perspektívou jazykového zblížovania zástancov slovenčiny a češtiny.

- V Šuranoch dali do prevádzky prvý tzv. anglo-americký mlyn

• V Hronci v železiarňach začali pokusne s predhrievaním vzduchu kychtovými plynmi a vháňaním horúceho vzduchu do vysokých pecí dúchadlami. Dosiahli zníženie spotreby paliva asi o tretinu a zvýšenie výťažnosti železa z rudy.

• Vo Veľkom Mederi na veľkostatku grófa Ludovíta Károlyiho vyrobili v miestnej dielni ručnú sejačkupodľa tzv. Barranovej sejačky. Sejačky potom dodávali aj na ďalšie veľkostatky.

1836

24. apríl. Skupina študentov bratislavského lýcea, vybraní členovia Spoločnosti československej, štúrovci, uskutočnili vychádzku na Devín, kde sa zaviazali pre vernosť slobode, pozdvihnutie národného života a prijali slovanské mená ((Ludovít Štúr – Velislav, Jozef Hurban – Miloslav).

2. máj. Cisár Ferdinand podpísal zákony, ktoré snem prijal v rokoch 1832-1836. Rozšírili povinnosti šľachty pri užívaní urbárnej pôdy, jej podiel pri hradení nákladov na zasadnutie snemu, zlepšili podmienky na podnikanie, poddaní mohli otvoriť si obchody na dedinách, testamentárne odkázať všetok hnutelný i nehnuteľný majetok zákonitým dedičom, rozšírili používanie maďarčiny vo verejnom živote.

20. september. Uhorská miestodržiteľská kráľovská rada vydala nariadenie o zákaze činnosti všetkých študentských spoločností v Uhorsku.

1. december. V Bratislave zomrel Jozef Ignác Bajza (5.3.1755 Predmier), rímskokatolícky kňaz, kanonik bratislavskej kapituly, člen Slovenského učeného tovarišstva, prívrženec osvietených reforiem Jozefa II. Spisovateľ, autor prvého slovenského románu *René mládenca príhodi a skúsenosti*.

1836 Karol Kuzmány vydal v Banskej Bystrici prvé tri zväzky literárneho almanachu

Hronka, Podtatranská Zábaonica Časopis krásomilého a užitečného čtení. Vydávaním časopisu sa Karol Kuzmány snažil aktivizovať slovenský literárny a kultúrny život.

• V šachte Kristína v Banskej Štiavnici z iniciatívy komorského grófa Gabriela Švajcera (Schwaiczler, Schweitzer, Svaiczler) použili prvé oceľové lano na vertikálnu dopravu.

• V súkenke v Haliči inštalovali prvý parný stroj v priemyselnej výrobe na Slovensku.

• Vyšiel almanach *Plody zboru učenců řeči československé prešporského*, „mladý synovia Slovenska“ sa predstavili ako nová nastupujúca generácia v zmysle literárnom aj politickom.

• Učiteľ Ján Blaškovič v Bratislave zriadil a do roku 1855 aj viedol prvý ústav pre hluchonemých na Slovensku.

• Na území Slovenska žilo približne 1 961 000 obyvateľov.

• Zbor lekárskej fakulty univerzity v Pešti pod vedením profesora Michala Lenhoška (Lenhossék) vypracoval návrh na súdnolekárske pítvy, ktoré sa mali uskutočňovať pri súdnolekárskom konaní. Súdnolekársky poriadok obsahoval aj state o pochovávaní mŕtvych a o umiestnení cintorínov a krýpt.

• V Bratislave Karol Fridrich Wigand (Wiegand) (1787-1849) kúpil časť zariadenia Landererovej kníhtlačiarne a založil nový tlačiarenský podnik. Vydával knihy, periodiká, kalendáre a iné tlače, často v spolupráci s inými tlačiarňami. Významnú úlohu mala táto tlačiareň pre slovenský národný život, najmä v štúrovskom období. Existovala až do znárodnenia roku 1950.

• V Katarínskej Huti (Cinobaňa) založili bratia Kuchynkovci (František, Leopold a Štefan) sklárňu, ktorá vyrábala tabuľové a brúsené sklo. Zamestnávala 200 robotníkov.

1837

21. marec. V Liptovskom Mikuláši zomrel Matúš Blaho (*pred 18.8.1772 Bystrička, okr. Martin) náboženský spisovateľ. Prispel k založeniu verejnej knižnice a prvého národného divadla - Divadla slovenského svätomikuláškého. Svoju knižnicu daroval seniorátu, neskôr sa stala základom knižnice Tranoscia.

5. apríl. Predseda Spoločnosti česko-slovenskej informoval členov spoločnosti o zákaze činnosti študentských spolkov.

14. apríl. V Tîrgu Mureş (Rumunsko) zomrel Martin Liedemann (*6.11.1767 Spišská Nová Ves), pedagóg, evanjelický duchovný. Gymnázium v Levoči rozšíril na úroveň lýcea, zaslúžil sa o vznik školy pre praktické povolania s výrazným zastúpením technických a prírodovedných predmetov.

Jún V Pešti vyšlo po nemecky dielo Jána Kolára *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanskými*, v ktorej teoreticky zdôvodnil myšlienku slovanskej vzájomnosti

- Slovenská mládež na bratislavskom lýceu založila tajný spolok Vzájomnosť, v rámci ktorého si chcela zachovať možnosti pre rozvíjanie národnovzdelávacej činnosti. Hlavným organizátorom spolku bol Alexander Boleslavín Vrchovník.

21. september. V Štiavnických Baniach zriadili prvú dielňu v habsburskej monarchii na strojové pletenie oceľových lán, ktorými v baniach nahradili konopné laná.

17. október. Vo Weimare zomrel Ján Nepomuk Hummel (* 14. 11. 1778 Bratislava) hudobný skladateľ, klavirista, dirigent, hudobný pedagóg, žiak Wolfganga Amadea Mozarta. Jeden zo zakladateľov tzv. brilantného klavírneho štýlu.

30. november. V Bratislave zomrel Štefan Čelko (*3.9.1773 Kysucké Nové Mesto), jazykovedec, publicista. Zostavil a vydal antológiu z diel maďarských spisovateľov, v rokoch 1805-1827 redigoval v Bratislave spoločenský časopis *Ephemerides politico-statisticae Posonienses*.

10. december. Vo Veľkom Záluží zomrel Ignác Lieb (*30.8.1764 Trnava), katolícky kňaz. Od roku 1792 člen Slovenského učného tovaríšstva. Cieľom bernolákovského hnutia podriadil svoju ľudovú výchovnú a literárnu činnosť. Mecen slovenskej tlače.

1837 V Komárne nahradili lietací most cez Dunaj pontonovým.

- Podľa vzoru českej a srbskej Matice a na podnet Ľudovíta Štúra vypracoval Alexander Boleslavín Vrchovník prvý návrh na založenie celonárodnej kultúrnej a vedeckej inštitúcie.

- Vo Viedni vyšla práca Jozefa Karola Bauera *Dissertatio inauguralis practicae medicinae vita hominis physiologicae disquisita (Inaugurálna dizertácia z praktického lekárstva zisťujúca fyziológiu ľudského života)* o metódach zisťovania činnosti ľudského organizmu.

- Pri Badíne otvorili prvé banské dielo na Slovensku na ťažbu uhlia. Išlo o menej kvalitné hnedé uhlie. Ťažili ho pre potreby banských závodov v Banskej Štiavnici a Banskej Belej.

- Vo Vindšachte založil komorský gróf Gabriel Švajcer (Schwaiczler, Schweitzer, Svaiczler) dielňu na strojové pletenie oceľových lán, prvú v monarchii. Zostrojil aj stroj na pletenie dvanásťpramenných oceľových lán.

- V Bratislave založil podnikateľ Karol Kregel strojno-mechanickú dielňu na výrobu súčiastok pre textilné stroje.

1838

22. január. V Bratislave predložil staviateľ vodohospodár a projektant trate František Oto Hieronymi plán výstavby prvej kongskej železnice v Uhorsku z Bratislavy do Trnavy. Počítalo sa s ročným objemom nákladnej prepravy 600 ton a s dopravou asi 60 tisíc osôb. Ešte v tom istom roku s výstavbou železnice aj začali.

3. august. V Leopoldove zomrel Karol Sentiváni (Szentiványi) (* 1765 Liptovský Ján), dôstojník. Roku 1788, počas vojny s Osmanskou ríšou padol do zajatia, internovaný v Carihrade, odkiaľ ho vykúpili prostredníctvom francúzskeho vyslanca. Účastník bojov s revolučným a napoleonským Francúzskom, bitky národov pri Lipsku (Nemecko) , aj dobytia Lyonu (Francúzsko). Od 1819 veliteľ pevnosti v Leopoldove.

September. Benjamín Pravoslav Červenák prevzal po Ludovítovi Štúrovi, ktorý odišiel na štúdiá do Halle, miesto námestníka profesora na Katedre reči a literatúry československej v Bratislave.

1838 V Pešti vyšla práca lekára, publicistu a poľnohospodárskeho odborníka Roberta Czilcherta s názvom *Szliács, Sliáč*. Bola to prvá rozsiahlejšia monografia o Sliachi. Napísal ju pre potreby lekárov a chorých s prihliadnutím na liečivé účinky prameňov. Dospel k názoru, že zemité a slané prvky, zlúčeniny železa a kyselina uhličité v vode pôsobia blahodarne na telo. Vymenoval aj všetky choroby, ktoré sa na Sliachi mohli úspešne liečiť.

- Mikuláš Lačný v cukrovare v Bátorových Kosihách začal využívať pri spracúvaní repných odrezkov nový postup, tzv. studenú maceráciu, čiže máčanie odrezkov v studenej vode. Táto metóda sa ukázala výhodnejšia, lebo sa pri nej získalo o 2 percentá viac cukru ako horúcou maceráciou. Cukor bol aj kvalitnejší a blížil sa rafinovanému cukru.

- Stoličný lekár Tolnianskej stolice Ignác Havas pôvodom z Valaskej, uskutočnil prvé preventívne očkovanie dobytky v Uhorsku proti dobytčiemu moru.

1839

17. marec. V Bratislave zomrel Matej Andrej Andálfi (Angyalffy) (*5.2.1776 Naszály, Maďarsko), poľnohospodársky odborník, publicista. V západnej Európe sa zoznámil s poznatkami poľnohospodárskych vied a propagoval ich v Uhorsku. Autor rozsiahlych prác o ekonomike poľnohospodárstva, veterinárstve, chove oviec.

2. apríl. V Klenovci zomrel Peter Pavel Šramko (*29.7.1775 Paludza) historik, publicista, náboženský spisovateľ. Jeden z najvýznamnejších členov Učenej spoločnosti malohontskej. Podporoval a propagoval výskum Malohontu.

5. jún. V Bratislave začalo zasadnutie uhorského snemu. Prijal zákon o vykúpení z poddanstva na základe dohody poddaného so zemepánom, povolil usídľovanie Židov v slobodných kráľovských mestách, zaviedol maďarčinu do všetkých politických a súdnych úradov a do škôl všetkých stupňov, cirkevné matriky mali do troch rokov viesť po maďarsky aj tam, kde neboli bohoslužby v maďarčine.

31. júl. V Badene (Rakúsko) zomrel Štefan Ilešházi (*20.4.1762 Bratislava) stoličný hodnostár, posledný mužský potomok magnátskeho rodu. Prispel k rozvoju t kúpeľov v Trenčianskych Tepliciach, na svojich majetkoch zavádzal prvé poľnohospodárske stroje.

3. október. V Bratislave zomrel Chatam Sofer, vlastným menom Moše Schreiber (*24.9.1762). Od roku 1806 bol rabínom židovskej náboženskej obce v Bratislave. Významný predstaviteľ židovskej ortodoxie, učiteľ na bratislavskej rabínskej škole.

1839 Vyšiel *Cestopis* Jozefa Miloslava Hurbana z cesty „k slovanským bratom na Morave a v Čechách

- Vo Chvatimechu (dnes miestna časť Podbrezovej) uviedli do prevádzky prvú pudlovaciu pec na Slovensku. Bol to nový postup na skujňovanie železa. Pudlovacie pece nahrádzali dovtedajšie skujňovacie vyhne.

- Banský odborník a hlavný správca erárnych hút Karol Kovarc (Kovarz, Kovartz) vypracoval novú technológiu výroby ortuti z tetraedritu a na Starej Vode uviedol do prevádzky nový typ pražiackej pece, v ktorej sa zvýšila výťažnosť ortuti a tým sa umožnilo zhutňovanie tetraedritu na meď a striebro. Technológia znamenala podstatné zhospodárnenie celého hutníckeho procesu.

- Podnikateľ Karol Kachelmann prebral od otca Gašpara Kachelmanna vedenie železného hámru vo Vyhniach, ktorý prebudoval na strojárne.

- Komorský gróf Gabriel Švajcer (Schwaizer, Schweitzer, Svaiczer) navrhol nový spôsob vyhotovovania tzv. geognostických máp, pri ktorom sa kládol dôraz na geologický prieskum ložiska a zakreslenie zistených skutočností.

- Pri Baďine postavili destilačné zariadenie na spracovanie hnedého uhlia z miestnej bane. Zariadenie slúžilo na výrobu dechtu. Bolo jedno z prvých výrobných zariadení organickej chémie na Slovensku.

- Najviac Slovákov v Uhorsku žilo v obci Békešská Čaba, ktorá bola aj najväčšou dedinou v Európe. Z jej 23 tisíc obyvateľov bolo 21 tisíc Slovákov, viac než tisíc Maďarov, asi 500 Rumunov, 400 Židov. Obec mala aj najväčší evanjelický kostol v celej habsburskej monarchii.

1840

3. január. V Bratislave predložili členom Bratislavsko – trnavskej železničnej spoločnosti

doplnený a opravený projekt konskej železnice. Trať mala mať dĺžku 49 500 m. Stanice boli plánované v Bratislave, Pezinku, Šenkviaciach a Trnave, nákladisko vo Svätom Jure, zástavky v Grinave, Báhoni a vo Vajnorochoch. Pôvodne navrhnutú trasu cez Modru, pre odpor miestenej samosprávy zmenili.

12. február. V Budíne zomrel Michal Ignác Lenhošek (Lenhossek, pôvodne Linoscheg) (* 11.5.1773 Bratislava), lekár, fyziológ, organizátor zdravotníctva. Ako vedúci zdravotníckeho oddelenia Miestodržiteľskej rady roku 1831 organizoval boj proti epidémii cholery. Vydal úpravu o liečivách, úpravu pre obhliadku mŕtvych, inštrukcie pre súd-nolekárske obhliadky. Patril k priekopníkom rozširovania ochranného očkovania proti kiahňam.

13. máj. Panovník podpísal 55 nových zákonov, ktoré prijal uhorský snem, medzi inými o práve poddaných vykúpiť sa po dohode so zemepánom z poddanských povinností, o dedičskom práve poddaných, ktorý rozšíril dispozičné práva poddaných na usadlosť, o akciových spoločnostiach, o slobodnom zakladaní tovární, zmenkový zákon, o rozšírení práv Židov, o používaní výhradne maďarčiny vo verejnom živote a úradnom styku.

Máj. Jozef Maximilián Pecval (Petzval) urobil výpočet portrétového objektívu, zároveň vypočítal aj krajinársky objektív. Viedenský optik F. Voigtländer podľa Pecvalových nákresov vyrobil portrétový objektív, ktorý mal dve sústavy šošoviek. Vďaka vysokej svetelnosti výrazne skrátil expozičný čas a umožnil tak snímanie portrétov a momentiek.

27. september. Do prevádzky uviedli prvý úsek konskej železnice z Bratislavy do Svätého Jura. Obstarávala osobnú, ale aj nákladnú dopravu.

1840 Na Banickej akadémii v Banskej Štiavnici založili samostatnú Katedru mineralógie, geológie a paleontológie.

- Vo Vindšachte, v dielni na pletenie oceľových lán, vzrástla produkcia od založenia závodu na 20 400 m lán. Preto vo väčšine banských závodov v Uhorsku nahradili konopné laná oceľovými, čím sa zvýšila aj bezpečnosť v baniach.

- Železiarne na Slovensku začali používať vo vysokých peciach fosílnu uhlie. Nový druh paliva najprv uplatnili vysokopečné závody v Betliari a Drnave.

- Na Slovensku pracovalo 26 sklárskych hút.

- V Bobrovci založil miestny farár Peter Árvay prvý spolok miernosti v Uhorsku. Reagovali na rast spotreby alkoholu, ktorá sa stávala módou, až návykom, najmä medzi poddanými roľníkmi hlavne v chudobnejších hornatých oblastiach Slovenska. Spolky miernosti zakladali predovšetkým kňazi, propagovali ich predstavitelia slovenského národného hnutia, aj cirkevné inštitúcie.

1841

5. január. V Trenčianskych Tepliciach zomrel Andrej Kospér (Koszper) (*5.5.1788 Nitra), kňaz, propagátor ovocinárstva a včelárstva, šľachtiteľ pšenice. Prekladal ovocinárske a včelárske príručky z nemčiny, rozširovateľ slovenskej tlače, organizátor prednášok a divadelných predstavení.

11. január. V Bratislave začal pôsobiť zmenkový súd. Do jeho obvodu patrilo celé západné Slovensko a časť Zadunajska. Mal veľký význam pre rozšírenie obchodu a hospodársky život mesta.

18. január. V Banskej Bystrici zomrel Jozef Dekret-Matejoviec, (*12. 7.1774 Čierny Balog-Dobroč), lesný majster pri Banskej komore v Banskej Bystrici, priekopník moderného lesného hospodárstva a technického pokroku, najmä ochrany lesov a vyznačovania ťažieb.

22. január. V Skalici zomrel František Xaver Škarniceľ (* 22.11.1769 Skalica), kníhtlačiar.

Produkcii podniku podriadil slovenským národným záujmom, okrem náboženských, katolíckych aj protestantských, tlačil aj spisy svetské, zábavné i náučné. Iniciátor základiny na podporu chudobných slovenských študentov.

Koniec februára. Gróf Karol Zai dal podnet na organizačnú, výchovnú a vieroučnú úniu kalvínskej a evanjelickej cirkvi. Dôvodom bola snaha zabezpečiť maďarský charakter protestantizmu a urýchlenie asimilácie slovenských evanjelikov.

1. máj. V Csanyteleku (Maďarsko) zomrel Štefan Hamuljak (* 31.1.1797 Sedliacka Dubová), kňaz, zberateľ ľudovej slovesnosti. Pôsobil v maďarskom prostredí, ale udržoval styky s bernolákovcami, aj kollárovoval prúdom. Časť z jeho zbierky slovenských piesní a prísloví je zaradená v *Národných spievankách* v rokoch 1834 a 1835.

13. jún. V Rovnom zomrel Ján Ignati (*25.1.1771 Klenovec), vojak, učiteľ. V rokoch 1793 – 1818 bol vojakom a poddôstojníkom v rakúskej armáde, z toho v rokoch 1809-1814 v službách Napoleona. Svoj život, najmä pôsobenie v armáde opísal formou cestopisu, ktorý obsahuje podrobné údaje o pochodoch a bojoch.

19. jún. V Malej Čalomii zomrel Daniel Lehocký (*3.1.1703 Bystrička, dnes Martin), pedagóg, náboženský spisovateľ, autor jedného z prvých spisov v slovenskej pedagogickej literatúre o teórii vzdelávania a výchovy detí do 15 rokov.

5. august. V Sobotišti založený ochotnícky divadelný súbor s názvom Slovenské národné divadlo nitrianske odohral prvé predstavenie. V súbore pôsobila aj dcéra Samuela Jurkoviča Anička, známa ako prvá slovenská herečka (neskôr manželka J. M. Hurbana). Po roku 1846 sa divadlo stalo tribúnou spisovnej slovenčiny.

23. august. V Blatnom Potoku (Sárospatak, Maďarsko) zomrel Pavol Magda (*29.6.1770 Rožňava) geograf, štatistik, učiteľ. Prednášal jazyky, filozofiu, dejiny prírody, literatúru, národné hospodárstvo. Autor geograficko-štatistických prác, najznámejšia je *Neueste statistischgeographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und ungarischen Militärgrenze. (Najnovší štatisticko-geografický popis Uhorského kráľovstva, Chorvátska, Slavónska a vojenskej hranice.*

1841 Na Spiši vytvorili akciový podnik Krompašsko-hornádsku železiarsku spoločnosť.

- Štefan Anián Jedlík, na putovnom zhromaždení uhorských lekárov a prírodovedcov predviedol magnetický čap, ktorý je základnou súčasťou elektrického rušňa.

- Turčianska stolica ako posledná zo slovenských stolíc prešla na úradovanie v stoličnej správe v maďarčine.

- V Nitrianskej stolici žilo 339 413 ľudí, z nich bolo 253 358 Slovákov, 50 515 Maďarov, 15 731 nemeckej národnosti, 19 759 židovskej a 50 gréckej.

- Z 267 753 obyvateľov Bratislavskej stolice bolo 33,7 percenta maďarskej, 16,6 percenta nemeckej, 44,6 percenta slovenskej, a 4,9 percenta židovskej národnosti.

- Šarišská stolica mala 182 817 obyvateľov, z ktorých bolo 115 129 Slovákov, 59 338 Rusínov, 1 500 Nemcov, 6 550 Židov a 300 Maďarov.

- Zásluhou banského odborníka a hlavného komorského grófa Gabriela Švajcera (Schwaiczera, Schweitzer, Svaiczera) začali v kremníckom banskom revíre raziť novú, hlbšie situovanú odvodňovaciu štôľňu Ferdinand, ktorá ústila do Hrona poyše Žiaru nad Hronom. Stavba mala trvať 20 rokov, ale dokončili ju až roku 1931 v dĺžke 15 481 metrov.

- Gabriel Švajcer (Schwaiczera, Schweitzer, Svaiczera) sa zaslúžil o budovanie aj ďalšej dedičnej štôľne, v Magurke. Tieto akcie umožnili predĺžiť práce v baniach o ďalšie desaťročia.

- V Harmanci a Kokave nad Rimavicou pracovali papierne, ktoré boli najväčšie nielen na území Slovenska, ale v celom Uhorsku. Prvá zamestnávala 150, druhá 85 osôb.

- Vyšiel posledný, 25. zväzok vedeckého zborníka *Solennia*, ktorý vydávala Učená spoločnosť malohontská.

1842

5. január. V Bratislave začal pôsobiť prvý peňažný ústav s domácim kapitálom na Slovensku, Prešporská sporiteľňa. Pôvodným zámerom sporiteľne bolo odstrániť úžeru. Potom vznikali sporiteľne aj v ďalších mestách.

1. február. V Pešti (Maďarsko) zomrel Leopold Windisch (*25.3.1765 Hrušovany nad Jevišovkou, Česko) lekár, chirurg. Stoličný lekár Nitrianskej stolice v rokoch 1798 – 1825, viedol aj vojenské lazarety, navrhol založiť v Nitre nemocnicu pre duševne chorých. Potom bol hlavný lekár a riaditeľ mestskej nemocnice v Pešti.

5. jún. Vo Viedni delegácia slovenských evanjelikov na čele s Pavlom Jozefim odovzdala predsedovi štátnej konferencie arcivojvodovi Ľudovítovi petíciu – *Slovenský prestolný prosbopis*, s protestom proti nastupujúcej maďarizácii v Uhorsku.

15. jún. V Bodonyi (Maďarsko) zomrel Benjamín Pravoslav Červenák (9.10.1816 Pliešovce), spisovateľ, učiteľ. Po odchode Ľudovíta Štúra do Halle bol námestníkom profesora Juraja (Jiřího) Palkoviča na lýceu v Bratislave.

29. júl. V Budíne zomrel Ján Nepomuk Derčík (Dercsik, Dertsik) (* 16.5.1785 Čadca),

cirkevný hodnostár, titulárny prištinský biskup, orientalista. Autor učebnice arabčiny a aramejštiny, podporovateľ básnika Jána Hollého.

16. august. Na tatranský Kriváň vystúpila skupina vlastencov, medzi ktorými boli Gustáv Fejérpataky-Belopotocký a Ľudovít Štúr. Slovenská vlastenecká inteligencia pripisovala Tatráram veľkú symboliku a vnímala ich, ale najmä Kriváň, ako národné symboly Slovákov.

23. august. Mestská rada v Kežmarku navrhla kráľovi, aby snemových poslancov kráľovských miest volili všetci mešťania a každý z týchto poslancov mal jeden hlas, nie ako vtedy platilo, že všetci poslanci slobodných kráľovských miest mali spolu jeden hlas.

20. september. V Bratislave zomrel Šimon Peter Weber (*asi 1760 Sibiu, Rumunsko). Významný a úspešný podnikateľ v oblasti kníhtlačiarstva. Podstatnú časť jeho produkcie tvorili štátne objednávky a tlače hromadnej spotreby (úradné vestníky, kalendáre, učebnice...) Podporovateľ a mecén umenia, udržiaval kontakty s mnohými spisovateľmi a umelcami, jeho dom bol jedným z kultúrnych centier Bratislavy.

24. október. Komárno opäť postihlo silné zemetrasenie. Spôsobilo väčšie materiálne škody, ale si nevyžiadalo obeť na životoch.

14. november. Palatín arcivojvoda Jozef prijal vo Viedni superintendenta Pavla Jozeffyho. Nezáväzne mu slúbil splnenie oprávnených požiadaviek, ktoré boli uvedené v *prestonom prosbopise*

1842 V Hlbokom začal Jozef Miloslav Hurban vydávať literárny almanach Nitra.

- Premonštráti v Jasove a Lelesi začali na svojich majetkoch používať na spracovanie obilnín jednoduché ručné mláťačky.

- Juraj Mojžišovič, lekár, chirurg publikoval vo Viedni správu o novom spôsobe naprá-

vania zlomenín hornej časti stehennej kosti rovnovážnou metódou, bez skrátenia nohy *Darstellung der aequilibrirten Methode zur sicheren Heilung der Oberschenkelbrüche ohne Verkürzung.*

- Na Horehroní v úseku medzi dolinou Bubáková a pílou v Polomke vybudovali podľa projektov Ľudovíta Greinera, lesného hospodára, prvú drevenú trať na konskú dopravu dreva. Trať bola z guľatiny, do ktorej vytesali žľaby pre kolesá vozov.

- Mlyny na papier v Slavošovciach prebudovali majitelia Ida a Pavol Gyürkiovci z Tisovca na továreň na výrobu papiera a dali inštalovať prvý papierenský stroj na Slovensku.

- Bratia Leopold a Štefan Kuchynkovci si prenajali sklárne v Sihli, ktorá vyrábala duté sklo pre erárne podniky, o. i. pre mincovňu v Kremnici a laboratórium v Banskej Štiavnici a v Utekáči, ktorá vyrábala tabuľové a fúkané sklo.

- V Parkani postavili prvú továreň na území Slovenska na výrobu škrobu. Škrob vyrábali zo pšenice.

- Na území Slovenska sa vyrobilo približne 1 720 viedenských centov kobaltu, čo bolo 75 percent z celej produkcie kobaltu v habsburskej monarchii.

1843

3. január. V Žiari nad Hronom (Svätý Kríž) zomrel Jozef Belánsky (*20.6.1769 Kysucké Nové Mesto) banskobystrický biskup, odborník na cirkevné právo. Podporoval literárne snahy slovenského katolíckeho kňazstva, Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej mu venoval vydanie *Básní Jána Hollého*. Zriadil základňu 40 tisíc zlatých na podporu slovenských chudobných študentov.

4. január. Popredný konzervatívny politik a historik Ján Jozef Majlát (Mailáth, Majláth) v novinách *Nemzeti Újság* vyzval predstavi-

lov nemaďarských národností Uhorska, aby zbierali a v tlači uverejňovali materiály o svojom útlaku a predložili ich snemu.

13. február. V Turej Lúke zomrel Jozef Petrovič (pseud. Jozef Újlacký) (* 12.2.1813 Dolná Krupá), kňaz, básnik, obdivovateľ Jána Hollého. Zaslúžil sa o vydanie Hollého diela a portrétovanie J. Hollého. Jeho korešpondencia je významným prameňom poznania J. Hollého, aj bernolákovského hnutia.

14. február. Na porade v Bratislave Ľudovít Štúr, Ján Francisci, Samuel Vozár, Ján Kalinčiak, Ján Gáber-Lovinský a Samuel Štúr sa zhodli na potrebe kodifikovať nový spisovný jazyk, ktorý by vyjadril ideu národnej svojbytnosti Slovákov.

10. marec. V Oradei (Rumunsko) zomrel Matej Husár (*1778 Malé Chrástany), vodohospodár, zememerač. Popredný predstaviteľ uhorskej geodézie prvej polovice 19. storočia, priekopník nových metód merania. Skonstruoval merací prístroj s podstavcom a otáčavým mikrometrom.

18. máj. Palatín arcivojvoda Jozef otvoril v Bratislave zasadnutie uhorského snemu. Najmä šľachtická opozícia očakávala uzákonenie významných reforiem.

11. – 16. júl. Na stretnutí na fare v Hlbokom sa Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúr a Milan Miloslav Hodža dohodli na základných pravidlách nového slovenského spisovného jazyka, ako jedného z atribútov svojbytného národa. Jeho základom sa stalo stredoslovenské nárečie.

8. október. Bratislavský dozorca evanjelickej cirkvi zakázal Ľudovítovi Štúrovi prednášať na Katedre reči a literatúry československej.

31. december. Bratislavský konvent evanjelickej cirkvi po rozsiahlom vyšetrovaní potvrdil odvolanie Ľudovíta Štúra z funkcie námestníka profesora Juraja (Jiřího) Palkoviča.

1843 V Lipsku vyšla národná obrana, ktorú napísal Samuel Hojč *Appologie des ungarischen Slawismus (Obrana uhorského Slovanstva)*. Podrobil kritike veľkomaďarskú ideu Ľudovíta Košúta, nesprávne hodnotenie národných emancipačných snáh Slovanov v Uhorsku, aj manipuláciu s heslami pokroku a vlastenectva na zastieranie vlastných nacionalistických cieľov.

- Podnikateľ Herman Todesco kúpil v Bratislave od grófa Antona Aponiho budovu, v ktorej bola umiestnená aponiovská knižnica. Spojil ju so súkromnou dievčenskou školou a chlapčenskou základnou školou a založil židovskú internátnu školu známu ako Todeskov ústav.

- Peter Rittinger, bankský odborník, inžinier, vypracoval novú metódu merania kompasom za prítomnosti železa metódou skrížených ťahov v bankských dielach, kde sa magnetka z akýchkoľvek dôvodov odchyľovala od normálnej polohy.

- V Banskej Štiavnici na šachte Ondrej dali do prevádzky vodnostlpcový ťažný a čerpač stroj, ktorý skonstruovali podľa návrhu bankského inžiniera a konštruktéra Jána Adrianyho. Slúžil na čerpanie spodnej vody, aj ako ťažný stroj na vertikálnu bankskú dopravu.

1844

5. – 6. marec. Na protest proti odvolaniu Ľudovíta Štúra z evanjelického lýcea opustilo 22 študentov Bratislavu. Väčšina z nich pokračovala v štúdiu na lýceu v Levoči, kde sa potom vďaka Jankovi Franciscimu vytvorilo nové centrum slovenského národného hnutia.

Apríl. Ľudovít Štúr dokončil svoje najdôležitejšie jazykové dielo *Nárečja slovenskou alebo potreba pisaňja v tomto nárečí*, v ktorom teoreticky zdôvodnil národnú svojbytnosť Slovákov, potrebu vlastného spisovného jazyka a podal novú koncepciu slovanskej vzájomnosti.

17. jún. V Hlohovci zomrel Alojz Medňanský (*20.4.1784 Martin-Prickopa), vlastivedný bádateľ, publicista, krajinský hodnostár, podporovateľ maďarizácie. Jeho *Malebná cesta dolu Váhom* patrí k prvým umeleckým cestopisom o území Slovenska.

26. – 28. august. V Liptovskom Mikuláši bola založená celonárodná kultúrno-politická nadkonfesijná inštitúcia Tatrín, spolok pre vydávanie slovenských kníh a na podporu študujúcej mládeže. Jeho predsedom sa stal Michal Miloslav Hodža. Vydavateľskou činnosťou spolok významne prispel ku kodifikácii Štúrovej spisovnej slovenčiny. Na zakladajúcom valnom zhromaždení sa z bernolákovcov nikto nezúčastnil.

August. Námetníkom profesora Michala Hlaváčka na katedre reči a literatúry evanjelického lýcea v Levoči sa stal Ján Francisci.

September. Ján Francisci začal na evanjelickom lýceu v Levoči prednášať slovenskú gramatiku a dejiny literatúry (do marca 1845).

6. október. V Bratislave založili Ľudovít Košut a gróf Kazimír Batáň so spolupracovníkmi Ochranný spolok, ktorý sa mal zamerať na ochranu uhorského hospodárstva pred dovozom lacnejšieho tovaru zo západnej časti monarchie formou bojkotu takéhoto tovaru.

26. október. V Skalici zomrel Ján Koreska, (*26.4.1769 Skalica), člen Slovenského učného tovarišstva, popularizátor poľnohospodárskych poznatkov.

13. november. V Bratislave sa skončilo zasadnutie uhorského snemu. Prijal zákon o zavedení maďarčiny ako úradného jazyka vo verejnej správe, súdnictve a na sneme, umožnil nezemanom zastávať verejné úrady, nešľachticom právo byť vlastníkom pôdy.

1844 Jozef Miloslav Hurban vydal v Bratislave druhý ročník literárneho almanachu *Nitra*,

prvej tlačenej knihy v novej spisovnej slovenčine. Reprezentatívnym básnikom tohto ročníka bol Janko Král baladami a lyrickými básňami, ale prispeli aj ďalší predstavitelia slovenského romantizmu.

- Vo Vindšachte Peter Rittinger, banský odborník, inžinier a inšpektor stúp dokončil konštrukciu niektorých zariadení na úpravu rudy. Upravil hlavnú stupu, rekonštruoval mlyn a urobil výstavbu násypiek. Pracoval na konštrukcii pracieho bubna, súpravy mlecích valcov, nového triediaceho zariadenia a na nálievkách, čiže sústave žlabov na gravitačnú úpravu rúd.

- Na celouhorskej výstave v Pešti získali významné ocenenia vzorky výrobkov cukrovarov zo Slovenska. Cukrovar Jozefa Kieslinga (Kiessling) v Bratislave získal zlatú a cukrovar v Banskej Bystrici striebornú medailu.

- Vo svojej farnosti v Divine založil Štefan Závodník prvý protialkoholický spolok na Slovensku Braterstvo striezlivosti.

- Jozef Andraščík, spoluzakladateľ spolkov miernosti na východnom Slovensku, vydal veršovanú činohru, ktorú napísal vo východoslovenskom nárečí, *Šenk palenčeny*. Príčiny alkoholizmu autor videl v zlej sociálnej situácii dedinského ľudu.

1845

15. január. Panovník povolil vydávanie slovenských politických novín

9. február. V Sobotišti z iniciatívy Samuela Jurkoviča založili *Spolok gazdovský (Hospodársky, čili gazdovský ústav)*, prvú svojpomocnú družstevnú organizáciu v Európe a prvé úverové družstvo na svete.

14. február. Vojenskú službu v armáde habsburskej monarchii skrátili na 8 rokov.

19. júl. V Bratislave zomrel Gabriel Kováč-Martini (Kováts-Martiny), (*8.3.1782 Lešť-Turie Pole) prírodovedec, pedagóg, profesor evanjelického lýcea v Bratislave. Autor učebníc fyziky, nižšej matematiky, poľnohospodárstva. Určil zemepisnú dĺžku, šírku a nadmorskú výšku Modry, napísal dejiny gymnázia v Modre.

Júl. Stredné a východné Slovensko zasiahli po prudkých dažďoch ničivé povodne, najväčšie od roku 1813.

1. august. V Bratislave vyšlo prvé číslo *Slovenských národných novín (Slovenskije národnje novini)*. Ich vydavateľom a hlavným redaktorom bol Ľudovít Štúr. Vychádzali dva razy do týždňa. Mali aj prílohu, ktorá vychádzala ako dvojtýždenník, *Orol tatránski*.

6. august. V Liptovskom Mikuláši sa konalo druhé valné zhromaždenie spolku *Tatrín*. Zhromaždenia sa zúčastnil jeden z bernolákovcov, ale členmi, i keď v menšom počte, boli od jeho založenia.

- V Liptovskom Mikuláši počas zasadania spolku *Tatrín* založili *Jednotu mládeže slovenskej*. Nazývala sa aj *Bratstvo slovenské*. Za predsedu zvolili Jána Francisciho. Mala sa stať spolkom študentov bez ohľadu na vierovyznanie. Jej vytvorenie vychádzalo zo zámeru štúrovcov budovať organizačné základy národného hnutia zdola.

September. V Banskej Bystrici založili čitateľský *Pohronský spolok*. Jeho iniciátorom bol Július Plošic, spoluzakladateľom a predsedom riaditeľ katolíckeho gymnázia Anton Tileš (Tillesch, Tilles, Tilleš). Cieľom bola osvetová a národno-vzdelávacia práca medzi ľudom. Spolupracovali s evanjelickou inteligenciou – Ľudovítom Štúrom, Samom Chalupkom.

12. december. Vo Viedni zomrel František Viliam Lippich (*13.6.1799 Spišská Nová

Ves). lekár, vysokoškolský učiteľ v Padove a vo Viedni. Ako prvý na svete vystúpil s vedeckými argumentmi v boji proti alkoholizmu. Prvý raz v dejinách medicíny klasifikoval alkoholizmus ako chorobu. Pokúsil sa o triedenie alkoholikov do skupín, čím sa stal predchodcom dnešných klasifikačných kategórií.

1845 Muránska únia a Rimavská koalícia vytvorili Gemerskú ťažiarisku spoločnosť.

- Zomrel Ján Demián (*15.3.1765 Bratislava) dôstojník, štatistik. Autor viacerých štatistických príručiek o habsburskej monarchii.

- Bane na opál v Dubníku a Červenici erár z väčšej časti prenajal viedenskému klenotníkovi I. J. Goldsschmidovi. Menšie kamene brúsili v Dubníku, väčšie v Nizozemsku. Slovenský opál sa dostával na všetky významnejšie trhy drahokamov na svete.

- Obchodník a podnikateľ Karol Augustín Scholtz založil v Matejovciach (Poprad) dielňu na výrobu česákov na kone a hovädzí dobytok, strúhadíel, plechového riadu.

- Peter Rittinger, banský odborník, inžinier, inšpektor stúp pri Hornej Bíberovej štôlni vo Vindšachte, podal návrh na výhodný spôsob úpravy rúd s obsahom zlata. Spracoval návrh na nárazové splavy, podľa vlastného návrhu dal vyhotoviť prací bubon a triedič na spracovanie rudy. Ním navrhnuté spôsoby úpravy rúd podstatne zvýšili výťažnosť kovu z rudy a znížili straty kovu a rozšírili sa aj do iných banských revírov.

- Na Slovensku pracovalo asi 70 papierní. Väčšinou išlo o podniky na ručnú výrobu papiera, ktoré mali do 6 zamestnancov. Najväčšie papierne, ako v Harmanci, Slavošovciach, Kokave nad Rimavicou a v Obyciach používali aj strojné zariadenie.

- Píla na komorskom panstve v Liptovskom Hrádku vyrábala ročne 30 000 kusov dosák.

Po Váhu a Dunaji ich vyvážali hlavne do južného Uhorska.

- Väčšie píly boli aj v Plaveckom Svätom Mikuláši, Drnave a Silickej Jablonici. Poháňala ich sila vodného kolesa, ale mali aj jednoduché strojové vybavenie.

- Z viacerých lokalít Zvolenskej stolice vypravili približne 100 pltí po Hrone do Dunaja. Pltníctvo na dopravu tovaru, aj osôb využívali aj na iných tokoch. Drevo splavovali tiež z Liptova a Oravy. Slúžilo ako palivové, aj stavebné v oblasti južného Uhorska.

1846

8. apríl. V Budíne zomrel Pavol Vašárheli (Vásárhelyi) (* 25.3.1795 Spišské Vlachy), zememerač, vodohospodár, odborník na hydrografické mapovanie a reguláciu riek, najvyšší usmerňovateľ regulačných a geodetických prác na Dunaji a ostatných uhorských riekach (Maroš, Laborec, Bodrog, Sáva, Dráva).

26. apríl. Vo Viedni zomrel Jozef Bencúr (*7.5.1759 Kežmarok), vojenský historik, technik, maršal. Účastník vojen s Francúzskom, vyznamenal sa v bitke pri Lipsku roku 1813. Pôvodca návrhov na zdokonalenie výzbroje rakúskej armády.

Máj. V Prahe vyšiel z iniciatívy Jána Kollára polemický zborník *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, namierený proti novej spisovnej slovenčine. Obsahoval 34 príspevkov, ale najostrejší tón mal Kollárov príspevok.

1. júl. Prevádzku na železničnej trati na konský pohon Bratislava – Svätý Jur predĺžili do Trnavy. Trať mala dĺžku 63 km. Slúžila len na prepravu osôb a pošty.

16.-17. august. V Liptovskom Mikuláši sa konalo tretie valné zhromaždenie spolku *Tatárín*. Na zhromaždení sa už zúčastnilo viacero bernolákovcov.

6. október. Banskoštiavnická banská akadémia dostala nový štatút a názov Kráľovská banícka a lesnícka akadémia.

1. november. Do prevádzky dali trať prvej konskej železnice v Uhorsku na trati Bratislava-Trnava-Sereď.

1846 Začala stavba železničnej trate Viedeň – Bratislava - Pešť na parnú trakciu.

- Vyšla práca Ludovíta Štúra *Nárečja slovenskou alebo potreba písavňa v tomto nárečí*, v ktorom zdôvodnil potrebu uzákonenia nového spisovného jazyka.

- Vyšla práca Ludovíta Štúra *Náuka reči slovenskej gramatika nového spisovného jazyka*. Vychádzala zo zásady písať ako počuješ a kláďa dôraz na domácu slovnú zásobu.

- Niekoľkoročná neúroda obilia a hniloba zemiakov spôsobili hladomor najmä v severných slovenských stolicích.

- Gróf Anton Aponi dal previezť rodinnú knižnicu z Bratislavy, kde mesto odmietlo prispievať na jej udržiavanie, do rodinného kaštieľa v Oponíciach.

- V prílohe *Slovenských národných novín Orol Tatranský* reagoval Ludovít Štúr na zborník *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* článkom *Hlas proti Hlasom*. Zdôraznil fakt, že nový spisovný jazyk bude prirodzeným základom zjednotenia národných síl a umožní rozmach slovenského života.

- Od roku 1842 vyprodukovali erárne bane na Slovensku 3396 viedenských centov a súkromné bane 4052 viedenských centov antimónu. V tom období sa v habsburskej monarchii vyprodukovalo mimo územia Slovenska iba 14 viedenských centov antimónu.

- V Budíne vyšiel tlačou polemický spis Jozefa Miloslava Hurbana *Unia čili spojení lutheranů*

s *kalviny v Uhrách*. Reagoval v nej na akciu Karola Zaia, ktorá nadobudla značné rozmery a vyvolala odpor národne uvedomelých príslušníkov slovenskej evanjelickej cirkvi.

- Jozef Miloslav Hurban začal na podporu literárnoestetických, kultúrnych a vedeckých zámerov svojej generácie vydávať v novej spisovnej slovenčine časopis *Slovenskje pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*. Napriek plánu venovať sa aj prírodným vedám, časopis sa stal prevažne literárnym.

- Michal Miloslav Hodža uverejnil v Banskej Bystrici preklad hry Jána Andraščíka *Šenk pále-nečný* do spisovnej slovenčiny a zároveň vydal aj svoju kázeň *Nepi pálenku, to je Ňezabi*.

- V železiarni v Betliari dali do prevádzky valcovaciu stolicu, ktorú poháňal parný stroj. Bol to prvý parný stroj v hutníctve železa na Slovensku.

- V Črmeľskom údolí pri Košiciach začal prevádzku strojársky podnik, ktorý vyrábala kince z drôtu strojovou výrobou.

- Stoličný hodnostár a statkár Štefan Rutkai (Ruttkay) založil v Banskej Bystrici úverové družstvo *Milena*, ktorého predpokladaný kapitál mal po desiatich rokoch dosiahnuť pol milióna zlatých viedenskej meny.

1847

13. január zomrel palatín Jozef Anton (narodený 9.3.1776 Viedeň), uhorský miestodržiteľ.

15. január uhorským miestodržiteľom sa stal Štefan František Viktor, syn nebohého miestodržiteľa Jozefa Antona

Jar. Na Slovensku vyvrcholil hladomor, ktorý postihol najmä horské a podhorské oblasti. Hlavnou príčinou boli viac rokov sa opakujúce neúrody a choroby zemiakov. Za dva roky hladomoru pomrelo len v Šariši asi 30 tisíc ľudí.

5. apríla V Ostrihome zomrel Karol Juraj Rumi (Rumy), (* 18. 11.1780 Spišská Nová Ves) polyhistor, pedagóg. Zaoberal sa hospodárstvom, prírodnými vedami, stavitelstvom, historickými disciplínami, literárnou teóriou.

12. máj. V Štajerskom Hradci (Graz, Rakúsko) zomrel Anton Rochel, (*18.6.1770 Neunkirchen, Rakúsko) lekár botanik. Počas pôsobenia ako osobný lekár u grófa Jána Goberta Aspremonta v Lednických Rovniach založil botanickú záhradu, v ktorej pestoval 1500 – 2000 druhov rastlín, ktoré predtým v Uhorsku neboli známe.

29. máj. Vo Viedni zomrel Ján Čaplovič (Jasenovský) (*29.8.1780 Príbelce), zakladateľ slovenského národopisu ako samostatnej vedy, publicista, advokát, ľudovychovný pracovník. Účastník slovenského národného hnutia.

10. augusta V Čachticiach na katolíckej fare Jozefa Urbanovského sa konalo 4. zasadnutie spolku *Tatrin*. Zúčastnilo sa na ňom vyše 70 popredných vlastencov a niekoľko stoličných úradníkov. Evanjelická a katolícka slovenská inteligencia tu dovŕšila proces národného zjednotenia. Slovenské národnoemancipačné hnutie tak získalo významné organizačné centrum. Účastníci prijali Štúrovu reformu jazyka ako národný spisovný jazyk.

- Na schôdzi Tatrína Michal Miroslav Hodža predostrel návrh na etymologický pravopis spisom, ktorý vyšiel tlačou v Levoči, *Epigenes Slovenicus, Tentamen orthographiae slovenicae* (Potomok slovenský, Pokus o slovenskú ortografiu).

8. október – 2. november. Ludovít Štúr v *Slovenských národných novinách* uverejňoval na pokračovanie úvodník pod názvom *Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu*. Sformuloval v ňom sociálno-ekonomický a národnopolitický program slovenského národnooslobodzovacieho hnutia.

30. október. Mestská rada vo Zvolene za poslanca za mesto Zvolen na najbližšie zasadnutie uhorského snemu zvolila Ľudovíta Štúra.

17. september. Kráľ Ferdinand V. zvolal na 7. novembra 1847 do Bratislavy zasadnutie uhorského snemu.

7. november. V Bratislave začalo zasadnutie posledného uhorského stavovského snemu. Otvoril ho palatín Štefan.

17. november. Na zasadnutí uhorského snemu prvý raz vystúpil ako poslanec Ľudovít Štúr v rozprave o slobodných kráľovských mestách a ich právach.

25. november. V Kežmarku zomrel Ján Benedikti (Blahoslav) (*11.8.1796 Luboreč) kultúrny pracovník, stredoškolský profesor. Podnecoval Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára ku zbieraniu ľudových piesní, ako rektor na lýceu v Kežmarku zaviedol roku 1834 ako vyučovací predmet gymnastiku.

November. Karol Kuzmány založil v Banskej Bystrici *Spolok všeobecnej vzdelanosti*, ktorý bol pokusom integrovať mnohostrannú činnosť v prospech duchovného i hmotného povznesenia slovenskej spoločnosti.

2. december. Vo Viedni zomrel Ján Ladislav Pyrker, (2.11.1772 Nagyláng, Maďarsko) cirkevný hodnostár. V rokoch 1818 – 1820 spišský biskup. Podporoval úsilie bernolákovcov o vydávanie náboženskej a osvetovej literatúry v reči ľudu a rozvoj cirkevných škôl.

16. december. V Rožňave zomrel Karol Kóša (Kósa) (*30.1.1796 Komárno), lekár, organizátor zdravotníctva. Založil základinu na podporu rožňavskej nemocnice a sirotinca. Venoval sa boju proti epidémiám moru ľudí a dobytka.

21. december. Ľ. Štúr ako poslanec uhorského snemu za mesto Zvolen predniesol na sneme slovenský politický program, ktorý

uverejnili aj Slovenské národné noviny. Žiadal zrušenie poddanstva, rovnosť pred zákonom, zaručenie základných národných práv pre Slovákov.

26. december. Do prevádzky dali telegrafné spojenie medzi Viedňou a Bratislavou. Bola to prvá telegrafná linka na území Uhorska a viedla vedľa budúcej trate parnej železnice. Telegraf financoval a vlastnil štát a spočiatku slúžil len pre potreby štátu a železníc. Telegrafná stanica v Bratislave bola na železničnej stanici (parnej trakcie).

- Vedúcim Katedry geológie, mineralógie a paleontológie na Baníckej a lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici sa stal Ján Petko (Pettko) rodák z Drietomy. Robil rozsiahle geologické výskumy Kremnických a Štiavnických vrchov, Malých Karpát a ďalších oblastí.

- Michal Miroslav Hodža vydal knihu *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*, polemicky zameranú proti spisu Jána Kollára *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*. Kniha významne prispela k posilneniu pozícií slovenského spisovného jazyka.

- Podnikateľ Ján Kožuch (Kossuch) založil v Katarínskej Hute (Cinobaňa) železiareň. Spočiatku vyrábala surové železo z rudy, ktorú vyťažili v chotári obce a v Turíčkach.

- Bola založená *Uhorská geologická spoločnosť*. Spoluiniciátormi jej založenia boli profesor Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici Ján Petko a mineralóg Andrej Kristián Zipser.

- V Prešove založili dobrovoľný hasičský zbor. Bol to najstarší hasičský zbor na Slovensku a predstavoval začiatok modernej protipožiarnej ochrany.

- Bol založený Prvý ústredný spolok zakladateľov spolkov miernosti v Uhorsku. Jeho predsedom sa stal Štefan Závodník.

SUMMARY

The chronology of ancient history of Slovakia is summarizing the basic historical data concerning the history of Slovakia from the Prehistorich Ages to the first half of the 19th century. It was, of course, not possible to pay attention to every single event, that took place in the above mentioned period; the intention of the editors of the presented chronology was to highlight such events that are either significant for the discussed period or created the start of a new development. To prepare a satisfactory chronology of prehistory is a very hard task, since especially in the period of Paleolith, it is almost impossible to settle the exact date of particular events. Dating the single historical events exactly is more easily by approaching the turn of the era. It concerns especially the Roman Ages, a period we can rely on first written documents describing the events on the territory of Slovakia. The Migration Period which occurred within the period of roughly AD 300–600 was a new chapter in the history of human, that markedly changed the ethnical map of Europe. This was the time when our Slavic ancestors settled the Danube area. In the past Slovakia created an integral part of big multiethnic empires (Great Moravian Empire, Kingdom of Hungary). This was the reason we took a broad historical context into our considerations, although the chronology is primarily focused on events connected with the historical area of today's Slovakia. Thanks to the growing number of written documents available, the sequence of historical events taking place in the Middle Ages and the early Modern Period is more dynamic and "colorful". Similar to other chronologies of this type, our publication has not the ambition to neither bring an broad explanation of singular issues nor to explain them. Our goal was to provide a general information concerning historical personalities or events. The possibility of selecting historical data and their representativity was limited by the number of collected editions, collections of documents, monographs and papers dealing with Slovak history. It should be underlined, that some historical periods and issues still wait for a critical evaluation. Thus, there is no doubt that more detailed and deep-going historical chronologies will be elaborated in the future, since we optimistically assume that the efforts designed to collect and elaborate new data concerning the history of Slovakia will become more effective and easier thanks to the new informational technologies.

Zoznam použitej literatúry

- Dejiny Slovenska I. Bratislava : Veda 1986.
Dejiny Slovenska II. Bratislava : Veda 1987.
Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. Bratislava : Slovart 2007
Kniha kráľov. Tretie vydanie. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2006.
Krátke dejiny Slovenska. Bratislava : AEP 2003.
Kronika Slovenska I. Bratislava : Fortuna print 1998.
Lexikón slovenských dejín. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997.
Magyarország történeti kronológiája I. Budapest : Akadémiai kiadó 1981.
Magyarország történeti kronológiája II. Budapest : Akadémiai kiadó 1982.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov I. Bratislava : Národné literárne centrum 1998.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Bratislava : Literárne informačné centrum 1999.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. Bratislava : LIC 2003.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Bratislava : LIC 2002.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Bratislava : LIC 2001.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Bratislava : LIC 2004.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII/1. Bratislava : LIC 2005.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII/2. Bratislava : LIC 2006.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VIII. Bratislava : LIC 2007.
Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IX. Bratislava : LIC 2008.
Slovensko 1 Dejiny. Bratislava : Obzor 1978.

Príloha č. 1 **Panovníci**

Nitrianske kniežatstvo a Veľká Morava

Pribina (cca 820 – 833)
 Mojmír I. (833 – 846)
 Rastislav (846 – 870)
 Svätopluk I. (871 – 894)
 Mojmír II. (894 – 906)

Uhorské kráľovstvo

Štefan I. Svätý (997/ 1001 – 1038)
 Peter Orseolo (1038 – 1041 a 1044 – 1046)
 Samuel z rodu Abovcov (1041 – 1044)
 Ondrej I. (1046 – 1060)
 Belo I. (1060 – 1063)
 Šalamún 1063 – 1074
 Gejza I. (1074 – 1077)
 Ladislav I. Svätý (1077 – 1095)
 Koloman (1095 – 1116)
 Štefan II. (1116 – 1131)
 Belo II. (1131 – 1141)
 Gejza II. (1141 – 1162)
 Štefan III. (1162 – 1172)
 Ladislav II. (1162 – 1163) protikráľ
 Štefan IV. (1163) protikráľ
 Belo III. (1172 – 1196)
 Imrich (1196 – 1204)
 Ladislav III. (1204 – 1205)
 Ondrej II. (1205 – 1235)
 Belo IV. (1235 – 1270)
 Štefan V. (1270 – 1272)
 Ladislav IV. (1272 – 1290)
 Ondrej III. (1290 – 1301)
 Václav III. (1301 – 1305)
 Karol Róbert (1301 – 1342)
 Oto Dolnobavorský (1305 – 1307)
 Ľudovít I. Veľký (1342 – 1382)
 Mária (1382 – 1395)
 Karol II. Malý (1385 – 1386)
 Žigmund Luxemburský (1387 – 1437)
 Albrecht Habsburský (1438 – 1439)
 Vladislav I. Jagelovský (1440 – 1444)
 Ladislav V. Pohrobok (1440/1453 – 1457)
 Matej Korvín (1458 – 1490)
 Vladislav II. Jagelovský (1490 – 1516)
 Ľudovít II. Jagelovský (1516 – 1526)
 Ján I. Zápoľský (1526 – 1540)
 Ferdinand I. Habsburský (1526 – 1564)

Maximilián I. (1564 – 1576)
Rudolf I. (1576 – 1608)
Matej II. (1608 – 1619)
Ferdinand II. (1619 – 1637)
Ferdinand III. (1637 – 1657)
Ferdinand IV. (k. 1647 – 1654,
nenastúpil na trón)
Leopold I. (1657 – 1705)
Jozef I. (1705 – 1711)
Karol III. (1711 – 1740)
Mária Teréria (1740 – 1780)
Jozef II. (1780 – 1790)
Leopold II. (1790 – 1792)
František I. (1792 – 1835)
Ferdinand V. (1835 – 1848)

Príloha č. 2

Zoznam uhorských palatínov a miestodržiteľov

- Pred 1038 Samuel z rodu Abovcov
 1055 Zache(j)
 1057 Rado
 1066 Oto z rodu Ráb
 Okolo 1067 Radvan
 1075 – 1091 Ďula
 1091 Peter
 1094 znovu Ďula
 1108 – 1112 Ján syn Uroša
 Okolo 1131 – 1138 Fančal syn Božetu
 1146 – 1157 Beloš
 1162 – 1163 Henrich (palatín Štefana III.)
 1163 Tomáš (palatín Štefana IV.)
 1165 – 1174 Ompud
 Okolo 1177 – 1183 Farkaš z rodu Bikáčovcov
 1184 Dionýz
 1185 – 1186 Tomáš
 1192 – 1193 Mog (prvý raz)
 1197 – 1198 Ezau
 1198 – 1199 Mog (druhý raz)
 1199 – 1201 Miko z rodu Jakovcov
 1202 – 1204 Benedikt
 1205 Mikuláš
 1206 Mog (tretí raz)
 1206 – 1209 Čepan z rodu Ráb
 1209 – 1212 Pot z rodu Ráb
 1212 – 1213 Bánk z rodu Bár-Kalán
 1213 – 1214 Mikuláš z rodu Sákovcov (prvý raz)
 1215 – 1217 Ďula z rodu Kánovcov (prvý raz)
 1219 – 1222 Mikuláš z rodu Sákovcov (druhý raz)
 1222 Teodor z rodu Čanádovcov
 1222 – 1226 Ďula z rodu Kánovcov (druhý raz)
 1226 Mikuláš z rodu Sákovcov (tretí raz)
 1227 – 1228 Dionýz syn Ompuda (prvý raz)
 1229 – 1230 Mojš
 1231 – 1234 Dionýz syn Ompuda (druhý raz)
 1235 – 1241 Dionýz z rodu Tomajovcov
 1242 Arnold z rodu Hahótovcov
 1242 – 1245 Ladislav z rodu Kánovcov
 1245 – 1246 Dionýz z rodu Türjeovcov (prvý raz)
 1246 – 1248 Štefan z rodu Gut-Keledovcov
 1248 Dionýz z rodu Türjeovcov
 1248 – 1260 Roland z rodu Ratoldovcov (prvý raz)
 1261 – 1267 Henrich Kysecký
 1267 – 1270 Vavrinec syn Kemeňa (prvý raz)
 1270 – 1272 Mojš
 1272 Vavrinec syn Kemeňa (druhý raz)
 1272 – 1273 Roland z rodu Ratoldovcov (druhý raz)

- 1273 Vavrínek syn Kemeňa (tretí raz)
 1273 Roland z rodu Ratoldovcov (tretí raz)
 1273 – 1274 Dionýz z rodu Pěčovcov (prvý raz)
 1274 – 1275 Roland z rodu Ratoldovcov (štvrtý raz)
 1275 Mikuláš Kysecký (prvý raz)
 1275 – 1276 Peter z rodu Čákovcov (prvý raz)
 1276 – 1277 Mikuláš Kysecký (druhý raz)
 1277 Peter z rodu Čákovcov (druhý raz)
 1277 – 1278 Dionýz z rodu Pěčovcov (druhý raz)
 1278 Peter z rodu Čákovcov (tretí raz)
 1278 – 1280 Matúš z rodu Čákovcov (prvý raz)
 1280 – 1281 Finta z rodu Abovcov
 1281 – 1282 Ivan Kysecký (prvý raz)
 1282 – 1284 Matúš z rodu Čákovcov (druhý raz)
 1284 – 1286 Mikuláš Kysecký (tretí raz)
 1286 – 1287 Makian z rodu Abovcov
 1287 – 1288 Ivan Kysecký (druhý raz)
 1288 – 1289 Omodej z rodu Abovcov
 1289 Mikuláš Kysecký (tretí raz, palatín v Zadunajsku)
 1289 – 1290 Rajnold z rodu Bastelovcov (palatín v Preddunajsku)
 1290 Mižä
 1290 – 1291 Omodej z rodu Abovcov (druhý raz)
 1291 Mikuláš Kysecký (piaty raz)
 1291 – 1293 Michal z rodu Sente-Magoč
 1293 Omodej z rodu Abovcov (tretí raz)
 1293 – 1295 Mikuláš Kysecký (šiesty raz)
 1295 – 1296 Omodej z rodu Abovcov (štvrtý raz)
 1296 – 1297 Matúš Čák Trenčiansky
 1297 – 1298 Omodej z rodu Abovcov (piaty raz)
 1298 – 1299 Opour z rodu Pěčovcov (palatín v Zadunajsku)
 1298 – 1299 Roland z rodu Ratoldovcov (palatín v Preddunajsku)
 1299 – 1301 Omodej z rodu Abovcov (šiesty raz)
 1301 – 1310 Omodej z rodu Abovcov, Štefan z rodu Ákošovcov, Jakub Holý z rodu Boršovcov,
 Matúš Čák Trenčiansky, Ivan Kysecký, Opour z rodu Pěčovcov, Roland z rodu Ratoldovcov
 1310 – 1314 Jakub Holý z rodu Boršovcov
 1315 – 1320 Dominik z rodu Ratoldovcov
 1322 Dóža Debrecínsky
 1323 – 1327 Filip Druget
 1328 – 1333 Ján Druget
 1334 – 1342 Viliam Druget
 1342 – 1356 Mikuláš zo Žámboku
 1356 – 1367 Mikuláš Kont
 1367 – 1372 Ladislav Opoľský
 1372 – 1375 Imrich Lackfi
 1375 – 1385 Mikuláš Gorjanský starší
 1385 – 1386 Mikuláš Sėči
 1387 – 1392 Štefan Lackfi
 1392 – 1397 Leustach z Jalšavy
 1397 – 1402 Detrik Bubek
 1402 – 1433 Mikuláš Gorjanský mladší
 1435 – 1436 Matúš z Pavlovic

- 1437 – 1447 Vavrinec z Héderváru
 1447 – 1458 Ladislav Gorjanský
 1458 – 1484 Michal Orság z Gutu
 1485 – 1487 Imrich Zápoľský
 1488 – 1490 jágerský biskup Urban Dóci (súdna agenda)
 1492 – 1499 Štefan Zápoľský
 1500 – 1503 Peter Gereb z Vingartu
 1503 – 1504 taverník Blažej z Rašky (súdna agenda)
 1504 – 1519 Imrich z Perína
 1519 – 1523 Štefan Bátori (prvý raz)
 1524 – 1525 Štefan Bátori (druhý raz)
 1525 – 1526 Štefan Verbőci
 1526 – 1530 Štefan Bátori (tretí raz)
 1530 – 1534 Ján Bánfi, palatín Jána Zápoľského
 1532 – 1543 Alexej Turzo, palatín Ferdinanda I.
 1542 – 1549 Pavol z Várdy
 1550 – 1554 František Ujlaki
 1554 – 1562 Tomáš Nádašdi
 1568 – 1572 Pavol Bornemissa inak Abstemius
 1572 – 1573 Anton Vrančíč
 1573 – 1585 Štefan Radecius
 1585 – 1587 Juraj Draškovič
 1587 – 1596 Štefan Fejérvölgyi
 1597 – 1601 Ján Kutáši
 1602 – 1605 Martin Pete
 1607 – 1608 František Forgáč
 1608 – 1609 Štefan Ilésházi
 1609 – 1616 Juraj Turzo
 1618 – 1621 Žigmund Forgáč
 1622 – 1625 Stanislav Turzo
 1625 – 1645 Mikuláš Esterházi
 1646 – 1648 Ján Draškovič
 1649 – 1654 Pavol Pálfi
 1655 – 1667 František Vešelényi
 1667 – 1670 František Nádašdi
 1670 – 1681 Juraj Selepčényi
 1681 – 1713 Pavol Esterházi
 1714 – 1732 Mikuláš Pálfi
 1732 – 1741 František Vaudemont
 1741 – 1751 Ján Pálfi
 1751 – 1765 Ludovít Batán
 1765 – 1780 Albert Kazimír Wettin
 1790 – 1795 arcivojvoda Alexander Leopold
 1795 – 1847 arcivojvoda Jozef
 1847 – 1867 arcivojvoda Štefan František Viktor

Príloha č. 3

Zoznam ostrihomských arcibiskupov

- 1002 Dominik
 1005 Šebastián
 1007 – 1036 Anastázius (Astrik)
 1055 Benedikt
 1067 – 1075 Dezider
 1075 – 1077 Nehemiáš
 1091 – 1094 Oča
 1095 – 1104 Serafín
 1105 – 1116 Vavrínek
 1124 Marcel
 1127 – 1139 Felicián
 1142 – 1146 Makar
 1151 – 1157 Martýrius
 1158 – 1181 Lukáš
 1181 – 1183 Mikuláš
 1185 – 1203 Jób
 1204 Ugrin z rodu Čákovcov
 1204 – 1205 Kalán z rodu Bár-Kalánovcov
 1205 – 1222 Ján
 1224 Tomáš
 1226 – 1239 Róbert
 1240 – 1241 Matej z rodu Ratoldovcov
 1243 – 1253 Štefan z rodu Bančovcov (Vančovcov)
 1254 – 1261 Benedikt
 1262 – 1272 Filip z rodu Türjeovcov
 1273 Mikuláš z rodu Kánovcov (prvý raz)
 1274 – 1276 Benedikt
 1276 – 1278 Mikuláš z rodu Kánovcov (druhý raz)
 1279 – 1297/8 Vladimír (Lodomer)
 1298 – 1303 Gregor z Bičke
 1303 – 1304 Michal z rodu Bőovcov
 1305 – 1321 Tomáš
 1321 – 1328 Boleslav
 1329 – 1330 Mikuláš z Dörögdu
 1330 – 1349 Čanád Telegdi
 1350 – 1358 Mikuláš Vašári
 1358 – 1366 Mikuláš z Opátoviec (Kesei)
 1367 – 1375 Tomáš Telegdi
 1376 – 1378 Ján de Surdis
 1378 – 1387 Demeter
 1387 – 1418 Ján z Kaniže
 1418 – 1423 sedisvakancia
 1423 – 1439 Juraj z Pavloviec
 1440 – 1465 kardinál Dionýz Sėči
 1465 – 1472 Ján Vítėz zo Sredny
 1472 – 1474 sedisvakancia
 1474 – 1476 Ján Beckensloer
 1476 – 1480 sedisvakancia

1480 – 1485 kardinál Ján Aragónsky
1486 – 1497 Hypolit d' Este
1497 – 1521 Tomáš Bakóc
1522 – 1524 Juraj Satmári
1524 – 1526 Ladislav zo Salky
1526 – 1549 Pavol z Várdy
1549 Juraj Martinuzzi
1553 – 1568 Mikuláš Oláh
1569 – 1573 Anton Vrančič
1596 Štefan Fejérkóvi
1597 – 1601 Ján Kutaši
1607 – 1615 František Forgáč
1616 – 1637 Peter Pázmán
1637 – 1642 Imrich Lóši
1642 – 1666 Juraj Lipai
1666 – 1685 Juraj Selepčéni
1685 – 1695 Juraj Sécčéni
1695 – 1707 Leopold Kolonič
1707 – 1725 Kristián August
1725 – 1745 Imrich Esterházi
1751 – 1757 Mikuláš Čáki
1761 – 1765 František Barkóci
1766 – 1799 Jozef Baťán
1808 – 1809 Karol Ambrosius
1819 – 1831 Alexander Rudnai
1838 – 1847 Jozef Kopáči
1847 – 1849 Ján Hám

Príloha č. 4
Zoznam nitrianskych biskupov

880 – 891 Wiching
 900 – 906 Neznámy biskup

Dočasný zánik biskupstva

Pred 1044 Bystrík (pravdepodobne svätiaci biskup)

1105 – 1116 Gervázius
 1134 Mikuláš I.
 1156 Ján I.
 1183 – 1198 Eduard
 1204 – 1210 Ján II.
 1213 – 1241 Jakub
 1242 – 1252 Adam
 1252 – 1255 Mikuláš II.
 1255 – 1279 Vincent
 1285 Peter I.
 1285 – 1297 Paško
 1302 – 1328 Ján III.
 1328 – 1334 Meško z rodu Piastovcov
 1335 – 1347 Vít z Vašváru
 1347 – 1348 Mikuláš III. z Monosló
 1349 Mikuláš IV. z Apáti
 1349 – 1367 Štefan z Frakno
 1367 – 1371 Ladislav I. Demandíc
 1373 – 1386 Dominik
 1387 Demeter z Janík
 1387 – 1392 Gregor
 1393 – 1399 Michal z Kápolny
 1399 – 1405 Peter II.
 1405 – 1428 Hynko
 1429 – 1437 Juraj z Brezovice
 1438 – 1439 Dionýz Sěči
 1439 – 1448 Ladislav II. Bubek zo Štítnika
 1448 – 1457 Mikuláš V. zo Zeleméru
 1457 – 1458 Albert z Vetěša
 1460 – 1463 Eliáš
 1463 Tomáš Himfi z Debrente
 1484 – 1492 Juraj II. (1489 Gregor) ??
 1493 – 1500 Anton zo Šankovíc
 1501 Mikuláš VI. z Báčky
 1503 Žigmund Turzo
 1505 Štefan II. Satmársky
 1505 Ján IV. Polner
 1505 – 1512 Štefan III. z Bajonu
 1512 – 1530 Štefan IV. Podmanický
 1534 – 1557 František Turzo
 1557 – 1579 Pavol Bornemisa-Abstemius
 1582 – 1587 Zachariáš Mošóci

- 1587 – 1596 Štefan Fejérkővi
1596 – 1607 František Forgáč
1607 – 1608 Štefan Suhai
1608 – 1619 Valentín Lepeš
1619 – 1644 Ján Telegdi
1644 Štefan Bošňák
1645 – 1648 Ján Püški
1648 – 1666 Juraj Selepčeni
1666 – 1669 Leopold Kolonič
1669 – 1679 Tomáš Pálfi
1679 – 1686 Ján Gubašóci
1686 – 1690 Peter Korompai
1690 – 1691 Jakub Haško
1691 – 1695 Blažej Jáklin
1696 – 1705 Ladislav Matašovský
1706 – 1736 Ladislav Adam Erdődi
1738 – 1739 Ján Ernest Harrach
1740 – 1763 Imrich Esterházi
1764 – 1777 Ján Gustíni
1780 – 1783 Anton Révai
1787 – 1804 František Xaver Fuchs
1808 – 1826 Jozef Kluch
1827 – 1838 Jozef Vurum
1838 – 1858 Imrich II. Palúcky

Príloha č. 5

Zoznam jágerských biskupov

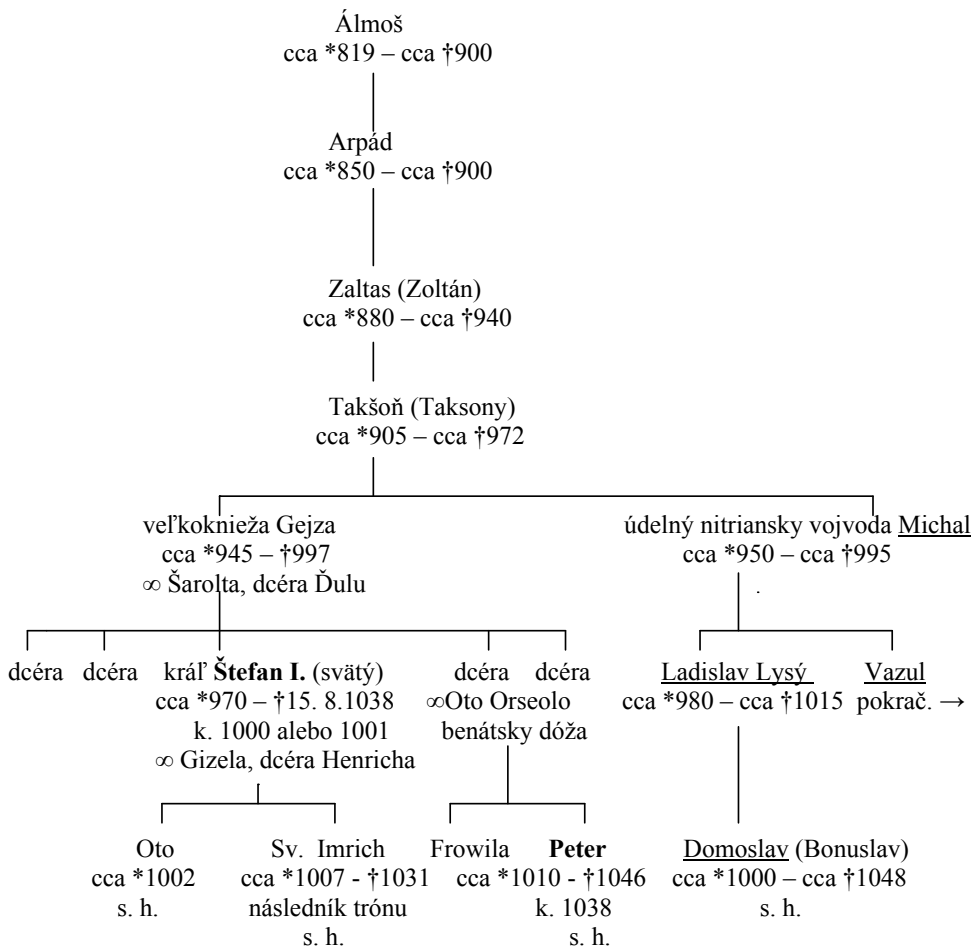
- Okolo 1090 – 1093 Koloman?
 1099 Kopán z rodu Rádovcov
 Okolo 1102 Prokop
 1111 – 1113 Wolfer
 Okolo 1135 Beztrius
 1135 – 1150 Martýrius
 1156 – 1157 Lukáš
 1158 – 1166 Čema
 1181 – 1197 Peter
 1198 – 1216 Katapán
 1217 – 1224 Tomáš
 1224 – 1245 Klétus z rodu Bélovcov
 1247 – 1275 Lampert z rodu Hont-Poznanovcov
 1275 – 1305 Ondrej
 1306 – 1322 Martin
 1322 – 1330 Čanád z Telegdu
 1330 – 1361 Mikuláš z Dörögdu
 1363 – 1377 Michal zo Sečian
 1378 – 1384 Imrich Cudar
 1384 – 1387 Ján z Kaniže
 1387 – 1399 Štefan Čiko
 1401 – 1403 Tomáš Ludanický (prvý raz)
 1410 – 1420 Štibor syn Andreja (synovec Štibora z Beckova)
 1422 – 1424 Tomáš Ludanický (druhý raz)
 1425 – 1438 Peter Rozgoň
 1439 – 1440 Dionýz Séci
 1440 – 1444 Šimon Rozgoň
 1447 – 1467 Ladislav z Héderváru
 1467 – 1474 Ján Beckensloer
 1475 – 1486 Gabriel Rangoni
 1487 – 1490 Urban Dóci
 1491 Rodericus Borgia
 1492 Ascanius Sforza
 1493 – 1497 Tomáš Bakóc
 1497 – 1520 Hypolit d' Este
 1520 Július Medici
 1523 – 1524 Ladislav zo Salky
 1524 – 1526 Pavol z Várды
 1527 – 1539 Tomáš Salaházi
 1539 – 1550 František Frangepán
 1550 – 1555 Mikuláš Oláh
 1555 – 1560 František Ujlaki
 1560 – 1573 Anton Vrančič
 1573 – 1596 Štefan Radecius
 1596 – 1598 Ján Čeredi
 1598 – 1616 Štefan Suhai
 1616 – 1631 Ján Erdódi
 1631 – 1633 Ján Pyber

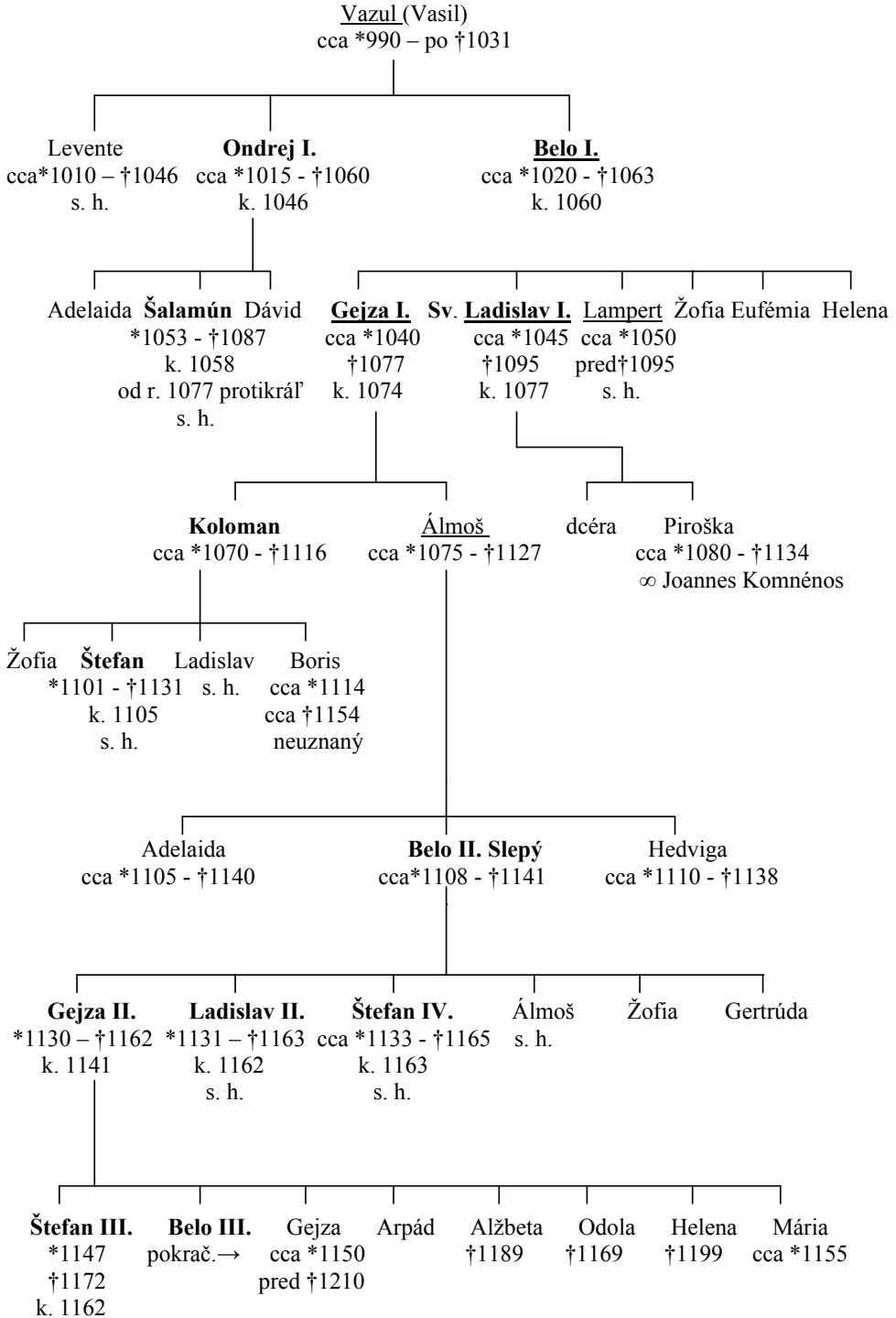

1633 – 1637 Imrich Lóši
1637 – 1642 Juraj Lipai
1642 – 1648 Juraj Jakušič
1648 – 1660 Benedikt Kišdi
1660 – 1669 Tomáš Pálfi
1669 – 1676 František Segedi
1676 – 1678 Juraj Báršon
1678 – 1681 Ferdinand Pálfi
1681 – 1686 Peter Korompai
1686 – 1699 Juraj Feneši
1699 – 1714 Štefan Telekeši
1714 – 1745 Gabriel Erdódi
1745 – 1761 František Barkóci
1761 – 1799 Karol Esterházi
1804 – 1807 František Xaver Fuchs
1807 – 1822 Štefan Fischer
1827 – 1847 Ján Krstiteľ Ladislav Pyrker

Príloha č. 6
Genealógia dynastie Arpádovcov

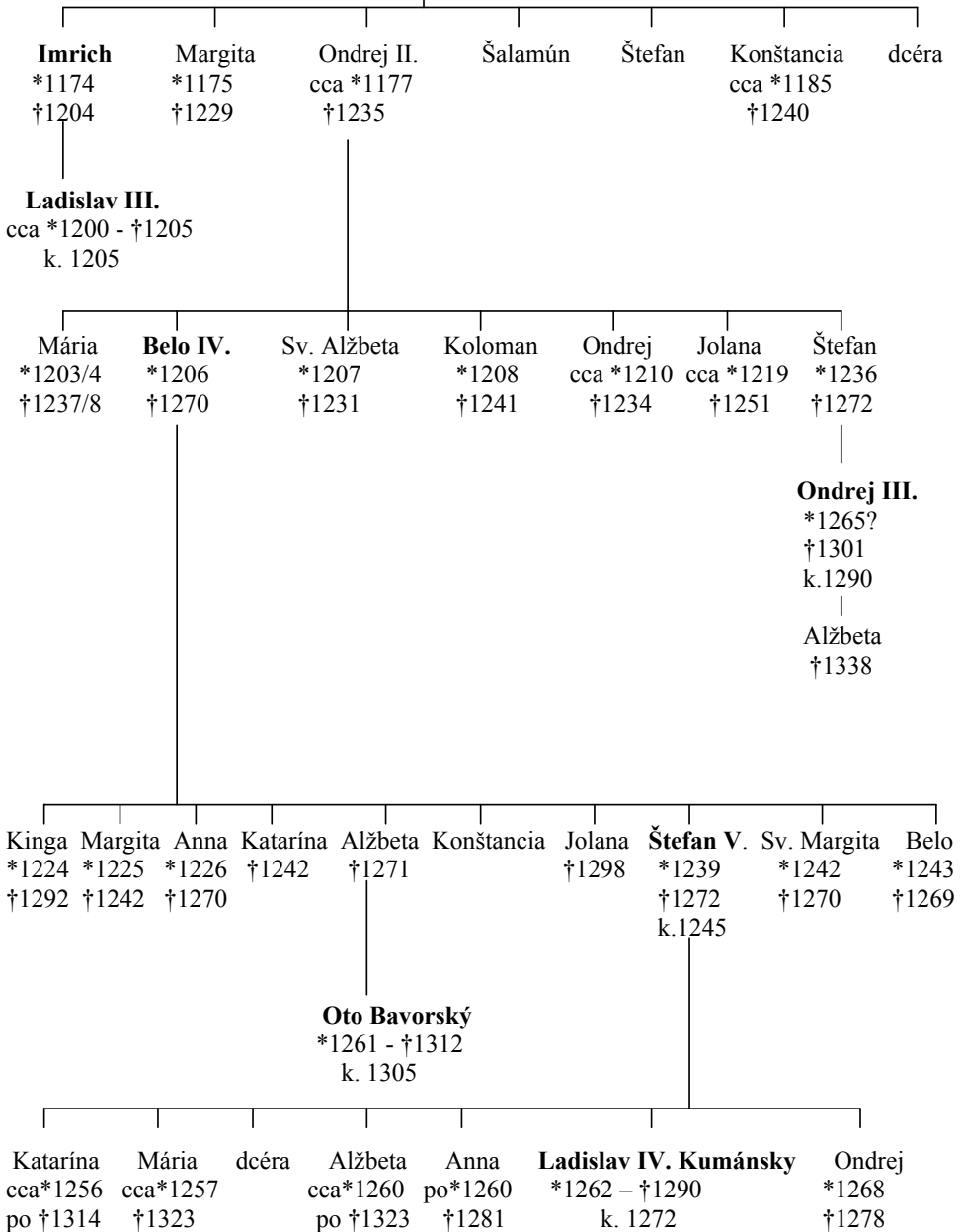

Belo III.

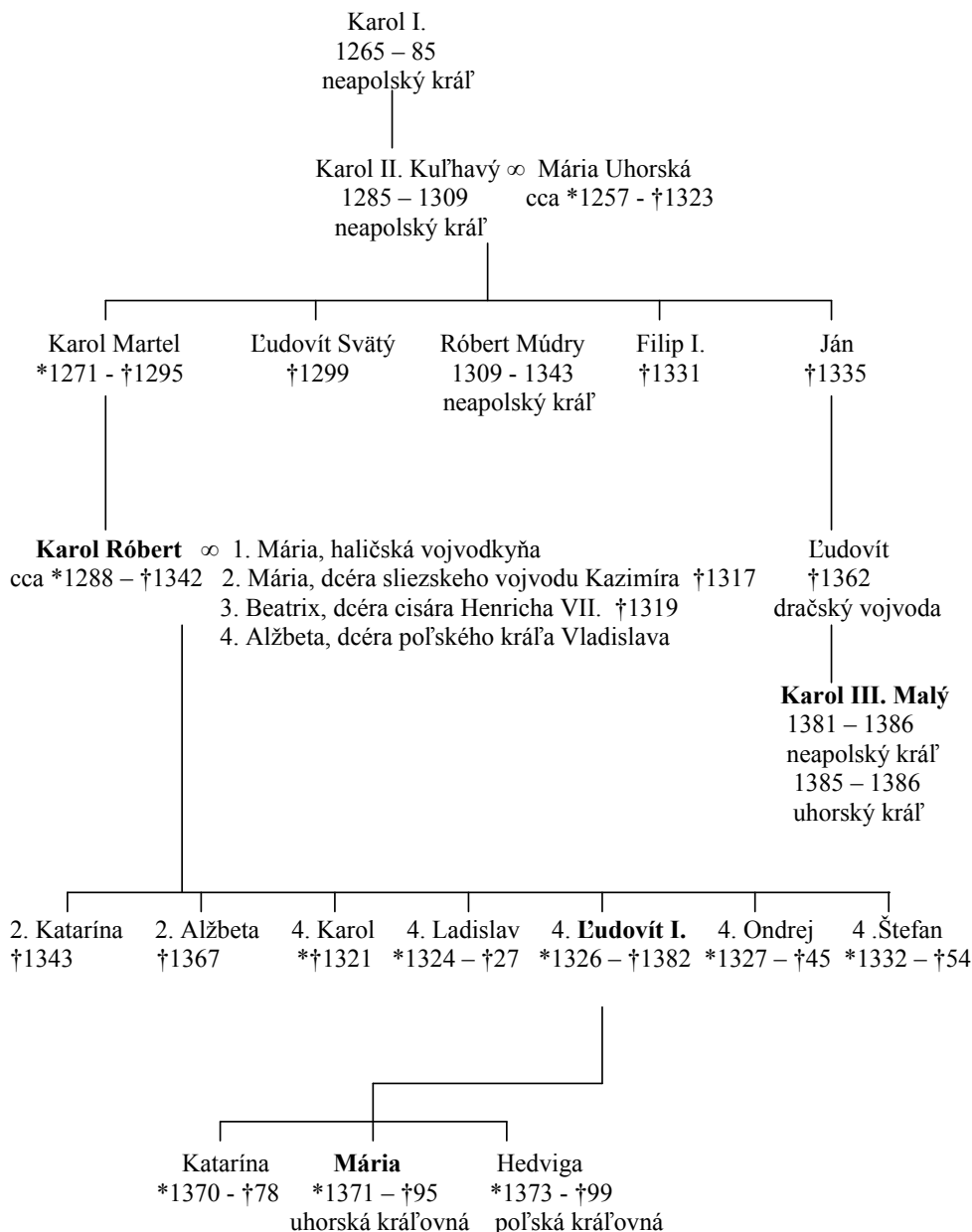
*1148 - †1196

k. 1173

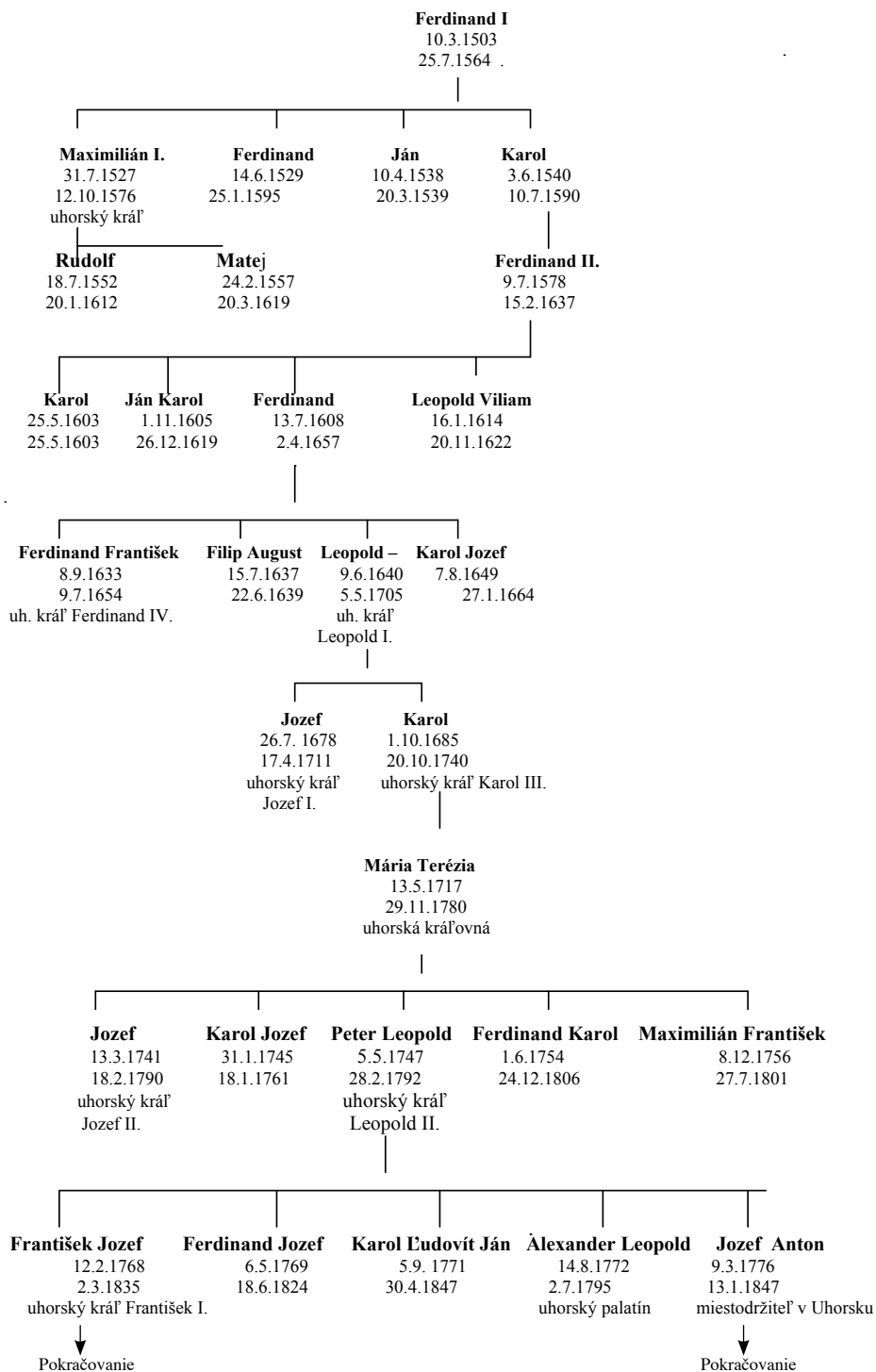
Príloha č. 7 Genealógia uhorskej vetvy Anjouovcov

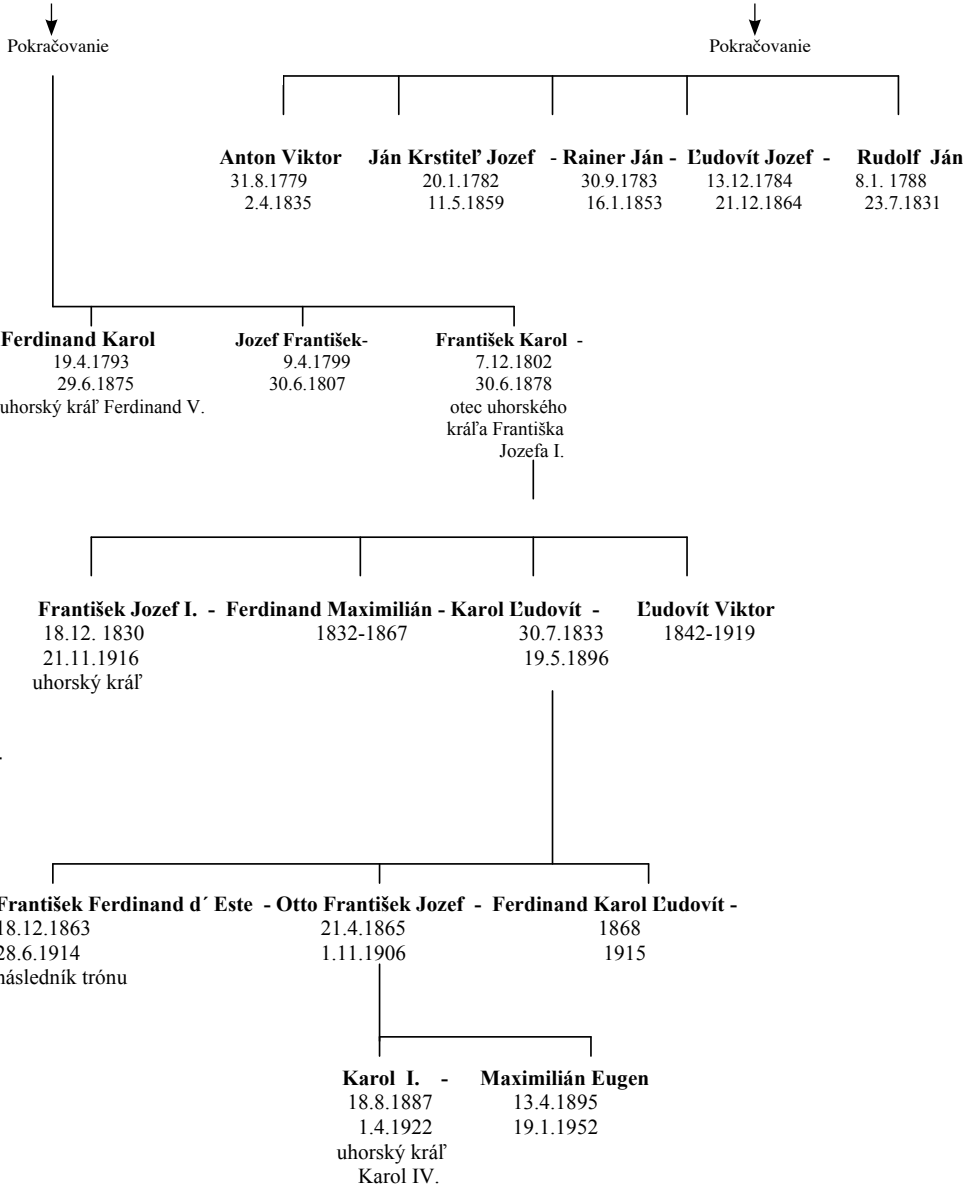

legenda: zvýraznené mená označujú nositeľov kráľovskej hodnosti
 podčiarknuté mená označujú nitrianskych údelných vojvodov
 k. znamená korunovaný
 s. h. znamená, že dotyčná osoba zomrela bez dedičov

Príloha č. 8 Genealogická tabuľka Habsburgovcov

Príloha č. 9

Náboženské zloženie obyvateľstva v stoliciach, ktoré celé ležali na území Slovenska v druhej polovici 18. stor.

Stolice	katolíci	nekatolíci	schizmatici	židia
Orava	49490	6087	-	110
Tekov	54548	7685	-	27
Liptov	13684	15268		260
Bratislava	109703	7180	18	3456
Šariš	67116	6975	1	1293
Spiš	44938	10484		399
Turiec	9657	14585		177
Trenčín	152213	15810		1994
Zvolen	19565	15873		
16 spišských miest	5343	10847	4	
Spolu	526257	110794	23	7716
podiel	81,6%	17,2	0,003	1,2

Celkom obyvateľov 644790

Náboženské zloženie obyvateľstva v stoliciach, ktoré aspoň polovicou ležali na území Slovenska

Stolice	katolíci	nekatolíci	schizmatici	židia
Hont	31687	32327	12	6
Komárno	33150	23439	23	568
Novohrad	49830	34379	66	783
Ostrihom	25410	4572	43	204
Turňa	6142	5909		36
Zemplín	97000	30984	173	3396
Gemer	21155	49413		
	264374	181023	317	4993
podiel	58,6 %	40,2 %	0,07 %	1,1 %

Spolu 450707

Náboženské zloženie obyvateľstva slobodných kráľovských miest roku 1778

Mestá	katolíci	nekatolíci
Bardejov	1794	1460
Pezinok	2164	1676
Banská Belá	2111	317

Brezno	779	1425
Krupina	1360	1580
Košice	5243	884
Komárno	5858	4286
Kremnica	9321	1325
s dedinami		
Prešov	4240	1479
Kežmarok	1628	2323
Levoča	2234	2070
Lubietová	129	1024
Modra	1851	2958
Banská		
Bystrica	2497	2522
Bratislava	23201	5504
Sv. Jur	1109	490
Štiavnica	1629	1126
Skalica	4532	676
Trenčín	1924	811
Trnava	5179	
Nová Baňa	2673	96
Zvolen	594	1238
	81940	34990
Podiel	70,08 %	29,92 %

Počet obyvateľov stolíc

v rokoch	1780	1782	1787
Abovsko-turnianska	104 244	89 283	140 728
Bratislavská	195 206	151 099	232 060
Gemerská	79 676	92 326	134 608
Hontianska	113090	86 833	103 939
Komárňanská	85 289	74633	
Liptovská	46 606	46 713	57 932
Nitrianska	247 888	252 212	295 725
Novohradská	122 303	127 339	148 867
Oravská	68 618	66 507	74 975
Spišská	95 192		150 469
Šarišská	195 206	151 099	232 060
Tekovská	92 125	79 643	107 353
Trenčianska	196 864	198 414	221 035
Turčianska	28 711	28 104	37 805
Zemplínska	210 169	200 896	226 240
Zvolenská	58 999	47 301	68 576
Ostrihomská	41 769	36 098	149 879

Počet obyvateľov slobodných kráľovských a banských miest

	1778	1781	1782
Bratislava	28 705	29 774	29 233
Trnava	5 179	7 702	7 037
Svätý Jur	1 599	2 121	2 097
Pezinok	3 840	4 007	4 005
Modra	4 809	4 870	4 925
Skalica	5 208	5 689	5 699
Trenčín	2 735	3 321	3 069
Komárno	10 144	10 459	10 630
Kremnica et in villis	10 646		
Kremnica		5 312	5 198
Nová Baňa	2 769	2 903	2 932
Banská Bystrica	5 119	5 059	4 988
Brezno	2 204	2 547	2 603
Lubietová	1 153	1 200	1 188
Zvolen	1 832	1 737	1 779
Krupina	2 940	2 974	2 707
Banská Štiavnica	2 755		
Banská Štiavnica (s poddanskými dedinami)		25 543	20 753
Pukanec	3 223	2 273	2 287
Banská Belá	1 528	1 624	1 543
Košice	6 127	5 728	5 858
Prešov	5 719	5 743	5 798
Bardejov	3 254	3 498	3 536
Sabinov	1 797	2 006	1 997
Levoča	4 304	4 909	5 034
Kežmarok	3 961	3 937	3 873